

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÂKÎ DÎVÂNI'NDA MADDÎ KÜLTÜR

Hazırlayan
H. Emre PEKYÜREK

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Öğr. Gör. Dr. Burhan KAÇAR

TOKAT – 2007

BÂKÎ DÎVÂNI'NDA MADDÎ KÜLTÜR

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 15 / 01 / 2007

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı) İmzası

Başkan: Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ

Üye: Doç. Dr. Turan KARATAŞ

Üye: Öğr. Gör. Dr. Burhan KAÇAR

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 19/10/2006 tarih ve 2006/25-09 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mehmet Durdu KARSLI Mühür
İmza

TEŞEKKÜR

Araştırmamın bütün aşamalarında görüş ve fikirlerinden yararlandığım değerli hocam ve tez danışmanım Öğr. Gör. Dr. Burhan KAÇAR'a, yapıcı eleştirileriyle çalışmamı yönlendiren üzerimde emeği olan değerli hocam Doç. Dr. Turan KARATAŞ'a, çalışmalarım boyunca manevi desteklerini benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Hanifi VURAL'a, çalışmamın bilgisayarda düzenleme aşamasında her zaman yardımlarını gördüğüm arkadaşım Arş. Gör. Hakan ÖRTEN'e ve beni her zaman destekleyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma Bâkî Divânı'ndaki maddi kültür unsurlarını tespite yöneliktir. Divân edebiyatı konusundaki çalışmalar genellikle metin neşri ve/veya şairlerin biyografilerini ortaya koymak şeklinde olmuştur. Çalışmamızda Bâkî'nin dîvânındaki Türkçe şiirleri temel kaynak olarak kullandık.

XVI. yüzyıl Osmanlı şiirinin en büyük iki şairinden biri olan Bâkî Osmanlı'nın dört padişahının (Kanuni, II. Selim, III. Murat, III. Mehmet) saltanatına tanıklık etmiştir. Bu bağlamda, Bâkî'nin şiirlerine Osmanlı saray kültürünün tesirini tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamıza, Bâkî Dîvânı'nı baştan sona tarayıp maddi kültür unsurlarını fişleyerek başladık. Elde ettiğimiz fişlemeleri konularına göre tasnif ederek çalışmayı üç bölüm halinde oluşturmaya çalıştık. Bu bölümleri girişin yanı sıra 1- İnşaata Dayalı Unsurlar, 2- Îmâlâta Dayalı Unsurlar, 3- Diğer Maddi Unsurlar şeklinde oluşturduk.

Bâkî Dîvânı'nda geçen maddi kültür unsurlarını ortaya koyarken bir metin şerhi yapmayı amaçlamadık. Tespit ettiğimiz beyitlerin açıklamaya ihtiyaç duyulanlarını tahlil ederken, bir kısmını ise sadece nesre çevirdik. Bâkî Dîvânı'nda Maddi Kültür ana başlığı ile yaptığımız çalışmamızda, öncellikle maddi kültür unsuru teşkil eden kelimelerin anlamlarını vererek bu kelimelerin geçtiği beyitlere yer verdik.

Maddi kültür unsurlarının tespiti neticesinde, Bâkî Dîvânı'nda hangi maddi kültür unsurlarının daha çok yer aldığını belirlemeye ve buradan hareketle XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatı hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Çalışmalarımıza Nahid Aybet'in Kültür Bakanlığı yayınlarından çıkan Fuzûlî Dîvânı'nda Maddi Kültür (1989) adlı eseri örneklik teşkil etmiştir. Çalışmalarımızı bu eserde kullanılan yöntem doğrultusunda sürdürdük. Sonuç olarak saraya yakınlığı ile

bilinen Bâkî'nin çevresinin maddi değerlerini tespitle dönemin sosyal hayatını bir yönüyle ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Bâkî Dîvânı, Maddi Kültür, Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl

ABSTRACT

This study is devoted to the determination of material culture elements in Baki Divan(council). The studies about Divan Literature are generally as text and/or poets' biography. We used Turkish poems of Baki Divan as basic source in our study.

Baki, who is one of the greatest poet of XVI. Century Ottoman Empire, had seen four Padishahs sitting on throne (Kanuni,II.Selim,III.Murat,III Mehmet). With this meaning we worked to determine the effect of Ottoman Palace Culture for Baki's poems.

We started our study with making a card index of material culture elements from the beggining to the end. We tried to classify the obtained cards with three parts describing them with their subjects. We formed these parts as 1.Elements Devoted To Construction 2.Elements Devoted To The Production 3.The Other Material Elements besides entry.

We aimed to prepare a text while determining the material culture elements stated in Baki Divan(council) while analyzing some of the couplets which we determined, we aimed to prepare a text. While analyzing the couplets which we needed, we changed some of them only into prose. We firstly gave place for giving meaning for the words which have material culture elements. And we gave place for the couplets involving these words in the study we prepared with material culture tittle in Baki Divan(council).

As the result of determining material culture elements, we studied to determine which material culture elements are mostly stated in Baki Divan (council) and devoted to this we tried to make a general evoluation about XVI. century Otoman Empire's social life.

The work named Material Culture (1989) in Fuzuli Divan(Council) being published in Nahid Aybet's Culture Ministry has been a sample in our studies. We continued our studies devoted to the methods used in this work. As a result we tried to present information about the term's social life with it sone side while determining the material values of Baki's environment.

Key words: Baki Divan(council), Material Culture, Ottoman Empire, XVI.century.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEŞEKKÜR.................... i

ÖZET ii

ABSTRACT.................... iv

İÇİNDEKİLER vi

1. GİRİŞ 1

2. LİTERATÜR TARAMASI 14

3. MATERYAL VE YÖNTEM 17

4. BULGULAR....................20

4.1. İNŞAATA DAYALI UNSURLAR 20

4.1.1. BARINMA İLE İLGİLİ İNŞAATA DAYALI UNSURLAR 20

4.1.1.1. Mesken Olarak Kullanılanlar....................20

4.1.1.1.1. Ev, beyt, hâne, hân-mân (hânümân), mesken, neşîmen, külbe........20

4.1.1.1.2. Dar, sarây, bâr-gâh, kasr, kâh 35

4.1.1.1.3. Otağ, çetr, hayme 54

4.1.1.2. Cemiyet Hayatının Meydana Getirdiği....................57

4.1.1.2.1. Dînî hayatla ilgili olanlar 57

4.1.1.2.2. İş ve ticaret hayatıyla ilgili olanlar....................73

4.1.1.2.3. Sağlık ve temizlikle ilgili unsurlar 75

4.1.1.2.4. Kültürel hayatla ilgili olanlar 76

4.1.1.2.5. Eğlence hayatı ile ilgili olanlar 79

4.1.1.2.6. Diğerleri 88

4.1.1.3. Barınma İle İlgili İnşaî Unsurların Parçası Ya da Tamamı Olan Unsurlar 93
4.1.1.3.1. Genel olarak 93
4.1.1.3.2. Barınma ile ilgili inşaî unsurların bölümünü teşkil eden unsurlar .94
4.1.1.3.3. Yapıların ayrılmaz parçasını teşkil eden unsurlar 109
4.1.2. KORUNMA İLE İLGİLİ İNŞAÎ UNSURLAR..........161
4.1.3. DİĞER İNŞAÎ UNSURLAR..........164
4.1.3.1. Ulaşımla İlgili Olanlar 164
4.1.3.2. Su İle İlgili İnşaî Unsurlar 180
4.1.3.3. Yarı İnşaî Mahiyette Olanlar 186
4.1.3.4. Ölüyle İlgili İnşaî Unsurlar.......... 248
4.1.4. TOPLULUK HAYATINDAN DOĞAN İNŞAATA DAYALI UNSURLAR 251
4.1.4.1. Coğrafî Mahiyetteki Unsurlar.......... 251
4.1.4.2. Bir Mahal İfade Eden Unsurlar.......... 267
4.1.4.3. İnşaî Unsurların Durumunu Belirten Kelimeler 297
4.1.4.3.1. Müsbet manada olanlar.......... 298
4.1.4.3.2. Menfî manadaki unsurlar.......... 300
4.1.4.4. Ülke, Yer ve Şehir İsimleri.......... 304
4.1.4.4.1. Ülke isimleri 304
4.1.4.4.2. Şehir ve yer isimleri.......... 321
4.2. İMALÂTA DAYALI UNSURLAR 325
4.2.1. YENİLEN İÇİLEN MADDELER 325
4.2.1.1. Yiyecekler.......... 325

4.2.1.2. İçecekler 331

4.2.1.2.1. Meşrubat olarak kullanılanlar 331

4.2.1.2.2. Müskirat olarak kullanılanlar 332

4.2.2. GİYECEKLERLE İLGİLİ MADDÎ UNSURLAR 355

4.2.2.l. Giyecek İmalinde Kullanılan Malzemeler 355

4.2.2.1.1. Kumaş, harîr, kemha, atlas, şal, nemed 355

4.2.2.1.2. İplik, silk, rişte 358

4.2.2.2. Giyecek Eşyaları 363

4.2.2.2.1. Giyecekler 363

4.2.2.2.2. Giyeceklerin bir kısmını teşkil eden unsurlar 377

4.2.2.2.3. Giyeceklerle birlikte kullanılan eşya 383

4.2.3. EV EŞYASI VE ÂLET EDEVAT OLARAK KULLANILANLAR 386

4.2.3.l. Ev Eşyaları 386

4.2.3.1.1. Döşeme ve benzeri eşyalar 386

4.2.3.1.2. Sofra ve mutfak eşyaları 391

4.2.3.1.3. Diğer ev eşya ve malzemeleri 427

4.2.3.1.4. İbadetle ilgili eşyalar 431

4.2.3.2. Aydınlatma Araçları 433

4.2.3.3. El Âlet ve Edevatları 445

4.2.3.3.1. El âletleri 445

4.2.3.3.2. Diğer alet ve edevat 447

4.2.3.4. Ölçü Aletleri 454

4.2.3.5. Oyun ve Mûsikî Âletleri 456

4.2.3.5.1. Oyun âlet ve malzemeleri 456

4.2.3.5.2. Mûsikî âletleri 458
4.2.3.6. Süs ve Süsleme İle İlgili Âlet ve Malzemeler 471
4.2.3.6.1. Süs olarak kullanılan eşyalar 471
4.2.3.6.2. Süslenme araçları 481
4.2.3.6.3. Kozmetik malzemeleri 485
4.2.3.6.4. Itriyat olarak kullanılanlar 488
4.2.4. TIBBİ ALET VE MALZEMELER 494
4.2.4.l. Tıbbî Âlet ve Malzemeler 494
4.2.4.2. Tedavi Edici Malzemeler 495
4.2.4.3. Tıbbi Mahiyetteki Diğer Malzemeler 499
4.2.5. KİTAP VE YAZI İLE İLGİLİ MADDÎ UNSURLAR 502
4.2.5.l. Yazılarak Meydana Getirilmiş Olanlar 502
4.2.5.1.1. Bir bütün teşkil edenler 502
4.2.5.1.2. Diğer yazılmış şeyler 508
4.2.5.1.3. Kitapla ilgili diğer unsurlar 513
4.2.5.2. Üzerine Yazı Yazılan Malzemeler 514
4.2.5.3. Yazı Âlet ve Malzemeleri 516
4.2.5.3.1. Yazı âletleri 516
4.2.5.3.2. Yazı yazarken kullanılan malzeme 522
4.2.6. SAVAŞ ÂLET VE MALZEMELERİ 525
4.2.6.l. Savaş Âletleri 525
4.2.6.1.1. Uzak dövüşte kullanılanlar 525
4.2.6.1.2. Yakın dövüşte kullanılanlar 536
4.2.6.1.3. Koruyucu araçlar 548

4.2.6.1.4. Savaş âletleri ile birlikte kullanılan malzemeler 549
4.2.6.2. Savaş İle İlgili Âlet ve Malzemeler 556
4.2.7. NAKİL VASITALARI 561
4.2.7.1. Kara Nakil Vasıtaları 561
4.2.7.1.1. Savaş ile ilgili âlet ve malzemeler 561
4.2.7.1.2. Nakil vasıtası olan hayvanlarla ilgili eşya ve malzemeler 561
4.2.7.2. Deniz Nakil Vasıtaları 564
4.2.7.2.1. Deniz Vasıtaları 564
4.2.7.2.2. Deniz Vasıtaları İle İlgili Malzemeler 568
4.2.8. DİĞER ÇEŞİTLİ ÎMÂLİ UNSURLAR 570
4.3. DİĞER MADDÎ UNSURLAR 591
4.3.1. MADENLER VE MÜCEVHERLER 591
4.3.1.1. Madenler 591
4.3.1.1.1. Elde edildikleri yerler 591
4.3.1.1.2. Kıymetli madenler 596
4.3.1.1.3. Filizler 617
4.3.1.2. Mücevherler 619
4.3.1.2.1. Topraktan çıkarılanlar 619
4.3.1.2.2. Denizden çıkarılanlar 632
4.3.1.2.3. Diğerleri 637
4.3.2. SERVET VE KIYMET İFADE EDEN MADDÎ UNSURLAR 638
4.3.2.1. Kıymet Ölçüsü Maddî Unsurlar 638
4.3.2.1.1. Genel mânâda olanlar 638
4.3.2.1.2. Para birimi olanlar 640

4.3.2.2. Servet İfade Eden Maddî Unsurlar 642

4.3.2.3. Varlık ve Kıymet İfade Eden Diğer Unsurlar 644

5. SONUÇ 647

KAYNAKLAR 650

ÖZGEÇMİŞ 654

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1 (Birinci Bölüm) 647

Tablo 2 (İkinci Bölüm) 648

Tablo 3 (Üçüncü Bölüm) 649

1. GİRİŞ

Edebiyat eserleri muhakkak devirlerinin özelliklerinden izler taşırlar. Şâirler, bazen bilerek ve isteyerek bazen de farkında olmadan, yaşadıkları devrin ve içinde bulundukları toplumun etkisinde kalarak, o devrin hayat tarzını eserlerinde işlerler. Çünkü edebiyat his, hayal ve gerçeklik bütünüdür. Bu sebeple sanatçılar bu unsurlardan yararlanmışlar, doğal olarak "hayatı" eserlerine konu etmişlerdir.

Altı yüzyıl gibi geniş bir zamanı kapsayan Dîvân Edebiyatı, geçmişten günümüze kültür değerlerimizi taşımakla kalmamış kültürümüzün ne kadar derin ve engin olduğunu da ispatlamıştır. Bununla birlikte yıllardan beri Dîvân Edebiyatı, kendini toplumdan soyutlamış, tamamen hayâl dünyasında oluşturulan bir edebiyat gibi gösterilmeye çalışılmış ve haksız eleştirilerle karşılaşmıştır. Dîvân Edebiyatı'na karşı yapılan bu haksız eleştirilerin sebebi, onun dar kalıplar içinde değerlendirilmesidir. Halbuki biraz üzerinde düşünülürse her edebiyat dönemini kendi yaşadığı dönem içerisinde değerlendirmenin doğru olacağı gerçekliğidir. İşte bu yüzden de klasik edebiyatımızın metinlerini anlayabilmek için yazıldıkları devrin kültür ve sanat dünyasına girmek, o zamanın değer ölçülerini bilmek gerekir.

Edebiyat, bütün halinde bir milletin kültür değerlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle edebi eseri vücuda getiren şahsiyet de toplumun kültür değerlerinin dışında yer alamaz. Duygu, düşünce, dil ve hayal dünyasıyla bütün olarak toplumundan izler taşır.

Milletlerin edebiyatının, bulunduğu topluluğun yaşayış tarzını eserlerinde yansıtmadığını söylemek mümkün değildir. Divan şiiri de o zamanın sosyal hayatıyla ilgili izler taşımaktadır. Divan şiiri yaşadığı devri yansıtacak güzellikte bir ayna olarak düşünülebilir.

Klasik Türk edebiyatı XIII. yüzyıl sonlarından yeni Türk edebiyatı döneminin başlangıcı kabul edilen Tanzimat edebiyatı dönemine kadar altı asır boyu varlığını sürdürmüş, hem ortak İslam kültürünün hem de teşekkül ettiği geniş coğrafyanın estetik, kültürel, felsefî ve toplumsal değerleriyle yoğrularak çeşitlenmiş ve zenginleşmiş büyük ve köklü bir edebiyattır.

Bu edebiyat kendisine hususî çehresini kazandıran kaynaklara sıkı sıkıya bağlıdır. Söz konusu kaynakları çok genel olarak şu başlıklar etrafında toplamak mümkündür:

1. Din ve Tasavvuf
2. Tarih ve sosyal hayat
3. Felsefe ve din
4. Estetik değerler sistemi

Bu kaynaklar bilinmeden, klasik edebiyata yaklaşmak ve onu anlamaya çalışmak besin vermeden bir canlının sağlıklı bir şekilde yaşamını devam ettirmesini düşünmek ve beklemek kadar anlamsız olacaktır.

Klasik Türk edebiyatının şifrelerinin bir bir çözülüp anlaşılması ve yeni nesle tanıtılması noktasında divanlar üzerinde bugüne kadar edisyon kritik, metin neşirleri, edebiyat tarihi çalışmaları, şerh ve tahlil gibi Türk tarihini, kültür ve sanatını aydınlatacak pek çok ilmî çalışmalar yapılmıştır.

Edebiyat, dil denilen malzeme ile yapılır. Dil bir milletin en canlı ve dinamik kültür varlığıdır. Ortak İslam uygarlığının kullandığı vazıh kültür dilinin karışımı (Türkçe, Arapça, Farsça) bir dille sanat eseri vücuda getiren Divan şairi hakkında hüküm ve bilgi vermek; şiirlerinde dil malzemesiyle kurduğu engin kazanımları gün ışığına çıkarmak ve asırlara damgasını vurmuş bir edebiyatın zevk, kültür, sanat ve

estetik anlayışının geçirdiği aşamaları tespit ve tayin etmek bakımından tahlil çalışmalarının önemi büyüktür. Şairlerin eserlerini metotlu bir şekilde, tahlil ve tasnif etme Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhî Divanı'nı Tedkîk* çalışması ile başlar. Ahmet Hamdi Tanpınar bu esrin şimdiye kadar yapılmamış bir şey olduğunu söylerken aynı zamanda bu geniş tahlille elde edilen bilgilerin sadece Şeyhî'ye değil, bütün eski şairlerimiz için iyi bir rehber olduğu görüşündedir(Tanpınar, 1995:507-508).

Prof Dr. Mehmet Çavuşoğlu, Prof. Dr. Harun Tolasa, Prof. Dr. Haluk İpekten, Prof. Dr. Cemal Kurnaz, Prof. Dr. Nejat Sefercioğlu, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Prof. Dr. Mustafa Tatcı'nın eserleri de bu alanda yapılmış ve yayınlanmış çalışmalardandır.[1]

Divan edebiyatını anlamak ve onun estetik kurallarını, dil ve ifade özelliklerini bilmek için dilin anlamlı en küçük örgüsü olan kelimelerin çeşitli teşbih ve mecazlarla şairin elinde aldığı değişik, çok renkli ve çeşitli imajları belirlemek için metin tahlili, şerhi ve bazı meselelerde terkibi çalışmaları önemlidir.

Eski Türk Edebiyatını anlamak ve izaha çalışmak oldukça güçtür. Bunun için akademisyenler divanları bütünüyle tahlil ederek yahut kısmi tahlil çalışmalarıyla bu güçlükleri azaltmaya çalışmışlardır.

Bunun dışında bu sahada metin neşirleri ile edebiyat tarihi çerçevesinde yapılan çalışmaların yanında pek çok divan ve mesnevi çalışmaları da yapılmıştır. Bütün bu sabır ve emek mahsulü çalışmalar divan şiirinin dünyasına girmek adına önemli çalışmalardır.

---

[1] ÇAVUŞOĞLU, M. (1971), *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*; TOLASA, H. (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, Akçağ Yay., 2.b.; İPEKTEN, H. (1999), *Naili Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara, Akçağ Yay., 3.b.; KURNAZ, C. (1996), *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul, M.E.B. Yay.,; SEFERCİOĞLU, M. N. (2001), *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Ankara, Akçağ Yay., 2.b.; TARLAN, A. N. (2001), *Fuzuli Divanı Şerhi*, Ankara, Akçağ Yay., 3.b.; TATCI, M. (1998), *Yunus Emre Divanı*, Ankara, Akçağ Yay., 2.b..

Divanların bütünüyle tahlili yanında belirli kavramların bütün divan tahlillerinde yer alış şekillerinde ve kelimelerin yüklendikleri anlamların tespiti, tayini ve tahlili noktasında semantik çalışmaların da büyük önemi vardır. Prof. Dr. Muhammet Nur Doğan *Şeyhî Divanı'ndaki Mücerret Unsurlara Semantik Bir Bakış* adlı makalesinde bu noktaya dikkat çekerek klasik edebiyatımızın meselelerine vakıf olabilmek için divan şiiri metinlerine anlam bilimin uyandırdığı bir dikkatle yaklaşmanın son derece önemli sonuçlar doğuracağını ve kelimelerin lügatlerde karşımıza çıkan birbirinden değişik anlamlarının yanı sıra konteks içerisinde ve sözlüklere belki girmemiş anlamlarının, nüansların edebiyatta orijinalitenin kapılarını aralayacağını ifade eder(Doğan, 2005:22).

Edebiyat, tarihin içine gömülü bir vakıadır ve içinde bulundukları tarihî şartlarla ilgilidir. Divan edebiyatının Türk sosyal hayatı ile alâkasının bulunmadığı iddiası mübalağalı bir görüştür. Divan edebiyatını müesseseler, mimarî, iktisadî hayat hesaba katılmadan anlamak ve açıklamak imkansızdır, iyi bakılırsa Divan şiirinin, teşbihlerine kadar Türk toplumunun aynası olduğu görülür. Divan şiirimiz yıllardan beri haksız eleştirilere maruz kalmıştır. "Kendi medeniyet eserlerinin her bahsinde olduğu gibi, bu şiir bahsinde de, bizim milletimiz kadar inkar düşmanlığına uğramış bir unsur yoktur"(Beyatlı, 1970:30).

Edebî eserler meydana getirildikleri mekândan ve zamandan soyutlanamayacağı için o sosyal çevre şairin kişiliği ve mesleği ile ilgili izler taşıyacaktır. Her eseri kendi devir özellikleri içinde değerlendirmek gerektiği, insanımızın değişmeyen, ya da hâlâ devam etmekte olan âdetlerini, Türk milletinin tarihte maddî kültüre olan katkılarının neler olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle böyle bir konuyu araştırmak ve Divan edebiyatının zannedildiği kadar soyut, cemiyet hayatından uzak olmadığını ispata çalışan ve bu sahada oldukça büyük mesafeler katan eserlere XVI.

yüzyıl şairlerinden Bâkî'nin bakış açısını gösterebilmek ve ileride bu çalışmaları değerlendirerek Divan edebiyatında maddî kültür konusunda edebiyatla ilgilenenlerin beklediği bir esere bir parça katkıda bulunmak gayesiyle bu konuyu ele almış bulunuyoruz.

Şairler bilerek ya da bilmeyerek yaşadıkları devrin, içinde bulundukları toplumun etkisinde kalarak, o devrin yaşayış tarzını ve inaçlarını eserlerinde işlerler. "Her sanatçı, ister uyuşan, ister çatışan duygu, düşünce, hayal ve davranışlara sahip olsun, bünyesinde yaşadığı cemiyetle bir takım münasebet ve bağlar kurar"(Banarlı, 2002:192).

Değerlendirme yapılırken eserin yazıldığı döneme göre değil de günümüze göre düşünülerek hareket edilmesi yanlış sonuca gidilmesine sebebiyet verir. "Her edebiyat, kendi devrinin bir tefekkür, bir tehassüs ve tahayyül kainatıdır. Kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, sanat telakkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakiki ve batıl bütün bilgilerini taşır. Divan Edebiyatı da, hayatla alakası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekle, onun akislerini taşımaktadır"(Levend, 1984:2). İşte bu sebeple "klasik edebiyatımızın metinlerini anlamak için yazıldıkları devrin kültür ve sanat dünyasına girmek, o zamanın değer ölçülerini bilmek zorundayız"(Çavuşoğlu, 2003:15).

Eski edebiyatımıza ait metinlerin sadece yayınlanmış olmaları yeterli değildir. Daha önce yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi Divan şiirini tanımanın daha iyi bir şekilde olmasını sağlamak için, metne değişik açılardan bakarak, değişik şerhlerin meydana getirilmesinde faydalar vardır. Bir iktisatçı bu metinlerden hareket ederek devrin iktisadi durumunu, bir musikişinas o devrin müzik zevkini ortaya koyabilir.

“Hiç şüphesiz Divan şiirinin yazıldığı devrin dilini, kültürünü çok iyi tanımak gerekir. Unutulmamalıdır ki, dil ve kültür zincirinin, kopukluğa tahammülü yoktur. Yeni yorum, ancak bu bilgilerin üzerine kurulabilecektir(Okay, 1990:87). Bu sebeple Divan şiiri tahlillerinde dönemin tarihi ve etimolojik yapısı hakkında donanımlı olmak gerekmektedir. Bu bilgilerden yoksun olmak bilgilerin yansıtılmasında eksikliklere ve kopukluklara neden olacaktır.

Divan şiirini hayattan kopuk olarak düşünmemiz mümkün değildir. Bu şiirin bünyesinde hayata dair pek çok unsurla karşılaşabiliriz. Zira Klasik Türk Edebiyatı’nın en renkli ve kudretli şairlerinden birisi olan Bâkî’nin, Osmanlı’nın en güçlü ve ihtişamlı olduğu bir zaman içerisinde uzun süre hükümdarlık yapmış olan Kanuni Sultan Süleyman’ın 1526 yılında koydurduğu içki yasağını şiirine yansıtması şairimizin yaşadığı döneme kaynaklık ettiğin en iyi göstergelerinden biridir. İki yüz yetmiş dokuz numaralı gazelde Bâkî o dönemde İstanbul’dan Galata’ya geçişlerde sıkı bir denetim uygulandığını ve içki yasağının sıkı sıkıya takip edildiğini belrtmektedir.

Beyit:

Reh-i *mey-hâne*yi kat‘ itdi tîg-i kahrı sultânun
Su gibi arasın kesdi Sıtanbûl u Kalâtânun

G.279-1/272

Hükümdar Kanuni Sultan Süleyman’ın öfke kılıcı meyhane yollarını kesti de İstanbul ile Galata’nın arasını (Haliç’teki) su gibi kesti. Kanuni’nin 1526 Ağustos’unda koydurttuğu içki yasağı üzerine bir eğlence merkezi olan Galata’ya gidişlerin zorlaştığına işaret vardır.

Bâkî, döneminin özelliklerini beyitlerine yansıtarak bunları kayıt altına almış, o zamanı yaşatmış, toplantı yerlerinden çeşitli teşbih ve istiarelerle bahsetmiş ve şiirlerinde bu unsurları sık sık kullanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin en kudretli padişahlarından biri olan Kanuni Sultan Süleyman'in (1520-1566), II. Selim'in (1566-1574), III. Murat'ın (1574-1595) ve III. Mehmet'in (1595-1603) hükümdarlık dönemlerine tanıklık etmiş olan Bâkî'nin Dîvânı'nda zamanın olaylarını, hallerini ve âdetlerini görmek mümkündür. Bâkî, yaşadığı dönemdeki tüm padişahlara kasdide sunduğu Dîvânı'nda açıkça görülmektedir. Bunların dışında, Ali Paşa, Kubad Paşa, Ebu's-su'ud Efendi, Feridun Beğ, (hocası) Mehmed Efendi, Kadı-zâde, Müfti-zâde, Mehmed Çelebi, Vezir-i Azam Mehmet Paşa ve Mihrümah Sultan için de şiirler yazmıştır.

Yetmiş dört yıllık ömrüne (1526-1600) sığdırdığı bu dönem Bâkî'nin büyüklüğünü gösterir niteliktedir. Bâkî'yi seçmemizin sebebi, eski kültürümüzün zirveye ulaştığı bir çağda yaşamış olması, devletin hemen hemen her kademesinde görev almış "şairler sultanı" ünvanıyla bilinmesi bakımından devrini en iyi temsil eden şairlerden biri sayılmasıdır.

XVI. yüzyıl, Türk Edebiyatı'nın en parlak dönemlerinden biridir. Dîvânında maddî kültür unsurlarını tespit ettiğimiz Bâkî de yaşantısının büyük kısmını İstanbul'da geçirmiştir. Bu sebeple Bâkî ve Dîvânı üzerinde çalışmak bu kültür şehrinin zenginliğini ortaya çıkaracaktır.

Bâkî Dîvânı'nda Maddî Kültür üzerinde yaptığımız çalışmamız esnasında Sabahattin Küçük'ün eserini temel kaynak olarak kullandık.

Bâkî Dîvânı'nda geçen maddî unsurları tespit ederken bir metin şerhi yapmayı düşünmedik fakat gerekli gördüğümüz kısımlarda açıklamalara yer verdik. Metni yazarken temel ilgiyi tespit etmeye ve belirtmeye çalıştık.

Çalışmamızı üç bölüm altında değerlendirdik. Bu bölümleri de tablolar halinde tasnif ederek çalışmamızın sonuç kısmında gösterdik. Her bölümün ana başlıklarını vererek bu kısımda yer alan maddi unsurların Bâkî Dîvânı'nın kaç yerinde yer aldığını ayrıca belirttik.

Birinci bölüm; "Barınma İle İlgili, Korunma İle İlgili, Diğer Unsurlar ve Topluluk Hayatından Doğan Unsurlar" olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir.

"Barınma İle İlgili Unsurlar; Mesken Olarak, Cemiyet Hayatının Oluşturduğu ve Barınma İle İlgili" olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir. Mesken olarak *on dört* kelime yer almış ve *yüz dokuz* fiş tespit edilmiştir. Bu unsurlar içerisinde en çok *saray* kelimesine yer verilmiştir. "Cemiyet Hayatının Oluşturduğu Maddi Unsurlar" sağlık, kültür, eğlence, iş hayatı ile ilgili olarak değerlendirilmiş *otuz üç* kelime tespit edilmiş ve *yüz otuz dört* fişleme yapılmıştır. Bu unsurlar içerisinde Bâkî en çok *Kâbe* kelimesine yer vermiştir. Bu başlıklardan "Barınma İle İlgili Maddi Unsurlar" en hacimli yere sahiptir. Bu unsurlar, yapıların bir parçasını ya da bütününü oluşturan unsurlardan oluşturulmuştur. Bu alanda taş, duvar, kapı sahn, eşik gibi *otuz sekiz* kelime incelenmiştir. Dîvânın *üç yüz yetmiş yedi* beyitinde barınma ile ilgili kelimeler yer almakta ve en çok *taht* kelimesi Dîvân'da geçmektedir.

"Korunma İle İlgili Unsurlar" ana başlığı altında *altı* kelime inceleyerek *on dokuz* fişleme yaptık ve *burc* kelimesinin daha çok geçtiğini tespit ettik.

“Diğer Maddi Unsurlar” ana başlığını “Ulaşım, Su, Yarı İnşâi ve Ölüyle İlgili Unsurlar” olmak üzere dört başlıkta inceledik. “Ulaşım İle İlgili Maddi Unsurlar” balığı altında *dört* kelime inceleyerek *yüz on* fiş tespit ettik ve en çok *yol* kelimesinin yer aldığını belirledik. “Su İle İlgili Maddi Unsurlar” başlığı altında *beş* kelime inceleyerek *kırk üç* fişleme yaptık ve *çeşme* kelimesine Dîvân’da daha çok yer verildiğini tespit ettik. “Yarı İnşâî Mahiyetteki Maddi Unsurlar” başlığı altında *on* kelime inceleyerek *beş yüz kırk bir* fişleme yaparak en çok *bağ* kelimesine yer verildiğini tespit ettik. “Diğer Maddi Unsurlar” ana başlığı altında son olarak “Ölüyle İlgili Maddi Unsurlar” konusunda *dört* kelimeyi inceleyerek *on* fişleme yaptık ve *kabr* kelimesine daha çok yer verildiğini tespit ettik.

Birinci bölümde son olarak “Topluluk Hayatından Doğan Maddi Unsurlar” başlığını inceleyerek bu bölümü tamamladık. “Topluluk Hayatından Doğan Maddi Unsurlar” başlığını Coğrafi Mahiyetteki Unsurlar, Bir Mahal İfade Eden Unsurlar, İnşâi Unsurların Durumunu Belirten Kelimeler ve Ülke, Yer ve Şehir İsimleri olmak üzere dört başlık altında değerlendirdik. “Coğrafi Mahiyetteki Unsurlar” başlığı altında *sekiz* kelime inceleyerek *seksen beş* fişleme yaptık ve bu başlık altında en çok *mülk* kelimesine yer verildiğini belirledik. “Bir Mahal İfade Eden Unsurlar” başlığı altında *yirmi bir* kelime inceleyerek *iki yüz yirmi altı* fişleme yaptık ve *kûy* kelimesine daha çok yer verildiğini tespit ettik. “İnşâî Unsurların Durumunu Belirten Kelimeler” başlığı altında *yedi* kelime inceleyerek kırk beş fişleme yaptık, bu başlık altında *harâb* kelimesine daha çok yer verildiğini belirledik. “Ülke, Yer ve Şehir İsimleri” başlığında ise *yirmi üç* kelimeyi inceleyerek *yüz yirmi iki* fişleme yaptık ve *Çin* kelimesine daha çok yer verildiğini tespit ettik.

İkinci bölüm; “Yenilen İçilen Maddeler, Giyeceklerle İlgili Maddi Unsurlar, Ev Eşyası ve Âlet Edevat Olarak Kullanılanlar, Tıbbî Âlet ve Malzemeler, Kitap ve Yazı İle İlgili Maddi Unsurlar, Savaş Âlet ve Malzemeleri, Nakil Vasıtaları ve Diğer Çeşitli İmalî Unsurlar” olmak üzere sekiz ana başlık altında incelenmiştir.

“Yenilen İçilen Maddeler; Yiyecekler ve İçecekler” olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Yiyecekler başlığı altında *yedi* kelime yer almış ve *altmış yedi* fiş tespit edilmiştir. Bu unsurlar içerisinde en çok *şeker/sükker* kelimesine yer verilmiştir. İçecekler başlığı altında ise *on iki* kelime tespit edilmiş ve *üç yüz* fişleme yapılmıştır. Bu unsurlar içerisinde Bâkî en çok *mey* kelimesine yer vermiştir.

“Giyeceklerle İlgili Maddi Unsurlar; Giyecek İmâlinde Kullanılan Malzemeler ve Giyecek Eşyaları” başlıkları altında değerlendirilmiştir. “Giyecek İmâlinde Kullanılan Malzemeler” başlığında *on* kelime yer almakta ve en çok *rişte* kelimesi geçmektedir. Bu başlık altında ise *elli üç* fişleme yapılmıştır. “Giyecek Eşyaları” başlığı altında *on altı* kelime incelenerek *yüz yetmiş* fişleme yapılmıştır ve *câme* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir.

“Ev Eşyası ve Âlet Edevat Olarak Kullanılanlar” ana başlığını “Ev Eşyaları, Aydınlatma Araçları, El Âlet ve Edevatları, Ölçü Âletleri, Oyun ve Mûsikî Âletleri ve Süs ve Süslenme İle İlgili Âlet ve Malzemeler” olmak üzere altı başlıkta inceledik. “Ev Eşyaları” balığı altında *otuz* kelime inceleyerek *üç yüz yirmi dört* fiş tespit ettik ve en çok *sâgar* kelimesinin yer aldığını belirledik. “Aydınlatma Araçları” başlığı altında *altı* kelime inceleyerek *yüz on dokuz* fişleme yaptık ve *şem’* kelimesine Dîvân’da daha çok yer verildiğini tespit ettik. “El Âlet ve Edevatları” başlığı altında *on bir* kelime inceleyerek *elli beş* fişleme yaparak en çok *halka* kelimesine yer verildiğini tespit ettik. “Ölçü Âletleri” başlığı altında *üç* kelimeyi inceleyerek *dokuz* fişleme yaptık ve *mîzân*

kelimesine daha çok yer verildiğini tespit ettik. “Oyun ve Mûsikî Âletleri” başlığı altında *on iki* kelime inceleyerek *seksen iki* fişleme yaptık ve *ney/nây* kelimesine Dîvân’da daha çok yer verildiğini tespit ettik. “Süs ve Süslenme İle İlgili Âlet ve Malzemeler” başlığı altında *yirmi dört* kelime inceleyerek *yüz seksen* fişleme yaparak en çok *‘anber* kelimesine yer verildiğini tespit ettik.

“Tıbbî Âlet ve Malzemeler; Tıbbî Âlet ve Malzemeler, Tedâvi Edici Malzemeler ve Tıbbî Mahiyetteki Diğer Malzemeler” başlıkları altında değerlendirilmiştir. “Tıbbî Âlet ve Malzemeler” başlığı altında *iki* kelime yer almış ve *sekiz* fişleme yapılmıştır. En çok ise *penbe* kelimesi yer almıştır. “Tedâvi Edici Malzemeler” başlığı altında *dört* kelime incelenerek *otuz üç* fişleme yapılmıştır ve *dermân* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir. “Tıbbî Mahiyetteki Diğer Malzemeler” başlığı altında *üç* kelime incelenerek *on iki* fişleme yapılmıştır ve *zehr* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir.

“Kitap ve Yazı İle İlgili Maddi Unsurlar; Yazılarak Meydana Getirilmiş Olanlar, Üzerine Yazı Yazılan Malzemeler ve Yazı Âlet ve Malzemeleri ” başlıkları altında değerlendirilmiştir. “Yazılarak Meydana Getirilmiş Olanlar” başlığı altında *on bir* kelime yer almış ve *doksan beş* fişleme yapılmıştır. En çok ise *defter* kelimesi yer almıştır. “Üzerine Yazı Yazılan Malzemeler” başlığı altında *üç* kelime incelenerek *yirmi sekiz* fişleme yapılmıştır ve *levh* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir. “Yazı Âlet ve Malzemeleri” başlığı altında *altı* kelime incelenerek *yetmiş iki* fişleme yapılmıştır ve *kalem* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir.

“Savaş Âlet ve Malzemeleri; Savaş Âletleri ve Savaş İle İlgili Âlet ve Malzemeler” başlıkları altında değerlendirilmiştir. “Savaş Âletleri” başlığı altında *yirmi bir* kelime incelenerek *üç yüz dokuz* fişleme yapılmıştır ve *hançer* kelimesine daha çok

yer verildiği tespit edilmiştir. "Savaş İle İlgili Âlet ve Malzemeler" başlığı altında *altı* kelime incelenerek *yirmi altı* fişleme yapılmıştır ve *'alem* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir.

"Nakil Vasıtaları; Kara Nakil Vasıtaları ve Deniz Nakil Vasıtaları" başlıkları altında değerlendirilmiştir. "Kara Nakil Vasıtaları" başlığı altında *dört* kelime incelenerek *on yedi* fişleme yapılmıştır ve *rikab* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir. "Deniz Nakil Vasıtaları" başlığı altında *beş* kelime incelenerek *otuz yedi* fişleme yapılmıştır ve *zevrak* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir.

İkinci bölümde son olarak "Diğer Çeşitli İmâlî Unsurlar" başlığı altında *on iki* kelime inceleyerek *yüz elli* fişleme yaptık ve *bend* kelimesine daha çok yer verildiğini tespit ettik.

Üçüncü bölüm; "Madenler ve Mücevherler ve Servet ve Kıymet İfade Eden Maddi Unsurlar" olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir.

"Madenler ve Mücevherler; Madenler ve Mücevherler" olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. "Madenler" başlığı altında *dokuz* kelime yer almış ve *iki yüz elli sekiz* fiş tespit edilmiştir. Bu unsurlar içerisinde en çok *zer* kelimesine yer verilmiştir. "Mücevherler" başlığı altında ise *on* kelime tespit edilmiş ve *iki yüz sekiz* fişleme yapılmıştır. Bu unsurlar içerisinde Bâkî en çok *dürr* kelimesine yer vermiştir.

"Servet ve Kıymet İfade Eden Maddi Unsurlar; Kıymet Ölçüsü Maddi Unsurlar, Servet İfade Eden Maddi Unsurlar ve Varlık ve Kıymet İfade Eden Maddi Unsurlar" olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir. "Kıymet Ölçüsü Maddi Unsurlar" başlığı altında *altı* kelime yer almış ve *kırk* fiş tespit edilmiştir. Bu unsurlar içerisinde en çok *nakd* kelimesine yer verilmiştir. "Servet İfade Eden Maddi Unsurlar" başlığı altında *üç* kelime tespit edilmiş ve *on yedi* fişleme yapılmıştır. Bu unsurlar içerisinde en çok

metâ' kelimesine yer verilmiştir. "Varlık ve Kıymet İfade Eden Maddi Unsurlar" başlığı altında ise *iki* kelime incelenerek *dokuz* fişleme yapılmıştır ve *hırmen* kelimesine daha çok yer verildiği tespit edilmiştir.

Divan şiirine yönelik yapılan tahlil çalışmalarının bu şiire olan ilgiyi artıracağı kanaatindeyiz. Bu düşünceden hareketle şairler sultanı olarak vasıflandırılan Bâkî'nin Dîvân'ı üzerinde çalışma yaparak bu kazanıma bir parça da olsa katkıda bulunmayı arzuladık.

Divan şiirini anlamak zordur, "gülü seven dikenine katlanır" düstûrundan hareketle beyitlerdeki güzel söyleyişin esrarını çözebilmek ve kültür unsurlarını tesbit etmeye çalıştık.

Sahasında yeni olmamakla birlikte yeni bakış açıları getirdiğine inandığımız bu tezin içinde, bazı eksikliklerin olabileceğine inanıyoruz. Bu alanda yapılan çalışmalara bir parça katkıda bulunmak üzere hazırladığımız bu tezin Divan edebiyatında maddî kültür konusunu araştıracak olanlara ve sahanın mazmunlarını ele alacak olanlara faydalı olmasını temenni ediyoruz.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde genel olarak konu ile ilgili literatür taranarak yapılan çalışmalar ve bulgular aşağıda kronolojik bir sırayla özetlenerek verilmiştir.

Sarı (1986), *Hayretî Divanı'nda Maddi Kültür* isimli çalışmasında, XVI. yüzyıl şairlerinden olan Hayretî'nin Divanı'nda maddi unsurları tespit ederken metin şerhi düşünülmemiştir. Temel ilgi tespit edilerek maddi unsurlar belirtilmeye çalışılmıştır. Şairin hayatı, sanatı ve edebi kişiliğinden ziyade divanındaki maddi kültür ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çağlayan (1989), *Yahyâ Bey Dîvânı'nda Maddî Kültür Unsurları* çalışmasında, dîvanla ilgili sadece maddi kültür unsurları ile sınırlandırılan çalışmada metin tahlillerine yer verilerek Yahyâ Bey hakkında daha objektif değerlendirmeler yapılabileceği hedeflenmek istenmiştir. Bu çalışma Mehmet Çavuşoğlu'nun yayınladığı Yahyâ Bey Dîvânı esas alınmıştır.

Aybet (1989), *Fuzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür* adlı çalışmada, tarihimizin en büyük devri olan XVI. Asrın en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî Dîvânı'nda yer alan maddi kültür unsurlarını üç bölüm halinde sunmuştur. Divan içerisinden seçmiş olduğu beyitlere yer vererek kullanılan benzetmeleri göstermiştir. Çalışmalarını Âmil Çelebioğlu'nun direktifleriyle yapmıştır. Fuzûlî'nin hayatı, eserleri ve şahsiyetin hakkındaki bilgilere de bazı eserlerdeki bilgiler özetlenerek verilmiştir. Farklı maddi kültür unsurlarının aynı beyit içerisinde yer almasından dolayı aynı beyit farklı başlıklar altında da zikredilmiştir. Çalışmaya Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nın Prof. Dr. Kenan Akyüz, Dr. Sedit Yüksel, Süheyl Beken, Dr. Müjgan Cunbur tarafından hazırlanan ve Türkiye İş Bankası yayınları arasında Ankara'da 1958 yılında yapılan neşrinin esas alındığı belirtilmiştir.

Sevim (1992), *Tâcizâde Cafer Çelebi'nin Dîvânı'nda Maddi Kültür* adlı çalışmada, maddi kültür alanı daraltılarak çemen, bağ gibi bazı unsurları tez konusunun dışında tutulmuştur. Çevrenin öneminin giderek arttığı günümüzde çevresel unsurlara daha fazla ağırlık verilmiştir. Tâcizâde Cafer Çelebi gözüyle Osmanlı'nın ağaca, çevreye, çiçeklere nasıl baktığına dikkat çekmeye çalışılarak bu konu hakkında çalışmalar yapılabileceği belirtilmiştir.

Akçaat (2000), *Baki Divanı'nın Dil Ve Üslûp Bakımından Tahlili* adlı yüksek lisans tezinde Baki'nin Divanı taranarak örnek beyitlerle dili ve üslûbu hakkında değerlendirmeler yapılarak dil ve üslûp özellikleri belirtilerek Bâkî'nin hayatına yer verilmiştir.

Çakar (2001), *Nâbî Dîvânı'nda Maddi Kültür Unsurları* adlı çalışmada, metin şerhi yapılmadan temel ilgi tespit edilmeye çalışılarak belirtilmiştir. XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini kaybetmeye başladığı asır olarak dikkat çekilmiş ve Nâbî ise şairliğinin büyüklüğüyle tercih edilerek bu dönemin maddi durumu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Devletin bu denli güç kaybetmeye başlamasına rağmen bu asırda Divan Edebiyatı en iyi dönemlerinden birini yaşamıştır ve Nâbî de buna en iyi örnek olması sebebiyle maddi kültür unsurları işlenmiştir.

Aslan (2001), *Bâkî Divânı'nda Sevgili ve Sevgiliye ait Fiziki Unsurlar* adlı çalışmasında, Bâkî'nin fikir ve hayal dünyasından hareketle onun sevgili ve sevgiliye ait fiziki unsurlar hakkındaki düşünce ve tasavvurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Sevgiliye ait fiziki unsurlar alfabetik sıra takip edilerek verilmiştir. Tez dört başlık altında incelenmiştir: Güzellik, Sevgili, Sevgiliye Ait Fiziki Unsurlar, Sevgiliye Ait Diğer Unsurlar. Çalışma sonunda ulaşılan bilgiler kısaca değerlendirilmiştir.

Akyol (2002), *Bâkî Divanı'ndaki Soyut Kavramların Tahlili* adlı çalışmada, Bâkî Divanı'ndaki soyut kavramları ve bunların benzetildiği somut kavramları tespit ederek, Tabiat; Dünya ve Kozmik Âlem; İnsan; Din ve Tasavvuf; Toplum ve Bağımsız Kavramlar başlıkları altında tasnif edilmiştir. Kavramların sözlük anlamları verilerek metinlerde hangi anlamlara geldiği ve ne gibi benzetmelerle kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak en çok benzetmeye konu olan soyut ve somut kavramların listesi sunulmuştur. Şairin hayal dünyasının süzgecinden geçerek kavramların beyitlerde muntazam bir şekilde yoğrulmasına dikkat çekilmiştir. Kalıptan kalıba girmeye elverişli olan bu kavramların tahlili ile o devrin psikolojisinin, sosyal hayatının, maneviyat dünyasının ve ruh halinin tespitine çalışılmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bâkî Dîvânı'nda Maddî Kültür adlı çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, "İnşaata Dayalı Unsurlar" başlığı altında ele alınarak dört ana başlık altında incelenmiştir: 1. Barınma İle İlgili İnşai Unsurlar 2. Korunma İle İlgili İnşai Unsurlar 3. Diğer İnşai Unsurlar 4. Topluluk Hayatından Doğan İnşaata Dayalı Unsurlar. İnsanların çevrelerinde bulunan tabiî malzemeler, bu malzemelerin ham veya işlenmiş şekliyle kullanarak meydana getirdikleri ve bunların bir araya gelmesi ile oluşturulan bütün ya da parçaları bu bölümde ele aldık.

Çalışmamızın ikinci bölümü, "İmâlâta Dayalı Unsurlar Unsurlar" başlığı altında ele alınarak sekiz ana başlık altında incelenmiştir: 1. Yenilen İçilen Maddeler 2. Giyeceklerle İlgili İlgili Maddi unsurlar 3. Ev Eşyası ve Âlet, Edevat Olarak Kullanılanlar 4. Tıbbî Âlet ve Malzemeler 5. Kitap ve Yazı İle İlgili Maddi Unsurlar 6. Savaş Âlet ve Malzemeleri 7.Nakil Vasıtaları 8. Diğer Çeşitli İmali Unsurlar. İmalî maddî kültür unsurları olarak, insanların tabiattan, etraflarındaki hayvan ve bitkilerden elde ettikleri malzeme ve hammaddeleri bizzat elle veya âlet yahut makine yardımı ile işleyerek, bunların fizikî halini veya kimyevî terkibini değiştirmek suretiyle meydana getirdikleri malzeme ve eşyayı ele aldık.

Son bölümde ise İnşaata Dayalı Unsurlar ve İmali Unsurlar dışında kalan maddi kültür unsurlarını "Diğer Maddi Unsurlar" başlığı altında ele aldık. Bu bölüm, iki ana başlık altında incelenmiştir: 1. Madenler ve Mücevherler 2. Servet ve Kıymet İfade Eden Maddi Unsurlar. Bu bölümde inşaat ve imalât faaliyetleri neticesinde meydana getirilmiş olan bina, eşya, âlet ve malzemelerin dışında kalan, tabiattan çeşitli şekillerde elde edilen maden, mücevher gibi maddelerle akçe, dinar, sermaye, mal gibi bir kıymet ve varlık ifade ve ölçüsü olan maddî kültür unsurlarını ele aldık.

Bâkî Dîvânı'nda geçen maddi kültür unsurlarını tespit ederken bir metin şerhi yapmayı amaçlamadık. Tespit ettiğimiz beyitlerin bir kısmını tahlil ederken, bir kısmını nesre çevirdik ve bir kısmını da olduğu gibi aldık. Bâkî Dîvânı'nda Maddi Kültür ana başlığı ile yaptığımız çalışmamızda, öncellikle maddi kültür unsuru teşkil eden kelimelerin anlamlarını vererek bu kelimelerin geçtiği beyitlere yer verdik.

İncelememize daha önce Nahit Aybet'in Fuzûlî Divânı'nda Maddi Kültür adlı çalışması rehberlik etmiştir. Daha sonra her beytin maddî kültürle ilgili benzetmelerini bulmaya çalıştık Daha sonra alt başlıklar halinde tasnif ettiğimiz konularla ilgili umumi bilgiler verdik. O unsur ile ilgili değişik benzetmelerle ilgili açıklamalar yaptık ve örnek beyitler verdik.

Maddi kültür unsurlarının tespiti neticesinde, Bâkî Dîvânı'nda hangi maddi kültür unsurlarının daha çok yer aldığını belirlemeye ve buradan hareketle XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatı hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Çalışmamız esnasında Sabahattin Küçük'ün eserini temel kaynak olarak kullandık.

Bu güne kadar yapılan çalışmalar Dîvân Edebiyatı'nın aslında toplumdan ayrı düşünülemeyeceğini göstermiştir. Bâkî Dîvânı muhteva ve hacim bakımından bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacağı için konumuzu "Bâkî Dîvânı'nda Maddî Kültür Unsurları" olarak sınırlandırdık. Çalışmamıza, dîvânı baştan sona tarayıp maddî unsurları fişleyerek başladık. Fişlerde kasîdeleri (K), gazelleri (G), şeklinde kısaltarak belirttik. Kısaltmalardan sonra gelen rakamlardan birincisi şiir türünün, ikincisi ise beytin numarasıdır. Meselâ (G.370-3) kısaltması 370 numaralı gazelin üçüncü beytini ifade eder. Fişleri konularına göre tasnîf ederek plânımıza göre metin oluşturmaya geçtik. Bu sırada faydalandığımız kaynaklara yer verdik.

Çalışmalarımıza Nahid Aybet'in Kültür Bakanlığı yayınlarından çıkan Fuzûlî Dîvânı'nda Maddi Kültür adlı eserde faydalanılan yöntemler doğrultusunda sürdürdük.

Sonuç olarak dönemin maddi değerlerini tespitle dönemin sosyal hayatı hakkında bilgiler sunmaya çalıştık.

4. BULGULAR

4.1. İNŞAATA DAYALI UNSURLAR

İnşaata dayalı maddi kültür unsurları olarak, insanların çevrelerinde bulunan tabiî malzemeler, bu malzemelerin ham veya işlenmiş şekliyle kullanarak meydana getirdikleri ve bunların bir araya gelmesi ile oluşturulan bütün ya da parçaları bu bölümde ele aldık. Bu unsurları, insan yaşayışındaki fonksiyonlarına, kendi içlerinde inşaî özelliklerine göre tasnif ettik.

4.1.1. BARINMA İLE İLGİLİ İNŞAATA DAYALI UNSURLAR

4.1.1.1. Mesken Olarak Kullanılanlar

4.1.1.1.1. Ev, beyt, hâne, hân-mân (hânümân), mesken, neşîmen, külbe.

Ev; her çeşit insanın ve her ailenin ayrı olarak ikameti için özel olarak oluşturulmuş yer, taş ve kiremitten veyahut tahtadan olur. Kısaca insanların içinde yaşadığı yer manasına gelir.

Bâkî ev kelimesini Dîvânı'nın altı yerinde kullanmıştır. Ev kelimesi şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Can evi, dünya evi gibi terkiplerle kullanılmıştır. Ev kelimesini bu terkiplerin dışında sadece ev şeklinde de kullanmıştır.

Sevgilinin süzgün bakışları ortalığı kana bulasa da âşık ortalığın kan revan içerisinde olmasını önleyebilmek için onu can evinde saklamıştır. Beyit:

Bir ân içinde gamzen okı nice kan ider
Dil cân *ev*inde saklayup anı nihân ider

G.109-1/168

Süzgün bakışların tüm cefası âşığın can evinedir. Hiçbir şeyle iktifa etmez ve âşığın can evinden ocağını/kalbini söküp alır. Bunu gerçekleştirirken de bir hırsız gibi öyle gizlice yapar ki kimsenin ruhu bile duymaz. Beyit:

Can *ev*inden hânümânum aldı düzd-i gamzeler

Olmadı hîç kimse vâkıf nâzükâne girdiler

G.182-3/ 213

Dünya eve teşbih edilmektedir. Âşığın tek arzusu dünya evinde huzûr-ı kalptir. Bu kalp huzuru da olmayınca dünyayı onun için ebedi kılsanız da fark etmez âşığın cihandan hiçbir beklentisi olmaz. Huzûr-ı kalb de ancak sevgilinin ilgi göstermesiyle mümkündür. Beyit:

Dünyâ *ev*inde olmayıcak bir huzûr-ı kalb

Fâni cihanı n'eyleyelüm câvidân tutun

G.281-5/274

Sevgili öylesine ihtişamlı süslenir ki herkes onu kıskanmaktadır. Şair sevgilinin yüzünü güneşle mukayese etmektedir. Devât kelimesi saça takılan tokaya teşbih edilmiştir. Bir gün evinden altın divitini saçlarına takıp çıksa o gün utancından güneş meydanlarda gözükmez, çünkü sevgilinin yüzünün nurundan yayılan ışık daha parlaktır ve bu sebeple güneş, âr eder bu ihtişam karşısında. Beyit:

Zer devâtın takınup çıksa *ev*inden seherî

Âfıtâb ana ber-â-ber gelemez meydâne

G.439-4/372

Göz gönlü etkileyici unsurlardandır. Kaş keman/yay olunca gözün gönle tesiri de ok gibi olacaktır. Gönle isabet etmesiyle okun ucundaki temre gönlü mekân tutar. Kaşı yay gibi olan sevgilinin mekân olarak can evini tutmasını âşık her daim gönlünden geçirir ve bunun arzusuyla yanıp yakılır. Beyit:

Gelüp konmışken ey kaşı kemânum dilde peykânun

Gönülden geçdi âhir can *ev*in vardı mekân itdi

G.543-4/436

Böyle bir eş kimse istemez doğrusu… Sürekli gezip tozmada ve hizmetten uzak evde bulmak ise ne mümkün:

Emrînün inen ‘avreti hîç *ev*de oturmaz

Ol bilüp ider hidmetini kendü eliyle

Kıt’alar 13-1/444

Mesken; Oturulan yer, ikamet olunan mahal, ikamet-gâh.

Mesken kelimesi Bâkî Dîvânı’nın altı yerinde geçmektedir. Bu kelime mesken kıl- ve mesken bul- terkipleriyle de ele alınmıştır.

Şahın muhabbetine sevgilinin gönlü taht makamıdır, meskendir. Dudak renk itibarıyla lâl taşına can ise saraya teşbih edilmiştir. Halvet, tenhada zikir ile meşgul olmaktır. Âşık tenhada sevgiliyi düşünür, dili sevgiliyi söyler, gönlü sevgiliyi zikreder. O menzilde sevgiliyi hayal eder. Lâl taşı gibi olan dudağın hayalinin menzili de canın halvet sarayıdır. Beyit:

Mesken şeh-i mahabbetüne taht-gâh-ı dil

Menzil hayâl-i la‘lüne halvet-sarây-ı cân

K.1-33/6

Ey Selim, kaş diyerek gözünün üzerini mesken kılmasının yegâne sebebi alnında her daim aşk ile yazılmış olan yazılardır. Beyit:

Ey Selim ebru diyüp çeşm üzre *mesken* kıldugum

Alnuma ‘aşk ile yazılan yazılardur ezel

Tahmis-i G. Sultan Selim Hân VII-4.5./93

Âşık, sevgilinin kıvrımlı kaşını mesken tuttuğundan beri ortalığı karıştıran ve fesada boğucu olanlar köşe bucak gizlenir oldu. Kaş güzellik unsurudur. Kaş fitne fücur

yeridir. Kaş eğridir, eğrilik ile fitne olması arasında ilişki vardır. Bu sebeple kaşın doğru olması beklenemez. Beyit:

Mesken tutalı ol ham-ı ebrûda çeşm-i yâr

Âşûb u fitne gizlenür oldı bucak bucak

G.242-6/250

Engellerden kendini arındır ve sevgilinin köyünde bir mesken bul, arınmışların mekânı Mesîhâ gibi gökyüzüdür. Burada Hz. İsa'nın göğe kaldırılışına telmih vardır. İnsanoğlu meskeninde kendisiyle baş başadır. Sükûn bulur, sükûnete erer. Ehl-i tecridde de aynı durum söz konusudur. Tüm varlıktan arınır bu vesileyle… Bu sebepledir ki arınma konusunda Hz. İsa'ya telmih yapılır ve âşığın da mesken bulacağı yer olarak sevgilinin köyü işaret olunur. Beyit:

'Alâ'ikdan mücerred ol ser-i kûyında *mesken* bul

Mesîhâ-veş mekânı âsmândur ehl-i tecrîdün

G.251-4/ 255

Eşiğinin toprağını mesken yapan fakir dilenci (âşık), hükümdarlara senin debdebeni ve senin kudretine mahsus sana özel olan saltanatını gösterir. Âşık-dilenci ilişkisi ele alınmıştır. Beyit:

Âsitânı hâkini *mesken* kılan kem-ter gedâ

Gösterür dârâlara dârât u şevket neydügin

G.348/11

Sevgilin eşiğinin toprağında mesken bulabilmek o denli zordur âşık için, bu zorluğu ise şöyle dile getirir. Eğer sevgilinin eşiğinde mesken bulabilirsem Kaf dağında Anka kuşuna gönül tokluğu/burnu büyüklük neymiş göstereceğim. Görün ki sevgilinin

eşiğini mesken tutabilen aşığı kim tutabilir, her şeyin üstesinden gelir, bu şevk ile beceremeyeceği iş yoktur. Beyit:

Âsitân-ı yârda *mesken* bulursam Bâkıyâ

Kâfda seyr itdürem ‘Ankâya istignâyı ben

G.381-6/335

Âşığın meskeni hüzünlü gecelerde karanlıkların hazinesidir fakat âşık zulmet köşesinde öyle bir âh eder ki âh edişinin kıvılcımıyla her sabah doğunun mumunu yakar/bu âh ile güneşin doğuşuna vesile olur. Âh edişiyle güneşin doğmasını mübalağa sanatıyla anlatmıştır. Beyit:

Şâm-ı gamda *mesken*üm bir künc-i zulmetdür velî

Şû‘le-i âhum yakar her subh şem‘-i hâveri

G 515-3/421

Beyt: Mesken, hâne, ev, oda, oba. Beyt, eve, haneye denir. Gerek kıldan çadır, alacak veya huğ olsun, gerek taştan kerpiçten yapılmış olsun. Aslında beyt, insanların geceye mahsus me'vâsı yani korunağıdır. Aynı vezinle yazılmış, anlamca birbirine bağlı iki dizeden oluşan nazım birimi.

Dîvânda karşımıza yedi yerde çıkar. Beyt kelimesi Bâkî Dîvânında; beyt-i ahzân, Beytü‘l-hazen, Beytü‘l-ahzân, beyt-i musannâ, beyt-i dil-keş ve beyt-i rûşen terkipleri şeklinde yer alır.

Kardeşlerinin Yusuf’u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle beyt’ül ahzen denilen kulübesinde yıllarca ağlaması sonucu Hz. Yakup’un gözleri görmez olmuştur. Hüzünden mesrûriyyete varan yol. Yakup’un gözlerinin açılıp aydınlığa kavuşması ümidiyle hüzünler kulübesinin içkinin konaklama yeri olmasının zamanı gelmiştir.

İnsan içkinin tesiriyle mest olur. Hz. Yakup da Hz. Yusuf'a kavuşmanın sevinciyle mesttir. Beyit:

Rûşen oldı açılup dîde-i Ya'kûb-ı emel

Demidür menzil-i 'işret ola *Beyt*ü'l-ahzân

K.2-3/7

Bâkî, beyitte şiirini methetmektedir. Şaşılacak derece sanatkârane üslupla örülü O'nun şiiri ki değme divanlarda bulunmayan, sevinç veren, neşe sunan, mutluluk uyandıran ve cana can katan özellikte olduğunu zikretmektedir. Beyit:

'Aceb *beyt*-i musanna'dur bulınmaz degme dîvânda

Ferah-bahş u safâ-güster neşât-engîz ü rûh-efzâ

K.27-2/73

Adalet yerinin gül bahçesinin bülbüllerin nakşetmesine ve seslerine kulak verirsen eğer hep bu kalbi cezp edici beyit üzerine ötüşüp dururlar. Bâkî'den beytine bir başka övgü, Bâkî'nin büyüklüğüne de bu yaraşır, methiye de ancak bu denli güzel olabilir. Beyit:

Hep bu *beyt*-i dil-keş üzre bağlanur gûş eylesen

Savt u nakş-ı bülbülân-ı gül-sitân-ı ma'delet

Tercî'-i Bend III.7/88

Şair istifham sanatı yaparak okura sormaktadır. Gönül ehlinin yardımcısı kim diye fal açan şairimiz çeşitli kelime oyunları ile fal ve falcılık gibi İslam inancında olumsuz yere sahip olan bu davranışlar şiirimizde olumsuz yönüyle ele alınır. Şiirinin inci gibi olduğunu falda görerek tali bir sebep gösteriyor. Beyit:

Dest-gîr-i ehl-i dil kimdür diyü fâl eyledüm

İşbu *beyt*-i rûşen ü pâkîze-gevherdür gelen

Tercî'-i Bend IV.7/88

Beyt-i ahzân/Beytü'l-hazen/Beytü'l-ahzân: Hüzünler evi. "Beyt-i ahzân", "Beytü'1-hüzn" veya "külbe-i ahzân" şeklinde de kullanılır Yakûb peygamber, oğlu Yûsuf'u kaybettikten sonra yıllarca ağlamış ve ızdırap çekmiştir. İşte Hz. Yakûb'un hüzün ve ızdırap içinde yaşadığı ağlamaktan gözlerine perde indiği yer olan bu evine, Beyt-i ahzân/ Beytü'l-hazen/ Beytü'l-ahzân denilmiştir. Ayrıca Peygamber Efendimizin vefatından sonra, kızı Hz. Fâtıma'nın gidip ağladığı çardağa da bu ad verilmiştir.

Var mıdır acaba deli olup da sahralarda yaşamayı istemeyen ve yine var mıdır aşk delisi olup da halktan uzak yalnızlık köşesinde hüzünler evi istemeyen. Delicesine tutkulu aşığın tek arzusu sevgiliyi istediği bir şekilde yâd edebileceği hüzünler evidir. Beyit:

Var mı bir dîvâne kim geşt-i beyâbân istemez
'Uzlet idüp halkdan bir *beyt*-i ahzân istemez

G.206-1/226

Geceleyin yanağının mumunun şiddetli arzusuyla birkaç evi yaktım ve bunun hazzıyla kalp yakıcı acayip bir günah işledim ve gönlümü hoş tuttum. Beyit:

Gice şem'-i ruhun şevkınde bir kaç *beyt*i yandurdum
'Aceb hûb u dil-efrûz eyledüm hoş dil-pesend itdüm

G.336-4/308

Âşık hep cefa ehlidir. Bunu da şöyle dile getirir. Sen Yusuf gibi itibar görüyorsun, ben Yakup gibi eziyet çekiyorum. Beni tek başıma bıraktın ve gönlüm gam evinde oturmakta. Sevgili, Yûsuf gibi rahatta yani Mısır'ın azîzi, âşık ise hüzünler kulübesinde sıkıntıda yalnızlığa mahkum. Beyit:

Yûsuf gibi ‘izzetde sen Ya‘kûb-veş mihnetde ben

Dil sâkin-i *Beyt*ü‘l-hazen tenhâlara saldun beni

G.531-4/430

Külbe/Kulübe: Dar ve küçük bir odadan ibaret ev demektir.

Bâkî Dîvânında bu kelime bir yerde karşımıza çıkmaktadır.

Bülbül ötüşüyle birlikte Mantıku’t-tayr adlı eseri okumaya başladı ve gül bahçesinin köşesi de güzel kokular satan kulübeye dönüştü. Külbe burada ticarethâneye/dükkâna benzetilmiştir. Beyit:

Mantıku’t-tayr okumaga başladı mürg-i çemen

Gûşe-i gül-zâr şimdi *külbe*-i ‘Attârdur

G.110-2/169

Hân-mân/Hânümân: Ev, bark, ocak

Bâkî Dîvânında hânümân kelimesi karşımıza beş yerde de hânümân şekliyle çıkmaktadır.

Padişah'ın Hz. Süleyman'ın tahtına benzeyen tahtı fetih rüzgârı üzerinde yürüdü ve düşmanın bahtının yuvası yıkılıp darmadağın oldu. Beyit:

Yıkıldı *hânümân*-ı bahtı ber-bâd oldı aʿdânun

Revân oldı nesîm-i feth ile taht-ı Süleymânî

K.14/6

Beyitte hânüman kelimesi âşığın kalbine benzetilmiştir. Beyit:

Can evinden *hânümân*um aldı düzd-i gamzeler

Olmadı hîç kimse vâkıf nâzükâne girdiler

G.182-3/ 213

Şair bu beyitte padişahı/sevgiliyi karaların ve denizlerin sultanı olarak görmekte ve sırça saraylara malik olduğunu ifade etmektedir. Saray, ihtişamı, devleti temsil eder. ev küçük görülmüyor fakat devlet dış güçlere karşı her zaman güçlü ve ihtişamlı görülmeli ve gösterilmelidir. Şair de övgüyle bundan bahsetmektedir. Biz bu parlak sarâyın kubbesinde evi barkı neyleriz. Dünyanın sultanıyız sırça sarâylara sahibiz. Basit bir evde şairin gözü yoktur. Beyit:

*Hânümân*ı n'eylerüz bu günbed-i mînâda biz

'Âlemün sultânıyuz sırça sarâya mâliküz

G.191-2/217

Âşık, aşkından dolayı her zaman gamlıdır, kederlidir. Göz görmeyince gönül katlanır, derler. Kendini avutmak için yerini yurdunu, evini-barkını terk eder. Hatta varını yoğunu sevgili için harcar. İnsan için can kıymetlidir. Âşık sevgili uğruna canını dahi verir. Âşıktaki vefa örneği… Göz yaşım gibi hasretinin kederiyle evimi terk ettim senin yolunda varımı yoğumu gözümden bütün göz yaşlarımı akıttım. Beyit:

Eşküm gibi gamunla kılup terk-i *hânümân*

İtdüm yolunda varumı çeşmüm gibi telef

G.228-6/240

Tâk, üç tarafı kapalı ve üstü uzun dikdörtgen kubbeyle örtülü yapı. Şekil itibarıyla kavislidir. Kemere benzer. Şemse, güneş şeklinde yapılan işleme resim. Alın şemseye benzetilmiş. Bayramlarda tak şemse ile süslenir. Fes üzerine altın, gümüş takılır. İşlemeli yazmalar örtülür. Fes de şekil itibarıyla tâka benzer. Sevgiliye bambaşka bir güzellik katar. Aşağıdaki beyit bu durumu ele almaktadır. Beyit :

Görenler ol kemerde Bâkıyâ tâk-ı melâhatde

Yazılmış şemsedür dirler güzellik *hânümân*ında

G.448-5/378

Hâne: Ev, beyt, dâr, mesken.

Bâkî Dîvânında yirmi bir yerde hâne kelimesine yer verilmiştir. Hâne kelimesi Bâkî Dîvânında şu şekillerde yer bulmuştur. Üç yerde dil hâne, üç yerde hâne-i cân gönül hâne ve birer kez de şu şekilde yer almıştır; hâne-i ‘aşk, hâne-i kalb, hem-hâne, hâne-i dil, hâne-i hammâr, , hâne-i virâne, mu‘allim-hâne-i ‘aşk, sanem-hâne-i Çîn, vücûd hânesi, künc-i hâne.

Gözyaşımın yolundan gönlüme sevgilinin yanağının parlaklığı gelir, bu sebeple de can evime etrafa nur saçan güneşin parlaklığı gelir. Sevgilinin akla her gelişi âşık için sürûrdur. Beyit:

Râh-ı çeşmümden dile tâb-ı ruh-ı canan gelür

Hâne-i câna ziyâ-yı mihr-i nûr-efşân gelür

K.6-1/19

Sana mahsus olan odan senin güneş kadar güzel yüzünle dolsun ki Çin tapınaklarının putları görüp imana gelsin. Sevgili o denli güzeldir ki bu güzellik karşısında tüm putlar ona secde etmeli ona râm olmalıdır. Hâneyi tapınağa benzetmiştir. Çin tapınakları ile ün yapmış bir ülkedir. Şair de bu durumu bu beyitte etkileyici bir benzetmeyle ifade etmektedir. Sevgili güzellikte emsalsizdir onun güzelliği ancak harikulade benzetmelerle ortaya konulabilir ki bu da yeterli olmaz. Beyit:

Hûr-sîmâlar ile şöyle pür olsun haremün

Görüp imâna gele anı sanem-*hâne*-i Çin

K.26-35/72

Vücudumun evini gözyaşım sele verir ve bu sebepledir ki yokluk konağımın temeli su ile dolar. Temelin sağlam olması için sulanması inşası yapılan yapının

gereklerindendir. Bâkî de bu maddi kültür unsurunu muhteşem bir benzetmeyle sunmuştur. Öyle çok gözyaşı akıtmış ki sevdiği için gözyaşları sele dönüyor ve o sel de yokluk konağının temelini dolduruyor. Nasıl ki temelin sağlam olması suya bağlı ise kalbin yumuşaması gözyaşına bağlıdır. Beyit:

Vücûdum *hâne*sin seyle virür Bâkî gözüm yaşı

Fenâ-yı dâr-ı bi-bünyâduma bu âb olur bâʻis

G.29-5/118

Keder yarası, gönlün kıymetini ve akıp giden eğeri gözetler. Gözcü oldu meğer can evimi gözetler. Rakibin kastı can evidir. Rakip sevgiliye kavuşmak için âşığın canı ile oynar. Rakip, âşığın can evini gözetlemekte… Beyit:

Dâg-ı gam nakd-ı dil ü raht-ı revânum gözedür

Dîde-bân oldı meger *hâne*-i cânum gözedür

G.68-1/142

Eziyet kemerinde olan gönlü alan/kapan gözümün bakışları yine de bela köyünde can evine emanet edilmiştir. Cefa da bela da âşığı can hanesinden uzaklaştıramaz. Göz âşığı etkileyen unsurlardandır. Kaş tâka benzetilmiş. Tâk şekil bakımından yaya benzer. Çeşm gönlü etkiler, zulm edicidir. Hane olarak kastedilen kalptir. Belaların merkezidir. Beyit:

Tâk-ı cefâda manzara-i çeşm-i dil-rübâ

Kûy-i belâda *hâne*-i câna havâledür

G.84-3/152

Ay, evinin köşesinde yanağının devretmesinde takılıp kaldı bu sebeple uzun zamandır yanağına nişanlı olarak bilinir. Ay ancak sevgilinin süsü, bezeği, ziyneti olabilir. Ay renk itibarıyla beyazdır. Güneş yerini aya bırakırken, batma vaktinde,

kızıllığını aya devreder. Güneşin batışı vesilesi ile meydana gelen kızıllık aya hükmeder. Bu sebeple de yanak divan şiirinde aya teşbih edilir. Güneş-ay-yanak ilişkisi. Beyit:

Devr-i ruhunda kaldı kamer künc-i *hâne*de

Nâmı egerçi haylî zamândur nişânludur

G.102-4/164

Ey gönül feleğin sırça sarâyından ahde vefa umma ki bir çok kimse ondan bunu ummaktadır ama beyhude feleğin sırça sarâyı virane bir evdir. Beyit:

Çarhun ey dil umma bu sırça sarâyından sebât

Kim nice mîrâsa girmiş *hâne*-i vîrânedür

G.136-3/186

Sevgili her zaman olduğu gibi âşığa yüz vermez. Sevgili aşığa ne ev arkadaşıdır ne yol arkadaşı, dertli âşığın bu ricaları yaz kış devam etse de sevgili bir türlü evet demez:

Yâr Bâkîyle ne hem-*hâne* ne hem-râh-ı sefer

Derd-mendün bu recâlarla kışı yazı geçer

G.161-6/202

Ey içki dağıtan sevdiğim, gönül senin dudağının kadehinde avare, başı boş düşmüştür, gönül, sarhoş/süzgün gözünü gördüğünden beri şarap evine/meyhaneye düşmüştür. Âşığın şarap evine düşmesinin yegâne sebebi sevgilidir. Âşığın gönlü hep mest, hep şarap evinde… Beyit:

Gönül câm-ı lebünle sâkıyâ âvâre düşmişdür

Görelden çeşm-i mestün *hâne*-i hammâre düşmişdür

G.173-1/208

Âşık dâima sevgiliyi tercih eder, ayrılık gecesinde doğan parlak güneşe rağmen âşık gönül evini/kalbini aydınlatan ay kadar güzel yüzlü sevgiliyi tercih etmektedir. Beyit:

Şeb-i fürkatde ey Bâkî tülû‘-ı mihr-i enverden

Bu gönlüm *hâne*sin rûşen iden ol meh-likâ yigdür

G.186-6/215

Âşıkların âhı kıvılcımlı bir dumandır. Göklere kadar yükselir. Dumandan gözlerin yaşarması da doğaldır. Ey gönül! Gözyaşların dinmese buna şaşılır mı? Çektiğin âhlarla evimi dumana boğdun. Âşık her zaman âh u efgân içredir, ortalığı ateşe vermededir. Beyit:

Dinmese yaşum aceb mi ey gönül

*Hâne*mi âh ile pür-dûd eyledün

G.263-3/262

Dünyaya rağbet etmeyen âşığın tek derdi sevgili olunca çalışması da aşk hânesinin temellerini sağlamlaştırmak olacaktır. Beyit:

Eyleyüp zühdün binâ-yı süst-bünyâdın harâb

Hâne-i ‘aşkun esâsın üstüvâr itsem gerek

G.273-4/268

Âşık sevdiği için gönlündeki ondan gayrıları söküp atıyor ve onun rahatlıkla dil hânesine girebilmesi için kapı yaparak içini kesretten arındırıyor. Beyit:

Dün gice dil *hâne*sin bi‘l-cümle tenhâ eyledüm

Kapu yapdum gayra kesretden müberrâ eyledüm

G.339-1/310

Âşık, Hz. İbrahim'e Ka'be yapmak istiyorsa gelip benim kalbimi onarsın diye seslenmektedir. Ka'be âşığın kalbi, Hz. İbrahim ise sevgiliden başkası değildir. Sevgili İbrâhim olunca gönül de Kâbe olur ve âşık da sevgilinin burayı onarmasını istemesi gayet doğaldır. Beyit:

Hâne-i kalbüm eylesün termîm
Ka'be yapmak dilerse İbrâhîm

G.342-1/311

Âşık asla sevgilinin peşini bırakmaz. Âşık lâl renkli şarap kadehini görünce sevgilinin kadehe benzeyen dudağını hatırlamaktadır. Şarap kırmızı renkli, dudak da kırmızı renklidir. Mugan, meyhaneci ve ateşe tapanlar demektir. Dudak da ateş renkli olması sebebiyle âşığın ilgisini çeker ve ateş gibi yakıcıdır. Ateş-dudak-kadeh ilişkisi... La'l renkli şarap kadehine ulaşmak için ona benzediğinden dudaklarının anarak meyhanecinin köyünü ev ev aramaktadır âşık. Ne büyük aşk, sevdiği için ev ev dolaşmakta. Beyit:

Yâd-ı lebünle câm-ı mey-i la'l-fâm içün
Kûy-ı mugânı geşt iderin *hâne hâne* ben

G.357-3/321

Ey Bâkî, göz kapakların kapanmadan gönül hanesi içerisinde aşkın arzusuyla çalışmasını hemen gör. Gönül hânesinin pencereleri kapandıktan sonra elden bir şey gelmez, çalışmalarını dur duraksız devam ettir. Beyit:

Kesb-i hevâ-yı aşk ide gör Bâkıyâ hemân
Dil *hâne*sine revzen-i dîden kapanmadın

G.369-5/328

Sevgilinin görüntüsünden gönül evinde aydınlık istiyorsan eğer ayna gibi sineni topraktan temizle. Aynanın imalatı ancak bu kadar güzel bir benzetmede ifade edilebilir. Beyit:

Rûşen gerekse *hâne*-i dil ‘aks-i yârdan

Âyîne gibi sîneni sâf it gubârdan

G.377-1/332

Gayr, Allah’tan başka her şey demektir. Masiva da dünyaya olan heva ü hevestir. Âşık gönlünü heva ve hevesten temizlemiştir. Gönül hanesinde sadece sevgili vardır. Raht-ı gam-ı aşk, aşk sıkıntısının yolu demektir. Aşk yolu sıkıntı ve ızdıraplarla doludur. Âşık sevdiği için buna katlanır. Âşığın mâsivâda gözü yoktur. Sürekli ondan gayrısını yok eder içerisinde, dil hânesine ondan gayrısının girmesine müsaade etmez. Beyit:

Gayrıdan hâlî anun’çün eyledüm dil *hâne*sin

Tâ senün raht-ı gam-ı ‘aşkun içine taşına

G.421-2/361

Sevdiğinin bir kez hayâlinin hatırına gelmesi için âşık canını dahi def eder. Âşık sevdiğiyle hakiki bir sohbet edebilmek için hânesini/ruhunu boşaltır. Oradaki mihman cân olsa bile:

Cânı def eyle dilâ gelse hayâl-i cânân

Sohbet-i hâs idelüm *hâne*yi bî-gayr eyle

G.433-4/369

Feylosof, filozof, felsefe bilgini. Veli, tasavvufta velayet makamına ulaşan kişi. Daha o, aşk okulunun acemi çocuğudur. Veliler tasavvuf felsefesine hâkimdir. Tasavvufu anlatırlar. İlahi aşkı, sevgiyi anlatırlar. Hâne kelimesi eğitim yuvası olarak

düşünülmüştür. Aşk okulunda öğrenilecek daha nice bilgiler devşirilecek birçok konular mevcut. Beyit:

Hakîm-i feylesôf oldı velî pîr-i hıred olmaz
Mu'allim-*hâne*-i 'aşkun dahı tıfl-ı nev-âmûzı

G.530-3/429

4.1.1.1.2. Dar, sarây, bâr-gâh, kasr, kâh.

Dâr: Çok odalı ve sair müştemilatı bulunan bir avlu ile çevrili bina ve arsadan müteşekkil yer, sarây ve konak demektir. Belde, şehir mânâsına da gelir. Ayrıca dâr, bir put adıdır. Darağacı. Divân edebiyatında sevgilinin saçları, darağacı vazifesi görür. Herhangi bir taşkın harekette bulunan âşık, sevgilisinin darağacında asılarak cezalandırılır. Hallâc-ı Mansûr'un darağacında can vermesi dolayısıyla şâirler tarafından çokça kullanılan "dar" Arapça okunuşundaki "ev, yer, yurt" anlamlarıyla da çeşitli tamlamalar oluşturur (Dâru'l-aceze, dâru'1-emân vs.). Dar, üç direkten meydana gelen idam sehpasıdır. Berdâr olmak, idam olunmaktır. Özellikle Alevî Bektaşî nefeslerinde çok geçer.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde dâr kelimesine yer vermiştir. Dâr kelimesi dîvânda şu terkipler halinde yer almaktadır; dârü'1-mülk, dâr-ı bi-bünyâd, dâr-ı cihân, dârü'l-gurûr, dâr-ı gurbet, dâr-ı 'ukbâ, dâr-ı dünyâ.

Adalet ülkesinin şehrinin sarâyını seyreden ariflere, dünyanın bayındır hale getirilmiş ülkeler virane bir köy gibi gelir. Sevgili ve sevgilinin kaş, saç ve ayva tüyü gibi güzellik unsurları hıtta-i ma'mure içerisinde zikredilir. Beyit:

Şehr-i *dâr*ü'1-mülk-i 'adlin seyr iden 'ariflere
Hıtta-i ma'mûre-i 'âlem dih-i vîrân gelür

K.6-11/20

Vücudumun evini gözyaşım sele verir ve bu sebepledir ki yokluk konağımın temeli su ile dolar. Temelin sağlam olması için su ile doldurulması inşası yapılan yapının gereklerindendir. Bâkî de bu maddi kültür unsurunu muhteşem bir benzetmeyle sunmuştur. Öyle çok gözyaşı akıtmış ki sevdiği için gözyaşları sele dönüyor ve o sel de yokluk konağının temelini dolduruyor. Yokluk konağı vücuttur. Vücut sudur. Su vücuttan eksildiği vakit ölüm olayı gerçekleşir. Diğer taraftan da su yaşantının temelidir. Sevgili için o kadar gözyaşı döküyor ki gözyaşları sele dönüşüyor. Beyit:

Vücûdum hânesin seyle virür Bâkî gözüm yaşı

Fenâ-yı *dâr*-ı bi-bünyâduma bu âb olur bâ'is

G.29-5/118

Dünyanın kimse için baki olmadığını/kalmayacağını ne de güzel belirtir şairimiz. Ey Bâkî, zamanın akıp gitmesinden cihan konağının devletinin kimse için daim olmadığını Dârâ'nın kıssasına bak da öğren, bil.İhtişam ve ululuk sembolü olan Dârâ'ya dahi kalmayan dünya kime kalır ki? Şiirlere ihtişam ve ululuğu ile konu olan Dârâ da bu sebeple tercih edilmiştir. Beyit:

Devlet-i *dâr*-ı cihân devr-i zamân ey Bâkî

Pây-dâr olmadugın kıssa-i Dârâdan bil

G. 299-5/285

Bir gurur ve aldanma evi olan dünya konağının huzuruna talip olan kimse, rüyada bile rahat yüzünü göremez. Dünyanın gelip geçiciliği ve âşık için bîhuzur oluşu ifade edilmekte âşık bırakın dünyayı rüyada bile rahat yüzünü göremez. Beyit:

Rahat yüzini h^{v}âbda görmez şu kimse kim

Meyl-i huzûr-ı menzil-i *dâr*ü'l-gurûr ide

G.420-4/366

Kalbi hükmü altında tutan sevgilinin kapısından uzağım, gam ülkesinde terk edilmişim. Ey Müslümanlar gurbet konağında hasta olmuşum esirgeyin beni. Âşık her zaman terk edilmeye mahkûmdur, âşığın gönlü de her daim sevgilinin elinde rehindir. Ayrılık acısı ve ilgi görememe âşığı hasta eder. Merhamet dilenecek en uygun makam da merhamet sahibi Müslümanlar olabilir ancak. Beyit:

Der-i dil-dârdan dûram diyâr-ı gamda mehcûram

Müselmânlar esirgen haste kaldum *dâr*-ı gurbetde

G.432-3/368

Dünyanın kötülüklerini bilerek ahiret âlemine çekildi/göç etti. Bir kalıptan döker gibi düzgün ve tertipli yaratıcı da mutluluk ülkesine Mansur'u muzaffer kıldı.

Saadet ülkesinde zafere ulaştırılmış ancak Mansur olabilirdi, zira zahmet olmadan rahmet olmaz. Bu nedenledir ki bir kalıptan döker gibi güzel tertipli ve düzgün yaratan yaratıcı bu saadeti Mansur'a vermiştir. Beyit:

Fenâsın bildi dünyânun çekildi *dâr*-ı 'ukbâya

Sa'âdet mülkine Bârî muzaffer kıldı Mansûrı

G.505-4/414

O yüce Sultanın ölüm haberini işittim ey Bâkî, dünya konağından bekâ alemine göç etti diye tarihini dedim. Beyit:

İşitdüm fevtin ol Sultân-ı 'âlî-şânun ey Bâkî

Didüm târîhin azm itdi bekâya *dâr*-ı dünyâdan

Kıt'alar 21-2(Tarih)/447

Sarây: Bilindiği üzere büyük eve, kâşaneye denilir. Hükümdar hazretlerinin meskeni ve dairesi. Büyük ve süslü konak, hükümet konağı.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi bir yerinde sarây kelimesi geçmektedir. Sarây kelimesi şu terkiplerle birlikte kullanılmıştır; âlem sarâyı, halvet-sarây-ı cân, bünyâd-ı sarây-ı 'âlem, sahn-ı sarây-ı devlet, 'işret-sarây-ı halk, der-i devlet-sarây-ı dil-güşâ, sarây-ı kühne-i dünyâ, sarây-ı fâni, mesned-i halvet-sarây-ı dil, câm-ı sarây, (iki yerde) sırça sarây, sâkin-i zulmet-sarây-ı mihnet, sarây-ı şâh, mihnet-sarây-ı dehr, perde-sarây-ı 'adem, sarây-ı şevk, halvet-sarây-ı cân, ferş-i sarây-ı bâg, sahn-ı sarây-ı gül-zâr ve sarây-ı kadr.

Cihanı ele geçiren padişahın bahtının uğurluluğundan başkası âlemin sarayına bu düzeni vermedi. Padişahın bahtı uğurlu olmalı ki devletin ömrü uzun olsun, savaşlar kazansın, ganimetler elde etsin ve devleti refah ve huzur içerisinde yönetebilsin. Beyit:

Kim bu nizâmı virmedi âlem *sarây*ına
İllâ ki yümn-i devlet-i Şâh-ı cihân-sitân

K.1-12/4

Sevgilinin muhabbetinin şahının meskeni gönlün taht makamıdır. Lâl taşı gibi olan dudağın hayalinin menzili de canın halvet sarâyıdır. Beyit:

Mesken şeh-i mahabbetüne taht-gâh-ı dil
Menzil hayâl-i la'lüne halvet-*sarây*-ı cân

K.1-33/6

Tufan, Nuh (a.s.) zamanında imana gelmeyenlerin suda boğulması hadisesidir. Eğer tufan âlem sarayını yıkacak olursa Hz. Allah seni hatadan saklasın ve sana Nuh (a.s.) ömrü kadar ömür versin. Bâkî bu beytinde Kânûnî'ye dua etmektedir. Ömrünün uzun olmasını, hatadan berî olmasını dilemektedir. Zirâ padişahın yapacağı bir hata halka mâl olur bunun bilincindedir Bâkî, aynı şekilde sevgilinin hatası da âşığa mâl olur. Beyit:

Nuh ‘ömrin virsün Allâhum hatâdan saklasun

Yıksa bünyâd-ı *sarây*-ı ‘âlemi tûfân eger

K.13-15/33

Devlet sarayının avlusu her mermerinin döşemesinde bahtın yüzünü gösteren aynadır. Osmanlı’nın bu döneminin ihtişamını beyit bu şekilde tasvir etmiştir. Sarayın her bir mermeri talihin, mutluluğun, refahın aynada yansıması gibi halka sürur verdiğini belirtmektedir. Aynanın en belirgin özelliği sureti yansıtmasıdır. Devlet de aynaya benzer, insanın talihi, kaderi, saadeti devletinin güçlülüğüne bağlıdır. Ona gör müreffeh yaşar insan. Beyit:

Âyînedür ki sûret-i ikbâli gösterür

Sahn-ı *sarây*-ı devleti ferşinde her ruhâm

K.23-26/61

Talihin zümrüt renkli kadehi döner ve halk sarayının eğlence meclisi yemyeşil dokuz kümbet olur. Şâhın çalışıp didinmesi daima halkın safâsı içindir. Talih, şahın yol arkadaşı olmalıdır ki halkın eğlencesi artsın. Şair gökyüzünü zümrüt renkli bir kadehe benzetiyor. Gökyüzü, talih dönektir. Kadehin özelliği de mecliste dönmektir. Devlet de döner, kah güçlü kah zayıf. Padişah, bilgili, cesur, fedakar, halkını düşünen refah içinde yaşamasını dilemelidir. Kanuni dönemini en iyi yansıtır. Beyit:

Sipihrün nitekim câm-ı zümürrüd-fâmı devr eyler

Olur ‘işret-*sarây*-ı halk tâ nüh günbed-i hadrâ

K.27-21/74

İç açarak kalbe ferahlık veren devlet sarayının kapısı ufuk çizgisinin parlaklığı gibi iki mısraın iki yanında duran hoş vezinli düzgün ve gönlü cezp edicidir. Devlet sarayının iki kapısını birer mısraa benzetmekte ve bu şekilde bu iki mısra ile beytini

örnektedir. Bâki bu beytiyle ne derece geniş bir ufka sahip olduğunu ispatlamaktadır adeta. Beyit:

İki mısra‘ iki yanında hoş mevzûn u dil-keşdür

Der-i devlet-*sarây*-ı dil-güşâ bir matla -ı garrâ

K.27-3/73

Köhne dünyanın sarayı cömertliğinle ve senin lütfunla vücudumun ülkesinde yepyeni bir düzen oluşturdu ve bu vesileyle vücudu şenlendi/imaret buldu. Şâhın ihsanının yüceliğinin ne denli olacağı hususuna kimsenin aklı hafızası erişemez. Padişah, bilgi ve görgüsüyle devlete düzen verir. Devlet insan vücuduna benzer. Devlet mamur ise bu mamurluk padişahın cömertliği ile ilgilidir. Beyit:

Kef-i cûdun vücûd iklimine bir tarh-ı nev saldı

‘İmâret buldı lutfunla *sarây*-ı kühne-i dünyâ

K.27-20/74

Feleğin gönlü asılı tutan gönül çekici sarayının fitne ve belasına tutulma, bu gelip geçici saray bir çok kimsenin mirasına (listesine) girmiştir. Her fani feleğin cilvelerine kapılıp aldanır, onu sahiplenmek ister. Fakat bu fani saray kimseye nasip olamamıştır ve nasip de olmayacaktır. Bâki bu durumu ne de veciz dile getirmektedir. Beyit:

Felegün kasr-ı dil-âvîzine meftûn olma

Nice mîrâsa girüpdür bu *sarây*-ı fâni

Mersiye-i Mihrümâh Sultan I-3/82

Senin hayalin aydınlık göğsümün derinliklerinde taht makamıdır, uygun olmaz yakışmaz kalbe ne Dârâ ne de Behmen, gönlün yalnızlık sarayının makamına bunların hiç biri yaraşmaz orada illa sen olmalısın. Sadr makamında oturan sarayının tahtının

sahibi sevgiliden başkası değildir. O makam ne ihtişam ve ululuk sembolü Dârâ'ya ne de zeki ve anlayışlı Behmen'e yaraşır. Beyit:

Hayâlün taht-gâhıdur derûn-ı sîne-i rûşen

Sezâ-vâr olmaz ol sadre eğer Dârâ eger Behmen

Yaraşmaz mesned-i halvet-*sarây*-ı dilde illâ sen

Tahmîs-i G. Sultân Murâd Hân III-1,2,3/96

Sarayın kadehi olmadan gönül şenliği ve gerçek mutluluk İskender'in aynası ve cihanı aydınlatan kadehtir. İhtişamın ve debdebenin en büyük göstergesi Câm-ı cihân-nümâ ve Âyine-i Sikender'den başkası olamaz. Sarayın kadehi öyle gösterişlidir ki câm-ı cihan-nümâ ile boy ölçüşecek durumdadır. Bâkî şiirlerinde yer yer dönemim ihtişamına dikkat çekmiş Kânûnî döneminin karakteristik özelliklerini yansıtmıştır bizlere. Mecliste içki sunulur ve içki içen kimse mesttir bu sebeple de geçici olarak neşe içerisindedir. Beyit:

Câm-ı *sarây*un olmadan el-hak safâ budur

Âyîne-i Sikender ü Câm-ı cihân-nümâ

G.4-2/104

Ey gönül feleğin sırça sarâyından ahde vefa umma ki bir çok kimse ondan bunu ummaktadır ama beyhude feleğin sırça sarâyı virane bir evdir. Sırça saray, çiniden yapılmış süslenmiş saray demektir. Dönen bir nesnede sebat yoktur çarh da aynı vaziyettedir. Gönülde sebat yoktur, bazen sakin, bazen coşkun. Miras, kanunen verilmesi gereken mal mülktür. Miras malı ile kimse ilgilenmez. Zaman içinde yıkılmaya başlar. Âşığın gönlü de yıkıktır/kırıktır sırça gibi. Beyit:

Çarhun ey dil umma bu sırça *sarây*ından sebât

Kim nice mîrâsa girmiş hâne-i vîrânedür

G.136-3/186

Biz bu parlak sarayın kubbesinde evi barkı neyleriz. Dünyanın sultanıyız sırça saraylara sahibiz. Basit bir evde şairin gözü yoktur. Beyit:

Hânümânı n'eylerüz bu günbed-i mînâda biz
'Âlemün sultânıyuz sırça *sarây*a mâliküz

G.191-2/217

Izdırabın akşamında derdin karanlık sarayına oturmaktayız. Sabah vaktine ait olan kadeh sabah vakti parlayan güneşin ta kendisidir. Dert, keder, ayrılık âşık için zulmetse sevgili de parlak güneş misali olan câm-ı sabûhîdir. Sevgili âşığın zülûmatının hurşididir. Onun karanlık dünyasını aydınlatan sabah vakti gibidir. Saray-ı mihnetten kasıt dünyadır. Dünya, gam keder, mihnetle doludur. Sabah vakti insanda bir mahmurluk mestlik söz konusudur. Günün ilerleyen saatlerinde mestlik gider. Sevgili güneş ışıklarına benzetilmektedir. Sabahleyin güneş gibi parlayan sevgilidir. Beyit:

Şâm-ı gamunda sâkin-i zulmet-*sarây*-ı mihnete
Câm-ı sabûhî subh-dem hûrşîd-i enver kendidür

G.95-2/159

Laleler bağın harem dairesinin avlusuna dizilerek süs olmuş sanki hükümdarın sarayında kâse kâse dünya nimetleridir. Osmanlı avlularındaki süsü ve ihtişamı laleler gösterirmiş, Bâkî de bu durumu şiirine taşımıştır. Beyit:

Dizilmiş lâleler sahn-ı harîm-i bâga zeyn olmış
Sarây-ı şâhda san kâse kâse h^{v}ân-ı yagmâdur

G.135-4/186

Dertli dünya sarayına gelerek yiyip içen bir kez hoş vakit geçirse bile ömür boyu bu sebeple baş ağrısı çeker. Dünya zevkleri insan için daima baş ağrısı ve musibetler getirmekte asıl olan ayş u nûş ukbâ hayatında yani bâkî olan âlemdedir. Beyit:

Mihnet-*sarây*-ı dehre gelüp ‘ayş u nûş iden
Bir dem hôş olsa bir nice gün derd-i ser çeker

G.163-3/203

Zevk ve eğlence kilimine yeni gün nazlanarak ayak bastı ve çiçekler de yokluk sarayının perdelerinden açığa çıktı. Nevruz ile birlikte kâinat canlanır, yepyeni bir renge yepyeni bir şekle bürünür. Tabiat yokluktan/ademden varlığa yol alır nevruzla birlikte, kışın bahara yolculuğu da bu minval üzeredir. Beyit:

Bisât-ı ‘ayşa kadem basdı nâz ile nev-rûz
Şükûfe perde-*sarây*-ı ‘ademden itdi bürûz

G.198-1/222

Kadeh bir fıskiye, içki de su olmuş. Rintlerin (daire biçiminde oturarak oluşturdukları) halkası onun havuzu. Ey Bakî! Bu haliyle meclisimiz, coşup kendinden geçme sarayına bir şadırvan olmuş, işret en güzel böyle tasvir edilebilirdi. Kadeh şekil bakımından fıskiyeye benzetilmektedir. Su fıskiyelerden yere dökülür, mey de kadehlerle ikram edilir. Diğer taraftan camiye gidenler şadırvan etrafında oturur. Şadırvan halka şeklindedir. Mey meclislerinde de bu durum görülür. Beyit:

Kadeh fıskıyye mey su halka-i rindân anun havzı
Sarây-ı şevka şadırvan olupdur Bâkıyâ meclis

G.208-5/227

Canın yalnızlık sarayına parlaklık veren senin yüzünün güzelliğinin mumudur/parıltısıdır. O mecliste dünyayı ışığıyla aydınlatan güneş olamaz. Meclis de

sevgilinin yüzünün güzelliğinin şavkı vururken güneşe yer yoktur. Zaten sevgilinin bu güzelliği karşısında güneş sönük kalmaya mahkûmdur. Beyit:

Şem'-i hüsnündür viren halvet-*sarây*-ı câna lem'

Olamaz ol meclise hûrşîd-i 'âlem-tâb şem'

G.225-1/238

Yabani gülün yaprakları sebze bahçesinin avlusuna saçıldı. Bağın sarayının döşemesi talihin gökyüzüne/çatısına benzedi. Bağın içerindeki sarayın döşemesinin güzelleşmesine yabani gülün yaprakları vesile olmuştur, onu öyle bezemiş süslemiştir ki adeta talihin çatısı gibi olmuştur sarayın döşemesi. Beyit:

Saçıldı sahn-ı sebzeye nesrin varakları

Sakf-ı sipihre benzedi ferş-i *sarây*-ı bâg

G.226-4/239

Ey delicesine âşık olan bülbül bahçedekini çiğ tanesidir sanma (âşık) göz yaşlarıyla gül bahçesinin sarayını suladı. Âşık, bülbüle adeta sen şeydâ isen ben senden daha şeydâyım der. Zirâ bunu anlatmak içinde senin çiğ tanesi sandıkların benim gözümün yaşlarıdır demektedir. Beyit:

Çemende jâle-durur sanma bülbül-i şeydâ

Suladı eşk ile sahn-ı *sarây*-ı gül-zârı

G.497-4/410

Feleğin yıldızının çırası güneşten parıltılı olmuş, itibar sarayının köşkü feleğe karşı başı dik olsun. Beyit:

Çerâg-ı kevkeb-i bahtun güneşden tâb-nâk olmış

Felekden ser-fırâz olsun *sarây*-ı kadrün eyvânı

G.546-9/438

Bâr-gâh/Bâr-geh: Padişah otağı sarây mânâlarında kullanılmakta olup, aslında bâr, izin mânâsında olduğundan izin ile girilen yer demektir. İzinle girilecek yer, çadır, yüce divan. Selçuklular devrinde saray yerine kullanılırmış. Sevgilinin yurdu âşık için daima bir bâr-gâh/ bâr-geh özelliği taşır.

Bâr-gâh/bâr-geh kelimesi Baki Dîvânı'nın on üç yerinde yer almaktadır. Bu kelime Dîvân'da şu terkipler halinde kullanılmıştır; bâr-gâh-ı dil-keş, bâr-gâh-ı ‘aşk, yüce bâr-gâh, (iki yerde) mu‘allâ bâr-gâh, bâr-geh-i Gaffâr, bâr-geh-i sultân, saltanat bâr-gehi, hâk-i bâr-geh, tâk-ı bâr-gâh, bâr-geh-i lutf, bâr-gâh-ı ‘adl, bârgâh kur-.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz beytinde bâr-gâh/bâr-geh kelimesi yer almaktadır.

Bu yokluk gül bahçesinin cefa ve sıkıntısından kurtararak Rıdvan cennetinin bahçesinin üzerine padişah türbesini kurdular. Sultanlar daima en iyiye en güzele layıktırlar. Sultanın otağı cennet bahçelerinden bir bahçe cennet köşelerinden bir köşe olarak zikredilir. Beyitte otağ türbe olarak düşünülmüştür. Şekil itibariyle de otağ türbeyi anımsatır. Beyit:

Bu fena gül-şeninün hâr u hasından göçürüp
Kurdılar *bâr-geh*in ravza-i Rıdvân üzre

Mersiye-i Mihrümâh Sultân II-5/83

Huzurunda ayakta dursun ve hükümdarlar el bağlasın, kendisi de adalet sarayının köşküne çıkarak devlet işlerini idare etsin. Padişah huzuruna varan, vezir-i azam, vezir, hâzır diğer ülkelerin melikleri el bağlarlar, bu devlet geleneğidir. Meselelerini ayakta padişaha arz ederler. Padişah da tahtında adalet dağıtır. Beyit:

Karşusında ayagın tursun mülûk el baglasun
Kendü çıksun *bâr-gâh*-ı ‘adle dîvân eylesün

Terci‘bendV-5/89

Ey *bâr-gâh*-ı dil-keş ü eyvân-ı dil-güşâ

Dâmet lekeʿs-saʿâdetü veʿl-ʿızz u veʿl-ʿulâ

G.4-1/104

Sultan olsun dilenci olsun, aşk padişahının divanının önünde hangisi sonunda baş eğmeyecektir. İşte en yükseğinden en alt tabakasına kadar hepsi buradadır. Herkes aşk padişahına ram olmaktadır, bundan başka yol bundan başka çare yoktur. Zengin fakir herkes durumlarını arz-ı hal etmek için padişahın huzurunda baş eğer, boyun büker. Beyit:

ʻAkıbet kim ser-fürû kılmaz gedâ vü şâhdan

Bâr-gâh-ı ʻaşka kim aʻlâ vü ednâ bundadur

G.157-5/199

Yüce bir divana bağlı olduğumuzdan haksızlığın en güzel dolunayı dahi yakamaz. Beyit:

Yakamaz bedr-i âfitâb-ı sitem

Bir yüce *bâr-gâh*a mensûbuz

G.197-5/221

Dünya etrafında dönen güneş gibi yüce bir makama sahip olmak isteyenin makamı ve mertebesi yüksek bir saraya bağlanması gerekir. Güneş, itibar, makam ve mevki bakımından en üst mevkide kabul edilir. Güneşin de bağlı bulunduğu dönüşünü sürdürdüğü bir yörünge vardır. Kullar da padişaha bağlı olmalı ki makamı ve derecesi artsın. İnsanoğlunun arzu ve istekleri tükenmek bilmez. Makam ve mansıp için bir kişinin himmeti gerekir. Bu padişah ya da vezir-i azam olabilir. Güneş yücelerdedir. Yüce makamlar da himmetsiz olmaz. Beyit:

Gün gibi rif'atde olmak isteyen gerdûn-sıfat

Bir mu'allâ *bâr-gâh*a intisâb itmek gerek

G.256-4/258

Yüksek mertebeli sarayında güneş altın işlemeli bir levha, felek de kıymetli taşlarla süslenmiş tahtının ayağında bir tane firuze taşıdır. Padişahın makamı o kadar yücedir ki felek ve güneş o makama ancak süs ve ziynet olabilirler. Padişahın yüceliği karşısında onlar sıradan birer süs eşyasıdır. Beyit:

Mu'allâ *bâr-gâh*unda güneş bir şemse-i zerrin

Murassa' pây-i tahtunda felek bir dâne pîrûze

G.417-9/358

Geliniz hep birlikte çok bağışlayıcı olan Allah'ın divanına/konağına/huzuruna yönelelim. Candan ve gönülden tövbe ve istiğfara başlayalım. Beyit:

Gelünüz yüz tutalum *bâr-geh*-i Gaffâre

Cân u dilden gelelüm tevbe vü istigfâre

G.426-1/364

Gönül bir Kuloğlu'nun kapısında esir oldu ve dilenci olarak sultanın konağına bağlandı. Gönül daima esir, âşık ise bir dilencidir. Gönül sevgiliye esir olunca âşık da bedenini sevgilinin divanına köle olarak sunmakta bir beis görmez. Beyit:

Bir Kul oglınun esîr oldı kapusında gönül

İntisâb itdi gedâ *bâr-geh*-i sultâne

G.439-3/372

İlkbahar mevsimi yine saltanat çadırını kurdu. Çimen, şimdi sanki Cemşid'in tahtı, lale ise İskender'in tacıdır. Çemen tahta teşbih edilmiş, lale ise taca teşbih edilmiştir. Baharın gelişi ise dünya üzerine kurulmuş çadıra benzetilmiştir. Beyit:

Saltanat *bâr-geh*in kurdı yine fasl-ı bahar

Taht-ı Cemşîd çemen tâc-ı Sikender lâle

G.466-2/388

Felek/gökler ayağının tozuna yüz sürmek için başını eğerdi; (çünkü) sarayı bütün dünyanın secde ettiği yerdi. Eskilerin inancına göre gökyüzü bir kubbe gibidir. Ufuk kubbenin eteği farz edilir ve böylece gökyüzü toprağı öpmek için eğilmiş kişiye benzer. Kanuni Sultan Süleyman'ın büyüklüğünü göklerin dahi onun sarayına secde ettiğini belirterek anlatmıştır. Beyit:

Gerdûn ayagı tozına eylerdi ser-fürû

Dünyâya hâk-i bâr-gehi secde-gâh idi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân.II-2/76

Olgun kimselerin ve fazilet sahiplerinin sığınarak kurtuluş bulacağı yer olarak sarayının süslü kemerine bu durum çok önceden yazılmıştır. Normal şartlarda ehl-i kemal ve erbab-ı fazl zaten kurtuluşa ermiş kimselerdir. Ama padişah o kadar yücedir ki ezelde bu kimselerin kurtuluş reçeteleri o yüce padişahın sarayının kemerlerine işlenmiş ve onlara sığınak olarak padişahın sarayı taktir edilmiştir. Bu ihtişam da nacak Allah'ın gölgesi olarak kabul edilen hükümdarlara yaraşır. Beyit:

O kim yazılmış ezel tâk-ı *bâr-gâh*ında

Melâz u melce'-i erbâb-ı fazl u ehl-i kemâl

K.21-15/54

Hani o mutluluk tacının en tepesinin mücevheri, hani o kerem ve lütuf sahibi divanın sultanı… Fâni dünya, dünyanın gelip geçiciliği ve dünyanın kimseye kalmayacağı belirtiliyor. Beyit:

Kanı ol küngüre-i tâc-ı sa‘âdet güheri

Kanı ol *bâr-geh*-i lutf u kerem sultânı

Mersiye-i Mihrümâh Sultân.I-6/82

Kasr: Taştan yapılmış köşke denir. Tomruk kütük mânâsına da gelir. Köşk, kâşâne, saray.

Bâkî Dîvânı'nın on beş yerinde kasr kelimesine yer verilmiştir. Kasr kelimesi şu terkiplerle karşımıza çıkmaktadır: sa‘âdet kasrı, kasr-ı cefâ, kasr-ı tarab u ayş u safa, kasr-ı Kayser, kasr-ı zümürrüd-fâm, kasr-ı dil-efrûz-ı cihân, (İki yerde) kasr, kasr-ı kadr, Manzar-ı kasr, kasr-ı mu‘allâ, kasr-ı imâret, küngüre-i kasr-ı âsmân, zînet-i eyvân-ı kasr-ı kibriyâ-yı saltanat, Kayser kasrı.

Mutluluk sarayının kaderin mimarı/Allah yaptı. Mühür de feleğin yüceliğinin kubbesinin görüldüğü yer oldu. Mühür padişahı temsil etmektedir. Kaderin mimarı ise Hz. Allah'tır. Saltanatın verildiği kimse de (Kânûnî) hakikat kubbesinin görüleceği yeri işaret eder. Beyit:

Tâ ki bennâ-yı kader yapdı sa‘âdet *kasr*ın

Oldı ol tâk-ı felek-rif‘ate manzar hâtem

K.19-6/44

Ey sevgili, eğer hiç kimse kusurumu bulamasın diyorsan, eziyet sarayının inşasından vazgeç. Sevgili daima âşığa eziyet eder ama sevilmek de ister kusursuz olmak da diler. Âşık da sevgilinin kusursuz olayı diliyorsa eziyet sarayını yapmasından vazgeçmesini dilemektedir. Beyit:

Bulmasun kimse kusûrum dir isen

Eyleme *kasr*-ı cefâyı bünyâd

G.44-5/27

Bu dünya kimisi için şenlik, yiyip içme ve safa köşküdür, kimisi için ise bela, sıkıntı yüzünden başına zindan olmuştur. Dünyanın iki yüzü… Beyit:

Bu cihân kimine *kasr*-ı tarab u ayş u safâ

Kiminün mihnet ile başına zindân ancak

G.238-3/247

Sevgilinin güzellik sarayına bak ve o taptaze olan kaşını seyret. Bundan sonra da artık Kisra'nın sarayının o süslü kemerini ve Kayser'in sarayının adını ağzına dahi alma. Sevgilinin kaşlarını mukayese edecek bir güzellik dahi yoktur yeryüzünde. Sevgilinin kaşını gördükten sonra artık diğer tüm güzellikler beyhudedir, asıl olan sevgilidir, sevgilinin güzelliğidir. Beyit:

Kâh-ı hüsn-i yâre bak seyr it ham-ı ebrûsını

Adın anma tâk-ı Kisrâ ile *kasr*-ı Kayserün

G.258-2/259

(Âşıkların attıkları) Naralar ve ah edişim feleklerin çatısına kadar çıktı, senin zümrüt renkli sarayının rütbesine hiç erişemedi/ulaşamadı. Sevgilinin makamı feleklerin de üzerindedir. Âşığın feryat ve figanı yeri göğü inletirken sevgilinin makamına ulaşamaz bile. Beyit:

İrmedi hîç pâye-i *kasr*-ı zümürrüd-fâmına

Na'relerle âhlar çıkdı felekler bâmına

G.480-1/398

Senin rütbenin cihanın gönlünü aydınlatan saray olduğunu zanneden kimse yokluk selinin geçiş yolu olduğunu bilmez. Beyit:

Bilmez bu kaza reh-güzer-i seyl-i fenâdur

Pâyende sanan *kasr*-ı dil-efrûz-ı cihânı

G.545-4/437

Eğer senin iyilikle muamele edişinin yapısı ona mimar olursa, yüceliğimin sarayı gökyüzünün tepesine gölgeliktir. Beyit:

Rif'atum *kasr*ı sala sath-ı semâya sâye

Eger olursa ana bânî-i lutfun mi'mâr

K.25-38/69

Eğer şan ve şerefi yüce en büyük padişahın yüksek gayretiyle senin elinden tutması ile gökyüzünü sana itibar köşkü yapar. Yüceliğin esası maiyetindekilere himmet ve teveccühleri iledir. Padişahın yardımı ile ancak kullar mükâfata gark olabilirler. Yeter ki şâh kulun elinden tutsun bu tutma vesilesi ile gökyüzü ona şan, şeref köşkü oluverir. Padişah yerine sevgiliyi de düşünebiliriz. Zaten şair de tevriyeli bir kullanım sergilemiştir. Beyit:

Kasr-ı kadrün âsmân eyler olursa dest-gîr

Himmet-i vâlâ-yı şâhenşâh-ı 'âlî-şân eğer

K.13-12/32

Mutluluk sarayının penceresinden onun düşüncesi ve kararı gibi neşeli, iç açıcı bir güzel yüz göstermedi, görünmedi. Âşık için güzeller güzeli sevgilisidir, mutluluk sarayının penceresinden görünenlerin içerisinde görülmeye değer tek kişi sevgilisinden başkası değildir. Beyit:

Manzar-ı *kasr*-ı sa'âdetden anun re'yi gibi

Rûy göstermedi bir şâhid-i hurrem-dîdâr

K.18-34/42

Yücelik sarayı çok tertipli ve düzenli olmaz ki ona binayı süsleyen/bezeyen kimselerin fikirlerinin tedbirleri mimar ola/mimardır. Beyit:

Nice matbu‘ u mevzûn olmaz ol *kasr*-ı mu‘allâ kim

Ana mi‘mâr ola tedbîr-i sâhib-re‘y-i mülk-ârâ

K.27-13/74

Yokluk dünyası güvenlik yeri olur zannetme, bu yıkık dökük olan sarayı yapılı bir saray haline getirme. Beyit:

Cây-ı âsâyiş olur sanma cihân-ı fâni

Eyleme kasr-ı imâret bu harâb eyvânı

Mersiye-i Mihrümâh Sultân I-1/82

Gece vaktinde yıldızların mumu ışıldayıp gök sarayının kubbesi süslenmişti. Bâkî beyitte gece karanlığında yıldızlarla süslü bir gökyüzü tablosu çizmiştir. Gökyüzü saraya yıldızlar da muma teşbih edilmiştir. Beyit:

Hengâm-ı şeb ki küngüre-i *kasr*-ı âsmân

Zeyn olmış idi şu‘lelenüp şem‘-i ahterân

K.1-1/3

Bayram yaklaştı yine saray ve divan döşensin. Sultan mutluluğun köşkünde buyursun. Eyvân, sultanın emir ferman yeridir. Mihrümah sultanın ölümünün üzüntüsüyle onun ölümüne inanmak istemiyor, onun yine huzura çıkarak emirlerini dile getirmesini arzuluyor. Beyit:

‘İd yaklaşdı döşensün yine *kasr* u dîvân

Çıkup eyvân-ı sa‘âdetde buyursun Sultân

Mersiye-i Mihrümâh Sultân III-1/83

Kaderin üstadının kamış kalemi bu parlak şiiri saltanatın büyüklerinin sarayının divanının süsü kılmış. Beyit:

Kilk-i üstâd-ı kader kılmış bu garrâ matla‘ı

Zînet-i eyvân-ı *kasr*-ı kibriyâ-yı saltanat

Terci’-i Bend II-7/87

Kayser’in sarayının kemeri de kubbesi de gitti kalmadı. Nice İran hükümdarı geçti gitti ne saraylarının kemerleri kaldı ne de şâşâları/gösterişleri kaldı. Beyit:

Gitdi Kayser *kasr*ınun tâk u revâkı kalmadı

Nice Kisrâ geçdi tâk u tumturâkı kalmadı

G.533-1/431

Kâh: Yüksek bina, köşk demektir. Ayrıca yağmur mânâsı da vardır. Arapçada sazdan yapılma penceresiz, bacasız ev, huğ anlamındadır.

Kâh kelimesi Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde kâh-ı hüsn-i yâr, kâh-ı Kün fe-kân ve kâh şeklinde yer almaktadır.

Sevgilinin güzellik sarayına bak ve o taptaze olan kaşını seyret. Bundan sonra da artık Kisra’nın sarayının o süslü kemerini ve Kayser’in sarayının adını ağzına dahi alma. Sevgilinin kaşlarını mukayese edecek bir güzellik dahi yoktur yeryüzünde. Sevgilinin kaşını gördükten sonra artık diğer tüm güzellikler beyhudedir, asıl olanın sevgilidir, sevgilinin güzelliğidir. Beyit:

Kâh-ı hüsn-i yâre bak seyr it ham-ı ebrûsını

Adın anma tâk-ı Kisrâ ile kasr-ı Kayserün

G.258-2/259

Ey İskender misali yırtıcı olan şah, saldırganlar neden mahrum olsun. Dara gelip sarayına dilencilik yapsa yaraşır. Beyit:

Niçün mahrûm ola sâ‘iller ey şâh-ı Sikender-der

Revâdur *kâh*una Dârâ gelüp eylerse deryûze

G.417-6/358

Güzelliğinin aydınlığı bütün dünyayı güneş gibi kapladı ve aşkının yankısı ile varlık sarayı doldu. Sevgili öyle güzeldir ki onun ışıltısı cihanı aydınlığa gark eder. Beyit:

Tutdı cihanı pertev-i hüsnün güneş gibi

Toldı sadâ-yı ‘aşkun ile *kâh*-ı Kün fe-kân

K.1-35/6

4.1.1.1.3. Otağ, çetr, hayme.

Otağ: Çok eskiden Toharcadan dilimize geçtiği ileri sürülen bu kelime Türkçe kabul edilegelmiş ve Osmanlı Türkçesi kelimelerle birleştirilerek terkipler yapılmıştır. Çadır, otağ. Padişah ve vezirlere ait çadırlara verilen addır. Bu çadırlara otağ denmesinin nedeni içinde "od (ot)" yani ateş yakılabilmesidir. Normal çadırdan büyük, etekli ve süslü olan otağlar, özel ziynetlere sahip idiler. Padişahın otağına "otağ-ı hümâyun" denirdi. Ayrıca kelime olarak büyük süslü çadır demektir. Hükümdarların çadırlarına isim olmuştur.

Dîvân’ın bir yerinde otağ kelimesine yer verilmiştir.

Sarığının köşesini otağa taktılar zannettim. Saltanat hümasının kanatlarını saçlarının arasına gölgelik salmış. Beyit:

Gûşe-i destârına sandum *otag*a takdılar

Sâye salmış farkına perr-i hümâ-yı saltanat

Terci’-i Bend II-4/87

Çetr: Çadır, gölgelik, gece. Güneşten korunmak için kullanılan şemsiye manasınadır.

Dîvân'ın iki yerinde çetr kelimesine yer verilmiştir. Çetr-i zer ve çetr-i hümâyün terkipleri şeklinde yer almıştır.

Sırma işlemeli çadırının yüceliği dünyaya gölge saldıkça, devletinin düzeni sürekli, yüce makamının çadırları ayakta olsun. Beyit:

Nizâm-ı devletün dâʿim hıyâm-ı rifʿatün kâʿim

Cihâna saye saldukça bu âlî *çetr*-i zer-dûzî

G.530-10/429

Padişaha ait çadırlar ile gölgelikler kurularak, Firdevs cennetinin bahçesi içerisine çimenliğin avlusu kondu. Beyit:

Kondı sahn-ı çemene ravza-i firdevs içre

Sâye-bânlar kurılup *çetr*-i hümâyûnlar ile

Mersiye-i Mihrümâh Sultân III-1/83

Hayme: Arapların ev olarak kullandıkları çadırlara denir ki üç veya dört direkle kurulur. Güneşin hararetinden korunmak için üzerlerine semam denilen otları örterler. Ağaç dallarından yapılan eve de hayme denir. Türkçede karşılığı salaş'tır. Sonradan çadır manasına kullanılmıştır.

Dîvân'ın altı yerinde kullanılmış yalnız bir yerde hayme-i gerdûn-cenâb (Gökyüzü kadar geniş bir meydana kurulmuş çadır) terkibi şeklinde yer almıştır.

Senin kadehin ab u hevasını uygun görerek suyun üzerindeki kabarcıkların yeme içme meclisine çadırlar kurar. Beyit:

*Hayme*ler kurdugı dem kanı habâbun ʻayşa

İʻtidâl üzre görüp âb u hevâsın kadehün

G.270-4/266

Ne olurdu hayalimin şahı konarsa/dinlenecek yer arzularsa, gözlerim çadır, kirpiklerim çadır ipidir. Beyit:

*Hayme*dür gözlerüm tınâb mûjem

N'ola ger konsa ana şâh-ı hayâl

G.314-4/365

Nice hazineler çadır gibi açılmayınca, âşıklar o düzgün boyunu kucaklayamaz. Sevgilinin belini sarmak için âşığın varını yoğunu sevgili uğruna dağıtmadığı müddetçe bu arzusuna ulaşması hayal olur. Beyit:

'Uşşak idemez ol kad-i mevzûnı der-âgûş

Açılmayıcak *hayme* gibi nice hazîne

G.427-2/365

Sanavber (Fıstık çamı) , çiçek ordularının karargahına tuğunu dikince diğer ağaçlar da kırlara birer birer çadırlarını kurdu. Beyitte bağ ordugaha, sanavber ordu komutanına, ağaçlar da çadırlara benzetilmiştir. Çam ağacı uzun boylu olması sebebiyle başkomutandır. Başkomutan tuğunu dikince diğer ağaçlar da çadırlarını kurmuştur. Ağaçların baharda yeşillenip yaprak vermesi çadırın açılması ile bağlantı kurularak böyle bir benzerlik kurulmuştur. Beyit:

Dikdi leşger-geh-i ezhâra sanavber tûgın

*Hayme*ler kürdi yine sahn-ı çemende eşcâr

K.18-7/40

Mektubunun örtüsü sayesinde mülk ü millet sevinçli, mektubunun direğin vesilesiyle de din ve devletin çadırı daima ayaktadır. Beyit:

Sütûr-ı nâmesinden mülk ü millet sebzesi hurrem

Sütûn-ı nâmesinden dîn ü devlet *hayme*si ber-pâ

K.27-15/74

Gün doğdu, bütün dünyanın sultanı uykudan uyanmaz mı? Avlusu gökyüzü kadar geniş olan otağından çıkıp görünmez mi? “Hayme-i gerdûn-cenâb” tamlamasıyla padişahın gökyüzü kadar geniş bir meydana kurulmuş çadırı ve aynı zamanda dünya anlatılmak istenmiştir. Bâkî bu beyitte adeta padişahın ölümünü kabullenememektedir. Beyit:

Gün togdı Şâh-ı ‘âlem uyanmaz mı h^{v}âbdan

Kılmaz mı cilve *hayme*-i gerdûn-cenâbdan

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân II-4/87

4.1.1.2. Cemiyet Hayatının Meydana Getirdiği Unsurlar

4.1.1.2.1.Dînî hayatla ilgili olanlar

Ka'be, Beytü'l-ma'mûr, Beytü'l-Harâm, Mescid-i Aksa.

Ka’be: Arabistan'ın Hicaz bölgesinde, Mekke şehrinde Harem-i Şerifin ortasında bulunan geometrik küp şeklinde, 12x10x15 metre ebadında taştan yığma bir binadir. İlk olarak Hz. Âdem tarafından inşa edilmiştir. Nuh tufanında helak olmaması için melekler tarafından göğe kaldırılmıştır. Bu sebeple Beytü'l-ma'mur denilmiştir. Ka'be Hz. İbrahim tarafından yeniden yapılmıştır. Karşılıklı köşeleri birleştiren hatlar dört aslî ciheti (doğu, batı, kuzey, güney) gösterir. Doğu köşesinde Hacer-i Esved vardır. Ka'be yeryüzünde ilk tesis olunan mâbetir. İkinci olarak Mescid-i Aksa inşa edilmiştir. Ka'be, İslâm’ın beş şartından ikisinin ifâsı ile ilgili kutsal bir yerdir. Müslümanlar namaz kılarken Ka'be'ye yönelir; hac farizasını eda ederken de

Ka'be'yi tavaf ederler. Ka'be, Allah'ın evi (Beytu'llâh)dir. Ka'be'nin civarı, taşlarla işaretlenmiş bölge, ilâhî sulh ve masûniyet mıntıkasıdır. Harâm'dır. Zîra bu bölgede husûmetler durur, silâh taşınmaz, kan dökülmesi caiz değildir. Bu bölge içinde zararlı ve tehlikeli olan birkaçı dışında hayvanlar, böcekler öldürülmez, ev inşaatında ve kuyumculukta kullanılan izhir ağacından başka ağaç, fidan kesilmez. Buraya iltica edene dokunulmaz. Bu bakımdan Ka'be, Beytü'l-Harâm'dır. Haram denilmesi, ihtiram olunmasından, saygı gösterilmesindendir. Peygamberimiz (S.A.V.) Mekke'yi fethettikleri gün "Mekke şehri vâcibü'l-ihtirâmdır." buyurmuşlardır. Mekke’de Şerîfin içinde bulunan kutsal bina. Beytul-lah, Beytü'l-Harem, Kâbetullâh adlarıyla da bilinir. Kabe, Mekke civarındaki dağlardan alınan siyah taşlarla bina edilmiştir. İbrahîm peygamber ile oğlu İsmail peygamber tarafından bugünkü yerine inşa edilmiş olup cahiliye devrinde tamir görmüştür. Cahiliye devrinde burası putlarla dolu kutsal bir yer olarak kullanılmaktaydı. Her yıl bedevî Araplar burada panayır kurar ve kendi putlarına tapınırlardı. Bu panayırlarda şiir yarışması yapılır, yarışmayı kazanan şâirin eseri altın ile yazılıp Kabe duvarına asılırdı. Bunlara Muallaka-i Seb'a denirdi. Kâbe’nin tamiri esnasında henüz Peygamberimize vahy gelmemiştir. Muhammedü'1-Emîn olarak tanınıyordu. Hacer-i Esved’i Kâbe duvarına yerleştirme işi Evs ile Hazrec kabileleri arasında anlaşmazlıkla sonuçlanınca, O'nun hakemliğine müracaat edilmişti. Hacer-i Esved'i duvara yerleştirme işinde Peygamberimizin de katkısı

olmuş, mübarek elleriyle taşı bugünkü yerine koymuştur. Halen Kâbe'nin kapısının bulunduğu duvar ile onun karşısına düşen duvar on ikişer metre uzunluğundadır. Diğer iki duvar ise onar metredir. Yüksekliği on beş metre olup doğu köşesinde yerden bir buçuk metre yükseklikte Hacerü'l-Esved bulunur. Rivayete göre Kâbe, Nuh Tufanı'ndan önce de şimdiki yerinde mevcuttu ve Âdem peygamber zamanından itibaren dünyadaydı. Nuh Tufânı'nda her yer su ile kaplanmadan önce Allah o binayı bugün tam Kâbe'nin üzerinde göğe çekmiştir. Buna Beyt-i Ma'mur denir. Tufandan sonra Nuh Peygamber tarafından eski yerine inşa edilmiştir. Mekke fethinden sonra Kâbe, putlardan temizlenmiş ve hicretin ikinci yılında Müslümanların kıblesi olarak belirlenmiştir. Kâbe'yi belli zamanda ziyarete hac denir. Kâbe'nin Mîzab (Altınoluk) denen saçağı. Astar-ı Kâbe denen kara örtüsü. Zemzem suyu, hac vs., divân şiirinde geniş çağrışımlara yol açan konulardan olmuştur. Tasavvufa göre Kâbe bir semboldür. Asıl Kâbe, gönüldür. İlahî aşk gönülde tecellî ettiği için. Gönül de bir Kâbe sayılır. Allah'ın evi olduğu için de gönül ile benzerlik kurulur. Edebiyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma vs. imajlar için Kâbe adı çokça anılır. Özellikle tenasüp yoluyla çok kullanılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâbe'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla Kâbe'yi tavaf etmiş olur(Pala, 1999: 219).

Bâkî Dîvânı'nın yirmi dört yerinde geçmektedir. Şu terkipler halinde yer alır; kabe-i maksud, kabe-i der-gah, kabe-i dil.

Bir kerecik tavaf etmeyi bin yıllık ömre vermem. Ey Hacı bu kutsal mekânı tavaf senin için Kâbe benim için de gönül alan sevgilinin köyüdür. İşte yine âşık için asıl Kâbe sevgilinin köyü. Beyit:

Bir kez tavafın itmeği bin ʿömre virmezin

Ey hâci sana *Kaʿbe* bana kûy-i dil-rübâ

G.10-3/108

Memnuniyet köyünün Kâbe’sine sadece Bâkî’nin gönlü erişsin/ulaşsın. Hürmetin harem dairesine yakınlaştığında (sevgiliyi) ancak kurban ile gönlünü yapabilirsin. Âşık sevgili için daima canını kurban etmeye hazırdır. Beyit:

İrişsün *Ka‘be*-i kûy-ı rızâna tek dil-i Bâkî

Harîm-i hürmetün kurbında kurbân ile irzâdur

G.65-5/140

Sana kavuşma Kâbe’sine giden uzun yolun yolcusunun ömrü sona erer, ölüm yetişir, yol azığı tükenir, sana kavuşmadan yollarda düşüp kalır. Âşık için daima kesret söz konusudur. Beyit:

Yollarda kalur râh-rev-i *Ka‘be*-i vaslun

‘Ömr âhır olur mevt irişür zad yitişmez

G.201-4/224

Kavuşmanın sana mahsus olan odasına yüce iznin olmayınca Kâbe’nin eşiğine korkak/gönülsüz Bâkî varamaz. Daima âşık sevgilinin izni olmadan nefes bile almayı kendisine âr eder. O nedenle âşık korkaktır, sevgilinin müsaadesi olmadan onun eşiğine dahi varamaz. Sevgiliye kavuşabilmek için ona mahsus olan daireye ulaşmak gerekir ama sevgili asla buna izin vermez. O harem âşık için ulaşılmazdır. Beyit:

Harem-i vuslatuna izn-i şerîf olmayıcak

İşigün *Ka'be*sine Bâkî-i bî-dil varamaz

G.203-5/225

Ey Bâkî gönle mutluluk vermek istiyorsan eğer sevgilinin köyünün Kâbe'sine var ve orayı döne döne tavaf et. Tavaf kelime manası olarak Hac veya Umre sırasında Kâbe'nin etrafını yedi kez dolaşmaya denir. Divan şiirinde âşık sevgilinin köyünü tavaf eder. Tavaf sırasında "Lebbeyk, Lâ şerîke lek" diye tesbîh okunur. Beyit:

Bâkıyâ ister isen kalbe safa virmek eger

Ka'be-i kûyına var döne döne eyle tavaf

G.231-5/243

> *Harem-i Kâbe:* Kâbe çevresinde kutsal sayılan ve yabancıların girmeleri yasaklanan yer. Kabe'nin çevresinde tavafın yapıldığı alana Mataf denir. Mataf'ın çevresi ince, düzgün sütunlarla çevrilmiştir, Ayrıca dört köşe olan Kâbe'nin her köşesine de rükn denir; dördünün de ayrı adı vardır: 1. Er- Rükn el-Iraki, 2. Er-Rükn el-Yemâni, 3. Er-Rükn el-Esved, 4. Er Rükn el-Şâmî. Harem-i Şerif: Mekke ve Medine'de kutsal sayılan yerler. Mekke'de Kâbe ve çevresi, Medine'de Hz. Peygamberin türbesi, yanında Hz. Ebubekir ve Ömer'in mezarları vb. gibi yerler. Buralara Müslüman olmayan yabancıların girmeleri yasaktır.

Bulunduğun yerin çevresine âşıklar tıpkı Kâbe'nin çevresindeki alanın yanına dizilmiş direkler gibi saf saf dizilmişler. Sevgilinin bulunduğu yer cennet, Kâbe'dir. Kâbe hacılarca tavaf edildiği gibi sevgilinin köyü de âşıkların tavaf yeridir. Harem-i

Kâbe'nin çevresini kuşatan direkler sevgilinin köyünü çevirmiş âşıklara benzetilmiş. Âşığın Kâbe'si de sevgilinin köyünden başka bir yer olamaz. Beyit:

Kûyun etrafına uşşak dizilmiş gûyâ
Harem-i *Ka'be*de her cânibe erkân sâf sâf

G.229-8/241

Kâbe'nin eşiği o canın kıblesini görmez oldu, sanki kıbleyi gösteren pusulanın gözüne çöp düşmüş. Göze çöp batması ile insanoğlu yolunu şaşırır gerçeği tam anlamıyla göremez. Kâbe'nin eşiği de kendisine yol gösterenin gözüne çöp batması sonucu can kıblesini görememektedir. Beyit:

Görmez işigi *Ka'be*sin ol kıble-i cânun
Çöp düşdi meger kim gözine kıble-nümânun

G.278-1/271

Saygı ve itaat gösterilecek köyün harem dairesinin toprağının bulunduğu yer idin, (bu sebeple) Kâbe'nin temelleri gibi çok kıymetli ve çokça hürmet ve tâzim edilen ol. Beyit:

Hâk-i harîm-i hürmet-i kûyın makâm idin
Erkân-ı *Ka'be* gibi mu'azzez mükerrem ol

G.289-6/279

"Sidretü'l-münteha (Son uçtaki kiraz ağacı)", ulaşılabilecek en yüksek yer olduğu için divân şiirinde sevgilinin uzun boyunu anlatmakta kullanılır. Padişahın yüceliği, nâmı ve şâirin şiiri için de birer temsil olabilir. Beyit:

Harîm-i Beyt-i Ma'mûrundan a'la olmaya *Ka'be*
Degüldür şâh-ı Sidre kâmetünden müntehâ kıblem

G.333-2/306

Âşık, Hz. İbrahim’e Ka‘be yapmak istiyorsa gelip benim kalbimi onarsın diye seslenmektedir. Ka‘be âşığın kalbi, Hz. İbrahim ise sevgiliden başkası değildir. Sevgili İbrâhim olunca gönül de Kâbe olur ve âşık da sevgilinin burayı onarmasını istemesi gayet doğaldır. Beyit:

Hâne-i kalbüm eylesün termîm

Ka‘be yapmak dilerse İbrâhîm

G.342-1/311

Allah’ın yardımı Kâbe’sinin yolunu tutalım da bu çölde beyhude yere dolaşmayalım. Beyit:

Tutalum *Ka‘be*-i tevfîk-i İlâhî yolını

Bu beyâbânda ‘abes gezmeyelüm âvâre

G.426-2/364

Beytü'l-Mamûr: Yedinci kat gökte Firdevs cennetinde Kâbe'nin tam üstünde kalan ve Kabe'ye benzeyen, meleklerin kıblesi. Hz. Âdem ile birlikte bugünkü Kâbe’nin bulunduğu yere indirilmiş, ancak Nuh Tufanı’ndan önce 7. kat göğe çekilmiştir. Melekler ibadetlerinde oraya yönelirler ve orayı tavaf ederlermiş. Kâbe ile Beytü'l-Mâ'mûr arasında bir çizgi olup oraya hiç bir şey giremezmiş. Bugün Kâbe yanında binlerce güvercin olduğu halde hiç birisi Beytullâh'ın üzerinden uçamazmış. Kâbe’yi görenler bunu doğrulamaktadır. Beyt-i Ma'mûr'un Âdem peygamber tarafından yapıldığına dâir bir rivayet vardır(Pala, 1999:69).

Beytü'l-Mamûr kelimesi Bâkî Dîvânı’nın iki yerinde Beytü'l-Mamûr Harîm-i Beyt-i Ma‘mûr şeklinde geçmektedir.

Bâkî senin yanaklarının övgüsünü göklere çıkardı ve bu sebeple Kâbe mutlukltan nur ile doldu. Beyit:

Ruhlarun medhini eflâke çıkardı Bâkî

Şevkden toldı bu gün nur ile *Beytü'l-Ma'mûr*

G.125-5/179

Beyt-i Ma'murun harem dairesinde daha yüce olamaz Kâbe, şahın sonsuzu kabul edilen Sidre senin boyunun uzunluğundan daha sonsuz değildir. Beyit:

Harîm-i *Beyt-i Ma'mûr*undan a'la olmaya Ka'be

Degüldür şâh-ı Sidre kâmetünden müntehâ kıblem

G.333-2/306

Beyt'ül Haram: Kâbe.

Beyt'ül Haram kelimesi Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde geçmektedir.

Eğlence meclisi makamın olmuş, kadehinden çıkan sızıntı ise zemzem olmuştur. Meyhaneler Kâbe olmuş meyhanenin içki dağıtıcısı ise Kâbe'nin imamı olmuştur. Beyit:

Bezm-i safâ vü reşh-i câm bu zemzem olmış ol makâm

Mey-hâneler *Beytü'l-Harâm* pir-i mugân şeyhü'l-harem

G.318-3/297

Mescid-i Aksa: Kur'an-ı Kerîm'in 18. İsra sûresinin "O Allâh'dır ki kulunu gece Mescid-i Haram'dan, o etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya kadar götürdü." mealindeki birinci âyetinde geçer. Bazı müfessirlere göre bu tabir ile gökte bir yer (Sidretü'l-müntehâ) kastedilmiştir. Bazı müfessirler, bunun Kudüs'e delâlet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Filhakika Kudüs, Müslümanlığın Kabe'den önceki

> kıblesi, mukaddes bir yerdir. Mescid-i Aksa bina olarak, Süleyman mabedinin güney kısmında, Bizans imparatoru Justinianus'un (482-565) yaptırmış olduğu bir kilisenin yerinde Emevî Halîfelerinden Abdü'lmelik (646-705) tarafından inşa ettirilmiş olan cami'in adıdır.

Mescid-i Aksa, Dîvân'nın iki yerinde Mescid-i Aksâ ve Mescid-i Aksâ-yı erbâb-ı vefâ terkipleri şeklinde yer almaktadır.

Mutluluk ashabının yüce Kâbesi benim kıblemdir, tapınmaya devam et. Sözünde durmanın büyüklüğünün Mescid-i Aksası ise kapımdır. Beyit:

Tapundur Ka'be-i ulyâ-yı eshâb-ı safâ kıblem

Kapundur *Mescid-i Aksâ*-yı erbâb-ı vefâ kıblem

G.333-1/306

Kapının eşiği Mescid-i Aksa'ya eştir. Yüzün kıbleye, kaşın mihraba benzer. Âşık için sevgili tapılası bir güzelliğe sahiptir. Her uzvu ancak kâinatın en güzel varlıklarına eş tutulabilir. Beyit:

İşigün *Mescid-i Aksâ*ya mânend

Yüzün kıble kaşun mihrâba benzer

G.116-3/172

Müslümanlara ait ibâdet yerleri

Mescid, secde-gâh, musalla.

"Mescid: Arapçada baş eğmek, alnını yere koymak mânâlarına gelen secd kökünden mekân ismi olup, Müslümanların topluca namaz kıldıkları ibadet mahallerine isim olmuştur."

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde mescid kelimesine yer vermiştir.

Binlerce put haneyi aldın mescid yaptın, çan kulelerinde ezanlar okuttun. Kânûnî'nin döneminde yaptığı değişiklere işaret etmektedir. Beyit:

Aldun hezâr büt-gedeyi *mescid* eyledün

Nâküs yirlerinde okutdun ezânları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-6/79

Tövbeleri kabul eden nice zaman dua etti ve yerimiz mescid ve mihrab oldu. Beyit:

Tâ'ib itdi nice zaman Tevvâb

Yirümüz oldı *mescid* ü mihrâb

G.21-1/114

Irmak kenarı, sevgilinin dudağı ve kadehin kenarı olsa/varken, gül mevsiminde medrese ve mescit olur mu? Bunlara ne hacet… Âşığın gözünde mescit de medrese de yoktur. Âşık için varsa yoksa gül mevsiminde ırmak kenarında elinde kadeh ile sevgiliyle meşk etmek vardır. Beyit:

Mevsim-i gülde n'olur medrese vü *mescid*den

Leb-i cûy ü leb-i cânân ü leb-i câm olsa

G.435-3/369

Minarenin neden mescidin yanında ayakta durup da içeriye girmediğini bilir misin, ey sevgili? O, senin boyunun güzelliğini/yüceliğini görmüş ve bu hayranlıkla ayakta kalakalmıştır. Kişi mest olunca bu şekilde donup kalır. Şu şekilde de düşünebiliriz. Minare sevgilinin boyunun yüceliği karşısında sevgiliyi tâzim etmek için onu ayakta karşılamaktadır. İşte teşbih-i beliğin en güzel örneği… Beyit:

Kıyâmı kâmet-i bâlâna eyler

Anun'çün *mescid*e girmez menâre

G.468-6/369

Secde-gâh: Secde edilen, namaz kılınan yer demektir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde secde-gâh kelimesi yer alır.

Dünyaya dergâhının toprağını secde edilecek yer etsin ki o şahların talihinin kıblesini kapısının eşiği yaptı. Hükümranlığın mevcudiyeti ve terakkisi diğer şahları kendine râm etmek, savaşlar kazanmak ve ülkeler fethetmekledir. Beyit:

Secde-gâh itsün cihâna hâk-i der-gâhun o kim
Âsitânun kıble-i ikbâl-i şâhân eyledi

K.7-31/24

Felek/gökler ayağının tozuna yüz sürmek için başını eğerdi; (çünki) sarayı bütün dünyanın secde ettiği yerdi. Eskilerin inancına göre gökyüzü bir kubbe gibidir. Ufuk kubbenin eteği farz edilir ve böylece gökyüzü toprağı öpmek için eğilmiş kişiye benzer. Kanuni Sultan Süleyman'ın büyüklüğünü göklerin dahi onun sarayına secde ettiğini belirterek anlatmıştır. Beyit:

Gerdûn ayagı tozına eylerdi ser-fürû
Dünyâya hâk-i bâr-gehi *secde-gâh* idi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân.II-2/76

Yabancıya baş eğmememize neden şaşarsınız, (biz) secde edilecek yerin eşiğine sahibiz. Beyit:

Gayra baş egmesek ‘aceb midür
İşigi *secde-gâh*a mensûbuz

G.197-4/221

Eğer sevgililer sevgilisine secde etmek caiz olmasaydı, dünyada Hz. Muhammed Mustafa'nın köyü secde edilecek yer olmazdı. Beyit:

Eger kûy-ı habîbe secde kılmak câ'iz olmasa

Cihanda *secde-gâh* olmazdı kûy-ı Mustafâ kıblem

G.333-5/306

Musallâ: Secde edilen, namaz kılınan yer demektir. Musalla ayrıca cenaze namazı kılınırken tabutun konulduğu masa gibi taşa, şehir dışında, yol kenarında, namaz kılmaya mahsus, kıble yönünü gösteren bir taşın bulunduğu yere denir. Ayrıca, namaz kılınan üzeri açık yer; mescid. Musalla ikiye ayrılır: 1. Cenaze musallası: Cenaze namazı kılınmak için ayrılan yerdir. Tabutun konulduğu taşa musalla taşı denir. 2. Bayram musallası: Bayram namazlarının kılındığı geniş alan, namazlık.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde musalla kelimesi seng-i musalla terkibi şeklinde yer almıştır.

Ey Bakî! Senin değerini dostlar ancak musalla taşında anlayıp, karşısında saf saf el bağlayarak saygıyla duracaklar. Bakî, değerinin bilinmediğinden yakınıyor. Bir hüsn-i ta'lîl sanatıyla, cenaze namazı kılınırken cemaatin el bağlamasını, öldükten sonra ancak değerinin bilinip saygı gösterileceği biçiminde yorumlamış. Beyitte "yaran" kelimesini kullanmakla Bakî, dostların, yani dost olan şâirlerin bile değerini ancak musalla taşında anlayabileceklerini söylemek istemiş. Düşmanlar ise değerini hiçbir zaman anlayamayacaklar. Ayrıca cenaze namazında artık dost-düşman yoktur. Ölünün namazını kılan herkes onun dostudur. El bağlamak; namazda yapıldığı gibi, saygı gösterisi olarak büyükler karşısında da yapılır. Beyit:

Kadrüni seng-i *musallâ*da bilüp ey Bâkî

Turup el baglayalar karşuna yârân saf saf

G.229-9/242

Deyr

> *Deyr:* Manastır, kilise, dünya. Hıristiyanların rahip ve rahibelerinin yaşadığı meskûn yerlerden uzakça bina veya binalara denir. Bunlar içinde yaşayanların bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde inşa edilmiş, manastır dediğimiz külliyelerdir. Deyr, kubbe mânâsında da kullanılır. Mecazen meyhane yerinde kullanılır. Kilisenin güzel resimler ve mozaik güzelliği için ve daha çok çelipâ, büt, tersâ gibi kelimelerle olan ilgisiyle çok kullanılmıştır(Pala, 1999:108)

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde deyr kelimesi yer alır. Deyr kelimesi şu terkiplerle kullanılmıştır; deyr-i gerdûn, râhib-i deyri cemâl, deyr-i kühen, pîr-i deyr, deyr-i bâg, iki kez de tek başına yer alır.

Sofuluğu bırak, aşk rintlerinin mezhebine gir, can parasını da bir güzel yüzlü güzele ver. Birkaç kadeh şarap içip bağ kilisesine gir. Beyit:

Terk eyle zühdi mezheb-i rindân-ı ʿaşka gir

Nakd-i revanı bir büt-i zîbâ-cemâle vir

Bir kaç piyâle bade çeküp deyr-i bâga ir

Tahmis-i G. Sultan Selim Hân III-1,2,3/94

Senin ayrılığının acısıyla kora dönmüş taşlar fırlatan ateşli ahım, vaktiyle şu dönen gök kubbeye nice taşlar gönderip yığmıştı. İşte şimdi seher vakitlerinde düşenler, o altın renkli kor gibi kızarmış kayalardır. Yoksa yıldız kayması değil. Beyit:

Ne taşlar basdı seng-endâz-ı âhum *deyr*-i gerdûna

Düşen altun kayalardur degül vakt-i seher kevkeb

G.17-4/111

Ey Çin putu gibi eşsiz güzel, içinde senin hayalin işlenmiş şu gönlümü al da hayrın için ondan bir kilise yap. Onu sana bir öpücüğe sattık, var git hayrını gör. Beyit:

Dili al ey büt-i Çîn hayruna bir *deyr* eyle
Sana bir bûseye satduk yüri var hayr eyle

G.433-1/368

Ey Çin putu gibi eşsiz güzel, Bâkî'nin sözünü dinle de hayra gir ve kalplerde yer et. Al şu gönlümü hayrın için onu bir kilise yap. Beyit:

Hayra gir dilde yir it dinle sözin Bâkînün
Dili al ey büt-i Çîn hayruna bir *deyr* eyle

G.433-5/369

Mihrab, minber.

Mihrâb: Istılah olarak, mescitlerde imamın durduğu kıble istikametini belirten makama denir. Savaşçı, harp âleti mânâlarına geldiği gibi, çardağa, yüksek eve, meclisin baş köşesine de denilir. Ayrıca, câmilerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış oyuk, girintili yer. Mecazen, ümit bağlanılan yer, sevgilinin kaşları. Halının bordür çerçevesi içinde yalnız bir tarafta bulunan, kamer görünüşlü motif. Sunak. Mihrap, umumiyetle taştan, mermerden yapılması, şeklen sevgilinin kaşlarına, yeni aya benzemesi gibi hususiyetleri, kıbleye müteveccih olması, mihraba karşı durulup namaz kılınması, dua edilmesi gibi fonksiyonları ile ele alınmış, işaret ettiği tasavvufî remizlerle işlenmiştir. Mihrap taştan yapılır. Hz. Peygamber (S.A.V.) Medine'deki Mescidinde mihrap, kıble yönüne konulmuş bir taştan ibaretti. Sonraları camilerin, mescitlerin kıble

> duvarına küçük hücreler şeklinde yapılmağa başlandı. Mihrap, gerek zemin kesitinin şekliyle, gerekse üst bölümünün yapısıyla yarım daire veya ona yakın bir şekilde inşa edilir. Bu şekliyle mihrap, kaşa, yeni aya benzer(Aybet, 1989:26)

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde mihrab kelimesi geçmektedir. Kelimeye şu terkipler şeklinde yer verilmiştir; *mihrâb*-ı din, gûşe-i *mihrâb*-ı tâ'at ve (iki yerde) *mihrâb*-ı ebrû.

Ay gibi olan kaşının mihrabını görünce secde etti, bilmeyenlerse onun korkak olduğunu hayal etti. Mihrap secde edilen yerdir. Âşık içinde yegâne secde-gâh sevgilinin kaşıdır. Âşık ona bu sebeple secde etmektedir, fakat bilmeyenler onun korkudan baş eğdiğini zannederler. Beyit:

Secde kıldı göricek mâh kaşun *mihrâb*ın

Bilmeyen şöyle hayâl eyledi kim ola cebîn

K.26-22/71

Tövbeleri kabul eden nice zaman dua etti ve yerimiz mescid ve mihrab oldu. Beyit:

Tâ'ib itdi nice zaman Tevvâb

Yirümüz oldı mescid ü *mihrâb*

G.21-1/114

Kapının eşiği Mescid-i Aksa'ya eştir. Yüzün kıbleye, kaşın mihraba benzer. Âşık için sevgili tapılası bir güzelliğe sahiptir. Her uzvu ancak kâinatın en güzel varlıklarına eş tutulabilir. Beyit:

İşigün Mescid-i Aksâya mânend

Yüzün kıble kaşun *mihrâb*a benzer

G.116-3/172

Gönül kapıcıların, sevgililerin, kaşlarına secde edenler, ibadet mihrabının köşesine baş eğmez oldu. Sevgilinin kaşa benzeyen mihrabı dururken âşıklar asla başka bir yere secde etmezler. Beyit:

Baş egmez oldı gûşe-i *mihrâb*-ı tâ'ate

Ebrûlarına secde kılan dil-rübâlarun

G.262-3/262

Yeni ay kaşının mihrabına secde etti ama bilmeyenler onu korkak sanmaktadır. Ay dahi sevgilinin kaşının güzelliği karşısında mihraba/sevgilinin kaşına kapanmakta secde etmektedir. Beyit:

Sücûd itdi *mihrâb*-ı ebrûna mâh

Anı bilmeyenler sanurlar cebîn

G.368-3/328

Güzel yüzlü sevgilinin sarayının kemerini gördüğümüzden beri ey Bâkî aşk ehlinden dahi mihraba baş eğen kalmadı. Kaş, mihrap ve tâk kelimelerine teşbih edilir. Mihrapta baş eğmek ibadet gereği mecburdur, fakat aşk ehli dahi sevgilinin kaşını gördükten sonra mihrapta baş eğmemeye başlar. Beyit:

Tâk-ı ebrû-yı nigârı göreli ey Bakî

Ser-fürû kılmadı 'aşk ehli dahı *mihrâb*a

G.436-5/370

Kaşının üzerinde saçının telleri ile alnını görmüşler ve mihrapta nurdan bir kandil asılmış sandılar. Mihrabı aydınlatması amacıyla oraya bir kandil asılır. Âşık da bu durumu gözden kaçırmayarak bir teşbih unsuru oluşturmuştur. Sevgilinin alnına

düşen kâkülleri ve alnının parlaklığını bu kandile, kaşını da mihraba benzetmektedir. Beyit:

Kaşun üzre târ-ı mûyunla cebînün gördiler
Nurdan kandûl asılmış sandılar *mihrâb*da

G.450-3379

Minber: Minber, bir şeyi yukarı kaldırmak, rif'at mânâsına olan nebr'den âlet ismi olarak türetilmiştir. Mescitlerde cuma ve bayram günlerinde imamın hutbe okumak üzere çıktığı yüksekçe yere denir. İslâmiyet'in ilk yıllarında iki basamak ve oturacak yerden ibaret basit bir şekilde iken sonraki asırlarda, bir kapı ile, 7, 9, 19 gibi tek sayılı basamaklardan ve sayvanla örtülü bir sahanlıktan müteşekkil bazen çok sanatkârane şekillerde taş veya tahtadan yapılmışlardır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde minber kelimesi yer alır.

Minberde vaiz sürekli içenler münafıktır demiş ama ne çare ki hey Müslümanlar zaman münafıklık zamanıdır. Âşık mest olmak ister bunun için de müdâm içmek gerekir, münafıklığı da göze alır ve içmeye devam eder. Beyit:

Müdâm içen münâfıkdur dimiş *minber*de bir vâ'iz
Ne çâre hey müselmânlar münâfıklık zamânıdur

G.181-3/212

4.1.1.2.2. İş ve ticaret hayatıyla ilgili olanlar

Kâr-gâh, dest-gâh, ribat.

Kâr-gâh: İş görülen, sanat icra edilen yer, bugünkü dille işyeri, atölye, fabrika demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde kâr-gâh-ı dîn ü devlet terkibi şeklinde yer alır.

Div devletin dükkanına düşen zor işini Hak Teala hazretleri lütfuyla kolaylıklar ihsan eylesin. Beyit:

Kâr-gâh-ı dîn ü devletde düşen düşvâr işin

Hak Te'âlâ hazreti lutfından âsân eylesün

Terci'-i Bend V-3/89

Dest-gâh: İş işlenen yer, tezgâh mânâsında olduğu gibi, kudret, imkân, zenginlik, ayrıca ilim, fazl u kemâl manâlarında da kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde şâh-ı kazâ-tevân u kader-dest-gâh terkibi şeklinde yer alır.

Kaza kuvvetli ve kader kudretli bir padişah olduğu halde kazaya boyun eğdi. Olacak işlerin kararlaştırılmış olup yaratıcının bilgisi dâhilinde bulunması kader, bunların olması meydana gelmesi kazadır. Padişahın çok kudretli olmasına rağmen ölüme kimsenin engel olamayacağını ifade etmiştir. Beyit:

Hükm-i kazâya virdi rızâyı egerçi kim

Şâh-ı kazâ-tevân u kader-*dest-gâh* idi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân II-5/76

Ribat: Kervansaraya, şehirlerden uzak yerlerde kurulmuş tekke veya imarete denir. Aslında ribat bir nesnenin bağlanacağı şeye denir ki yolcuların ve misafirlerin hayvanlarını bağladıkları yer olması dolayısı ile kervansaraya, şehir dışındaki tekkelere alem olmuştur. Aynca ribat, gönül, fuad demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde yine sahn-ı ribât-ı çemen terkibi şeklinde yer alır.

Yine sabah rüzgârı hizmetlileri geldi, çimenlik hanının avlusuna yükü bütün çiçek olan bir kafile kondurdu. Sabâ rüzgârı teşhis edilmiş. Saba kervanı idare eden bir

hizmetkârdır. Bütün yükü çiçek denkleri olan bir kervanı getirip çimenliğe indiriyor. Denkler açılınca etrafa, yeşillik üzerine çiçekler saçılıyor. Sabâ'nın hizmetçi ve döşeyici anlamında kullanılması, çiçekleri açmasından, bütün çimenliği çiçekle döşemesindendir. Beyitte bahar kelimesi tevriyeli kullanılmış. Bahar; çiçek, bahar ve aynı zamanda yük dengi demektir. Kafile yüklerini denkler halinde taşır. Ribât kelimesi ip anlamına gelir. Yük denkleri iplerle bağlanır. Ribât kelimesi bu nedenle kullanılmış. Beyit:

Yine ferrâş-ı sabâ sahn-ı *ribât*-ı çemene
Geldi bir kafile kondurdı yüki cümle bahâr

K.18-4/39

4.1.1.2.3. Sağlık ve temizlikle ilgili unsurlar

Dârüş'ş-şifâ, hammâm.

Dârü'ş-şifâ: İslâm dünyasında hastaların tedavi edildiği sağlık kurumlarıdır. Genel olarak hastane karşılığı kullanıldığı gibi, akıl hastanesine de denir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde dârü'ş-şifâ kelimesi yer almaktadır.

Bir ‘aceb *dârü'ş-şifâ*dur kûyı derd ehline kim
Anda hep nâ-hôş varan bî-çâre gayet hôş gelür

G.56-4/134

Sevgilinin köyü acayip bir tımarhanedir. Hasta varan tutkunu/âşığı oradan hoş gelir. Beyit:

Bir ʿaceb *dârü'ş-şifâ*dur kûy-i yâr
Haste varan mübtelâsı hôş gelür

G.148-3/194

Yaralı gönlümün dertle dolu durumu sevgilinin kapısında sordum. Gidip bir tımarhaneye bir deliye danıştım. Beyit:

Dil-i pür-derd-i mecrûhı der-i cânâne tapşurdum

Varup *dâru'ş-şifâ*ya yine bir dîvâne tapşurdum

G.341-1/311

Hamâm: Arapçada sıcaklık mânâsına olan hamm kökünden türemiş bir kelime olup, yıkanılan sıcak yer demektir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde hamâm kelimesi yer almaktadır.

Kararsız feleklerin çok geniş olan cömertliği içinde havanın zirvesinde hamam havada boşta durur vaziyette döner. Beyit:

Fazlı fezâsı içre bu eflâk bi-karâr

Evc-i hevâda yidi mu'allak döner *hamâm*

K.23-21/60

Hamamın avlusunda dün nazik bedenini gördüm. Göğsünde sudan eser bile yoktu ve vücudunun her iki yanı da aynı güzellikteydi. Beyit:

Sahn-ı *hammâm*da dün gördüm o nâzük bedeni

Sînede mûdan eser yok dahi pehlû da güzel

G.313-4/294

4.1.1.2.4. Kültürel hayatla ilgili olanlar

Mekteb, deb-istân, medrese, kütüb-hâne, muallim-hâne.

Mektep: Bilindiği üzere okuma yazma öğrenilen yerdir. Yalnız ilim öğrenilen ve öğretilen yere de medrese denir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde mektep kelimesi etfâl-i mekteb terkibi şeklinde yer almaktadır.

Bir yerden çemenliğin kuşlarının çıtırtısı ve yankıları çıktı. Sanki mektebin çocuklarını Kuran'ı hatim etti. Şair mektebin küçük çocukların Kuranı incecik sesleriyle okumasını bülbülün nâmelerine benzetmektedir. Adeta o sesler kuşların çıtırtısı ve yankıları gibi derinden ve içli gelmektedir. Beyit:

Çıkdı bir yirden sadâ vü sît-i mürgân-ı çemen

Gûyiyâ etfâl-i *mekteb* hatm-i Kur'ân eyledi

K.7-3/22

Debistân: Mektep, edep öğrenilecek yer (edebistân) ve yazı öğrenilecek yer (debîristân) mânâsıdır. Halen Farsçada ilkokul karşılığında kullanılmaktadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde debistân kelimesi deb-istân-ı senâ terkibi şeklinde yer almaktadır.

Eğer gönül güzel konuşma hünerinde bilgili bir kimse ise kendini bilmez çocuklar övgü okulunda öğretici olamaz. Beyit:

Egerçi pîr-i dânâdur gönül fenn-i belâgatda

Velî olmaz *deb-istân*-ı senânun tıfl-ı nâ-dânı

K.5-34/19

Medrese/Medâris: Eskiden içinde dersler okutulan yer. Ders gören talebelerin yatıp kalktıkları bina. Medreseler.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde medrese kelimesi bir yerinde de medâris kelimesi medrese-i 'âliye ve künc-i medâris terkibi şeklinde yer almaktadır.

Irmak kenarı, sevgilinin dudağı ve kadehin kenarı olsa/varken, gül mevsiminde medrese ve mescit olur mu? Bunlara ne hacet… Âşığın gözünde mescit de medrese de yoktur. Âşık için varsa yoksa gül mevsiminde ırmak kenarında elinde kadeh ile sevgiliyle meşk etmek vardır. Beyit:

Mevsim-i gülde n‘olur *medrese* vü mescidden

Leb-i cûy ü leb-i cânân ü leb-i câm olsa

G.435-3/369

O zaman ki yüce medresenin birisine izzet ve şerefinin olgunluyla iyilik ve lütufta bulundun. Padişah daima ihsanda bulunur kereminden, ihsan için de medrese en uygun yerdir. Beyit:

Ol zaman kim birisin *medrese*-i ‘âliyenün

Eyledün ana kemâl-i keremünden ihsân

K.2-42/10

Uzun yıllar medreselerin köşelerinde yatarak eziyet çekmişiz uzun zaman boyunca her birimiz. Medrese eğitimi alan herkes eğitimi boyunca bir çok sıkıntı çekmiştir. Medrese de yatıp kalmak, oralarda yiyip içmek her biri başlı başına bir macera ve ayrı ayrı elemdir olgunluğa gidecek olan yolda. Beyit:

Bu tarîkun nice yıl künc-i *medâris*de yatup

Elemin çekmiş iken her birümüz nice zaman

K.2-43/10

Kütüp-hâne: Kitaplık. Kitap saray.

Dîvân’ın iki yerinde kütüb-hâne kelimesi geçmektedir. Ayrıca bu kelime kütüb-hâne-i edyân u milel terkibi şeklinde de yer almaktadır.

Cihanı aydınlatan keskin kılıcının ateş parçaları küfür ve dinsizlik kütüphanesini aydınlattı. Beyit:

Âteş-i şu‘le-i şemşîr-i cihân-tâbından

Küfr ü ilhâd *kütüb-hâne*sin itdi sûzân

K.2-19/8

Senin vasfınla günlerin safhaları süslensin. Senin övgünle dinlerin ve milletlerin kütüphaneleri dolsun. Beyit:

Ola vasfunla müzeyyen safahât-ı eyyâm

Tola medhünle *kütüb-hâne*-i edyân u milel

Kıt'alar I-10/441

Muallim-hâne: Eskiden öğretmen yetiştiren okul.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde mu'allim-hâne-i 'aşk terkibi şeklinde yer almaktadır.

Felsefenin galibi oldu ancak anlayışın yücesi olamaz. Daha o, aşk okulunun acemi çocuğudur/öğretmenidir. Hâne kelimesi eğitim yuvası olarak düşünülmüştür. Aşk okulunda öğrenilecek daha nice bilgiler devşirilecek bir çok konular mevcut:

Hakîm-i feylesôf oldı velî pîr-i hıred olmaz

Mu'allim-hâne-i 'aşkun dahı tıfl-ı nev-âmûzı

G.530-3/429

4.1.1.2.5. Eğlence hayatı ile ilgili olanlar

Mey-hâne, mey-kede, harâbât, işret-hâne, hâne-i hammâr.

Mey-hâne: İçki satılan ve içilen yerlere verilen addır.

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde geçmektedir. Meyhane kelimesi şu terkipler halinde yer almaktadır; sadr-ı suffa-i mey-hâne, âsitân-ı mey-hâne, sâkin-i mey-hâne, reh-i mey-hâne, sadr-ı mey-hâne-i 'irfan, künc-i mey-hâne, sadr-ı gûşe-i mey-hâne.

'Âlem-i vahdetde ey sâkî bizi mest-i Elest

İttdi ikrâr-ı safâ *mey-hâne*sinde şöyle mest

G.24-1/115

Hükümdar Kanuni Sultan Süleyman'ın öfke kılıcı meyhane yollarını kesti de İstanbul ile Galata'nın arasını (Haliç'teki) su gibi kesti. Kanuni'nin 1526 Ağustos'unda koydurttuğu içki yasağı üzerine bir eğlence merkezi olan Galata'ya gidişlerin zorlaştığına işaret vardır. Beyit:

Reh-i *mey-hâne*yi kat‘ itdi tîg-i kahrı sultânun

Su gibi arasın kesdi Sıtanbûl u Kalâtânun

G.279-1/272

Vaaz meclisine oturmak alçaklıktır. İrfan meyhanesinin en muteber yerine yani en önüne otur da yükseklik yücelik bul. Âşık için vaaz meclisi alçaklık, meyhane ise yücelik meclisidir. Çünkü sevgili meyhanelerde boy gösterir. Beyit:

Meclis-i va‘za oturmak katı alçaklıkdur

Sadr-ı *mey-hâne*-i ‘irfana yitiş rif‘at bul

G.307-4/289

Eğlence meclisi makamın olmuş, kadehinden çıkan sızıntı ise zemzem olmuştur. Meyhaneler Kâbe olmuş meyhanenin içki dağıtıcısı ise Kâbe'nin imamı olmuştur. Beyit:

Bezm-i safâ vü reşh-i câm bu zemzem olmış ol makâm

*Mey-hâne*ler Beytü‘l-Harâm pir-i mugân şeyhü‘l-harem

G.318-3/297

Lale renkli sâki (sevgili) ile gül renkli şarap olsa, meyhane köşesi ile gül bahçesi birdir. Âşık için bulunduğu mecliste sevgilinin bulunması her şeyden önemlidir, sevgilinin bulunması ile meyhane köşeleri dahi ona gül bahçesi gibi gelir. Çünkü sevgili güldür. Beyit:

Künc-i *mey-hâne* ile gûşe-i gül-şen birdür

Sâkî-i lâle-izâr u mey-i gül-fâm olsa

G.435-4/370

Gül bahçesi istersen eğer işte sana meyhane, gülen bir gül gerekiyorsa (işte sana) kadeh. Kadeh şekil itibarıyla ağza benzer ve bakıldığı tarafa göre ağzın parçaları olan dudaklara benzemektedir. Geniş bir şekle sahip olduğundan gülen dudaklar gibidir. Beyit:

Gül-şen istersen işte *mey-hâne*

Gül-i handan gerekse peymâne

G.471-1/392

Mey-kede/Mey-gede: Meyhane.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde mey-gede/mey-kede kelimesine yer verilmiştir.

Meyhanin kapıları açılmış olsun ve diyelim ki "ey kapıların açıcısı". Beyit:

Ola kim bâb-ı *mey-gede* açıla

Diyelüm yâ Müfettihe'l-ebvâb

G.21-2/114

Şan ve şeref ehli ne bilsin rindin durumunu, meyhane bana göre çılgınca âşıkların yeridir. Meyhane âşıkların konağıdır. Rintliği ancak yaşayanın bileceğini belirtmektedir. Beyit:

Nâm u neng ehli ne bilsün reviş-i rindini

Mey-gede bencileyin ʿâşık-ı şeydâ yiridür

G.66-5/141

Kimine göre içki kadehi devletin tâcıdır ve meyhanenin en itibarlı yeri ise izzet karyolası olur. Âşık için şan da şöhret de kadehte ve meyhanededir. Onun tacı kadehi, sarayı ise mey-gedesidir. Beyit:

Câm-ı mey sadr-ı *mey-gede* kimine

Tâc-ı devlet serir-i izzet olur

G.93-5/158

Ey meyhanenin bir köşesinde oturup bekleyenler gönlünüzde gam tutmayın. Eğlence meclisinde içinde kırmızı renkli erguvan çiçeğinden yapılmış içkiyi tutun. Gönüldeki gam yerine kadehte mey tutmak mestler için daha yeğdir. Beyit:

Ey sâkinân-ı *mey-gede* tutman gönülde gam

Bezm-i safâda câm-ı mey-i ergavân tutun

G.281-2/274

Bâkî, aşk meyhanesinin dilencisi olup yine o put gibi güzel olan sevgilinin gam meclisinde kadeh isterim. Dilencinin işi dilenmektir. Meyhanede de istenecek şey ya meydir, ya da kadeh. Kadeh de sevgilinin ağzı olduğuna göre âşık sevgiliden kadeh dilenmektedir. Beyit:

Bâkî gedâ-yı *mey-gede*-i ‘aşk olup yine

Bezm-i gamından ol sanemün sagar isterin

G.386-7/339

Bir yudumluk suyu saçtıkları yer Bedahşan ülkesinin kaynağına değerdir. Lâl ve yakutu ne etsin meyhanenin kalleşleri. Bedahşan ülkesi mücevherleri ile meşhurdur. Sarhoş/kalleş için mücevheratın bir değeri yoktur onun için varsa yoksa meydir. Beyit:

Cür‘a saçdıkları yir kân-ı Bedahşâna deger

La‘l ü yâkûtı n‘ider mey-gede kallâşları

G.483-6/400

Bâkî'nin niyeti yokluk meyhanesinde kirpikleri süpürge etmek, onları faraş kılmaktır. Beyit:

Garazı bu ki fenâ *mey-gede*sinde Bâkî

Kıla müjgânını cârûb ola ferrâşları

G.483-7/400

Bana meyhanenin suyu ve havası çok güzel geldi. Vallahi yıkılası pek güzel yerde yapılmış. Meyhaneler Müslüman mahallelerinden uzakta, köhne ve izbe yerlerde, bodrum kadarında yapılır. Karanlık, kapalı yerlerdir. Bâkî'nin bunu söylediği, ayrıca da sözünü ettiği meyhanenin belki su kenarında ve havadar bir yerde yapıldığı da düşünülebilir. Beyitte "yıkılası" sözü türlü anlamlarda tevriyeli kullanılmış: Türkçede bazı kötü anlamlı sözler, beddualar bazen anlamlarının tersine şaka yerine ya da takılmak, övmek anlamlarında kullanılmıştır. Yıkılası sözü de bu anlamda, ayrıca "aman yıkılmasın" anlamında kullanılmış. Yıkılması gerek anlamında, meyhane haram ve yasak olan içkinin içildiği yerdir. Bu bakımdan da yıkılması gereklidir. Bir şey çok övüldü mü nazar değmesinden korkulur. Nazardan korunmak için tahtaya vurulur. Dört başı mamur görünüp nazar değmesin diye bazı devirlerde hatt-ı hümâyunların bir köşeleri kesilmiştir. Beyitte yıkılası sözü nazara karşı söylenmiş. Meyhaneye harabat da denir, içkinin yasak olduğu zamanlarda harabelerde, yıkıntılarda gizli gizli içildiği ve sarhoşa harab denildiği için. Yıkılası sözü meyhanenin bu ismini vermek için kullanılmıştır. Ayrıca bu özel bir isimdir, XVI. yüzyılda İstanbul'da Yıkılası adında bir meyhaneden söz edilmektedir. Beyit:

Hoş geldi bana *mey-gede*nün âb u hevâsı

Va'llâhi güzel yirde yapılmış yıkılası

G.508-1/416

Hum-hâne: Şarap yapılan, şarapların yıllanması için bekletildiği yer mânâsında kullanılırsa da aslında büyük çaptaki içki ve eğlence yerlerinin adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde hum-hâne kelimesine yer verilmiştir.

Şimdi artık küpler saf şaraptan boşaldı, meyhaneler tenhalaştı. Besbelli ki ikiyüzlüler bu meydanı boş buldular. Padişahın içki yasağını koydurtmasının bu ikiyüzlü kimseler nedeniyle olduğunu ileri sürmektedir. Beyit:

Şarâb-ı nâbdan humlar tehi *hum-hâne*ler tenhâ

Aceb hâlîligin buldı riyâ ehli bu meydânun

G.279-6/273

Ey gönül! Sevgilinin aşk şarabının kadehini öylesine iç ki, gök kubbeleri güm güm ötsün; başında meyhaneler dönsün. Felekler iç içe gök kubbeleridir. Çok içenin başı döner, gök kubbesi, meyhane ve her şey döner. Başı zonklayarak ağrır. Kubbeli binalarda ses güm güm öter, yankılar yapar. Beyitte meyhane anlamında humhâne denmesi, hem küpün yuvarlaklığını anlatmak, hem de küpler dolusu şarap içildiğini belirtmek içindir. Eski meyhanelerde müşterilerin oturduğu yerde şarap küpleri de bulunurdu. Bu yüzden meyhaneye humhâne denmiştir. Öte yandan "hum" sesi, beyitte güm güm sesi ile benzer bir ahenk oluşturmaktadır. Aslında beyitte ilk bakışta sanıldığı gibi, bir meyhane, çok içilen şaraplar, başı dönen ve ağrıdan zonklayan sarhoşlar yoktur. Bâkî'nin sözünü ettiği şarap aşk şarabıdır. Aşkın şaraba teşbihinin nedeni onun da âşığı sarhoş etmesidir. Bu aşk şarabını içecek ve kendisinden geçecek olan da insan değil, soyut bir kavram olan gönüldür. Beyit:

Dilâ câm-ı şarâb-ı aşk-ı yâri şöyle nûş it kim

Felekler güm güm ötsün başuna *hum-hâne*ler dönsün

G.391-2/341

İşret-hâne: Yenilip içilen eğlenilen yer demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde işret-hâne kelimesine yer verilmiştir.

Kıymetli taşlarla süslü olan kadehlerin bulunduğu şaşılacak kadar muhteşem bir güzelliğe sahip olan bu süslü eğlence yerini Cem düşünde dahi görmedi. Beyit:

Murassa' câmlarla bir 'aceb şâhâne meclisdür

Düşinde görmedi Cem böyle *'işret-hâne*-i zîbâ

K.27-5/73

Hâne-i hammâr: Meyhanecinin evi. Meyhane.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde hâne-i hammâr kelimesine yer verilmiştir

Epey zamandır hırkam meyhanecinin meyhanesinin ipoteğidir. Korkum odur ki bu ipotek divan ve deftere bile işlenmiştir. Meyhanede borç karşılığı borç temin edilinceye kadar şahsın değerli bir eşyasına el konulur şairin de hırkasına el konulmuştur. Baki bu durumdan daha çok o ipoteğin meyhanecinin defterine işlenip başkaları tarafından görülmesi ve küçük düşme ihtimaline içerlemektedir. Beyit:

Hayli demdür hırka rehn-i *hâne-i hammâr*dur

Havfum oldur ki ola dîvân ile defter bile

K.10-10/28

Ey içki dağıtan sevdiğim, gönül senin dudağının kadehine düşmüştür, gönül, sarhoş/süzgün gözünü gördüğünden beri şarap evine düşmüştür. Âşığın gönlü hep mest, hep şarap evinde. Beyit:

Gönül câm-ı lebünle sâkıyâ âvâre düşmişdür

Görelden çeşm-i mestün *hâne-i hammâr*e düşmişdür

G.173-1/208

Harâbât: Harabeler, viraneler. Divân şâirleri kelimeyi "meyhane" anlamıyla kullanırlar. Sevgilinin kırmızı şarabı andıran tatlı dudakları bir harâbâttır. Meyhanenin toprağı aşığın gözüne sürme olur. Orada sırlar ortaya dökülür. Eskiden meyhanelerin izbe, rutubetli, mahzen ve bodrum katları gibi ve gizli işletilen yerler olması da çok zaman söz konusu edilir. Divân şâiri mest olduğu için meyhane üzerinde çok durmuştur. Âdeta orada ikinci bir hayâl âlemi kendini beklemektedir. Hayatın zorluklarını, gamlarını ve kederlerini unutturmak için meyhane bir sığınaktır. Mutasavvıflar harâbâtı bir tekke olarak ele alırlar ve orada İlahî aşk şarabının içilip sarhoş olunduğunu söylerler. Böylece harâbât bir neş'e ve feyz kaynağı, gerçeğe ulaşılan yer olur ki tekke mukabili kullanılır. Pîr-i harâbât veya pîr-i mugân da o tekkenin şeyhidir. Meyhane bir can kıblesidir ki oraya varan üzüntülerinden kurtulur. İçeri bir defa giren artık çok zor çıkar. Orası, Cem-neşesi dağıtan şahane bir makamdır. Mıstaba ve sandalyesi adeta âsumanın Levh ile Kürsîsidir. Oraya zâhid asla giremez. Çünkü meyhanede şom ve uğursuzlukların işi yoktur. Harab kelimesiyle, "harâbât"tan başka bir çok kelime yapılmıştır. Harâbâtî (meyhane sakinleri/dervişleri), harâb abâd (tamamen viran olmuş yer) vs. bunlardandır (Pala, 1999: 173).

Dîvânın on iki yerinde harâbât kelimesi kullanılmıştır. Kelime şu terkipler halinde yer almıştır; kûy-ı harâbât, ehl-i harâbât, rind-i harâbât, gedâ-yı kûy-ı harâbât.

Eğer dert öğrenmeyi tamamladıysan viraneler köyüne git ki seni hazine yapsınlar çünkü hazine bu viraneler köyünün yıkık köşelerinde oturur. Âşık sevdiğinden

ötürü dertli gamlı kederlidir. Gamlı kederli kimse yıkılmış harâp olmuştur. Bâkî âşığın halini yıkık köye benzetmektedir. Âşık sevgili ile bir başına kalabilmek için harabelere virane köşelerine çekilir. Âşık için hazine sevgilidir. Beyit:

Eğer tahsîl-i derd itdünse düş kûy-ı *harâbât*a

Seni genc itdiler çünkim mukîm-i künc-i vîrân ol

K.11-2/29

Suyu oldukça güzel toprağı nefsinin isteğine uyanlara gayet kalbi cezp edici, harabelerin/meyhanelerin köyü dünyanın yüce bir yeridir. Beyit:

Âbı hoş hâki hevâ ehline gayet dil-keş

‘Âlemün kûy-ı *harâbât* bir a‘lâ yiridür

G.66-4/141

Rezilliğin ve rüsvalığın ululları namus ile ârı bir kenara bırakarak viranelerin köyüne yakası yırtık bir vaziyette yürümektedirler. Harabata giden de harabe olmalıdır. Beyit:

Koyup namus ile ‘ârı düşüp kûy-ı *harâbât*a

Yürür çâk-i giribân olup erbâb-ı melâmetler

G.166-3/205

Rezil kepaze olmuş âşık mest olup yakasını yırtar ve meyhanelerin bulunduğu köye düşerek kendini toprak eyler. Mest olan kimse o mestliğin verdiği hararet ile ne yaptığının bilincinde olmaz. Kah yakasını yırtar, kah kendini yerlere atar. Beyit:

Mest olup âşık-ı rüsvâ yakasın çâk eyler

Düşüben kûy-ı *harâbât*a özin hâk eyler

G.188-1/216

Meyhane halkının içine adsız sansız bir vaziyette gelme, yürü git, rezillik ve rüsvalık şehrinde biraz şöhret bul. Meyhane halkı için muteber olan rezil ve rüsva bir hale bürünmektir. Onun gözünde ihtişam ve şaşaa yoktur. Beyit:

Gelme bi-nâm u nişân ehl-i *harâbât* içre

Yüri var şehr-i melâmetde biraz şöhret bul

G.307-2/289

Yıkıntıların bulunduğu köyün dilencisine kötüleme ve ayıplama taşını vurmayın, onu bütün yaratılmışları affedip bağışlayan Rabbiyle baş başa bırakın. Rahîm Hz. Allah'ın en geniş merhamet sıfatıdır. Şair bunu dilenciye merhametle bakılması için kullanmıştır. Beyit:

Urman gedâ-yı kûy-ı *harâbât*a seng-i ta'n

Kon anı kendü hâline Rabb-i Rahîm ile

G.403-4/348

4.1.1.2.6. Diğerleri

Hazîne, hızâne, mahzen, gencine, genc, defin.

Hazîne: Devlet parasının saklandığı yer demekse de dîvân şiirinde her türlü kıymetli eşyanın bir arada saklı bulunduğu yere denir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde hazîne kelimesi geçmektedir.

Ey güzellik ülkesinin içindeki güzellerin şahı senin vuslatını almaya hazine gerekmektedir. Kavuşmak daima meşakkatlidir. Bu kez de kavuşmaya bedel olarak hazine istenmektedir. Ama âşık her zaman sevdiğine kavuşmayı arzular. Beyit:

Mısr-ı hüsn içre ey şeh-i hûbân

Almaga vaslunı *hazîne* gerek

G.282-4/275

Âşıklar senin boyunun düzgünlüğünü çadır gibi bir çok hazine açılmadıkça kucaklayamaz. Beyit:

'Uşşak idemez ol kad-i mevzûnı der-âgûş

Açılmayıcak hayme gibi nice *hazîne*

G.427-2/365

Hızâne: Biriktirilmiş malın konulduğu yerdir. Lisanımızda hazîne denilir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde hızâne kelimesi geçmektedir.

Bâkî, gözüm onun yolunda döke saça harcadığı gözyaşı parasının hazinesini sonunda tüketti. Âşık daima sevgili yolunda gözyaşı dökmektedir. Bâkî göz pınarlarını hızâneye benzetmekte artık gözünde yaş kalmadığını belirtmektedir. Beyit:

Baki yolında döke saça harç idüp gözüm

Ahır düketdi nakd-i şirişküm *hızâne*sin

G.382-7/336

Mahzen: İçine mal koyup sakladıkları yere denir. Türkçedeki mağaza bunun tahrif edilmiş şeklidir. İçinde eşya saklanan yer, bodrum gibi yeraltında olan mahaldir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde mahzen kelimesi geçmektedir.

Cür'a-dân abdâla gerçi *mahzen*ü'l-esrârdur

Rind-i dürd-âşâma sâgar matla'u'l-envârdur

G.58-1/135

Ey Bâkî, görünüşte yoksul bir dilenciye benziyorum amma, viran gönlüm mânâ hazinesinin saklı olduğu bir hazinedir. Gönül mana hazineleriyle doludur. Kişinin görünüşüne değil iç dünyasına bakarak hareket etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Beyit:

Zâhirâ gerçi gedâ-sûretem ammâ Bâkî

Mahzen-i genc-i ma'ânî dil-i vîrânumdur

G.118-5/174

Gencîne: Değerli şeylerin saklandığı yer, çok mal manasınadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde gencîne kelimesi geçmektedir.

Gönül hazinesini sevgilinin hançeri deldi. Bu gün o gönül süsleyen işveli sevgili yine bir kaynağı/kuyuyu deldi. Sine gencînesi, âşığın kalbidir. Sevgili âşığın kalbini delmeyi/yaralamayı gayet normal görür. Çünkü sevgilinin yaratılışında âşığa eziyet etmek vardır. Beyit:

Sine *gencîne*sini hançer-i cânân deldi

Bu gün ol şûh-ı dil-ârâ yine bir kân deldi

G.501-1/412

> *Genc:* Hazîne, define, Divân şiirinde sevgili ile ilgili birçok güzellik unsuru hazîneye benzetilmiştir. Herşeyden önce sevgilinin güzelliği bir hazînedir. Çünkü o hazînenin içinde la'l (dudak), pirûze (hat), inci (diş), yakut (ağız) vs. kıymetli mücevherler vardır. Sevgilinin aşkı ve vuslatı âşık için birer genc sayılır. Ayrıca hazînenin toprağa gömülmesi, define oluşu, sevgilinin yılan saçlarının o tılsımlı hazîneyi bekleyişi, harabelik yer, toprak, yılan vs. ile birlikte de söz konusu edilir(Pala, 1999: 151).

Bâkî Dîvânı'nın on altı yerinde genc kelimesi yer almaktadır.

Ululuk tahtında daima ihsan hazinelerini saçıcı olarak otur, ömrün ve bahtının açıklığı sürekli olsun. Padişaha yapılan bir dua. Padişahın şanından olan özelliklerin devamlılığı dilenmektedir. Beyit:

Mesned-i rif'atde *genc*-efşân-ı ihsân ol müdâm

'Ömr ü devlet pây-dâr ikbâl ü 'izzet câvidân

K.22-35/58

Ey Bâkî, görünüşte yoksul bir dilenciye benziyorum amma, viran gönlüm mânâ hazinesinin saklı olduğu bir hazinedir. Gönül mana hazineleriyle doludur. Kişinin görünüşüne değil iç dünyasına bakarak hareket etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Beyit:

Zâhirâ gerçi gedâ-sûretem ammâ Bâkî

Mahzen-i *genc*-i ma'ânî dil-i vîrânumdur

G.118-5/174

Kavuşma hazinesini ele geçirmek isteyeni, hazineleri bekleyen ejderhalar gibi o halka halka kıvrım kıvrım olan saç öldürür. Hazineleri sihirli yılanlar, yedi başlı ağzından ateş saçan ejderhaların beklediği söylenir. Yüz hazinesini bekleyen de kara yılana benzeyen sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarıdır. Beyit:

Genc-i visâl talibini ejdehâ-sıfat

Ol halka halka zülf-i ham-ender-ham öldürür

G.133-2/184

Ey sevgili, harap olan gönlünde senin aşkının sırrını saklayan bir âşık, virane köşesinde yığın yığın hazine gizlemiş demektir. Âşık için gerçek hazine sevdiğine duyduğu aşktır. Beyit:

Dilde şol 'âşık ki sırr-ı 'aşkun itmişdür nihân

Gûşe-i virânede *genc*-i firâvân gizlemiş

G.214-2/231

Yakamı parçaladım. Bağrımın yaralarından sana âşık olduğum anlaşıldı. Viran bir köşeyi kazdım, içinden hazine ortaya çıktı. Şair iki mısra arasında bir benzerlik kurmaktadır. Viran olan köşeyi kazarak hazineye ulaştığını ve buna benzer şekilde de bağrını parça parça etmesiyle gerçek hazine olan ona duyduğu aşkının ortaya çıkmasını bir birine benzetmektedir. Beyit:

Yakam çâk eyledüm ‘aşkım yolında dâg-ı sinemde
İçinden *genc* peydâ oldı bir künc-i harâb açdum

G.320-2/298

Defin: Yer altında saklanmış mala, hazîneye denilir.

Maden ocağı gibi olan ovucun kudertinden görerek cömertlik ne olur. Yerin altındaki hazine (bu durumdan) utanarak yerin altına geçti. Beyit:

Kef-i kân hâsiyetinden görüp ihsân nic’olur
Yirlere geçdi hayâdan utanup genc-i *defin*

K.26-13/71

Zindan.

> *Zindan:* Hapishane, suçluların kapatıldığı yer demektir. Kelime Zerdüşt'ün kitabı Zend'den ân nisbet edatı ile türemiş olup, z'nin üstünü esreye dönüşmüştür. Zerdüşt, kitabı Zend'te her suçluyu suçu nisbetinde hapis cezası ile cezalandırdığından suçluların hapsedildikleri yere de zindan denilmiştir. Tutsakları zindana atarlar. Zindandakileri bağlarlar. Bunun için bend, zencir kullanılır(Aybet, 1989:42)

Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde zindân kelimesi yer almaktadır.

Gönül, Hz. Yusuf gibi çene çukurunda hapsedilip kaldı. Ey benim sultanım zindanında kalan o çaresizi kurtar. Çenedeki çukur kuyuya benzetilir. Gönül buraya düştü mü kurtulamaz. Suçlular derin ve geniş kuyulara hapsedilirdi. Buraya atılan suçlu ancak ip atılarak kurtarılabilirdi. Âşığın gönlü daima çıkmazlar içerisindedir. Bu kez de gönül Hz. Yusuf gibi kuyuya düşmüş sevgilinin yardım elini beklemekte ama nafile bir bekleyiş. Beyit:

Gönül Yûsuf gibi çâh-ı zenahdânunda kalmışdur

Halâs eyle benüm şâhum ki *zindân*unda kalmışdur

G.165-1/165

Bu dünya kimisi için şenlik, yiyip içme ve safa köşküdür, kimisi için ise bela, sıkıntı yüzünden başına zindan olmuştur. Dünyanın iki yüzü… Beyit:

Bu cihân kimine kasr-ı tarab u ayş u safâ

Kiminün mihnet ile başına *zindân* ancak

G.238-3/247

4.1.1.3. Barınma İle İlgili İnşaî Unsurların Parçası Ya da Tamamı Olan Unsurlar

4.1.1.3.1.Genel olarak

Bina.

Bina: yapılmış yapı demektir. Bina aynı zamanda iyilik yapmak, vücudu semirtip kuvvetlendirmek ve bağrı kirişe çok yakın yay mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı’nın yedi yerinde bina kelimesi geçmektedir. Şu terkiplerle kullanılmıştır; bina hidmeti, binâ-yı süst-bünyâd, Binâ-yı aşk, Binâ-yı baht, binâ-yı ömr, dîde-i nâ-bînâ.

Dünyaya rağbet etmeyen zühd ehlilinin binasının temeli elbette gevşek olacaktır. Onun için mühim olan aşk hanesinin temellerini sağlam tutmaktır. Dünyaya rağbet etmeyen âşığın tek derdi sevgili olunca çalışması da aşk hânesinin temellerini sağlamlaştırmak olacaktır. Beyit:

Eyleyüp zühdün *binâ*-yı süst-bünyâdın harâb
Hâne-i ‘aşkun esâsın üstüvâr itsem gerek

G.273-4/268

4.1.1.3.1.Barınma ile ilgili inşaî unsurların bölümünü teşkil eden unsurlar

Harem, harîm, halvet-sarây, sahn.

> *Harem:* Hudutlandırılmış belli bir yerin içine denir. Yabancıların girmesi yasak olan ev çevresine denildiği gibi, yasaklanmış mukaddes olan şey mânâsına da gelir. Bundan dolayı Mekke ile Medine'nin mukaddes topraklarına delâlet etmek üzere kullanılır. İkisine birlikte 'Haremeyn' denilir.

Bâkî Dîvânı’nın on bir yerinde harem kelimesi geçmektedir. Harem, Dîvân’da şu terkipler halinde yer almaktadır.

Dünya, köyünün saygınlığının kutsallığında yücelmektedir. Âşığa, Harem’de yapılan avcılığın yasak olması gibi sana kavuşmak haramdır. Sevgiliye kavuşmak zordur. Ona ulaşmak için âşığın çeşitli sıkıntılara katlanması gerekmektedir. Burada sevgililer sevgilisi yani peygamber efendimize de hitap vardır. Onun mevcudiyeti sebebiyle kâinat yoktan var edilmiştir. Hz. Allah şöyle buyurur: “Levlâke levlâk vemâ halaktü’l-eflâk” “Eğer sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” Kainatın yaratılış sebebi bu olunca dolayısıyla dünya da O’nun yüzü suyu hürmetine muhterem olmaktadır. Beyit:

‘Âlem harîm-i hürmet-i kûyunda muhterem

Vaslun harâm ‘âşıka sayd-ı *Harem* gibi

K.16-2/37

Sana mahsus olan odan senin güneş kadar güzel yüzünle dolsun ki Çin tapınaklarının putları görüp imana gelsin. Sevgili o denli güzeldir ki bu güzellik karşısında tüm putlar ona secde etmeli ona râm olmalıdır. Hâneyi tapınağa benzetmiştir. Çin tapınakları ile ün yapmış bir ülkedir. Şair de bu durumu bu beyitte etkileyici bir benzetmeyle ifade etmektedir. Sevgili güzellikte emsalsizdir onun güzelliği ancak harikulade benzetmelerle ortaya konulabilir ki bu da yeterli olmaz:

Hûr-sîmâlar ile şöyle pür olsun *harem*ün

Görüp imâna gele anı sanem-hâne-i Çin

K.26-35/72

Kâbe’den göklere Lebbeyke Lebbeyk naraları ulaştı, bu naralar sanki sevgilinin köyünün girişinde çılgınca âşıkların attığı naralara benziyordu. Âşığın Kâbesi, haremi, sevgilinin köyü olunca Kâbe’deki hacıların Hz. Allah için söylediği tesbihatı âşıklar da sevgili için söyleyecektir. Beyit:

*Harem*den na‘re-i Lebbeyke Lebbeyk irdi eflâke

Ser-i kûyunda gûya nâle-i ‘uşşâk-ı şeydâdur

G.65-2/140

Ey derviş, kavuşmanın/vuslatın harem dairesine mahrem (dine ve şeriata göre müsaade olunmayan, nikah düşmeyen evlenmesi haram olan yakın akraba) olamazsın. Çünkü sende kusur ve tembellik görünür. Beyit:

Olamazsın *harem*-i vaslına mahrem derviş

Sende mâdâm ki taksîr ü tevânî görinür

G.74-6/146

Sana mahsus olan harem dairen cennetlerin bahçesine eştir, (ayrıca) kapının eşiği de gökyüzünün o ihtişamlı kemerine eştir. Beyit:

*Harem*ün ravza-i cinâne deger

İşigün tâk-ı âsmâne deger

G.113-1/171

Kavuşmanın sana mahsus olan odasına yüce iznin olmayınca Kâbe'nin eşiğine korkak/gönülsüz Bâkî varamaz. Daima âşık sevgilinin izni olmadan nefes bile almayı kendisine âr eder. O nedenle âşık korkaktır, sevgilinin müsaadesi olmadan onun eşiğine dahi varamaz. Sevgiliye kavuşabilmek için ona mahsus olan daireye ulaşmak gerekir ama sevgili asla buna izin vermez. O harem âşık için ulaşılmazdır. Beyit:

Harem-i vuslatuna izn-i şerîf olmayıcak

İşigün Ka'besine Bâkî-i bî-dil varamaz

G.203-5/225

Bulunduğun yerin çevresine âşıklar tıpkı Kâbe'nin çevresindeki alanın yanına dizilmiş direkler gibi saf saf dizilmişler. Sevgilinin bulunduğu yer cennet, Kâbe'dir. Kâbe hacılarca tavaf edildiği gibi sevgilinin köyü de âşıkların tavaf yeridir. Harem-i Kâbe'nin çevresini kuşatan direkler sevgilinin köyünü çevirmiş âşıklara benzetilmiş. Âşığın Kâbe'si de sevgilinin köyünden başka bir yer olamaz. Beyit:

Kûyun etrafına uşşak dizilmiş gûyâ

Harem-i Ka'bede her cânibe erkân sâf sâf

G.229-8/241

Harîm: Yasaklanmış yer demektir. Harem ile müteradif olarak kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde harim kelimesi geçmektedir. Harim, Dîvân'da şu terkipler halinde yer almaktadır:

Dünya, köyünün saygınlığının kutsallığında yücelmektedir. Âşığa, Harem'de yapılan avcılığın yasak olması gibi sana kavuşmak haramdır. Sevgiliye kavuşmak zordur. Ona ulaşmak için âşığın çeşitli sıkıntılara katlanması gerekmektedir. Burada sevgililer sevgilisi yani peygamber efendimize de hitap vardır. Onun mevcudiyeti sebebiyle kâinat yoktan var edilmiştir. Hz. Allah şöyle buyurur: "Levlâke levlâk vemâ halaktü'l-eflâk" "Eğer sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım." Kainatın yaratılış sebebi bu olunca dolayısıyla dünya da O'nun yüzü suyu hürmetine muhterem olmaktadır. Beyit:

'Âlem *harîm*-i hürmet-i kûyunda muhterem

Vaslun harâm 'âşıka sayd-ı Harem gibi

K.16-2/37

Gül bahçesinin içinin döşemesi ham gümüşten bembeyaz iken, çimen yine zümrüt döşeğini döşedi. Ham gümüş, katışıksız saf gümüştür; beyaz ve yumuşaktır. Zamanla oksitleşir ve kararır. Gümüş, bakır, çinko vs. gibi maddelerle alaşımlar yapılarak kullanıldığında beyaz rengi de değişir. Gül bahçesinin ham gümüşle döşenmesi, karla örtülü olmasıdır. "Çemen zümrüt renkli döşeğini döşedi" derken "yine" denmesi, yeşil örtünün her yıl bahar gelince yeniden döşenmesindendir. Yeşil otlar zümrütten bir döşeğe, kar da ham gümüşe benzetilerek teşbihler yapılmış. Beyit:

Döşedi yine çemen nat'-ı zümürrüd-fâmın

Sîm-i ham olmış iken ferş-i *harîm*-i gül-zâr

K.18-3/39

Memnuniyet köyünün Kâbe'sine sadece Bâkî'nin gönlü erişsin/ulaşsın. Hürmetin harem dairesine yakınlaştığında (sevgiliyi) ancak kurban ile gönlünü yapabilirsin. Âşık sevgili için daima canını kurban etmeye hazırdır. Beyit:

İrişsün Ka'be-i kûy-ı rızâna tek dil-i Bâkî

Harîm-i hürmetün kurbında kurbân ile irzâdur

G.65-5/140

Laleler bağın harem dairesinin avlusuna dizilerek süs olmuş sanki hükümdarın sarayında kâse kâse dünya nimetleridir. Osmanlı avlularındaki süsü ve ihtişamı laleler gösterirmiş, Bâkî de bu durumu şiirine taşımıştır. Beyit:

Dizilmiş lâleler sahn-ı *harîm*-i bâga zeyn olmış

Sarây-ı şâhda san kâse kâse h^{v}ân-ı yagmâdur

G.135-4/186

Âşıklar için sabır ve teselli yolu yoktur, mümkün değildir. Senin köyünün sana mahsus olan odasına varan neşesini kaybederek gider. Beyit:

Erbâb-ı 'aşka sabr u tesellî tarîki yok

Varan *harîm*-i kûyuna nâ-şâd olup gider

G.141-4/189

Eline değerli mücevherlerle süslenmiş kadehi al da için mutlukla dolsun. Eğlence meclisinin harem dairesine aydınlık içkisinin parıltısı ışıklar doldursun. Eğlence hayatının beyte yansıması. Mest olan kimse o mestlikle dünya sıkıntısından uzaklaşır, dertlerinden bir an olsun kurtulur. Bu vesileyle derûnu mutlukla dolar. Beyit:

Ele câm-ı musaffâ al derûnun pür-safâ olsun

Harîm-i bezmüne tâb-ı mey-i rûşen ziyâ olsun

G.350-1/316

Sana has olan odanın toprağı ile eşiğinin taşı, hasta gönüllü âşık Bâki'ye yastık ve döşek olarak yeter. Âşık için bundan daha mutlu ne olabilir ki sevgilinin hariminin toprağı döşek, eşiğinin taşı ise yastık, artık âşık için huzurlu bir dem… Beyit:

İşigün taşı ile hâk-i *harîm*ün besdür
Bâkî-i haste-dile bâliş ü bister yirine

G.422-7/362

Halvet-saray: Halvet yeri, bir hükümdarın hususi dairesi.

Divanda üç yerde karşımıza çıkmakta ve şu terkiplerle kullanılmaktadır; (iki yerde) *halvet-sarây*-ı cân ve mesned-i *halvet-sarây*-ı dil.

> *Halvet:* Yalnız, tenha kalma; hamamın en sıcak bölmesi, yalnız kalınan yer. Tasavvufta dünyadan el çekip, maddî alâkalardan sıyrılarak Allah'la baş başa kalmaktır. Halvete giren kişi ibâdet ve riyazetle meşgul olur. Halvet'in anlamı kalbi arındırmadır. Çile yerine de kullanılan halvette derviş dar bir yerde kırk gün kalır. Az yer, az uyur, çok ibâdet ve zikir yapar. Divân şiirinde ise âşık halvete girince sevgilinin yanağı ve kaşlarının zikrini yapar, yalnızca onları düşünür(Pala, 1999: 168).

Sevgilinin muhabbetinin şahının meskeni gönlün taht makamıdır. Lâl taşı gibi olan dudağın hayalinin menzili de canın halvet sarâyıdır. Beyit:

Mesken şeh-i mahabbetüne taht-gâh-ı dil
Menzil hayâl-i la'lüne *halvet-sarây*-ı cân

K.1-33/6

Senin hayalin aydınlık göğsümün derinliklerinde taht makamıdır, uygun olmaz yakışmaz kalbe ne Dârâ ne de Behmen, gönlün yalnızlık sarayının makamına bunların

hiç biri yakışmaz orada illa sen olmalısın ey yâr. Âşık gönül sarayının tahtının sahibi sevgiliden başkası değildir. O makam ne ihtişam ve ululuk sembolü Dârâ'ya ne de zeki ve anlayışlı Behmen'e yaraşır. Âşığa göre gönlünün derinliklerinin parlak zemininde yer verdiği taht makamının yegâne sahibi illâ ki sevgilidir/yârdır. Beyit:

Hayâlün taht-gâhıdur derûn-ı sîne-i rûşen

Sezâ-vâr olmaz ol sadre eğer Dârâ eger Behmen

Yaraşmaz mesned-i *halvet-sarây*-ı dilde illâ sen

Tahmîs-i G. Sultân Murâd Hân III-1,2,3/96

Canın yalnızlık sarayına parlaklık veren senin yüzünün güzelliğinin mumudur/parıltısıdır. O mecliste dünyayı ışığıyla aydınlatan güneş olamaz. Meclis de sevgilinin yüzünün güzelliğinin şavkı vururken güneşe yer yoktur. Zaten sevgilinin bu güzelliği karşısında güneş sönük kalmaya mahkûmdur. Beyit:

Şem'-i hüsnündür viren *halvet-sarây*-ı câna lem'

Olamaz ol meclise hûrşîd-i 'âlem-tâb şem'

G.225-1/238

Sahn: Avlu. Evin ortasındaki açıklık. Oyuk, boşluk, boş yer. Orta, meydan, aralık; câmi ve medreselerde umûmun toplanmasına mahsus üstü kubbeli, örtülü yer. Büyük kase. Sahan. Sahne. Zil. Kulağın dış boşluğu.

Gök avlusunun savaş alanının kılıç oynatıcısı altın işlemeli bir kılıçla savaş alanına girmişti. Göğün usta kılıç kullananı Merih gezegenidir. Merih (mirrîh, behram, sakıt, mars) beşinci felektedir. Güneş sultanının başkomutanıdır Beyitte Mirrihin kılıcı için "zer-nişân" denmesi onun başkomutan olmasındandır. Başkomutan kılıcının altın kabzalı ve süslü olması doğaldır. Ayrıca Merih gökte parıldayan bir yıldızdır. Beyit:

Bir tîg-i zer-nişân ile girmişdi ‘arsaya

Şemşîr-bâz-ı ma‘reke-i *sahn*-ı âsmân

K.1-6/3

Ayın meşalesi yıldız kalabalığı içinde yanınca Samanyolu gök sahnesinde aydınlanmış olarak görünürdü. Ay meşaleye, saman yolu da bir yola benzetilmiş. Karanlık gökyüzünde Samanyolu, aydınlık bir yol olarak görülüyor. Ayın meşalesini yakarak bu yolu aydınlatması ile Samanyolu gök sahnesinde aydınlanmış olmaktadır. Beyit:

Hayl-i kevâkib içre yanup meş‘al-i kamer

Sahn-ı semâda rûşen idi râh-ı keh-keşân

K.1-2/3

Her memleketin gezintisi bahçe avlusunda gerçekleşir. (Osmanlı'nın) Gül bahçesine gel ki bütün dünyadan örnekler sunar. Devletin büyüklüğünün ve ululuğunun nişanesi bahçeleri ve bu bahçelerin bulunduğu avlulardır. Ziyarete gelen devlet erkânı bu bahçe avlusunu gezintiye çıkarılır ve adeta gelenlere devletin şaşasını bu şekilde gösterilirdi. Osmanlı bahçeleri bu durumu itibarıyla cihana örneklik teşkil etmektedir. Beyit:

Gül-zâre gel ki cümle cihândan nümûnedür

Sahn-ı çemende hasıl olur seyr-i her diyâr

K.17-2/38

Bahçe avlusu lale çiçekleriyle Rum memleketine döndü. Güya menekşe bahçesi de Habeş memleketinin siyahlığıdır. Habeşliler renk itibarıyla siyahîdirler. Bu sebeple menekşe bahçesinin siyaha yakın rengi bu ülkenin insanının rengine nisbet edilmiştir.

Ayrıca Osmanlı'nın saraylarında Habeşli kölelere rastlamak da mümkündür. Onların avluya çıkışıyla sanki avlu menekşe bahçesine dönmektedir. Beyit:

Döndi diyâr-ı Rûma semenlerle *sahn*-ı bag

Gûyâ sevâd-ı mülk-i Habeşdür benefşe-zâr

K.17-3/38

Yine sabah rüzgârı hizmetlileri geldi, çimenlik hanının avlusuna yükü bütün çiçek olan bir kafile kondurdu. Sabâ rüzgârı teşhis edilmiş. Saba kervanı idare eden bir hizmetkârdır. Bütün yükü çiçek denkleri olan bir kervanı getirip çimenliğe indiriyor. Denkler açılınca etrafa, yeşillik üzerine çiçekler saçılıyor. Sabâ'nın hizmetçi ve döşeyici anlamında kullanılması, çiçekleri açmasından, bütün çimenliği çiçekle döşemesindendir. Beyitte bahar kelimesi tevriyeli kullanılmış. Bahar; çiçek, bahar ve aynı zamanda yük dengi demektir. Kafile yüklerini denkler halinde taşır. Ribât kelimesi ip anlamına gelir. Yük denkleri iplerle bağlanır. Ribât kelimesi bu nedenle kullanılmış.Beyit:

Yine ferrâş-ı sabâ *sahn*-ı ribât-ı çemene

Geldi bir kafile kondurdı yüki cümle bahâr

K.18-4/39

Sanavber (Fıstık çamı), çiçek ordularının karargâhına tuğunu dikince diğer ağaçlar da kırlara birer birer çadırlarını kurdu. Beyitte bağ ordugâha, sanavber ordu komutanına, ağaçlar da çadırlara benzetilmiştir. Çam ağacı uzun boylu olması sebebiyle başkomutandır. Başkomutan tuğunu dikince diğer ağaçlar da çadırlarını kurmuştur. Ağaçların baharda yeşillenip yaprak vermesi çadırın açılması ile bağlantı kurularak böyle bir benzerlik kurulmuştur. Beyit:

Dikdi leşger-geh-i ezhâra sanavber tûgın

Haymeler kürdi yine *sahn*-ı çemende eşcâr

K.18-7/40

Seher yelleri onun ahlakının kokularını taşıyarak geçse, bahçe avlusunda su gülsuyu, toprak da misk olur. Övgüler dizdiği Ali Paşayı bahar olarak tasvir etmekte ve geçtiği her yere ulaştığı her diyara harikuladelikler kattığını dile getirmektedir. Nasıl ki bahar yenilik ve güzelliklerin habercisi ise Bâkî için Ali Paşa da aynı vasıflara sahiptir. Beyit:

Âb u gil müşg ü gül-âb ola çemen *sahn*ında

Bûy-ı hulkıyla güzâr itse nesîm-i eshâr

K.18-30/41

Çiy tanesinin parlak incisi altın yapraklı bir küpedir. Bahçe avlusu sanki altın işleyiciler/kuyumcular çarşısı olmuştur.Beyit:

Gevher-i sîr-âb şeb-nem güş-vâr-ı zer varak

Sahn-ı bûstân oldı güya çâr-sûy-ı zer-gerân

K.22-13/56

Cennet bahçesinin avlusunun güz yelinden korunduğu gibi, onun bahtının gül bahçesi de rüzgârın şiddetinden korunmuştur. Cennette her şey ölümsüzdür, ebedi bir bahar söz konusudur. Dolayısıyla ağaçların yapraklarının sararıp dökülmesi mümkün değildir. Sevgili daima her şeyin en güzeline teşbih edilir. Beyit:

Rûzgârun şiddetinden gül-şen-i bahtı masûn

Nitekim bâd-ı hazândan *sahn*-ı gül-zâr-ı cinân

K.22-19/57

Her seher vakti feleğin zümrüt renkli avlusuna güneş altın tabaktan inciler saçmakta… Avlunun o rengi almasındaki sebep güneşin ışıklarından kaynaklanmaktadır. Beyit:

Her seher *sahn*-ı zümürrüd-gûn-ı gerdûn üstine

Âfıtâb altun tabakdan tâ ola gevher-feşân

K.22-34/58

Sünbül, gül bahçesinin avlusuna gelerek kulağına çiğ tanesinden inci takınıp güzelliğini gösterdi. Beyit:

Sahn-ı gül-zâra gelüp eyledi ‘arz-ı dîdâr

Jâlelerden takınup gûşına gevher sünbül

K.24-6/62

Öyle anlaşılıyor ki sünbül gece vakti çiçek bahçesinin avlusunda yatmaktadır, çünkü seher vaktinde başına güller takınmış. Beyit:

Sahn-ı gül-şende yatupdur gice var ise meger

Ki takınmış seherî başına güller sünbül

K.24-15/63

Senin endamına, boyunun güzelliğine kul olmak için gelmişler, karşına dizilmişler. Serviler çimenliğin avlusunda durmuş boy göstermekteler. Serviler sevgilinin kulu olmak için onun seçim yapması için avluya dizilmiş seçilmeyi beklemekte. Gerçek de kullar efendilerinin kendilerini seçmesi için tüm heybeti ve ihtişamlarıyla avluda boy gösterirler. Beyit:

Kaddüne kul olmaga gelmiş dizilmiş karşuna

Servler turmış çemen *sahn*ında kâmet gösterür

G.51-4/131

Ey uzun endamlı servi, ey sevgili, senin salınacağın yer, gül yerine canların açıldığı gül bahçesidir. Öyle ise gel ilkbahar yeli çemenliğin avlusundan orada kır bayır gezip dolaşmaktan vazgeç. Âşık bir an evvel vuslatı temenni etmektedir. Beyit:

Sana cây-ı hırâm ey nahl-i bâlâ gül-şen-i cândur

Nesîm-i nev-bahârî gibi gel sahn-ı çemenden geç

G.30-2/119

Gelincikler sanki sapan taşı vurmuşlar gibi bahçenin avlusunda olan bütün buzların camları kırılıp paramparça oldu. Beyit:

Sahn-ı çemende şöyle kırıldı zücâc-ı yah

Seng-i felâhan urdı meger ana lâleler

G.103-2/164

Laleler bağın harem dairesinin avlusuna dizilerek süs olmuş sanki hükümdarın sarayında kâse kâse dünya nimetleridir. Osmanlı avlularındaki süsü ve ihtişamı laleler gösterirmiş, Bâkî de bu durumu şiirine taşımıştır. Beyit:

Dizilmiş lâleler *sahn*-ı harîm-i bâga zeyn olmış

Sarây-ı şâhda san kâse kâse h^{v}ân-ı yagmâdur

G.135-4/186

Çimenlik avlusunda esen rüzgârdan sonbaharın kurumuş yaprakları nasıl titrerse, senin olduğun yerde âhımın rüzgârı esince bu mecalsiz vücudum öyle titrer. Âşığın âhı döner dolaşır yine âşığı titretir. Beyit:

Eser âhum yili kûyunda cism-i nâ-tevân ditrer

Çemen *sahn*ında gûya bâddan berg-i hazân ditrer

G.139-1/188

Yabani gülün yaprakları sebze bahçesinin avlusuna saçıldı. Bağın sarayının döşemesi talihin gökyüzüne/çatısına benzedi. Bağın içerindeki sarayın döşemesinin güzelleşmesine yabani gülün yaprakları vesile olmuştur, onu öyle bezemiş süslemiştir ki adeta talihin çatısı gibi olmuştur sarayın döşemesi. Beyit:

Saçıldı *sahn*-ı sebzeye nesrin varakları

Sakf-ı sipihre benzedi ferş-i sarây-ı bâg

G.226-4/239

Bu gün gül bahçesinin avlusu bir gönül ülkesine dönüştü. Boy servi ağacı, göz ela gözlü nergis çiçeği, yanak ise güldür. Sevgilinin vasıflarını gül bahçesindeki bitkilere teşbih etmektedir. Sevgilin gönlü bir gül bahçesi ise âşığın o gül bahçesinde de sevgilinin serviye benzeyen boyunun güzelliği, nergis çiçeği gibi olan ela gözler ve gül kadar hoş duran yanaklar vardır. Beyit:

Bir dil-sitâne döndi bu gün *sahn*-ı gül-sitân

Kad serv ü çeşm nergis-i şehlâ izâr gül

G.305-3/288

Fidan bugün yaprağından ve meyvesinden kurtulmuştur; artık durmadan çimenliğin ortasında sabah yeli ile salınıp gezinsin. Sonbaharda fidanın yaprağı ve meyvesi yoktur; yani bütün yüklerinden kurtulmuştur. Serbesttir. Saba rüzgârının zaten hiçbir yükü yoktur. Artık beraberce gezip tozacaklardır. Bakî sabâ rüzgârını nihale âşık etmiş. Aynı zamanda salınmak kelimesinin tevriyeli anlamıyla fidanların rüzgârdan durmadan sallandıkları anlatılıyor. Nihal, taze fidandır, meyvesi olmaz. Yapraklarını da dökünce iyice hafiflemiş. Bu yüzden ağaç yerine fidan kelimesi kullanılmış. Nihal ve sevr yanında her zaman azade kelimesi kullanılır: Nihalin meyvesi olmadığı; boyu uzun

olduğu; taze olduğundan dalları budaklan olmadığı için azadedir. Fidanların rüzgarda dallarının sallanması gezip tozma olarak güzel bir sebebe bağlanmıştır. Beyit:

Sahn-ı çemende turma salınsun sabâ ile

Âzâdedür nihâl bu gün berg ü bârdan

G.371-4/329

Ey sevgili, zülfünün hemen altındaki ayva tüylerini görenler, bahar bulutunun, gül bahçesinin avlusu üzerine gölge düşürdüğünü sandılar. Sevgilinin yüzü gül bahçesi gibidir. Oradaki her uzuv gül bahçesindeki ayrı unsurlarla bir arada kullanılır. Beyit:

Zîr-i zülfünde görenler hattunı ebr-i bahâr

Sâye salmış sandılar *sahn*-ı gül-istân üstine

G.438-5/372

Lale, ayrılık yarasının acısını gönlünden uzaklaştırmak için, gül bahçesinin avlusunda gül gibi kırmızı renkli bir şarap kadehi tutar. İçki insanı mest eder ve acısından uzaklaştırır. Şair de bu durumu göz önünde bulundurmakta âşığın eline sevgilinin mekanı olan gül bahçesinde kadeh vermektedir. Beyit:

Dâg-ı hicrân elemin kılmaga dilden bîrûn

Sahn-ı gül-şende tutar gül gibi sâgar lâle

G.466-6/389

Lale, geceleyin elinde kırmızı renkli bir fenerle gül bahçesine gelip, çimenliğin avlusuna giden yollara süs ve ışık verdi. Beyit:

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra

Virdi *sahn*-ı çemenün yollarına fer lâle

G.466-4/389

Ey delicesine âşık olan bülbül bahçedekini çiğ tanesidir sanma (âşık) gözyaşlarıyla gül bahçesinin sarayının avlusunu suladı. Âşık, bülbüle adeta sen şeydâ isen ben senden daha şeydâyım der. Zirâ bunu anlatmak içinde senin çiğ tanesi sandıkların benim gözümün yaşlarıdır demektedir. Beyit:

Çemende jâle-durur sanma bülbül-i şeydâ
Suladı eşk ile *sahn*-ı sarây-ı gül-zârı

G.497-4/410

Hücre, şeb-istân, şebân-geh.

Hücre: Küçük oda; kapaksız küçük dolap; tekkelerde zaviyelerde bir veya iki dervişin barınması için tahsis edilen oda; dervişlerin tarikat usullerine göre çile çıkarmak için kapandıkları oda mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde hücre kelimesi kullanılmıştır.

Sıkıntı ve zorluk içerisinde tam üç yıldır namsız ve nişansız tekkenin hücerisinde yatarız. Beyit:

Zillet ü mihnet ile şimdi tamâm üç yıldur
Yaturuz zâviye-i *hücre*de bî-nâm u nişân

K.2-46/10

Şeb-istân: Geceleri oturulup konuşulacak, gecelenecek yer, padişahların harem dairesi ve cami ve manastırlarda âbid ve zahidlerîn içinde bütün gece ibadet ettikleri oda mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde şeb-istân kelimesi kullanılmıştır.

Gazilerin ellerinde mızraklar gecelenecek yerleri ışıtarak düşmanlara yokluk ülkesine kılavuzluklar yaparlar. Beyit:

İderler reh-nümâlıklar ‘adem mülkine a‘dâya

Guzâtun ellerinde nîzeler şem‘-i şeb-istânî

K.5-14/17

Şebân-geh: Gece vakti geceleyin gecelenecek yer.

Bâkî Dîvânı’nın bir yerinde şebân-geh kelimesi kullanılmıştır.

Halk akşam vakti gökyüzü eteğindeki kanı gurûb sandı. Halbuki dünyanın önünden kan dolu bir sel geçmiştir. Şair akşam güneş battığı zaman ufukta meydan gelen kırmızlığı savaş meydanında düşmanın kanından bir sel aktığı şeklinde tasavvur etmektedir. Zira güneş batarken etrafını kızıl bir renge boğar ve ufuk kıpkızıl görünür. Bu durum şaire ilham olmuş ve savaşta akan kanları bu sebebe bağlamıştır.

Meger kim ugramış gerdûn öninde seyl-i hûn içre

Şafak sandı *şebân-geh* halk dâmânındaki kanı

K.14-23/34

4.1.1.3.3. Yapıların ayrılmaz parçasını teşkil eden unsurlar

Esâs, bünyad.

Esâs: Duvar temeli, bir şeyin aslı, hakikat mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde esâs kelimesi kullanılmıştır.

Dünyaya rağbet etmeyen âşığın tek derdi sevgili olunca çalışması da aşk hânesinin temellerini sağlamlaştırmak olacaktır. Beyit:

Eyleyüp zühdün binâ-yı süst-bünyâdın harâb

Hâne-i ‘aşkun *esâs*ın üstüvâr itsem gerek

G.273-4/268

Aşkın binasına tufan haberleri etkili olmaz. Kudret binasının temelini galiba taş ve harçlarla yaptı. Beyit:

Binâ-yı aşka tûfân-ı havadis kâr-ger olmaz

*Esâs*ın gûyiyâ bennâ-yı Kudret kâr-gîr itdi

G.523-3/425

Mülkün temelini sağlam yap ve kudret kubbelerini sağlamlaştır. Talihin binasına Horasan vilayeti lazımdır alsınlar. Beyit:

Esâs-ı mülki muhkem kıl kıbâb-ı kadri müstahkem

Binâ-yı bahtuna lâzımdur alsunlar Horâsânı

G.546-7/438

Bünyâd: Asıl, temel, esas demektir.

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde bünyâd kelimesi kullanılmıştır.

İkbal, izzet ve baht binasının temeli sağlam olsun. Zevk, safa, mutluluk ve ikram dolu günler de sürüp gitsin. Beyit:

Eyyâm-ı 'ömr ü devlet ü iclâl müstedâm

Bünyâd-ı baht u 'izzet ü ikbâl üstüvâr

K.9-25/27

Eğer tufan âlem sarayını yıkacak olursa Hz. Allah seni hatadan saklasın ve sana Nuh (a.s.) ömrü kadar ömür versin. Bâkî bu beytinde Kânûnî'ye dua etmektedir. Ömrünün uzun olmasını, hatadan berî olmasını dilemektedir. Zirâ padişahın yapacağı bir hata halka mâl olur bunun bilincindedir Bâkî, aynı şekilde sevgilinin hatası da âşığa mâl olur. Beyit:

Nuh 'ömrin virsün Allâhum hatâdan saklasun

Yıksa *bünyâd*-ı sarây-ı 'âlemi tûfân eger

K.13-15/33

Vücudumun evini gözyaşım sele verir ve bu sebepledir ki yokluk konağımın temeli su ile dolar. Temelin sağlam olması için su ile doldurulması inşası yapılan yapının gereklerindendir. Bâkî de bu maddi kültür unsurunu muhteşem bir benzetmeyle sunmuştur. Öyle çok gözyaşı akıtmış ki sevdiği için gözyaşları sele dönüyor ve o sel de yokluk konağının temelini dolduruyor. Beyit:

Vücûdum hânesin seyle virür Bâkî gözüm yaşı
Fenâ-yı dâr-ı bi-*bünyâd*uma bu âb olur bâ'is

G.29-5/118

Ey sevgili, eğer hiç kimse kusurumu bulamasın diyorsan, eziyet sarayının inşasından vazgeç. Sevgili daima âşığa eziyet eder ama sevilmek de ister kusursuz olmak da diler. Âşık da sevgilinin kusursuz olmasını diliyorsa eziyet sarayını yapmasından vazgeçmesini dilemektedir. Beyit:

Bulmasun kimse kusûrum dir isen
Eyleme kasr-ı cefâyı *bünyâd*

G.44-5/27

Hiç imar kabul etmeyen harap bahtın için dünya taleplerinin sıkıntısından sıyrıl da birkaç gün olsun kalp huzuru ile şu dünyayı seyret. Âşık daima huzursuzdur. Dünyasının, bahtının, talihinin temelleri sağlam değildir. Gözü sevgiliden başkasını görmez. Kalp huzuru yoktur âşığın. Beyit:

Baht-ı bî-*bünyâd* içün renc-i talebden fârig ol
Bari bir kaç gün huzûr-ı kalb ile dünyâya bak

G.239-3/248

Dünyaya rağbet etmeyen âşığın tek derdi sevgili olunca çalışması da aşk hânesinin temellerini sağlamlaştırmak olacaktır. Beyit:

Eyleyüp zühdün binâ-yı süst-*bünyâd*ın harâb

Hâne-i ‘aşkun esâsın üstüvâr itsem gerek

G.273-4/268

Ne olurdu, keşke, temelsiz dünyanın malı mülkü için tasalananlar dünyanın halinin iç yüzünü bilseler. Beyit:

Gam çeken mâl ü metâ‘-ı dehr-i bî-*bünyâd* içün

Neydügin bilse me‘âl-i hâl-i dünyâ kâşkî

G.496-4/409

Ey Bâkî, eziyet ve cefaya katlanılabilirdi ama ne yapalım, sabrımızın binası, sevgililerin söz vermeleri gibi yerinde durmuyor ki. Sevgili asla sözünde durmaz bî-karardır. Âşığın da sabır binasının da eza ve cefalara ancak sevgilinin sözüne sadakati kadar katlanacağını imalı bir biçimde ifade etmektedir. Beyit:

Cevre katlanmak olurdı n‘idelüm ey Bâkî

Ahd-i hübân gibi yok sabrumuzun *bünyâd*ı

G.520-5/423

Dîvâr: Duvar.

Bâkî Dîvânı’nın altı yerinde dîvâr kelimesi kullanılmıştır.

Güneş sevgilinin aşkının kadehinden öylesine kendinden geçmiş ki kendini duvardan duvara vurmakta. Sevgilinin aşkı kadehe benzetilmiş, güneş de kendini duvardan duvara vuran bir sarhoşa denk tutulmuştur. Mest ve harab eş anlamlı iki kelimedir. Harâbda daha fazla bir sarhoşluk anlamı vardır. İçki içilen meyhaneye harâbât denmesi de bu anlam nedeniyledir. Güneşin sevgiliye âşık olması güzelliği ve parlaklığını kıskanmasından kaynaklanmaktadır. Güneş ışığının duvarlara vurması olayını bu biçimde açıklamakta ve güneşin aşkını yansıtmaktadır. Beyit:

Şöyle olmış câm-ı aşk-ı yârdan mest ü harâb

Kendüsin *dîvâr*dan *dîvâr*a urmış âfitâb

G.20-1/113

Zülfikar: Yarısından itibaren ucu çatallaşan bir çeşit kılıç. Hz. Ali’nin kılıcı. Peygamberimiz tarafından Hz. Ali'ye verilen bu kılıç Bedir savaşında ele geçmiştir. Hz. Ali'nin elinde uzunluğu yedi ve eni bir arşın olacak derecede şekil değiştirebilirmiş. Ortasında kanın akması için yivler varmış. Demirinin, Yemen'den geldiği rivayeti vardır. İlk defa Uhud Savaşı'nda kullanılmıştır. Zülfikar hakkında birçok efsaneler meydana getirilmiştir. Başa, bele ve kemere rastlayınca insanı ikiye biçebilirmiş. Divan şiirinde genellikle Hz. Ali ile birlikte anılır(Pala, 1999: 427).

Gönül dilinden anlayanlar, onun kılıcının resmini Zülfikar’ın şekli gibi, dünya tekkesinin duvarına nakşetsinler. Burada tekke ve dergâhların duvarına Hz. Ali’nin iki uçlu olan Zülfikar adındaki kılıcının şeklini nakşetme âdetini belirtmektedir. Beyit:

Tîgı resmin ehl-i dil mânend-i şekl-i Zü‘l-fekâr

Hânkâh-ı ‘âlemün nakş eylesün *dîvâr*ına

G.407-6/351

Daş, seng.

Kâşî.

Daş/Taş: Yer kabuğunu meydana getiren kaya kitlelerinden kopmuş parçalardır.

Bâkî Dîvânı’nın on yerinde taş kelimesi kullanılmıştır.

Yüz sürecek yer onun eşiğinin taşı imiş, yazık bilemedik, diyerek şimdi nehirler başını taştan taşa vurmaktalar. Nehirler akış itibarıyla taşların üzerinden ihtişamla

akışlarını sürdürür. Nehirler kuvvetli aktıkları zaman insana kendini taştan taşa vuruyor izlenimi uyandırmaktadır. Şair nehrin bu şekilde kendini taştan taşa vurmasını yüz sürecek eşiğin neresi olduğunu bilemediğinden ve bu nedenle fırsatı kaçırmış olmanın hayfı ile kendini taştan taşa vurduğunu belirtmektedir. Beyit:

İşigi taşı imiş yüz sürecek hayf diyü

*Taş*dan *taş*a döger başını şimdi enhâr

K.18-37/42

Senin ayrılığının acısıyla kora dönmüş taşlar fırlatan ateşli ahım, vaktiyle şu dönen gök kubbeye nice taşlar gönderip yığmıştı. İşte şimdi seher vakitlerinde düşenler, o altın renkli kor gibi kızarmış kayalardır. Yoksa yıldız kayması değil. Beyit:

Ne *taş*lar basdı seng-endâz-ı âhum deyr-i gerdûna

Düşen altun kayalardur degül vakt-i seher kevkeb

G.17-4/111

Çiğ taneleri yine kış askerini taşa tutup gül bahçesi ülkesini almaya niyetlendiler. Çiğ taneleri genel itibarla kış mevsimi bahara bağlayan dönem yaklaştığında vücuda gelmektedir. Bu taneler ufak taşlara benzemektedirler. Şair bu durumu göz önünde bulundurmakta, onların ortaya çıkışını, kış askerlerinin talan edilerek gül bahçelerini zapt etmek istenmesini güzel bir sebebe bağlamaktadır. Beyit:

Cünd-i şitâyı *taş*a tutup yine jâleler

Kasd itdiler ki milket-i gül-zârı alalar

G.103-1/164

Yollarda ağladığımı görse bana taş atar, gerçi bu durum gözyaşı saçan gözlerimi durdurur. Beyit:

Yollarda görse agladugum bana *taş* atar

Gâhî bu çeşm-i eşk-feşânı siler geçer

G.134-4/184

Başımdan akıl kuşu uçmazdı, Mecnun olan benim başımın üstüne çocuklar taş atmasaydı. Beyit:

Başdan mürg-i ‘akıl uçmaz idi başından

Tıfllar üstine *taş* atmasalar Mecnûnun

G.283-4/275

Seng: Taş. Seng kelimesi aynı zamanda Farsçada temkin, vekar, tartı, ağırlık mânâlarına gelir.

Bâkî Dîvânı’nın yirmi üç yerinde seng kelimesi kullanılmıştır.

Güller düşmanlarının başına aşağılama taşları bıraksın, sünbül düşmanlarının başına çivili topuz olsun. Beyit:

Ser-i a‘dâna taka *seng*-i melâmet güller

Ola düşmenlerünün başına şeş-per sünbül

K.24-47/66

Sonunda, yerin kadehin son yudumu gibi toprak olacak. Hayat kadehine feleğin elinden bir taş vurup parçalanacak. " Ya da, "son yerin, kadehin son yudumu gibi toprak olacak. Kadehin son yudumu tortulu olduğu için içilmez, toprağa dökülür. Bu hareketin şarabı bulan Cem’in ruhu için yapıldığı söylenir. “Son yudum toprağın hakkı” da denir. Kadehin son yudumunu tortulu kısmını da dökmeyip içenlere “dürd-i âşâm” denir. Bu söz çok içen ayyaş anlamında da kullanılır. Beyitte insan hayatı bir kadehe benzetilmiş. Nasıl son yudum içilmeyip atılıyorsa insanın sonu da hayatın sonunda toprağa düşerek toprağa karışmaktır. Beyit:

Âhır mekânun olsa gerek cür'a gibi hâk

Devrân elinden irse gerek câm-ı 'ayşa *seng*

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-3/75

Bela askeri sel gibi akın etti. Kaza oku onun için ırak yakın bir oldu, kaza okundan kaçılmaz oldu. Arzularımızın rüzgarı sabır kayığımızı yokluk taşına çaldı, vurdu. Beyit:

Seyl-âb gibi saldı belâ leşgeri akın

Tîr-i kazâya oldı ber-â-ber ırak yakın

Seng-i fenâya çaldı hevâ sabr zevrâkın

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân VII-1,2,3/93

Senin acımasızca fırlattığın taşın kaşımda açtığı kanlı yara, benim için sarığımın köşesinde kırmızı bir karanfildir sanki. Sevgilin acımasızca taş atarak âşığı yaralaması dahi âşık için güzel bir sebebe bağlanmakta, o taş sonucu başında açılan yarayı sarığına taktığı karanfile benzetmektedir. Renk itibarıyla kırmızı ve kıvrım kıvrım olan karanfil çiçeği bir bakıma yaranın şeklini de andırmaktadır. Beyit:

Seng-i bî-dâdunla serde zahm-ı hûnîmün ki var

Gûşe-i destârda rengîn karanfüldür bana

G.12-3/109

Senin ayrılığının acısıyla kora dönmüş taşlar fırlatan ateşli ahım, vaktiyle şu dönen gök kubbeye nice taşlar gönderip yığmıştı. İşte şimdi seher vakitlerinde düşenler, o altın renkli kor gibi kızarmış kayalardır. Yoksa yıldız kayması değil. Beyit:

Ne taşlar basdı *seng*-endâz-ı âhum deyr-i gerdûna

Düşen altun kayalardur degül vakt-i seher kevkeb

G.17-4/111

Bâkî, Bisütun denilen gam dağlarında eziyet kayalarını yontmaktadır. Hatta bu konuda öyle ustalaştı ki dağ delme hususunda Ferhad'a sanat öğretmekte, ders vermektedir. Beyit:

Bî-sütûn-ı gamda Bâkî *seng*-i mihnet kesmede

Şöyle üstâd oldı kim Ferhâda san'at gösterür

G.51-6/132

Gelincikler sanki sapan taşı vurmuşlar gibi bahçenin avlusunda olan bütün buzların camları kırılıp paramparça oldu. Beyit:

Sahn-ı çemende şöyle kırıldı zücâc-ı yah

Seng-i felâhan urdı meger ana lâleler

G.103-2/164

Ey Bakî! Senin değerini dostlar ancak musalla taşında anlayıp, karşısında saf saf el bağlayarak saygıyla duracaklar. Bakî, değerinin bilinmediğinden yakınıyor. Bir hüsn-i ta'lîl sanatıyla, cenaze namazı kılınırken cemaatin el bağlamasını, öldükten sonra ancak değerinin bilinip saygı gösterileceği biçiminde yorumlamış. Beyitte "yaran" kelimesini kullanmakla Bakî, dostların, yani dost olan şâirlerin bile değerini ancak musalla taşında anlayabileceklerini söylemek istemiş. Düşmanlar ise değerini hiçbir zaman anlayamayacaklar. Ayrıca cenaze namazında artık dost-düşman yoktur. Ölünün namazını kılan herkes onun dostudur. El bağlamak; namazda yapıldığı gibi, saygı gösterisi olarak büyükler karşısında da yapılır. Beyit:

Kadrüni *seng*-i musallâda bilüp ey Bâkî

Turup el baglayalar karşuna yârân saf saf

G.229-9/242

Yıkıntıların bulunduğu köyün dilencisine kötüleme ve ayıplama taşını vurmayın, onu bütün yaratılmışları affedip bağışlayan Rabbiyle baş başa bırakın. Rahîm Hz. Allah'ın en geniş merhamet sıfatıdır. Şair bunu dilenciye merhametle bakılması için kullanmıştır. Beyit:

Urman gedâ-yı kûy-ı harâbâta *seng*-i ta'n
Kon anı kendü hâline Rabb-i Rahîm ile

G.403-4/348

Bâkî, yolları bu yokluk, ölüm, geçidine uğrayanların ayakları bela taşına dokunursa buna hiç şaşılır mı? Belâ taşı, ölüm yolu üzerinde kişilerin çektiği sıkıntılar olarak tasavvur edilmiştir. Kişi dünya âleminden ruhlar âlemine geçiş sürecinde bir takım sıkıntılara dûçâr olur. Bunları seng-i bela olarak düşünmüştür şair. Beyit:

Bakî 'aceb mi *seng*-i belâ irse pâyine
Her kim bu reh-güzâr-ı fenâdan mürûr ide

G.420-7/360

Cehalet karanlığında mücevher diyerek topladıklarımız, korkarım ki, o gün kıyamet günü, karşımıza çakıl taşları olarak çıkar. Kıyamet günü hasat mevsimi olarak düşünülür, dünyada ekilenler kıyamet günü hasat edilir. İnsanoğlunun dünya zevkiyle topladığı mücevherat sandıkları kıyamet gününde karşısına çakıl taşı olarak dökülebilir. İnsan, kıyamet günü iyi mahsule sahip olmak istiyorsa dünyada ekimini iyi yapmalıdır. Beyit:

Zulmet-i cehlde cevher diyü cem' itdügümüz
Korkum oldur çıka ol rûzda *seng*-i hâre

G.426-6/365

Kâşî: Sırlı çanak, tabak gibi şeylere çiniye denir. Bu gibi nesnelere kâşî denilmesi, bu sırlı tuğla ve kapların İran'da Kaşan şehrinde yapılmasındandır. Kaş, şişe cam mânâsında olduğundan, üzeri cam gibi olan çiniye kâşî denilmiştir. Genellikle mavi renkte veya kırmızı, yeşil renklerde dört ya da altı köşeli, üzeri çiçek motifleriyle süslenerek imal edilen kâşîler binaların iç ve dış duvarlarının kaplanmasında kullanılır(Aybet, 1989:58).

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde kâşî kelimesi kullanılmıştır.

Engellemek için bir duman meydana gelmiş dünya ateşler içerisindedir. Görünüşte o güzel tabak sanki çinilerle süslenmiş kubbeli büyük bir saray gibidir. Beyit:

Ma'nîde bir dûd peydâ kılmış âteşdür cihân
Sûretâ bir hûb *kâşî* kubbelü kâşânedür

G.136-4/186

Tak, eyvan, küngere, revâk, sath.

Tâk: Çardak, kemer, ve kubbe demektir. Açık, pamuklu cübbe, kaftan, taylesan ve ridâ mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde tâk kelimesi kullanılmıştır.

Yeri asuman, gölgesi sema olan Ali Paşa'dır o, onun ululuğunun zirvesine, kemerine düşüncenin kemendi erişemez. Beyit:

Âsmân-pâye hümâ-sâye 'Ali Pâşâ kim
İremez *tâk*-i celâline kemend-i efkâr

K.18-28/41

Mutluluk sarayının kaderin mimarı/Allah yaptı. Mühür de feleğin yüceliğinin kubbesinin görüldüğü yer oldu. Mühür padişahı temsil etmektedir. Kaderin mimarı ise

Hz. Allah'tır. Saltanatın verildiği kimse de (Kânûnî) hakikat kubbesinin görüleceği yeri işaret eder. Beyit:

Tâ ki bennâ-yı kader yapdı sa'âdet kasrın
Oldı ol *tâk*-ı felek-rif'ate manzar hâtem

K.19-6/44

Sana mahsus olan harem dairen cennetlerin bahçesine eştir, (ayrıca) kapının eşiği de gökyüzünün o ihtişamlı kemerine eştir. Beyit:

Haremün ravza-i cinâne deger
İşigün *tâk*-ı âsmâne deger

G.113-1/171

O kişi ki, yoksulluk köşesini tercih edip kanaat üzerine yaşamakta, artık güneşi mum diye yaksa umurunda değil, sütun saraylar edinse dönüp bakmaz. Beyit:

Fakr küncin ihtiyâr itdi şu kim kâni' olur
Şem'ası şems olsa bakmaz *tâk*-ı eyvân istemez

G.206-2/226

Ey Bâkî, sevgilinin hasret ateşiyle dolu âhımın, gök kubbenin kemerlerindeki ay kandilini uyarmadığı, tutuşturup yakmadığı bir tek gece bile yok. Âşık öyle âh etmekte ki onun âhı ateşi ile her gece ay ziyasını almakta ve parlaklık kazanmaktadır. Beyit:

Felek *tâk*ındaki kandîl-i mâhı
Uyarmaz Bâkî âhum giceler yok

G.246-5/252

Sevgilinin güzellik sarayına bak ve o taptaze olan kaşını seyret. Bundan sonra da artık Kisra'nın sarayının o süslü kemerini ve Kayser'in sarayının adını ağzına dahi alma. Sevgilinin kaşlarını mukayese edecek bir güzellik dahi yoktur yeryüzünde.

Sevgilinin kaşını gördükten sonra artık diğer tüm güzellikler beyhudedir, asıl olan sevgilidir, sevgilinin güzelliğidir. Beyit:

Kâh-ı hüsn-i yâre bak seyr it ham-ı ebrûsını
Adın anma *tâk*-ı Kisrâ ile kasr-ı Kayserün

G.258-2/259

Güzel yüzlü sevgilinin sarayının kemerini gördüğümüzden beri ey Bâkî aşk ehlinden dahi mihraba baş eğen kalmadı. Kaş, mihrap ve tâk kelimelerine teşbih edilir. Mihrapta baş eğmek ibadet gereği mecburdur, fakat aşk ehli dahi sevgilinin kaşını gördükten sonra mihrapta baş eğmemeye başlar. Beyit:

Tâk-ı ebrû-yı nigârı göreli ey Bakî
Ser-fürû kılmadı ‘aşk ehli dahı mihrâba

G.436-5/370

Sevgilinin güzelliği güzellik evinin işlemelerine bile ilham olmuştur, bu durum şöyle dile getiriliyor. Beyit:

Görenler ol kemerde Bâkıyâ *tâk*-ı melâhatde
Yazılmış şemsedür dirler güzellik hânümânında

G.448-5/378

Kayser’in sarayının kemeri de kubbesi de gitti kalmadı. Nice İran hükümdarı geçti gitti ne saraylarının kemerleri kaldı ne de şâşâları/gösterişleri kaldı. Beyit:

Gitdi Kayser kasrınun tâk u revâkı kalmadı
Nice Kisrâ geçdi *tâk* u tumturâkı kalmadı

G.533-1/431

Alçak dünyanın tahrası, bela bağında beni üzüm kütüğü yerine koyup yaşımı damla damla akıtır. Beyit:

Dehre-i dehr-i denî bâg-ı belâda yaşumı

Katre katre akıdur mânend-i *tâk* eyler beni

G.539-3/434

Eyvân: Kemer, saçak, köşk, kemerli bina, oturulacak yüksek yer, büyük sofa mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın on altı yerinde eyvân kelimesi kullanılmıştır.

Köşkü, nurlu sabahın parlağı gibi bayrak ve yine altın başlı ve gümüşten bir kaftanı andıran sancak doğdu. Bayrak milleti, sancak devleti temsil eder. Sancak devleti temsil ettiği için daima önde gider ve çok kıymetlidir. Onun bu kıymetini ihtiva etmesi için altın ve gümüşle bezenir. Devlet tüm unsurları ile birliktelik göstermeli ve ihtişama sahip olmalı ki kuvvet ve kudret onunla olsun. Beyit:

Yine ol sancak-ı zerrîn-ser ü sîmîn-kabâ kıldı

Livâ-yı subh-ı nürânî gibi rûşen bu *eyvân*ı

K.14-4/33

Bu kıymetli taşlarla bezenmiş yücelik kuşağında parlak ay, hilalin parmağına yüzük taksın. Beyit:

Tâ bu *eyvân*-ı murassa' kemer-i 'âlîde

Taka engüşt-i hilâle meh-i enver hâtem

K.19-55/48

Ay kadehinin bir kubbe üstünde durmadan kırılmasının nedeni, âhımın topunun gürültüsünden yerin ve göğün titremesidir. Âşık öyle âh eder ki yer gök bu âh üzre titrer. Ay kadehi de elbette bu titreme üzerine kubbenin üzerinde duramaz. Kubbeden kasıt dünya, ay kadehinden kasıt ise aydır. Şair âhının tesirinden, bu âhın üzüntüsünden, kederinden ayın dahi ortalrda görünmek istememesini kast etmektedir. Beyit:

Kamer câmı bu *eyvân* üzre dâ‘im sındugı bu kim

Sadâ-yı tôp-ı âhumdan zemîn ü âsmân ditrer

G.139-3/188

O kişi ki, yoksulluk köşesini tercih edip kanaat üzerine yaşamakta, artık güneşi mum diye yaksa umurunda değil, sütun saraylar edinse dönüp bakmaz. Beyit:

Fakr küncin ihtiyâr itdi şu kim kâni‘ olur

Şem‘ası şems olsa bakmaz tâk-ı *eyvân* istemez

G.206-2/226

Feleğin yıldızının çırası güneşten parıltılı olmuş, itibar sarayının köşkü feleğe karşı başı dik olsun. Beyit:

Çerâğ-ı kevkeb-i bahtun güneşden tâb-nâk olmış

Felekden ser-fırâz olsun sarây-ı kadrün *eyvân*ı

G.546-9/438

Küngüre: Küngere, küngüre veya küngür, şerefeye, bilhassa kale bedenleri üzerindeki çıkmalara denilir.

Bâkî Dîvânı’nın dört yerinde küngüre kelimesi kullanılmıştır.

Gece vaktinde yıldızların mumu ışıldayıp gök sarayının kubbesi süslenmişti. Bâkî beyitte gece karanlığında yıldızlarla süslü bir gökyüzü tablosu çizmiştir. Gökyüzü saraya yıldızlar da muma teşbih edilmiştir. Beyit:

Hengâm-ı şeb ki *küngüre*-i kasr-ı âsmân

Zeyn olmış idi şu‘lelenüp şem‘-i ahterân

K.1-1/3

O ki dergâhının tozuna bağlılığı sonucunda övünme tacının en yüksek noktası, tepesi göklere ulaştı. Kanuni “mürşid-i kâmil”e benzetilerek onun yüce himmetinden

faydalanılarak ona intisap etme, teveccühlerine mazhar olma ele alınmaktadır. Mürşit için bilginin zerresi, tozu dahi çok kıymetlidir. Zira o toz, mürşid-i kâmilden hâsıl olur. Beyit:

Ol kim gubâr-ı der-gehine intisâb ile

Eflâke irdi *küngüre*-i tâc-ı iftihâr

K.17-8/38

Onun himmetinin gözetleme yerinin yüce zirvesine ölümlülük tufanının kasırgasıyla toz erişemez. Padişah öylesine yüce öylesine ihtişamlıdır ki ölüm dahi onun sarayına erişemez. Beyit:

Manzar-ı himmetinün *küngüre*-i rif'atine

İremez sarsar-ı tûfân-ı fenâ birle gubâr

K18-36/42

Hani o mutluluk tacının en tepesinin mücevheri, hani o kerem ve lütuf sahibi divanın sultanı… Fâni dünya, dünyanın gelip geçiciliği ve dünyanın kimseye kalmayacağı belirtiliyor. Beyit:

Kanı ol *küngüre*-i tâc-ı sa'âdet güheri

Kanı ol bâr-geh-i lutf u kerem sultânı

Mersiye-i Mihrümâh Sultân.I-6/82

Revâk: Kıl obadan Arap evine yahut önündeki saçağa, merdiven başlarında, kapı önlerindeki pabuçluk tabir olunan yerlere verilen addır.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde revâk kelimesi kullanılmıştır.

Zevk u şevkun yiridür raks uralum dest-efşân

Virelüm zelzeleye tâk u *revâk*ı berü gel

G.292-3/281

Kayser'in sarayının kemeri de kubbesi de gitti kalmadı. Nice İran hükümdarı geçti gitti ne saraylarının kemerleri kaldı ne de şâşâları/gösterişleri kaldı. Beyit:

Gitdi Kayser kasrınun tâk u *revâk*ı kalmadı

Nice Kisrâ geçdi tâk u tumturâkı kalmadı

G.533-1/431

Sath: Evin damına denilir. Aslında yayıp döşemek, dümdüz yaymak manasınadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde sath kelimesi kullanılmıştır.

Yüceliğimin sarayı semanın çatısına gölge düşürsün eğer lütfunu bina eden bana mimar olursa. Beyit:

Rif'atum kasrı sala *sath*-ı semâya sâye

Eger olursa ana bânî-i lutfun mi'mâr

K.25-38/69

Kubbe, günbed.

Kubbe: Tepesi yuvarlak binaya denir. Aslında çadır demektir.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde kubbe kelimesi kullanılmıştır.

Avazen bu âleme Davut gibi çınlasın. Çünkü bu gök kubbede baki kalan ancak hoş bir seda imiş. Beyit:

Âvâzeyi bu 'âleme Dâvûd gibi sal

Bâkî kalan bu *kubbe*de bir hoş sadâ imiş

G.218-3/234

Ey çalgıcı aşkın ahengini ve sazını yüksek sesle çal ki asla o dönen kubbede o sadaddan başka bir şey kalmaz. Beyit:

Bülend-âvâze kıl saz u nevâ-yı ‘aşkı ey mutrıb

Ki kalmaz *kubbe*-i gerdûnda hergiz ol sadâdan yig

G.271-6/267

Feridun Bey ki himmet dünyasının en çok bileni yüce ve ulvi kubbesinin üzerinde bir su kabarcığıdır. Beyit:

Cihân-ı himmetün bahr-i firâvânı Feridun Beg

Ki üstine habâb olmış anun ol *kubbe*-i ‘ulyâ

K.27-14/74

Günbed: Kubbe manasındadır. Ayrıca gül goncası, piyale, kadeh ve İran’da donanmalarda yapılan süslü kameriye gibi iğreti yapı manalarına da gelir.

Bâkî Dîvânı’nın on dört yerinde günbed kelimesi kullanılmıştır.

Eğer dönen kümbet, kubbe tersine dönmeseydi, ağlama ve inleyiş içerinde olan zavallı bülbül olmazdı ve gül de dikene yâr olmazdı. Âşık-sevgili-rakip üçgeni belirgin bir biçimde işlenmiştir. Feleğin ettiği dönekliği şair beyitte ne de güzel ifade eder. Felek eğer dönmese ne bülbül ağlayıp inleyecek ne de gül hâre yar olacaktır. Bülbül âşık, gül sevgili, hâr ise rakiptir. Günbed-i gerdûn ise felektir. Felek dünya etrafında ters istikamete doğru dönüşünü sürdürür. Şair bu durumdan dolayı bülbülün ağlama ve inleyiş içerinde olduğunu belirtmektedir. Gülün âşığa değil de rakibe yüz vermesi bu sebepledir. Felek yüzünden âşık daima mutsuzdur. Beyit:

H^{v}âr u zâr olmazdı bülbül hâre yâr olmazdı gül

‘Aksine devr itmeyeydi *günbed*-i gerdân eğer

K.13-4/32

Rüzgâr çiçek yapraklarını gökyüzünün o kadar yükseğine çıkardı ki, dönen gök kubbe yıldızlarla dolu görünür. Gökteki yıldızlar bir inanışa göre bileyici çarkına

tutulmuş ay hançerinden çıkan kıvılcımlardır. Fakat uçuşan çiçek yapraklarının rüzgârla göğe kadar yükselip yıldızları meydana getirdiği benzetmesi çok dikkat çekicidir. Beyit:

Berg-i ezhârı hevâ şöyle çıkardı felege

Pür-kevâkib görinür *günbed*-i çarh-ı devvâr

K.18-18/40

Feleğin kubbesi çelikten miğfer, ahım ise elmastan kılıç gibidir. Miğfer şekil itibarıyla kubbeye benzer ve bu sebeple bu ilişki kurulmuştur. Kubbe çelikten de olsa o çeliği delecek kadar kuvvetli ve kudretli bir element olan elmastan bir âh kılıcına da âşık sahiptir. Beyit:

Günbed-i çarh u şuʿle-i âhum

Tîg-i elmas u migfer-i pülâd

G.36-3/122

Âh edişimin rüzgârının çarpmasıyla felek şöyle bir sarsılır. Dünyaya bir titreme düşer ve tâ Satürn gezegenin kubbesi titrer. Âşık o kadar tesirli bir ah eder ki onun âh etmesi sonunda yedi kat gök yüzünü dahi titreme alır. Satürn gezegeninin emrinde yedinci felek vardır. Şair âh etmesinin sarsıntısının en üst noktaya ulaştığını hatta bununla da yetinmeyip Satürn'ün tepesinde bulunan kubbeye varıp tesir ettiğini belirtmektedir. Beyit:

Şöyle sarsar felegi sadme-i bâd-ı ahum

'Âleme lerze düşer *günbed*-i Keyvân ditrer

G.70-2/143

Âh edişimin kayın ağıcından yapılmış okunun ucu yedi katlı feleği öyle deldi ki, gökyüzün yedi katının kubbesi adeta kevgire döndü. Kevgir, birçok deliğe sahip bir

mutfak eşyasıdır. Feleğin de yedi katlı olduğu bilinmektedir. Şairin âh etmesi bu kez tüm kainatı delik deşik etmiştir. Beyit:

Zahm-ı haden-i âh ile deldüm şu denlü kim
Kef-gîre döndi *günbed*-i heft âsmânı gör

G.77-6/148

Âşıkların inlemesi ile feleğin kubbeleri güm güm diye ses çıkarmaktadır. Doğrusu bu güzel ve hoşa giden ses mutluluk verici bir sestir. Beyit:

'Uşşâk iniler güm güm öter *günbed*-i gerdûn
Hakkâ bu güzel hûb u safâ-bahş sadâdur

G.105-6/166

Biz bu parlak sarâyın kubbesinde evi barkı neyleriz. Dünyanın sultanıyız sırça sarâylara sahibiz. Basit bir evde şairin gözü yoktur. Beyit:

Hânümânı n'eylerüz bu *günbed*-i mînâda biz
'Âlemün sultânıyuz sırça sarâya mâliküz

G.191-2/217

Gûşe, künc.

Gûşe: Köşe, açı demektir.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi üç yerinde gûşe kelimesi kullanılmıştır.

Güneş ufukta Hz. Süleyman'ın mührü gibi göründü ve her köşeye parlaklığını saldı. Güneş ufukta görününce ortalık aydınlanmıştır. Güneş, Hz. Süleyman'ın mührüne teşbih edilmiş. Benzetme yönü her ikisinin de yuvarlak ve dünyaya egemen olmasıdır. Güneş bütün dünyaya hâkimdir: Göğün tepesinden her şeyi görür, dünyaya feyiz ve bereket verir. Göğün ve bütün gezegenlerin sultanıdır. Hz. Süleyman da mührü ile

dünyaya hâkim olmuştur. Hz. Süleyman Davut Peygamberin oğludur. Babası gibi hem peygamber, hem hükümdardır. Taşı kibrit-i ahmerden (kırmızı yakut; altın fosfor) olan üzerinde ism-i azam yazılı yüzüğü (mührü) ile insanlara, cinlere, perilere, devlere, bütün vahşi hayvanlara, kuşlara ve rüzgâra hükmederdi. Her türlü dili bilir, kuşlarla, hayvanlarla konuşurdu. Bu, Süleyman'ın mucizesidir. Hz. Süleyman'ın yüzüğü mührüdür. Mühür yüzük seklinde parmakta taşınırdı. "Mühür kimdeyse Süleyman odur" sözü mührün önemini bildirir. Bir gün tuvalete giderken karısına bıraktığı yüzüğünü bir dev (şeytan) eline geçirmiş ve Süleyman türlü zorluklarla yüzüğünü gen alıncaya kadar onun tahtında oturup hükmetmiştir. Hz. Süleyman'ın karınca ve Belkıs'la olan macerası edebiyatta çok kullanılmıştır. Hikâyeye göre, Hz. Süleyman savaşa giderken karıncaların ülkesinden geçmiş ve karınca beyinin karıncalara "yuvalarınıza girin, Süleyman'ın askeri sizi çiğnemesin" diye bağırdığını duymuştur. Hz. Süleyman gülerek atından inip beyle görüşmüş ve ondan çok yararlı öğütler almıştır. Karınca beyinin verdiği bir çekirge budu ile Süleyman'ın bütün ordusu doymuş ve yarısı da artmıştır.

Süleyman-Belkıs olayı da şöyledir: Süleyman'ın habercisi olan Hüdhüd bir gün su aramak için dolaşırken Sabâ ülkesine uğramış ve bu güzel, sulak, yeşillik ülke ve melikesinin güzelliğini gelip Süleyman'a anlatmıştır. Hz. Süleyman Belkıs'la haberleşmiş, onu ülkesine çağırmıştır. Önce bu çağrıya uymayan Belkıs armağanlar göndermiş ve sonunda veziri Asâf'ın tahtı ile birlikte Süleyman'ın ülkesine götürmesiyle onun haşmet ve debdebesini görerek onunla evlenmiştir. Beyit:

Etrâfa saldı şa‘şa‘asın *gûşe gûşe* mihr
Oldı ufukda mühr-i Süleymân gibi ‘ayân

K.1-10/4

Senin (Ey sevgili Peygamber Efendim) o güzel vasıflarının bulunduğu şiirleri okudukça her köşeden dinlemeye Selman'ın canı ve Hazreti Hasan'ın tertemiz olan ruhu gelir. Sahabe-yi Kiram'dan olan bu zâtlar özellikle anılmıştır. Selman-ı Fârisî Hz. Ali'ye yakınlığı ile bilinmekte, Hz. Hasan ise Hz. Ali'nin oğludur. Bu benzerlikten ötürü bu iki isim bir arada zikredilmiştir. Beyit:

Okudukça na'tunı her *gûşe*den gûş itmege

Cân-ı Selmân rûh-ı pâk-i Hazret-i Hassân gelür

K.6-20/21

Yalnızlık köşesine gizlenerek kırmızı dudakları hayal et. Ey gönül, kendini hem cevherin kaynağı yap hem de kaynağın cevheri ol. Leb, vahdeti temsil etmektedir. Birliği ifade eder. Uzlet köşesinde, yalnızlık köşesinde ise âşık sevgili ile baş başadır. Sevgiliye ulaşmak için âşık her yolu dener. Gevher, mücevherdir ki harabelerde bulunur. Harabeler ise uzlettedir. Kişinin değerli bir cevher olabilmesi için özünü mahvetmesi nefsini köreltmesi gerekir. Nefis terbiyesi neticesinde o öz cevhere dönüşür. Cevher, candır. Hem o cevhere ulaşmak için mücevher kutusu olacak ki bu kötülüklerden arınmış bedendir hem de mücevher olacak ki bu da candır. Beyit:

Leb-i la'lin hayâl it *gûşe*-i uzletde pinhân ol

Dilâ hem kân-ı gevher kıl özün hem gevher-i kân ol

K.11-1/29

Gönül ehli sıkıntının azıksız köşesinde yatar. Felek ise ihsan sofrasını cahil insana kurar/çeker. Gönül ehli her zaman sıkıntı içerisindedir. H^{v}ân-ı ihsâna ulaşmak için gayrettedir. Zahmet olmadan rahmet olmayacağı içindir ki eziyete katlanır. Felek ise cevr ü cefa etmekten geri durmaz. Azıksız köşede nefis terbiye edilir ve ancak bu şekilde gönül ehli olunabilinir. Nefsin arzusu mal, mülktür. Nefis cahil kimseye tesirini

kolaylıkla gerçekleştirir. Âlim kimse ilmiyle âmil olmalı ve nefse aman vermemelidir. Burada âlim ile cahil kimsenin kıyası söz konusudur. Beyit:

Ehl-i dil *gûşe*-i bî-tûşe-i mihnetde yatur

H^{v}ân-ı ihsânı felek merdûm-i nâ-dâne çeker

K.12-12/31

Ey Muhibbi, eğer rahata kavuşmak istiyorsan elini dünya işlerinden çekici ol, uzlet köşesi gibi bir manevi huzur imkânı bulunmaz. “Uzlet” hiçbir şeye ve hiç kimseye karışmadan köşeye çekilmek, az yemek, az uyumak ve az konuşmak makamıdır. Beyit:

Ger huzur itmek dilersen ey Muhibbî fârig ol

Olmaya vahdet makâmı *gûşe*-i ‘uzlet gibi

Tahmîs-i G. Sultân Süleymân Hân V-4,5/91

Senin acımasızca fırlattığın taşın kaşımda açtığı kanlı yara, benim için sarığımın köşesinde kırmızı bir karanfildir sanki. Sevgilin acımasızca taş atarak âşığı yaralaması dahi âşık için güzel bir sebebe bağlanmakta, o taş sonucu başında açılan yarayı sarığına taktığı karanfile benzetmektedir. Renk itibarıyla kırmızı ve kıvrım kıvrım olan karanfil çiçeği bir bakıma yaranın şeklini de andırmaktadır. Beyit:

Seng-i bî-dâdunla serde zahm-ı hûnîmün ki var

Gûşe-i destârda rengîn karanfüldür bana

G.12-3/109

Gül bahçesinin köşesini gör de kaşının köşesini hayal et. Güzel kokular satan atarın tablasını gör de saçlarının o kıvrım kıvrım olan halkalarını karşılaştır. Sevgilinin tüm vasıflarının bir başka unsurla kıyasında üstün ve daha güzel olan sevgilin vasıflarıdır. Kâinattaki en güzel olan şeylere teşbih edilir. Beyit:

Künc-i ebrûsın hayâl it *gûşe*-i gül-zârı gör

Halka-i zülfin kıyâs it tabla-i ‘attârı gör

G.71-1/144

Bâkî, eğer zevk almasını bilenler böyle bir zamanda keder ve üzüntü köşesinde oturup kalırlarsa yazık olur. Beyit:

Bakî bu demde hayf ola ehl-i mezâk eger

Künc-i belâ vü *gûşe*-i mihnetde kalalar

G.103-7/164

Bülbül ötüşüyle birlikte Mantıku’t-tayr adlı eseri okumaya başladı ve gül bahçesinin köşesi de güzel kokular satan kulübeye dönüştü. Külbe burada ticarethâneye/dükkâna benzetilmiştir. Beyit:

Mantıku’t-tayr okumaga başladı mürg-i çemen

Gûşe-i gül-zâr şimdi külbe-i ‘Attârdur

G.110-2/169

Ey sevgili, harap olan gönlünde senin aşkının sırrını saklayan bir âşık, virane köşesinde yığın yığın hazine gizlemiş demektir. Âşık için gerçek hazine sevdiğine duyduğu aşktır. Beyit:

Dilde şol ‘âşık ki sırr-ı ‘aşkun itmişdür nihân

Gûşe-i virânede genc-i firâvân gizlemiş

G.214-2/231

Gönül kapıcıların, sevgililerin, kaşlarına secde edenler, ibadet mihrabının köşesine baş eğmez oldu. Sevgilinin kaşa benzeyen mihrabı dururken âşıklar asla başka bir yere secde etmezler. Beyit:

Baş egmez oldı *gûşe*-i mihrâb-ı tâ'ate

Ebrûlarına secde kılan dil-rübâlarun

G.262-3/262

Lale renkli sâki (sevgili) ile gül renkli şarap olsa, meyhane köşesi ile gül bahçesi birdir. Âşık için bulunduğu mecliste sevgilinin bulunması her şeyden önemlidir, sevgilinin bulunması ile meyhane köşeleri dahi ona gül bahçesi gibi gelir. Çünkü sevgili güldür. Beyit:

Künc-i mey-hâne ile *gûşe*-i gül-şen birdür

Sâkî-i lâle-izâr u mey-i gül-fâm olsa

G.435-4/370

Bana gönlümün sevdiği kaşını, bülbüle de gül bahçesinin köşesini (verin). Âşık bundan başka ne dileyebilir ki. Sevgilinin kaşı âşık için tek mekân, bülbül için de gül bahçesinde bir köşe. Beyit:

Bana ebrû-yı rûy-ı cânânî

Bülbüle *gûşe*-i gül-istânî

G.488-1/403

Künc: Köşe, açı demektir Künc'ün aynı zamanda bodrum, kiler gibi evin yer altında yapılmış bölümü, insan tenindeki veya kilim gibi şeylerdeki kırışıklık mânâları da vardır,

Bâkî Dîvânı'nın yirmi iki yerinde künc kelimesi kullanılmıştır.

Uzun yıllar medreselerin köşelerinde yatarak eziyet çekmişiz uzun zaman boyunca her birimiz. Medrese eğitimi alan herkes eğitimi boyunca bir çok sıkıntı çekmiştir. Medrese de yatıp kalmak, oralarda yiyip içmek her biri başlı başına bir macera ve ayrı ayrı elemdir olgunluğa gidecek olan yolda. Beyit:

Bu tarîkun nice yıl *künc*-i medârisde yatup

Elemin çekmiş iken her birümüz nice zaman

K.2-43/10

Eğer dert öğrenmeyi tamamladıysan viraneler köyüne git ki seni hazine yapsınlar çünkü hazine bu viraneler köyünün yıkık köşelerinde oturur. Âşık sevdiğinden ötürü dertli gamlı kederlidir. Gamlı kederli kimse yıkılmış harâp olmuştur. Bâkî âşığın halini yıkık köye benzetmektedir. Âşık sevgili ile bir başına kalabilmek için harabelere virane köşelerine çekilir. Âşık için hazine sevgilidir. Beyit:

Eger tahsîl-i derd itdünse düş kûy-ı harâbâta

Seni genc itdiler çünkim mukîm-i *künc*-i vîrân ol

K.11-2/29

Gül bahçesinin köşesini gör de kaşının köşesini hayal et. Güzel kokular satan atarın tablasını gör de saçlarının o kıvrım kıvrım olan halkalarını karşılaştır. Sevgilinin tüm vasıflarının bir başka unsurla kıyasında üstün ve daha güzel olan sevgilin vasıflarıdır. Kâinattaki en güzel olan şeylere teşbih edilir. Beyit:

Künc-i ebrûsın hayâl it gûşe-i gül-zârı gör

Halka-i zülfin kıyâs it tabla-i ‘attârı gör

G.71-1/144

Ay, evinin köşesinde yanağının devretmesinde takılıp kaldı bu sebeple uzun zamandır yanağına nişanlı olarak bilinir. Ay ancak sevgilinin süsü, bezeği, ziyneti olabilir. Beyit:

Devr-i ruhunda kaldı kamer *künc*-i hânede

Nâmı egerçi haylî zamândur nişânludur

G.102-4/164

Bâkî, eğer zevk almasını bilenler böyle bir zamanda keder ve üzüntü köşesinde oturup kalırlarsa yazık olur. Beyit:

Bakî bu demde hayf ola ehl-i mezâk eger
Künc-i belâ vü gûşe-i mihnetde kalalar

G.103-7/164

Sarhoşların naraları ile tekkelerdeki zikir ve dua sesleri sana kavuşulacak bir köşe içindir. Bütün bu gürültü ve çekişme bu sebeptendir. Beyit:

Hây u hûy-ı hânkâh u na're-i mestâneden
Hep visâlün *künc*idür maksûd gavgâ bundadur

G.157-5/200

O kişi ki, yoksulluk köşesini tercih edip kanaat üzerine yaşamakta, artık güneşi mum diye yaksa umurunda değil, sütun saraylar edinse dönüp bakmaz.

Fakr *künc*in ihtiyâr itdi şu kim kâni' olur
Şem'ası şems olsa bakmaz tâk-ı eyvân istemez

G.206-2/226

Gam köşesinde bırakın da ağlasın Bâkî, yâr sevmek onun nesine gerek, kendini ne zannediyor? Beyit:

Künc-i gamda ko aglasun Bâkî
Yâr sevmek anun nesine gerek

G.282-5/274

Yakamı parçaladım. Bağrımın yaralarından sana âşık olduğum anlaşıldı. Viran bir köşeyi kazdım, içinden hazine ortaya çıktı. Şair iki mısra arasında bir benzerlik kurmaktadır. Viran olan köşeyi kazarak hazineye ulaştığını ve buna benzer şekilde de

bağrını parça parça etmesiyle gerçek hazine olan ona duyduğu aşkının ortaya çıkmasını bir birine benzetmektedir. Beyit:

Yakam çâk eyledüm ‘aşkım yolında dâg-ı sinemde
İçinden genc peydâ oldı bir *künc*-i harâb açdum

G.320-2/298

Benim işim, gönül levhasına hattının nakşını yazmaktır. Emelim ise yalnızlık köşesinde senin dudağını düşünmektir. Beyit:

Levh-i hâtırda hatun nakşını yazmak ‘amelüm
Künc-i halvetde senün fıkr-i lebündür emelüm

G.332-1/305

Bâkî'nin biçare ve aciz olan gönlünde sırdaşım olsaydı. Bela köşesinde çektiğim sıkıntıları bir bir ona anlatırdım/derdim. Beyit:

Dil-i dermânde-i Bâkî gibi hem-râzum olsaydı
Belâ *künc*inde bir bir çekdügüm derdüm ana dirdüm

G.344-6/313

Senden ayrı kalışın acısı ile yanmış, perişan, gönlü hasta, gam köşesinde kimsesiz ve hasta bir halde kalmış birini sorarsan, işte o benim. Beyit:

Fürkatünde teşne-leb hâtır-perişân haste-dil
Künc-i gamda bi-kes ü bimâr dirsen işte ben

G.380-5/334

Lale renkli sâki (sevgili) ile gül renkli şarap olsa, meyhane köşesi ile gül bahçesi birdir. Âşık için bulunduğu mecliste sevgilinin bulunması her şeyden önemlidir, sevgilinin bulunması ile meyhane köşeleri dahi ona gül bahçesi gibi gelir. Çünkü sevgili güldür. Beyit:

Künc-i mey-hâne ile gûşe-i gül-şen birdür

Sâkî-i lâle-izâr u mey-i gül-fâm olsa

G.435-4/370

Ben gölü yaralıyım. Allah aşkına yanağının mumunu bana göster. Süzgün gözün gibi karanlık bir köşede kaldım. Beyit:

Karşu tut şem'-i ruhun bi'llâhi ben dil-hasteye

Künc-i târîk içre kaldum çeşm-i bîmârun gibi

G.485-6/401

Gönül, senin saçının belalı bağı ile gam köşesinde erkek aslan gibi zincirlerle bağlı yatar. Beyit:

Bend-i belâ-yı zülfün ile *künc*-i gamda dil

Zencîrlerle baglu yatur şîr-i ner gibi

G.503-2/413

Âşığın meskeni hüzünlü gecelerde karanlıkların hazinesidir fakat âşık öyle bir âh eder ki âhının kıvılcımıyla her sabah doğunun mumunu yakar/bu âh ile güneşin doğuşuna vesile olur. Beyit:

Şâm-ı gamda meskenüm bir *künc*-i zulmetdür velî

Şû'le-i âhum yakar her subh şem'-i hâveri

G 515-3/421

Taht, serir, sadr.

Taht: Hükümdarların oturdukları süslü büyük koltuk, oturulacak yer sedir, yüksek yatak ve manda köselesi mânâlarındadır. Hükümdar koltuğu, padişahlık makamı. Divân şiirinde gerçek anlamı yanında sevgilinin güzelliği, âşığın gönlü, felek, gül ve alın birer taht olarak

düşünülür. Bunlar içinde en önemli olanı âşığın gönlüdür ki sevgili denen sultan, gelip o tahta oturmuştur. Bazen ortada oturan sevgilinin hayâli veya âşığın kendisidir. Tâc ile taht da padişahlık alâmeti olarak sık sık anılır(Pala, 1999: 380).

Bâkî Dîvânı'nın otuz yerinde taht kelimesi kullanılmıştır.

Sevgilinin muhabbetinin şahının meskeni gönlün taht makamıdır. Lâl taşı gibi olan dudağın hayalinin menzili de canın halvet sarâyıdır. Beyit:

Mesken şeh-i mahabbetüne *taht*-gâh-ı dil
Menzil hayâl-i la'lüne halvet-sarây-ı cân

K.1-33/6

Eşiğinin toprağına yüksek zümre ve alt tabaka muhakkak muhtaçtır. Yalnız kullar değil tahtlarındaki sultanlar bile muhtaçtır. Padişahın şanı o denli yücedir ki onun hâkimiyeti cihanı kaplamıştır. Onun yardım ve ihsanı olmadan hareket edebilmek imkânsızdır. Beyit:

Âsitânı hâkine muhtâç mutlak hâs u ʿâm
Yalunuz kullar degül *taht*ında sultânlar bile

K.10-12/29

Padişah'ın Hz. Süleyman'ın tahtına benzeyen tahtı fetih rüzgârı üzerinde yürüdü ve düşmanın bahtının yuvası yıkılıp darmadağın oldu. Beyit:

Yıkıldı hânümân-ı bahtı ber-bâd oldı aʿdânun
Revân oldı nesîm-i feth ile *taht*-ı Süleymânî

K.14/6

Sünbül başına kıymetli taşlarla bezenmiş taç takarak çimen ülkesinin tahtına geçip hükümdar oldu. Beyit:

Urınup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül

Oldı iklîm-i çemen *taht*ına ser-ver sünbül

K.24-1/62

Zaman Süleyman'ın tahtını bozdu dağıttı; şimdi İskender tahtlı Sultan 2. Selim'i gör. Burada Süleyman Peygamber'in tahtını rüzgârın taşıması inancına işaret edilmektedir. "Berbâd kılmak"ın sözlük anlamı "rüzgârın üstüne oturtmak, rüzgâra bindirmek" şeklindedir. Bu haliyle Süleyman Peygamber'in tahtını rüzgârın taşımasını hatırlatmaktadır. Beyit:

Ber-bâd kıldı *taht*-ı Süleymânı rüzgâr

Sultân Selîm Hân-ı Sikender-serîri gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VII-5/80

Senin hayalin aydınlık göğsümün derinliklerinde taht makamıdır, uygun olmaz yakışmaz kalbe ne Dârâ ne de Behmen, gönlün yalnızlık sarayının makamına bunların hiç biri yakışmaz orada illa sen olmalısın ey yâr. Âşık gönül sarayının tahtının sahibi sevgiliden başkası değildir. O makam ne ihtişam ve ululuk sembolü Dârâ'ya ne de zeki ve anlayışlı Behmen'e yaraşır. Âşığa göre gönlünün derinliklerinin parlak zemininde yer verdiği taht makamının yegâne sahibi illâ ki sevgilidir/yârdır. Beyit:

Hayâlün taht-gâhıdur derûn-ı sîne-i rûşen

Sezâ-vâr olmaz ol sadre eğer Dârâ eger Behmen

Yaraşmaz mesned-i halvet-sarây-ı dilde illâ sen

Tahmîs-i G. Sultân Murâd Hân III-1,2,3/96

Yine, gül bahçesinde zümrüt renkli tahtını kurdular; bahar sultanı, güllerle birlikte oturuyor. Beyitte geçen "sultân-ı 'îd (bayram sultanı)"den kasıt, mevsimler içinde, insana en fazla neş'e, sevinç ve yaşama arzusu veren ve insanın içini açan ilk

bahardır. İlk baharın gelmesiyle bütün varlık âleminin yüzü güler, canlı cansız her şey adeta bir bayram sevinci duyar. Zamanlar ve mevsimler içerisinde gerçek bir bayram olan ilkbahar, aynı zamanda sultandır. Şair, ilk baharı çimen ülkesinde yemyeşil tahtında oturup maiyetindeki adamlara benzettiği güllerle sohbet eden bir padişaha benzetmektedir. Beyit:

Gül-şende kurdılar yine *taht*-ı zümürrüdîn

Sultân-ı ‘îd güller ile oldı hem-nişîn

G.387-1/339

İlkbahar mevsimi yine saltanat çadırını kurdu. Çimen, şimdi sanki Cemşid'in tahtı, lale ise İskender'in tacıdır. Çemen tahta teşbih edilmiş, lale ise taca teşbih edilmiştir. Baharın gelişi ise dünya üzerine kurulmuş çadıra benzetilmiştir. Beyit:

Saltanat bâr-gehin kurdı yine fasl-ı bahar

Taht-ı Cemşîd çemen tâc-ı Sikender lâle

G.466-2/388

Serîr: Taht, sedir demektir. Mülk, saltanat ve refah anlamında da kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde serîr kelimesi kullanılmıştır.

Zaman Süleyman'ın tahtını bozdu dağıttı; şimdi İskender tahtlı Sultan 2. Selim'i gör. Burada Süleyman Peygamber'in tahtını rüzgârın taşıması inancına işaret edilmektedir. "Berbâd kılmak"ın sözlük anlamı "rüzgârın üstüne oturtmak, rüzgâra bindirmek" şeklindedir. Bu haliyle Süleyman Peygamber'in tahtını rüzgârın taşımasını hatırlatmaktadır. Beyit:

Ber-bâd kıldı taht-ı Süleymânı rüzgâr

Sultân Selîm Hân-ı Sikender-*serîr*i gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VII-5/80

Kimine göre içki kadehi devletin tâcıdır ve meyhanenin en itibarlı yeri ise izzet karyolası olur. Âşık için şan da şöhret de kadehte ve meyhanededir. Onun tacı kadehi, sarayı ise mey-gedesidir. Beyit:

Câm-ı mey sadr-ı mey-gede kimine
Tâc-ı devlet *serîr*-i izzet olur

G.93-5/158

Ey Bâkî; söz ülkesine boyun eğdirdim. Bu gün şiir tahtına güçlü bir hükümdar gibi, ben oturmuşum. Bu beyitte "Bakî" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Bâkî", (şairin ismi ve mahlası olmanın yanında), lügatte (daimî, ebediyyen, bundan böyle) anlamına gelir. Buna göre beyit şöyle anlaşılabilir; "Bu gün şiirin tahtına güçlü bir hükümdar gibi, ben oturdum. Artık bundan böyle söz ülkesi sonsuza kadar benim emrime girmiştir.

Bâkî musahhar oldı bana kişver-i suhân
Geçdüm *serîr*-i nazma bu gün husrevâne ben

G.357-6/321

Güller naz ve izzet tahtının üzerine geçince seher vaktinden bülbüller niyaza başladı. Beyit:

Geçüp güller *serîr*-i ‘izz u nâza
Seherden geldi bülbüller niyâza

G.453-1/380

Sadr: Her şeyin ön tarafına en yüce yerine denilir. Göğüs, rücû՚ etmek mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı’nın beş yerinde sadr kelimesi kullanılmıştır.

Vezirlik makamının rütbesinde en üstün yerde olasın. Üstünlük kazanmış en yüce padişah olan mühüre teslim olasın. Beyit:

Mesned-i *sadr*-ı vezâretde ser-efrâz olasın
Kıla teslîm şehenşâh-ı muzaffer hâtem

K.19-56/48

Senin hayalin aydınlık göğsümün derinliklerinde taht makamıdır, uygun olmaz yakışmaz kalbe ne Dârâ ne de Behmen, gönlün yalnızlık sarayının makamına bunların hiç biri yakışmaz orada illa sen olmalısın ey yâr. Âşık gönül sarayının tahtının sahibi sevgiliden başkası değildir. O makam ne ihtişam ve ululuk sembolü Dârâ'ya ne de zeki ve anlayışlı Behmen'e yaraşır. Âşığa göre gönlünün derinliklerinin parlak zemininde yer verdiği taht makamının yegâne sahibi illâ ki sevgilidir/yârdır. Beyit:

Hayâlün taht-gâhıdur derûn-ı sîne-i rûşen
Sezâ-vâr olmaz ol *sadr*e eğer Dârâ eger Behmen
Yaraşmaz mesned-i halvet-sarây-ı dilde illâ sen

Tahmîs-i G. Sultân Murâd Hân III-1,2,3/96

Kimine göre içki kadehi devletin tâcıdır ve meyhanenin en itibarlı yeri ise izzet karyolası olur. Âşık için şan da şöhret de kadehte ve meyhanededir. Onun tacı kadehi, sarayı ise mey-gedesidir. Beyit:

Câm-ı mey *sadr*-ı mey-gede kimine
Tâc-ı devlet serir-i izzet olur

G.93-5/158

Vaaz meclisine oturmak alçaklıktır. İrfan meyhanesinin en muteber yerine yani en önüne otur da yükseklik yücelik bul. Âşık için vaaz meclisi alçaklık, meyhane ise yücelik meclisidir. Çünkü sevgili meyhanelerde boy gösterir. Beyit:

Meclis-i va‘za oturmak katı alçaklıkdur

Sadr-ı mey-hâne-i ‘irfana yitiş rif‘at bul

G.307-4/289

Pâye.

Pâye: Merdiven, basamak demektir. Kadr, mertebe, üstad, temel, direk, destek mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı’nın on beş yerinde pâye kelimesi kullanılmıştır.

İtibarlı güzel atının nalının rütbesine bırak Hakan’ın tacını Kayser’in başındaki tac bile erişemez. Şahın ihtişamının ne kadar yüce olduğunu ifade etmektedir. Kanuni’nin tacının yüceliğine ulaşmayı bırakın Hakan’ın altındaki atın nalının rütbesine/tacına Kayser’in tacı erişemez demekle padişahın ulviliğini belirtmektedir. Beyit:

Vâsıl olmaz *pâye*-i na‘l-i semend-i kadrine

Efser-i Hâkân degül tâc-ı ser-i Kayser bile

K.10-14/29

Yeri asuman, gölgesi sema olan Ali Paşa’dır o, onun ululuğunun zirvesine, kemerine düşüncenin kemendi erişemez. Beyit:

Âsmân-*pâye* hümâ-sâye ‘Ali Pâşâ kim

İremez tâk-i celâline kemend-i efkâr

K.18-28/41

Ey Bâkî sevgilinin kapısına köle olmak bana izzet ve şeref iktidarına sahip olmak, beht ve ikbal rütbesine erişmek gibidir. Beyit:

Bâkıyâ bana gedâ-yı der-i yâr olmakdur

Mâye-i ‘izz u şeref *pâye*-i baht u ikbâl

G.294-5/282

Padişahım, Bâkî senin yolunda ölsün, sen sağ ol. Bahtın sürekli, Hüda yârin (yardımcın), mutluluğun ebedi olsun. Beyit:

Bâkî ölsün yoluna pâdişehüm sen sag ol

Baht *pâye*nde Hudâ yâr sa‘âdet bâkî

G.525-5/426

Cihanın gönlü ışıtan kasrını ebedi sanan bu yerin yokluk selinin gelip gelip geçtiği yer olduğunu bilmez. Beyit:

Bilmez bu kaza reh-güzer-i seyl-i fenâdur

*Pâye*nde sanan kasr-ı dil-efrûz-ı cihânı

G.545-4/437

Ocak.

Ocak: Ateş yakmağa mahsus her türlü yere, özellikle duvar dibine veya içine yapılan üzerinde bacası bulunan ateş yakmağa mahsus girinti şeklindeki yerlere denir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde ocak kelimesi kullanılmıştır.

Meclisinde kalbi altın gibi saf katıksız ve lekesiz olmayan kişiyi bir denesen maden eritme ocağından kurtulamaz. Beyit:

Meclisünde kalbi altun gibi sâfî olmayan

Kâl *ocag*ından halâs olmaz kılursan imtihân

K.22-23/57

Senin çıran gönül yaramın mumuyla dünya etrafında dönen güneşi yakar. Ocağın yanan göğsümle soğuk âh edişleri parlak hale çevirir. Ciğer hicranın iri parçalarını dilim dilim ederek gam bedeniyle besler. Beyit:

Çerâgın şemʿ-i dâgumdan yakar hûrşîd-i ‘âlem-gerd

Ocagın sîne-i germün fürûzân eyler âh-ı serd

Ciger pür-zahm-ı hicrân şerha şerha cism-i gam perverd

Tahmîs-i G. Sultân Murâd Hân II-1,2,3/96

Kapu, Bâb, Der, Der-gâh.

Kapı:

Bâkî Dîvânı’nın on iki yerinde kapı/kapu kelimesi kullanılmıştır.

Allah’ın nasip ettiği kutlu fetihler her zaman sancağınla sarmaş dolaş olsun da cihanın hanları ve hakanları daima senin yüce kapına sığınsın. Beyit:

Hemîşe feth-i fîrûzı livâna iltivâ itsün

*Kapu*na ilticâ kılsun cihânun hân u hâkânı

K.14-37/35

Ey mühür, fetih kapısının keremini herkes senin kapından bilmez ama herkesin elinin de senin kapının halkasına ihtiyacı vardır. Beyit:

Feth-i bâb-ı keremi her ki *kapu*ndan bilmez

İhtiyâcı eline halka-i her der hâtem

K.19-36/47

Bir yoksul Hintli gibi eşiğine geldi. Sünbül, senin kapında kul olmayı dilemektedir. Hintliler esmer tenli olurlar, koyu mor renkli sünbülü bu yönüyle Hintli’ye benzetmektedir. Beyit:

Geldi bir Hindû-yı bî-çâre-sıfat işigüne

Garazı bu ki *kapu*nda ola çâker sünbül

K.24-20/64

Bu devasız derdi gönlüm hep senin kapında kazandı. Yaralı gönlümü görsünler de nasıl onulmaz bir derde tutulduğunu anlasınlar. Devasız olan dert aşk derdi, aşkın verdiği acı ve üzüntüdür. Beyitte "ne derde mübtelâ oldı" derken nasıl, ne derece onulmaz bir derde tutulduğunu söylerken, öte yandan da hangi derde tutulduğunu soruyor. Sorunun cevabı aşk derdi olacaktır. Her derdin çaresi olur, fakat aşk derdine çare bulunmaz. Aşk derdinin sonu kara sevdadır. Kara sevda, melankoli yani deliliktir. Deliliğin de çâresi yoktur. Öte yandan "derde" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır: Nasıl bir derde ve hangi kapıda anlamlarında. Hangi kapıda sorusu sevgilinin kapısı cevabını alacaktır. Bu, böyle yüksek bir kapıda demektir. Kapı, saray, makam anlamında kullanılır: Der-i sa'âdet, bâb-ı âlî gibi. Eşik de aynı anlamdadır (âtebe-i sultani, âsitâne, âsitân). Bu kelimeler büyüklerin, sultanların bulundukları yer, makam anlamındadır. Sevgili de sultandır. Beyit:

*Kapı*mda hâsıl itdi bu devâsuz derdi hep gönlüm

Ne derde mübtelâ oldı dil-i bîmârı görsünler

G.55-2/134

Eşiğinin toprağına ölümsüzlük suyunun pınarı derler. Parlak güneşin senin kapından doğduğunu söylerler. Beyit:

İşigün hâkine ser-çeşme-i hayvân dirler

*Kapu*na matla‘-ı hûrşîd-i dırahşân dirler

G.144-1/191

Gözyaşım öyle hararetle akar gider ki arkasında rüzgâr bile yatişemez. Ahımdan önce kapına varır. Gözyaşı sıcaktır. Bu yüzden çabuk ya da bol anlamında hararet denmiş. Arkasından rüzgâr yetişememesi mübalalı bir şekilde ifade edilmiştir. Ah, rüzgârdır, nefestir. Gözyaşının hızına rüzgâr yetişemeyince ah da yetişemiyor. Gözyaşı

sel halindedir. Ah ve gözyaşı birlikte ortaya çıkar. Amaçları âşığın durumunu sevgiliye anlatmaktır. Gözyaşı ahdan önce varıyor. Aslında beyitte bir gerçek ortaya konmuştur; ah göğe yükselir. Sel ise yeryüzünde akar. Bu yüzden daha önce gitmesi ve ahın ona yetişememesi doğaldır.

Âhumdan önürdi yitişür *kapu*na eşküm

Germiyyet ile şöyle gider bâd yitişmez

G.201-3/224

Âşık sevdiği için gönlündeki ondan gayrıları söküp atıyor ve onun rahatlıkla dil hânesine girebilmesi için kapı yaparak içini kesretten arındırıyor. Beyit:

Dün gice dil hânesin bi‘l-cümle tenhâ eyledüm

Kapu yapdum gayra kesretden müberrâ eyledüm

G.339-1/310

Ey gönlümün tabibi olan sevgilim, dert sahiplerinin hali ile öyle ilgisizsin ki, kapında ağlayıp inleyen ve feryat eden hastaları bile duymutorsun. Beyit:

Tabîbüm eyle müstâgnisin ehl-i derd hâlinden

Ki *kapu*nda figân u zâr iden bimârı tuymazsın

G.396-3/344

Ey sofu, sevgilinin eşiğinde rakibin yerini alacağını umma. Seni kimse o kapıda eşek (rakip) yerine bağlamaz. Beyit:

Yâr işiginde rakîbün yirin umma sôfî

Baglamaz kimse seni ol *kapu*da har yirine

G.422-4/362

Gönül bir Kuloğlu'nun kapısında esir oldu ve dilenci olarak sultanın konağına bağlandı. Gönül daima esir, âşık ise bir dilencidir. Gönül sevgiliye esir olunca âşık da bedenini sevgilinin divanına köle olarak sunmakta bir beis görmez. Beyit:

Bir Kul oglınun esîr oldı *kapu*sında gönül

İntisâb itdi gedâ bâr-geh-i sultâne

G.439-3/372

Kapında ağlayıp inlememek elimde değil. Efendi, vallahi o konuda günahım yok. Bu bâbda deyimi bu kapıda ve bu konuda, bu hususta anlamlarını ifade eder. Bâkî bu iki anlamı tevriyeli bir biçimde kullanmaktadır. Beyit:

*Kapu*nda nâle kılmamaga ihtiyâr yok

Va'llâhi bî-günâhın efendi bu bâbda

G.469-5/391

Eyvahlar olsun, lutuf, iyilik ve yardım kapısını kapattılar. Artık adı hayırla yadedilen uğurlu kimseler kalmadı. Beyit:

Ey dirigâ lutf u ihsânun *kapu*sın yapdılar

Zikri hayr olsun dinür sâhib-sa'âdet kalmadı

G.542-3/436

Bâb: Kapı demektir. Aslı "beveb" iken vav harfi elife dönüşmüştür.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde bâb kelimesi kullanılmıştır.

Ey mühür, fetih kapısının keremini herkes senin kapından bilmez ama herkesin elinin de senin kapının halkasına ihtiyacı vardır. Beyit:

Feth-i *bâb*-ı keremi her ki kapundan bilmez

İhtiyâcı eline halka-i her der hâtem

K.19-36/47

Kapında ağlayıp inlememek elimde değil. Efendi, vallahi o konuda günahım yok. Bu bâbda deyimi bu kapıda ve bu konuda, bu hususta anlamlarını ifade eder. Bâkî bu iki anlamı tevriyeli bir biçimde kullanmaktadır. Beyit:

Kapunda nâle kılmamaga ihtiyâr yok

Va‘llâhi bî-günâhın efendi bu *bâb*da

G.469-5/391

Der: Kapı, mağara, kere, nöbet mânâlarındadır. Karatavuk denilen kuş ile, sivrisineğe de denir.

Bâkî Dîvânı'nın on yedi yerinde der kelimesi kullanılmıştır.

Taze gül, eteğini paşa hazretlerinin kapısının toprağına saçmak için inciler ve değerli taşlarla doldurdu. Yeni açmış gülün eteği, yani bulunduğu ova, çeşit çeşit ve renk renk çiçeklerle doludur. Bu çiçekler, inciler ve değerli taşlara benzetilmiş. Bahçenin görevi, kasidenin memduhu olan Ali Paşa hazretlerine bütün güzelliğini sunmaktır. Beyit:

Dâmenin dürr ü cevahirle pür itdi gül-i ter

Ki ide hâk-i der-i Hazret-i Pâşâya nisâr

K.18-26/41

Allah'ın izni sayesinde lutuf kapısına ulaştı. Bu sebeple mühür kasesini mücevher ve altın ile doldurmuş. Beyit:

Var ise irdi *der*-i lutfuna şey'lillâhe

K'eylemiş kâsesini pür-zer ü gevher hâtem

K.19-35/46

O adaletli yüce kişinin kapısının önünün hizmetini yapmak için sünbül yine hizmetçi gibi eline süpürge almıştır. Beyit:

Yine ferrâş-sıfât destine cârûb almış

Ki ide hidmet-i hâk-i *der*-i dâver sünbül

K.24-17/63

İç açarak kalbe ferahlık veren devlet sarayının kapısı ufuk çizgisinin parlaklığı gibi iki mısraın iki yanında duran hoş vezinli düzgün ve gönlü cezp edicidir. Devlet sarayının iki kapısını birer mısraa benzetmekte ve bu şekilde bu iki mısra ile beytini örmektedir. Bâki bu beytiyle ne derece geniş bir ufka sahip olduğunu ispatlamaktadır adeta. Beyit:

İki mısra‘ iki yanında hoş mevzûn u dil-keşdür

Der-i devlet-sarây-ı dil-güşâ bir matla‘-ı garrâ

K.27-3/73

Ey Bâkî sevgilinin kapısına köle olmak bana izzet ve şeref iktidarına sahip olmak, beht ve ikbal rütbesine erişmek gibidir. Beyit:

Bâkıyâ bana gedâ-yı *der*-i yâr olmakdur

Mâye-i ‘izz u şeref pâye-i baht u ikbâl

G.294-5/282

Kalbi hükmü altında tutan sevgilinin kapısından uzağım, gam ülkesinde terk edilmişim. Ey Müslümanlar gurbet konağında hasta olmuşum esirgeyin beni. Âşık her zaman terk edilmeye mahkûmdur, âşığın gönlü de her daim sevgilinin elinde rehindir. Ayrılık acısı ve ilgi görememe âşığı hasta eder. Merhamet dilenecek en uygun makam da merhamet sahibi Müslümanlar olabilir ancak. Beyit:

Der-i dil-dârdan dûram diyâr-ı gamda mehcûram

Müselmânlar esirgen haste kaldum dâr-ı gurbetde

G.432-3/368

Dergâh/Dergeh: Tekke, kapı önü. Terim olarak tarikat mensuplarının topluca ibâdet ve törenlerini yaptıkları yere denir. Dervişler ve şeyhler burada bulunurlar. Dergâhın büyüğüne âsitâne, küçüğüne de zaviye denir. Âsitâne, daha çok tarikatın pîrinin medfûn bulunduğu yerde; zaviye ise yol uğraklarında bulunurdu. Zâviyeler yolcu dervişlerin gelip istirahat edecekleri şekilde imar edilirdi. Meselâ Mevlevi tarikatının âsitânesi Konya'da olduğu halde İstanbul'da dergâh(tekke)ları ve dergâhların daha küçükleri olan zâviyeleri vardı. Divân edebiyatında halka açık yer olarak ele alınan dergâh, derviş ile birlikte çok kullanılır. Dergeh şeklinde de kullanılan kelime her fakir ve yolcunun barındığı bir yer olarak görülmüştür. Özellikle mutasavvıf divân şâirleri tarafından daha çok sözü edilen dergâh, bazan "eşik, kapı önü" anlamında da kullanılır. Dergâh-ı âlî (padişah katı), dergâh-ı İlahî (Allah katı) vs. tamlamalarda ise dergâh, "sığınılacak bir yer" olarak ele alınır(Pala, 1999:104)

Bâkî Dîvânı'nın yirmi dört yerinde dergah/dergeh kelimesi kullanılmıştır.

Her dileğine kavuşmuş olan padişahın saltantının yüceliği daha da artsın diye Hakk'ın evine (Kâbe'ye) yüzümüzü çevirelim, dua edelim. Beyit:

Der-gâh-ı Hakka yüz tutalum ber-mezîd ola
Câh u celâl-i saltanat u baht-ı câvidân

K.1-39/6

Dünyaya dergâhının toprağını secde edilecek yer etsin ki o şahların talihinin kıblesini kapısının eşiği yaptı. Hükümranlığın mevcudiyeti ve terakkisi diğer şahları kendine râm etmek, savaşlar kazanmak ve ülkeler fethetmekledir. Beyit:

Secde-gâh itsün cihâna hâk-i *der-gâh*un o kim

Âsitânun kıble-i ikbâl-i şâhân eyledi

K.7-31/24

Ey Bâkî git ve durumunu Sultan Hazretlerine anlat, bilmezse halini ne yapabilir? Boş yere dergahında eziyet, üzüntü ve sıkıntı çekme. Aşk dergâhı gönüldür. Gönül aşk ve dert yüzünden derd ü mihnet üzeredir. Âşık sevgisini sevgiliye arz etmeli ki dert ve mihnet çekmesin. Sevgili padişahtır. Padişah nasıl ki maiyetindekilerin müşkilatını bilmekte ve dinlemekte ise sevgili de aynı şekilde âşığın durumunu dinlemelidir. Eğer âşık durumunu arz etmezse sevgili bu durumdan haberdar olamaz. Sevgili arz makamı yani padişah âşık ise onun kapısında kuldur. Beyit:

Derd ü mihnet çekme *der-gâh*ında ey Bâkî yüri

‘Arz kıl bilmezse hâlün hazret-i Sultân eger

K.13-9/32

O ki dergâhının tozuna bağlılığı sonucunda övünme tacının en yüksek noktası, tepesi göklere ulaştı. Kanuni “mürşid-i kâmil”e benzetilerek onun yüce himmetinden faydalanılarak ona intisap etme, teveccühlerine mazhar olma ele alınmaktadır. Mürşit için bilginin zerresi, tozu dahi çok kıymetlidir. Zira o toz, mürşid-i kâmilden hâsıl olur. Beyit:

Ol kim gubâr-ı *der-geh*ine intisâb ile

Eflâke irdi küngüre-i tâc-ı iftihâr

K.17-8/38

Bulunduğu yerin dergahının/avlusunun toprağı uğurlu, kapısı bilginlere ve şâirlere ümid yeri idi. Belagat sözün kusursuz olmakla birlikte adamına ve yerine uygun

söylenmesidir. Edebiyata ve edebî sanatların cümlesine eskiden ilm-i belagat denilirdi. Beyit:

Hâk-i cenâb-ı hazreti *der-gâh*-ı devleti

Fazl u belâgat ehline ümmîd-gâh idi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân II-4/76

Gök kubbe, gaza yolunda padişahlar padişahının huzurunda mücevherlerle süslü bir kemer; yeni ay da, altın işlemeli bir hançer saçtı. Şâir, binlerce yıldızla bezeli gökkubbeyi murassa bir kemere, yeni doğmuş hilâli de altın işlemeli bir hançere benzetiyor. Beyit:

Nisâr itdi gaza yolına *der-gâh*-ı şehenşâha

Murassa‘ bir kemer gerdûn meh-i nev zer-nişân hançer

G.155-6/198

Âşık çektiği dertler ile Hakk'ın dergâhına yüz sürmüş ve yalvarmaktadır. Kaba sofu ise namaza durmuş batıl düşünceler içindedir. Beyit:

Der-gâh-ı Hakka derd ile âşık niyâzda

Bâtıl tasavvur itmede zâhid namâzda

G.446-1/376

Eşik, astan, âstâne, eşik daşı, makdem.

Eşik/İşig: Bilindiği üzere, kapı boşluklarının alt kısmına konulan tahta veya taştan basamaktır.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi iki yerinde eşik/işig kelimesi kullanılmıştır.

Bir yoksul Hintli gibi eşiğine geldi. Sünbül, senin kapında kul olmayı dilemektedir. Hintliler esmer tenli olurlar, koyu mor renkli sünbülü bu yönüyle Hintli'ye benzetmektedir. Beyit:

Geldi bir Hindû-yı bî-çâre-sıfat *işig*üne

Garazı bu ki kapunda ola çâker sünbül

K.24-20/64

Bu av yeri zamanın Behrâm'mı mezara erişdirdi; var §imdi Erdeşîr'in eşiğine git de ona hizmet et."Gür" kelimesi hem "mezar" hem de "yaban eşeği" mânâlarını ifâde eder, Behrâm İran'ın Sâsânî soyundan gelme hükümdarların ondördüncüsüdür. Yaban eşeği avlarken bir çukura düşerek ölmüşdür. Bu avı çok sevdiği veya bir çukura düzerek öldüğü için kendisi Behrâm-ı Gür adı ile anılmışdır. Erdeşir (veya İran telaffuzuna göre Ardeşîr) Sasânî hanedanının ikinci hükümdarıdır. Beyit:

Behram-ı vakti gûra yitürdi bu sayd-gâh

Var *işig*ine hidmet-i Şâh Erdşîri gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-4/80

Dostlarım, geceleyin el ayak çekilince tenhaca varıp sevgilinin eşiğinin toprağına yüzler süreyim. Aman, lütfedin de sakın kimsenin ağyare, rakiplerime haber vermesine imkân vermeyin. Beyit:

Gice tenhâ *işig*i hâkine yüzler süreyin

Sakınun kimse haber virmesün agyâre meded

G.40-5/125

Kâbe'nin eşiği o canın kıblesini görmez oldu, sanki kıbleyi gösteren pusulanın gözüne çöp düşmüş. Göze çöp batması ile insanoğlu yolunu şaşırır gerçeği tam anlamıyla göremez. Kâbe'nin eşiği de kendisine yol gösterenin gözüne çöp batması sonucu can kıblesini görememektedir. Beyit:

Görmez *işig*i Ka'besin ol kıble-i cânun

Çöp düşdi meger kim gözine kıble-nümânun

G.278-1/271

Ey sofu, sevgilinin eşiğinde rakibin yerini alacağını umma. Seni kimse o kapıda eşek (rakip) yerine bağlamaz. Beyit:

Yâr *işig*inde rakîbün yirin umma sôfî

Baglamaz kimse seni ol kapuda har yirine

G.422-4/362

Eşik Daşı/İşig Daşı:

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde eşik daşı/işig daşı kelimesi kullanılmıştır.

Yüz sürecek yer onun eşiğinin taşı imiş, yazık bilemedik, diyerek şimdi nehirler başını taştan taşa vurmaktalar. Nehirler akış itibarıyla taşların üzerinden ihtişamla akışlarını sürdürür. Nehirler kuvvetli aktıkları zaman insana kendini taştan taşa vuruyor izlenimi uyandırmaktadır. Şair nehrin bu şekilde kendini taştan taşa vurmasını yüz sürecek eşiğin neresi olduğunu bilemediğinden ve bu nedenle fırsatı kaçırmış olmanın hayfı ile kendini taştan taşa vurduğunu belirtmektedir. Beyit:

İşigi taşı imiş yüz sürecek hayf diyü

Taşdan taşa döger başını şimdi enhâr

K.18-37/42

Gözyaşlarımın mücevherlerini eşiğinin taşına dizdim. Kötü yüzlü rakip sevdiğime arz ederim diye silmiş. Beyit:

Eşkümün gevherlerin dizdüm işigi taşına

Yâre 'arz idem diyü silmiş rakîb-i bed-likâ

G.15-2/110

Sana has olan odanın toprağı ile eşiğinin taşı, hasta gönüllü âşık Bâki'ye yastık ve döşek olarak yeter. Âşık için bundan daha mutlu ne olabilir ki sevgilinin hariminin toprağı döşek, eşiğinin taşı ise yastık, artık âşık için huzurlu bir dem… Beyit:

*İşig*ün *taşı* ile hâk-i harîmün besdür
Bâkî-i haste-dile bâliş ü bister yirine

G.422-7/362

Âstân/Âsitân: Astan da eşik demektir. Bir anlamı da arka üstü yatmaktır. Daha ziyade, âsitane şekliyle, büyüklerin bulunduğu yerlere denir. Eşik, dergâh. Büyük tekkelere "âsitân" veya anlamdaşı olan "âsitâne" denildiği gibi kelime, payitaht anlamında da kullanılırdı. Bu mânâdan dolayı İstanbul'a Âsitâne denildiği vakidir. Divân edebiyatında sevgiliden bahsedilirken bazen onun âsitânı ve eşiği de anılır. Âşık daima bu âsitânda yüzsuyu ve gözyaşı döker, oraya erişebilmek, yüz sürebilmek için yalvarır durur. Bu, onun en büyük arzusudur. Kapısında kul olup sevdiğinin köpekleriyle sohbet edebilmek için herşeyini fedaya, orayı gözyaşlarıyla yıkamaya ve orada bir ayak toprağı olmaya hazırdır. Sözkonusu sevgili, padişah veya değerli kişilerden biri olursa şâir, âsitânı birşeyler dilemek gayretiyle kullanır. Âşık için orası cennet, kıble, secdegâh, gök, asuman, arş, yastık ve gül bahçesidir. Tasavvufî edebiyatta âsitân, şeyhin kapısıdır, oradan himmet umulur. Mecazen dünya ve âlem yerini de tutan âsitânın kinaye yoluyla İstanbul yerine kullanıldığı da olmuştur. Âsitin (yen, elbise kolu) kelimesiyle de tevriyeli olarak kullanılır(Pala, 1999:40).

Bâkî Dîvânı'nın yirmi dokuz yerinde âstân/âsitân kelimesi kullanılmıştır.

Dünyaya dergâhının toprağını secde edilecek yer etsin ki o şahların talihinin kıblesini kapısının eşiği yaptı. Hükümranlığın mevcudiyeti ve terakkisi diğer şahları kendine râm etmek, savaşlar kazanmak ve ülkeler fethetmekledir. Beyit:

Secde-gâh itsün cihâna hâk-i der-gâhun o kim

*Âsitân*un kıble-i ikbâl-i şâhân eyledi

K.7-31/24

O, eşiği baht ve ikbal kıblesi olan Sultan Mehmet hükümdarların en yücesidir. Beyit:

Ol *âsitân*ı kıble-i ikbâl u baht olan

Sultân Mehemmed a'zam-ı şâhân-ı tâc-dâr

K.9-8/26

Eşiğinin toprağına yüksek zümre ve alt tabaka muhakkak muhtaçtır. Yalnız kullar değil tahtlarındaki sultanlar bile muhtaçtır. Padişahın şanı o denli yücedir ki onun hâkimiyeti cihanı kaplamıştır. Onun yardım ve ihsanı olmadan hareket edebilmek imkânsızdır. Beyit:

*Âsitân*ı hâkine muhtâç mutlak hâs u 'âm

Yalunuz kullar degül tahtında sultânlar bile

K.10-12/29

Yıldızlara cevahir sürmesi, ayağının toprağıdır. Eşiğinin toprağı, ikizler burcunun başının tacıdır. Beyit:

Ayagı topragıdur kühl-i cevâhir encüme

*Âsitân*ı hâkidür iklîl-i fark-ı Farkadân

K.22-18/57

Yanık yanık ağlayarak ve ızdırapla inleyerek o sevgilinin eşiğine vardım; sanki feryat kemendi ile gökyüzüne çıkmış oldum. Şair, sevgilinin eşiğini gökyüzü ile bir tutuyor. Göklere yükselen feryat, figan ve ahları da insanı yukarılara taşıyan kemende benzetiyor. Beyit:

İrdüm figân u zâr ile ol *âsitâne* ben

Çıkdum kemend-i nâle ile âsmâne ben

G.357-1/321

Eşiğinin toprağını mesken yapan fakir dilenci (âşık), hükümdarlara senin debdebeni ve senin kudretine mahsus sana özel olan saltanatını gösterir. Beyit:

*Âsitân*ı hâkini mesken kılan kem-ter gedâ

Gösterür dârâlara dârât u şevket neydügin

G.348/11

Ey Bâkî cennetin gül bahçesini bana gösterme, ben o sevgilinin eşiğini en yüce cennet (sekiz cennetten biri olarak) bilirim. Beyit:

Bâkıyâ gül-şen-i firdevsi bana ‘arz itme

*Âsitân*ın ben anun menzil ü me‘vâ bilürin

G.363-5/325

Sevgilin eşiğinin toprağında mesken bulabilmek o denli zordur âşık için, bu zorluğu ise şöyle dile getirir. Eğer sevgilinin eşiğinde mesken bulabilirsem Kaf dağında Anka kuşuna gönül tokluğu/burnu büyüklük neymiş göstereceğim. Görün ki sevgilinin eşiğini mesken tutabilen aşığı kim tutabilir, her şeyin üstesinden gelir, bu şevk ile beceremeyeceği iş yoktur. Beyit:

Âsitân-ı yârda mesken bulursam Bâkıyâ

Kâfda seyr itdürem ‘Ankâya istignâyı ben

G.381-6/335

Makdem: Makdem, ayak basılan yer, eşik, gelmek mânâlarınadır.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde makdem kelimesi yer almaktadır.

Bâkî yüce sultanın ayak bastığı yere saçmak için yakuttan tabak içerisinde taze inciler ve elinde gül tutar. Beyit:

Bâkî nisâr-ı *makdem*-i sultân-ı ʻâlî-şân içün

Destinde şâh-ı gül tutar laʻlîn tabak lüʻlû-yı ter

G.78-5/149

Ayak bastığın yerlerin toprağını sürme edinmek cümle gözler için bilinen eski bir davranış/harekettir. Beyit:

Kühl idinmek gubâr-ı *makdem*üni

Cümle aʻyân içinde resm-i kadîm

G.342-2/311

Dünyanın sultanının ayak basmasının şerefi şehri İrem bağının gıpta ettiği yer ve cennetlerin gül bahçelerinin kıskandığı yer haline getirdi. Beyit:

İtdi şehri şeref-i *makdem*-i Sultân-ı cihân

Reşk-i bâg-ı irem ü gayret-i gül-zâr-ı cinân

K.2-1/7

Revzen, manzar.

Revzen: Ev duvarlarına ışık ve hava girmesi için açılan deliğe denilir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde revzen kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî, göz kapakların kapanmadan gönül hanesi içerisinde aşk isteğinin çalışmasına hemen devam et. Gönül hânesinin pencereleri kapandıktan sonra elden bir şey gelmez, çalışmalarını dur duraksız devam ettir. Beyit:

Kesb-i hevâ-yı aşk ide gör Bâkıyâ hemân

Dil hânesine *revzen*-i dîden kapanmadın

G.369-5/328

Manzar: Manzar, nazar kelimesinden Arapçada yer ismi olarak, bakılan yer, pencere anlamındadır.

Mutluluk sarayının penceresinden onun düşüncesi ve kararı gibi neşeli, iç açıcı bir güzel yüz göstermedi, görünmedi. Âşık için güzeller güzeli sevgilisidir, mutluluk sarayının penceresinden görünenlerin içerisinde görülmeye değer tek kişi sevgilisinden başkası değildir. Beyit:

Manzar-ı kasr-ı sa῾âdetden anun re‘yi gibi

Rûy göstermedi bir şâhid-i hurrem-dîdâr

K.18-34/42

Onun himmetinin gözetleme yerinin yüce zirvesine ölümlülük tufanının kasırgasıyla toz erişemez. Padişah öylesine yüce öylesine ihtişamlıdır ki ölüm dahi onun sarayına erişemez. Beyit:

Manzar-ı himmetinün küngüre-i rif‘atine

İremez sarsar-ı tûfân-ı fenâ birle gubâr

K18-36/42

Mutluluk sarayının kaderin mimarı/Allah yaptı. Mühür de feleğin yüceliğinin kubbesinin görüldüğü yer oldu. Mühür padişahı temsil etmektedir. Kaderin mimarı ise Hz. Allah’tır. Saltanatın verildiği kimse de (Kânûnî) hakikat kubbesinin görüleceği yeri işaret eder. Beyit:

Tâ ki bennâ-yı kader yapdı sa‘âdet kasrın

Oldı ol tâk-ı felek-rif‘ate *manzar* hâtem

K.19-6/44

4.1.2. KORUNMA İLE İLGİLİ İNŞAÎ UNSURLAR

Kal'a, hisar, hısn.

Kal'a: Arapçada bir dağ veya tepe üzerinde inşa edilmiş müstahkem bina mânâsındadır. Şehirlerin savunması için askerî amaçlarla kullanılan yüksek kalın duvarlı yapılara verilen isimdir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde kal'a kelimesi yer almaktadır.

Âh edişimle gözyaşlarımın at sürüsünün akıbeti hicran kalesini koparır ve sıkıntı askerini ise kahreder. Beyit:

Tôp-ı âhumla ider hayl-i sirişküm ‘âkıbet
Kal‘a-i hicrânı kal‘ u leşger-i endûhı kam‘

G.225-4/239

Hisâr: Aslında düşmanın etrafını sarıp sıkıştırmak anlamında olup, surlarla çevrilmiş olduğundan kale mânâsında kullanılır olmuştur. Semer gibi deve üzerine konulan yastığa benzer mindere de denir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde hisâr kelimesi yer almaktadır.

Kale bedenleri gibi, insan bedenleriyle çepçevre bir hisar halindeki içki toplantısı, bir içki ve eğlence şehridir. Bu şehrin en tanınmış güzeli de kadehtir. Beyitte ayrıca âfet olan kadehin dolaştıkça herkesi sarhoş ettiği ve insan bedenlerinin kale gibi üst üste devrildiği söylenmiştir. Beyit:

Meclis-i mey ki bedenlerle *hisâr* olmışdur
Şehr-i işretdür anun âfet-i devrânı kadeh

G.32-3/120

Gayret kemerini kılıç gibi kuşandı. Allah'ın yardımıyla birlikte zafer nasip oldu ve kaleyi (Zigetvar) aldı. Zigetvar Kale'sinin fethinden bahsedilmektedir. Beyit:

Gayret kemerlerini kuşandı kılıç gibi

Aldı *Hisâr*ı virdi Hudâ feth ü nusreti

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-6/81

Kirpiklerinin safını görünce hemen o güzeller padişahına gönül verdim; enek topuyla vücûd gibi bir kalemi aldılar. "Dil" kelimesi aynı zamanda "casus, gizli sırları haber veren" anlamını da ifâde eder. "Gabgab" kelimesinin türkçede karşılığı "enek" kelimesidir, çenenin altındaki sarkan etli kısma denilir. Beyit:

Saff-ı müjgânın görüp ol şâha dil virdüm hemân

Tôp-ı gabgabla beden gibi *hisâr*um aldılar

G.178-4/211

Hısn: Kale, içine girilmesi kabil olmayan sarp, geçilmez ve sağlam yapı demektir. Yeni ay, silah mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde hısn kelimesi yer almaktadır.

Gamın Yecucunun defedilmesine senin eşiğin sağlam bir seddir. Üzüntü ordusunun menedilmesine dergahın sağlam kaledir. Beyit:

Def'-i Ye'cûc-ı gama işigidür sedd-i sedîd

Men'-i ceyş-i eleme der-gehidür *hısn*-ı hasîn

K.26-14/71

Burc.

Burc: Arapçada bir şeyin kavi ve sağlam olan yanına denir. Tabiye, palanka, kule gibi korunacak yer mânâsına da gelir. Kale duvarlarından daha yüksekçe yuvarlak veya köşeli kale çıkıntısı

demektir. Dünyanın güneş etrafındaki yörüngesinin itibarî olarak bölündüğü on iki kısımdan her birine de burç denir ki buralarda bulunan takım yıldızlara göre isim alırlar(Aybet, 1989:80)

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde burc kelimesi yer almaktadır.

Mühür, eli ile yeni ayın görünüşünü ve yıldızın görünüşünü meydana çıkarsa, apaçık etse buna şaşırmam. Çünkü onlar devletin burcudur. Beyit:

Burc-ı devletdür eli eylese peydâ ne ‘aceb
Hey‘et-i mâh-ı nev ü sûret-i ahter hâtem

K.19-23/26

Yeni ay gibi olgunluk kazanmakta olanlarını tarihinin yüzü nihayet şeref burcunda dolunay olur. "Şeref" kelimesi bir de yıldızların dönüşlerinde vardıkları en yüksek yer anlamını ifade eder. Beyit:

Rûy-ı bahtı bedr olur *burc*-i şerefde ‘akıbet
Her ki mâh-ı nev gibi kesb-i kemâl üstindedür

G.124-7/178

Benim bahtımın yıldızı hilal burcu üstündedir. Yani talihimin güneşi her gün yeniden tutulmaktadır. Beyit:

Kevkeb-i bahtum benüm *bürc*-i hilâl üstindedür
Âfitâb-ı tâli‘um her gün zevâl üstindedür

G.168-1/206

Kemîn.

Kemîn: Pusu, savunmak veya saldırmak için gizlenilen yer demektir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde kemîn kelimesi yer almaktadır.

Ey şahım kapımda Bâkî'yi soracak olursan bir yere gizlenmiş bir kul ve çok aciz bir köledir. Beyit:

Sorarsan kapımda şehâ Bâkîyi

Gulâm-ı *kemîn* bende-i kemterîn

G.368-5/328

Bir yere gizlenmiş bir aciz olan Bâkî eğer göğün etrafının şahı diyecek olursa devletin kapısının eşiğinde olur. Beyit:

Bâkî kim ola dirse o şâh-ı felek-cenâb

Kem-ter *kemîn*e südde-i devlet-me'âbda

G.429-5/366

4.1.3. DİĞER İNŞAÎ UNSURLAR

4.1.3.l. Ulaşımla ilgili olanlar

Yol, rah, tarîk, güzer, güzer-gâh, reh-güzâr, şâh-râh.

> *Yol:* İnsan veya hayvanların geçmesi için açılan veya kendiliğinden oluşan yürümeğe elverişli yere, iki yer arasında ulaşımın sağlanması için düzeltilerek açılmış zemin şeridine denir. Yol ayrıca, davranış, gidiş, tarz, yön, sistem, âdet, amaç, şekil, yapılış tarzı, maksat, uğur mânâlarında da kullanılır(Aybet, 1989:82)

Bâkî Dîvânı'nın seksen yerinde yol kelimesi yer almaktadır.

O yürüyen servi yani servi boylu sevgili yolda rast gelse bilmezlikten gelir. Naz ve istemezlik ile dokunmadan geçer. Beyit:

Nâz u istigna ile Bâkîye tokınmaz geçer

Rast gelse yolda ol serv-i revân bilmezlenür

G.73-5/145

Gönül yıllardır senin yolunda ayak altındadır. Mis kokulu saçını ayağa kadar salma günahtır. Beyit:

Yıllar-durur yolunda senün pây-mâldur

Miskîn zülfün ayaga salma vebâldur

G.100-1/162

Göz yaşı senin köyünün yolunda döne döne aktı. Gözümün seli Bağdat'ın Dicle'si olup gider. Beyit:

Kûyun yolında döne döne akdı göz yaşı

Seyl-âb-ı dîde Dicle-i Bagdâd olup gider

G.141-3/189

Gök kubbe, gaza yolunda padişahlar padişahının huzurunda mücevherlerle süslü bir kemer; yeni ay da, altın işlemeli bir hançer saçtı. Şâir, binlerce yıldızla bezeli gök kubbeyi murassa bir kemere, yeni doğmuş hilâli de altın işlemeli bir hançere benzetiyor. Beyit:

Nisâr itdi gaza yolına der-gâh-ı şehenşâha

Murassa‘ bir kemer gerdûn meh-i nev zer-nişân hançer

G.155-6/198

Sana kavuşma Kâbe'sine giden uzun yolun yolcusunun ömrü sona erer, ölüm yetişir, yol azığı tükenir, sana kavuşmadan yollarda düşüp kalır. Âşık için daima kesret söz konusudur. Beyit:

Yollarda kalur râh-rev-i Ka‘be-i vaslun

‘Ömr âhır olur mevt irişür zad yitişmez

G.201-4/224

Gözünün yaşlarını onun yoluna döktüğünden dolayı niye şikâyet ediyorsun. Ey perişan âşık dünya denilen bundan başka nedir ki? Beyit:

Sîm-i eşkün yolına hâre eylemekden aglama

Yâ nedür ey ‘âşık-ı şûride dünyâdan garaz

G.221-3/236

Âşıktaki vefa örneği… Göz yaşım gibi hasretinin kederiyle evimi terk etmiş gibi senin yolunda varımı yoğumu gözümden bütün göz yaşlarımı akıttım. Beyit:

Eşküm gibi gamunla kılup terk-i hânümân

İtdüm yolunda varumı çeşmüm gibi telef

G.228-6/240

Yan bakışın kanlar döktüğü için kıymeti yükseldi. Saçın da yolları kestiği için yanında yer edindi. Gamze göz ile ilgili olduğu için muteber yani itibarlı, değerli, el üstünde, yüksek anlamındaki kelimeyle saç da yerlerde sürünecek kadar uzun olduğu için yer edinmek deyimiyle kullanılması dikkat çekicidir. Beyit:

Katunda kanlar idüp oldı mûteber gamzen

Vanunda yollara indi idindi yir zülfün

G.250-3/255

Ey şimsir ağacı boylu sevgili, saçın senin ayağını öpmekten vazgeçmez. Başını verir, o yolda başını koymuştur. Her şeyini göze alır. Saçın ucuna baş denilir. Ayaklara kadar uzandığı belirtilmektedir. Beyit:

Ayagun öpmeden el çekmez ol virür başın

Koyupdur ey boyı şimşâd o yolda ser zülfün

G.250-4/255

Bâkî senin yolunda göbek miski gibi tek başına bıraktı da saçın o zavallıya kıl kadar acımadı. Nâfe, içinden misk elde edilen bir ur olup, misk âhûsunun göbeğinde oluşur. Uru şekil bakımından başa benzetmektedir. Beyit:

Yolında nâfe-sıfat kıldı terk-i ser Bâkî

Terahhum itmedi miskine kıl kadar zülfün

G.250-6/255

Her bir yolun gönül kapan sevgililerle öyle bir kalabalığı var ki İstanbul'un güzellerinden yol bulup geçemez. Birine olmasa diğerine mutlaka kapılır. Beyit:

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yolun

Râh-ı gül-zâre döner yolları İstanbûlun

G.267-1/265

Ey sevgili, gönlü hasta olan şu Bâkî, eğer hakir canını hediye sunduğu zaman onun makbul olacağını bilseydi, şüphesiz yoluna feda ediverirdi. Beyit:

Yoluna Bâkî-i dil-haste revân eyler idi

Tuhfe-i cân-ı hakîr olsa eger makbulûn

G.267-5/265

Yakamı parçaladım. Bağrımın yaralarından sana âşık olduğum anlaşıldı. Viran bir köşeyi kazdım, içinden hazine ortaya çıktı. Şair iki mısra arasında bir benzerlik kurmaktadır. Viran olan köşeyi kazarak hazineye ulaştığını ve buna benzer şekilde de bağrını parça parça etmesiyle gerçek hazine olan ona duyduğu aşkının ortaya çıkmasını bir birine benzetmektedir. Beyit:

Yakam çâk eyledüm 'aşkım yolında dâg-ı sinemde

İçinden genc peydâ oldı bir künc-i harâb açdum

G.320-2/298

Ey uğruna kurban olduğum. Bâkî'nin canını senden esirgeyeceğini mi sanıyorsun? Hemen vuslat bayramı olsun da nesi varsa Bâkî'nin senin yolunda feda olsun. Beyit:

Dirig eyler mi Bâkî cânı kurbân oldugum senden

Fidâ yoluna varı tek hemân id-ı visâl olsun

G.372-5/330

Bâkî, gözüm onun yolunda döke saça harcadığı gözyaşı parasının hazinesini sonunda tüketti. Âşık daima sevgili yolunda gözyaşı dökmektedir. Bâkî göz pınarlarını hızâneye benzetmekte artık gözünde yaş kalmadığını belirtmektedir. Beyit:

Baki yolında döke saça harç idüp gözüm

Ahır düketdi nakd-i şirişküm hızânesin

G.382-7/336

Allah'ın yardımı Kâbe'sinin yolunu tutalım da bu çölde beyhude yere dolaşmayalım. Beyit:

Tutalum Ka'be-i tevfîk-i İlâhî yolını

Bu beyâbânda 'abes gezmeyelüm âvâre

G.426-2/364

Lale, geceleyin elinde kırmızı renkli bir fenerle gül bahçesine gelip, çimenliğin avlusuna giden yollara süs ve ışık verdi. Beyit:

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra

Virdi sahn-ı çemenün yollarına fer lâle

G.466-4/389

Her biri senin yolunda can veren yokluk semtinin korkusuz erleri hiç eksik olmasın. Beyit:

Müstedâm ola fena kûyınun evbâşları

Kim olur bir biri yolında fidâ başları

G.483-1/399

Padişahım, Bâkî senin yolunda ölsün, sen sağ ol. Bahtın sürekli, Hüda yârin (yardımcın), mutluluğun ebedi olsun. Beyit:

Bâkî ölsün yoluna pâdişehüm sen sag ol

Baht pâyende Hudâ yâr sa‘âdet bâkî

G.525-5/426

Atının her tırnağının nalının yola yazdıkları dal harfi şeklindeki izler senin uğrunda belimi iki kat etmek için bana örnek oldu. Beyit:

*Yol*unda delil oldı dü-tâ kılmaga kaddüm

Her dal ki na‘l-i süm-i esbün yola yazdı

G.529-4/428

Çarh bahçıvanı beyaz gülün yaprağını yolarak kar misali senin yollarına saçtı. Beyit:

Berg-i gül-i sefîdi yolup bâg-bân-ı çarh

Mânend-i berf yollarına eyledi nisâr

K.9-6/26

Sevdiğim eğer canımı istese canımın mücevherini verirdim. Can çok kıymetli olsa da yolunda bol bol verip saçardım. Canı vermek ölüm demektir. Can cevher gibidir, kıymetlidir. İnsan canını kolayca kimseye vermek istemez. Ama o can bir kişi için koşulsuz verilir. O da “sevgili” den başkası değildir. Can verilecek kimse beşeri aşkta da ilahi aşkta da tek kimsedir. Sevgili olmadan da zaten âşık bir hiçtir. Âşık canını vererek sevgiliye olan bağlılığını ifade eder. Beyit:

Cân virürdüm cevher-i cân istese cânân eger

Bezl iderdüm yolına zî-kıymet olsa cân eger

K.13-1/31

Yağmur bulutları onun yoluna inci ve mücevherler saçsın. Parlayan güneş de o yola baştan başa atlas ve diba döşetsin. Padişahların da yoluna ipek kumaşlar döşenir yollarına mücevherler saçılırmış. Beyitte bu durumu bize aktarmaktadır. Beyit:

Dür ü gevher nisâr itsün yolına ebr-i bârânı

Ser-â-ser atlas u dîbâ döşetsün mihr-i rahşânî

K.14-8/33

Göğün güneşi yolları ipekli kumaşlarla döşedi. Bahar sultanı da çemen ülkesini şereflendirdi. Dîbâ-yı hindî, dîbâ-yı frengi değişik kumaş adlarıdır. Padişah bir yere geldi mi, üzerinden yürümesi için yollara değerli kumaşlar, haklar döşenir. Güneşin yere vurması da pırıl pırıl parıldayan ipekli kumaşlara benzetilmiş. Güneş, ağaçların arasından, gölgelikler içindeki yola, yere vurmuş, parıldıyor. Çemen bir ülkeye, ilkbahar, bir sultana teşbih edilmiş. Güneşin yollara düşmesi bahar sultanının gelip üzerinde yürümesi için haklar döşendiği biçiminde açıklanmış. Beyit:

Döşedi mihr-i felek yolları dibâlar ile

İtdi teşrîf çemen mülkini sultân-ı bahâr

K.18-8/40

Bahar mevsimi senin yoluna bir hayli dökülüp saçıldı. Çiçek bahçesine gelip gül gibi yüzünü göstersen ne olur? Dökülüp saçılmak deyimi ile bahar mevsiminin iyiden iyiye kendini hissettirdiği ifade edilmektedir. Sevgilisini bahçeye davet ederek bahar geldi çiçekler açıldı, sen de bir çiçeksin bağda gezip tozmanın vakti geldi hala ne duruyorsun demek istemektedir. Beyit:

Gül gibi gül-şene kılsan n'ola ʿarz-ı dîdâr

Hayli dökildi saçıldı yoluna fasl-ı bahâr

K.18-42/42

Gözlerimiz yollarda kaldı. Devletin sığınağı olan padişahın eşiğinin avlusunun toprağından haber gelmedi. Padişah devlerin sahibi ve simgesidir. Devleti padişah temsil eder. Beyitte ondan haber gelmedi denirken "hâk" kelimesi kullanılmış. Bu, padişahın toprak olduğu anlamını da veriyor. Öte yandan Kanunî öldüğünde Bakî çok uzakta, İstanbul'dadır. "Gözlerimiz yollarda kaldı." sözüyle bu durum da anlatılmış. Beyit:

Yollarda kaldı gözlerümüz gelmedi haber

Hâk-i cenâb-ı südde-i devlet-meʿâbdan

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân V-2/78

Atının ayağı her nereye bastı ise hânlar geçtiği yola saçı olarak canlarını akıttılar. Beyit:

Her kanda bassa pây-ı semendün nisâr içün

Hânlar yolunda cümle revân itdi canları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-3/79

Heves (ihtiras) kuşu ölümlülük (süreksizlik) çölünde durmayıp döner, senin kılıcın ise Allah yolunda kanlar akıtmışdır. Gelip geçici şeyler elde etmek veya başarmak için gayret göstermeyi "boş, sonuçsuz, faydasız arzu ve heves” olarak nitelendiriyor ve bunu bir avcı kuşa benzetiyor. Diğer taraftan havada döne döne hareket ederek düşmanın başına göz açıp kapayıncaya kadar inen kılıcı da bir şahine benzetiyor. O şahinin kendi ölümlü nefsi için değil, Allah rızâsı için avlandığını

söylüyor. Buradaki "ölümlülük çölü (deş t-i fena)" ik kasd olunan dünyâ hayatıdır. Beyit:

Deşt-i fenada mürğ-i hevâ turmayup konar

Tîgun Hudâ yolında sebîl itdi kanları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-4/79

Gül senin hasretinle kulağını yollara diksin, nergis gibi kıyamete kadar beklesin. "İntizâr" kelimesi "gözlemek, gözetlemek, gelmesi bekleneni gözleriyle aramak" mânalarını ifâde eder. Nergis her zaman göze benzetildiği için bu kelimeyi kullanmış. Fakat kelime yalnızca "beklemek" mânâsında kullanılır. Baki bu mânâyı almış, diğer inceliklere de dikkat çekmiştir. Beyit:

Gül hasretünle yollara tutsun kulağını

Nergis gibi kıyamete dek çeksün intizâr

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân IV-3/77

Ahretin huzur konağına erişmek istiyorsan dünya sevgisini bırakmak gibi doğru yol olmaz. Sevinçli olanlar dünya işlerinden elini ayağını çekip bir köşeye sığınandır, gerisi kederli. Beyit:

Menzil-i âsâyiş-i ‘ukbâya istersen vüsûl

Hubb-i dünyâdan feragat gibi olmaz togrı yol

Şâd-mân erbâb-ı ‘uzletdür hemân Bakî melûl

Tahmîs-i G. S. Süleymân Hân V-1,2,3/91

Râh/Reh: Yol, kerre, nöbet, kaide, usûl, şuur, nağme, ahenk, bâtın, iç mânâlarındadır.

Ey gönül, gel şu büklüm büklüm misk kokulu halkaları sevdasıyla can atmaktan vaz geç. Eğer zülüfteki bu hile ve fitne yolunu terk etmezsen emin ol, aleyhinde uydurulacak bir yalan-dolan ve iftira kumkumasına düşersin. Beyit:

Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden geç

Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç

G.30-1/119

Salınan serviler gül bahçesi yolunun iki yanında senin geçişim seyretmek için saf saf dururlar. Sevgilinin boyu her zaman uzun ve düzgündür. Beyitte servi boyuna teşbih edilmiş. Uzun, serviye benzeyen boyunu görmek için servi ağaçları gelip yol kenarına dizilmişler. Ağaçların yol kenarına dizilmeleri öyle dikildikleri içindir; sevgiliyi görmek için değil. Bu güzel bir sebebe dayandırılarak açıklanmıştır. "Turur" demesi de servilerin hareket etmeden öyle durduklarını anlatmak içindir. Bâkî iki yanı ağaçlı geniş bir gezinti yolundan bahsetmektedir. Beyit:

Seni seyr itmek içün reh-güzer-i gül-şende

İki cânibde turur serv-i hırâmân saf saf

G.229-2/241

Gözümüz geçtiğin yerlere yüzümüzü sürmekten dolayı yolunun toprağıyla doldu lakin onu gözden giderecek esen yelden hiç eser yok. Beyit:

Pür oldı dîdemüz hâk-i rehünle

Eser yilden velîkin hîç eser yok

G.246-2/252

Hükümdar Kanuni Sultan Süleyman'ın öfke kılıcı meyhane yollarını kesti de İstanbul ile Galata'nın arasını (Haliç'teki) su gibi kesti. Kanuni'nin 1526 Ağustos'unda

koydurttuğu içki yasağı üzerine bir eğlence merkezi olan Galata'ya gidişlerin zorlaştığına işaret vardır. Beyit:

Reh-i mey-hâneyi kat' itdi tîg-i kahrı sultânun

Su gibi arasın kesdi Sıtanbûl u Kalâtânun

G.279-1/272

Bâkî, yolları bu yokluk, ölüm, geçidine uğrayanların ayakları bela taşına dokunursa buna hiç şaşılır mı? Belâ taşı, ölüm yolu üzerinde kişilerin çektiği sıkıntılar olarak tasavvur edilmiştir. Kişi dünya âleminden ruhlar âlemine geçiş sürecinde bir takım sıkıntılara dûçâr olur. Bunları seng-i bela olarak düşünmüştür şair. Beyit:

Bakî 'aceb mi seng-i belâ irse pâyine

Her kim bu reh-güzâr-ı fenâdan mürûr ide

G.420-7/360

Cihanın gönlü ışıtan kasrını ebedi sanan bu yerin yokluk selinin gelip gelip geçtiği yer olduğunu bilmez. Beyit:

Bilmez bu kaza reh-güzer-i seyl-i fenâdur

Pâyende sanan kasr-ı dil-efrûz-ı cihânı

G.545-4/437

Sevgilim köyüne ağlaya ağlaya gelemem. Çünkü yolun toprağı gözümden akan yaşlarla ıslanır diye korkarım. Beyit:

Anun içün varmazam ben kûyuna giryân olup

Hâk-i râhun korkaram cânâ gözümden ter düşer

G.119-4/175

Bu çağ içinde ben, senin ayrılığının gamıyla ettiğim âhlar yüzünden, yolunun tozunu toprağını savurayım. Beyit:

Hâk-i râhun ideyin âhumla

Rüzgâr içre gamunla ber-bâd

G.44-5/127

Sevgili her zaman olduğu gibi âşığa yüz vermez. Sevgili aşığa ne ev arkadaşıdır ne yol arkadaşı, dertli âşığın bu ricaları yaz kış devam etse de sevgili bir türlü evet demez:

Yâr Bâkîyle ne hem-hâne ne hem-râh-ı sefer

Derd-mendün bu recâlarla kışı yazı geçer

G.161-6/202

Sana kavuşma Kâbe'sine giden uzun yolun yolcusunun ömrü sona erer, ölüm yetişir, yol azığı tükenir, sana kavuşmadan yollarda düşüp kalır. Âşık için daima kesret söz konusudur. Beyit:

Yollarda kalur râh-rev-i Ka'be-i vaslun

'Ömr âhır olur mevt irişür zad yitişmez

G.201-4/224

Her bir yolun gönül kapan sevgililerle öyle bir kalabalığı var ki İstanbul'un güzellerinden yol bulup geçemez. Birine olmasa diğerine mutlaka kapılır. Beyit:

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yolun

Râh-ı gül-zâre döner yolları İstanbûlun

G.267-1/265

Sevgili, yolunda toprak olduğumu görüp ayağını yerlere basmaz oldu. Beyit:

Hâk-i râh oldugum görüp ayagın

Yirlere basmaz oldı cânâne

G.471-4/392

Ey Bâkî, dünya mülkü hep o sevgilinin güzellik ışığıyla aydınlanmakta. Zaten beni de aşk yolunda hidayete erdiren, işte o saf nurdur. Beyit:

Pertev-i hüsniyle rûşen mülk-i ‘âlem Bâkıyâ
Râh-ı ‘aşka mühtedî ol nûr-ı pâk eyler beni

G.539-6/434

Ayın meşalesi yıldız kalabalığı içinde yanınca Samanyolu gök sahnesinde aydınlanmış olarak görünürdü. Ay meşaleye, saman yolu da bir yola benzetilmiş. Karanlık gökyüzünde Samanyolu, aydınlık bir yol olarak görülüyor. Ayın meşalesini yakarak bu yolu aydınlatması ile Samanyolu gök sahnesinde aydınlanmış olmaktadır. Beyit:

Hayl-i kevâkib içre yanup meş‘al-i kamer
Sahn-ı semâda rûşen idi râh-ı keh-keşân

K.1-2/3

Cihanın en şereflilerinin başının tacı ayağının toprağıdır. Memleketin ileri gelenlerinin gözleri yolunun toprağının sürmesini çeker. Beyit:

Ayagı topragı tâc-ı ser-i eşrâf-ı cihân
Sürme-i hâk-i rehin dîde-i a‘yâne çeker

K.12-8/31

Bağ yolunda baştan başa altın yapraklar dökülmüş, padişahın üzerine altın tepsiler konmuş sofra yaygısıdır sandım. Beyit:

Reh-güzâr-ı bâga ser-tâ-pâ dökilmiş berg-i zer
Sandum altun tebsiler konmış simât-ı husrevân

K.22-4/56

Ey ulu kişi, bahçenin yoluna sarı yaprak düşmüş değildir. Gökteki ay senin geçeceği yola yüzünü koymuştur. Beyit:

Râh-ı bâga berg-i zer düşmiş degüldür ser-verâ

Reh-güzârunda yüzin ferş itdi mâh-ı âsmân

K.22-21/57

Anber bastığı yolun toprağına eş olmaz. Sünbül perçemine kendini benzer kılamaz. Beyit:

Bir piyâz ile geçindi nice yıllar sünbül

Olamaz reh-güzeri hâkine hem-pâ ‘anber

K.24-19/64

Gözyaşımın yolundan gönlüme sevgilinin yanağının parlaklığı gelir, bu sebeple de can evime etrafa nur saçan güneşin parlaklığı gelir. Sevgilinin akla her gelişi âşık için sürûrdur. Beyit:

Râh-ı çeşmümden dile tâb-ı ruh-ı canan gelür

Hâne-i câna ziyâ-yı mihr-i nûr-efşân gelür

K.6-1/19

Tarîk: Yol demektir.

Bâkî Dîvânı’nın dört yerinde tarîk kelimesi yer almaktadır.

Âşıklar için sabır ve teselli yolu yoktur, mümkün değildir. Senin köyünün sana mahsus olan odasına varan neşesini kaybederek gider. Beyit:

Erbâb-ı ‘aşka sabr u tesellî tarîki yok

Varan harîm-i kûyuna nâ-şâd olup gider

G.141-4/189

Kılıcın yokluk ülkesine giden en açık, en belli yoldur. Durma, din düşmanlarını kılıçtan geçir. Ruşen kelimesi “açık, belli, şüphesiz, parlak, aydınlık” manalarına gelir. Kılıcın parlaklığına işaret edilerek bu anlamların hepsi kastedilmiştir. Beyit:

Tîgun ‘adem diyârına rûşen tarîkdur

A‘dâ-yı dîni turma kılıçdan geçür hemân

K.1-23/5

Uzun yıllar medreselerin köşelerinde yatarak eziyet çekmişiz uzun zaman boyunca her birimiz. Medrese eğitimi alan herkes eğitimi boyunca bir çok sıkıntı çekmiştir. Medrese de yatıp kalmak, oralarda yiyip içmek her biri başlı başına bir macera ve ayrı ayrı elemdir olgunluğa gidecek olan yolda. Beyit:

Bu tarîkun nice yıl künc-i medârisde yatup

Elemin çekmiş iken her birümüz nice zaman

K.2-43/10

Güzer/Güzer-gâh/Reh-güzâr: Geçilecek yere, yola derler.

Bâkî Dîvânı’nın yedi yerinde güzer/güzer-gâh/reh-güzâr kelimesi yer almaktadır.

Salınan serviler gül bahçesi yolunun iki yanında senin geçişim seyretmek için saf saf dururlar. Sevgilinin boyu her zaman uzun ve düzgündür. Beyitte servi boyuna teşbih edilmiş. Uzun, serviye benzeyen boyunu görmek için servi ağaçları gelip yol kenarına dizilmişler. Ağaçların yol kenarına dizilmeleri öyle dikildikleri içindir; sevgiliyi görmek için değil. Bu güzel bir sebebe dayandırılarak açıklanmıştır. "Turur" demesi de servilerin hareket etmeden öyle durduklarını anlatmak içindir. Bâkî iki yanı ağaçlı geniş bir gezinti yolundan bahsetmektedir. Beyit:

Seni seyr itmek içün reh-güzer-i gül-şende

İki cânibde turur serv-i hırâmân saf saf

G.229-2/241

Bâkî şarap için sürekli sarhoş olsa şaşacak ne var? Dert ve gamsız geçen bir saat bul . Beyit:

Mey içüp mest-i müdâm olsa aceb mi Bâkî

Derd ü gamsuz güzerân eyleye bir sâ'at bul

G.307-7/289

Bahçeye gel de akıp giden suyu gör. Geçip giden ömrün hızı nedir seyret. Beyit:

Gel bâga temâşâ ide gör âb-ı revânı

Seyr eyle nedür sür'at-i 'ömr-i güzerânı

G.545-1/437

Cihanın gönlü ışıtan kasrını ebedi sanan bu yerin yokluk selinin gelip gelip geçtiği yer olduğunu bilmez. Beyit:

Bilmez bu kaza reh-güzer-i seyl-i fenâdur

Pâyende sanan kasr-ı dil-efrûz-ı cihânı

G.545-4/437

Anber bastığı yolun toprağına eş olmaz. Sünbül perçemine kendini benzer kılamaz. Beyit:

Bir piyâz ile geçindi nice yıllar sünbül

Olamaz reh-güzeri hâkine hem-pâ 'anber

K.24-19/64

4.1.3.2. Su ile ilgili inşaî unsurlar

Çeşme, çah, havz.

Çeşme: Pınara, su kaynağına, suyun borularla getirilip bir musluktan bir yalağa aktığı yere denilir.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi yedi yerinde çeşme kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgili, bilirsin, biz Osmanlı ülkesinin yüz suyuyuz, şanı, şerefi, yüz ağartıcısıyız. Bunun için gam, tasa tozlu can pınarımızı bulandırmasın. Suya toz, toprak karışınca bulanır. Pınarın suyu çıkarken temizdir. Âb-ı rûy soyut bir kavramdır. Temiz ve berrak olması gerekir. Aslında bulanması da düşünülemez. Beyitte mükedder ve küdûret kelimeleri her iki anlamda kullanılmış. Bakî, Osmanlı ülkesinin övündüğü bir şair olduğu için sevgiliden kendini üzüp kederlendirmemesini istiyor. Rahat olur, üzüntü çekmezse daha çok ve daha güzel şiirler yazacağını söylemek istemiş. Böyle bir bahaneyle ondan ilgi bekliyor. Beyitte Baki kendisini övmüş. Osmanlı ülkesinin yüzsuyuyuz derken, hem en büyük şair olduğunu, hem de şiirde İran şairlerine karşı Osmanlı ülkesinin yüzünü ağartırız demek istiyor. Ayrıca "bilürsün" kelimesiyle de bunun çok doğal ve tartışmasız benimsendiğini söylüyor. Bakî o kadar kendinden emindir. Beyit:

Mükedder kılmasun gerd-i küdûret çeşme-i cânı
Bilürsin âb-ı rûy-ı milket-i ʿOsmânîyüz cânâ

G.13-4/109

Dudağının hayat verici suyuna can pınarı susamıştır. Dudağının kadehinden bir yudum sun, ona Ab-ı hayât bile susamıştır. La'l, değerli kırmızı yakut taşıdır ve dudak yerine kullanılmıştır. Dudak da âb-ı hayata teşbih edilmiş. Dudak lezzeti ve söze can verici özelliğiyle âb-ı hayata benzetilir. Ayrıca İsa da nefesiyle ve konuşarak hastaları

iyileştirmiş, ölüye can vermiştir. Dudak, ikinci mısrâda da kadehe teşbih edilmiş. Dudak-kadeh-şarap benzerliği rengi ve sarhoş edici özellikleri bakımındandır. Susamış olan su ister. Sarhoş olan da susar. Sevgilinin dudağına, can da âb-ı hayat da susamıştır. Ab-ı hayatın susamasıyla büyük bir mübalağa yapılmış. Çünkü su susamaz. Dudak o kadar can verici ki âb-ı hayat bile onu istiyor. Dudakla su arasındaki ilişki ise açıktır; dudakla su içilir. Beyit:.

Âb-ı hayât-ı la‘lüne ser-çeşme-i cân teşnedür

Sun cür‘a-i câm-ı lebün kim Âb-ı hayvân teşnedür

G.69-1/142

Gönül, belagat, güzel ve düzgün söz söyleme, çeşmesidir. Kalem, oluğu, güzel ve akıcı şiir de çeşmenin tatlı suyudur. Beyit:

Dil çeşme-i belâgat ana lûledür kalem

Âb-ı zülâli şi‘ri selâset-şi‘ârdur

G.90-6/156

Eşiğinin toprağına ölümsüzlük suyunun pınarı derler. Parlak güneşin senin kapından doğduğunu söylerler. Beyit:

İşigün hâkine ser-çeşme-i hayvân dirler

Kapuna matla‘-ı hûrşîd-i dırahşân dirler

G.144-1/191

Kan oturmuş gönlüm, senin ayrılık elemini çekerek coşup çağlayalı, göz çeşmesinden akan sular, gözyaşları, kan gibi geliyor. Beyit:

Dil-i pür-hûn elem-i ‘aşkun ile cûş ideli

Çeşme-i çeşmün akan suları dem gibi gelür

G.146-4/192

Hem güneşe benzeyen yüzünü gösterir. Hem de göz yaşarmasın der. Gözün pınarına nasıl olur da durmadan akan yaş gelmez olsun. Güneşe bakınca göz kamaşır ve yaşarır. Beyit:

Gün yüzin hem gösterür hem dir göze nem gelmesün

Çeşme-i çeşme nice eşk-i dem-â-dem gelmesün

G.355-1/319

Gerçi bir çok çeşme lülesi gözümü taklit etti ama yabancılar/insanların elleri onun kulağını bu özentiden ötürü az burmadı/bükmedi. Beyit:

Öykündi gerçi çeşmüme çok çeşme lûlesi

Amma kulagın iller anun az burmadı

G.521-2/424

Aydınlık saçan güneşin çeşmesi akmaz olsa, altın bağışlayan köpüğün nurlarının taşıp akması dünyaya yeter de artar bile. Güneş altın rengindeki ışıklarını etrafa saçar. Çeşme de hayati önem taşıyan suyunu döküp saçar. Su ve güneş hayati bir ehemmiyete sahiptir. Eğer çeşme ve güneş rızklarını dünya canlıları ile paylaşmazsa hayat, bolluk ve bereket yok olup gider. Çeşme lülesinden oluğa dökülen su köpük köpük görünür. Işığın huzmelerinin yere yansıması da bu şekildedir. Hurşid-i nur-efşan, sevgilidir. Sevgilinin âşığa ilgi göstermesi âşığa can verir. Nasıl ki çeşmenin akması bolluk ve bereket işareti ise sevgilinin âşığa yüz vermesi de bu şekildedir. Beyit:

Feyz-i envâr-ı kef-i zer-bahşı besdür ‘âleme

Akmaz olsa çeşme-i hûrşîd-i nûr-efşân eger

K.13-11/32

Yüksek görünüşlü Hoca, bilgi ve hünerin pınarı, kaynağı, çeşmesidir. Yıldızı parlak olan adil, her muradına erişmiş olan ve herkesin murat ettiğini verendir. Beyit:

H^{v}âce-i ʿâlî-nazâr ser-çeşme-i fazl u hüner

Dâver-i ferhunde-ahter kâm-bahş u kâm-rân

K.22-16/40

Sünbül Kevser pınarının suyuyla sulanıp yetiştirilse bile senin lâl renkli dudağının çevresindeki mis renkli ergenlik tüylerine benzeyemez. Beyit:

Hat-ı müşgîn-i leb-i la‘lüne mânend olmaz

Bulsa ger perveriş-i çeşme-i Kevser sünbül

K.24-40/65

Çâh: Kuyu

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde çâh kelimesi yer almaktadır.

Gönül Hz. Yusuf gibi çene çukurunda hapsedilip kaldı. Ey benim sultanım zindanında kalan o çaresizi kurtar. Çenedeki çukur kuyuya benzetilir. Gönül buraya düştü mü kurtulamaz. Suçlular derin ve geniş kuyulara hapsedilirdi. Buraya atılan suçlu ancak ip atılarak kurtarılabilirdi. Âşığın gönlü daima çıkmazlar içerisindedir. Bu kez de gönül Hz. Yusuf gibi kuyuya düşmüş sevgilinin yardım elini beklemekte ama nafile bir bekleyiş. Beyit:

Gönül Yûsuf gibi çâh-ı zenahdânunda kalmışdur

Halâs eyle benüm şâhum ki zindânunda kalmışdur

G.165-1/165

Gül yokluk kuyusundan çıkıp kendini gösterdi ve yine Kenanlı Yusuf gibi mizana girdi. Beyit:

Geldi zuhûra çâh-ı ‘ademden çıkup yine

Mîzâne girdi Yûsuf-ı Ken‘ân-misâl gül

G.308-2/290

Havz: Suyun biriktirildiği yer ve su biriktirmek mânâlarına gelir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde havz kelimesi yer almaktadır.

Bırak vücüdunun iki yanını efendi tertemiz vücudunun tamamı bir içim sudur. Belinin inceliği gümüş havuz içerisinde su gibi durur. Beyit:

Degül pehlü efendi cism-i pâkün bir içim sudur
Miyânun havz-ı sîmîn içre düşmiş sanki bir mûdur

G.170-1/207

Kadeh bir fıskiye, içki de su olmuş. Rintlerin (daire biçiminde oturarak oluşturdukları) halkası onun havuzu. Ey Bakî! Bu haliyle meclisimiz, coşup kendinden geçme sarayına bir şadırvan olmuş, işret en güzel böyle tasvir edilebilirdi. Beyit:

Kadeh fıskıyye mey su halka-i rindân anun havzı
Sarây-ı şevka şadırvan olupdur Bâkıyâ meclis

G.208-5/227

Bağın avlusundaki havuzun her yönü düzgün servidir. Ayın yansımasını görünce sevdiğimi suya girmiş sandım. Beyit:

Sahn-ı bâgun havzınun her cânibi serv-i sehî
Yâri girmiş suya sandum göricek ‘aks-i mehi

Mu‘ammâ be-ism-i Behmen -24-/452

Cedvel, sed.

Cedvel: Bilindiği üzere, su yolu, ark, küçük ırmak mânâsında olup, aynı zamanda sahifelerin etrafına çekilen çizgiye denir ki yazı bunun içine yazılır.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde cedvel kelimesi yer almaktadır.

Sinem üzre görinen kanlu elifler sanman
Safha-i derd ü gama sürh ile cedvel çekdüm

G.327-2/302

Ölçüp biçerek ince hesaplar yapmakta usta olan akıl, bu eğri gidişli feleğin karşısında şaşkınlığa düşer ve onun hiçbir yerini cetvele ve pergele uyduramaz. Şair, bu dünyanın gidişatı karşısında aklın şaşkınlığa düştüğünü anlatmaktadır. Beyit:

Çarh-ı kec-revde kalur ʻakl-ı mühendis hayrân

Bir yirin uyduramaz cedvele vü pergâre

G.426-3/364

Sed: Bir gediği kapamak, iki şey arasındaki engel ve suyun akmasını önlemek için yapılan duvar veya toprak yığını mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde sed kelimesi yer almaktadır.

Geç otur sedd-i Sikender gibi künc-i ʻuzlete

Başun egme dehr-i dûnun efser-i Dârâsına

G.408-6/352

Gamın Yecucunun defedilmesine senin eşiğin sağlam bir seddir. Üzüntü ordusunun menedilmesine dergahın sağlam kaledir. Beyit:

Defʻ-i Ye'cûc-ı gama işigidür sedd-i sedîd

Menʻ-i ceyş-i eleme der-gehidür hısn-ı hasîn

K.26-14/71

Kudret ve ihtişamda ikinci İskender denmeye layık olan Sultan, yine bela Ye'cûcuna parlak ve keskin çelikten kılıcını set yaptı da; cihan, güven ve huzura kavuştu. Ye'cûc, Kuran'da adı (Me'cûc ile birlikte) geçen, fitne ve fesat çıkaran bir kabilenin adıdır. Kuran'da anlatıldığına göre Zülkarneyn (metinde İskender ismi Zülkarneyn'e işarettir) iki seddin arasında bulunan inanmış bir kavimle Ye'cûc ve Me'cûc arasında demirden bir set yapmıştır. Ye'cûc ve Me'cûc aynı zamanda kıyamet

alâmetlerindendir. Bakî, Padişah'ı (kudret, güç ve ihtişam açısından) İskender-i Zülkarneyn'e, ortadan kaldırdığı kargaşa, fitne ve belâyı Ye'cûc ve Me'cûc kavimlerine, kılıcını (yani ordusunun kahredici gücünü) da Zülkarneyn'in insanları Ye'cûc ve Me'cûc kavimlerinin fitnesinden korumak için yaptırdığı demirden sedde benzetmiştir. Beyit:

Cihân emn ü emân buldı yine şemşîr-i pûladın
Belâ Yeʿcûcına sedd eyledi İskender-i sânî

K.14-5/33

4.1.3.3. Yarı inşâî mahiyette olanlar

Bâg, bû-sitân, ravza.

Gül-istân, gül-zâr, gül-şen, lâle-zâr.

Çemen, sebze, sebze-zâr.

Bâg: Bâğ, bahçe. Sevgiliye ait güzelliklerin birçoğu bâğlarda, bahçelerde olan özelliklerdir. Çiçeklerden, meyvelerden, ağaçlardan söz edilirken bâğdan da elbette bahsetmek gerekir. Şâir de bunu yapar ve sevgilinin güzelliğini- özellikle yüzünü ve yanağını bahçeye benzetir. Ravza, riyâz, bostan gibi müteradifleriyle de kullanılan bâğ, çok zaman cennet ile birlikte anılır ve cennet bahçeleri hatırlatılır. Gülistan'dan ayrı telakki edilen bâğ ile birlikte bâğ-ı İrem'den de bahsedilir. Şâirin sözünü ettiği bâğ ve bahçede bir akarsu (şâirin gözyaşları), çiçek (sevgilinin gül yanağı, gonca dudağı vs.), kuşlar (âşık denen bülbül) bulunur. Bu haliyle o tam bir güzellik manzumesidir. Ancak bu bahçeden bahar hiç eksik olmaz. Bahar gelince bâğ bezenir, süslenir, güzelleşir servisi, gülü, sünbülü, yasemeni, menekşesi, nergisi, lâlesi, çınarı, narı; bülbülü, kumrusu,

> papağanı, tavusu ve bulutu ile bu bahçe bir seyrân yeridir. Şâir bu bahçede kendini mutlu hisseder. Bâğ olunca bahçevan da olur. Çünkü oranın daima taze ve suya kanmış olması gerekir. Böyle yerlerde bezm ve eğlence düzenlenir. O zaman da mutrib, sâkî, sevgili ve âşık burayı süsler. Bu bahçe, şiir denen meyveler verir. Bütün bu dekorlar ile değişik şekiller arz eden bâğ, bazen dünya olur, söz, ömür ve can olur. Dünya gibi bu bâğ da geçicidir. Öyleyse ondan azami ölçüde istifade etmek gerekir(Pala, 1999:55).

Bâkî Dîvânı'nın yüz yetmiş altı yerinde bâğ kelimesi yer almaktadır.

Ey elma çeneli sevgili, daha ne zamana kadar güzelliğin bahçesinde biten şeftaliyi eller yiyecek de Bâkî eyvah deyip duracak. Eyvâ kelimesi hem ayva anlamını hem de eyvah kelimesinin kısaltılmışını karşılamaktadır. Bu iki anlam ile sanat yapmaktadır. Beyit:

İller yiye şeftâlûsını bâg-ı cemâlün
Ey sîb-zekan Bakî nice bir diye eyvâ

G.5-5/105

Ey sevgili, bülbül, nağmelerinde senin gül yüzünün özelliklerini gereği gibi anlatabilse, bağda hiçbir goncanın yakası sağlam kalmaz. Beyit:

Gül yüzün vasfında bülbül kılsa cihânı dürüst
Bâgda bir goncanın kalmaz giribânı dürüst

G.22-1/114

Lâle gibi al yanaklı güzeller kırın her yanında çiçek seyrine çıktılar. Her yanı seyrederek bahçeyi, çimenliği gezdiler. Beyitte yeşil, çiçekli bir bahçe ve kır manzarası çizilmiş; her yanda güzeller bölük bölük toplanmış dolaşıyor, bahçeyi ve çiçekleri

seyrediyorlar. Yanak, kırmızılığı ve yuvarlaklığı bakımından lâleye teşbih edilmiş. Beyit:

Lâle-hadler kıldılar gül-geşt-i sahrâ semt semt

Bâg u râgı gezdiler idüp temâşâ semt semt

G.23-1/115

Her gül dalıyla ince ergavan fidanı salınmaya başlayınca bayram bahçesi cennet bahçesine döndü. Beyitte gül dalı ve fidanı asıl anlamları yanında güllerle donanmış gül dalı ve kırmızı çiçekli erguvana benzeyen güzeller anlamında da kullanılmış. Böylece bu güzeller cennet bahçesinde dolaşan meleklere benzetilmiş. Beyit:

Salınur her şâh-ı gül nâzük nihâl-i ergavân

Bâg-ı cennetden nişân virdi bahâr-istân-ı ‘id

G.39-4/124

Sevgili! Yüzün aç da bahçenin gülü ve nesrini o yanağı görsünler. Salınarak bir yürü de servi ve çam ağaçları o edalı yürüyüş biçimini görsünler. Sevgili bağda yüzünü açınca gül, yanağın kırmızılığını, nesrin de yüzünün beyazlığını görecek, kıskanacaklardır. Yani yanak kırmızı rengi bakımından güle, yüz de beyazlığıyla nesrine benzetilmiş. Servi ve çam ağaçları da öteden beri sevgilinin uzun boyunun benzetilenidirler. Rüzgârdan sallanmaları da sevgilinin salınarak yürüyüşünü andırır. Sevgilinin yanağı, boyu ve yürüyüşünün güzelliği anlatılırken çiçekler ve ağaçlarla karşılaştırılmış. Yanağının gülden daha kırmızı, yüzünün nesrinden de beyaz, boyunun servi ve sanavberden daha uzun olduğu söylenmek istenmiş. Ayrıca bu ağaçlar yürümedikleri halde, sevgili naz ve işveyle salınarak yürüyor. Beyit:

Açıl bâgun gül ü nesrîni ol ruhsârı görsünler

Salın serv ü sanavber şîve-i retfârı görsünler

G.55-1/134

Laleler bağın harem dairesinin avlusuna dizilerek süs olmuş sanki hükümdarın sarayında kâse kâse dünya nimetleridir. Osmanlı avlularındaki süsü ve ihtişamı laleler gösterirmiş, Bâkî de bu durumu şiirine taşımıştır. Beyit:

Dizilmiş lâleler sahn-ı harîm-i bâga zeyn olmış

Sarây-ı şâhda san kâse kâse h^{v}ân-ı yagmâdur

G.135-4/186

Sonbahar rüzgârı bahçenin yapraklarına ne yaptı gör. Bâkî senin gamınla işte öyle perişan olup gezer. Beyit:

Evrâk-ı bâga n'eyledi bâd-ı hazânı gör

Bâkî gamunda şöyle perîşân olup gezer

G.138-7/187

Biz zamanın dağıttığı yüksek mevkilerin bize de isabet etmesini istemekteyiz. Hâlbuki ömür bahçesinin gülleri yaprak dökmekte, perişan olmaktadır. Beyit:

Biz tâlib-i teveccüh-i ikbâl-i rüzgâr

Gül-berg-i bâg-ı 'ömr ise ber-bâd olup gider

G.141-5/189

Saçının yanaklarına el uzattığını duyunca, bahçede sünbülün halinin kıskançlıktan perişan olduğunu söylüyorlar. Beyit:

Zülfünün dest-resin tuydı meğer ruhlarıma

Bâgda sünbülün ahvâli perîşân dirler

G.144-2/191

Sevgilim, yanağın İrem bahçesi gülünün yaprağı, dudağın da yokluk bağının goncasıdır. Beyit:

Ruhun gül-berg-i bûstân-ı İremdür

Dehânun gonca-i bâg-ı ‘ademdür

G.147-1/193

Ele geçen fırsatı düşüncesizce boşuna geçirme. Çünkü dünya bahçesinin güzelliği, mutluluğu, gül devri gibi, sürekli değildir, çabuk geçer. Gül devri, ilkbahardır. İlkbahar mevsimi sürekli değildir, çabuk geçer. Aslında fırsat da geçicidir, elden kaçıverir. Dünyanın bu geçici olan mutluluğu, zenginliği ele geçince bundan yararlanmalıdır. Beyit:

Gâfil geçürme fursatı kim bâg-ı ‘âlemün

Gül devri gibi devleti nâ-pây-dârdur

G.152-3/196

Ömrünü bu mevsimde gam köşesinde gereksiz yere harcama. Konakladığımız yer bahçenin kenarı ve akarsuyun kıyısıdır. İlkbaharda bağa, su kenarına çıkmak varken, gam köşesinde oturmak, ömrü boşa harcamaktır. Böyle bir mevsimde, hele gidilen yer çiçekler içindeki bir bahçenin köşesi ve su kenarı ise, gam köşesinde ömür geçirmek yazıktır. Bakî Hayyam'ın hayata bakış biçimini bu beyitinde de benimsemiş görünüyor. Beyit:

Zâyi‘ geçürme ‘ömri bu dem künc-i gamda kim

Menzil kenâr-ı bâg u leb-i cûy-bârdur

G.152-5/196

Hançer, düşmanın bedenini baştan ayağa kana batırsın da zafer bahçesinde ergavan fidanı bitirsin. Beyit:

‘Adûnun kılsun endâmın ser-â-pâ kana müstagrık

Bitürsün bâg-ı nusretde nihâl-i ergavân hançer

G.155-5/198

Senin köyün varken ki orada cennet bağını dolaşmak ve görmek orada mümkün olur. Vaiz cenneti anlatmaktadır. Hayret edilecek şey işte budur. Beyit:

Var iken kûyun ki seyr-i bâg-ı ‘ukbâ bundadur

Cennet evsâfın kılur vâ‘iz temaşa bundadur

G.157-1/199

Gerçi bahçenin ardıç ağacının yüksek boyu vardır. Fakat senin boyunun fidanına nisbetle bir güzelliği yoktur. Beyit:

Egerçi ‘ar‘ar-ı bâgun bülend kâmeti var

Nihâl-i kaddüne nisbet letâfeti yokdur

G.169-2/206

Senin ayrılığının dikeninde halimi görünce taklit ettiler. Dünya bağının bülbülleri benim âhımı iniltimi aldılar, aynını yapmaya başladılar. Beyit:

Hâr-ı hecründe görüp hâlüm bana öykündiler

Bülbülân-ı bâg-ı âlem âh u zârum aldılar

G.178-2/211

İnce uzun servinin salınışını bağda seyretmekle senin yürüyen fidana benzeyen boyunun cilveli halini görmek arzumuzu tatmin ediyoruz. Beyit:

Ârzû-yı cilve-i nahl-i revânundur senün

Bâgda seyr-i hırâm-ı serv-i bâlâdan garaz

G.221-4/236

Yabani gülün yaprakları sebze bahçesinin avlusuna saçıldı. Bağın sarayının döşemesi talihin gökyüzüne/çatısına benzedi. Bağın içerindeki sarayın döşemesinin

güzelleşmesine yabani gülün yaprakları vesile olmuştur, onu öyle bezemiş süslemiştir ki adeta talihin çatısı gibi olmuştur sarayın döşemesi. Beyit:

Saçıldı sahn-ı sebzeye nesrin varakları

Sakf-ı sipihre benzedi ferş-i sarây-ı bâg

G.226-4/239

Canda sabır ve çılgın gönülde sükunet olmayınca İrem bağını durak yeri yapsalar durup dinlenmez. Beyit:

Menzilin bâg-ı bihişt eylesen itmez aram

Canda sabr u dil-i şeydâda karâr olmayıcak

G.240-3/248

Terler yanağının bağında gül gezintisine çıkarsa ey sevgili, efendim, saçın bu durumdan pek alınmasın. Beyit:

'Araklar eyler ise bâg-ı ârızun gül-geşt

İnende olmasun andan efendi ter zülfün

G.250-2/254

Ey gönül, insan huriye benzer bir güzelin köyünün gül bahçesinde sığınacak bir yer bulsa cennet bağını hiç ister mi? Beyit:

Gül-şen-i kûyında me'vâ bulsa ol hûrî-veşün

İhtiyâr eyler mi bâg-ı huldi âdem ey gönül

G.300-4/285

Gül, bağ meclisinde herkesle eğlenen bir dilbere benzedi. Güzellik cilveleri yapıp naz elbisesine büründü. Beyit:

Döndi bezm-i bâgda bir dil-ber-i tannâze gül

Cilve-i hüsn eyledi girdi libâs-ı nâze gül

G.301-1/286

Ey Bâkî, baht ve devlet, saadet, talih, kut ilkbaharında açılmış taze gül görmek istersen o padişahın, sevgilinin, güzelliği bağına bakıver. Beyit:

Bâg-ı hüsn-i şâha bak görmek dilersen Bâkıyâ

Baht u devlet nev-bahârmda açılmış tâze gül

G.301-5/286

Senin ayrılığının endamının hasretiyle bağa vardım. Serviyi görünce sabrım tükeniverdi onu kucaklayıverdim. Beyit:

Fürkatünde bâga vardum hasret-i bâlân ile

Kalmadı sabrum görüp servi der-âgûş eyledüm

G.324-4/300

Bağın ağaçları dervişler gibi soyunma hırkasına girdiler. Sonbahar rüzgarı çemende çınar ağacının ele benzeyen yapraklarını düşürdü. Tecrîd, soyunma, yalnız kalma, tasavvufta Tann'dan başka olan herşeyi gönülden çıkarma; dünya ile ilişkiyi kesme. Hırka-i tecrîd, soyunma hırkası. Dervişler tarikatlarda soyunup, abadan sade bir hırka giyerler. Bu, dünya ile ilgili olan herşeyden soyunmak anlamına gelir. Tecrîd hırkasını giyenlere ehl-i tecrîd denir. El almak, müridin şeyhinin önderliğinde nefsini temizleyip olgunlaşmasıyla şeyhin iznini alıp şeyh olması; çırağın ustadan el alması, yani bir işyeri açıp ustalık yapmasın izin verilmesi. Beyitte tarikat terimleriyle ağaçların sonbaharda yapraklarını dökerek soyunduğu anlatılıyor. Çınar ululuğu sebebiyle şeyhe benzetilmiş. Sonbahar rüzgârı da ağaçlar gibi tarikata girmiş, şeyhten izin alıp derviş olmuş. Sonbaharda yaprakların dökülmesi ağaçların derviş olup soyunması şeklinde açıklanmış. Beyitte "el almak" deyimi tevriyeli kullanılmıştır. Şeyhden izin aldı ve çınarın ele benzeyen yapraklarını aldı, düşürdü anlamlarında kullanılmıştır. Beyit:

Eşcâr-ı bâg hırka-i tecrîde girdiler

Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan

G.371-2/329

Bağın ağaçları akarsudan iyilik ve yardım umarlar; bu yüzden akarsuyun ayağına her yandan altın akıp gelir. Beyitte altın akması, sararıp dökülen yaprakların su üstünü kaplamalarının altına benzetil mesidir. Ayak kelimesi hem akarsuya, hem de ağaçlara aittir. Akarsulara karışan büyük sulara kol, küçüklerine de ayak denir. Ağaçlar sonbaharda yeniden canlanmak için akarsudan yardım, iyilik umarlar. Bu yardımı elde etmek için de akarsuyun ayağına altın akıtırlar. Ayağa altın akıtmak, kandırmak için rüşvet vermek ve yalvarmak demektir. Ağaçların ayağı düşünülünce, yaprakların ağaçların diplerine döküldüğü anlaşılır. Ağaçların istediği ise altın değil sudur. Bunun için de altın verip su isterler. Sararan yaprakların dökülmesi böylece güzel bir sebeple açıklanmış. Himmet, büyüklerden ve zenginlerden beklenir. Himmet u-manlar ise yardıma gereksinme duyan fakirlerdir. Beyitte zengin olan ve yardımı istenen, akan su; fakir olan ve yardım uman da ağaçlardır. Çünkü bütün altınlarını dökmüş, fakir ve çıplak kalmışlardır. Ama bu kadar uğraşıdan sonra ağaçların umdukları bu yardımı alamadıkları ve çıplak kaldıkları anlaşılıyor. Beyit:

Her yanadan ayagına altun akup gelür

Eşcâr-ı bâg himmet umar cûy-bârdan

G.371-3/329

Sevgilinin köyünün cennet bahçesine ulaşayım diye uçmak için Allah’tan daima kol kanat isterim. Uçmak kelimesi cennet anlamında da tevriyeli kullanılmıştır. Beyit:

Bâg-ı bihişt-i kûyına yârunı irem diyü

Hakdan hemîşe uçmaga bâl ü per isterin

G.386-2/338

Bahçevana söyleyin de benim gül bahçesinde dikenlerin açtığı yaradan neler çektiğimi sürekli ağlayıp inlayen bülbüle anlatsın. Beyit:

Hâr zahmından neler çckdügümi gül-zârda

Bâg-bân-ı bülbül-i giryâne söylen söylesün

G.395-4/344

Tavus kuşu gibi nazlı nazlı yanımızda salınıp hayatımızın bahçesini Firdevs cennetlerinin ve hurilerin kıskançlığını çeker hale getireceği bir gün başımıza doğar mı? Beyit:

Tâvûs gibi cilve kılup bâg-ı ‘ayşumuz

Reşk-i cinân u ravza-i Rıdvan u hûr ide

G.420-3/360

Cananın dudağı gibi taze gonca henüz zamane bağında yetişmedi. Beyit:

Leb-i cânâne gibi gonca-i ter

Kopmadı dahi dehr bâgında

G.424-2/363

İnsanoğlu ölümsüz hayat diyerek İrem bahçesinden çıkarıldı. Bu sefer de bu, bahçeleri yokluk gülzarı olan diyara, dünyaya, aladanıyor ve onunla gururlanıyor. Beyit:

Mülk-i bâkî dir iken bâg-ı İremden çıkdı

Yine magrûr olur âdem bu fenâ gül-zâre

G.426-4/365

Felek, cihan bağında öylesine dönüp durdu ki dünyanın halini tavus kuyruğu gibi rengârenk bir hale getirdi. Beyit:

Felek cevlân ider bâg-ı cihânda

Dûm-i tâvûs nakşın virdi hâle

G.456-3/382

Mescitte öğüt veren vaiz âşıklara cennet bahçesini övmesin. Âşıklara yüzün gibi sevinçli, mutlu bir bahçe daha olamaz. Beyit:

Ögmesün âşıklara vâ'iz riyâz-ı cenneti

Bâg-ı hurrem olmaz ehl-i 'aşka dîdârun gibi

G.485-5/401

Alçak dünyanın tahrası, bela bağında beni üzüm kütüğü yerine koyup yaşımı damla damla akıtır. Beyit:

Dehre-i dehr-i denî bâg-ı belâda yaşumı

Katre katre akıdur mânend-i tâk eyler beni

G.539-3/434

Bahçeye gel de akıp giden suyu gör. Geçip giden ömrün hızı nedir seyret. Beyit:

Gel bâga temâşâ ide gör âb-ı revânı

Seyr eyle nedür sür'at-i 'ömr-i güzerânı

G.545-1/437

Seni övmenin bağında bahçesinde gönül kuşu bu cana can katan şiiri su gibi akıcı bir şekilde okuyuvermektedir. Beyit:

Bâg-ı senâ vü gül-şen-i medhünde mürg-i dil

Bu nazm-ı rûh-bahşı okur su gibi revân

K.1-27/5

Senin ardıç ağacı salınışlı servi fidanı gibi olan boyunu görsün de bundan böyle bağcı bahçede sorkun söğüdü dikmesin. Beyit:

Görsün nihâl-i serv-i sanavber-hırâmunı

Ayruk çemende beslemesün bâg-bân bân

K.1-30/5

Güzel yüzünün gülüyle cihan bahçesi İrem bahçesi gibidir. Har yerde yüz türlü hikaye anlatan bir çok bülbül vardır. Beyit:

Hüsnün güliyle bâg-ı cihân gül-şen-i İrem

Her sû hezâr bülbül ü şad gûne dâstân

K.1-38/6

Çarh bahçıvanı beyaz gülün yaprağını yolarak kar misali senin yollarına saçtı. Beyit:

Berg-i gül-i sefîdi yolup bâg-bân-ı çarh

Mânend-i berf yollarına eyledi nisâr

K.9-6/26

Yüce cennetin güzelliğini dünya bahçelerine veren şanı yüce Hazretin kudretini bakıp seyret. Beyit:

Cihân bâgına virdi revnâk-ı fırdevs-i a'layı

Temâşâ eyle sun'-ı Hazret-i Bârî Te'âlâyı

K.15-1/36

İrem bağı olan devletin gülbahçesinin ömrü sonbahar rüzgârının kızgınlığından emîn, güvende, olsun. Devlet ömrünün uzunluğu dilenmektedir. Beyit:

Âsîb-i rüzgâr-ı hazândan emîn ola

Gül-zâr-ı 'ömr-i devleti bâg-ı İrem gibi

K.16-11/37

Bahçe avlusu lale çiçekleriyle Rum memleketine döndü. Güya menekşe bahçesi de Habeş memleketinin siyahlığıdır. Habeşliler renk itibarıyla siyahîdirler. Bu sebeple menekşe bahçesinin siyaha yakın rengi bu ülkenin insanının rengine nisbet edilmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın saraylarında Habeşli kölelere rastlamak da mümkündür. Onların avluya çıkışıyla sanki avlu menekşe bahçesine dönmektedir. Beyit:

Döndi diyâr-ı Rûma semenlerle sahn-ı bâg

Gûyâ sevâd-ı mülk-i Habeşdür benefşe-zâr

K.17-3/38

Ebemkuşağı, dünya bahçesine dolap kurdu ve her taraftan su yolu gibi ırmak aktı. Dolap, su çarkı manasında kullanılmaktadır. Bu çark ekvator gibi dünyanın tam ortasında dünayayı iki parçaya ayırmaktadır. Dünya da bu dolap gibi dönüp durmakta devr etmektedir. Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı dönemi ve maiyetindekilerin himaye altında bulunduğu döneme binaen su çarkı Osmanlı Devleti olarak tasvir edilmektedir. Bolluk ve bereket her taraftan su yolu gibi ırmaklar halinde akmış ve gittikleri yerleri mâmûr etmişlerdir. Su nasıl ki dolap vasıtası ile bereket veriyorsa Osmanlı Devleti de gittiği yerlere bolluk bereket ihsan etmiştir. Beyit:

Dôlâb kurdı kavs-i kuzâh bâg-ı 'âleme

Mîz-âb gibi her yanadan akdı cûy-bâr

K.17-5/38

Su, bahçenin gülünün görüntüsünü gösterdi. Nitekim padişahın kılıcının aynası da yardım yüzünü gösterdi. Beyit:

Gösterdi âb 'aks-i gül-i bâgı nitekim

Nusret yüzini âyıne-i tîg-i şehr-iyâr

K.17-7/38

Zanbak çiçeğinin goncası bağa gümüşten bir pazubenttir. Tomarının içindeki yazı safranla yazılmıştır. Zanbak, beyazlığı dolayısıyla gümüşe, ortasındaki humlar da safran sarısına teşbih edilmiş. Zanbak goncası yuvarlak ve iç içe olması bakımından tomar halinde sarılmış, kola takılan, pazubende benzetilmiş. Pazubend nazara karşı muska olarak da kullanılırdı. Muska içinde de yazı vardır. Eskiden kullanılan yazı mürekkepleri midad-i siyah, surh, sebz, yaldız olurdu. Yaldız mürekkep altın, bakır ya da safrandan yapılırdı. Özellikle mektuplar misk ve safranla yazılır, tomar halinde bükülüp gümüş bir kılıf içine konarak boyuna asılır ya da pazuya bağlanarak gideceği yere götürülürdü. Beyit:

Zanbakun goncasıdur bâga gümiş bâzû-bend

Za‘ferân ile yazılmış ana hatt-ı tûmâr

K.18-20/41

Cömertliğinin bahçesinde el açıklığının fidanından karşılıksız bağışının meyvelerinden her zaman toplanmaktadır. Beyit:

Bâg-ı cûdında nihâl-i kereminden derilür

Lutf-ı bî-minnetinün mîvelerinden her bâr

K.18-35/42

Eğer iddaa üzere güzel ötüşlü binlerce bülbül boy ölçüşmeye gelse o senin mehdinin bahçesinde hepsine galip gelir. Beyit:

Bâg-ı medhünde olur cümleye gâlib tenhâ

Bahş içün gelse eger bülbül-i hôş-nagme hezâr

K.18-49/43

Söğüt yaprağını bağda akar su üzerinde görünce bu altın işelemeli kılıç kılıf ından akmış dediler. Beyit:

Berg-i bîdi bâgda âb-ı revân üzre görüp

Didiler akmış gılâfından bu tîg-i zer-nişân

K.22-3/56

Bağ yolunda baştan başa altın yapraklar dökülmüş, padişahın üzerine altın tepsiler konmuş sofra yaygısıdır sandım. Beyit:

Reh-güzâr-ı bâga ser-tâ-pâ dökilmiş berg-i zer

Sandum altun tebsiler konmış simât-ı husrevân

K.22-4/56

Şiddetli rüzgârlar bağda yaprakları döndürüyor, savuruyor sanmayınız. Gezegen yıldızlar bahçeyi dolaşmak için yere indiler. Beyit:

Bâgda gerdân ider evrâkı sanman gird-bâd

İndiler seyyâreler kılmaga seyr-i bûtsân

K.22-5/56

Ey ulu kişi, bahçenin yoluna sarı, altın yaprak düşmüş değildir. Gökteki ay senin geçeceğin yola yüzünü koymuştur. Beyit:

Râh-ı bâga berg-i zer düşmiş degüldür ser-verâ

Reh-güzârunda yüzin ferş itdi mâh-ı âsmân

K.22-21/57

Eğer dünya bağına senin tedbirin bağcı olursa güz rüzgârının afetinden ebediyete kadar korunmuş olur. Beyit:

Âfet-i bâd-ı hazândan tâ ebed mahfûz olur

Bâg-ı dehre hüsn-i tedbîrim olursa bâg-bân

K.22-24/57

Bağda bahçede, sabah vakti çimenin yaygısına sonbahar yaprağından çiy taneleri damladıkça… Beyit:

Bâg u bustân içre tâ ola bisât-ı sebzeye

Subh-dem berg-ı hazândan katre-i şeb-nem çekân

K.22-33/58

Zamanın erdemli bilgini Mehmet Çelebi'nin üstün vasıflarının yanında felekler dokuz taneli daneli bir taze sünbüldür. Dane kelimesiyle sünbül sapının üzerindeki her bir çiçek anlatılmıştır. Göklerin eski anlatılara göre soğan kabuğu gibi iç içe dokuz kattan oluştuğu fikrine de bir gönderme vardır. Beyit:

Fazl-ı dehr Mehemmed Çelebi kim eflâk

Bâg-ı fazlında tokuz dânelü bir ter sünbül

K.24-18/63

Ay ve güneş senin lutfunun bağında iki değersiz nergistir. Cömertliğinin gül bahçesinde Başak burcu kıymetsiz sünbüldür. Beyit:

Bâg-ı lutfunda meh ü mihr iki ahkar nergis

Keremün gül-şenine sübüle kem-ter sünbül

K.24-21/64

Eğer lutfunun çırası bağa nur, ışık salsaydı sünbül mum gibi etrafı aydınlatırdı. Beyit:

Nûr-bahş olsa eğer bâga çerâğ-ı lutfun

Şem'-vâr eyleye etrâfı münevver sünbül

K.24-26/64

Herhalde senin perçemlerin cennet bahçelerinin sünbülüdür. Çünkü bağdan o şekilde bir sünbül yetişmedi, hasıl olmadı. Beyit:

Var ise turralarun bâg-ı cinân sünbülidür

Kopmadı bâgdan ol resme mu‘anber sünbül

K.24-32/65

Bağ senin yanağının kıskançlığıyla yandı da dumanlar çıktı. Çimenlikte yer yer görünenleri sünbül sanma. Beyit:

Dûdlar çıkdı yanup reşk-i ruhun nârına bâg

Câ-be-câ sanma çemende görinenler sünbül

K.24-38/65

Bir güzelle bir yeni yetme gonca ağızlı, gül yanaklı güzelle bağda gezip dolaşmak ne hoş olur. Âlemin bahar ile yemyeşil oldu, yenilendi. Beyit:

Geşt ü güzâr-ı bâg ne hôşdur nigâr ile

Bir nev-resîde gonca-dehen gül-‘izâr ile

Çün tâzelendi gül-şen-i ‘âlem bahâr ile

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân I-1,2,3/94

Sofuluğu bırak, aşk rintlerinin mezhebine gir, can parasını da bir güzel yüzlü güzele ver. Birkaç kadeh şarap içip bâg kilisesine gir. Beyit:

Terk eyle zühdi mezheb-i rindân-ı ʽaşka gir

Nakd-i revanı bir büt-i zîbâ-cemâle vir

Bir kaç piyâle bade çeküp deyr-i bâga ir

Tahmis-i G. Sultan Selim Hân III-1,2,3/94

Aşk ulularına zahidlikden söz edip iki yüzlülüğü hatırlatarak ne diye keyfimizi kaçırıyorsun? Çünki cennet bahçesi bedel ödeyerek alınmaz. Sofuların ibâdetin her türlüsünü yerine getirmek karşılığında cenneti umdukları, halbuki ibâdetin Allah rızâsı

için yapılması gerektiği düşüncesinden hareketle; bu zümrenin kendilerini Allah rızâsı için ibâdet ediyormuş gibi gösterdiklerini dolayısıyle iki yüzlülük yaptıklarını söylüyor. Beyit:

Erkân-ı ‘aşka zerk u riyâdan halel virüp

Zühd adın anma tab‘a n‘idersin kesel virüp

Bâg-ı bihişt çünki alınmaz bedel virüp

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân II-1,2,3/94

Mübarek bağın tavusu cennet bahçesinde doşmaya gitti. Mutluluk göklerinde uçan devlet kuşunun parlaklığını, şanını, şerefini gör. Beyit:

Cevlâne gitdi ravzaya tâvûs-ı bâg-ı kuds

Ferr-i hümây-ı evc-i sa‘âdet-mesîri gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VII-7/80

Bûstân/Bûsitân/Bôstân: Çiçek ve gül kokularının çok olduğu yer mânâsında olup bû, koku ile sitân çokluk edatının birleşmesinden meydana gelmiştir. Hoş kokulu meyve hasıl olan bahçeye, güllük ve gül bahçesine de denir.

Bâkî Dîvânı’nın on üç yerinde bûstân/bûsitân/bôstân kelimesi yer almaktadır.

Bağda bahçede, sabah vakti çimenin yaygısına sonbahar yaprağından çiy taneleri damladıkça… Beyit:

Bâg u bustân içre tâ ola bisât-ı sebzeye

Subh-dem berg-ı hazândan katre-i şeb-nem çekân

K.22-33/58

Sevgilim, yanağın İrem bahçesi gülünün yaprağı, dudağın da yokluk bağının goncasıdır. Beyit:

Ruhun gül-berg-i bûstân-ı İremdür

Dehânun gonca-i bâg-ı ‘ademdür

G.147-1/193

Sevgi bostanımın bu taze fidanı kimseden incinmesin diye yeşillikler dillerini uzatıp yüzlerini toprağa sürerler. Beyit:

Sebzeler dil uzadup topraga sürerler yüzin

Kimseden incinmesün bu nahl-i bûstânum benüm

G.345-4/313

Yasemin çiçeği yanağına karşı secde etti. Bahçedeki servi boyunu görünce hürmetle ayağa kalktı. Beyit:

Kıldı sücûd haddüne karşu gül ü semen

İtdi kıyâm kâmetüne serv-i bûstân

K.1-34/6

Şiddetli rüzgârlar bağda yaprakları döndürüyor, savuruyor sanmayınız. Gezegen yıldızlar bahçeyi dolaşmak için yere indiler. Beyit:

Bâgda gerdân ider evrâkı sanman gird-bâd

İndiler seyyâreler kılmaga seyr-i bûtsân

K.22-5/56

Deniz ve maden ocağı çiçek bahçesinin avlusuna varını yoğunu saçmış olmalılar, çayır, çiğ taneleri ve güz yapraklarından inci ve altınla dolmuş. Güzel ve güzellik için divan şiirinde her sermaye dökülüp saçılır. Beyit:

Gevher-i sîr-âb şeb-nem güş-vâr-ı zer varak

Sahn-ı bûstân oldı güya çâr-sûy-ı zer-gerân

K.22-13/56

Bağda bahçede, sabah vakti çimenin yaygısına sonbahar yaprağından çiy taneleri damladıkça… Beyit:

Bâg u bustân içre tâ ola bisât-ı sebzeye

Subh-dem berg-ı hazândan katre-i şeb-nem çekân

K.22-33/58

Nihayet göç davulu çaldı, sen de göçtün. Cennet bahçeleri ilk konağın oldu. Göç davulu eskiden bir yerden bir yere kervanla yapılan yolculuklarda konak yerlerinden hareket edileceği zaman herkesi davet için çalınan davuldur. Beyit:

Âhır çalındı kûs-ı rahîl itdün irtihâl

Evvel konağun oldı cinân bûstânları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-7/79

Ravza: Yeşilliği bol olan ve içi ferahlatan bahçe, bağ. Bu nedenle uluların mezarı ve cennet bahçaleri için "ravza" tabiri kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde ravza kelimesi yer almaktadır.

Sana mahsus olan harem dairen cennetlerin bahçesine eştir, (ayrıca) kapının eşiği de gökyüzünün o ihtişamlı kemerine eştir. Beyit:

Haremün ravza-i cinâne deger

İşigün tâk-ı âsmâne deger

G.113-1/171

Tavus kuşu gibi nazlı nazlı yanımızda salınıp hayatımızın bahçesini Firdevs cennetlerinin ve hurilerin kıskançlığını çeker hale getireceği bir gün başımıza doğar mı? Beyit:

Tâvûs gibi cilve kılup bâg-ı 'ayşumuz

Reşk-i cinân u ravza-i Rıdvan u hûr ide

G.420-3/360

Mübarek bağın tavusu cennet bahçesinde doşmaya gitti. Mutluluk göklerinde uçan devlet kuşunun parlaklığını, şanını, şerefini gör. Beyit:

Cevlâne gitdi ravzaya tâvûs-ı bâg-ı kuds
Ferr-i hümây-ı evc-i sa'âdet-mesîri gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VII-7/80

Gül-istân: Gül bahçesi, gülşen, gülzâr. Bir bahçe olarak bâga ait özellikler taşır. Kokusu ve rengi nedeniyle ele alınan gülistan sevgilinin birer gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve bir gonca olan ağzı ile bir araya getirilir. Bunun dışında rüzgâr, bulut, yağmur, su, çiçekler, ağaçlar, kuşlar, kuşların nağmeleri, bahar, bezm, cennet, bahçevân vs. unsunlarla da birlikte bulundurulur. Güzelliği, tazeliği ve geçiciliği de dile getirilen özellikleri arasındadır. Bazen sevgilinin semti, vuslatı, aşkı ve kendisi de bir gülistana benzetilir. Bazen de şâirin şiirleri ve divânı, sabah, felek, saadet vs. birer gül bahçesi olurlar. Şâir can gülşeninden bahsediyorsa sevgilisinin yüzünü anlatıyor demektir. Ayrıca İbrahim peygamberin ateşe atıldığı zaman kendisini bir gül bahçesinde bulması, gülgeşt eğlenceleri, güllerin toplanması vs. de gülistanda bahsedilmeye neden olur. Gülzâr kelimesindeki "gül" ve "zar" kelimeleri cinas yoluyla kullanılabilir. *"Gülistan"* adlı Şeyh Sadî'nin meşhur eseri ve "Gülşen" şeklinde başlayan tamlamalar ile kitaplara isim (Gülşen-i Aşk, Gülşen-i Envâr, Gülşen-i Râz vs.) oluşu nedeniyle de gülistandan bahsedilir ve bu tür eserler birer gül bahçesine benzetilir(Pala, 1999: 157).

Bâkî Dîvânı'nın elli yerinde gül-istân kelimesi yer almaktadır.

Benim için içki toplantısı gül bahçesi, şarap kadehi de gül yerine geçer. Sürahinin boğazındaki lıkırtı bana bülbül nağmesi gibi gelir. Beyit:

Gül-sitân bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana

Kulkul-i halk-i sürâhî savt-ı bülbüldür bana

G.12-1/108

Âh edişinin dumanını servi diye göklere uzatıp, kanlı göz yaşlarını da gül bahçesi bilen kişi artık serviye itibar etmez ve gülistan seyri istemez. Beyit:

Dûd-ı âhın serv idüp kanlu yaşın gül-şen bilen

Eylemez serve nazâr seyr-i gül-istân istemez

G.206-3/227

Bu gün gül bahçesinin avlusu bir gönül ülkesine dönüştü. Boy servi ağacı, göz ela gözlü nergis çiçeği, yanak ise güldür. Sevgilinin vasıflarını gül bahçesindeki bitkilere teşbih etmektedir. Sevgilin gönlü bir gül bahçesi ise âşığın o gül bahçesinde de sevgilinin serviye benzeyen boyunun güzelliği, nergis çiçeği gibi olan ela gözler ve gül kadar hoş duran yanaklar vardır. Beyit:

Bir dil-sitâne döndi bu gün sahn-ı gül-sitân

Kad serv ü çeşm nergis-i şehlâ izâr gül

G.305-3/288

İlkbahar geldi dotlarım, gelin gül bahçesine gidelim de gönül goncamızı açıp gülen açılan bir gül haline getirelim. Beyit:

Nev-bahâr oldı gelün 'azm-i gül-istân idelüm

Açalum gonca-i kalbi gül-i handan idelüm

G.323-1/299

Ey Bâkî, sevgilinin köyünde ağladım, inledim. Dünyanın gül bahçesinin bülbüllerini susturdum. Öyle etkili öyle acıklı ağlıyordum ki bülbüller beni duyunca ötüşlerinin bir hiç olduğunu anlayıp ötmeyi kestiler. Beyit:

N'âleler kıldum ser-i kûyında yârun Bâkıyâ

Bülbülân-ı gül-sitân-ı dehri hâmûş eyledüm

G.324-5/300

Ey seher yeli, benim gül bahçem şimdi ne durumda? Bir haber ver. Benim selvi gibi salına sevgilim şimdi kimlerle gezip tozmada. Beyit:

Bir haber vir ey sabâ n'oldı gül-istânum benüm

Kimler ile salınur serv-i hırâmânum benüm

G.345-1/313

Bülbül, gül ve gül bahçesi övgüsünü dile getirmekte. Bâkî ise temiz ahlaklı padişahın saltanatının ve devletinin devamına dua etmektedir. Beyit:

Bülbül edâ-yı medh-i gül ü gül-sitân ider

Bâkî du'â-yı devlet-i sultân-ı pâk-dîn

G.387-7/339

Ey sevgili, zülfünün hemen altındaki ayva tüylerini görenler, bahar bulutunun, gül bahçesinin avlusu üzerine gölge düşürdüğünü sandılar. Sevgilinin yüzü gül bahçesi gibidir. Oradaki her uzuv gül bahçesindeki ayrı unsurlarla bir arada kullanılır. Beyit:

Zîr-i zülfünde görenler hattunı ebr-i bahâr

Sâye salmış sandılar sahn-ı gül-istân üstine

G.438-5/372

Lâle, erguvanları tutuşturup gül harmanını yakmak için, gül bahçesi şehrine yer yer ateş koydu. Beyit:

Ergavânlar tutışup hırmen-i gül yanmag içün

Gül-sitân milkine âteş kodı yir yir lâle

G.466-5/389

Ne Bâkî gibi renkli edalı bülbül gelir, ne de senin yüzün gibi bir mübarek yüz. Beyit:

Bâkî-sıfat ne bülbül-i rengîn-edâ gele

Ne ola tal'atun gibi ferhunde gül-sitân

K.1-37/6

Gül bahçesi bugün gömleği yasemin yaprağından, yakasının düğmesi çiğ danelerinden olan lâle yanaklı bir güzele döndü. Sabah vakti gül bahçesinin puslu, sisli havası yasemin yaprağından beyaz bir gömleğe; çiğ taneleri bu gömleğin inci düğmelerine; gülbahçesi de lâle yanaklı bir güzele teşbih edilmiş. Yasemin çiçeğinin yaprağı beyaz ve incedir. Gül bahçesi bembeyaz gömleğini giymiş bir güzele benzetilmiş. Gömleğin yakası da çiğ tanelerinden yapılmış inci düğmelerle düğmelenmiş. Düğmeler sedef ya da inciden olur. Çiğ tanesi donmuş bir su damlasıdır. İnci de donmuş bir damlaya benzetilir; yuvarlak ve parlaktır. Şebnemin ömrü kısadır: Güneş çıkar çıkmaz buharlaşıp kaybolur. Sabah buğusu da güneşle birlikte ortadan kalkar. Böylece kırmızı laleler ortaya çıkar. Bakî bu beytiyle de sabah erken saatlerde sisler içinde yer yer kırmızı çiçeklerin görünmeğe başladığı bir bahçe gözler önüne sermiştir. Beyit:

Pirehen berg-i semen gûy-ı girîbân şeb-nem

Gül-sitân oldı bu gün bir sanem-i lâle-'izâr

K.18-14/40

Ey mühür, bu gül bahçesinde bilgili kimseye bir tane gül yeter çünkü o, o taze gülü saçlarının ikiye ayrıldığı yere takar. Beyit:

Bu gül-istânda yiter ‘arife bir gül çünkim
Takınur farkına bir dâne gül-i ter hâtem

K.19-14/45

Sonbahar yeli, gül bahçesine altın yapraklar bezeyince gül bahçesi sanki altın döğücüler/kuyumcular dükkânına dönüşüverdi. Beyit:

Gül-şene altun varaklar zeyn idüp bâd-ı hazân
Gûyiyâ zer-kûblar dükkânı oldı gül-sitân

K.22-1/55

Gül-zâr: Gül bahçesi.

Bâkî Dîvânı'nın elli altı yerinde gül-zâr kelimesi yer almaktadır.

Gül bahçesinin köşesini gör de kaşının köşesini hayal et. Güzel kokular satan atarın tablasını gör de saçlarının o kıvrım kıvrım olan halkalarını karşılaştır. Sevgilinin tüm vasıflarının bir başka unsurla kıyasında üstün ve daha güzel olan sevgilin vasıflarıdır. Kâinattaki en güzel olan şeylere teşbih edilir. Beyit:

Künc-i ebrûsın hayâl it gûşe-i gül-zârı gör
Halka-i zülfin kıyâs it tabla-i ‘attârı gör

G.71-1/144

Çiğ taneleri yine kış askerini taşa tutup gül bahçesi ülkesini almaya niyetlendiler. Çiğ taneleri genel itibarla kış mevsimi bahara bağlayan dönem yaklaştığında vücuda gelmektedir. Bu taneler ufak taşlara benzemektedirler. Şair bu durumu göz önünde bulundurmakta, onların ortaya çıkışını, kış askerlerinin talan edilerek gül bahçelerini zapt etmek istenmesini güzel bir sebebe bağlamaktadır. Beyit:

Cünd-i şitâyı taşa tutup yine jâleler

Kasd itdiler ki milket-i gül-zârı alalar

G.103-1/164

Bülbül ötüşüyle birlikte Mantıku't-tayr adlı eseri okumaya başladı ve gül bahçesinin köşesi de güzel kokular satan kulübeye dönüştü. Külbe burada ticarethâneye/dükkâna benzetilmiştir. Beyit:

Mantıku't-tayr okumaga başladı mürg-i çemen

Gûşe-i gül-zâr şimdi külbe-i 'Attârdur

G.110-2/169

Güzellik gün gibi aşikâr olduğu için afitab ve ziya, gönül kayığını altüst eden girdaplı bir deniz, gönülleri aydınlatan, insanı pervaneye döndüren bir mum, seyrine doyum olmayan bağ ve gül bahçesidir. Beyit:

Temâşâ kılmaga gül-zâr-ı hüsn-i yâri bî-minnet

Sevâd-ı dîde-i Mecnûn ruh-ı Leylâda hâl olmış

G.215-2/232

Her bir yolun gönül kapan sevgililerle öyle bir kalabalığı var ki İstanbul'un güzellerinden yol bulup geçemez. Birine olmasa diğerine mutlaka kapılır. Beyit:

Serv-kâmetler iki yanın alurlar yolun

Râh-ı gül-zâre döner yolları İstanbûlun

G.267-1/265

Nergis ve gül çiçek bahçesini oldukça güzelleştirdi. Bahçenin işte şimdi yüzü gözü açıldı. Yüz ile kasdedilen gül, göz ile kasdedilen ise nergistir. Beyit:

Gül-şene nergis ü gül hayli letâfet virdi

Şimdi açıldı dahi yüzi gözi gül-zârun

G.276-4/270

Gerçi dünya gülşenine binlerce gül gelmektedir. Fakat Bâkî yanağının letafetini birinde görmedi. Beyit:

Bâkî birinde görmedi haddün letâfetin

Gül-zâr-ı dehre gerçi gelüpdür hezâr gül

G.305-7/288

Erimiş lâl taşına benzeyen şarabı içelim ve tortuları yere saçalım. Gül bahçesinin toprağını bugün Bedehşan madeni yapalım. Bedehşan Hindistan ile Horasan arasında Afganistan'da bir şehir adıdır. Madenleriyle, özellikle lâl taşı ile meşhurdur. Bir rivayete göre lâl taşı orada çıkmaz oraya getirilip işlenirmiş. Beyit:

İçelüm la'l-i müzâbı saçalum cür'aları

Hâk-i gül-zârı bu gün kân-ı Bedahşân idelüm

G.323-3/300

Bu gül bahçesinde şakımak üzere benim şu inleyen canımın çığlık ve sadaları yeter. Bundan böyle, varsın çimen bülbülleri suskun ve lâl kalsın. Beyit:

Yiter sît u sadâ-yı cân-ı nâlânum bu gül-zâra

Çemen bülbülleri şimden girü hâmûş u lâl olsun

G.372-3/330

Gonca dudaklı ve gül bahçesi gibi güzel yüzlü kimdir dersen, işte o sensin. Gam dikenliğinde ağlayıp inleyen bu bülbül kim diye de sorarsan, işte o da benim. Beyit:

Bir lebi gonca yüzi gül-zâr dirsen işte sen

Hâr-ı gamda 'andelîb-i zar dirsen işte ben

G.380-1/334

Bahçevana söyleyin de benim gül bahçesinde dikenlerin açtığı yaradan neler çektiğimi sürekli ağlayıp inlayen bülbüle anlatsın. Beyit:

Hâr zahmından neler çckdügümi gül-zârda

Bâg-bân-ı bülbül-i giryâne söylen söylesün

G.395-4/344

Bülbül, zar (gibi incecik dili) ile gül bahçesini yokluk rüzganna tuttu; ey gül, sen duymuyorsun. Bülbüllerin feryadım ve inlemesini işitmiyorsun (buna şaşılmaz; çünkü), sen (bu naz ve istiğna içinde) zayıf ve güçsüz birinin sesini nereden duyacaksın? Klâsik edebiyatımızın şairleri yazılışları aynı olan birden çok kelimeyi bir beyit içinde aynı anlamda asla kullanmazlar. Bu, edebiyatta bir za'f-ı te'lif kabul edilir. Eğer böyle, imlâsı aynı birden çok kelime varsa, muhakkak başka anlamlan veya nüansları karşılamak üzere, yani bir sanat kaygısı güdülerek bir mısrada veya bir beyitte kullanılmıştır. Bu beyitte de bu önemli kuralın bir örneğine rastlamaktayız. Bakî, ilk beyitte "zar" kelimesini tam üç defa kullanmıştır. Bu, ilk bakışta bir tekrar gibi gözükmektedir. Ancak Bakî gibi bir söz ustasının böyle basit bir hataya düşebileceğini kabul etmek mümkün değildir. Kanaatimizce ilk mısrada bulunan "zar" ile şairimiz tevriye yapmaktadır. Zira "zar" bu mısrada muhtemel iki anlamı aynı anda taşımaktadır. Bunlardan birincisi ve uzak olanı (perde, ince zar); ikincisi ve de yakın olanı, (ağlama, inleme)dir. Bakî "zar" kelimesini kullanmak suretiyle sanki bülbülün ağlayıp inlemesini, zarını kasdediyor gözükse de, asıl anlatmak istediği şey, bülbülün incecik, bir zar gibi dili ile (yani yanık yanık ötüşü ile) gül bahçesini adeta bir yokluk rüzgarına tutmasıdır. İkinci mısrada birkaç kelime ara ile iki defa kullanılan "zâr"larm ilki, bülbülün ağlayıp inlemesini anlatmakta; ikincisinde ise bu sefer "zâr"ın (zayıf, dermansız, güçsüz, zavallı) anlamı devreye girmektedir. Beyit:

Fenâya virdi bülbül zâr ile gül-zârı tuymazsın

İşitmezsin hezârun zârın ey gül zârı tuymazsın

G.396-1/344

Ey Bâkî, o padişahın yüzünün her zaman ak olmasının sebebi şudur. Çünkü onun güzel yüzü cihanın gül bahçesinde beyaz bir gül gibidir. Beyit:

Dâ'im ey Bâkî budur şâhun yüzi ag olduğı

Ak güldür tal'at-ı hûbı cihân gül-zârına

G.407-7/351

İnsanoğlu ölümsüz hayat diyerek İrem bahçesinden çıkarıldı. Bu sefer de bu, bahçeleri yokluk gülzarı olan diyara, dünyaya, aladanıyor ve onunla gururlanıyor. Beyit:

Mülk-i bâkî dir iken bâg-ı İremden çıkdı

Yine magrûr olur âdem bu fenâ gül-zâre

G.426-4/365

Lale, geceleyin elinde kırmızı renkli bir fenerle gül bahçesine gelip, çimenliğin avlusuna giden yollara süs ve ışık verdi. Beyit:

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra

Virdi sahn-ı çemenün yollarına fer lâle

G.466-4/389

Ey delicesine âşık olan bülbül bahçedekini çiğ tanesidir sanma (âşık) gözyaşlarıyla gül bahçesinin sarayının avlusunu suladı. Âşık, bülbüle adeta sen şeydâ isen ben senden daha şeydâyım der. Zirâ bunu anlatmak içinde senin çiğ tanesi sandıkların benim gözümün yaşlarıdır demektedir. Beyit:

Çemende jâle-durur sanma bülbül-i şeydâ

Suladı eşk ile sahn-ı sarây-ı gül-zârı

G.497-4/410

İrem bağı olan devletin gülbahçesinin ömrü sonbahar rüzgârının kızgınlığından emîn, güvende, olsun. Devlet ömrünün uzunluğu dilenmektedir. Beyit:

Âsîb-i rüzgâr-ı hazândan emîn ola

Gül-zâr-ı ‘ömr-i devleti bâg-ı İrem gibi

K.16-11/37

Her memleketin gezintisi bahçe avlusunda gerçekleşir. (Osmanlı’nın) Gül bahçesine gel ki bütün dünyadan örnekler sunar. Devletin büyüklüğünün ve ululuğunun nişanesi bahçeleri ve bu bahçelerin bulunduğu avlulardır. Ziyarete gelen devlet erkânı bu bahçe avlusunu gezintiye çıkarılır ve adeta gelenlere devletin şaşasını bu şekilde gösterilirdi. Osmanlı bahçeleri bu durumu itibarıyla cihana örneklik teşkil etmektedir. Beyit:

Gül-zâre gel ki cümle cihândan nümûnedür

Sahn-ı çemende hasıl olur seyr-i her diyâr

K.17-2/38

Lale, çölü Bedehşan vilayeti yaptı. Taze çimen ise gül bahçesini sebzelik haline getirdi. Beyit:

Sahrâyı kıldı lâle Bedahşan vilâyeti

Gül-zârı itdi taze çemen mülk-i sebze-zâr

K.17-4/38

Gül bahçesinin içinin döşemesi ham gümüşten bembeyaz iken, çimen yine zümrüt döşeğini döşedi. Ham gümüş, katışıksız saf gümüştür; beyaz ve yumuşaktır. Zamanla oksitleşir ve kararır. Gümüş, bakır, çinko vs. gibi maddelerle alaşımlar yapılarak kullanıldığında beyaz rengi de değişir. Gül bahçesinin ham gümüşle

döşenmesi, karla örtülü olmasıdır. "Çemen zümrüt renkli döşeğini döşedi" derken "yine" denmesi, yeşil örtünün her yıl bahar gelince yeniden döşenmesindendir. Yeşil otlar zümrütten bir döşeğe, kar da ham gümüşe benzetilerek teşbihler yapılmış. Beyit:

Döşedi yine çemen nat'-ı zümürrüd-fâmın
Sîm-i ham olmış iken ferş-i harîm-i gül-zâr

K.18-3/39

Bugün lale ovayı Bedehşan'ın yakut madenine çevirdi. Çiy taneleri de çiçek bahçesine iri inciler saçtı. Beyit:

Lâle sahrâyı bu gün kân-ı Bedahşân itdi
Jâle gül-zâre nisâr eyledi dürr-i şeh-vâr

K.18-25/41

Cennet bahçesinin avlusunun güz yelinden korunduğu gibi, onun bahtının gül bahçesi de rüzgârın şiddetinden korunmuştur. Cennette her şey ölümsüzdür, ebedi bir bahar söz konusudur. Dolayısıyla ağaçların yapraklarının sararıp dökülmesi mümkün değildir. Sevgili daima her şeyin en güzeline teşbih edilir. Beyit:

Rûzgârun şiddetinden gül-şen-i bahtı masûn
Nitekim bâd-ı hazândan sahn-ı gül-zâr-ı cinân

K.22-19/57

Sünbül, gül bahçesinin avlusuna gelerek kulağına çiğ tanesinden inci takınıp güzelliğini gösterdi. Beyit:

Sahn-ı gül-zâra gelüp eyledi 'arz-ı dîdâr
Jâlelerden takınup gûşına gevher sünbül

K.24-6/62

Daha sünbülün çiçek bahçesine resmi yapılmadan, sünbül yaratılmadan önce, ben senin saçının şeklinin gönlümün levhasında resmini yapmıştım. Beyit:

Levh-i hâtırda hatun nakşını tasvîr itdüm

Olmadın safha-i gül-zâra musavver sünbül

K.24-42/65

Sen gelmesen gönül yıkık, akıl karmakarışık. Sen gelmesen cennet bahçesi gönlümü eğlendirmez. Sen gelemsen güller bahçede ateş gibi görünür. Beyit:

Hâtır harâb u ‘akl müşevveş sen irmesen

Gül-zâr-ı cennet olmaya dil-keş sen irmesen

Güller çemende görinür âteş sen irmesen

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân IV-1,2,3/94

Gül-şen/Gülşen: Gül bahçesi.

Bâkî Dîvânı’nın seksen yedi yerinde gül-şen/gülşen kelimesi yer almaktadır.

Ey servi boylu sevgili! Gel, lütfedip gül bahçesine bir ayak bas da her yana dağılmış bütün uzun boylu serviler eksikliklerini bilsinler. Serv-kad ile uzun boylu sevgiliyi anlatmaktadır. Sevgili uzun boyu ile gül bahçesine ayağını atsa bütün servi ağaçları ne kadar kısa olduklarını anlayacaklar. Beyitten çıkan ilk anlam sevgilinin serviden uzun boylu oluşu. Fakat şair bunu açıkça söylememiş. "Bileler eksüklüğin" diyerek servilerin eksikliklerinden birinin de yürüyememeleri olduğunu söylemiş. Çünkü sevgili "kadem basıyor", yani yürüyor. Sevgilinin gülşene gelmesi âşıklar için de, serviler içinde bir lûtuftur. Sevgili sultan olduğu için ancak lütfedip gelecek. Ayrıca lutf sözünde bir yumuşaklık ve nezaket vardır. Sevgili yavaş yavaş, salına salına gelecek. Beyit:

Bir kadem baş lutf ile gel gül-şene ey serv-kad

Bileler eksükligin her serv-i bâlâ semt semt

G.23-5/115

Ey uzun endamlı servi, ey sevgili, senin salınacağın yer, gül yerine canların açıldığı gül bahçesidir. Öyle ise gel ilkbahar yeli çemenliğin avlusundan orada kır bayır gezip dolaşmaktan vazgeç. Âşık bir an evvel vuslatı temenni etmektedir. Beyit:

Sana cây-ı hırâm ey nahl-i bâlâ gül-şen-i cândur

Nesîm-i nev-bahârî gibi gel sahn-ı çemenden geç

G.30-2/119

Göğsünde yaralar açıldı. Sevgi gül bahçesinde açılan nar çiçeğini görsünler diye yakamı parçalayıp açtım. Âşığın göğsünde yaralar açılması ve bu yüzden göğsün gül bahçesine benzetilmesi mazmunu çok kullanılmıştır. Âşıklar sevgilinin ayrılık acısıyla yakalarını yırtarlar, kanlı göğüsleri ortaya çıkar. Yara kırmızı ve yuvarlak olduğu için güle benzetilir. Beyitte dağ, gülnara; sîne, mahabbet gülşenine; yaka yırtılması goncanın açılmasına benzetilmiş. Gonca da gömleğinin yakasını yırtar ve gül açılır. Ayrıca dağ (dağlamak), gülnâr (ateş) arasında bir ilişki kurulmuş. Dağ ile gülnâr benzetilmesi daha önce yapılmamıştır. Bu konudaki benzetme gül üzerindedir. Bakî, gülden daha kırmızı ve ateş renginde olduğu için nar çiçeğini seçmiş. Beyit:

Açıldı dâglar sînemde çâk itdüm girîbânum

Mahabbet gül-şeninde açılan gül-nârı görsünler

G.55-3/134

Kanlı kadehe benzeyen laleler, gülbahçesinde çiy tanelerini bağırlarına bastırıp zevke eğlenceye giriştiler. Gelinciğin ve lalenin ortasındaki tohumlar karadır. Bu yüzden kötü niyetli anlamında kara bağırlı denmiştir. Çiy tanesi ise donmuş sudur.

Bağrı yanık laleler suya kavuşunca serinleyip ferahlıyorlar. Safa aynı zamanda saflık ve temizlik demektir. Su da emizliğin simgesidir. Beyit:

Gül-şende basdı jâleleri kara bâgrına

İrdi safâya lâle-i hûnîn piyâleler

G.103-4/164

Ey Bâkî felek yüzünü çevirmeden çiçek bahçesinde eğlenmeye bak. Otlar taze ve pırıl pırıl havalar da ılımlıdır. Göklerin dönüşü ile mevsimlerin değiştiği inancından hareketle Bâkî çarh yüz çdöndürmedin derken bahar mevsimi geçip güz ve kış gelmeden mazmununu ifade etmektedir. Beyit:

Çarh yüz döndürmedin gül-şende ʻayş it Bâkıyâ

Sebzeler zîbâ hevâlar iʻtidâl üstindedür

G.124-8/178

Âh edişinin dumanını servi diye göklere uzatıp, kanlı göz yaşlarını da gül bahçesi bilen kişi artık serviye itibar etmez ve gülistan seyri istemez. Beyit:

Dûd-ı âhın serv idüp kanlu yaşın gül-şen bilen

Eylemez serve nazâr seyr-i gül-istân istemez

G.206-3/227

Salınan serviler gül bahçesi yolunun iki yanında senin geçişim seyretmek için saf saf dururlar. Sevgilinin boyu her zaman uzun ve düzgündür. Beyitte servi boyuna teşbih edilmiş. Uzun, serviye benzeyen boyunu görmek için servi ağaçları gelip yol kenarına dizilmişler. Ağaçların yol kenarına dizilmeleri öyle dikildikleri içindir; sevgiliyi görmek için değil. Bu güzel bir sebebe dayandırılarak açıklanmıştır. "Turur" demesi de servilerin hareket etmeden öyle durduklarını anlatmak içindir. Bâkî iki yanı ağaçlı geniş bir gezinti yolundan bahsetmektedir. Beyit:

Seni seyr itmek içün reh-güzer-i gül-şende

İki cânibde turur serv-i hırâmân saf saf

G.229-2/241

Sevgili ile birlikte olmayınca gül bahçesinde gezinmekten ne çıkar. ilkbahar olmayınca gül dalında nasıl biter? Beyit:

Seyr-i gül-şende ne hâsıl bile yâr olmayıcak

Şâh-ı gülden ne biter taze bahâr olmayıcak

G.240-1/248

Nergis ve gül çiçek bahçesini oldukça güzelleştirdi. Bahçenin işte şimdi yüzü gözü açıldı. Yüz ile kasdedilen gül, göz ile kasdedilen ise nergistir. Beyit:

Gül-şene nergis ü gül hayli letâfet virdi

Şimdi açıldı dahi yüzi gözi gül-zârun

G.276-4/270

Senin güzelliğinin bahçesinde boyunu ve yanağını göreli gönül, bahçenin şimşir ağacını ve gülünü seyretmeyi arzu etmez oldu. Beyit:

Mâʻil olmaz gül ü şimşâd u çemen seyrine dil

Göreli gül-şen-i hüsnünde kad u ruhsârun

G.276-5/270

Ey gönül, insan huriye benzer bir güzelin köyünün gül bahçesinde sığınacak bir yer bulsa cennet bağını hiç ister mi? Beyit:

Gül-şen-i kûyında meʻvâ bulsa ol hûrî-veşün

İhtiyâr eyler mi bâg-ı huldi âdem ey gönül

G.300-4/285

Gül bahçesinin bülbülünü meclisimize gazelhan edelim de bundan böyle sevgilinin yanağının özelliklerini konu alan Bâkî'nin bu şiirini, gazelini okusun. Beyit:

Okusun vasf-ı ruh-ı yâr ile Bâkî şi'rin

Bülbül-i gül-şeni meclisde gazel-h^{v}ân idelüm

G.323-5/300

Ey Bâkî cennetin gül bahçesini bana gösterme, ben o sevgilinin eşiğini en yüce cennet (sekiz cennetten biri olarak) bilirim. Beyit:

Bâkıyâ gül-şen-i firdevsi bana 'arz itme

Âsitânın ben anun menzil ü me'vâ bilürin

G.363-5/325

Yine, gül bahçesinde zümrüt renkli tahtını kurdular; bahar sultanı, güllerle birlikte oturuyor. Beyitte geçen "sultân-ı 'îd (bayram sultanı)"den kasıt, mevsimler içinde, insana en fazla neş'e, sevinç ve yaşama arzusu veren ve insanın içini açan ilk bahardır. İlk baharın gelmesiyle bütün varlık âleminin yüzü güler, canlı cansız her şey adeta bir bayram sevinci duyar. Zamanlar ve mevsimler içerisinde gerçek bir bayram olan ilkbahar, aynı zamanda sultandır. Şair, ilk baharı çimen ülkesinde yemyeşil tahtında oturup maiyetindeki adamlara benzettiği güllerle sohbet eden bir padişaha benzetmektedir. Beyit:

Gül-şende kurdılar yine taht-ı zümürrüdîn

Sultân-ı 'îd güller ile oldı hem-nişîn

G.387-1/339

Lale renkli sâki (sevgili) ile gül renkli şarap olsa, meyhane köşesi ile gül bahçesi birdir. Âşık için bulunduğu mecliste sevgilinin bulunması her şeyden önemlidir,

sevgilinin bulunması ile meyhane köşeleri dahi ona gül bahçesi gibi gelir. Çünkü sevgili güldür. Beyit:

Künc-i mey-hâne ile gûşe-i gül-şen birdür

Sâkî-i lâle-izâr u mey-i gül-fâm olsa

G.435-4/370

Gül bahçesinde lale kırmızı bir tac giymekte, nergis ise elinde altından bir kadeh tutmaktadır. Beyit:

Geyer gül-şende laʿlîn tâc lâle

Elinde nergisün altun piyâle

G.456-1/382

Lale, ayrılık yarasının acısını gönlünden uzaklaştırmak için, gül bahçesinin avlusunda gül gibi kırmızı renkli bir şarap kadehi tutar. İçki insanı mest eder ve acısından uzaklaştırır. Şair de bu durumu göz önünde bulundurmakta âşığın eline sevgilinin mekanı olan gül bahçesinde kadeh vermektedir. Beyit:

Dâg-ı hicrân elemin kılmaga dilden bîrûn

Sahn-ı gül-şende tutar gül gibi sâgar lâle

G.466-6/389

Ey Bâkî, saltanat ve saadet gül bahçesini süsleyen lale olarak, muzffer oadişahlar padişahının talihli çehersi yeter. Beyit:

Zînet-i gül-şen-i ikbâle yiter ey Bâkî

Çihre-i baht-ı şehenşâh-ı muzaffer lâle

G.466-9/389

Gül bahçesi istersen eğer işte sana meyhane, gülen bir gül gerekiyorsa (işte sana) kadeh. Kadeh şekil itibarıyla ağza benzer ve bakıldığı tarafa göre ağzın parçaları olan

dudaklara benzemektedir. Geniş bir şekle sahip olduğundan gülen dudaklar gibidir. Beyit:

Gül-şen istersen işte mey-hâne

Gül-i handan gerekse peymâne

G.471-1/392

Servi onun köyünün lafını duyduğundan beri zincirlerle bağladılar, su durmadı. Beyit:

Gül-şende kûyun işideli serv oturmadı

Zencîrlerle bagladılar âb turmadı

G.521-1/424

Seni övmenin bağında bahçesinde gönül kuşu bu cana can katan şiiri su gibi akıcı bir şekilde okuyuvermektedir. Beyit:

Bâg-ı senâ vü gül-şen-i medhünde mürg-i dil

Bu nazm-ı rûh-bahşı okur su gibi revân

K.1-27/5

Güzel yüzünün gülüyle cihan bahçesi İrem bahçesi gibidir. Har yerde yüz türlü hikaye anlatan bir çok bülbül vardır. Beyit:

Hüsnün güliyle bâg-ı cihân gül-şen-i İrem

Her sû hezâr bülbül ü şad gûne dâstân

K.1-38/6

Eğer o gülen gonca bir kez güle baksa bu geçici gülbahçesinin diken yarasından ağlamazdım. Dünyayı gülşene benzetir. Gül bahçesinin de hayatiyeti bitkilerin/güllerin ömrüyle sınırlıdır. Gonca-i handân, gülün açılmış halidir. Gonca bazen sevgilinin dudağına bazense yanağına benzetilir. Hâr ise rakiptir. Sevgili daima rakibe yüz verir.

Sevgili âşığın kendisine ilgi gösterse ağlayıp inlemez. Gül ise bakım ile gonca halinden gül haline erişir, bakılmadığı taktirde ise gonca haliyle kuruyup gider. Beyit:

Aglamazdum zahm-ı hârından bu fânî gül-şenün

Bir güle baksa hele ol gonca-i handân eger

K.13-5/32

Bulut gül bahçesine yine felek oklarını attı. Diken ise kendisine altın göbekli bir lâl taşını siper etti. Yanaklar sarıya yakın rengi ihtiva ettiğinden altın göbekli diya teşbih edilmiştir. Beyit:

Çarh oklarını atdı yine gül-şene sehâb

Altun göbeklü bir siper-i laʿl tutdı har

K.17-6/38

Sabah rüzgârı yasemin çiçeğinin gümüşten göğsünü açtı. Gül bahçesinde dikenin tırnağı gülün düğmelerini çözdü. Sabah rüzgârı gülleri ve bütün çiçekleri açar. Bu, şiirde çok sık kullanılmıştır. Aslında çiçekler sabah gün doğduktan sonra açılır. Yasemin beyaz bir çiçek olduğu için göğsüne gümüş gibi beyaz denmiş. Gülün düğmelerinin açılması, gülün gömleği denilen goncanın üstündeki yeşil yaprakların yırtılıp açılmasıdır. Bu da sabah rüzgârının görevi olarak düşünülmüştür. Beyitte bu işi dikenin tırnağı yapıyor; kanatıyor ve böylece kırmızı gül ortaya çıkıyor. Gülün düğmeleri sabah vakti goncanın üzerindeki çiğ taneleridir. Düğmelerin inciden oldukları söylenmek istenmiş; inci ve çiğ tanesi donmuş bir damla sudur. Beyit:

Semenün sîne-i sîmînin açup bâd-ı seher

Çözdi gül-şende gülün dügmelerin nâhun-ı hâr

K.18-13/40

Bahar mevsimi senin yoluna bir hayli dökülüp saçıldı. Çiçek bahçesine gelip gül gibi yüzünü göstersen ne olur? Dökülüp saçılmak deyimi ile bahar mevsiminin iyiden iyiye kendini hissettirdiği ifade edilmektedir. Sevgilisini bahçeye davet ederek bahar geldi çiçekler açıldı, sen de bir çiçeksin bağda gezip tozmanın vakti geldi hala ne duruyorsun demek istemektedir. Beyit:

Gül gibi gül-şene kılsan n'ola ʿarz-ı dîdâr

Hayli dökildi saçıldı yoluna fasl-ı bahâr

K.18-42/42

Sonbahar yeli, gül bahçesine altın yapraklar bezeyince gül bahçesi sanki altın döğücüler/kuyumcular dükkânına dönüşüverdi. Beyit:

Gül-şene altun varaklar zeyn idüp bâd-ı hazân

Gûyiyâ zer-kûblar dükkânı oldı gül-sitân

K.22-1/55

Deniz ve maden ocağı çiçek bahçesinin avlusuna varını yoğunu saçmış olmalılar, çayır, çiğ taneleri ve güz yapraklarından inci ve altınla dolmuş. Güzel ve güzellik için divan şiirinde her sermaye dökülüp saçılır. Beyit:

Jâle vü berg-i hazândan pür-zer ü gevher çemen

Gül-şene varın nisâr itdi meğer deryâ vü kân

K.22-12/56

Cennet bahçesinin avlusunun güz yelinden korunduğu gibi, onun bahtının gül bahçesi de rüzgârın şiddetinden korunmuştur. Cennette her şey ölümsüzdür, ebedi bir bahar söz konusudur. Dolayısıyla ağaçların yapraklarının sararıp dökülmesi mümkün değildir. Sevgili daima her şeyin en güzeline teşbih edilir. Beyit:

Rûzgârun şiddetinden gül-şen-i bahtı masûn

Nitekim bâd-ı hazândan sahn-ı gül-zâr-ı cinân

K.22-19/57

Sünbül onu o kadar süsleyip bezedi ki çiçek bahçesi yine siyah perçemli bir dilbere döndü. Çiçekleriyle sünbl örülü saça benzetilmektedir. Beyit:

Oldı gül-şen yine bir dil-ber-i müşgîn mergûl

Şol kadar virdi ana zînet ü zîver sünbül

K.24-3/62

Öyle anlaşılıyor ki sünbül gece vakti çiçek bahçesinin avlusunda yatmaktadır, çünkü seher vaktinde başına güller takınmış. Beyit:

Sahn-ı gül-şende yatupdur gice var ise meger

Ki takınmış seherî başına güller sünbül

K.24-15/63

Ay ve güneş senin lutfunun bağında iki değersiz nergistir. Cömertliğinin gül bahçesinde Başak burcu kıymetsiz sünbüldür. Beyit:

Bâg-ı lutfunda meh ü mihr iki ahkar nergis

Keremün gül-şenine sübüle kem-ter sünbül

K.24-21/64

Cömertliğinin kadehinden eğer çiçek bahçesine kadeh saçılsaydı, sünbül elinde nergis gibi altın kadeh tutardı. Beyit:

Cür‘a-rîz olsa eger gül-şene câm-ı keremün

Tuta nergis-sıfat elde kadeh-i zer sünbül

K.24-27/64

Bu dünya çiçekliğidir. Sünbül gerçi çok olur fakat her sünbül taze ve hoş görünümlü olamaz. Beyit:

Gerçi sünbül çog olur gül-şen-i ʿâlemdür bu

Lîk rengîn ü mutarrâ olamaz her sünbül

K.24-44/66

Bir güzelle bir yeni yetme gonca ağızlı, gül yanaklı güzelle bağda gezip dolaşmak ne hoş olur. Âlemin bahar ile yemyeşil oldu, yenilendi. Beyit:

Geşt ü güzâr-ı bâg ne hôşdur nigâr ile

Bir nev-resîde gonca-dehen gül-ʻizâr ile

Çün tâzelendi gül-şen-i ʻâlem bahâr ile

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân I-1,2,3/94

Ey güzelliğin ilkbaharı, sen Hızır gibi erişmezsen gül bahçesi hasretinle gözüme cehennem olur. Beyit:

Ey nev-bahâr-ı hüsn Hızır-veş sen irmesen

Gül-şen gözüme dûzah olur intizâr ile

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân IV-4,5/95

Lâle-zâr/Lâle-sitân: Savaş meydanı ile âşığın gözyaşlarını döktüğü yerler ise birer lâlezâr (lâle bahçesi) olarak karşımıza çıkar.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde lâle-zâr/lâle-sitân kelimesi yer almaktadır.

Eyledi leşger-i mansûrun o bayraklar ile

Vâdî-i nusret ü dest-i zaferi lâle-sitân

K.2-22/8

(Osmanlı'nın) Tatar ordusu gibi yıldırım hızıyla hareket eden (ve yoğunlukta bulut gibi sayısız) askerlerinin ok yağmuru, dünyanın ovalarını düşman kanı ile lâle

bahçesine döndürdü. Beyitte "deşt" (ova, çöl), "berk" (şimşek), "baran" (yağmur) kelimelerinin birarada kullanılmaları, arka planda bunları tamamlayan bir (bulut) mazmununu akla getiriyor. Gerçekten de şair beyitte bu kelimeleri ustalıkla birarada kullanmak suretiyle, Osmanlı askerlerinin sayıca çokluğunu, (bulut) mazmunu ile isim zikretmeden hissettirmiştir. Klâsik şairlerimiz divanlarında orduyu tanımlarken, askerlerin sayıca çokluğu, kahrediciliği, hızlı hareket etme kabiliyeti bakımlarından onu çoğunlukla "ebr" (bulut)a benzetirler yahut bunun tersi olarak, bulutu, yine aynı benzetme yönleri dolayısıyle askere teşbih ederler. Beyit:

Dem-i a‘dâ ile deşt-i cihânı lâle-zâr itdi

Sipâh-ı berk-reftâr-ı Tatârun tîr-bârânı

K.14-24/35

> *Çemen:* Çayıra, yeşilliğe denildiği gibi bağ, bostan, gül bahçesi gibi iç açıcı yerlere de denir. İki tarafı ağaçlı yol, bostan ve çiçeklerle yapılan evlek, tarh denilen bölüm ve güzel yürüyüşlü eşkin at manaları da vardır. Ayrıca, Divan edebiyatındaki seyr ve temaşa yerlerindendir. Sebz, sebze-zâr ve merg-zâr gibi şekillerde kullanılan kelime, yeşil otlarla dolu kır bayır anlamındadır. Bağ için geçerli olan bütün özellikler hemen hemen çemende de vardır (Pala, 1999: 95).

Bâkî Dîvânı’nın yüz yirmi yedi yerinde çemen kelimesi yer almaktadır.

Ey uzun endamlı servi, ey sevgili, senin salınacağın yer, gül yerine canların açıldığı gül bahçesidir. Öyle ise gel ilkbahar yeli çemenliğin avlusundan orada kır bayır gezip dolaşmaktan vazgeç. Âşık bir an evvel vuslatı temenni etmektedir. Beyit:

Sana cây-ı hırâm ey nahl-i bâlâ gül-şen-i cândur

Nesîm-i nev-bahârî gibi gel sahn-ı çemenden geç

G.30-2/119

Kırlarda laleler bir eğlence meclisinin kadehine benziyorlar. Ey sevgili sanki kırlara vardın diye çiçeklerin sultanı eğelneceye ruhsat vermişe benziyor. Beyit:

Lâleler bezm-i çemende câm-ı ‘işret gösterür

Devletinde husrev-i gül ‘ayşa ruhsat gösterür

G.51-1/131

Senin endamına, boyunun güzelliğine kul olmak için gelmişler, karşına dizilmişler. Serviler çimenliğin avlusunda durmuş boy göstermekteler. Serviler sevgilinin kulu olmak için onun seçim yapması için avluya dizilmiş seçilmeyi beklemekte. Gerçek de kullar efendilerinin kendilerini seçmesi için tüm heybeti ve ihtişamlarıyla avluda boy gösterirler. Beyit:

Kaddüne kul olmaga gelmiş dizilmiş karşuna

Servler turmış çemen sahnında kâmet gösterür

G.51-4/131

Lale çimnende başı açık kıpkızıl delidir. Sevgilinin beninin sevdasıyla bozulmuş dimağı var. Dimağ kelimesi beyin anlamındadır. Burada akıl, fikir anlamında kullanılmıştır. Sevda kelimesi aynı zamanda siyahlık anlamında olup lalenin içindeki siyahlığı çağrıştırmaktadır. Beyit:

Lâle çemende başı açuk kıpkızıl deli

Sevdâ-yı hâl-i yâr ile muhtel dimagı var

G.53-4/132

Dağ selvisi boyunu gösterip yürümeye kalksa, çimenliğin selvi ağacı sevgilinin yüksekliği karşısında, elinin altında, buyruğuna uyan kul olur. Beyit:

Reftâra gelse kâmet-i ‘ar‘ar-hırâm ile

Bâlâ-yı yâre serv-i çemen zîr-dest olur

G.97-3/160

Gelincikler sanki sapan taşı vurmuşlar gibi bahçenin avlusunda olan bütün buzların camları kırılıp paramparça oldu. Beyit:

Sahn-ı çemende şöyle kırıldı zücâc-ı yah

Seng-i felâhan urdı meger ana lâleler

G.103-2/164

Sanki mis kokulu kıvırcık saçlar tellerini dağıtmış gibi, taze sünbül çimenlikte kâküllerini çözüp dağıttı. Beyit:

Çözdi çemende miraların sünbül-i tarî

Gûyâ tagıtdı mûyını müşgîn külâleler

G.103-3/164

Çimenlikte goncanın yastığı dikenin kucağına düştü. Sabahın kuşu olan bülbül, âh edip inlese ne çıkar. Beyit:

Oldı çemende bâliş-i gonca kenâr-ı hâr

Mürg-i seher iderse nʿola âh u nâleler

G.103-5/164

Bülbül (çimenliğin kuşu) ötüşüyle birlikte Mantıku’t-tayr adlı eseri okumaya başladı ve gül bahçesinin köşesi de güzel kokular satan kulübeye dönüştü. Külbe burada ticarethâneye/dükkâna benzetilmiştir. Beyit:

Mantıku’t-tayr okumaga başladı mürg-i çemen

Gûşe-i gül-zâr şimdi külbe-i ‘Attârdur

G.110-2/169

Çimenlik avlusunda esen rüzgârdan sonbaharın kurumuş yaprakları nasıl titrerse, senin olduğun yerde âhımın rüzgârı esince bu mecalsiz vücudum öyle titrer. Âşığın âhı döner dolaşır yine âşığı titretir. Beyit:

Eser âhum yili kûyunda cism-i nâ-tevân ditrer

Çemen sahnında gûya bâddan berg-i hazân ditrer

G.139-1/188

Bahçede biten susam yaprağı ve gökyüzünde görünen yeni ay değildir. Yer ve gök, din düşmanları üzerine hançer çekmektedir. Beyit:

Çemende berg-i sûsen gökde mâh-ı nev degül peydâ

Çeker a‘dâ-yı dîn üzre zemîn ü âsmân hançer

G.155-3/198

Bahçede goncaya bakan biri (bakma konusunda üzerine olmayan bir pîr) demiş ki, o sevgilinin ağzına nispetle bunun tazeliği/körpeliği yoktur. Beyit:

Çemende goncaya bakup dimiş bir ehl-i nazar

O yârun agzına nisbet tarâveti yokdur

G.169-5/207

Bahçenin kuşlarının sesi şimdi dünyayı tuttu. Ey çalgıcı, sevgilinin nakşı, şekli, hayali, olamayınca neyleyelim. Beyit:

Savt-ı mürgân-ı çemen âlemi tutdı gerçi

Mutrıbâ n‘eyleyelüm nakş-ı nigâr olmayıcak

G.240-2/248

Çimenlikte gönül goncası neyle gülsün açılsın? Benim de senin gibi bir gül yanaklı şuh sevgilim yok. Beyit:

Çemende gonca-i dil neyle gülsün açılsun

Yanumda sencileyin şûh-ı gül-‘izârum yok

G.245-4/252

Ey çalgıcı, gül devri, yiyip içme mevsimidir. Bugün bahçede bülbül gibi biraz şakısan. Beyit:

Gül devri ‘ayş mevsimidür mutrıbâ bu gün

Bülbül-sıfat çemende biraz gulgul eylesen

G.255-2/258

Gül, sabah vakti bahçede öten bülbülün feryadını işitip, sabah sabah şarap içmiş sarhoşlar gibi sinesini parçaladı. Beyit:

Sinesin çâk eyledi mest-i sabûhîler gibi

Subh-dem mürg-i çemenden gûş idüp âvâze gül

G.301-3/286

Ben o mihnet bahçesinin fidanının dalıyım. Marifet, bilgi ve hüner meyvası belimi büktü. Beyit:

Benem ol şâh-ı nihâl-i çemen-i mihnet kim

Mîve-i ma‘rifet ü fazl u hüner bükdi bilüm

G.332-4/305

İlkbahar mevsiminden bir iz, bir belini kalmadı. Çimenlikte a-ğaçlarm yaprağı itibardan düştü. Bahar mevsiminden kalacak olan nam ve nişan yeşillik, tazelik, renk renk çiçekler, güller ve bülbüllerdir. Bunlardan hiçbirinin adı, sanı, izi kalmamış. Ağaç yaprağı itibardan, yani sararıp dalından düşmüş; canlılığını ve güzelliğini kaybetmiş. Sonbaharda yaprakların doğal olarak dökülmesi güzel bir sebebe dayandırılmış. Bakî beyitte bağda sonbaharın tasvirini yapıyor. Beyit:

Nâm u nişâne kalmadı fasl-ı bahârdan

Düşdi çemende berg-i dıraht i'tibârdan

G.371-1/329

Bağın ağaçları dervişler gibi soyunma hırkasına girdiler. Sonbahar rüzgarı çemende çınar ağacının ele benzeyen yapraklarını düşürdü. Tecrîd, soyunma, yalnız kalma, tasavvufta Tann'dan başka olan herşeyi gönülden çıkarma; dünya ile ilişkiyi kesme. Hırka-i tecrîd, soyunma hırkası. Dervişler tarikatlarda soyunup, abadan sade bir hırka giyerler. Bu, dünya ile ilgili olan herşeyden soyunmak anlamına gelir. Tecrîd hırkasını giyenlere ehl-i tecrîd denir. El almak, müridin şeyhinin önderliğinde nefsini temizleyip olgunlaşmasıyla şeyhin iznini alıp şeyh olması; çırağın ustadan el alması, yani bir işyeri açıp ustalık yapmasın izin verilmesi. Beyitte tarikat terimleriyle ağaçların sonbaharda yapraklarını dökerek soyunduğu anlatılıyor. Çınar ululuğu sebebiyle şeyhe benzetilmiş. Sonbahar rüzgârı da ağaçlar gibi tarikata girmiş, şeyhten izin alıp derviş olmuş. Sonbaharda yaprakların dökülmesi ağaçların derviş olup soyunması şeklinde açıklanmış. Beyitte "el almak" deyimi tevriyeli kullanılmıştır. Şeyhden izin aldı ve çınarın ele benzeyen yapraklarını aldı, düşürdü anlamlarında kullanılmıştır. Beyit:

Eşcâr-ı bâg hırka-i tecrîde girdiler

Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan

G.371-2/329

Fidan bugün yaprağından ve meyvesinden kurtulmuştur; artık durmadan çimenliğin ortasında sabah yeli ile salınıp gezinsin. Sonbaharda fidanın yaprağı ve meyvesi yoktur; yani bütün yüklerinden kurtulmuştur. Serbesttir. Saba rüzgârının zaten hiçbir yükü yoktur. Artık beraberce gezip tozacaklardır. Bakî sabâ rüzgârını nihale âşık etmiş. Aynı zamanda salınmak kelimesinin tevriyeli anlamıyla fidanların rüzgârdan

durmadan sallandıkları anlatılıyor. Nihal, taze fidandır, meyvesi olmaz. Yapraklarını da dökünce iyice hafiflemiş. Bu yüzden ağaç yerine fidan kelimesi kullanılmış. Nihal ve sevr yanında her zaman azade kelimesi kullanılır: Nihalin meyvesi olmadığı; boyu uzun olduğu; taze olduğundan dalları budaklan olmadığı için azadedir. Fidanların rüzgarda dallarının sallanması gezip tozma olarak güzel bir sebebe bağlanmıştır. Beyit:

Sahn-ı çemende turma salınsun sabâ ile

Âzâdedür nihâl bu gün berg ü bârdan

G.371-4/329

Bu gül bahçesinde şakımak üzere benim şu inleyen canımın çığlık ve sadaları yeter. Bundan böyle, varsın çimen bülbülleri suskun ve lâl kalsın. Beyit:

Yiter sît u sadâ-yı cân-ı nâlânum bu gül-zâra

Çemen bülbülleri şimden girü hâmûş u lâl olsun

G.372-3/330

Çemendeki laleler Allah'a şükür nişanesi olarak başlarını açarlar. Yasemin yaprakları da yüzlerini Hakk'a niyaz için toprağa sürerler. Beyit:

Şükr-i Hudâya başın açar lâle-i çemen

Rûy-ı niyâzı hâke sürer berg-i yâsemîn

G.387-4/339

Bülbülün de gözüne uyku girmez ve seher vakti çemende gönül derdinin yanıklığı ile hazin hazin inler. Beyit:

Uyhu gözine girmez ider sûz-ı derd ile

Vakt-i seherde mürg-i çemen nâle-i hazîn

G.387-5/339

Taze gonca, bir mendilin içinde birkaç adet gül (altın para) bağlamış ve çimende yaşamaya (eğlenmeye) gelmiş. Bu beyitte, gülün henüz açılmamış hali olan gonca, yanına birkaç adet altın para (gül) alıp çimenlikte yeyip içmeye, yani eğlenmeye (yaşamaya) gelmiş (genç) bir insana benzetilerek teşhis sanatı yapılmıştır. Goncanın henüz açılmamış yeşil renkli çanak yaprakları mendile, içerisindeki sarı veya kırmızı renkli gül yapraklan da altın veya gümüş paralara benzetilmiştir. Klâsik edebiyatımızda gülün yapraklarının altın paraya (kızıl) benzetilmesine sıkça rastlanır. Hemen her divanda bunun örneklerini bulmak mümkündür. Beyitten, bu sıkça rastlanan benzetmenin dışında, altın (veya gümüş) para karşılığı olmak üzere zaman zaman "gül" isminin kullanıldığını tesbit ediyoruz. Beyitte ayrıca mecliste gül saçılması adetine telmihte bulunulmuştur. İşret (yeyip içme, eğlenme, yaşama) meclislerine gelenler, mendillerinin içerisinde koyup getirdikleri gülleri veya gül yapraklarını mecliste hazır bulunanların üzerine saçmakta ve meclise güzellik katmaktadırlar. Zaman zaman padişahların, sadrazamların ve diğer güçlü devlet büyüklerinin meclislere altın ve gümüş para saçmaları (saçı) adetinin Osmanlı hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğu da unutulmamalıdır. Beyit:

Çemende ‘ayşa gelmiş gonca-i ter
Biraz gül baglamış bir dest-mâle

G.456-2/382

Çimenlik, dalgalı bir deniz; gül, istiridyedir. Gülün yapraklarındaki çiy taneleri de istiridyenin içindeki eşsiz inciler gibidir. Beyit:

Çemen pür-mevc bir deryâ sadef gül
İçinde lü’lû-yı şeh-vâr jâle

G.456-5/382

Lale, tacına çiy tanelerinden mücevherler takınmış da sanki çimenlikülkesine sultan olmuşa benziyor. Beyit:

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle

Şâh olupdur çemen iklîmine benzer lâle

G.466-1/388

İlkbahar mevsimi yine saltanat çadırını kurdu. Çimen, şimdi sanki Cemşid'in tahtı, lale ise İskender'in tacıdır. Çemen tahta teşbih edilmiş, lale ise taca teşbih edilmiştir. Baharın gelişi ise dünya üzerine kurulmuş çadıra benzetilmiştir. Beyit:

Saltanat bâr-gehin kurdı yine fasl-ı bahar

Taht-ı Cemşîd çemen tâc-ı Sikender lâle

G.466-2/388

Lale, geceleyin elinde kırmızı renkli bir fenerle gül bahçesine gelip, çimenliğin avlusuna giden yollara süs ve ışık verdi. Beyit:

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra

Virdi sahn-ı çemenün yollarına fer lâle

G.466-4/389

Lale çimenliklerde edindiği inci misali çiy tanelerini (bütün varı yoğu elindeki yegâne sermaye odur) kadehine doldurdu da altın biriktiren gonca gibi onları toplayıp saklamadı. Beyit:

Jâle nakdin kadehe koydı çemen bezminde

Cem idüp saklamadı gonca gibi zer lâle

G.466-7/389

Ey delicesine âşık olan bülbül bahçedekini çiğ tanesidir sanma (âşık) göz yaşlarıyla gül bahçesinin sarayını suladı. Âşık, bülbüle adeta sen şeydâ isen ben senden

daha şeydâyım der. Zirâ bunu anlatmak içinde senin çiğ tanesi sandıkların benim gözümün yaşlarıdır demektedir. Beyit:

Çemende jâle-durur sanma bülbül-i şeydâ

Suladı eşk ile sahn-ı sarây-ı gül-zârı

G.497-4/410

Senin ardıç ağacı salınışlı servi fidanı gibi olan boyunu görsün de bundan böyle bağcı bahçede sorkun söğüdü dikmesin. Beyit:

Görsün nihâl-i serv-i sanavber-hırâmunı

Ayruk çemende beslemesün bâg-bân bân

K.1-30/5

Bir yerden çemenliğin kuşlarının çıtırtısı ve yankıları çıktı. Sanki mektebin çocuklarını Kuran'ı hatim etti. Şair mektebin küçük çocukların Kuranı incecik sesleriyle okumasını bülbülün nâmelerine benzetmektedir. Adeta o sesler kuşların çıtırtısı ve yankıları gibi derinden ve içli gelmektedir. Beyit:

Çıkdı bir yirden sadâ vü sît-i mürgân-ı çemen

Gûyiyâ etfâl-i mekteb hatm-i Kurʿân eyledi

K.7-3/22

Can gözlerini rahatlık uykusundan uyandır. Erken kalkanlardan ol ve bahçenin bülbülleri ile birlikte sabah vakti Mevla'yı zikret. Beyit:

Uyandur çeşm-i cânı h^{v}âb-ı râhatdan seher-hîz ol

Çemen bülbülleriyle subh-dem zikr eyle Mevlâyı

K.15-2/36

Her memleketin gezintisi bahçe avlusunda gerçekleşir. (Osmanlı'nın) Gül bahçesine gel ki bütün dünyadan örnekler sunar. Devletin büyüklüğünün ve ululuğunun

nişanesi bahçeleri ve bu bahçelerin bulunduğu avlulardır. Ziyarete gelen devlet erkânı bu bahçe avlusunu gezintiye çıkarılır ve adeta gelenlere devletin şaşasını bu şekilde gösterilirdi. Osmanlı bahçeleri bu durumu itibarıyla cihana örneklik teşkil etmektedir. Beyit:

Gül-zâre gel ki cümle cihândan nümûnedür

Sahn-ı çemende hasıl olur seyr-i her diyâr

K.17-2/38

Lale, çölü Bedehşan vilayeti yaptı. Taze çimen ise gül bahçesini sebzelik haline getirdi. Beyit:

Sahrâyı kıldı lâle Bedahşan vilâyeti

Gül-zârı itdi taze çemen mülk-i sebze-zâr

K.17-4/38

Gül bahçesinin içinin döşemesi ham gümüşten bembeyaz iken, çimen yine zümrüt döşeğini döşedi. Ham gümüş, katışıksız saf gümüştür; beyaz ve yumuşaktır. Zamanla oksitleşir ve kararır. Gümüş, bakır, çinko vs. gibi maddelerle alaşımlar yapılarak kullanıldığında beyaz rengi de değişir. Gül bahçesinin ham gümüşle döşenmesi, karla örtülü olmasıdır. "Çemen zümrüt renkli döşeğini döşedi" derken "yine" denmesi, yeşil örtünün her yıl bahar gelince yeniden döşenmesindendir. Yeşil otlar zümrütten bir döşeğe, kar da ham gümüşe benzetilerek teşbihler yapılmış. Beyit:

Döşedi yine çemen natʿ-ı zümürrüd-fâmın

Sîm-i ham olmış iken ferş-i harîm-i gül-zâr

K.18-3/39

Yine sabah rüzgârı hizmetlileri geldi, çimenlik hanının avlusuna yükü bütün çiçek olan bir kafile kondurdu. Sabâ rüzgârı teşhis edilmiş. Saba kervanı idare eden bir

hizmetkârdır. Bütün yükü çiçek denkleri olan bir kervanı getirip çimenliğe indiriyor. Denkler açılınca etrafa, yeşillik üzerine çiçekler saçılıyor. Sabâ'nın hizmetçi ve döşeyici anlamında kullanılması, çiçekleri açmasından, bütün çimenliği çiçekle döşemesindendir. Beyitte bahar kelimesi tevriyeli kullanılmış. Bahar; çiçek, bahar ve aynı zamanda yük dengi demektir. Kafile yüklerini denkler halinde taşır. Ribât kelimesi ip anlamına gelir. Yük denkleri iplerle bağlanır. Ribât kelimesi bu nedenle kullanılmış. Beyit:

Yine ferrâş-ı sabâ sahn-ı ribât-ı çemene
Geldi bir kafile kondurdı yüki cümle bahâr

K.18-4/39

Bulut askeri çimenlik ülkesine akın etti. Yine, tıpkı âsî tatar askeri gibi durmadan herşeyi yağmalamakta. Bulut askeri, yağmur yerine kullanılmış. İlkbaharda yağmur sağanak halinde gelir ve çabucak geçer. "Yine" denmesi yağmurun baharda ve sık sık yağdığını anlatmak içindir. Bulut askere; çemen bir ülkeye teşbih edilmiş. Yağmurun sağanak halinde ve şiddetle yağması da âsi Tatar askerin bir ülkeye ansızın girip çabucak yağmalamasını ve yıkıntı halinde bırakıp gitmesini anlatıyor. Sağanak halinde birdenbire bastıran yağmurdan sonra da bahçede çimenler ve çiçekler yerlere yatar, ağaç yaprakları dökülür, bahçe bir süre için harabeye döner. Baki çimenliğin yağmurdan sonraki görünüşünü anlatmaktadır. Beyit:

Leşger-i ebr çemen mülkine akın saldı
Turma yagmada yine niteki yagı Tatar

K.18-5/39

Sanavber (Fıstık çamı) , çiçek ordularının karargâhına tuğunu dikince diğer ağaçlar da kırlara birer birer çadırlarını kurdu. Beyitte bağ ordugâha, sanavber ordu

komutanına, ağaçlar da çadırlara benzetilmiştir. Çam ağacı uzun boylu olması sebebiyle başkomutandır. Başkomutan tuğunu dikince diğer ağaçlar da çadırlarını kurmuştur. Ağaçların baharda yeşillenip yaprak vermesi çadırın açılması ile bağlantı kurularak böyle bir benzerlik kurulmuştur. Beyit:

Dikdi leşger-geh-i ezhâra sanavber tûgın

Haymeler kürdi yine sahn-ı çemende eşcâr

K.18-7/40

Göğün güneşi yolları ipekli kumaşlarla döşedi. Bahar sultanı da çemen ülkesini şereflendirdi. Dîbâ-yı hindî, dîbâ-yı frengi değişik kumaş adlarıdır. Padişah bir yere geldi mi, üzerinden yürümesi için yollara değerli kumaşlar, haklar döşenir. Güneşin yere vurması da pırıl pırıl parıldayan ipekli kumaşlara benzetilmiş. Güneş, ağaçların arasından, gölgelikler içindeki yola, yere vurmuş, parıldıyor. Çemen bir ülkeye, ilkbahar, bir sultana teşbih edilmiş. Güneşin yollara düşmesi bahar sultanının gelip üzerinde yürümesi için haklar döşendiği biçiminde açıklanmış. Beyit:

Döşedi mihr-i felek yolları dibâlar ile

İtdi teşrîf çemen mülkini sultân-ı bahâr

K.18-8/40

Sabah vakti üveyik kuşunun şamatası ve bülbüllerin avazı yine çimenlik çocuklarını uykularından uyandırdı. Beyitte çemen çocuklarıyla çiçekler anlatılmıştır. Sabah vakti üveyik kuşu ve bülbül ötmeğe başladı mı çiçekler uykularından uyanıp açılıyorlar. "Uykularını uçurdu" sözü Bâkî'nin küçük çocukların uykularının hafif olduğunu anlatmak istemesindendir. Çocuk uykusu için "kuş uykusu" denir. Ayrıca küçük çocukların bülbüllerin ötmeğe başladığı erken saatlerde uykuda olmaları doğaldır. Beyitteki üveyik ve bülbül gibi kuşlarla ilişki kurmak için "uykularını kaçırdı"

yerine "uykularını uçurdu" demiş. Sabah vakti fahte ve bülbülün durmadan ötüp çok görültü yaptıklarını anlatmak için gulgule, gülbank kelimeleri yanında bülbül anlamında hezar kelimesinin kullanılması, kelimenin "bin" anlamını ve dolayısıyla gürültünün çokluğunu belirtmek için özellikle yapılmış. Sabah vakti çiçeklerin açılması kuşların gürültü etmeleriyle çiçeklerin uykudan uyanması biçiminde açıklanıyor. Beyit:

Çemen etfâlinün uyhuların uçurdı yine

Subh-dem gulgule-i fâhte gül-bâng-i hezâr

K.18-10/40

Çimenlik gelinini süslemek, yüzüne güzellik ve parlaklık vermek için yasemin tarak, sabah rüzgârı gelini süsleyen kadın, su da ayna tutucu olmuş. Eskiden bazı yörelerde gelini ve düğüne katılan kadınları süsleyip güzelleştirmek için uğraşan kadınlara yüzyazıcı ve bunların yaptıkları, saçı tarayıp düzenlemek, kaslarav rastık, gözlere sürme çekmek, yanağa aklık ve allık sürmek, dudağı boyamak gibi işlere de yüz yazma adı verilmiştir. Beyitte çimenlik, bir geline; yasemin çiçeği beyaz, fildişi bir tarağa; saba, gelini süsleyen yüzyazıcı denilen kadına; su da ayna tutan bir hizmetkâra benzetilmiş. Bunların görevleri gelini süslemektir. Gerçekten bahçeye güzellik veren de, yasemin ve diğer çiçekler ile durgun ve berrak sudur. Çiçekleri açan da sabâ rüzgârıdır. Beyit:

Zib ü fer virmek içün rûy-ı ‘arûs-ı çemene

Yâsemen şâne sabâ mâşıta âb âyine-dâr

K.18-15/40

Seher yelleri onun ahlakının kokularını taşıyarak geçse, bahçe avlusunda su gülsuyu, toprak da misk olur. Övgüler dizdiği Ali Paşayı bahar olarak tasvir etmekte ve geçtiği her yere ulaştığı her diyara harikuladelikler kattığını dile getirmektedir. Nasıl ki

bahar yenilik ve güzelliklerin habercisi ise Bâkî için Ali Paşa da aynı vasıflara sahiptir. Beyit:

Âb u gil müşg ü gül-âb ola çemen sahnında

Bûy-ı hulkıyla güzâr itse nesîm-i eshâr

K.18-30/41

Deniz ve maden ocağı çiçek bahçesinin avlusuna varını yoğunu saçmış olmalılar, çayır, çiğ taneleri ve güz yapraklarından inci ve altınla dolmuş. Güzel ve güzellik için divan şiirinde her sermaye dökülüp saçılır. Beyit:

Jâle vü berg-i hazândan pür-zer ü gevher çemen

Gül-şene varın nisâr itdi meğer deryâ vü kân

K.22-12/56

Çayır rahmet ayetleri yazısına benziyor; sabah yeli altın suyu ile yer yer bezemiştir. Beyit:

Şöyle benzer kim hat-ı âyât-ı rahmetdür çemen

Bâd-ı subh itmişdür altun hall ile yir yir nişangir

K.22-14/57

Çayır altın suyu serpilmiş parlak bir yeşil kâğıt olmuştur. Nükteden anlayan edebiyatçının övgüsü eğer üzerine yazılsa layıktır. Beyit:

Bir yeşil garrâ zer-efşân kâgıd olmışdur çemen

Yaraşur yazılsa ger medh-i edîb-i nükte-dân

K.22-15/57

Sünbül başına kıymetli taşlarla bezenmiş taç takarak çimen ülkesinin tahtına geçip hükümdar oldu. Beyit:

Urınup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül

Oldı iklîm-i çemen tahtına ser-ver sünbül

K.24-1/62

Yüzü gül, göğsü yasemin, sürmeli gözü nergis; ergenlik tüyleri çimenlik, ağzı gonca, anber kokulu büklümlü saçı da sünbül. Beyit:

Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis

Hat çemen gonca dehen ca‘d-ı mu‘anber sünbül

K.24-4/62

Sünbül yine gömgök tere batmış halde bahçeye çıkageldi. İlkbahar erişti diye haber verdi. Burada sünbülün çiçekleri gök renkli ter tanelerine benzetiliyor. Beyit:

Yine gömgök tere batmış çıka geldi çemene

Nev-bahâr irdü diyü virdü haberler sünbül

K.24-8/63

Bahar mevsimi çimenliğin genç gelinine bir gelin süsleyicisidir. Sünbül de onun misk kokulu tarağına benzer. Beyit:

Nev-‘arûs-ı çemene mâşıtadur fasl-ı bahâr

Kim anun hâme-i müşgînine benzer sünbül

K.24-13/63

Çiçekler yazının harfleri, çiy taneleri noktaları, misk kokusu mana esintisi; sünbül çimenliğin levhasına bir taze gazel yazdı. Beyit:

Dâne hat jâle nukat nefha-i müşgîn ma‘nâ

Yazdı levh-i çemene bir gazel-i ter sünbül

K.24-30/64

Bağ, senin yanağının kıskançlığıyla yandı da dumanlar çıktı. Çimenlikte yer yer görünenleri sünbül sanma. Beyit:

Dûdlar çıkdı yanup reşk-i ruhun nârına bâg

Câ-be-câ sanma çemende görinenler sünbül

K.24-38/65

Feleğin gelin süsleyicisi çemen gelinin yüzünü bezeklerlke süslesin. Beyit:

Nitekim mâşıta-i dehr ʿarûs-ı çemenün

Çihresin eyleye ârâyiş-i zîb ü tezyîn

K.26-33/72

Çimenlikte sevgili ile dolaşmak ne hoştur, bahçede genç sevgili ile dolaşalım da düşamnın yüreği yansın, yarılsın, çatlasın. Beyit:

Hôşdur çemende seyr idelüm taze yâr ile

Tâ düşmenün yüregi yana tâze yarıla

Tahmîs-i Gazel-i Sultân Selîm Hân I-4,5/94

Sen gelmesen gönül yıkık, akıl karmakarışık. Sen gelmesen cennet bahçesi gönlümü eğlendirmez. Sen gelemsen güller bahçede ateş gibi görünür. Beyit:

Hâtır harâb u ʻakl müşevveş sen irmesen

Gül-zâr-ı cennet olmaya dil-keş sen irmesen

Güller çemende görinür âteş sen irmesen

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân IV-1,2,3/94

Gönlü yaralı ve dertli bülbül kölen olsun, kapının yoksulu ağlayıp inlesin, gülün güzelliğinin dellalı bahçedeki bülbüldür. Beyit:

Olsun hezâr-ı zâr u dil-efgâr çâkerün

Kılsun figân u nâleler üftâde-i derün

Dellâl-i hüsni mürğ-i çemendür gül-i terün

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân V-1,2,3/95

Sebze:

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde sebze kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî felek yüzünü çevirmeden çiçek bahçesinde eğlenmeye bak. Otlar taze ve pırıl pırıl havalar da ılımlıdır. Göklerin dönüşü ile mevsimlerin değiştiği inancından hareketle Bâkî çarh yüz çdöndürmedin derken bahar mevsimi geçip güz ve kış gelmeden mazmununu ifade etmektedir. Beyit:

Çarh yüz döndürmedin gül-şende 'ayş it Bâkıyâ
Sebzeler zîbâ hevâlar i'tidâl üstindedür

G.124-8/178

Gülistân: Şirazlı Şeyh Sadî' nin (ö. 1292) şiir-düzyazı karışık olarak yazdığı didaktik ahlâkî hikâyeler kitabı. Bir önsözle sekiz bab (bölüm) halinde yazılmıştır (1258). Önsözde münacaat ve na't niteliği taşıyan pasajlar ile kitabın ithaf edildiği Ate-beg Ebubekir'in övgüsü, sebeb-i telif (kitabın yazılış sebebi) yer alır. Birinci bölüm padişahların tutum ve davranışlarına (40 hikâye). İkinci bölüm dervişlerin ahlakına (48 hikâye), üçüncü bölüm, kanaatin erdemlerine (29 hikâye), dördüncü bölüm (büyükler önün de) susmanın yararlarına (13 hikâye), beşinci bölüm aşk ve gençliği (21 hikâye), altıncı bölüm güçsüzlük ve yaşlılığa (8 hikâye), yedinci bölüm terbiye ve eğitim etkisine (17 hikâye). Bu bölümün sonunda Sadî'nin bir iddiacı ile zenginlik ve yoksulluk hakkındaki güzel ve hikmetli bir tartışması yer alır, sekizinci bölüm sohbetin genel kurallarına (hikmet, öğüt, latife,

mutayebe, tahzir, tenbih. mülâ-tafe, terbiye, ibret, şikâyet, vaaz, vs. başlıklar altında 113 küçük pasaj) ayrılmıştır. Gerçek bir olay ile bir fablin, bir şaka ile bir öğüdün, mistisizm ile hayatın birlikle akıp gittiği bu kitabın temelini, yazarın görüp yaşadığı, duyduğu veya okuduğu olayların hikâyesi oluşturur. Üslup ve şekil bakımından olduğu kadar kuruluş bakımından da üstün bir eserdir. Bölümlerin birbirleriyle olan bağlantısı ile seçilmiş ve kitabın genelinde bir konu bütünlüğü sağlanmıştır. Genelde secili bir düzyazı ile devam eden anlatım, etkili dönüm noktalarında şiire çevrilmiş ve konu veciz beyitler ile süslenmiştir. Gülistan Fars dili ve edebiyatının sehl-i mümteni niteliği taşıyan şaheserlerinin başında gelir. Asırlarca Farsçanın temel kitabı bilinmiş ve bu dilin sağlam yapısını korumasına yardımcı olmuştur. Yalın dili, en uzak köylerdeki halkın dahi elinden düşmeyen kitap, başlıbaşına bir kültür birikimi ortaya koymuştur. Daha yazıldığı dönemden itibaren ona benzer birçok eserler kaleme alınmıştır. Cüveynî'nin (ö.1334) Nigâristân'ı, Camî'nin (ö.1487) Bahâristân', Sâilî'nin (ö.1518) Ravzatii'l-Ahbâb'ı bu tür eserlerin en ünlüleridir. Olgun bir fikir ve orijinal bir görüş ürünü olan hikâyeler, yıllarca süren deneyimlerin yoğunlaşmış şeklidir. Söyleyişteki ustalık, şiirdeki hür düşünce, modern bir zevk anlayışı ve kelimelerdeki veciz etkiler, eseri yüzyıllarca İslam edebiyatlarının klasik kitabı olarak andırmıştır. Dünya çapında üne sahip olan Gülistanın sayısız yazmaları vardır. Birçok dillerde toplam iki yüzden

fazla çevirisi yapılmıştır. İlk baskısı da 1791 yılında Kalküla'da gerçekleştirilmiştir(Pala, 1999: 157).

Bir ay içerisinde ilkbaharın bölümleri bir "Gülistan" yazdı. Lale zaman zaman kırmızı bir mürekkep, yeşil bitki çizgileri, çiy tanesi ise noktası oldu. Beyit:

Bir Gülistân yazdı bir ay içre fasl-ı nev-bahâr

Lâle yir yir sürh olupdur sebze hat şeb-nem nukat

G.222-3/237

Yabani gülün yaprakları sebze bahçesinin avlusuna saçıldı. Bağın sarayının döşemesi talihin gökyüzüne/çatısına benzedi. Bağın içerindeki sarayın döşemesinin güzelleşmesine yabani gülün yaprakları vesile olmuştur, onu öyle bezemiş süslemiştir ki adeta talihin çatısı gibi olmuştur sarayın döşemesi. Beyit:

Saçıldı sahn-ı sebzeye nesrin varakları

Sakf-ı sipihre benzedi ferş-i sarây-ı bâg

G.226-4/239

Sevgi bostanımın bu taze fidanı kimseden incinmesin diye yeşillikler dillerini uzatıp yüzlerini toprağa sürerler. Beyit:

Sebzeler dil uzadup topraga sürerler yüzin

Kimseden incinmesün bu nahl-i bûstânum benüm

G.345-4/313

Devranın köy kethüdası beni toprağın altına bıraktığı, ektiği vakit, toprağımda yeşerecek bitkiler sevgiliyi dilden düşürmez ve onu daima zikrederler. Beyit:

Zikrüni dilden düşürmez sebze-i hâküm kaçan

Dâne-veş dihkân-ı devrân zîr-i hâk eyler beni

G.539-5/434

Bağda bahçede, sabah vakti çimenin yaygısına sonbahar yaprağından çiy taneleri damladıkça… Beyit:

Bâg u bustân içre tâ ola bisât-ı sebzeye

Subh-dem berg-ı hazândan katre-i şeb-nem çekân

K.22-33/58

Sebze-zâr:

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde sebze-zâr kelimesi yer almaktadır.

Lale, çölü Bedehşan vilayeti yaptı. Taze çimen ise gül bahçesini sebzelik haline getirdi. Beyit:

Sahrâyı kıldı lâle Bedahşan vilâyeti

Gül-zârı itdi taze çemen mülk-i sebze-zâr

K.17-4/38

Ey saki kayık şeklindeki kadehi sür, yine bahar yeli esti. Çayırlık yeşil deniz oldu, sünbül de çapa demiri. Beyit:

Sâkıyâ zevrakı sür bâd-ı bahâr esdi yine

Sebze-zâr oldı yem-i ahdar u lenger sünbül

K.24-14/63

4.1.3.4. Ölüyle İlgili İnşaî Unsurlar

Kabr, mezar, gür.

Mil.

Kabr: Aslında ölü gömmek mânâsındadır. Ölünün gömüldüğü mezara denir ki Türkçedeki karşılığı sin'dir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde kabr kelimesi yer almaktadır.

Kabrimin toprağı üzerinde biten ot sana halimi arz etmeye dildir sanki. Beyit:

Dildür sana ‘arz itmeğe ahvâlümi gûyâ

Kabrümdeki hâk üzre biten tâze giyâhum

G.321-4/299

Ey felek o şehla gözlü sevdiğim yüzünden toprak olan (ben) kabrin nergis çiçeğini Pervin yıldız takımının salkımına değişmez. Beyit:

Ey felek ol gözleri şehlâ gamından hâk olan

Nergis-i kabrin degişmez hûşe-i Pervînüne

G.425-5/364

Yokluk ülkesine niyet etti Süleyman Han bu yüzden yüce cennet bahçesinden ilahi kabrine pencereler aç. Beyit:

‘Adem iklîmine ‘azm eyledi çünkim Süleymân Hân

İlâhî kabrine revzenler aç firdevs-i a‘lâdan

Kıt’alar 21-1/447

Mezâr: Ziyaret yeri. Kabir, ölünün gömüldüğü yer, sin. Mezar ile toprak arasında tabii bir bağ vardır. Mezar toprak kazılarak hazırlanır. Mezar kazılırken çıkan toprak, ölü defn edilip kabir örtülünce bir tümsek teşkil eder.

Bâkî Dîvânı’nın iki yerinde mezâr kelimesi yer almaktadır.

Eğer okun ucundaki sivri demire su serperlerse mezarımın toprağı üzerinde gül bahçesi güller büyütür. Beyit:

Güller bitüre gül-şen ola hâk-i mezârum

Peykânun eger su sepelerse tozum üzre

G.462-3/386

Hasta gönüllü Bâkî yüzünün parlaklığına can verdi, Allah Teala mezarını nurla doldurdu. Beyit:

Cân virdi şevk-i hüsnüne Bâkî-i haste-dil

Pür-nûr ide Hudâ-yı Te'âlâ mezârını

G.517-5/422

Gûr: Mezar, sin demektir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde gûr kelimesi yer almaktadır.

Bu av yeri zamanın Behrâm'mı mezara erişdirdi; var §imdi Erdeşîr'in eşiğine git de ona hizmet et."Gür" kelimesi hem "mezar" hem de "yaban eşeği" mânâlarını ifâde eder, Behrâm İran'ın Sâsânî soyundan gelme hükümdarların ondördüncüsüdür. Yaban eşeği avlarken bir çukura düşerek ölmüşdür. Bu avı çok sevdiği veya bir çukura düzerek öldüğü için kendisi Behrâm-ı Gür adı ile anılmışdır. Erdeşir (veya İran telaffuzuna göre Ardeşîr) Sasânî hanedanının ikinci hükümdarıdır. Beyit:

Behram-ı vakti gûra yitürdi bu sayd-gâh

Var işigine hidmet-i Şâh Erdşîri gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-4/80

Nergisi görünce şaşırıp kalmaktayım, bunca altın içerisinde ayağı çamur içerisinde ve gözü aç. Beyit:

Hayretde kaluram göricek Bâkî nergisi

Bunca zer ile ayagı gûr içre gözi aç

G.31-5/120

Mil: Göze sürme çekecek âlet, göz erimi kadar yer, yollarda mesafe nişanı için dikilen taş mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde mîl kelimesi yer almaktadır.

Parlak yıldız her yanı devir halinde olan yıldızın gözüne sürme çekmek için altından yapılmış sürme aletini yarin yolunun toprağına tutmuş. Beyit:

Hâk-i râh-ı yâre tutmış mîl-i zerrînin şihâb

Kühl içün her ahter-i gerdûn-cenâbun ‘aynına

G.472-3/393

4.1.4 TOPLULUK HAYATINIDAN DOĞAN İNŞAATA DAYALI UNSURLAR

4.1.4.1 Coğrafî Mahiyetteki Unsurlar

İklîm, kişver, diyar, memleket, hıtta, mülk, milket.

İklim: Havası bakımından yedi bölüm sayılan yer yüzünün her bir "bölümüne verilen addır. İklim, kökü bakımından "kalem" kelimesi ile alâkalandırılmış, her iklimin yedi gezegenden biri ile münasebeti olduğu düşünülmüştür. Birinci iklim Hindistan, Zuhal yıldızına; ikinci iklim Çin ve Hıtâ ülkesi Müşteri'ye; üçüncü iklim, Türkistan Merih'e; dördüncü iklim, Irak ile Horasan Güneş'e, beşinci iklim Maveraünnehir, Zühre'ye; altıncı iklim, Rum memleketi Utarid'e ve yedinci iklim olan uzak kuzey beldeleri de Ay'a mensuptur. İklim kelimesi aslında Yunanca "klima" kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir. Eskiden dünyanın meskûn sayılan 10.-50. kuzey enlem dereceleri arasındaki kısmının, en uzun gün esasına göre bölünmüş olduğu yedi kısmından her birine denilir. İklim kelimesi bazen sadece ülke, bölge, eyalet kelimeleriyle eş anlamlı olarak da kullanılmıştır(Aybet, 1989:106).

Bâkî Dîvânı’nın on yerinde iklim kelimesi yer almaktadır.

Bâkî’nin şiiri yedi iklime su gibi akıp yayılmıştır. Bu parlak, güzel şiir her yerde okunsa yeridir. Seb'a-i iklîm; ülkenin yedisi, yedi ülke. Eskiden dünyanın bilinen kısmı

ekvatordan kuzey kutbuna kadar yedi kısma ayrılmıştır. Bu yüzden yedi kilim bütün dünya demektir. Dünya yedi iklim, çar-cihât denir. Altı ve üstü düşünülerek şeş-cihât dendiği de olmuştur. Bakî bu beytinde şiirini övmüş; şiirinin dünyayı tuttuğunu ve her ülkede okunduğunu söylüyor. Bu arada şiirinin akıcı ve parlak olduğu da belirtiliyor. Beyit:

Şiʿr-i Bâkî sebʿa-i iklîme oldukça revân

Okunursa yiridür bu nazm-ı garrâ semt semt

G.23-6/115

Lale, tacına çiy tanelerinden mücevherler takınmış da sanki çimenlik ülkesine sultan olmuşa benziyor. Beyit:

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle

Şâh olupdur çemen iklîmine benzer lâle

G.466-1/388

Dünyanın köhne sarayı senin avucunun cömertliğiyle ve senin lütfünle vücudumun ülkesine yepyeni bir düzen oluşturdu ve bu vesileyle vücudum şenlendi/imaret buldu. Şâhın ihsanının yüceliğinin ne denli olacağı hususuna kimsenin aklı hafızası erişemez, şâh öyle cömertlikte bulunur ki vücut iklimi bu vesileyle imâret bulur. Beyit:

Kef-i cûdun vücûd iklîmine bir tarh-ı nev saldı

ʻİmâret buldı lutfunla sarây-ı kühne-i dünyâ

K.27-20/74

Tenimin ülkesine hâkim olanın canım olduğunu sanma, o ülkenin hakimi, gerçekte, sevgilinin sineme sapladığı yan bakış gamının okudur. Beyit:

Sanma iklîm-i tene hâkim olan cânumdur

Sinede tîr-i gam-ı gamze-i cânânumdur

G.118-1/174

Sünbül başına kıymetli taşlarla bezenmiş taç takarak çimen ülkesinin tahtına geçip hükümdar oldu. Beyit:

Urınup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül

Oldı iklîm-i çemen tahtına ser-ver sünbül

K.24-1/62

Sultanlık ülkesinin en bahtlı padişahı ölümsüzlük ülkesine yöneldiği zaman… sahib-kıran; iki uğurlu yıldızın, Müşteri ile Zühre yıldızlarının kıranından yani bir birine yaklaştıkları sırada doğan çocuk için söylenir. En büyük kahraman, en büyük hükümdar demektir. Beyit:

Sâhib-kırân-ı ‘arsa-i iklîm-i saltanat

Ol dem ki kıldı mülk-i bekâya ‘azîmeti

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-2

> *Kişver:* İklim mânâsındadır. Farsçada arz daireleri hesaba katılmaksızın dünyanın yedi bölümünden yahut yedi ülkesinden birini ifade eder. Bu telakkiye göre dünyanın merkezi İran'dır. Etrafında Arabistan, Afrika, Rum memleketi, Türk, Çin ve Hind diyarları vardır(Aybet, 1989:106).

Bâkî Dîvânı’nın on iki yerinde kişver kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgilim, o yürüyüşlerin gönül ülkesini yerle bir eder, fidan boyun da fetih ve zafer sancağını çeker. Beyit:

Dil kişverini ol yürüyişler harâb ider

Kaddün nihâli râyet-i feth ü zafer çeker

G.79-3/149

Ey mutlu padişah, Bâkî gibi parlak, keskin şiir kılıcını dünyaya karşı sallayıp, kusursuz ve düzgün söz söyleme ülkesini ele geçirdim. Beyit:

Salup şemşir-i nazm-ı âb-dân dehre Bâkî-veş

Belâgat kişverin ey pâdişâh-ı kâm-yâb açdum

G.320-5/298

Ey Bâkî; söz ülkesine boyun eğdirdim. Bu gün şiir tahtına güçlü bir hükümdar gibi, ben oturmuşum. Bu beyitte "Bakî" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Bâkî", (şairin ismi ve mahlası olmanın yanında), lügatte (daimî, ebediyyen, bundan böyle) anlamına gelir. Buna göre beyit şöyle anlaşılabilir; "Bu gün şiirin tahtına güçlü bir hükümdar gibi, ben oturdum. Artık bundan böyle söz ülkesi sonsuza kadar benim emrime girmiştir. Beyit:

Bâkî musahhar oldı bana kişver-i suhân

Geçdüm serîr-i nazma bu gün husrevâne ben

G.357-6/321

Boyunun gölgesinde âh ederek sancak çektiğimi miralay belki de ülkenin hükümdarı dahi duydu. Beyit:

Sâye-i kaddünde âhum başka sancak çekdügin

Tuydı hep mîr-i livâ belki şeh-i kişver bile

K.10-3/28

Gazi Sultan Mehmet Han ülkeler fetheden öyle bir padişahtır ki, keskin kılıcı düşmanın kökünü kesmiştir. Beyit:

Şeh-i kişver-sitân Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî kim

‘Adûnun ‘ırkını kat‘ eyledi şemşîr-i bürrânı

K.14-10/33

Ülkenin hükümdarının vezire yakınlık göstermesi sonucu mühür ufukları baştan başa gözetler ve göz kulak olur oldu. Beyit:

Göz kulag oldı ser-â-ser gözedür âfâkı

Bulalı kurb-ı vezîr-i şeh-i kişver hâtem

K.19-16/45

Diyâr: Memleket, ülke mânâsındadır. Aslında ev, saray, konak anlamındaki "dar" kelimesinin çoğul şeklidir.

Bâkî Dîvânı’nın on iki yerinde diyâr kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî yokluk diyarına çoktan giderdim fakat aşk şarabıyla yürümeye gücüm yok. Beyit:

‘Adem diyârına çokdan giderdüm ey Bâkî

Şarâb-ı ‘aşk ile reftâra iktidârum yok

G.245-5/252

Kalbi hükmü altında tutan sevgilinin kapısından uzağım, gam ülkesinde terk edilmişim. Ey Müslümanlar gurbet konağında hasta olmuşum esirgeyin beni. Âşık her zaman terk edilmeye mahkûmdur, âşığın gönlü de her daim sevgilinin elinde rehindir. Ayrılık acısı ve ilgi görememe âşığı hasta eder. Merhamet dilenecek en uygun makam da merhamet sahibi Müslümanlar olabilir ancak. Beyit:

Der-i dil-dârdan dûram diyâr-ı gamda mehcûram

Müselmânlar esirgen haste kaldum dâr-ı gurbetde

G.432-3/368

Kılıcın yokluk ülkesine giden en açık, en belli yoldur. Durma, din düşmanlarını kılıçtan geçir. Ruşen kelimesi “açık, belli, şüphesiz, parlak, aydınlık” manalarına gelir. Kılıcın parlaklığına işaret edilerek bu anlamların hepsi kastedilmiştir. Beyit:

Tîgun ‘adem diyârına rûşen tarîkdur

A‘dâ-yı dîni turma kılıçdan geçür hemân

K.1-23/5

Her memleketin gezintisi bahçe avlusunda gerçekleşir. (Osmanlı’nın) Gül bahçesine gel ki bütün dünyadan örnekler sunar. Devletin büyüklüğünün ve ululuğunun nişanesi bahçeleri ve bu bahçelerin bulunduğu avlulardır. Ziyarete gelen devlet erkânı bu bahçe avlusunu gezintiye çıkarılır ve adeta gelenlere devletin şaşasını bu şekilde gösterilirdi. Osmanlı bahçeleri bu durumu itibarıyla cihana örneklik teşkil etmektedir. Beyit:

Gül-zâre gel ki cümle cihândan nümûnedür

Sahn-ı çemende hasıl olur seyr-i her diyâr

K.17-2/38

Bahçe avlusu lale çiçekleriyle Rum memleketine döndü. Güya menekşe bahçesi de Habeş memleketinin siyahlığıdır. Habeşliler renk itibarıyla siyahîdirler. Bu sebeple menekşe bahçesinin siyaha yakın rengi bu ülkenin insanının rengine nisbet edilmiştir. Ayrıca Osmanlı’nın saraylarında Habeşli kölelere rastlamak da mümkündür. Onların avluya çıkışıyla sanki avlu menekşe bahçesine dönmektedir. Beyit:

Döndi diyâr-ı Rûma semenlerle sahn-ı bâg

Gûyâ sevâd-ı mülk-i Habeşdür benefşe-zâr

K.17-3/38

Memleket: Mülkiyet üzere elde tutulan ve tasarruf edilen nesne demektir. Kasabadan büyük şehir, belde mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde memleket kelimesi yer almaktadır.

Senin aşkın, âşıklarını sabırdan ve dur duraktan sıyırıp diyar diyar dolaştırır. Ta ki ilden ile gezen ermişler gibi vilayet (velilik, şehir) gösterir. Aşkının halleri çeşit çeşittir. Beyit:

'Âşıkı bî-sabr u ârâm eyleyüp seyyâh ider

Memleket seyr itdürür aşkun vilâyet gösterür

G.51-5/131

Gerçi, görünüşte fakir bir dilence kılığına büründüm ama aslında hüner, bilgi ve sanat ülkesinin tahtında oturan kudretli bir hükümdarım. Dara, Keyâniyân denilen eski İran hükümdarlarından dokuzuncusunun adıdır. Kudretli hükümdar sembolüdür. Şair, bu beyitte kendisini hüner, bilgi ve sanat (şiir) ülkesine hükmeden güçlü bir hükümdara benzetmektedir. Beyit:

Sûretâ gerçi gedâ şeklin urındum ammâ

Mesned-i memleket-i ma'rifete Dârâyem

G.315-4/295

Adalet ve insaf ülkesinin o en usta at binicisinin atının önünce padişahlar yürüse yeridir. Beyit:

Ol şeh-süvâr-ı memleket-i ʿadli ü dâd kim

Atı önince olsa revâ husrevân revân

K.1-16/4

Bolluk ve bereket ülkesinin tek sahibi odur. Denizlerin ve madenlerin mahsulleri onun bağış sofrasına dökülmüştür. Beyit:

Sâhib-vücûd-ı memleket-i lutf u cûd o kim

Mebzûl h^{v}ân-ı lutfına mahsûl-i bahr u kân

K.1-18/4

Hıtta: Sınırları çekilerek belirlenen yer, sultanın sınırlarını belli ederek askerlerine dağıttığı toprağa denilir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde hıtta kelimesi yer almaktadır.

Geleceğin düzgün soyu Rum diyarının sınırlarındadır. Irak ve Horasan topraklarını özleme beri gel. Beyit:

Hıtta-i Rûmdadur 'ırk-ı nihâl-i ikbâl

Özleme hâk-i Horasan u 'Irâkı berü gel

G.292-5/281

Adalet ülkesinin şehrinin sarâyını seyreden ariflere, dünyanın bayındır hale getirilmiş ülkeler virane bir köy gibi gelir. Dönemin ihtişamını ve Kanuni'nin neden muhteşem olduğunu bu beyitten anlayabilmekteyiz. Beyit:

Şehr-i dârü'1-mülk-i 'adlin seyr iden 'ariflere

Hıtta-i ma'mûre-i 'âlem dih-i vîrân gelür

K.6-11/20

Mülk: Bir devletin hakimiyeti altında bulunan toprakların tamamı, ülke; ev, arsa gibi taşınmaz mal, bir kimsenin kudret ve tasarrufu altında olan şey, mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın elli bir yerinde mülk kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgili! Biz ezelden beri aşk sultanının buyruklarının kuluyuz. Bu yüzden de aşk ülkesinin anlı şanlı sultanıyız. Bakî ilk mısrada kendini köleye, ikinci mısra'da sultana teşbih etmiş. Aşk ülkesinde bende ve sultan birdir. Hatta aşk ülkesinde kölenin derecesi sultandan da yüksektir. Aşk, birinci mısrada sultana, ikinci mısrada bir ülkeye

teşbih edilmiş. Bende-i fermânıyuz, derken Bakî, "aşkı sultanının buruğuna, ezelden beri uyarız" demiş. Bende-i ferman, aynı zamanda izinli, belgeli resmî köle demektir. Köle alınıp satılırken bu belge de el değiştirir. Belge kimin elindeyse kölenin sahibi odur. Köle âzâd edilirken bu belge ya eline verilir veya yırtılıp atılır. Halk arasında bir "fermanlı deli" deyimi kullanılır. Bu, raporlu, belgeli, yani ileri derecede hasta demektir. Bakî, "ezelden" demekle çok eskiden, kalû belâdan beri, doğuştan âşık olduğunu söylemek istemiş. Beyit:

Ezelden şâh-ı ‘aşkun bende-i fermânıyuz cânâ

Mahabbet mülkinün sultân-ı ‘âlî-şânıyuz cânâ

G.13-1/109

Gam memleketinde aşk ve âh beni bekletmektedir. O yerin suyu ve havası (bana) hoş gelir. Beyit:

Mülk-i gamda eşk ü âh egler beni

Ol yirün âb u hevâsı hoş gelür

G.148-5/194

Gün geçtikçe viran olmuş gönül ülkesini daha beter harap eylemekte. Feleğin bu eza ve cefasından yüce bir padişaha (Allah’a) şikâyetim var. Beyit:

Gitdükçe harâb eyler mülk-i dil-i vîrânı

Dehrün bu cefâsından bir şâha şikâyet var

G.171-5/208

Ey Bâkî, gönül ülkesini sevgili niçin talan ediyor. Padişahın kendi şehrini talan etmesinin bir anlamı var mı? Beyit:

Bâkıyâ dil mülkini dil-ber niçün târâc ider

Pâdişâh olan nedür şehrini yagmadan garaz

G.221-5/236

O hakikatler okyanusundan senin varlık yurdundaki iç dünyanda dalgalar vurup duran deryaya bak ki, ona gönül derler. Beyit:

Dildür ol bahr-i hakîkâtden vücûdun mülkine

Şol derûnun ‘âleminde mevc uran deryâya bak

G.239-2/248

Gözleri sabır ve esenlik ülkesini talan eden ve amansız gamzesi/yan bakışı, Tatar ordusu gibi yağmacı biri varsa; o da sensin. Beyit:

Gözleri sabr u selâmet mülkini târâc ider

Bir amânsuz gamzesi Tâtâr dirsen işte sen

G.380-6/334

İnsanoğlu ölümsüz hayat diyerek İrem bahçesinden çıkarıldı. Bu sefer de bu, bahçeleri yokluk gülzarı olan diyara, dünyaya, aladanıyor ve onunla gururlanıyor. Beyit:

Mülk-i bâkî dir iken bâg-ı İremden çıkdı

Yine magrûr olur âdem bu fenâ gül-zâre

G.426-4/365

Dünyanın kötülüklerini bilerek ahiret âlemine çekildi/göç etti. Bir kalıptan döker gibi düzgün ve tertipli yaratıcı da mutluluk ülkesine Mansur'u muzaffer kıldı. Saadet ülkesinde zafere ulaştırılmış ancak Mansur olabilirdi, zira zahmet olmadan rahmet olmaz. Bu nedenledir ki bir kalıptan döker gibi güzel tertipli ve düzgün yaratan yaratıcı bu saadeti Mansur'a vermiştir. Beyit:

Fenâsın bildi dünyânun çekildi dâr-ı ‘ukbâya

Sa‘âdet mülkine Bârî muzaffer kıldı Mansûrı

G.505-4/414

Bâkî sonsuzluk semtine göç etse gam değil. Nice padişahlar bu yokluk ülkesinde baki kalmadı. Beyit:

Gam degül Bâkî bekâ semtine kılsa irtihâl

Nice şehler bu fenâ mülkinde bâkî kalmadı

G.533-5/431

Ey Bâkî, dünya mülkü hep o sevgilinin güzellik ışığıyla aydınlanmakta. Zaten beni de aşk yolunda hidayete erdiren, işte o saf nurdur. Beyit:

Pertev-i hüsniyle rûşen mülk-i ‘âlem Bâkıyâ

Râh-ı ‘aşka mühtedî ol nûr-ı pâk eyler beni

G.539-6/434

Bu devir içinde söz ülkesinin sultanı benim. Bu yüzden kaside de bana sunuldu, gazel de bana verildi. Sultanu’ş-şuara (şairler sultanı) olarak Bâki'ye pek çok şair kasidelerini ve gazellerini verir tenkit ve tashihini istermiş. Beyitte bu hususa imâ vardır. Beyit:

Bu devr içinde benem pâdişâh-ı mülk-i suhan

Bana sunıldı kasîde bana virildi gazel

Matla’lar 13-1/450

Adalet ülkesinin şehrinin sarâyını seyreden ariflere, dünyanın bayındır hale getirilmiş ülkeler virane bir köy gibi gelir. Dönemin ihtişamını ve Kanuni’nin neden muhteşem olduğunu bu beyitten anlayabilmekteyiz. Beyit:

Şehr-i dârü‘1-mülk-i ‘adlin seyr iden ‘ariflere

Hıtta-i ma‘mûre-i ‘âlem dih-i vîrân gelür

K.6-11/20

Bahçe avlusu lale çiçekleriyle Rum memleketine döndü. Güya menekşe bahçesi de Habeş memleketinin siyahlığıdır. Habeşliler renk itibarıyla siyahîdirler. Bu sebeple menekşe bahçesinin siyaha yakın rengi bu ülkenin insanının rengine nisbet edilmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın saraylarında Habeşli kölelere rastlamak da mümkündür. Onların avluya çıkışıyla sanki avlu menekşe bahçesine dönmektedir. Beyit:

Döndi diyâr-ı Rûma semenlerle sahn-ı bâg

Gûyâ sevâd-ı mülk-i Habeşdür benefşe-zâr

K.17-3/38

Lale, çölü Bedehşan vilayeti yaptı. Taze çimen ise gül bahçesini sebzelik haline getirdi. Beyit:

Sahrâyı kıldı lâle Bedahşan vilâyeti

Gül-zârı itdi taze çemen mülk-i sebze-zâr

K.17-4/38

Rüzgâr söz memleketinde nöbetimizi çaldı. Felekleri de şöhret bulan davulun gürültüsü kapladı. Mehter takımı fethin belgesi niteliğindedir. Fethedilecek bölgeye mehteran ekibiyle gidilir ve düşmanın kalbine korku salınır. Bu gürültülü ses, hükümranlığın sembolüdür. Çünkü orada çalınan davulun sesi adeta yeri göğü inletir, hakimiyete delalet eder. Beyit:

Mülk-i sühanda nevbetümüz çaldı rüzgâr

Âfâkı tutdı velvele-i kûs-ı iştihâr

K.17-9/39

Bulut askeri çimenlik ülkesine akın etti. Yine, tıpkı âsî tatar askeri gibi durmadan herşeyi yağmalamakta. Bulut askeri, yağmur yerine kullanılmış. İlkbaharda yağmur sağanak halinde gelir ve çabucak geçer. "Yine" denmesi yağmurun baharda ve

sık sık yağdığını anlatmak içindir. Bulut askere; çemen bir ülkeye teşbih edilmiş. Yağmurun sağanak halinde ve şiddetle yağması da âsi Tatar askerin bir ülkeye ansızın girip çabucak yağmalamasını ve yıkıntı halinde bırakıp gitmesini anlatıyor. Sağanak halinde birdenbire bastıran yağmurdan sonra da bahçede çimenler ve çiçekler yerlere yatar, ağaç yaprakları dökülür, bahçe bir süre için harabeye döner. Baki çimenliğin yağmurdan sonraki görünüşünü anlatmaktadır. Beyit:

Leşger-i ebr çemen mülkine akın saldı

Turma yagmada yine niteki yagı Tatar

K.18-5/39

Göğün güneşi yolları ipekli kumaşlarla döşedi. Bahar sultanı da çemen ülkesini şereflendirdi. Dîbâ-yı hindî, dîbâ-yı frengi değişik kumaş adlarıdır. Padişah bir yere geldi mi, üzerinden yürümesi için yollara değerli kumaşlar, haklar döşenir. Güneşin yere vurması da pırıl pırıl parıldayan ipekli kumaşlara benzetilmiş. Güneş, ağaçların arasından, gölgelikler içindeki yola, yere vurmuş, parıldıyor. Çemen bir ülkeye, ilkbahar, bir sultana teşbih edilmiş. Güneşin yollara düşmesi bahar sultanının gelip üzerinde yürümesi için haklar döşendiği biçiminde açıklanmış. Beyit:

Döşedi mihr-i felek yolları dibâlar ile

İtdi teşrîf çemen mülkini sultân-ı bahâr

K.18-8/40

Ey mühür, İskender'in tacı ve Cem'in kadehinin sahibinin meşhurluğu dünyayı sarsa/tutsa buna şaşılır mı? Beyit:

Nâm ile tutdı cihân mülkin olursa tan mı

Mâlik-i Câm-ı Cem ü tâc-ı Sikender hâtem

K.19-2/44

Ey mühür, duam şudur ki, dünya mülkü sana hemen mum gibi olsun ve Allah çok geçmeden kolaylıklar ihsan etsin. Beyit:

Mûmdur mülk-i cihân sana du‘âm ol ki hemân

‘An-karîb eyleye Allah müyesser hâtem

K.19-57/48

Eğer elime kalem alırsam ben güzel şiirimle, mana ve ifade memleketi meydanlarının mızrak oynatıcısı olurum. Beyit:

Destüme alsam kalem nazm-ı bedrümle benem

Nîze-bâz-ı ʿarsa-i mülk-i ma‘ânî vü beyân

K.22-29/58

Yücelik sarayı çok tertipli ve düzenli olmaz ki ona binayı süsleyen/bezeyen kimselerin fikirlerinin tedbirleri mimar ola/mimardır. Beyit:

Nice matbu‘ u mevzûn olmaz ol kasr-ı mu‘allâ kim

Ana mi‘mâr ola tedbîr-i sâhib-re‘y-i mülk-ârâ

K.27-13/74

O mutluluk ülkesinin usta binicisi, dolaşmağa çıktığı zaman atına dünya alanı dar gelirdi. Rahş; At, Rüstem’in atının adı. Rüstem’in atı Rahş; kara gözlü, ince belli, fil gibi güçlü, dev gibi iri, aslan gibi cesurdu. Gözleri karanlık gecede bir karıncanın ayaklarını fark ederdi. Konuşuları anlar, Rüstem'i uyurken bekler ve ona saldıranları öldürürdü. Rüstem'in arkadaşı, dert ortağı idi. Rüstem onu tay iken bir sürüden seçip almış büyütmüştü. İri ve güçlü bir pehlivan olan Rüstem'i Rahş'dan başka hiçbir at taşıyamazdı. Bakî, beyitte atını Rahş'a benzetmekle Kanuni'yi de Rüstem'e benzetmiş oluyor. Saâdet kelimesiyle Bakî, hem Kanunî'nin mutluluğu, hem de yönetimindeki

Osmanlı ülkesinin mutluluğunu belirtmek istemiş. Böylece Kanunî'nin hayatı veya Osmanlı ülkesi, saadet ülkesine teşbih edilmiş. Beyit:

Ol şeh-süvâr-ı mülk-i sa‘âdet ki rahşına
Cevlân deminde ‘arsa-i ‘âlem gelürdi teng

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-6/75

Sultanlık ülkesinin en bahtlı padişahı ölümsüzlük ülkesine yöneldiği zaman… Sahib-kıran; iki uğurlu yıldızın, Müşteri ile Zühre yıldızlarının kıranından yani bir birine yaklaştıkları sırada doğan çocuk için söylenir. En büyük kahraman, en büyük hükümdar demektir. Beyit:

Sâhib-kırân-ı ‘arsa-i iklîm-i saltanat
Ol dem ki kıldı mülk-i bekâya ‘azîmeti

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-2

Vilâyet: Birinin işine mütekeffil olmak, bir şeyi kudretle tasarruf ve bir valinin idaresi altında bulunan memleket parçası manalarındadır.

Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde vilâyet kelimesi yer almaktadır.

Senin aşkın, âşıklarını sabırdan ve dur duraktan sıyırıp diyar diyar dolaştırır. Ta ki ilden ile gezen ermişler gibi vilayet (velilik, şehir) gösterir. Aşkının halleri çeşit çeşittir. Beyit:

‘Âşıkı bî-sabr u ârâm eyleyüp seyyâh ider
Memleket seyr itdürür aşkun vilâyet gösterür

G.51-5/131

Lale, çölü Bedehşan vilayeti yaptı. Taze çimen ise gül bahçesini sebzelik haline getirdi. Beyit:

Sahrâyı kıldı lâle Bedahşan vilâyeti

Gül-zârı itdi taze çemen mülk-i sebze-zâr

K.17-4/38

Milket:

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde milket kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgili, bilirsin, biz Osmanlı ülkesinin yüz suyuyuz, şanı, şerefi, yüz ağartıcısıyız. Bunun için gam, tasa tozlu can pınarımızı bulandırmasın. Suya toz, toprak karışınca bulanır. Pınarın suyu çıkarken temizdir. Âb-ı rûy soyut bir kavramdır. Temiz ve berrak olması gerekir. Aslında bulanması da düşünülemez. Beyitte mükedder ve küdûret kelimeleri her iki anlamda kullanılmış. Bakî, Osmanlı ülkesinin övündüğü bir şair olduğu için sevgiliden kendini üzüp kederlendirmemesini istiyor. Rahat olur, üzüntü çekmezse daha çok ve daha güzel şiirler yazacağını söylemek istemiş. Böyle bir bahaneyle ondan ilgi bekliyor. Beyitte Baki kendisini övmüş. Osmanlı ülkesinin yüzsuyuyuz derken, hem en büyük şair olduğunu, hem de şiirde İran şairlerine karşı Osmanlı ülkesinin yüzünü ağartırız demek istiyor. Ayrıca "bilürsün" kelimesiyle de bunun çok doğal ve tartışmasız benimsendiğini söylüyor. Bakî o kadar kendinden emindir. Beyit:

Mükedder kılmasun gerd-i küdûret çeşme-i cânı

Bilürsin âb-ı rûy-ı milket-i ʿOsmânîyüz cânâ

G.13-4/109

Çiğ taneleri yine kış askerini taşa tutup gül bahçesi ülkesini almaya niyetlendiler. Çiğ taneleri genel itibarla kış mevsimi bahara bağlayan dönem yaklaştığında vücuda gelmektedir. Bu taneler ufak taşlara benzemektedirler. Şair bu

durumu göz önünde bulundurmakta, onların ortaya çıkışını, kış askerlerinin talan edilerek gül bahçelerini zapt etmek istenmesini güzel bir sebebe bağlamaktadır. Beyit:

Cünd-i şitâyı taşa tutup yine jâleler
Kasd itdiler ki milket-i gül-zârı alalar

G.103-1/164

Ey gönül senin derdin nedir ki, âh etmekle Rum memleketini ateşe verdin/yaktın. Sevgilinin köyünün dilencisi olmak istiyorsan eğer Mısır'a sultan ol. Beyit:

Dilâ âhunla yakdun milket-i Rûmi nedür derdün
Gedâ-yı kûy-ı yâr olmak dilersen Mısra sultân ol

K.11-12/30

Perçemler Çin ülkesi, o ben ise göbek miski danesi; gözün Hoten (Türkistan) ahusu, gamzeler de tatar (Türkistan Türkleri). Bu beytin tam manasına varmak için Çin kelimesinin aynı zamanda "kıvrım, büklüm" anlamına geldiği; miskin şimdi Çin hudutları içinde bulunan doğu Türkistan ahularından elde edildiği, o ülkeye Hoten veya Hıtay denildiği; doğu Türklerinin öteden beri tatar diye adlandırıldığını bilmek gerekmektedir. Beyit:

Turralar milket-i Çîn nâfe-i müşgîn ol hâl
Gözün âhû-yı Huten ğamzeleründür Tâtâr

K.18-45/43

4.1.4.2. Bir Mahal İfade Eden Unsurlar

Vatan, gurbet.

Vatan: Arapçada bir insanın ikametgâhı olan menzile denilir ki yurt tabir olunur. Sığır, koyun vesairenin ağıl veya ahırına da vatan denir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde vatan kelimesi yer almaktadır.

Endişe karıncasının vatanı gam köşesidir. Onun hali (karıncanın durumu) hiç durmayıp aklına seni getirerek dâne çekmektir. Beyit:

Mûr-ı endîşe ki peygûle-i gamdur vatanı

Turmayup hâli hayâlin getürür dâne çeker

K.12-7/31

Gurbet: Uzaklık, pek uzak yere gitmek, güneşin battığı yer, su tulumu, bir şeyin sivri ve keskin tarafı mânâlarında olup, vatandan başka yerde bulunma ve yabancı memleket anlamlarında kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde gurbet kelimesi yer almaktadır.

Kalbi hükmü altında tutan sevgilinin kapısından uzağım, gam ülkesinde terk edilmişim. Ey Müslümanlar gurbet konağında hasta olmuşum esirgeyin beni. Âşık her zaman terk edilmeye mahkûmdur, âşığın gönlü de her daim sevgilinin elinde rehindir. Ayrılık acısı ve ilgi görememe âşığı hasta eder. Merhamet dilenecek en uygun makam da merhamet sahibi Müslümanlar olabilir ancak. Beyit:

Der-i dil-dârdan dûram diyâr-ı gamda mehcûram

Müselmânlar esirgen haste kaldum dâr-ı gurbetde

G.432-3/368

Şehir, kûy, bâzâr, çâr-sû.

Şehr: Bilindiği üzere Farsçada büyük kasabaya denir.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi beş yerinde şehr kelimesi yer almaktadır.

Gam askeri gelip bölük bölük gönül şehrinde konakladı, yerleşti. Her yanda karışıklık, her mahallede kavga ve gürültü koptu. Beyitte gönül bir şehre, gam da leşgere teşbih edilmiş. Asker bir yere girip konakladı mı orada, kavga, gürültü,

karışıklık eksik olmaz; yer yer çatışma ve çarpışmalarla sonunda şehir yıkılır, harap olur. Bakî, gönlünün sevgilinin gamıyla harap ve perişan olduğunu söylerken, aynı zamanda yer yer, toplu bir halde çadırlarını kurup yerleşen askerin doldurduğu bir şehir manzarası da çizmiş. Beyit:

Leşger-i gam geldi dil şehrine kondı cavk cavk

Kopdı yir yir fitne vü âşûb u gavgâ semt semt

G.23-3/115

Kale bedenleri gibi, insan bedenleriyle çepçevre bir hisar halindeki içki toplantısı, bir içki ve eğlence şehridir. Bu şehrin en tanınmış güzeli de kadehtir. Beyitte ayrıca âfet olan kadehin dolaştıkça herkesi sarhoş ettiği ve insan bedenlerinin kale gibi üst üste devrildiği söylenmiştir. Beyit:

Meclis-i mey ki bedenlerle hisâr olmışdur

Şehr-i işretdür anun âfet-i devrânı kadeh

G.32-3/120

O ay yüzlü şuh sevgili dün yeni ay gibi doğdu. Şehirde şimdi devrin afeti olup gezer. Beyit:

Dün togdı mâh-ı nev gibi ol şûh-ı meh-likâ

Şehr içre şimdi şöhre-i devrân olup gezer

G.138-3/187

Ey Bâkî, aşk sultanı hangi gönül şehrine gelip konsa, kaygı onun beraberindeki süvari ordusu, bela da maiyetindeki askerler gibi gelip o şehre yerleşirler. Beyit:

Bâkıyâ kanki gönül şehrine gelse şeh-i ʿaşk

Bile endûh u belâ hayl u haşem gibi gelür

G.146-5/192

Dünyanın gösterişinden el çekmeye niyet ettim. Çünki, yakında yokluk/ölüm dedikleri bir diyara yolculuğa çıkacağım. Beyit:

Âlâyiş-i dünyâdan el çekmege niyyet var

Yakında ʿadem dirler bir şehre ʿazîmet var

G.171-1/207

Ey Bâkî, gönül ülkesini sevgili niçin talan ediyor. Padişahın kendi şehrini talan etmesinin bir anlamı var mı? Beyit:

Bâkıyâ dil mülkini dil-ber niçün târâc ider

Pâdişâh olan nedür şehrini yagmadan garaz

G.221-5/236

Meyhane halkının içine adsız sansız bir vaziyette gelme, yürü git, rezillik ve rüsvalık şehrinde biraz şöhret bul. Meyhane halkı için muteber olan rezil ve rüsva bir hale bürünmektir. Onun gözünde ihtişam ve şaşaa yoktur. Beyit:

Gelme bi-nâm u nişân ehl-i harâbât içre

Yüri var şehr-i melâmetde biraz şöhret bul

G.307-2/289

Adalet ülkesinin şehrinin sarâyını seyreden ariflere, dünyanın bayındır hale getirilmiş ülkeler virane bir köy gibi gelir. Dönemin ihtişamını ve Kanuni'nin neden muhteşem olduğunu bu beyitten anlayabilmekteyiz. Beyit:

Şehr-i dârü'1-mülk-i 'adlin seyr iden 'ariflere

Hıtta-i ma'mûre-i 'âlem dih-i vîrân gelür

K.6-11/20

Eğer parlak ay şehrinde dönen bir kase olsa, dünyaya sıcaklık ve ışık veren güneşe altınının zekatını verir. Güneş, sevgilidir. Sevgilinin de güzelliği güneş gibi

parlaktır. Bu güzellik de cihanı aydınlatmaktadır. Âşığın sevgiliye zekat olarak sunacağı aşkından başkası olamaz. Eskiden alış verişler altın ve gümüş paralar üzerinden yapılır malın değeri ne ise para ona göre takdir edilirdi. Zekat ise zengin kimselerin malının kırkta birini ihtiyaç sahiplerine vermesidir. Âşık da sevgilinin mal varlığından payına düşen sevgiyi istemektedir. Beyit:

Ol kî hürşîd-i cihân-tâba zekât-ı zer virür

Kâse-gerdân olsa şehrinde meh-i taban eger

K.13-10/32

Su, bahçenin gülünün görüntüsünü gösterdi. Nitekim padişahın kılıcının aynası da yardım yüzünü gösterdi. Beyit:

Gösterdi âb ʻaks-i gül-i bâgı nitekim

Nusret yüzini âyıne-i tîg-i şehr-iyâr

K.17-7/38

Kûy: Köy, mahalle demektir. Aslında büyük ve işlek yol mânâsındadır. Yolları ihtiva etmesi bakımından şehrin bir mahallesine isim olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın doksan üç yerinde kûy kelimesi yer almaktadır.

Sevgilinin köyü acayip bir tımarhanedir. Hasta varn tutkunu/âşığı oradan hoş gelir. Beyit:

Bir ʿaceb dârüʿş-şifâdur kûy-i yâr

Haste varan mübtelâsı hôş gelür

G.148-3/194

Rezilliğin ve rüsvalığın ululları namus ile ârı bir kenara bırakarak viranelerin köyüne yakası yırtık bir vaziyette yürümektedirler. Harabata giden de harabe olmalıdır. Beyit:

Koyup namus ile ‘ârı düşüp kûy-ı harâbâta

Yürür çâk-i giribân olup erbâb-ı melâmetler

G.166-3/205

Rezil kepaze olmuş âşık mest olup yakasını yırtar ve meyhanelerin bulunduğu köye düşerek kendini toprak eyler. Mest olan kimse o mestliğin verdiği hararet ile ne yaptığının bilincinde olmaz. Kah yakasını yırtar, kah kendini yerlere atar. Beyit:

Mest olup âşık-ı rüsvâ yakasın çâk eyler

Düşüben kûy-ı harâbâta özin hâk eyler

G.188-1/216

Bulunduğun yerin çevresine âşıklar tıpkı Kâbe’nin çevresindeki alanın yanına dizilmiş direkler gibi saf saf dizilmişler. Sevgilinin bulunduğu yer cennet, Kâbe’dir. Kâbe hacılarca tavaf edildiği gibi sevgilinin köyü de âşıkların tavaf yeridir. Harem-i Kâbe’nin çevresini kuşatan direkler sevgilinin köyünü çevirmiş âşıklara benzetilmiş. Âşığın Kâbe’si de sevgilinin köyünden başka bir yer olamaz. Beyit:

Kûyun etrafına uşşak dizilmiş gûyâ

Harem-i Ka‘bede her cânibe erkân sâf sâf

G.229-8/241

Engellerden kendini arındır ve sevgilinin köyünde bir mesken bul, arınmışların mekânı Mesîhâ gibi gökyüzüdür. Burada Hz. İsa’nın göğe kaldırılışına telmih vardır. Bu sebepledir ki arınma konusunda Hz. İsa’ya telmih yapılır ve âşığın da mesken bulacağı yer olarak sevgilinin köyü işaret olunur.

‘Alâ‘ikdan mücerred ol ser-i kûyında mesken bul

Mesîhâ-veş mekânı âsmândur ehl-i tecrîdün

G.251-4/ 255

Eğer sevgililer sevgilisini köyüne secde etmek caiz olmasaydı, dünyada Hz. Muhammed Mustafa'nın köyü secde edilecek yer olmazdı. Beyit:

Eger kûy-ı habîbe secde kılmak câ'iz olmasa

Cihanda secde-gâh olmazdı kûy-ı Mustafâ kıblem

G.333-5/306

Âşık asla sevgilinin peşini bırakmaz. La'l renkli şarap kadehine ulaşmak için ona benzediğinden dudaklarının anarak meyhanecinin köyünü ev ev aramaktadır âşık. Ne büyük aşk, sevdiği için ev ev dolaşmakta… Beyit:

Yâd-ı lebünle câm-ı mey-i la'l-fâm içün

Kûy-ı mugânı geşt iderin hâne hâne ben

G.357-3/321

Sevgilinin köyünün cennet bahçesine ulaşayım diye uçmak için Allah'tan daima kol kanat isterim. Uçmak kelimesi cennet anlamında da tevriyeli kullanılmıştır. Beyit:

Bâg-ı bihişt-i kûyına yârunı irem diyü

Hakdan hemîşe uçmaga bâl ü per isterin

G.386-2/338

Ey sevgilimin köpeği, ben zavallıyı görüp şikâyetçi oluyorsun da her gece onun kapısından ayrılmayan rakipleri neden görmüyorsun? Beyit:

Görüp ben zârı dâmen-gîr olursın ey seg-i dil-ber

Gelür kûy-ı nigâra her gice agyârı duymazsın

G.396-2/344

Yıkıntıların bulunduğu köyün dilencisine kötüleme ve ayıplama taşını vurmayın, onu bütün yaratılmışları affedip bağışlayan Rabbiyle baş başa bırakın. Rahîm Hz.

Allah'ın en geniş merhamet sıfatıdır. Şair bunu dilenciye merhametle bakılması için kullanmıştır. Beyit:

Urman gedâ-yı kûy-ı harâbâta seng-i ta'n
Kon anı kendü hâline Rabb-i Rahîm ile

G.403-4/348

Her biri senin yolunda can veren yokluk semtinin korkusuz erleri hiç eksik olmasın. Beyit:

Müstedâm ola fena kûyınun evbâşları
Kim olur bir biri yolında fidâ başları

G.483-1/399

Kâbe'den göklere Lebbeyke Lebbeyk naraları ulaştı, bu naralar sanki sevgilinin köyünün girişinde çılgınca âşıkların attığı naralara benziyordu. Âşığın Kâbesi, haremi, sevgilinin köyü olunca Kâbe'deki hacıların Hz. Allah için söylediği tesbihatı âşıklar da sevgili için söyleyecektir. Beyit:

Haremden na're-i Lebbeyke Lebbeyk irdi eflâke
Ser-i kûyunda gûya nâle-i 'uşşâk-ı şeydâdur

G.65-2/140

Sevgilim köyüne ağlaya ağlaya gelemem. Çünkü yolun toprağı gözümden akan yaşlarla ıslanır diye korkarım. Beyit:

Anun içün varmazam ben kûyuna giryân olup
Hâk-i râhun korkaram cânâ gözümden ter düşer

G.119-4/175

Çimenlik avlusunda esen rüzgârdan sonbaharın kurumuş yaprakları nasıl titrerse, senin olduğun yerde âhımın rüzgârı esince bu mecalsiz vücudum öyle titrer. Âşığın âhı döner dolaşır yine âşığı titretir. Beyit:

Eser âhum yili kûyunda cism-i nâ-tevân ditrer

Çemen sahnında gûya bâddan berg-i hazân ditrer

G.139-1/188

Göz yaşı senin köyünün yolunda döne döne aktı. Gözümün seli Bağdat'ın Dicle'si olup gider. Beyit:

Kûyun yolında döne döne akdı göz yaşı

Seyl-âb-ı dîde Dicle-i Bagdâd olup gider

G.141-3/189

Âşıklar için sabır ve teselli yolu yoktur, mümkün değildir. Senin köyünün sana mahsus olan odasına varan neşesini kaybederek gider. Beyit:

Erbâb-ı ‘aşka sabr u tesellî tarîki yok

Varan harîm-i kûyuna nâ-şâd olup gider

G.141-4/189

Senin köyün varken ki orada cennet bağını dolaşmak ve görmek orada mümkün olur. Vaiz cenneti anlatmaktadır. Hayret edilecek şey işte budur. Beyit:

Var iken kûyun ki seyr-i bâg-ı ‘ukbâ bundadur

Cennet evsâfın kılur vâ‘iz temaşa bundadur

G.157-1/199

"Gökte bağrışarak turna sürüsü geçiyor sanma! Gönül ve can kuşları saf saf senin bulunduğun yere dönüyorlar. Leylek, çaylak, turna gibi bazı kuşlar sürüler halinde uçarlar. Beyitte akşam, yuvalarına bağrışarak dönen bir turna sürüsü anlatılmış. Can ve

gönül kuşa benzetilmiş. Bu, öteden beri yapılan bir benzetmedir. Ama sürüler halinde uçmaları, sevgilinin kuyuna gelmeleri yeni bir hayaldir. Âşıkların yeri sevgilinin köyüdur. Etrafında dolaşır. Ka'be gibi tavaf eder, oradan ayrılmazlar. Gönül ve canların da dönüp dolaşıp gelecekleri yer sevgilinin yanıdır. Aslında akşam vakti görülen turna sürüsüdür. Bâkî bunu bildiği halde bilmezden gelmektedir. Beyit:

Gökde efgân iderek sanma geçer hayl-i küleng
Çekilür kûyuna mürgân-ı dil ü cân saf saf

G.229-4/241

Benim sarhoşça naramı duyunca o güzel, mahalleme o herkesin kınadığı kepaze bir daha gelmesin demiş. Beyit:

Na‘re-i mestânemi gûş eyleyüp dil-ber dimiş
Kûyuma bir dahi ol rüsvây-ı âlem gelmesün

G.355-6/30

Mahallende sana yakın olan ancak melek, balkonun da felektir. Beyit:

Sana kûyun içre olana karîn
Melek hem-nişîn ü felek şeh-nişîn

G.368-1/327

Ey sevgili, köyünün meydanında aşıkların artık kavga edip durmasın istiyorsan, yalnızca kara gönüllü kafir rakibi öldür yeter. Sonra bak ne savaş ne kavga olur. Beyit

Ser-i kûyunda ger gavgâ-yı uşşak olmasun dirsen
Rakîb-i kâfiri öldür ne ceng ü ne cidâl olsun

G.372-4/330

Sultanım, sen yabancılarla kadehi elden ele dolaştır durmadan. Deli divane âşıklar da evinin çevresinde dolaşıp dursunlar. Âşıkların, sevgilinin ser-i kûyı

çevresinde dolaşmaları, burayı Ka'be gibi tavaf etmeleri çok kullanılan bir mazmundur. Sevgilinin eşiği taşında yatar, kapısını bekleyen köpeklerin çanağından yiyip içerler. Bu, onlar için erişilmez bir mutluluktur. Beyit:

Sen agyâr ile devr itdür şehâ peymâneyi dâʿim

Ser-i kûyun tolaşup ʿâşık-ı dîvâneler dönsün

G.391-4/341

Servi onun köyünün lafını duyduğundan beri zincirlerle bağladılar, su durmadı. Beyit:

Gül-şende kûyun işideli serv oturmadı

Zencîrlerle bagladılar âb turmadı

G.521-1/424

Köyünün başında can vererek kurban olmak isteyen çoktur. Sen keskin bir kılıç ile hançerini hazırla. Beyit:

Cân virür çokdur ser-i kûyunda kurbân olmaga

Hâzır it şemşîr-i bürrânunla bir hançer bile

K.10-6/28

Dünya, köyünün saygınlığının kutsallığında yücelmektedir. Âşığa, Harem'de yapılan avcılığın yasak olması gibi sana kavuşmak haramdır. Sevgiliye kavuşmak zordur. Ona ulaşmak için âşığın çeşitli sıkıntılara katlanması gerekmektedir. Burada sevgililer sevgilisi yani peygamber efendimize de hitap vardır. Onun mevcudiyeti sebebiyle kâinat yoktan var edilmiştir. Hz. Allah şöyle buyurur: "Levlâke levlâk vemâ halaktü'l-eflâk" "Eğer sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım." Kainatın yaratılış sebebi bu olunca dolayısıyla dünya da O'nun yüzü suyu hürmetine muhterem olmaktadır. Beyit:

ʻÂlem harîm-i hürmet-i kûyunda muhterem

Vaslun harâm ʻâşıka sayd-ı Harem gibi

K.16-2/37

Bir kerecik tavaf etmeyi bin yıllık ömre vermem. Ey Hacı bu kutsal mekânı tavaf senin için Kâbe benim için de gönül alan sevgilinin köyüdür. İşte yine âşık için asıl Kâbe sevgilinin köyü. Beyit:

Bir kez tavafın itmeği bin ʿömre virmezin

Ey hâci sana Kaʿbe bana kûy-i dil-rübâ

G.10-3/108

Senin aşk köyüne süpürge olmak için, gözyaşı ile sulayıp toz kaldırmadan süpüren, kirpiklerim yeter. O halde ham sofunun, süpürge ettiği, sakalları artık buruşup kesilsin. Beyit:

Yiter kirpügüm kûy-ı ʿaşkımda cârûb

Üzilsün kesilsün hemân riş-i zâhid

G.42-3/126

Memnuniyet köyünün Kâbe'sine sadece Bâkî'nin gönlü erişsin/ulaşsın. Hürmetin harem dairesine yakınlaştığında (sevgiliyi) ancak kurban ile gönlünü yapabilirsin. Âşık sevgili için daima canını kurban etmeye hazırdır. Beyit:

İrişsün Kaʻbe-i kûy-ı rızâna tek dil-i Bâkî

Harîm-i hürmetün kurbında kurbân ile irzâdur

G.65-5/140

Suyu oldukça güzel toprağı nefsinin isteğine uyanlara gayet kalbi cezp edici, harabelerin/meyhanelerin köyü dünyanın yüce bir yeridir. Beyit:

Âbı hoş hâki hevâ ehline gayet dil-keş

‘Âlemün kûy-ı harâbât bir a‘lâ yiridür

G.66-4/141

Ey Bâkî gönle mutluluk vermek istiyorsan eğer sevgilinin köyünün Kâbe’sine var ve orayı döne döne tavaf et. Tavaf kelime manası olarak Hac veya Umre sırasında Kâbe’nin etrafını yedi kez dolaşmaya denir. Divan şiirinde âşık sevgilinin köyünü tavaf eder. Tavaf sırasında “Lebbeyk, Lâ şerîke lek” diye tesbîh okunur. Beyit:

Bâkıyâ ister isen kalbe safa virmek eger

Ka‘be-i kûyına var döne döne eyle tavaf

G.231-5/243

Saygı ve itaat gösterilecek köyün harem dairesinin toprağının bulunduğu yer idin, (bu sebeple) Kâbe’nin temelleri gibi çok kıymetli ve çokça hürmet ve tâzim edilen ol. Beyit:

Hâk-i harîm-i hürmet-i kûyın makâm idin

Erkân-ı Ka‘be gibi mu‘azzez mükerrem ol

G.289-6/279

Ey Bâkî, sevgilinin köyünde ağladım, inledim. Dünyanın gül bahçesinin bülbüllerini susturdum. Öyle etkili öyle acıklı ağlıyordum ki bülbüller beni duyunca ötüşlerinin bir hiç olduğunu anlayıp ötmeyi kestiler. Beyit:

N‘âleler kıldum ser-i kûyında yârun Bâkıyâ

Bülbülân-ı gül-sitân-ı dehri hâmûş eyledüm

G.324-5/300

Ey Bâkî, benim canım sanki kafese konulmuş/hapsedilmiş bir kuştur. Sevgilinin köyünün adını anınca uçup gitmek için çırpınmaktadır. Beyit:

Bâkıyâ bir mürgdur gûyâ giriftâr-ı kafes

Kûy-ı yâri anıcak uçmak diler cânum benüm

G.345-5/313

Minarenin neden mescidin yanında ayakta durup da içeriye girmediğini bilir misin, ey sevgili? O, senin boyunun güzelliğini/yüceliğini görmüş ve bu hayranlıkla ayakta kalakalmıştır. Kişi mest olunca bu şekilde donup kalır. Şu şekilde de düşünebiliriz. Minare sevgilinin boyunun yüceliği karşısında sevgiliyi tâzim etmek için onu ayakta karşılamaktadır. İşte teşbih-i beliğin en güzel örneği… Beyit:

Kıyâmı kâmet-i bâlâna eyler

Anun'çün mescide girmez menâre

G.468-6/369

Eğer dert öğrenmeyi tamamladıysan viraneler köyüne git ki seni hazine yapsınlar çünkü hazine bu viraneler köyünün yıkık köşelerinde oturur. Âşık sevdiğinden ötürü dertli gamlı kederlidir. Gamlı kederli kimse yıkılmış harâp olmuştur. Bâkî âşığın halini yıkık köye benzetmektedir. Âşık sevgili ile bir başına kalabilmek için harabelere virane köşelerine çekilir. Âşık için hazine sevgilidir. Beyit:

Eğer tahsîl-i derd itdünse düş kûy-ı harâbâta

Seni genc itdiler çünkim mukîm-i künc-i vîrân ol

K.11-2/29

Haktan niyazım zamanın düşmanının yokluk köyü gibi rahat yerini bulamamasıdır. Beyit:

Hakdan niyâzum ol ki ʿadûsı zamânede

Râhat yirini bulmaya kûy-ı ʿadem gibi

K.16-10/37

Bâzâr: Çarşı, alış veriş edenlerin toplandığı yer olup, yemek mânâsına gelen "bâ" ile bir şeyin çok bulunduğu yeri belli eden "zar" ekinden meydana gelmiş bir sözdür. Evvelce yemeğe dair şeylerin satıldığı yerlere denilirken sonra her türlü nesnenin satıldığı yerlere alem olmuştur. Ayrıca parlaklık, sürüm, kazanç mânâlarına da gelir(Aybet, 1989:116).

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde bâzâr kelimesi yer almaktadır.

Gel ey can ipliğim olan sevgili, bu pazara benim gözyaşı incilerim gibi bir başka mücevher düşecek sanma. O halde şimdiden sonra Aden incilerinden vazgeç ve sana gözyaşı incilerimin dizilmesine izin ver. Beyit:

Bu bâzâr içre düşmez dâne-i eşküm gibi gevher
Gel ey cân riştesi şimden girü dürr-i Adenden geç

G.30-4/119

Bâkî, zamane pazarında elimizdeki şiir sermayesiyle kazancımız cimrilerin zulmü ile sıkıntı dolu günlerdir. Beyit:

Bâkî metâ'-ı nazm ile bâzâr-ı dehrde
Cevr-i li'âm u mihnet-i eyyâm sûdumuz

G.193-5/219

Çâr-sû: Dört taraf, dört yönü olan nesne, dört tarafa yolu olan yer, pazar, çarşı demektir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde çâr-sû kelimesi yer almaktadır.

Felek kainat çarşısında gece gündüz altın tartan bir kuyumcu, ay ve güneş ise onun terazisidir. Beyit:

Çarh bir sarrâfdur mihr ile meh mîzân ana

Çâr-sû-yı dehr içinde gice gündüz zer çeker

G.183-5/213

Çiy tanesinin parlak incisi altın yapraklı bir küpedir. Bahçe avlusu sanki altın işleyiciler/kuyumcular çarşısı olmuştur.Beyit:

Gevher-i sîr-âb şeb-nem güş-vâr-ı zer varak

Sahn-ı bûstân oldı güya çâr-sûy-ı zer-gerân

K.22-13/56

Mekân, menzil, mahfil, mecma', dîvân, makam.

Mekân: Bir nesnenin var olduğu, meydana geldiği yerdir. Bulumlan, yaşanılan yere de denir. Menzil, mevki ve mertebe manaları da vardır.

Engellerden kendini arındır ve sevgilinin köyünde bir mesken bul, arınmışların mekânı Mesîhâ gibi gökyüzüdür. Burada Hz. İsa'nın göğe kaldırılışına telmih vardır. Bu sebepledir ki arınma konusunda Hz. İsa'ya telmih yapılır ve âşığın da mesken bulacağı yer olarak sevgilinin köyü işaret olunur. Beyit:

'Alâ'ikdan mücerred ol ser-i kûyında mesken bul

Mesîhâ-veş mekânı âsmândur ehl-i tecrîdün

G.251-4/ 255

Kaşı yay gibi olan sevgilinin mekân olarak can evini tutmasını âşık her daim gönlünden geçirir ve bunun arzusuyla yanıp yakılır. Beyit:

Gelüp konmışken ey kaşı kemânum dilde peykânun

Gönülden geçdi âhir can evin vardı mekân itdi

G.543-4/436

Senin lal taşına benzeyen dudağının hayali gönlümüzün hokkasında varken saf yakut henüz maden ocağında oluşamamıştı. Sevgiliye duyulan muhabbetin çok eskilere dayandığı belirtilmektedir. Beyit:

Laʿlün hayâli hokka-i hatırda var iken

Yâkût-ı nâba olmamış idi mekân kân

K.1-31/5

Sonunda, yerin kadehin son yudumu gibi toprak olacak. Hayat kadehine feleğin elinden bir taş vurup parçalanacak. " Ya da, "son yerin, kadehin son yudumu gibi toprak olacak. Kadehin son yudumu tortulu olduğu için içilmez, toprağa dökülür. Bu hareketin şarabı bulan Cem'in ruhu için yapıldığı söylenir. "Son yudum toprağın hakkı" da denir. Kadehin son yudumunu tortulu kısmını da dökmeyip içenlere "dürd-i âşâm" denir. Bu söz çok içen ayyaş anlamında da kullanılır. Beyitte insan hayatı bir kadehe benzetilmiş. Nasıl son yudum içilmeyip atılıyorsa insanın sonu da hayatın sonunda toprağa düşerek toprağa karışmaktır. Beyit:

Âhır mekânun olsa gerek cürʿa gibi hâk

Devrân elinden irse gerek câm-ı ayşa seng

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-3/75

Kâinat arsasının mekanının bir hızlı at binicisi idi, mutluluk ve ululuk onunla at başı gider yoldaş olmuşlardı. Beyit:

Çâpük-süvâr-ı arsa-i kevn ü mekân idi

İkbâl ü izzet olmış idi yâr ü hem- ʿinân

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân III-7/77

Menzil: Konak yeri demektir. Eve, saraya da denilir. Mesafe mânâsında kullanıldığı gibi Benâtü'n-na'ş (Büyük Ayı) denilen yedi yıldızın da adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi yedi yerinde menzil kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgilinin süzgün bakışından fırlayan gamze oku, senin yerin aşkının canıdır. Bu toprak yurdu konaklarda eyleşmeyi istemek niye. Gel sen toprağa düşmek yerine gönüllü hedef tahtan olan bedenden geç. Beyit:

Neden bu menzil-i hâkîde ârâm ihtiyâr itmek
Senün cândur yirün ey tîr-i dil-ber sen bedenden geç

G.30-3/119

O yüzü parlak aya benzeyen sevgili, geceleri dolaşmaya çıkıyor diyorlar. Acaba kimlerin eviniaydınlatıyor bir bilsem. Beyit:

Kimlerün rûşen ider menzilin âyâ bilsem
Giceler seyre çıkar ol meh-i tâbân dirler

G.144-4/191

Ömrünü bu mevsimde gam köşesinde gereksiz yere harcama. Konakladığımız yer bahçenin kenarı ve akarsuyun kıyısıdır. İlkbaharda bağa, su kenarına çıkmak varken, gam köşesinde oturmak, ömrü boşa harcamaktır. Böyle bir mevsimde, hele gidilen yer çiçekler içindeki bir bahçenin köşesi ve su kenarı ise, gam köşesinde ömür geçirmek yazıktır. Bakî Hayyam'ın hayata bakış biçimini bu beyitinde de benimsemiş görünüyor. Beyit:

Zâyi' geçürme 'ömri bu dem künc-i gamda kim
Menzil kenâr-ı bâg u leb-i cûy-bârdur

G.152-5/196

Varılmak istenen son konağa herkesten önce âşıklar erişirler. Bu dereceye uğraşıp didinmekle zahitler erişemezler. Beyitte âşıkla zâhid karşılaştırılmış. Şairlerin sürekli olarak yaptıkları gibi rindler üstün tutulup zahidler kınanmış. Ser-menzil

sevgilinin köyü, sevgili ya da sevgilinin aşkı yerine kullanılmış. Sevgilinin köyü Ka'be'ye benzetilir. Bu bakımdan sa'y kelimesiyle ilgi kurulmuştur. Bu beyit, Bâkî'nin çok az görülen tasavvufî beyitlerinden biridir. Beyitte denilmek istenen şudur; Gerçek aşka aşıklar erişir, zahidler erişemez. Zaten uğraşmak ve didinmekle âşık olunmaz. Aşk bir gönül işidir. Zahidin çalışması ise yalnızca zühd ve takvadır. Beyit:

Ser-menzile uşşak irişür cümleden evvel
Ol mertebeye sa‘y ile zühhâd yitişmez

G.201-2/224

Canda sabır ve çılgın gönülde sükunet olmayınca İrem bağını durak yeri yapsalar durup dinlenmez. Beyit:

Menzilin bâg-ı bihişt eylesen itmez aram
Canda sabr u dil-i şeydâda karâr olmayıcak

G.240-3/248

Ey zavallı insan, tutalım ki Karun’un malına sahip ol, o mal sende olsun. Son durağın toprağın altına girmek olduktan sonra, ne yazar… Beyit:

Zir-i hâk olsa gerek menzilün âhır nʿidelüm
Mâline mâlik imişsin tutalum Kârûnun

G.275-3/270

Ey gönül, güneş o ayın yani ay yüzlü sevgilinin konak yerini Bâkî gibi dolanır. Allah bilir ya aşk ile başı dönmüştür. Beyit:

Devr ider Bâkî-sıfat hürşîd o mâhun menzilin
Aşk ser-gerdânıdur Allâhu a‘lem ey gönül

G.300-5/285

Gönüllerimizdeki iki yüzlülük ve döneklik kilisesini yakıp viran edelim de yiyip içme ve çalıp eğlenme yurdu şen ve mamur olsun. Beyit:

Menzil-i ayş u tarâb hurrem ü âbâd olsun
Yıkalum zerk u riyâ deyrini vîrân idelüm

G.323-4/300

Ey Bâkî cennetin gül bahçesini bana gösterme, ben o sevgilinin eşiğini en yüce cennet (sekiz cennetten biri olarak) bilirim. Beyit:

Bâkıyâ gül-şen-i firdevsi bana ʻarz itme
Âsitânın ben anun menzil ü meʻvâ bilürin

G.363-5/325

Bir gurur ve aldanma evi olan dünya konağının huzuruna talip olan kimse, rüyada bile rahat yüzünü göremez. Dünyanın gelip geçiciliği ve âşık için bîhuzur oluşu ifade edilmekte âşık bırakın dünyayı rüyada bile rahat yüzünü göremez. Beyit:

Rahat yüzini h^{v}âbda görmez şu kimse kim
Meyl-i huzûr-ı menzil-i dârü'l-gurûr ide

G.420-4/366

Bâkî, dünya düşüncesini, kaygısını gönülden sil. Bu ölümlü konak yeri, bu kadar rağbete değmez. Beyit:

Bâkî gider endîşe-i dünyâyı gönülden
Degmez bu kadar ragbete bu menzil-i fâni

G.545-5/437

Sevgilinin muhabbetinin şahının meskeni gönlün taht makamıdır. Lâl taşı gibi olan dudağın hayalinin menzili de canın halvet sarâyıdır. Beyit:

Mesken şeh-i mahabbetüne taht-gâh-ı dil

Menzil hayâl-i la'lüne halvet-sarây-ı cân

K.1-33/6

Hüzünden mesrûriyyete varan yol. Yakub'un gözlerinin açılıp aydınlığa kavuşması ümidiyle hüzünler kulübesinin içkinin konaklama yeri olmasının zamanı gelmiştir. Beyit:

Rûşen oldı açılup dîde-i Ya'kûb-ı emel

Demidür menzil-i 'işret ola Beytü'l-ahzân

K.2-3/7

Ahretin huzur konağına erişmek istiyorsan dünya sevgisini bırakmak gibi doğru yol olmaz. Sevinçli olanlar dünya işlerinden elini ayağını çekip bir köşeye sığınandır, gerisi kederli. Beyit:

Menzil-i âsâyiş-i 'ukbâya istersen vüsûl

Hubb-i dünyâdan feragat gibi olmaz togrı yol

Şâd-mân erbâb-ı 'uzletdür hemân Bakî melûl

Tahmîs-i G. S. Süleymân Hân V-1,2,3/91

Mahfil: İhtifal yapılan toplanılan yer demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde mahfil kelimesi yer almaktadır.

Güzel şakıyan bülbül yine gül bahçesinde bir menzil tuttu. Mahfil şimdi süslenmiş oldu artık kadeh dolup boşalmaya başlasın. Beyit:

Tutdı gül-şende yine bülbül-i hôş-hˇân menzil

Başlasun devre kadeh oldı müzeyyen mahfîl

Matla'lar 11-1/450

Mecma': Toplanılan yer manasındadır.

Bâkî Dîvânı’nın bir yerinde mecma‘ kelimesi yer almaktadır.

Kafirlik menzili ve dinsizliğin toplanma yeri olduğunda kahrının fırtınası ile İran sınırlarını viran etti. Beyit:

Menzil-i zendeka vü mecma‘-ı ilhâd olalı

Sarsar-ı kahrun ile hıtta-i Îrân vîrân

K.2-30/9

Dîvan: Asker ve memurlann isimlerinin, aldıkları ulufe ve vazifelerinin yazılı olduğu deftere denilir. Bilâhare bu defterlerin yazıldığı, muhafaza edildiği yerlere, daha sonraları padişah veya vezirlerin devlet işlerini görüştükleri, dâva dinleyip hüküm verdikleri toplantılara, bu toplantıların yapıldığı yere isim olmuştur. Nûşîrevân'm bir gün katiplerin çalıştığı yere gelip, bunların süratle hesap yapıp, yazı yazmalanna hayran olarak, "in kâr-ı dîvânest" yâni bu devlerin işidir dediği, bundan sonra katiplerin yazdıkları deftere dîvan denildiği rivayet edilir. Dîvan aynı zamanda bir şâirin şiirlerinin bir sistem dahilinde tertip edilerek toplantığı kitaba da denir(Aybet, 1989:121).

Bâkî Dîvânı’nın on yerinde dîvân kelimesi yer almaktadır.

Kalem, boyunun övgüsüyle sancak gibi salınarak yürümeğe başlasa, defter ve divana satır askerlerini saf saf dizer. Beyitte sevgilinin boyunun uzunluğu ve salınarak yürümesi övülmeğe başlanırsa, defter ve divanların dolacağı söylenmiş. Sancak, askerin önünde ve hepsinin baslarının üstünde salınarak ilerler. Alem, kalem ve sevgilinin boyu uzundur ve üçü de salınarak yürür. Kalem aleme, satır da erlerin saflarına teşbih edilmiş. Eskiden şairler şiirlerini defterlere ya da kâğıtlara yazar, sonra bunları düzenleyip belli bir sıraya dizerek divanlarını meydana getirirlermiş. Tertiplenen divanı

eğer biraz hattatlığı varsa, kendisi yazar ya da bir hattata yazdırarak çoğaltırlarmış. Bakî, bu beyitiyle geçit töreninde erlerin safları önünde sancağın ilerleyişini göstermiştir.

Vasf-ı kaddünle hırêm itse ‘alem gibi kalem

Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf

G.229-7/241

Epey zamandır hırkam meyhanecinin meyhanesinin ipoteğidir. Korkum odur ki bu ipotek divan ve deftere bile işlenmiştir. Meyhanede borç karşılığı borç temin edilinceye kadar şahsın değerli bir eşyasına el konulur şairin de hırkasına el konulmuştur. Baki bu durumdan daha çok o ipoteğin meyhanecinin defterine işlenip başkaları tarafından görülmesi ve küçük düşme ihtimaline içerlemektedir. Beyit:

Hayli demdür hırka rehn-i hâne-i hammârdur

Havfum oldur ki ola dîvân ile defter bile

K.10-10/28

Makâm: Ayaktaki bir insanın iki ayağının durduğu yer demektir. Durulan, bulunulan yer, mansıp, bir büyük zatın mezarı, mûsikîde nağmelerin seyrine ve karar perdesine göre vasıflanan ses dizisi ve bu dizinin işleniş biçimine denir.

Bâkî Dîvânı’nın sekiz yerinde makâm kelimesi yer almaktadır.

Saygı ve itaat gösterilecek köyün harem dairesinin toprağının bulunduğu yer idin, (bu sebeple) Kâbe’nin temelleri gibi çok kıymetli ve çokça hürmet ve tâzim edilen ol. Beyit:

Hâk-i harîm-i hürmet-i kûyın makâm idin

Erkân-ı Ka‘be gibi mu‘azzez mükerrem ol

G.289-6/279

Ey Muhibbi, eğer rahata kavuşmak istiyorsan elini dünya işlerinden çekici ol, uzlet köşesi gibi bir manevi huzur imkânı bulunmaz. “Uzlet” hiçbir şeye ve hiç kimseye karışmadan köşeye çekilmek, az yemek, az uyumak ve az konuşmak makamıdır. Beyit:

Ger huzur itmek dilersen ey Muhibbî fârig ol

Olmaya vahdet makâmı gûşe-i ‘uzlet gibi

Tahmîs-i G. Sultân Süleymân Hân V-4,5/91

Me'vâ, melce, melâz.

Me'vâ: Sığınacak yer mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı’nın dört yerinde me’vâ kelimesi yer almaktadır.

Ey gönül, insan huriye benzer bir güzelin köyünün gül bahçesinde sığınacak bir yer bulsa cennet bağını hiç ister mi? Beyit:

Gül-şen-i kûyında me‘vâ bulsa ol hûrî-veşün

İhtiyâr eyler mi bâg-ı huldi âdem ey gönül

G.300-4/285

Ey Bâkî cennetin gül bahçesini bana gösterme, ben o sevgilinin eşiğini en yüce cennet (sekiz cennetten biri olarak) ve sığınılacak tek yer olarak bilirim. Beyit:

Bâkıyâ gül-şen-i firdevsi bana ‘arz itme

Âsitânın ben anun menzil ü me‘vâ bilürin

G.363-5/325

Melce': Sığınacak yer mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı’nın iki yerinde melce’ kelimesi yer almaktadır.

Dünya halkına sığınacak yer olduğundan dönen güneş, sığınağına gölge gibi himaye/korunma ister. Beyit:

Halk-ı cihâna melceʿ olaldan penâhına

Hürşîd-i çarh sâye gibi eyler iltica

G.4-4/104

Senin iznin olmadan girilmeyecek yerin süslü kemerinde eskinden yazılmış ki olgunluk ehlinin, fazilet sahiplerinin sığınma yeridir diye. Beyit:

O kim yazılmış ezel tâk-ı bâr-gâhında

Melâz u melce‘-i erbâb-ı fazl u ehl-i kemâl

K.21-15/54

Melâz: Sığınacak yer mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı’nın bir yerinde melâz kelimesi yer almaktadır.

Senin iznin olmadan girilmeyecek yerin süslü kemerinde eskinden yazılmış ki olgunluk ehlinin, fazilet sahiplerinin sığınma yeridir diye. Beyit:

O kim yazılmış ezel tâk-ı bâr-gâhında

Melâz u melce‘-i erbâb-ı fazl u ehl-i kemâl

K.21-15/54

Bucak.

Bucak:

Bâkî Dîvânı’nın iki yerinde bucak kelimesi yer almaktadır.

Âşık, sevgilinin kıvrımlı kaşını mesken tuttuğundan beri ortalığı karıştıran ve fesada boğucu olanlar köşe bucak gizlenir oldu. Beyit:

Mesken tutalı ol ham-ı ebrûda çeşm-i yâr

Âşûb u fitne gizlenür oldı bucak bucak

G.242-6/250

Ey Emri senin divanın bucakta kaldı ve eskidi eğer bedelsiz ve altınsız söz yoksa içinde. Beyit:

Kaldı bucakda eskidi dîvânun Emriyâ

Söz yok egerçi bî-bedel ü bî-nazîrdür

Kıt'alar 15-1/445

Cilve-gah, nüzhet-gah.

Cilve-gâh: Cilve, latif bir şekilde görünmek, damadın geline verdiği yüz görümlüğü mânâlarında olup, cilve-gâh görünme yeri, görünülen yer, gelin odası demektir.

Kaddünün cilve-gehi sîne-i pür-dâgumdur

Sahn-ı gül-şen nitekim serv-i dil-ârâ yiridür

G.66-2/141

Arşın en üst katının tepesini kendisine gezinti yeri edindi. Zaten bu kara toprak onun şanına layık değildi. Beyit:

Kıldı fırâz-ı küngüre-i ʿarşı cilve-gâh

Lâyık degüldi şânına hakka bu hâk-dân

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân III-5/77

Nüzhet-gâh: Nüzhet, bataklık yerlerden uzak, rutubetten, sineklerden âri, havası güzel yer mânâsındaki "nezih" sözünden türemiş olup, gezinti, sevinç demektir. Nüzhet-gâh ise gezinti yerine, mesireye denilir.

İstenilen/arzulanan yar ile yiyip içmektir bu sevinçli gezinti yerinden. İçki ve sevgilinin güzel yüzünden başka istenecek nedir bu dünyadan.

Garaz yâr ile ʿişretdür bu nüzhet-gâh-ı hurremden

Mey ü mahbûbdan gayrı nedür maksûd bu ʿâlemden

G.367-1/327

Ma'reke, mesaf, rezm-gâh, meydan.

Ma'reke: Cenk edilecek yer.

Seninle cenk edilecek yere kötü talihli düşmanın gelmez. Yüce devlet kuşuna kötü yer gölgelik olmaz. Beyit:

Gelmez senünle ma‘rekeye hasm-ı kûr-baht

Olmaz hümâ-yı devlete hem-sâye bûm-ı şûm

G.326-4/301

Gök avlusunun savaş alanının kılıç oynatıcısı altın işlemeli bir kılıçla savaş alanına girmişti. Göğün usta kılıç kullananı Merih gezegenidir. Merih (mirrîh, behram, sakıt, mars) beşinci felektedir. Güneş sultanının başkomutanıdır Beyitte Mirrihin kılıcı için "zer-nişân" denmesi onun başkomutan olmasındandır. Başkomutan kılıcının altın kabzalı ve süslü olması doğaldır. Ayrıca Merih gökte parıldayan bir yıldızdır. Beyit:

Bir tîg-i zer-nişân ile girmişdi ‘arsaya

Şemşîr-bâz-ı ma‘reke-i sahn-ı âsmân

K.1-6/3

Tac sahibi şahlar makamının en yüksekte oturanı. Büyük hükümdarlar arsasının savaş alanının en yükseğinde oturan, en rütbelisi… Beyit:

Bâlâ-nişin-i mesned-i şâhân-ı tâc-dâr

Vâlâ-nişân-ı maʿreke-i ʿarsa-i Keyân

K.1-13/4

Mesâf: Saf ve tabur bağlanacak yer.

Aşığın niyetine süzgün ve can alıcı bakışlarından kılıç ve hançer çekse Rüstem erişemez Kahraman diye bilinen gözlerinin mesafının gününe. Beyit:

Gamzelerden tîg u hançer çekse kasd-ı ʿâşıka

Rüstem irmez Kahramân-ı çeşmüne rûz-ı mesâf

Kıt'alar 6-1/442

Rezm-gâh: Savaş yeri, ma'reke mânâlanndadır.

Elbette cengde zafer kazanmada başarılı olmak için hile ve düzen (âl) gerekir-; ya da, savaş meydanında küfür ehlinin yüreğine korku salmak için kırmızı ipekten bir elbise giymiştir. Padişahın düşman kanı ile kızıla boyanmış kılıcını savaş hileleri yapan, düşmanın kalbine korku salmak, güç ve kudret göstermek gayesi ile kırmızı ipekten elbiseler giyen bir savaşçıya benzeterek teşhis sanatı yapmaktadır. Beyit:

Ceng meydânında yâ hod kırmızı dîbâ geyer

Rezm-gâhun tâ mehabet göstere küffârına

G.407-5/351

Ne zaman karanlıklar kara talihini savaş meydanı yapsa kılıçlar duman içerisinde güya alevler gibi görünür. Beyit:

ʿAlevlerdür duhân içre görinür tîgler gûya

Ne dem gerd-i siyâhı rezm-gâhı kılsa zulmânî

K.5-13/17

Meydan: Açık geniş alan.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi beş yerinde meydân kelimesi yer almaktadır.

Ağaç gerçi yiğitçe soyunup meydana girdi ama kış geldi bastırdı, asla aman vermedi. Soyunmak, meydana girmek, basmak güreş terimleridir. Beyit:

Gerçi merdâne şoyındı girdi meydâne dıraht

Geldi kış basdı velîkin virmedi asla emân

K.22-10/56

Ben belagat meydanına kement atalı beri mağrur kişilerin başı teslim halkasına geçmiştir. Bana boyuneğmişlerdir ve üstünlüğümü kabul etmişlerdir. Beyit:

Ben kemend-endâz-ı meydân-ı belagat olalı

Halka-i teslîme geçmişdür ser-i gerden-keşân

K.22-30/58

Eğer sıkıntı oku dokunursa övünerek göğsünü ger, zira o meydanın merdi olarak kalenderler arsasına soyunarak girdin. Beyit:

Tokınsa tîr-i mihnet ger mübâhât ile göğsün ger

Soyındun ʿarsa-i rindâne girdün merd-i meydân ol

K.11-3/29

Her kaba cahil insan makam elbisesiyle geçinsin dursun, cevher göster, cevherinle meydana gir ve sen hünerli apaçık ortada olan bir kılıç gibi ol. İlmiyle amel eden kimse tevazu sahibidir. Cahil kimseler gibi dalkavukluk ile geçimini sağlamaz. Özündeki cevheri ile bulunduğu ortamda yer etmeye çalışır akıllı kimse, cahiller ise makam mevki elbisesine bürünme peşindedir. Beyit:

Kabâ-yı câh ile âdem geçinsün her kaba câhil

Güher göster güher meydâna gir sen tîğ-i ʿüryân ol

K.11-10/30

Kösler çalınmaya başladı, davul ve nakare sadaları etrafı kapladı. Ceng meydanı sanki gaziler için bir düğün bayram yeri idi. Beyit:

Çalındı kûslar tabi u nekâre saldı âvâze

Dügün bayram idi gûyâ guzâta ceng meydânı

K.14-16/34

Ey Bâkî nazım sahasının Hz. Ali gibi üst üste saldıran aslanıyım. Kalemimin ucu Zülfikar, şairlik yaratılışım altımdaki Düldür'dür. Hayder-i Kerrâr, Hz. Ali'nin lakabıdır. Düldül de bindiği katırdır. Her ikisi de Hz. Ali'ye Hz. Muhammed tarafından hediye edilmiştir. Beyit:

Hayder-i Kerrârıyam meydân-ı nazmun Bâkıyâ

Nevk-i hâme Züʿl-fekâr u tabʿ Düldüldür bana

G.12-5/109

Bu ayıplanma rüsvalık alanında üzüntü keder beni öldürse şaşılır mı? Bu aşk savaşıdır, bu alanda nice yiğitler düşer kalır. Beyit:

Tan mı gam öldürse meydân-ı melâmetde beni

Bu neberd-i aşkdur anca dil-âverler düşer

G.119-3/175

Şimdi artık küpler saf şaraptan boşaldı, meyhaneler tenhalaştı. Besbelli ki ikiyüzlüler bu meydanı boş buldular. Padişahın içki yasağını koydurtmasının bu ikiyüzlü kimseler nedeniyle olduğunu ileri sürmektedir. Beyit:

Şarâb-ı nâbdan humlar tehi hum-hâneler tenhâ

Aceb hâlîligin buldı riyâ ehli bu meydânun

G.279-6/273

Elbette cengde zafer kazanmada başarılı olmak için hile ve düzen (âl) gerekir; ya da, savaş meydanında küfür ehlinin yüreğine korku salmak için kırmızı ipekten bir elbise giymiştir. Padişahın düşman kanı ile kızıla boyanmış kılıcını savaş hileleri yapan, düşmanın kalbine korku salmak, güç ve kudret göstermek gayesi ile kırmızı ipekten elbiseler giyen bir savaşçıya benzeterek teşhis sanatı yapmaktadır. Beyit:

Ceng meydânında yâ hod kırmızı dîbâ geyer

Rezm-gâhun tâ mehabet göstere küffârına

G.407-5/351

Sevgili öylesine ihtişamlı süslenir ki herkes onu kıskanmadadır. Bir gün evinden altın divitini saçlarına takıp çıksa o gün utancından güneş meydanlarda gözükmez, âr eder bu ihtişam karşısında… Beyit:

Zer devâtın takınup çıksa evinden seherî

Âfıtâb ana ber-â-ber gelemez meydâne

G.439-4/372

Beyim, Bâkî dünya kocakarısına yenilmez, bu meydana/dünyaya mertçe geldi. Beyit:

Zebûn olmaz acûz-ı dehre Bâkî

Bu *meydân*e begüm merdâne geldi

G.498-5/410

Bâkî dünya kocakarısına yani dünya denen şu kocakarıya sakın yenilme, ayağını meydana er gibi mertçe bas. Beyit:

Bakî ʿacûz-ı dehre zebûn olma key sakın

Merdâne bas ayagunı meydâne er gibi

G.503-5/413

4.1.4.3. İnşaî unsurların durumunu belirten kelimeler

4.1.4.3.1. Müsbet manâda olanlar

İmaret, âbâd, ma'mûre.

İmâret: Ma'mûr ve âbad eylemek, kendisi ile bir yerin ma'mûr olacağı şeye denir. Mamûrluk ve medrese talebeleriyle diğer ihtiyaç sahiplerine yemek dağıtılan yer mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde imâret kelimesi yer almaktadır.

Dünyanın köhne sarayı senin avucunun cömertliğiyle ve senin lütfünle vücudumun ülkesine yepyeni bir düzen oluşturdu ve bu vesileyle vücudum şenlendi/imaret buldu. Şâhın ihsanının yüceliğinin ne denli olacağı hususuna kimsenin aklı hafızası erişemez, şâh öyle cömertlikte bulunur ki vücut iklimi bu vesileyle imâret bulur. Beyit:

Kef-i cûdun vücûd iklîmine bir tarh-ı nev saldı
'İmâret buldı lutfunla sarây-ı kühne-i dünyâ

K.27-20/74

Âbâd: Şen, mâmur demek olup Kâbe-i Mükerreme için kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde âbâd kelimesi yer almaktadır.

İçimizin şehrini gam yaktı ama senin muhabbetinin ülkesi imar edilip durmaktadır. Beyit:

Maʿmûre-i derûnı harâb itdi gam velî
Mahrûsa-i mahabbetün âbâd olup gider

G.141-2/189

Ey Bâkî, sevgilinin can bağışlayan lal taşından olan dudağından ilham alarak öyle bir nükte ortaya koydun ki, sanki kullandığın mürekkep, koyu karanlıklar ülkesinde Ab-ı Hayat gizlemiş. Beyit:

Nükte-i lâl-i revân-bahş ile ey Bâkî yine

Zulmet-âbâd-ı midâdun Âb-ı hayvân gizlemiş

G.214-9/252

Gönüllerimizdeki iki yüzlülük ve döneklik kilisesini yakıp viran edelim de yiyip içme ve çalıp eğlenme yurdu şen ve mamur olsun. Beyit:

Menzil-i ayş u tarâb hurrem ü âbâd olsun

Yıkalum zerk u riyâ deyrini vîrân idelüm

G.323-4/300

Ma'mure: İnsanların oturduğu bayındır yer mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde ma’mure kelimesi yer almaktadır.

İçimizin şehrini gam yaktı ama senin muhabbetinin ülkesi imar edilip durmaktadır. Beyit:

Maʿmûre-i derûnı harâb itdi gam velî

Mahrûsa-i mahabbetün âbâd olup gider

G.141-2/189

Adalet ülkesinin şehrinin sarâyını seyreden ariflere, dünyanın bayındır hale getirilmiş ülkeler virane bir köy gibi gelir. Dönemin ihtişamını ve Kanuni’nin neden muhteşem olduğunu bu beyitten anlayabilmekteyiz. Beyit:

Şehr-i dârü‘1-mülk-i ‘adlin seyr iden ‘ariflere

Hıtta-i ma‘mûre-i ‘âlem dih-i vîrân gelür

K.6-11/20

4.1.4.3.2. Menfî mânadaki unsurlar

Harâb, vîrân, virane.

Harâb: Yıkık, vîrân mânâsında olup, mamur mukabilidir.

Bâkî Dîvânı'nın on yedi yerinde harâb kelimesi yer almaktadır.

Güneş sevgilinin aşkının kadehinden öylesine kendinden geçmiş ki kendini duvardan duvara vurmakta. Sevgilinin aşkı kadehe benzetilmiş, güneş de kendini duvardan duvara vuran bir sarhoşa denk tutulmuştur. Mest ve harab eş anlamlı iki kelimedir. Harâbda daha fazla bir sarhoşluk anlamı vardır. İçki içilen meyhaneye harâbât denmesi de bu anlam nedeniyledir. Güneşin sevgiliye âşık olması güzelliği ve parlaklığını kıskanmasından kaynaklanmaktadır. Güneş ışığının duvarlara vurması olayını bu biçimde açıklamakta ve güneşin aşkını yansıtmaktadır. Beyit:

Şöyle olmış câm-ı aşk-ı yârdan mest ü harâb

Kendüsin dîvârdan dîvâra urmış âfitâb

G.20-1/113

Ey sevgilim, o yürüyüşlerin gönül ülkesini yerle bir eder, fidan boyun da fetih ve zafer sancağını çeker. Beyit:

Dil kişverini ol yürüyişler harâb ider

Kaddün nihâli râyet-i feth ü zafer çeker

G.79-3/149

İçimizin şehrini gam yaktı ama senin muhabbetinin ülkesi imar edilip durmaktadır. Beyit:

Maʿmûre-i derûnı harâb itdi gam velî

Mahrûsa-i mahabbetün âbâd olup gider

G.141-2/189

Gün geçtikçe viran olmuş gönül ülkesini daha beter harap eylemekte. Feleğin bu eza ve cefasından yüce bir padişaha (Allah'a) şikâyetim var. Beyit:

Gitdükçe harâb eyler mülk-i dil-i vîrânı

Dehrün bu cefâsından bir şâha şikâyet var

G.171-5/208

Ey gönül, cihanı gözyaşımla, kanlı gözyaşımla, şarapla doldurdum, behey harap olası, âlemi harap/sarhoş ettin. Beyit:

Dilâ cihânı şirişkümle pür-şarâb itdün

Behey harâb olası ‘âlemi harâb itdün

G.259-1/260

Dünyaya rağbet etmeyen âşığın tek derdi sevgili olunca çalışması da aşk hânesinin temellerini sağlamlaştırmak olacaktır. Beyit:

Eyleyüp zühdün binâ-yı süst-bünyâdın harâb

Hâne-i ‘aşkun esâsın üstüvâr itsem gerek

G.273-4/268

Yakamı parçaladım. Bağrımın yaralarından sana âşık olduğum anlaşıldı. Viran bir köşeyi kazdım, içinden hazine ortaya çıktı. Şair iki mısra arasında bir benzerlik kurmaktadır. Viran olan köşeyi kazarak hazineye ulaştığını ve buna benzer şekilde de bağrını parça parça etmesiyle gerçek hazine olan ona duyduğu aşkının ortaya çıkmasını bir birine benzetmektedir. Beyit:

Yakam çâk eyledüm ‘aşkım yolında dâg-ı sinemde

İçinden genc peydâ oldı bir künc-i harâb açdum

G.320-2/298

Bu yıkık dünyada bir kararda bulunmak olmadığı için binlerce yılla bir nefeslik zaman hesapta birdir/eşittir. Beyit:

Yokdur sebat çünki cihân-ı harâbda

Birdür hezâr sal ile yek-dem hisâbda

G.469-1/391

Sen gelmesen gönül yıkık, akıl karmakarışık. Sen gelmesen cennet bahçesi gönlümü eğlendirmez. Sen gelemsen güller bahçede ateş gibi görünür. Beyit:

Hâtır harâb u ‘akl müşevveş sen irmesen

Gül-zâr-ı cennet olmaya dil-keş sen irmesen

Güller çemende görinür âteş sen irmesen

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân IV-1,2,3/94

Vîrân: Harâb kelimesinin Farsçadaki karşılığıdır

Bâkî Dîvânı’nın sekiz yerinde vîrân kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî, görünüşte yoksul bir dilenciye benziyorum amma, viran gönlüm mânâ hazinesinin saklı olduğu bir hazinedir. Gönül mana hazineleriyle doludur. Kişinin görünüşüne değil iç dünyasına bakarak hareket etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Beyit:

Zâhirâ gerçi gedâ-sûretem ammâ Bâkî

Mahzen-i genc-i ma‘ânî dil-i vîrânumdur

G.118-5/174

Gönüllerimizdeki iki yüzlülük ve döneklik kilisesini yakıp viran edelim de yiyip içme ve çalıp eğlenme yurdu şen ve mamur olsun. Beyit:

Menzil-i ayş u tarâb hurrem ü âbâd olsun

Yıkalum zerk u riyâ deyrini vîrân idelüm

G.323-4/300

Eğer dert öğrenmeyi tamamladıysan viraneler köyüne git ki seni hazine yapsınlar çünkü hazine bu viraneler köyünün yıkık köşelerinde oturur. Âşık sevdiğinden ötürü dertli gamlı kederlidir. Gamlı kederli kimse yıkılmış harâp olmuştur. Bâkî âşığın halini yıkık köye benzetmektedir. Âşık sevgili ile bir başına kalabilmek için harabelere virane köşelerine çekilir. Âşık için hazine sevgilidir. Beyit:

Eğer tahsîl-i derd itdünse düş kûy-ı harâbâta
Seni genc itdiler çünkim mukîm-i künc-i vîrân ol

K.11-2/29

Adalet ülkesinin şehrinin sarâyını seyreden ariflere, dünyanın bayındır hale getirilmiş ülkeler virane bir köy gibi gelir. Dönemin ihtişamını ve Kanuni'nin neden muhteşem olduğunu bu beyitten anlayabilmekteyiz. Beyit:

Şehr-i dârü'1-mülk-i 'adlin seyr iden 'ariflere
Hıtta-i ma'mûre-i 'âlem dih-i vîrân gelür

K.6-11/20

Vîrâne:

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde vîrâne kelimesi yer almaktadır.

Ey gönül feleğin sırça sarâyından ahde vefa umma ki bir çok kimse ondan bunu ummaktadır ama beyhude feleğin sırça sarâyı virane bir evdir. Beyit:

Çarhun ey dil umma bu sırça sarâyından sebât
Kim nice mîrâsa girmiş hâne-i vîrânedür

G.136-3/186

Ey sevgili, harap olan gönlünde senin aşkının sırrını saklayan bir âşık, virane köşesinde yığın yığın hazine gizlemiş demektir. Âşık için gerçek hazine sevdiğine duyduğu aşktır. Beyit:

Dilde şol ‘âşık ki sırr-ı ‘aşkun itmişdür nihân

Gûşe-i virânede genc-i firâvân gizlemiş

G.214-2/231

4.1.4.4. Ülke, yer ve şehir isimleri

4.1.4.4.1. Ülke isimleri

'Acem, Bahreyn, Bedahşan, Çin, Fireng, Habeş, Hind, Hindûsitan, Horasan, 'Irak, Kafir-istan, Ken'an, Mısr, Rûm, Tatar, Azerbaycan, İran, Türkistan, Türkman.

Bir ülke veya ülkenin bir bölümüne isim olan bu kelimeler, doğrudan o yerin belirtilmesinde kullanıldığı gibi, o ülkenin özellikleri etrafında meydana getirilen mazmunların, edebî benzetme ve tevriyelerle çeşitli tasavvur ve hayallerin ifade edilmesinde kullanılmışlardır.

Acem: Araba nispetle yabancı, Arap olmayan demektir.

Bâkî Dîvânı’nın dört yerinde Acem kelimesi yer almaktadır.

Devletinin atının ayağının çiğnediği hali perişan kâfirler, Çin hakanı ve İran şahı gibi itaatkâr olsunlar. Beyit:

Pâ-mâl-i esb-i devleti küffâr-i hâk-sâr

Hâkân-ı Çîn mutîʿ ola şâh-ı ‘Acem gibi

K.16-12/39

Bahreyn: Lügat mânâsı ile, iki deniz demek olan bu kelime Basra Körfezinin batı sahilinde, Bahreyn Adalarının karşısında bir Arap eyaletinin adıdır. Bu günkü ismi El-Hasa'dır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde Bahreyn kelimesi yer almaktadır.

Üzüntünden boyunun düzgünlüğü gözden aksa iki mısra iki göze dönüşür ve kaşlarımız da iki deniz/Bahreyn olur.

Aksa gözden kad-i mevzûnı gamından iki ‘ayn
İki mısrâ‘ döner kaşlarumuz zü‘l-bahreyn

G.378-1/333

Bedahşan: Amu Derya'nın (Ceyhun) kaynağı olan Penç ırmağının yukarı mecrasında sol sahilindeki dağlık ülkedir. Burada yalnız Kökçe civarında bulunduğu söylenen bir cins yakut dolayısı ile Bedahş memleketi denilmiştir. Hindikuş Dağlarının kuzeyinde bu gün Afganistan sınırlan içindedir, idare merkezi Feyzâbâd'tır. Bedahşan edebiyatımızda daima çok kıymetli bir cins kırmızı yakut olan lal ile birlikte anılır. Çünkü eskiden lâlın sadece bu ülkede bulunduğuna inanılırdı. Bu gün dahi dünyanın en kıymetli kırmızı yakutları bu bölgeden ve Birmanya'dan çıkarılır(Aybet, 1989:132).

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde Bedahşan kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî, içki toplantısındaki rintlerin halkası, Cem'in yüzüğüdür. Onun üstündeki Bedahşan yakutu da kadehtir desem yaraşır. Cem adı şiirde şarabı bulan İran şahı Cemşid, mühürden bir yüzüğü olan Süleyman peygamber, İskender-i Zülkarneyn ve Büyük İskender yerine kullanılır. Cem, kadehle birlikte Cemşid'i, yüzükle birlikte Süleyman peygamberi, âb-ı hayat yanında İskender-i Zülkarneyn'i, âyîne ile kullanılırsa Büyük İskender'i anlatır. Beyit:

Yaraşur halka-i rindâna disem ey Bâkî
Hatem-i Cemdür anun la‘l-i Bedahşânı kadeh

G.32-5/120

Gözümün yakut renkli göz yaşları döktüğü zamanlar ayağının toprağına Bedahşan'ın yakut madeni diyorlardı. Beyit:

La'l-gûn katreler akıtdugı demler çeşmüm

Ayagun topragına kân-ı Bedahşân dirler

G.144-5/191

Erimiş lâl taşına benzeyen şarabı içelim ve tortuları yere saçalım. Gül bahçesinin toprağını bugün Bedehşan madeni yapalım. Bedehşan Hindistan ile Horasan arasında Afganistan'da bir şehir adıdır. Madenleriyle, özellikle lâl taşı ile meşhurdur. Bir rivayete göre lâl taşı orada çıkmaz oraya getirilip işlenirmiş. Beyit:

İçelüm la'l-i müzâbı saçalum cür'aları

Hâk-i gül-zârı bu gün kân-ı Bedahşân idelüm

G.323-3/300

Bir yudumluk suyu saçtıkları yer Bedahşan ülkesinin kaynağına değerdir. Lâl ve yakutu ne etsin meyhanenin kalleşleri. Bedahşan ülkesi mücevherleri ile meşhurdur. Sarhoş/kalleş için mücevheratın bir değeri yoktur onun için varsa yoksa meydir. Beyit:

Cür'a saçdıkları yir kân-ı Bedahşâna deger

La'l ü yâkûtı n'ider mey-gede kallâşları

G.483-6/400

Lale, çölü Bedehşan vilayeti yaptı. Taze çimen ise gül bahçesini sebzelik haline getirdi. Beyit:

Sahrâyı kıldı lâle Bedahşân vilâyeti

Gül-zârı itdi taze çemen mülk-i sebze-zâr

K.17-4/38

Bugün lale ovayı Bedehşan'ın yakut madenine çevirdi. Çiy taneleri de çiçek bahçesine iri inciler saçtı. Beyit:

Lâle sahrâyı bu gün kân-ı Bedahşân itdi

Jâle gül-zâre nisâr eyledi dürr-i şeh-vâr

K.18-25/41

Çin: Uzak doğuda yer alan büyük ve zengin bir ülkedir. Kelime Farsçada kıvrım, büklüm mânâsında ve "çîden" toplamak fiilinden, toplayan anlamında sıfat yapma ekidir. Misk keçisinin yaşadığı, miskin elde edildiği ülke olması, tapmaklarının ve putlarının çok süslü bulunması, hükümdarının zengin ve kudretli kabul edilmesi gibi tasavvurlarla müşg, nâfe, âhû, büt, hakan sözleriyle birlikte, bazen büklüm kıvrım manâsıyla tevriyeli olarak geçer. Güzelin gözü, saçı, saçının kokusu gibi güzellik unsurları ile övülenin haşmetini belirtmede kullanılmıştır(Aybet, 1989:133)

Bâkî Dîvânı'nın yirmi beş yerinde Çîn kelimesi yer almaktadır.

Bahar mevsiminde ilahi kudret nakkaşı, âlemi öyle bir süsledi ki Çin ressamları bile onun nakşına şaştı kaldı. Beyit:

Bir zînet itdi âlemi nakkâş-ı sun' kim

Hayretde kaldı nakşına sûret-nigâr-ı Çîn

G.387-2/339

Ey Çin putu gibi eşsiz güzel, içinde senin hayalin işlenmiş şu gönlümü al da hayrın için ondan bir kilise yap. Onu sana bir öpücüğe sattık, var git hayrını gör. Beyit:

Dili al ey büt-i Çîn hayruna bir deyr eyle

Sana bir bûseye satduk yüri var hayr eyle

G.433-1/368

Ey Çin putu gibi eşsiz güzel, Bâkî'nin sözünü dinle de hayra gir ve kalplerde yer et. Al şu gönlümü hayrın için onu bir kilise yap. Beyit:

Hayra gir dilde yir it dinle sözin Bâkînün

Dili al ey büt-i Çîn hayruna bir deyr eyle

G.433-5/369

Cihan, Hoten miskinin kokusu ile baştan başa dolu. Ceylanlar Hamel burcunda dolaşıp duruyor. Beyit:

Cihân pür-bûy-ı müşg-i nâfe-i Çîn

Hamel burcında seyr eyler gazâle

G.456-4/382

Perçemler Çin ülkesi, o ben ise göbek miski danesi; gözün Hoten (Türkistan) ahusu, gamzeler de tatar (Türkistan Türkleri). Bu beytin tam manasına varmak için Çin kelimesinin aynı zamanda "kıvrım, büklüm" anlamına geldiği; miskin şimdi Çin hudutları içinde bulunan doğu Türkistan ahularından elde edildiği, o ülkeye Hoten veya Hıtay denildiği; doğu Türklerinin öteden beri tatar diye adlandırıldığını bilmek gerekmektedir. Beyit:

Turralar milket-i Çîn nâfe-i müşgîn ol hâl

Gözün âhû-yı Huten ğamzeleründür Tâtâr

K.18-45/43

Sana mahsus olan odan senin güneş kadar güzel yüzünle dolsun ki Çin tapınaklarının putları görüp imana gelsin. Sevgili o denli güzeldir ki bu güzellik karşısında tüm putlar ona secde etmeli ona râm olmalıdır. Hâneyi tapınağa benzetmiştir. Çin tapınakları ile ün yapmış bir ülkedir. Şair de bu durumu bu beyitte etkileyici bir

benzetmeyle ifade etmektedir. Sevgili güzellikte emsalsizdir onun güzelliği ancak harikulade benzetmelerle ortaya konulabilir ki bu da yeterli olmaz:

Hûr-sîmâlar ile şöyle pür olsun haremün

Görüp imâna gele anı sanem-hâne-i Çîn

K.26-35/72

Devletinin atının ayağının çiğnediği hali perişan kâfirler, Çin hakanı ve İran şahı gibi itaatkâr olsunlar. Beyit:

Pâ-mâl-i esb-i devleti küffâr-i hâk-sâr

Hâkân-ı Çîn mutîʿ ola şâh-ı ʻAcem gibi

K.16-12/39

Fireng: Fransızca "franc" sözünden gelir. Nasârâdan yani Hıristiyanlardan bir taife olarak tarif edilen bu kelime Avrupalılar özellikle Fransızlar için kullanılırdı.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde Fireng kelimesi yer almaktadır.

Rüzgarın sitemi uzun saçını omzuna düşürüp yien gönül kayığını Firengistana saldı. Beyit:

Rûzgârun sitemin gör düşürüp gîsûna

Yine dil zevrâkını saldı Fireng-istâne

G.410-3/353

Ey cihanın şahı baştan sana bu övgü yeter. Güzel Firenkliler nazmına süslü elbise giydirdi. Beyit:

Başdan bu fahr sana yiter kim şeh-i cihân

Hilʿat geyürdi nazmuna garrâ firengiler

Kıt'alar 7-2/443

Habeş/Habeşistan: Afrika'nın kuzey doğusunda bulunan bir memleket adıdır. Arapçada "hbş" kökü muhtelif kabilelerin birleşmesinden doğan cemaat mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde Habeş/Habeşistan kelimesi yer almaktadır.

Bahçe avlusu lale çiçekleriyle Rum memleketine döndü. Güya menekşe bahçesi de Habeş memleketinin siyahlığıdır. Habeşliler renk itibarıyla siyahîdirler. Bu sebeple menekşe bahçesinin siyaha yakın rengi bu ülkenin insanının rengine nisbet edilmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın saraylarında Habeşli kölelere rastlamak da mümkündür. Onların avluya çıkışıyla sanki avlu menekşe bahçesine dönmektedir. Beyit:

Döndi diyâr-ı Rûma semenlerle sahn-ı bâg
Gûyâ sevâd-ı mülk-i Habeşdür benefşe-zâr

K.17-3/38

Hind, Hindu-sitan: Eski Yunan ve Romalıların İndüs (Sind) ırmağının doğusunda kalan bölgelere verdikleri "îndia" sözünden değişmiştir. Arap ve İranlı coğrafyacılar, îndia yerine Hind ve Hindû-sitan isimlerini daha çok Müslüman hakimiyetine girmeyen bölgeleri için kullandılar. Daha sonraları Hind ismi bütün Hind kıtasına şâmil bir isim olurken Hindistan (Hindu-sitan) adı sadece kuzey Ganj ve Camna ovalarına delâlet eder oldu. Bu kelime Sanskritçedeki "sindim" ırmak sözünün Avesta'da aldığı "hendu" şeklinden gelmektedir. Sind yâni îndüs nehrinin adı iken civan memlekete alem olmuştur. Bu ülke ismi, halkının siyah renkli olması dolayısıyla, güzelin yanağındaki benle beraber anılır. Şeker kamışının, tûti kuşunun (papağan) ana vatanı oluşu, değişik mahsulleri olan zengin fakat çok uzak bir diyar olması, bu sebeple tüccarların çok zahmetli seferler yapmaları, Hind

> Denizinin pek dalgalı, binaenaleyh tehlikeli oluşu gibi vakıaların bir takım edebî benzetme ve hayallere malzeme yapılması ile geçmektedir(Aybet, 1989:135).

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde Hind/Hinu-sitan kelimesi yer almaktadır.

Bu yanak ve üzerindeki tüyler, bu gözler, bu kaşlar nedir? Bu Hindu benler, bu kara tane nedir? Arız dışında beyitteki bütün sözler; hat, çeşm, ebru, hâl, habbetüʿs-sevdâ hep karadır. Karalık üzerinde durulmuştur. Sevda, kara ve aşk anlamlarında tevriyeli kullanılmış. Eskiden kalbin içinde gönül, gönlün içinde bir siyah nokta, süveyda olduğu düşünülürdü. Buna habbetü'1-kalb, habbetü's-sevdâ, esvedü'1-kalb, esvedü's-sevdâ denmiştir. Allah aşkını anlayan, aşkın tecellî ettiği nokta budur. Beyit:

Nedür bu ʿârız u hadd ü nedür bu ceşm ü ebrular
Nedür bu hâl-i Hindûlar nedür bu habbetüʿs-sevdâ

G.6-3/105

Ay yüzlü sevgilim, senin Hintli kaküllerin güneşe tapmasalardı böyle kararmazlardı. Sevgilinin yüzü hem aya hem de güneşe benzetilmiştir. Güneşe tapan Müslüman değildir. Yani saçlar kafir olmuş, bunun içi de karamıştır. Şiirde Hindû karalık işaretidir. Beyit:

Yüzleri böyle kararmazdı eger ey mâh-rû
Afitâba tapmayaydı turra-i Hindûlarun

G.253-3/257

Yıllar görmüş yaşlı Zühal yedinci feleğin en üstüne tıpkı fil sürücüsü bir Hintli gibi oturmuştu. Hindû; edebiyatta göz, ben ve hattın karanlığı anlatılacağı zaman Hindû benzetmesi yapılır. Keyvân yedinci felektedir. Güneş sultanının hazinecisidir. Nahs-ı ekber, yani en uğursuz yıldızdır. Siyah renge hakimdir. Etkisinde doğanlar ahmak,

cahil, yalancı, korkak ve hasis olurlar. Keyvân'a "künhe-sâl" denmesi, gezegenlerden her birinin bin yıllık devirleri olmasından ve Keyvân'ın yedi bin yaşında olduğu düşünülür. Son devir, ahır zaman ise devr-i kamerdir. Bu sebeple Keyvân bütün öteki gezegenlerden yaşlıdır. Keyvân, fil üzerinde oturmuş bir Hindli sürücüye teşbih edilmiş. Hindli karadır. Keyvân da nahs-ı ekber ve kara renge hâkimdir. Yedi feleğin en üstünde oturması, yedinci felekte bulunmasındandır. Yedinci felek, gezegenlerin bulunduğu en üst felektir ve onları kuşatır. Öteki feleklerden büyüktür. Keyvân'ın en yukarıda oturması dünyayı gözlemek, gözcülük etmek anlamına alınmıştır. Hintli de filin boynu üzerinde oturur ve dünyaya yüksekten bakar. Beyit:

Bâlâ-yı çarh-ı heftüme Keyvân-ı kühne-sâl

Oturmış idi niteki Hindû-yı pîl-bân

K.1-8/3

Zamanın Hintli menekşesinin beni, ziynetini görsün ve Buhara, Semerkant ve İstanbul'a saçsın. Beyit:

Zamane hâl-i Hindû-yı benefşe zînetin görsün

Nisâr itsün Sitânbûla Semerkand ü Buhârâyı

K.15-4/36

Bir yoksul Hintli gibi eşiğine geldi. Sünbül, senin kapında kul olmayı dilemektedir. Hintliler esmer tenli olurlar, koyu mor renkli sünbülü bu yönüyle Hintli'ye benzetmektedir. Beyit:

Geldi bir Hindû-yı bî-çâre-sıfat işigüne

Garazı bu ki kapunda ola çâker sünbül

K.24-20/64

Horasan: Farsça "hür" güneş ile "asan" doğan kelimelerinden meydana gelmiştir. Güneşin doğduğu memleket anlamında olup İran'ın doğusundaki geniş bir bölgenin adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde Horasan kelimesi yer almaktadır.

Geleceğin düzgün soyu Rum diyarının sınırlarındadır. Irak ve Horasan topraklarını özleme beri gel. Beyit:

Hıtta-i Rûmdadur 'ırk-ı nihâl-i ikbâl

Özleme hâk-i Horâsân u 'Irâkı berü gel

G.292-5/281

Mülkün temelini sağlam yap ve kudret kubbelerini sağlamlaştır. Talihin binasına Horasan vilayeti lazımdır alsınlar. Beyit:

Esâs-ı mülki muhkem kıl kıbâb-ı kadri müstahkem

Binâ-yı bahtuna lâzımdur alsunlar Horâsânı

G.546-7/438

Irak: Irak-ı Arab, Orta şarkta Fırat ile Dicle nehirlerinin aşağı mecraları boyunca uzanan memlekettir. Bu bölgeye Irak-ı Arab denilir. Zagros dağlarının doğusunda kalan bölgeye de Irak-ı Acem adı verilir. Kelimenin Peh-levî dilinde İran mânâsına olan Erak kelimesinden gelmiş olması muhtemeldir. Arap coğrafyacılarından Yâkût, İbnü'l-arabiye atfen Irak'ın, alçak memleket, el-Halîl'e istinaden de kıyı ülkesi demek olduğunu söyler. Irak'a es-sevad adı da verilir ki bu ekili sahaların ülkeyi kuşatan çöllere göre koyu renkli görünme sindendir(Aybet, 1989:136).

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde Irak kelimesi yer almaktadır.

Geleceğin düzgün soyu Rum diyarının sınırlarındadır. Irak ve Horasan topraklarını özleme beri gel. Beyit:

Hıtta-i Rûmdadur ‘ırk-ı nihâl-i ikbâl

Özleme hâk-i Horâsân u ‘Irâkı berü gel

G.292-5/281

Kâfir-istan: Afganistan'ın kuzey doğusunda, Hindu-kuş dağları yamacında Pencşîr'den Çitral'e kadar uzanan yüksek vadilere bölünmüş dağlık bölgenin adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde Kâfir-istan kelimesi yer almaktadır.

Bâkî, gönül acıyı sevgilinin saçlarının ucunda çeker. Kâfir ülkesine düşen kimse için bu, üzüntü ve keder çekme zamanıdır. Saç kara ve bu yüzden kâfirdir. Gönül de saça tutkun ve hep saçın ucuna asılıdır. Kâfir iline düşen veya kâfire tutsak olan Müslüman'ın sıkıntı ve acı çekmesi de doğaldır. Beyit:

Mihneti dil ser-i zülfinde çeker ey Bâkî

Kâfir-istâna düşen kimsede mihnet demidür

G.81-5/151

Ey padişah senin kahrının kılıcı, güzellerin kıvrım kıvrım, büklüm büklüm zülüflerinin halkaları gibi kafir ülkesini bir birbirine düşürdü. Beyit:

Misâl-i halka-i zülf-i girih-gîr-i ham-ender-ham

Biri birine koydı tîg-i kahrun kâfir-istânı

K.14-27/35

Ken'an: Batı Asya'da Suriye ile Mısır arasında yer alan, batısında Akdeniz, doğusunda Şeria ırmağı ile sınırlı Filistin ve Fenike'yi içine alan bölgenin adıdır. Ken'an aynı zamanda Nuh peygamberin oğlu veya torunun ismidir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde Ken'an kelimesi yer almaktadır.

Gül yokluk kuyusundan çıkıp kendini gösterdi ve yine Kenanlı Yusuf gibi mizana girdi. Beyit:

Geldi zuhûra çâh-ı ‘ademden çıkup yine

Mîzâne girdi Yûsuf-ı Ken‘ân-misâl gül

G.308-2/290

Mısr: Kuzey doğu Afrika'da, Nil nehrinin aşağı mecrasında yer alan ülkenin adıdır. Arapçada mısr sözü iki nesneyi birbirinden ayıran şeye; iki toprak parçası arasındaki sınıra, kırmızı toprak boyasına denir. Vilâyet, sancak mânâsına da gelir. Mısır ismi, eski Mısır'ın kurucusu olarak kabul edilen, Nuh peygamberin ikinci oğlu Hâm'ın oğlu olan Mısr'a nisbetle verilmiştir. Mısr sözü bir kavle göre Asurca müstahkem manasında olan "musri"den gelmektedir. Eskiler Mısır için "Ümmü'd-dünya" (dünyanın anası) tabirini kullanırlardı(Aybet, 1989:138).

Bâkî Dîvânı’nın dokuz yerinde Mısr kelimesi yer almaktadır.

Ey gönül senin derdin nedir ki, âh etmekle Rum memleketini ateşe verdin/yaktın. Sevgilinin köyünün dilencisi olmak istiyorsan eğer Mısır’a sultan ol. Beyit:

Dilâ âhunla yakdun milket-i Rûmi nedür derdün

Gedâ-yı kûy-ı yâr olmak dilersen Mısra sultân ol

K.11-12/30

Ey güzellik ülkesinin içindeki güzellerin şahı senin vuslatını almaya hazine gerekmektedir. Kavuşmak daima meşakkatlidir. Bu kez de kavuşmaya bedel olarak hazine istenmektedir. Ama âşık her zaman sevdiğine kavuşmayı arzular. Beyit:

Mısr-ı hüsn içre ey şeh-i hûbân

Almaga vaslunı hazîne gerek

G.282-4/275

Varlık Mısır'ın ihtiyar Azîz'i göçtü; Yûsuf’a benzeyen çevik genç padişahı gör. "Aziz" kelimesi "saygılı, güçlü, yüce" anlamını ifâde etmektedir. Bu mânâlardan hareketle eski Mısır'da Firavundan sonra en yüksek makamda bulunan kişi, herhalde baş vezir için kullanılır. Bilhassa Yûsuf peygamberi köle olarak satın alan, sonra onu evlatlık edinen baş vezir kasd olunur. Onun vefatıyla Yûsuf peygamber, yerine geçmiştir.

Pîr-i ʿAzîz-i Mısr-ı vücûd itdi intikâl

Mîr-i cevân-ı çâpük-i Yüsuf-nazîri gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VII-2/79

Rûm: Roma ve Bizans imparatorluklarına delâlet eden bir tabir iken, sonraları kelimenin mânâsı daralarak Anadolu'ya alem olmuştur. Anadolu halkının, yani Türklerin beyaz tenli, güzel yüzlü olması Rum kelimesinin, çehre, güzellik ve aydınlık kelimeleriyle birlikte bazı edebî tasavvurların ifadesinde kullanılmasına sebep olmuştur(Aybet, 1989:139).

Bâkî Dîvânı’nın on bir yerinde Rûm kelimesi yer almaktadır.

Bâkî senin ahu gözlerinin övücüsü olduğundan beri Osmanlı ülkesinin şairleri gazel tarzının ne olduğunu öğrendiler. Beyitte sevgilinin gözü gazal gözüne teşbih edilmiş. Gazelin gözü, güzelliği ve iriliği ile her zaman güzel gözün simgesi olmuştur. Sevgilinin gözünü överken Bakî, kendi şiirini de övmüş. Sevgilinin gözü o kadar güzel ki, bunu anlatırken söylediği gazeli de güzelleşmiş. Böylece Osmanlı şairleri Bâkî'nin

gazelini taklit ederek gazel yazmayı ve bu arada şairliği öğrenmişler. Bakî bu sözleriyle beytinde gazel şairi olduğunu da söylüyor. Beyit:

Meddah olalı çeşm-i gazâlânene Bakî

Öğrendi gazel tarzını Rûmun şuʿarâsı

G.508-7/416

Ey gönül senin derdin nedir ki, âh etmekle Rum memleketini ateşe verdin/yaktın. Sevgilinin köyünün dilencisi olmak istiyorsan eğer Mısır'a sultan ol. Beyit:

Dilâ âhunla yakdun milket-i Rûmi nedür derdün

Gedâ-yı kûy-ı yâr olmak dilersen Mısra sultân ol

K.11-12/30

Yelkenliler kalkanları ile beyaz yelkenlerini açmış yelkenli gemiler gibi ortaya çıkıp, yine, engin denizlerin dalgalanması nasıl olur, gösterdiler. "Yelken", Osmanlı askerlerinin başlarına taktıkları bir tür serpuş için kullanılmaktadır. Burada "yelkenliler" ile askerler kastedilmiştir. Beytin birinci mısrasında geçen "Rûmî siper" den kasıt ise, Osmanlı askerlerinin savaşta kullandıkları uzunca (dikdörtgen ya da oval) kalkanlar olmalıdır. Çünkü ancak bu şekildeki kalkanlar gemilerin yelkenlerine benzemektedir. Divan metinlerinde bir de "çarhî siper" tabiri geçmektedir. Bunun da, yüzü kabarık, ortasında demirden çıkıntılı bir göbek (yürek) bulunan yuvarlak (çarhî) kalkanlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Düz yüzeyli, uzun (oval veya dikdörtgen) kalkanların Roma İmparatorluğu zamanında kullanıldığı bilinmektedir. Yuvarlak ve bombeli (çarhî) olmayıp, uzun (oval ve dikdörtgen) ve yüzeyleri düz olan bu çeşit kalkanlar, Roma imparatorluğunda adet olduğundan, bunlar için (Roma'ya nisbetle) "Rûmî siper, Rûmî kalkan" tabiri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Beyit:

Çıkup yelkenlüler Rûmi siperden bâd-bânlarla

Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı bahr-i ʿummânı

K.14-20/34

Sayısız mühür ile huzuruna geldi Bâkî, senin her bir mührün Osmanlı ülkesinin birçok haracına eşittir/değer. Beyit:

Bî-ʿaded hâtem ile tapuna geldi Bâkî

Ki nice Rûm harâcını deger her hâtem

K.19-50/48

Tatar: Meşhur memleket adıdır. En iyi müşg oradan gelir. Orada oturan Türklere de Tatar denilir. Tatar kelimesi aslında ilk yurtları Türkistan'ın doğusu olan Cengiz imparatorluğu zamanında Anadolu ve Kırım'a kadar Asya'nın birçok ülkelerine yayılan bir Türk kavminin adıdır(Aybet, 1989:139).

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde Tatar kelimesi yer almaktadır.

Gözleri sabır ve esenlik ülkesini talan eden ve amansız gamzesi/yan bakışı, Tatar ordusu gibi yağmacı biri varsa; o da sensin. Beyit:

Gözleri sabr u selâmet mülkini târâc ider

Bir amânsuz gamzesi Tâtâr dirsen işte sen

G.380-6/334

Bulut askeri çimenlik ülkesine akın etti. Yine, tıpkı âsî tatar askeri gibi durmadan herşeyi yağmalamakta. Bulut askeri, yağmur yerine kullanılmış. İlkbaharda yağmur sağanak halinde gelir ve çabucak geçer. "Yine" denmesi yağmurun baharda ve sık sık yağdığını anlatmak içindir. Bulut askere; çemen bir ülkeye teşbih edilmiş. Yağmurun sağanak halinde ve şiddetle yağması da âsi Tatar askerin bir ülkeye ansızın

girip çabucak yağmalamasını ve yıkıntı halinde bırakıp gitmesini anlatıyor. Sağanak halinde birdenbire bastıran yağmurdan sonra da bahçede çimenler ve çiçekler yerlere yatar, ağaç yaprakları dökülür, bahçe bir süre için harabeye döner. Baki çimenliğin yağmurdan sonraki görünüşünü anlatmaktadır. Beyit:

Leşger-i ebr çemen mülkine akın saldı

Turma yagmada yine niteki yagı Tâtâr

K.18-5/39

Perçemler, Çin ülkesi, o ben ise göbek miski danesi; gözün Hoten (Türkistan) ahusu, gamzeler de tatar (Türkistan Türkleri). Bu beytin tam manasına varmak için Çin kelimesinin aynı zamanda "kıvrım, büklüm" anlamına geldiği; miskin şimdi Çin hudutları içinde bulunan doğu Türkistan ahularından elde edildiği, o ülkeye Hoten veya Hıtay denildiği; doğu Türklerinin öteden beri tatar diye adlandırıldığını bilmek gerekmektedir. Beyit:

Turralar milket-i Çîn nâfe-i müşgîn ol hâl

Gözün âhû-yı Huten ğamzeleründür Tâtâr

K.18-45/43

(Osmanlı'nın) Tatar ordusu gibi yıldırım hızıyla hareket eden (ve yoğunlukta bulut gibi sayısız) askerlerinin ok yağmuru, dünyanın ovalarını düşman kanı ile lâle bahçesine döndürdü. Beyitte "deşt" (ova, çöl), "berk" (şimşek), "baran" (yağmur) kelimelerinin birarada kullanılmaları, arka planda bunları tamamlayan bir (bulut) mazmununu akla getiriyor. Gerçekten de şair beyitte bu kelimeleri ustalıkla birarada kullanmak suretiyle, Osmanlı askerlerinin sayıca çokluğunu, (bulut) mazmunu ile isim zikretmeden hissettirmiştir. Klâsik şairlerimiz divanlarında orduyu tanımlarken, askerlerin sayıca çokluğu, kahrediciliği, hızlı hareket etme kabiliyeti bakımlarından onu

çoğunlukla "ebr" (bulut)a benzetirler yahut bunun tersi olarak, bulutu, yine aynı benzetme yönleri dolayısıyle askere teşbih ederler. Beyit:

Dem-i a‘dâ ile deşt-i cihânı lâle-zâr itdi

Sipâh-ı berk-reftâr-ı Tatârun tîr-bârânı

K.14-24/35

Senin güzel ahlakının kokusunu andıkça Türkistan miskinin göbeğinin içi laleninki gibi kararsın. Beyit:

Andukça bûy-ı hulkunı derdünle lâle-veş

Olsun derûn-ı nâfe-i müşg-i Tâtâr târ

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân IV-4/77

Azerbeycan:

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde Azerbeycan kelimesi yer almaktadır.

Bir ses Azerbeycan'ın fethi üzerine bir şeyler söyleyince çılgın bülbül Acem ülkesinin yeni gününden yeni başlangıçlar söyledi.

Ser-âgâz itdi nev-rûz-ı ‘Acemden bülbül-i şeydâ

Kılup bir savt peydâ feth-i Âzerbâycân üzre

G.419-6/359

İran:

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde İran kelimesi yer almaktadır.

Kafirlik menzili ve dinsizliğin toplanma yeri olduğunda kahrının fırtınası ile İran sınırlarını viran etti. Beyit:

Menzil-i zendeka vü mecma‘-ı ilhâd olalı

Sarsar-ı kahrun ile hıtta-i Îrân vîrân

K.2-30/9

Türkistan:

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde Türkistan kelimesi yer almaktadır.

Buyur aciz kulun ey şahım erişsin Çin ve Maçine Türkistan ülkesini açıp alsın Hakan'ın tahtı. Beyit:

Buyur kem-ter kulun şâhum irişsün Çîn ü Mâçîne
Açup iklîm-i *Türk-istân*ı alsun taht-ı Hâkânı

G.546-4/438

Toprağının eşiğini Kırım hanı konak yaptı. Bir seyredin Türkistan'ın Hakan'ı geliyor. Beyit:

Âsitânı hâkini kıldı Kırım hânı konak
İrte bir gün seyr idün hâkân-ı *Türk-istân* gelür

K.6-13/20

Türkman:

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde Türkman kelimesi yer almaktadır.

Kanlı göz ile kirpik ve kaşlarını gör. Ok ve yayın elinde iki Türkmeni gör. Beyit:

Hûnî göz ile ol müje vü ebruvânı gör
Tîr ü kemân elinde iki Türkmânı gör

G.77-1/147

4.1.4.4.2. Şehir ve yer isimleri

'Aden, Bâbil, Bagdad, (Dârü's-selâm), Basra, Bedr$_t$ Hama, Hoten, Kerbelâ, Necef, Şam.

Aden: Güney Arabistan'da bir sahil şehridir. Çorak ve çıplak Aden yarımadasını kuzeydoğusundadır. Aden'in bir inci istihsal merkezi olduğu, veya Aden'de çıkarılan incilerin çok meşhur ve değerli bulunduğu da belirtilebiliriz.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde Aden kelimesi yer almaktadır.

Gel ey can ipliğim olan sevgili, bu pazara benim gözyaşı incilerim gibi bir başka mücevher düşecek sanma. O halde şimdiden sonra Aden incilerinden vazgeç ve sana gözyaşı incilerimin dizilmesine izin ver. Beyit:

Bu bâzâr içre düşmez dâne-i eşküm gibi gevher

Gel ey cân riştesi şimden girü dürr-i ‘Adenden geç

G.30-4/119

Bagdâd, Dârü's-selâm: Aşağı Mezopotamya'nın kuzey kenarında Dicle nehrinin iki tarafında yer alan ve Irak'ın başkenti olan şehirdir. Bağdad, Farsça asıllı, "Tanrı vergisi veya hediyesi" anlamında bir sözdür. Şehir, aynı isimdeki köy veya kasabanın bulunduğu yerde Halîfe el-Mansûr tarafından kurulmuştur. Yeni kurulan bu şehre, cennete telmihen veya İslâm âleminde cennetü'1-arz denilen dört yerden biri olduğu için Darü's-selâm, yâni sulh ve selâmet şehri veya evi ismi verilmiştir. Kurucusuna izafeten "Mansûriye" de denilir. Şehrin diğer bir adı da "ez-Zevrâ'dır(Aybet, 1989:142).

Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde Bagdâd kelimesi yer almaktadır.

Göz yaşı senin köyünün yolunda döne döne aktı. Gözümün seli Bağdat’ın Dicle’si olup gider. Beyit:

Kûyun yolında döne döne akdı göz yaşı

Seyl-âb-ı dîde Dicle-i Bagdâd olup gider

G.141-3/189

Hoten: Doğu Türkistan'da Kaşgar bölgesinde bir şehir ve vahanın adıdır. Tibet yaylasının kuzey sınırını teşkil eden Altın Dağ'ın eteğinde, Tarım ırmağının sağ kolu Hoten Derya'nın orta mecrasında

yer alır. Bulunduğu bölgenin, misk keçilerinin yaşadığı yerlerden olması dolayısıyla, güzelin yanağındaki ben ve benin benzetildiği müşg tanesi ile birlikte ele alınmıştır(Aybet, 1989:146).

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde Huten kelimesi yer almaktadır.

Perçemler Çin ülkesi, o ben ise göbek miski danesi; gözün Hoten (Türkistan) ahusu, gamzeler de tatar (Türkistan Türkleri). Bu beytin tam manasına varmak için Çin kelimesinin aynı zamanda "kıvrım, büklüm" anlamına geldiği; miskin şimdi Çin hudutları içinde bulunan doğu Türkistan ahularından elde edildiği, o ülkeye Hoten veya Hıtay denildiği; doğu Türklerinin öteden beri tatar diye adlandırıldığını bilmek gerekmektedir. Beyit:

Turralar milket-i Çîn nâfe-i müşgîn ol hâl

Gözün âhû-yı Huten ğamzeleründür Tâtâr

K.18-45/43

Necef: Irak'ta Kûfe şehrinin batısında, Hz. Ali'nin defnedildiği mahalde kurulmuş bir şehirdir. Bu sebeple bir adı da Meşhed-i Ali'dir. Şehir adını üzerine kurmuş olduğu yayla şekilli tepeden almıştır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde Necef kelimesi yer almaktadır.

Kıymet gerekse kavlüne dürr-i Necef gibi

Bîhûde yire açma dehânunı sadef gibi

G.522-1/424

Şam: Arapçada Dimaşk ismi verilen Suriye'nin en büyük şehridir. Kelimenin aslı şe'm olup, hemze, elife dönüşmüştür. Kıblenin sol tarafındaki ülke demektir. Bir iddiaya göre şamet yâni ben, benek kelimesinden gelmektedir. Çünkü Şam civarında toprak yer yer ben

> gibi siyah, kızıl ve beyaz renklidir. Şam genel olarak Suriye'nin adı olarak da kullanılmış, bu sebeple şehre Dimaşku'ş-Şâm denilmiştir. Şam, Arapçada koklayan, koku alan mânâsına geldiği gibi, Farsçada akşam demektir(Aybet, 1989:148).

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde Şam kelimesi yer almaktadır.

Perçemler yanağının üzerinde lüle lüle olmuşlar. Sanki Şamlılar Hicaz'a gitmek için hazırlanmışlar. Kâbe genellikle edebiyatımızda yüze benzetilir. Şam kelime olarak gece manasına gelir. Siyahlığı dolayısıyla saç hakkında kullanılmıştır. Lüle lüle saçlar toplanıp bele bağlanmış eteğe benzetilmektedir. Beyit:

Ruhsârun üzre turralar olmış girih girih
Güya Hicâza bagladılar Şâmiyân miyân

K.1-29/5

4.2. ÎMALÂLATA DAYALI UNSURLAR

Îmalî maddî kültür unsurları olarak, insanların tabiattan, etraflarındaki hayvan ve bitkilerden elde ettikleri malzeme ve hammaddeleri bizzat elle veya âlet yahut makine yardımı ile işleyerek, bunların fizikî halini veya kimyevî terkibini değiştirmek suretiyle meydana getirdikleri malzeme ve eşyayı ele aldık. Ele aldığımız bu unsurlar, bir imalât faaliyetinin sonucu ortaya çıkmış olmaları dolayısıyla bu bölüme "îmalî Unsurlar" başlığını tercih ettik. Bizzat veya bir âlet vasıtasıyla meydana getirilen nağme gibi maddî olmayan veya üzerine işlenmiş oldukları sahife veya levha vesaireden ayrı elle tutulur bir varlıkları olmayan ve esasen konumuzun dışında ayrıca bir inceleme konusu olacak yazı nakış ve benzeri unsurları incelememize dâhil edilmemiştir. Bu bölümde ele aldığımız unsurlar, insanların hayatî ihtiyaçlarından sosyal ihtiyaçlarına ve diğer arzularına doğru cevap verme hususundaki fonksiyonlarına göre tasnif olunmuştur.

4.2.1. YENİLEN İÇİLEN MADDELER

4.2.1.1. Yiyecekler

Gıda, kebab, meze, şeker, kand, nemek, milh, karanfül.

Gıda: Arapça gadâ yâni kuşluk vakti yenen yemek sözünden gelen bu kelime, besleyici değeri olan her türlü, yiyecek ve içeceğe denir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde gıda kelimesi yer almaktadır.

Rakibe her zaman visalinin sofrasını sunup da bana kederini gıda eyleme, lütfet.

Beyit:

Sunuben h^{v}ân-ı visâlüni rakîbe her dem
Gamunı bana gıdâ eyleme ihsân eyle

G.475-2/395

Lâl gibi kırmızı dudağının sakisinin âşıklara sunduğu şu kadeh akla cila, kalbe safa, ruha da gıdadır. Beyit:

Aşk ehline şol camı sunar sâkî-i laʿlün

Kim ʿakla cilâ kalbe safâ rûha gıdâdur

G.106-4/166

Kebab: Dilim dilim kesilmiş et demektir. Doğrudan doğruya ateş korunda veya tavada susuz pişirilen ete genel olarak kebap adı verilir.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde kebâb kelimesi yer almaktadır.

Kırmızı şarapla kebap, tanınmış iki kanlı katillerdir. Devran zabıtası zaman zaman onları çekip çevirip yola getirse şaşılır mı? Şahne: Şehirlerde düzeni ve güvenliği koruyan kolluk kuvveti, emniyet memuru, bekçi; subaşı. Selçuklular ve Osmanlılarda yürütülen bu görev Tanzimat'a kadar sürmüştür. Şahneler doğrudan sultana bağlı idiler ve geniş yetkilerle donatılmışlardı. Şarap ve kebabın eti kırmızı oldukları için kanlıdır. Kanlı da katil demektir. Ayrıca dembedem sözündeki "dem" hecesi de kan anlamına gelir. Saf şarap süzülüp çekilerek yapılır. Şarap çekmek, içmek anlamında kullanılır. Kebap da çevrilerek pişirilir. Beyit:

Şahne-i devrân nʿola çekse çevürse dem-be-dem

İki kanludur anılmış bâde-i nâb u kebâb

G.20-4/113

Gidip başkalarıyla şarap sohbeti yaptın, ayrılığının ateşiyle bağrımı kebap ettin. Beyit:

Şarâb sohbetin illerle eyledün vardun

Firâkun âteşine bagrumı kebâb itdün

G.259-2/260

Meze: Tad, çeşni, içki ile yenen şeylere denilir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde meze kelimesi yer almaktadır.

O hükümdar olan tatlı ağzın dudağına benzemeye çalışır. Ey Bâkî halk bu şekerden tatsa acayip mi olur. Beyit:

Lebine öykünür ol husrev-i şîrîn-dehenün

Bâkıyâ halk ʿaceb mi mezelense şekeri

G.512-5/419

Şeker/Sükker: Şeker kamışından elde edilen bildiğimiz tatlı maddedir.

Bâkî Dîvânı'nın kırk yerinde şeker/sükker kelimesi yer almaktadır.

O konuşan papağancığı anası süt yerine şekerle beslemiş, nasıl tatlı olmasın. Beyit:

Nice şîrîn olmasun kim süd yerine anası

Sükker ile beslemiş ol tûtî-i gûyâcugı

G.534-2/431

Gönül kırıklığı ile kaderin zehri damağını acılaştırsa âşığın ağzını gümeç balı ile şeker dahi tatlı yapamaz. Beyit:

İnkisâr-ı bâl ile zehr-i gam itse telh-kâm

Şehd şîrîn itmez ağzın ʿâşıkun sükker bile

K.10-8/28

Şeker kamışının kemer kuşanması, şeker saçan kalemimin senin dudağının güzelliğini ve tatlılığım yazdığımı duyup, onun (kalemimin) emrine hazır olduğunu göstermek içindir. Şeker kamışının üzerindeki boğumlar, insanın belindeki kemer gibi düşünülmüş. "Kemer-beste" olmak, bir işe hazırlanmak, emre amade olmak demektir. Şair, şeker kamışını, güzel sözler, insanın dimağında şeker duygusu bırakan şiirler

yazan kalemin emrine hazır bir insan gibi göstererek hem teşhis, hem de güzel bir sebebe dayandırmaktadır. Bu benzetmenin iyi anlaşılabilmesi için, eskiden kalemlerin kamıştan yapıldığını unutmamak gerekir. Beyit:

Ney-şeker vaşf-ı lebün yazdugum işitdi meger
Ki kemer-beste-i kilk-i şeker-efşânumdur

G.118-4/174

Şarap içilse de senin dudağın olmayınca harareti yoktur. Şeker yenilse de senin sözün olmayınca tadı yoktur. Beyit:

İçilse bâde lebünsüz harâreti yokdur
Şeker yinilse sözünsüz halâveti yokdur

G.169-1/206

Ya Rabbi, Bâkî'yi, sana kavuşmanın lezzetine olan dayanılmaz arzusu böyle konuşturuyor. Papağanı da dile getiren, şeker yeme heyecanı değil midir? Bu beyitte, papağanların şeker verilerek konuşturulması (daha doğrusu, konuştuktan sonra mükâfâat olarak şeker verilmesi) adetine işaret edilmiştir. Beyit:

Bâkîyi lezzet-i vaslun tama‘ı söyletdi
Tûtîyi şevk-i şekerdür getüren güftâre

G.426-9/365

Senin şeker saçan dudağın gibi bir tatlı sözlü nerede? Papağan, yanağın gibi bir aynayı nerede gördü? Şiirde papağan, şeker, şirin ve ayna birlikte kullanılmaktadır. Papağan tatlı tatlı konuşur. Konuşma papağana ayna karşısında öğretilir ve papağan istenilen sesi çıkarırsa ona şeker verilir. Beyit:

Kanı bir şîrîn-suhan la‘l-i şeker-bârun gibi
Kanda gördi tûtî bir âyine ruhsârun gibi

G.485-1/401

Yaralı gönle şifa verici olan yanağın ve dudağındır. Hasta vücut kuvvetini gülbeşeker yiyerek bulur. Gülbeşeker, gül yaprağından yapılan reçeldir. Eskiden hekimler tarafından zayıf bünyeli hastaları kuvvetlendirmek için tavsiye edilirmiş. Burada yanak güle dudak ise şekere benzetilmiştir. Beyit:

Dil-i mecrûha şifâ-bahş ruh u la'lündür

Gül-be-şekkerle bulur kuvveti tab'-ı bîmâr

K.18-46/43

Papağan gibi gam kafesinde kaldıysam ne zarar, şeker yerine senin dudağının vasfını söyleyip duruyorum ya. Papağan şekerle beslenir. Sevgilinin dudağını anmak dahi ağzı şekerden daha çok tatlandırır. Beyit:

Kafes-i gamda n'ola kaldum ise tûtî-vâr

Vagf-ı la'lün hele agzumda ya şekker yirine

G.422-6/362

> *Kand:* Tam manâsıyla işlenmemiş ham şekere, şeker kamışı usaresinden donarak meydana gelen bala denir. Farsça kendi sözünün Arapçalaşmış şeklidir. Asıl şeker kanddan imal edilir. Bir kaç defa kaynatılıp tasfiye (rafine) edilen şekere kand-i mükerrer adı verilir(Aybet, 1989:151).

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde kand kelimesi yer almaktadır.

Tatlı dudağını şeker gibi ağzıma alsam, zamanın gam ve keder veren şarabının acılığını yok eder. Beyit:

Telh-i şarâb-ı ğussa-i devrânı def' ider

Şirin lebin dehânuma alsam niteki kand

G.34-5/121

Nemek: Tuzun Farsçadaki karşılığıdır.

Bâkî saf şarapta yine tuz saçıldı. Acaba bu şeker suyunun aslı nedir diye bilsek. Beyit:

Bakî yine saçıldı nemek bâde-i nâba

Bilsek ʿacebâ aslı nedür bu şeker-âbun

G.269-5/266

Milh: Tuzun Arapçadaki karşılığıdır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde milh kelimesi yer almaktadır.

La'lünden alsa lezzeti milh-i ücâc-i bahr

Bahs eyler idi çeşme-i 'azb-i furât ile

G.418-5/358

Karanfül: Tropikal bölgelerde yetişen mersingillerden bir ağaç ve bu ağacın kurutularak baharat olarak kullanılan goncasıdır. Ayrıca güzel kokulu ve görünüşlü bir çiçeğin de adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde karanfül kelimesi yer almaktadır.

Senin acımasızca fırlattığın taşın kaşımda açtığı kanlı yara, benim için sarığımın köşesinde kırmızı bir karanfildir sanki. Sevgilin acımasızca taş atarak âşığı yaralaması dahi âşık için güzel bir sebebe bağlanmakta, o taş sonucu başında açılan yarayı sarığına taktığı karanfile benzetmektedir. Renk itibarıyla kırmızı ve kıvrım kıvrım olan karanfil çiçeği bir bakıma yaranın şeklini de andırmaktadır. Beyit:

Seng-i bî-dâdunla serde zahm-ı hûnîmün ki var

Gûşe-i destârda rengîn karanfüldür bana

G.12-3/109

Ey gönül sevgilinin beninin sevdasıyla karanfile meyletsen ya da karabiberi arzulasan şaşılmaz. Beyit:

Sevdâ-yı hâl-i yâr ile ey dil ʿaceb degül
Meyl-i karanfül ârzû-yı fülfül eylesen

G.255-4/258

4.2.1.2. İçecekler

4.2.1.2.1. Meşrubat olarak kullanılanlar

Şerbet.

> *Şerbet:* İçecek tatlı şey demektir, ilaç mânâsına da gelir. Şerbet, tatlı ve lezzetli olması bakımından, güzelin dudağına, söze benzetilir. Sevgilinin dudağının, sözünün âşık için hayat olması, ona can vermesi yönünden de dolayısıyla Âb-ı Hayat olarak mütalaa edilmiştir(Aybet, 1989:157).

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde şerbet kelimesi yer almaktadır.

Nasıl bir şerbetle her nimet yaraşırsa, beyim acı şarapla da kebab leziz olur. Beyit:

Ne denlü şerbet ile yaraşursa her niʿmet
Şarâb-ı telh ile olur begüm kebâb lezîz

G.45-4/128

Saf içki gönülde kin ve hile bırakmadı. Ne güzel keyfiyetli şerbet olur. Beyit:

Komadı dilde gıll u gış mey-i nâb
Ne güzel hâsiyetlü şerbet olur

G.93-4/158

Ciğeri susamış aşık yakut kırmızılığındaki gibi olan dudağının şerbetini bulamaz. Hele senin o çene çukurunu görünce ağzı sulanır. Beyit:

‘Âşık-ı teşne-ciger şerbet-i la‘lün bulamaz

Hele agzı sulanur çâh-ı zenahdânundan

G.346-4/314

Süslü kadehtir ağzın, ağzına kadar şekerli şerbetle dolu. Kokulu mumdur boyun baştan başa güzel kokan. Beyit:

Murassaʿ câmdur agzun leb-â-leb sükkeri şerbet

Mu‘anber şem‘dur kaddün ki ser-tâ-pâ mu‘attarsın

G.347-6/315

4.2.1.2.2. Müskirat olarak kullanılanlar.

Şarâb, sahbâ, mey, bade, mül, râh, sabûh, müdâm, dürd, bintü'l-'ineb, duhter-i rez, hoş-güvâr, 'arak.

Şarâb: Arapçada içilebilir nesne mânâsında olup, üzüm veya diğer meyve sularının belli usullerle mayalandırılmasından elde edilen alkollü içkiye denilir. Türkçemizdeki karşılığı "süvü veya süçi"dir. Şarap, kırmızı rengi, insana keyif vermesi özellikleri etrafında yapılan çok çeşitli benzetme ve edebî sanatlarla ele alınmış, olup, mecazen sevgi, güzelin dudağı, âşığın göz yaşı kan, yakut, lal, ilaç, Kevser, bilgi, marifet yerine kullanılmış; keyif ve rahatlık veren, sonra sarhoş edip, aklını kullanma, düşünme yeteneğini gideren etkisi, dinen haram olması, bu sebeple gizli içilmesi, üzümden imal edilmesi, mahzenlerde saklanması gibi hususiyetleri ile çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir(Aybet, 1989:158).

Bâkî Dîvânı'nın yetmiş yedi yerinde şarap kelimesi yer almaktadır.

Benim için içki toplantısı gül bahçesi, şarap kadehi de gül yerine geçer. Sürahinin boğazındaki lıkırtı bana bülbül nağmesi gibi gelir. Beyit:

Gül-sitân bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana

Kulkul-i halk-i sürâhî savt-ı bülbüldür bana

G.12-1/108

Tatlı dudağını şeker gibi ağzıma alsam, zamanın gam ve keder veren şarabının acılığını yok eder. Beyit:

Telh-i şarâb-ı ğussa-i devrânı def' ider

Şirin lebin dehânuma alsam niteki kand

G.34-5/121

Saf şarap gibi gönül kapan güzel nerede, lal renkli dudağı, inci dişi, gül renkli yanağı var. Dudak ile kastedilen şarabın kendisi, inci üzerindeki kabarcıklar, yanak da kadehtir. Beyit:

Câm-ı şarâb-ı nâb gibi dil-rübâ kanı

La'lîn tutagı dür dişi gül-gûn yanagı var

G.53-5/133

Bâkî o sevgilin gözünden çekin de dudaklarını sorma, aman kendine gel, şarap içme yasağı var. Sormak fiili bir de öpmek manasınadır. Gözün oka benzetilen kirpikleri kılıca benzetilen gamze gibi siyahları ile de kolcuya benzetildiği açıktır. Beyit:

Bâkî gözinden eyle hazer sorma leblerin

Zinhâr gâfil olma şarâbun yasagı var

G.53-6/133

Yanağın taze gül yaprağına benzer. Yakut gibi kırmızı dudağın da saf şaraba benzer. Beyit:

Ruhun berg-i gül-i sir-âba benzer

Leb-i laʿlün şarâb-ı nâba benzer

G.116-1/172

Bâkî dün geceki içkiden yine mahmur olmuşa benzersin, elindeki erguvan renkli şarap kadehi durmadan titriyor. Beyit:

Mey-i dûşîneden Bâkî yine mahmûra benzersin

Elünde turmayup câm-ı şarâb-ı ergavân ditrer

G.139-5/188

Ey Bâkî yokluk diyarına çoktan giderdim fakat aşk şarabıyla yürümeye gücüm yok. Beyit:

ʻAdem diyârına çokdan giderdüm ey Bâkî

Şarâb-ı ʻaşk ile reftâra iktidârum yok

G.245-5/252

Sâkî elindeki kadehi bülbül eylesen, şarap içsen, yanaklarını gül gül eylesen. Beyit:

Sâkî elünde bülbüleyi bülbül eylesen

İçsen şarâbı ruhlarunı gül gül eylesen

G.255-1/257

Ey gönül, cihanı gözyaşımla, kanlı gözyaşımla, şarapla doldurdum, behey harap olası, âlemi harap/sarhoş ettin. Beyit:

Dilâ cihânı şirişkümle pür-şarâb itdün

Behey harâb olası ʻâlemi harâb itdün

G.259-1/260

Gidip başkalarıyla şarap sohbeti yaptın, ayrılığının ateşiyle bağrımı kebap ettin. Beyit:

Şarâb sohbetin illerle eyledün vardun

Firâkun âteşine bagrumı kebâb itdün

G.259-2/260

Masmavi denizin üzerinde, yanan gemiler, hilal gibi parlıyorlardı. Deryanın şaraba bulaşmış suyu kızıllığı ile tıpkı şaraba benziyordu. Beyit:

Hilâl-âsâ fürûzân oldı bahr-i nîl-gûn üzre

Şafakdan dem urur âb-ı şarâb-âlûdı deryânun

G.279-4/272

Şimdi artık küpler saf şaraptan boşaldı, meyhaneler tenhalaştı. Besbelli ki ikiyüzlüler bu meydanı boş buldular. Padişahın içki yasağını koydurtmasının bu ikiyüzlü kimseler nedeniyle olduğunu ileri sürmektedir. Beyit:

Şarâb-ı nâbdan humlar tehi hum-hâneler tenhâ

Aceb hâlîligin buldı riyâ ehli bu meydânun

G.279-6/273

Ey gönül! Sevgilinin aşk şarabının kadehini öylesine iç ki, gök kubbeleri güm güm ötsün; başında meyhaneler dönsün. Felekler iç içe gök kubbeleridir. Çok içenin başı döner, gök kubbesi, meyhane ve her şey döner. Başı zonklayarak ağrır. Kubbeli binalarda ses güm güm öter, yankılar yapar. Beyitte meyhane anlamında humhâne denmesi, hem küpün yuvarlaklığını anlatmak, hem de küpler dolusu şarap içildiğini belirtmek içindir. Eski meyhanelerde müşterilerin oturduğu yerde şarap küpleri de bulunurdu. Bu yüzden meyhaneye humhâne denmiştir. Öte yandan "hum" sesi, beyitte

güm güm sesi ile benzer bir ahenk oluşturmaktadır. Aslında beyitte ilk bakışta sanıldığı gibi, bir meyhane, çok içilen şaraplar, başı dönen ve ağrıdan zonklayan sarhoşlar yoktur. Bâkî'nin sözünü ettiği şarap aşk şarabıdır. Aşkın şaraba teşbihinin nedeni onun da âşığı sarhoş etmesidir. Bu aşk şarabını içecek ve kendisinden geçecek olan da insan değil, soyut bir kavram olan gönüldür. Beyit:

Dilâ câm-ı şarâb-ı aşk-ı yâri şöyle nûş it kim
Felekler güm güm ötsün başuna hum-hâneler dönsün

G.391-2/341

Kızıl renkli lal taşı göz alıcı olur ama sevgilinin gönle ferah veren dudaklarının şarabına hiç benzemez. Beyit:

Olur laʿl-i musaffâ dil-keş ammâ
Nazîr olmaz şarâb-ı dil-güşâya

G.459-4/384

Ey sofu şarabın faydalarının da olduğunu inkâr etme, hekimliğin üstadı kitapta öyle buyurmuş, şarabı bazı hallerde ilaç olarak tavsiye etmiş. Beyit:

İnkâr itme sôfî şarâbun menâfiʿin
Üstâd-ı hikmet öyle buyurmış kitâbda

G.469-3/391

Ey Bâkî, sakinin yanağının görüntüsünü şarap kadehinde gören şafak vaktindeki parlak güneş sanır. Beyit:

Bâkî şafakda mihr-i münevver sanur gören
'Aks-i 'izâr-i sâkîyi câm-ı şarâbda

G.469-6/391

Ey Bâkî gözümde gördüğünü kanlı su sanma, sevgilinin aşkının içkisi şarap gibi gözüme geldi. Beyit:

Çeşmüm üzre görinen hûn-âbe sanma Bâkıyâ

Gözüme geldi şarâb-ı aşk-ı dil-ber mül gibi

G.492-5/406

Ey mühür, kadehin devretmesi kırmızı gül renkli şaraba halkadır. Kadehin dolu olması meyhanenin rindi için ne hoştur. Beyit:

Halkadur devr-i kadeh la'l şarâb-ı gül-gün

Rind-i mey-h^{v}âreye hôşdur tolu sagâr hâtem

K.19-7/44

Senin lal renkli dudağının badesinin gül renkli şarap kız kardeşidir. Yasemin kokulu siyah renkli saçına sünbül kardeştir. Beyit:

Bâde-i la'lüne hemşîre şarâb-ı gül-fâm

Zülf-i müşgîn-i semen-sâna birâder sünbül

K.24-34/65

Şarabı ölümsüzlük bağışlayan ab-ı hayat, altın kadehi de dünyayı aydınlatan güneş, olsa ve hatta cennette de kurulmuş bulunsa içinde sevgili bulunmayan bir meclis benim için gerekmez. Beyit:

Şarâb âb-ı hayât u câm-ı zerrîn âfitâb olsa

Cinân içre gerekmez bana cânân olmasa meclis

G.208-3/228

Sahbâ: Aslında kızıl, kızıl renkli saç demektir. Rengi dolayısıyla şaraba isim olmuştur. Genellikle şırası beyaz üzümden sıkılan şaraba denir.

Bâkî Dîvânı'nın on beş yerinde sahbâ kelimesi yer almaktadır.

Şarap gemilerini ateş üzerinde yakan şeyin ateş olduğunu sanmayınız. Onlar Sultan Süleyman'ın öfke kılıcının çıkardığı kıvılcımlardan tutuştu. Beyit:

Yakan âb üzre âteş sanmanuz keştî-i sahbâyı

Şuʿâʿ-i tîg-i kahrından tutışdı Şeh Süleymânun

G.279-3/272

Zahit, kadehi elden bırakalım, sana uyalım, sana benzeyelim fakat bize şarabın verdiği hal gibi bir hal bul. Beyit:

Koyalum sâgarı zâhid sana hem-reng olalum

Bize keyfiyyet-i sahbâ gibi bir hâlet bul

G.307-3/289

Şarap kadehini saki sunup ben de içtiğimde öyle bir hal geldi ki denizler gibi coştum. Beyit:

Zevrak-ı sahbâyı sâkî sundı çün nûş eyledüm

İrdi bir halet ki deryâlar gibi cûş eyledüm

G.324-1/300

Şarap gemisi oraya buraya çekilmekten artık kurtulmaz, kanlı cinayet işlemiş gibi tuttular ipler taktılar. Limana halatlarla çekilip bağlanan gemiyi anlatmaktadır. Beyit:

Keştî-i sahbâ keş-â-keşden halâs olmaz dahi

Tutdılar kanlu gibi muhkem resenler takdılar

G.117-2/173

Billur kadehin yansıması felek aynasında bir güneşe dönsün, bu gece meclisimiz şarap kadehinin ışığıyla aydınlansın. Beyit:

Piyâle ʿaksi mirʿât-ı felekde âfitâb olsun

Fürûg-ı sâgar-ı sahbâdan olsun pür-ziyâ meclis

G.208-2/227

Şarap yüklü gemiler su ve ateşin göbeğinde yurt edindiler de rüzgar rintler meclisindeki işret ayinini batırdı. Yasak sebebiyle İstanbul'a içki getiren ecnebi gemiler şimdiki Karaköy açıklarında ateşe verilmiş ve denizin ortasında yakılmıştır. Bâkî beyitte bu duruma işaret etmektedir. Beyit:

Miyân-ı âb u âteş oldı cây-ı keştî-i sahbâ

Baturdı rüzgâr âyîn-i ʿayşın bezm-i rindânun

G.279-2/272

Mey: Üzümden yapılmış şaraba derler, gül suyu, kadeh mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın yüz yirmi bir yerinde mey kelimesi yer almaktadır.

Ey sâkî mecliste sürahi gibi kanlı göz yaşları dökmemin sebebi, kırmızı şarabın, senin dudağına rengini kıskandığından kan düşmanı olmasıdır. Beyit:

Bezm içre sürâhî gibi kan agladugum bu

Sâkî lebüne kan yagı oldı mey-i hamrâ

G.5-4/105

Benim için içki toplantısı gül bahçesi, şarap kadehi de gül yerine geçer. Sürahinin boğazındaki lıkırtı bana bülbül nağmesi gibi gelir. Beyit:

Gül-sitân bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana

Kulkul-i halk-i sürâhî savt-ı bülbüldür bana

G.12-1/108

Üzüm şarabını içmeden kendimden geçmiş ve sarhoş bir haldeyim. Dudağın saf şarabının etkisi beni şarap içmiş gibi sarhoş ediyor. Beyit:

Mest ü medhûşam velî hâlî mey-i engûrdan

La‘1-i nâbun hâleti keyfiyyet-i müldür bana

G.12-4/109

Kale bedenleri gibi, insan bedenleriyle çepçevre bir hisar halindeki içki toplantısı, bir içki ve eğlence şehridir. Bu şehrin en tanınmış güzeli de kadehtir. Beyitte ayrıca âfet olan kadehin dolaştıkça herkesi sarhoş ettiği ve insan bedenlerinin kale gibi üst üste devrildiği söylenmiştir. Beyit:

Meclis-i mey ki bedenlerle hisâr olmışdur

Şehr-i işretdür anun âfet-i devrânı kadeh

G.32-3/120

Güzel sevmekten ve içki içmekten tövbe etmek, ne tutarsız bir görüş ve ne bozguncu bir fikir. Beyit:

Ferâgat güzel sevmeden tevbe meyden

Zehî re‘y-i bâtıl zehî fikr-i fâsid

G.42-4/126

Yakut renkli dudağınla yanağının parlaklığını düşünen aklını yitirir. İnsan hevesle içki içtiğinde daha fazla sarhoş olur. Sevgilinin boyu uzun ve düzgün ağaçların yanı sıra şimşada da benzetilir. Aslında şimşir, bodur ve dallı budaklı bir ağaçtır. Beyitte bu gerçeğe de işaret vardır. Beyit:

Tâb-ı ruhunla la‘lün anan ‘aklın aldurur

Şevk ile içse kişi meyi katı mest olur

G.97-2/160

Kah şarabın sesi, kah neyin soluğu gönlümü açar. Benim padişahım maksat edanın güzel olmasıdır. Beyit:

Geh kulkul-i mey gönlüm açar gâh dem-i nây

Maksûd benüm pâdişehüm hüsn-i edâdur

G.105-5/166

Saki, Bâkî'nin şarabını getir, meclise safa ver. Çünkü dünya işi sonunda yokluktur. Beyit:

Sâkî mey-i Bakîyi getür bezme safa vir

Çün kâr-ı cihân ʿâkıbetüʿ1-emr fenâdur

G.106-7/166

Rintler köpük gibi kadehin yüzüne baktılar; şarap gibi meclisteki içki dağıtan güzelin ayağına aktılar. Köpük kabarcığını göze benzetiyor. Kadehindeki içkinin üstünde yâni yüzünde oluşunu "yüzüne bakmak" deyimiyle ifâde ediyor. "Ayağa akmak" deyimi bir kimseden bir şey elde etmek için ayağına kapanıp yalvarmak için ona devamlı olarak gitmek anlamını ifâde ediyor. Beyit:

Rindler câmun habâb-âsâ yüzine bakdılar

Mey gibi sâki-i bezmün ayagına akdılar

G.117-1/173

Sakinin koluna ve elinde tuttuğu gül renkli kadehe bak, sanki gül dalı üstündeki bir taze güldür. Beyit:

Sâʿid-i sâkî ile câm-ı mey-i gül-gûna bak

Bir gül-i sîr-âbdur güya nihâl üstindedür

G.124-3/178

Bâkî dün geceki içkiden yine mahmur olmuşa benzersin, elindeki erguvan renkli şarap kadehi durmadan titriyor. Beyit:

Mey-i dûşîneden Bâkî yine mahmûra benzersin

Elünde turmayup câm-ı şarâb-ı ergavân ditrer

G.139-5/188

Saki, yiyip içip eğlenmenin ve hoş içimli, lezzetli şarap içmenin zamanıdır. İlkbahar mevsimidir; birkaç kadeh şarap içelim. İlkbaharda kırlara çıkılır, yiyip içip eğlenilir. Sakinin de bu bilinen gerçeğe uyup şarap vermesi gerek. Baki sakiyi uyarıyor. Beyit:

Sâkî zamân-ı ʿayş-ı mey-i hôş-güvârdur

Bir kaç piyâle nûş idelüm nev-bahârdur

G.152-1/196

Eğer huri ve Kevser dedikleri dilber ve şarap ise, zevk ve eğlence için gerekli olanların hepsi burada hazırdır. Beyit:

Hûr u Kevserden mey ü mahbûb ise maksûd eger

Ayş u nûş esbâbı hep hâzır müheyyâ bundadur

G.157-2/199

Bizce şaraptan amaç, şarap küpünün içinin temizliğidir. Dış görünüşe bakanlar bizim ne istediğimizi anlayamazlar. Şarap, neşe ve coşkunluk verir, gamı ve üzüntüyü giderir; insanın içini temizler. Bizim şarapta aradığımız, küpün içinin temizliği ve neşesidir. Dış görünüşe bakanlar bunu anlayamaz, bizim sarhoş olmak için şarap içtiğimizi sanırlar. Bakî, şarapta aranan küpün içinin temizliğidir derken bir gerçeği de söylüyor. Şarabın temizliği, saflığı, tortusuzluğu küpün içinin temizliği, saflığı demektir. Şarabın temiz ve berrak olanı makbuldür. Şarap küpünün dış görünüşü kötü, kirlidir. Küpün içi ise sırlıdır, temizdir. Dış görünüşe önem verenler yalnız küpün dışını, kötü tarafını görür, içinin temizliğine, saflığına bakmazlar. Bakî, bu beytinde de makam

sahibi rakiplerine çatıyor. Onları görünüşe önem veren, aslını, anlamını araştırmayan, gösteriş düşkünü, sahte davranışlı olarak kınıyor. Kendisinin görünüşte kötü, hatalı olsa bile içinin temiz olduğunu söylüyor. Beyit:

Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân

Erbâb-ı zahir anlayamazlar murâdumuz

G.192-5/218

Kadeh bir fıskiye, içki de su olmuş. Rintlerin (daire biçiminde oturarak oluşturdukları) halkası onun havuzu. Ey Bakî! Bu haliyle meclisimiz, coşup kendinden geçme sarayına bir şadırvan olmuş, işret en güzel böyle tasvir edilebilirdi. Beyit:

Kadeh fıskıyye mey su halka-i rindân anun havzı

Sarây-ı şevka şadırvan olupdur Bâkıyâ meclis

G.208-5/227

Dünyada rahatlık denen içkinin peşinden koşarak zamanın sıkıntısına katlanma. Gül renkli bir kadeh, içi kan dolu gönlün sana yeter. Beyit:

Mey-i rahat dileyü çekme gam-ı devrânı

Câm-ı gül-reng yiter sana dil-i pür-hûnun

G.275-4/270

Sararıp solmuş çehresini gül renkli şarap öyle bir renge çevirmiş ki Bâkî utancından onu bir tütlü onu sevgilisine arz edemiyor. Beyit:

Yâre ʿarz eyleyemez çihre-i zerdin Bâkî

Virdügi rengi görün ana mey-i gül-gûnun

G.275-5/270

Ey Bâkî şarap içmenin ve şiir söylemenin zamanıdır. Onun dudağını hatırlayarak güzel bir gazel söyle. Beyit:

Bâkıyâ söyle lebi yâdına rengîn gazeli

Demidür nûş-ı meyün mevsimidür eş ʿârun

G.276-7/270

Ey meyhanenin bir köşesinde oturup bekleyenler gönlünüzde gam tutmayın. Eğlence meclisinde içinde kırmızı renkli erguvan çiçeğinden yapılmış içkiyi tutun. Gönüldeki gam yerine kadehte mey tutmak mestler için daha yeğdir. Beyit:

Ey sâkinân-ı mey-gede tutman gönülde gam

Bezm-i safâda câm-ı mey-i ergavân tutun

G.281-2/274

Bâkî şarap için sürekli sarhoş olsa şaşacak ne var? Dert ve gamsız geçen bir saat bul . Beyit:

Mey içüp mest-i müdâm olsa ʻaceb mi Bâkî

Derd ü gamsuz güzerân eyleye bir sâʻat bul

G.307-7/289

Şarap içmek yerine kan yuttuğumdan, ney dinlemek yerine âh edip inlediğimden hiç haberi var mı? Beyit:

Hîç bilür mi mey yirine dem-be-dem kan yutdugum

İşidür mi ney yirine âh u efğânum benüm

G.345-3/313

Eline değerli mücevherlerle süslenmiş kadehi al da için mutlukla dolsun. Eğlence meclisinin harem dairesine aydınlık içkisinin parıltısı ışıklar doldursun. Eğlence hayatının beyte yansıması. Mest olan kimse o mestlikle dünya sıkıntısından uzaklaşır, dertlerinden bir an olsun kurtulur. Bu vesileyle derûnu mutlukla dolar. Beyit:

Ele câm-ı musaffâ al derûnun pür-safâ olsun

Harîm-i bezmüne tâb-ı mey-i rûşen ziyâ olsun

G.350-1/316

Âşık asla sevgilinin peşini bırakmaz. La'l renkli şarap kadehine ulaşmak için ona benzediğinden dudaklarının anarak meyhanecinin köyünü ev ev aramaktadır âşık. Ne büyük aşk, sevdiği için ev ev dolaşmakta:

Yâd-ı lebünle câm-ı mey-i la'l-fâm içün

Kûy-ı mugânı geşt iderin hâne hâne ben

G.357-3/321

Saki, Bâkî'ye sunacağın şarapla ferah ver, neşelendir. Tasa, keder ortadan kalksın. Yaşlının bir kadeh içip de gençleştiği şaraptan olsun. Beyit:

Bâkîye sâkıyâ ferâh vir ki fenâ bula terah

Şol meyi sun ki bir kadeh pîr içe nev-cevân ola

G.404-5/349

Durumunu o gözleri sarhoşlara duyurma sakın. Yoksa şarap yerine senin kanını içerler. Keyfiyet hem hal durum hem de içkinin verdiği sarhoşluk anlamında kullanılmıştır. Beyit:

Zinhar sakın mey yirine kanun içerler

Keyfiyyetün ol gözleri mestâne tuyurma

G.405-2/350

Sırlarını açma, keyiflenmeye bak. Saf şarabı iç fakat hekimlere duyurma. Beyit:

Esrârum keşf eyleme tahsîl-i mizaç it

Nûş eyle mey-i nâbı hakimane tuyurma

G.405-3/350

Lale renkli sâki (sevgili) ile gül renkli şarap olsa, meyhane köşesi ile gül bahçesi birdir. Âşık için bulunduğu mecliste sevgilinin bulunması her şeyden önemlidir, sevgilinin bulunması ile meyhane köşeleri dahi ona gül bahçesi gibi gelir. Çünkü sevgili güldür. Beyit:

Künc-i mey-hâne ile gûşe-i gül-şen birdür

Sâkî-i lâle-izâr u mey-i gül-fâm olsa

G.435-4/370

Güzelim, bu şarap meclisidir. Şayet arada kan olursa, yan bakışların sarhoşça hançerini çekmesin. Beyit:

Bezm-i meydür güzelüm kan ola şâyed arada

Çekmesün hançerini gamzelerim mestâne

G.437-3/371

Gönül sevgilinin ve şarabın yanından kaçardı. Fakat bir yandan da ilkbahar yetişti, geldi. Beyit:

Mahbûb u mey mülâzemetinden kaçardı dil

Geldi yitişdi bir yanadan nev-bahâr ise

G.441-2/372

Bâkî, gelincik gibi kırmızı yanaklı bir içki sunan ve gül renkli bir şarap olsa, toplantımızda bahar hayatı yaşardık. Beyit:

Bâkıyâ ayş-ı bahâr eyler idük meclisde

Sâkî-i lâle-ʿizâr u mey-i gül-fâm olsa

G.460-5/385

Ey saki madem ki bu sohbet baki kalmazmış, öyleyse gül renkli şarap içelim, cennet şarabı nasıl olsa bakidir. Beyit:

Sâkıyâ kalmaz imiş çünki bu sohbet bâkî

Mey-i gül-gûn içelüm bâde-i cennet bâkî

G.525-1/426

Aşkının ateşinden dimağım o kadar aşüfte ki bırak içkiyi aklı mahveden ilaç bile beni sakinleştirmez. Beyit:

Sûz-ı ‘aşkundan dimâgum şol kadar aşüfte kim

Mey degül âsûde kılmaz dârü-yı hüş-ber bile

K.10-4/28

Şarap kadehinden dökülen damlalar elimizde mercan tespih olsun. Geliniz sofuluk gösterisinden ve iki yüzlülükten tövbe ederek kurtulalım. Kırmızı şarap damlaları mercan tespihe benzetilmiş. Tövbe için dua edilirken tespih çekilir. Bâkî, tespih yerine şarap damlaları bize yeter demiş. Ellerinden tespih düşmeyen zerk u riya sahipleri zahitler, ham sofulardır. Bâkî onlar gibi ikiyüzlü olmayalım diyor. Beyit:

Câm-ı mey katreleri sübha-i mercân olsun

Gelünüz zerk u riyâdan idelüm istigfar

K.18-24/41

Mühür, sevgilinin dudağının hayalinin eğlencesini akınla getirerek altın kadeh ile kırmızı şarap içsin. Beyit:

Eyleyüp ʿayş-ı hayâl-i leb-i dil-ber hâtem

Câm-ı zerrîn ile çeksün mey-i ahmer hâtem

K.19-39/47

Ey mühür, kadehin devretmesi kırmızı gül renkli şaraba halkadır. Kadehin dolu olması meyhanenin rindi için ne hoştur. Beyit:

Halkadur devr-i kadeh la‘l şarâb-ı gül-gün

Rind-i mey-h^{v}âreye hôşdur tolu sagâr hâtem

K.19-7/44

Mül: Şarap anlamındadır. Ahlat denilen yabanî armuda de denir.

Bâkî Dîvânı’nın altı yerinde mül kelimesi yer almaktadır.

Üzüm şarabını içmeden kendimden geçmiş ve sarhoş bir haldeyim. Dudağın saf şarabının etkisi beni şarap içmiş gibi sarhoş ediyor. Beyit:

Mest ü medhûşam velî hâlî mey-i engûrdan

La‘1-i nâbun hâleti keyfiyyet-i müldür bana

G.12-4/109

Dudakları şarap gibi sarhoş edici, saçları sünbül gibi hoş kokulu, kıvrım kıvrım ve simsiyah, yanağı gül yaprağı gibi taze ve kırmızı, yasemin gibi beyaz göğüslü ve selvi gibi nazlı yürüyüşlü bir güzel kimdir dersen; işte o sensin. Beyit:

Lebleri mül saçları sünbül yanagı berg-i gül

Bir semen-ber serv-i hôş-reftâr dirsen işte sen

G.380-2/334

Ey Bâkî gözümde gördüğünü kanlı su sanma, sevgilinin aşkının içkisi şarap gibi gözüme geldi. Beyit:

Çeşmüm üzre görinen hûn-âbe sanma Bâkıyâ

Gözüme geldi şarâb-ı aşk-ı dil-ber mül gibi

G.492-5/406

Bâde: Bilindiği üzere şarabın Farsçadaki karşılığıdır.

Bâkî Dîvânı’nın otuz iki yerinde bâde kelimesi yer almaktadır.

Kadehin üzerinde yer yer kabarcıklar ortaya çıkmış sanmayın! Gül renkli şaraba rüzgârın gözü değmiş. Gül renkli şaraba rüzgârın gözü değince üzerinde kabarcıklar oluşmuş, yani şarap bozulmuş ve gül rengi değişmiş. İnsana da göz değince hastalanır, vücudu kabarır, göz göz yaralar açılır. Hatta göz değmesinin insanı öldürdüğüne bile inanılır. Beyitte gül renkli kırmızı şarabın renginin göz değecek kadar güzel olduğu söyleniyor. Rüzgâr esince suyun üstünde dalgalar, köpükler, kabarcıklar olur. Şarap da zaman geçtikçe ekşimeğe, bozulmağa ve köpürmeğe başlar, üzerine kabarcıklar oluşur ve rengi de değişir.Göz değdirmek insana aittir. Beyit:

Tokınupdur bâde-i gül-gûna çeşm-i rüzgâr

Sâgar üzre sanmanuz peydâ olur yir yir habâb

G.20-3/113

Kırmızı şarapla kebap, tanınmış iki kanlı katillerdir. Devran zabıtası zaman zaman onları çekip çevirip yola getirse şaşılır mı? Şahne: Şehirlerde düzeni ve güvenliği koruyan kolluk kuvveti, emniyet memuru, bekçi; subaşı. Selçuklular ve Osmanlılarda yürütülen bu görev Tanzimat'a kadar sürmüştür. Şahneler doğrudan sultana bağlı idiler ve geniş yetkilerle donatılmışlardı. Şarap ve kebabın eti kırmızı oldukları için kanlıdır. Kanlı da katil demektir. Ayrıca dembedem sözündeki "dem" hecesi de kan anlamına gelir. Saf şarap süzülüp çekilerek yapılır. Şarap çekmek, içmek anlamında kullanılır. Kebap da çevrilerek pişirilir. Beyit:

Şahne-i devrân nʿola çekse çevürse dem-be-dem

İki kanludur anılmış bâde-i nâb u kebâb

G.20-4/113

Ey Bâkî gazelim sevgi ve vefa kadehidir. Dünya meclisini dolaşırsa ne olur. Beyit:

Bâde-i mihr ü vefâ sâgarıdur ey Bâkî

N'ola devr eyler ise bezm-i cihânı gazelüm

G.332-6/306

Gül rengindeki kırmızı şarabı içmem için ısrara ne gerek var? Eğer ısrar edilse ham sofunun kanımı bile içerim. Beyit:

Gül gibi bâde-i rengîne ne ibrâm gerek

Zâhidün kanın içerdüm eger ibrâm olsa

G.460-3/385

Ey saki madem ki bu sohbet baki kalmazmış, öyleyse gül renkli şarap içelim, cennet şarabı nasıl olsa bakidir. Beyit:

Sâkıyâ kalmaz imiş çünki bu sohbet bâkî

Mey-i gül-gûn içelüm bâde-i cennet bâkî

G.525-1/426

Gül-i ra'nâ, mahmurluğunu gidermek için sabah vakti eline gül renkli şarapla dolu akın kadehi almış. Gül-i ra'nâ, kırmızı şarapla dolu altın bir kadehe benzetilmiş. Güller sabah olmadan açar. Gülün açılması bir hüsn-i ta'lil ile açıklanıyor: Gül, sabah mahmurluğunu gidermek için şarap içiyor. Akşamdan içilen içkinin ertesi güne kalan sabah mahmurluğu bir kadeh şarap içmekle giderilir. Buna mey-i sabuh denir. Altın kadeh sarı, gül kırmızıdır. Gülü, içine kırmızı şarap konmuş altın bir kadehe benzetmesi, gülün iki renkli; gül-i ra'nâ olmasındandır. Beyit:

Câm-ı zerrîni tolu bâde-i gül-reng itmiş

Gül-i ra'nâ seheri kılmag içün def-i humâr

K.18-21/41

Senin lal renkli dudağının badesinin gül renkli şarap kız kardeşidir. Yasemin kokulu siyah renkli saçına sünbül kardeştir. Beyit:

Bâde-i laʻlüne hemşîre şarâb-ı gül-fâm

Zülf-i müşgîn-i semen-sâna birâder sünbül

K.24-34/65

Sabûh: Arapçada erkenden sağılan süte denir. Bundan kinaye olarak sabah vakti içilen içkiye, geceden sabaha kalan şaraba, sabûh denilmiştir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde sabûh kelimesi yer almaktadır.

Saki şarap aydınlıkmış çünkü Cem'in yolunda. Sabah vakti içilen içkinin kadehini güldürdüm ruhu şad olsun. Beyit:

Sâkî şarâb rûşen imiş çün revân-ı Cem

Câm-ı sabûhı güldürdüm kʻola rûhı şâd

G.38-2/124

Gül, sabah vakti bahçede öten bülbülün feryadını işitip, sabah sabah şarap içmiş sarhoşlar gibi sinesini parçaladı. Beyit:

Sinesin çâk eyledi mest-i sabûhîler gibi

Subh-dem mürg-i çemenden gûş idüp âvâze gül

G.301-3/286

Müdâm: Devamlı yağan yağmur mânâsındadır. Müptelâ olanların, kendilerini alamayıp devamlı içmeğe devam etmeleri dolayısıyla şaraba, içkiye bu isim verilmiştir.

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde müdâm kelimesi yer almaktadır.

Minberde vaiz sürekli içenler münafıktır demiş ama ne çare ki hey Müslümanlar zaman münafıklık zamanıdır. Âşık mest olmak ister bunun için de müdâm içmek gerekir, münafıklığı da göze alır ve içmeye devam eder. Beyit:

Müdâm içen münâfıkdur dimiş minberde bir vâ‘iz

Ne çâre hey müselmânlar münâfıklık zamânıdur

G.181-3/212

Ululuk tahtında daima ihsan hazinelerini saçıcı olarak otur, ömrün ve bahtının açıklığı sürekli olsun. Padişaha yapılan bir dua. Padişahın şanından olan özelliklerin devamlılığı dilenmektedir. Beyit:

Mesned-i rif‘atde genc-efşân-ı ihsân ol müdâm

‘Ömr ü devlet pây-dâr ikbâl ü ‘izzet câvidân

K.22-35/58

Bâkî şarap için sürekli sarhoş olsa şaşacak ne var? Dert ve gamsız geçen bir saat bul. Beyit:

Mey içüp mest-i müdâm olsa ‘aceb mi Bâkî

Derd ü gamsuz güzerân eyleye bir sâ‘at bul

G.307-7/289

Dürd: Tortu, kabın dibine çöken şey demektir. Şarap tortusu, bulanık şarap ve mutlak olarak şarap mânâlarında kullanılır.

Bâkî Dîvânı’nın beş yerinde dürd kelimesi yer almaktadır.

Bu meclis içerisinde ey Bâkî derdinin tortusunu çekme. Dostun hoş yaratılışlı sevgili gibi şarap kadehi gibi olmalı. Beyit:

Hasûdun dürd-i derdin çekme ey Bâkî bu bezm içre

Nedîmün yâr-ı hôş-meşreb gerek câm-ı şarâb-âsâ

G.2-8/103

Bir yudumluk su kabı abdala sırlar hazinesi gibidir. Yiyip içmenin tortusu rinde nurların başlangıcı gibidir. Beyit:

Kıpkırmızı dudağının kadehinin bir yudumluk suyunu tortu müptelalarına lutfet. Himmem erbabı her alçağın sıkıntısını çekmesin. Beyit:

Câm-ı la'lün cür'asın lutf eyle dürdî-keşlere

Çekmesün erbâb-ı himmet her denînün minnetin

G.383-6/337

Duhter-i rez: Farsça üzüm kızı demek olup, şarap için kullanılan bir tabirdir.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde duhter-i rez kelimesi yer almaktadır.

Dudakların kadehin kenarına gelse de içki içsem. Üzüm kızının kulağına güya tertemiz bir lâl taşını/dudağını takarlar. Beyit:

Bâde nûş itsen kenâr-ı cama gelse leblerün

Duhter-i rez gûşına gûyâ takarlar la'l-i nâb

G.18-5/112

Üzüm kızını yani şarabı göğsüme çeksem şaşılır mı? Vefasızların cefadan başka bir şeyi yoktur. Beyit:

Rez duhterini sîneye çeksem 'aceb midür

Cevrinden özge nesnesi yok bi-vefâlarun

G.262-4/262

Hôş-güvâr: Tatlı, leziz, hazmı kolay şeylere denir. Özellikle tatlı, içimi güzel şarap mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde hôş-güvâr kelimesi yer almaktadır.

Saki, yiyip içip eğlenmenin ve hoş içimli, lezzetli şarap içmenin zamanıdır. İlkbahar mevsimidir; birkaç kadeh şarap içelim. İlkbaharda kırlara çıkılır, yiyip içip eğlenilir. Sakinin de bu bilinen gerçeğe uyup şarap vermesi gerek. Baki sakiyi uyarıyor. Beyit:

Saki zaman tatlı içkinin ve zevkin zamanıdır. Haydi birkaç kadeh çekelim ilk bahar geldi. Beyit:

Sâkî zamân-ı ʿayş-ı mey-i hôş-güvârdur

Bir kaç piyâle nûş idelüm nev-bahârdur

G.152-1/196

Ne kadar kederli yaparsa günlerin zehrini iç. Saf dudaklarının hayali lezzetli şarap gibi olsun. Beyit:

Ne denlü telh-kâm eylerse nûş it zehr-i eyyâmı

Hayâl-i la'l-i nâbı tek şarâb-ı hôş-güvâr olsun

G.352-4/318

Altın kadehi elinde olan sevgili gecelenecek yer olarak yeni ayı gösterdi. Yani elde lezzetli şarap ile sabah vaktini geçirmek ne hoştur. Beyit:

Şebân-geh mâh-ı nev gösterdi câm-ı zer-nigâr elde

Ki ya'nî subh-dem hôşdur şarâb-ı hôş-güvâr elde

G.412-1/354

'Arak: Ter, terlemek mânâsındaki bu söz, damıtılarak elde edilen içkilerin genel adıdır. Özel olarak rakıya denir. Türkçedeki rakı sözü 'arakın değişmiş şeklidir.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde 'arak kelimesi yer almaktadır.

Terler yanağının bağında gül gezintisine çıkarsa ey sevgili, efendim, saçın bu durumdan pek alınmasın. Beyit:

'Araklar eyler ise bâg-ı ârızun gül-geşt

İnende olmasun andan efendi ter zülfün

G.250-2/254

Cananın yaprağı üstüne zülfünden ter damlasa sanki açılmış gül yaprağı üzerine çiğ tanesi düşmüş gibi olur. Beyit:

Düşse zülfinden ʿarak ruhsâr-ı cânân üstine

Gûyiyâ şeb-nem düşer gül-berg-i handân üstine

G.438-1/371

4.2.2. GÎYECEKLERLE İLGİLİ MADDÎ UNSURLAR

4.2.2.l. Giyecek İmalinde kullanılan malzemeler

4.2.2.1.1. Kumaş, harîr, kemha, atlas, şal, nemed.

Kumâş: Elbise yapımında veya döşemecilikte kullanılan ipek, yün ve pamuk dokumalara verilen isimdir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde kumaş kelimesi yer almaktadır.

Yüz güzelliğinin kıymetinin nasıl bir kumaş olduğunu bilirlerdi. Sen olmasan ey gönül ülkesinin sahibi olan nazlı Ülker yıldızı. Beyit:

Metâʿ-ı hüsni bilürlerdi ne kumâş idügin

Sen olmasan eger ey şûh-ı dil-sitân ülker

G.150-4/195

Ey Bâkî sevgilinin saçlarının ipek kumaşını şöyle anlarım. Diğer kumaşlar o servi boylu güzele yetişmez/yaraşmaz. Beyit:

Bâkî harîr-i zülfi gibi şöyle anlaram

Sâʿir kumâş o serv-i gül-endâme çıkmaya

G.474-7/395

Harîr: Aslında ipek demektir. İpekten dokunan kumaşa ve atlasa isim olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde harîr kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî sevgilinin saçlarının ipek kumaşını şöyle anlarım. Diğer kumaşlar o servi boylu güzele yetişmez/yaraşmaz. Beyit:

Bâkî harîr-i zülfi gibi şöyle anlaram

Sâʻir kumâş o serv-i gül-endâme çıkmaya

G.474-7/395

Divit güzel kokular saçan zülfünün vasıflarını yazdığımı anladı ve mis kokular taşıyan ipekli kumaş ayağının altına kalemini sladı. Beyit:

Zülf-i müşg-efşânı vasfın yazduğum bildi devât

Hâmenün saldı ayagı altına miskî harîr

G.145-3/192

Kemha: Havı az mânâsında olup, türlü renklerde dokunmuş ipekli kumaşa denilir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde kemhâ kelimesi yer almaktadır.

Dünya bağının ağaçlarını övünme elbisesine koydu. Erguvana badem nakışlı ipekli kumaş giydirdi. Beyit:

Fahir libâsa koydı eşcâr-ı bâgı devrân

Bâdâm-nakşî kemhâ geydürdi ergavane

G.470-4/392

> *Atlas:* Yüzü ipek iç kısmı pamuk olmak üzere veya sırf ipekten dokunmuş desensiz düz renk kumaş denilir. Hiç bir yıldızın bulunmadığına inanılan dokuzuncu göğe de sade nakışlı bir kumaşa benzetilerek atlas ismi verilir. Atlas, Yunan mitolojisinde gökleri omzunda taşımağa mahkum devin adıdır(Aybet, 1989:169).

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde atlas kelimesi yer almaktadır.

Siyah atlas kumaş gibi zülfün yaraştı. Misk görünüşlü kırmızı yanağının parlaklığı düştü. Beyit:

Siyâh atlas gibi zülfün yaraşdı

'İzâr-ı âl-i müşgîn-hâle düşdi

G.527-3/427

Yağmur bulutları onun yoluna inci ve mücevherler saçsın. Parlayan güneş de o yola baştan başa atlas ve diba döşetsin. Padişahların da yoluna ipek kumaşlar döşenir yollarına mücevherler saçılırmış. Beyitte bu durumu bize aktarmaktadır. Beyit:

Dür ü gevher nisâr itsün yolına ebr-i bârânı

Ser-â-ser atlas u dîbâ döşetsün mihr-i rahşânî

K.14-8/33

Şâl: Hindistan'da dokunan özel desenleri olan kumaş cinsleridir. Şallar daha çok şal deseni denilen nakışlarla yapılır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde şâl kelimesi yer almaktadır.

Eğer süslü elbisenin lutfunu ucuz kılsaydı, geceler siyah şalını terk edip giymeseydi. Beyit:

Eger ki hilʽat-i lutfın kılayda erzânî

Siyâh şâlını terk ide geymeyeydi leyâl

K.20-25/51

Nemed: Keçe karşılığıdır. Dervişlerin giydiği abadan yapılmış hırkaya da nemed denilir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde nemed kelimesi yer almaktadır.

Ayna gibi halka iki yüzlülük yapmaz. Bâkî gönül hoşluğu ile bir keçe giydi. Beyit:

Âyîne gibi halka mürâʿîlik eylemez

Bâkî safâ-yı hâtır ile geydi bir nemed

G.43-5/127

Külahımı, cübbemi senin güzelliğinin mumuna kavuşmak arzusuyla çıkarıp attım. Pervane gibi keçeden aba giydim. Nemed, dervişlerin giydikleri keçeden abadır. Bâkî herhalde pervanenin rengini ve dış görünüşünü nemed giymiş bir dervişe benzetmektedir. Beyit:

Terk idüp tâc u kabâyı şevk-i şemʿ-i hüsnüne

Kendümi pervâne-âsâ bir nemed-pûş eyledüm

G.324-3/300

4.2.2.1.2. İplik, silk, rişte.

Silk: Arapçada iğneye geçirilen iplik teli demektir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde silk kelimesi yer almaktadır.

İlim deryasına inci gibi çok gayretli olanlara zamane hizmet ipliği titizlikle verdi. Beyit:

Deryâ-yı ʿilme dür gibi gavvâs olanlara

Virdi zamane hidmeti silkinde intizâm

K.23-23/61

Rişte: İplik, ibrişim teli, dizi, erişte aşı mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi bir yerinde rişte kelimesi yer almaktadır.

Belin can ipliği mi Göğsün gümüşten ayna mı? Sanki kulağının memesi gül, küpen de gülün üzerindeki çiğ tanesidir. Sevgilinin beli can ipliğine, göğsü gümüş aynaya, kulak memesi güle ve kulağındaki küpesi de çiğ danesine teşbih edilmiş. Sevgilinin dudağı ve belinin çok ince, hayal gibi olduğu düşünülmüş ve bütün şairlerce

ipliğe ve kıla benzetilmiştir. Göğsün beyazlığı ve saflığı yüzünden ayna olduğu mazmunu çok kullanılmıştır. Beyitte ayrıca kulak memesi, pembeliğinden dolayı güle, inci küpesi de çiğ danesine teşbih edilmiş. Çiğ donmuş su damlasıdır. İncinin de donmuş bir su damlası olduğu düşünülür. Bakî, eskiden beri görülen bu mazmunları sıralarken, ikinci mısrâda tersine çevirerek kullanmış. Önceleri hep gül bahçesindeki gül kulağa, çiğ danesi de inciye benzetilmiştir. Bakî, eski mazmunları ters yönde çevirerek bir yenilik yapmış, daha sonra XVIII. yüzyılda bu tür değişiklikler çok yapılmıştır. Beyit:

Miyânun rişte-i cân mı gümiş âyine mi sînen
Bünâgûşunla mengûşun gül ile jâledür gûyâ

G.6-4/105

Gel ey can ipliğim olan sevgili, bu pazara benim gözyaşı incilerim gibi bir başka mücevher düşecek sanma. O halde şimdiden sonra Aden incilerinden vazgeç ve sana gözyaşı incilerimin dizilmesine izin ver. Beyit:

Bu bâzâr içre düşmez dâne-i eşküm gibi gevher
Gel ey cân riştesi şimden girü dürr-i Adenden geç

G.30-4/119

Durmadan akan gözyaşına sarmaşan saçın, sicim halinde yağan yağmura sarmaşan sünbül gibidir. Beyit:

Zülfün ki târ-ı eşk-i firâvâne sarmaşur
Sünbüldür ol ki rişte-i bârâne sarmaşur

G.47-1/129

Gönlünü o saça bağlayan güçsüz can, reyhan destesine sarılan iplik gibidir. Beyit:

Gönlin o zülfe beste kılan cân-ı nâ-tevân

Ol riştedür ki deste-i reyhâne sarmaşur

G.47-3/129

O sevgilinin yüzündeki kaş değil işve, naz, eda baharının bulutudur. O yanağındaki ayva tüyleri de tüy değil güzellik yağmurunun ipliğidir. Sicim sicim güzellik yağmurudur. Beyit:

Ebr-i bahâr-ı ʿişvedür ebrû degüldür ol

Bârân-ı hüsn riştesidür mû degüldür ol

G.295-1/282

Zülfün can ipliğime öyle bir düğüm attı ki bütün müşkülleri, kördüğümleri, çözenler bile, bilmiş ol onu çözmeye kadir olamadılar. Beyit:

Rişte-i cânumda zülfün bir girih bend itdi kim

Halline kâdir degül müşkil-guşâlar bilmiş ol

G.297-5/284

Senin inci dişlerinden ayrı oluşun üzüntüsüyle döktüğüm gözyaşlarının mücevherlerini ümit ipliğine tane tane dizdim. Beyit:

Lüʿlû dişün gamıyla şirişküm güherlerin

Dizdüm ümid riştesine dâne dâne ben

G.357-2/321

Kavuşmanın ipinin ucu bile ele girmedi, bağrım ayrılıkla inci ve cevher gibi delindi. Beyit:

Ser-rişte-i visâl dahi girmedi ele

Bagrum delindi hecr ile dürr ü güher gibi

G.503-4/413

İnce hayal ipine çok değerli eda mücevherleri dizerek felek gelininin boynuna parlak ve ışıltılı bir gerdanlık yapan benim. Beyit:

ʿArûs-ı dehre senânı benem kılâde kılan

Güher edâ-yı girân-mâye rişte ince hayâl

K.21-23/54

İplik:

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde iplik kelimesi yer almaktadır.

Kabak ağzını öpmek için daima hareket halindedir. Şah olan kabak değildir, boğazı ipli olur. Beyit:

Kasd eyler agzun öpmek içün dâʿimâ kabak

Olur bogazı iplü degüldür şehâ kabak

G.241-1/249

Târ: İpek saç ve saz tellerine denilir. Ayrıca karanlık, parça, kırpıntı, tepe manaları vardır. Bir cins çalgı aletinin ve Hindistan'da yetişen suyu şarap gibi sarhoşluk veren bir ağacın da adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın on beş yerinde târ kelimesi yer almaktadır.

Durmadan akan gözyaşına sarmaşan saçın, sicim halinde yağan yağmura sarmaşan sünbül gibidir. Beyit:

Zülfün ki *târ*-ı eşk-i firâvâne sarmaşur

Sünbüldür ol ki rişte-i bârâne sarmaşur

G.47-1/129

Günahkar saçlarının ucu tıpkı karanlık gece, yanağın ise mehtabın parlaklığını andırır. Beyit:

Ser-i zülf-i siyeh-kârun şeb-i *târ*

ʿİzârun pertevi meh-tâba benzer

G.116-4/173

Gül, sevgilinin güzelliğim anlatan (yapraklardan) bir divan (kitap) toplasın ve (o kitabın) şirazesini de hurilerin zülüfleri telinden bağlasın. Şîrâze, kitap ciltlerinin üst ve alt uçlarında bulunan ve formaları birbirine bağlayarak dağılmayı önleyen ibrişimden örülmüş ince şerittir. Beyit:

Vaşf-ı hüsn-i yâr ile bir tâze divân baglasun

Târ-ı zülf-i hurdan bend eylesün şîrâze gül

G.301-4/286

Kaşının üzerinde saçının telleri ile alnını görmüşler ve mihrapta nurdan bir kandil asılmış sandılar. Mihrabı aydınlatması amacıyla oraya bir kandil asılır. Âşık da bu durumu gözden kaçırmayarak bir teşbih unsuru oluşturmuştur. Sevgilinin alnına düşen kâkülleri ve alnının parlaklığını bu kandile, kaşını da mihraba benzetmektedir. Beyit:

Kaşun üzre *târ*-ı mûyunla cebînün gördiler

Nurdan kandîl asılmış sandılar mihrâbda

G.450-3379

Senin güzel ahlakının kokusunu andıkça Türkistan miskinin göbeğinin içi laleninki gibi kararsın. Beyit:

Andukça bûy-ı hulkunı derdünle lâle-veş

Olsun derûn-ı nâfe-i müşg-i Tâtâr *târ*

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân IV-4/77

4.2.2.2. Giyecek eşyaları

4.2.2.2.1. Giyecekler

Don, kisvet, libâs, hırka, kaba, câme, pelâs.

Kisvet: Arkaya giyilecek giysiye denilir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde kisvet kelimesi yer almaktadır.

Ey zahid gizlilikle içki içmeye kisvet engel değildir. Arif kimseler burada Edhem'in tacından içkiyi içerler. Beyit:

Nihâni işrete mâniʿ degüldür kisvet ey zâhid

İçerler bunda ʿarifler toluyı tâc-ı Edhemden

G.360-1/323

Eğer padişahsan senin yolun tacını ve giysini terk etmektir. Kişi başında bir tac olmadan padişah olmaz. Beyit:

Pâdişehsen terk-i tâc u kisvet itmekdür yolun

Pâdişâh olmaz kişi başında bir tâc olmadan

G.394-2/343

Sağlık elbisesi Allah tarafından insanlara verilen bir değerli kaftan gibidir; vücu-da o elbise gibi süslü giyecek olamaz. Diğer taraftan bahtı açık olmak, mutlu olmak, kuvvet ve güç sahibi olmak da var, bunların hepsi devlet denilen nesnedir. "Hilat" veya "libâs-ı fâhir" pâdişâh veya vezir-i âzam gibi büyükler tarafından mükâfatlandırılmaya lâyık yüksek devlet memurlarına ve diğer ileri gelen şahıslara giydirilen süslü, işlemeli ve pek kıymetli (kaftan, cübbe gibi) üstlüktür. Beyit:

Câme-i sıhhat Hudâdan halka bir hılʿat gibi

Bir libâs-ı fâhir olmaz cisme ol kisvet gibi

Tahmîs-i G. Sultân Süleymân I-1,2,3/90

Libas: Üste giyilen elbiseye, ayrıca karı ve kocadan her birine denir. İhtilat, içtima mânâsına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın on üç yerinde libâs kelimesi yer almaktadır.

Kulağını tutsa ve güllerin şahı kırmızı bir elbise ile çıksa, yakut kırmızılığındaki elbiseyle lale renkliliğin hikayesini anlatmaya başlar. Beyit:

Gûş tutsa şâh-ı gül çıksa libâs-ı âl ile
Kıssa-ı rengîne başlar lâle-i laʿlîn-kabâ

G.8-6/106

Gül, bağ meclisinde herkesle eğlenen bir dilbere benzedi. Güzellik cilveleri yapıp naz elbisesine büründü. Beyit:

Döndi bezm-i bâgda bir dil-ber-i tannâze gül
Cilve-i hüsn eyledi girdi libâs-ı nâze gül

G.301-1/286

Gökyüzü mavi elbise yerine siyah giyinsin. Bütün dünya padişahın ölümü için matem elbisesi giyinsin. Beyit:

Kılsun kebûd câmelerin âsmân siyâh
Geysün libâs-ı mâtem-i Şâhı bütün cihân

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân III-3/77

Sağlık elbisesi Allah tarafından insanlara verilen bir değerli kaftan gibidir; vücuda o elbise gibi süslü giyecek olamaz. Diğer taraftan bahtı açık olmak, mutlu olmak, kuvvet ve güç sahibi olmak da var, bunların hepsi devlet denilen nesnedir. "Hilat" veya "libâs-ı fâhir" pâdişâh veya vezir-i âzam gibi büyükler tarafından mükâfatlandırılmaya lâyık yüksek devlet memurlarına ve diğer ileri gelen şahıslara giydirilen süslü, işlemeli ve pek kıymetli (kaftan, cübbe gibi) üstlüktür. Beyit:

Câme-i sıhhat Hudâdan halka bir hıl'at gibi

Bir libâs-ı fâhir olmaz cisme ol kisvet gibi

Tahmîs-i G. Sultân Süleymân I-1,2,3/90

Hil'at: Bir kimseye giydirilen kisve elbise demektir. Kelime aslında bir kimsenin sırtından çıkardığı elbise manasındadır. Sonraları birine taltifen giydirilen veya verilen elbiseye alem olmuştur.

İnsan güzeldir, çünkü Allah insanı ahsen-i takvim "en iyi, en güzel biçim ve kıvamda" yaratmıştır. Klasik şiirimizde güzellik ve güzel deyince akla sevgili gelir. Sevgili ile güzellik birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Beyit:

Câme-i dibâ ile hûrşîd zibâlanmasun

Şimdi andan *hil'at*-i hüsnün senün şöhretlüdür

G.60-2/137

O boyu serve benzeyen güzele naz kaftanı ne güzel yaraşır. Ona i-ki kolumu kemer gibi dolasam. Naz, değerli bir kaftana teşbih edilmiş. Sevgili kaftan giyer gibi baştan ağaya nazla örtünmüş. Bir belinde kuşağı ve kemeri yok. Şair onu da kollarıyla yapmayı düşünüyor. Naz, soyut bir kelimedir. Bakî, hil'at-ı nâz tamlamasıyla soyut ve somut iki kelimeyi birleştirmiş. Beyit:

Zîbâ yaraştır hil'at-i nâz o boyı serve

İki kolumı kılsam ana bil tolaması

G.508-4/416

Sağlık elbisesi Allah tarafından insanlara verilen bir değerli kaftan gibidir; vücuda o elbise gibi süslü giyecek olamaz. Diğer taraftan bahtı açık olmak, mutlu olmak, kuvvet ve güç sahibi olmak da var, bunların hepsi devlet denilen nesnedir. "Hilat" veya "libâs-ı fâhir" pâdişâh veya vezir-i âzam gibi büyükler tarafından

mükâfatlandırılmaya lâyık yüksek devlet memurlarına ve diğer ileri gelen şahıslara giydirilen süslü, işlemeli ve pek kıymetli (kaftan, cübbe gibi) üstlüktür. Beyit:

Câme-i sıhhat Hudâdan halka bir hıl'at gibi

Bir libâs-ı fâhir olmaz cisme ol kisvet gibi

Tahmîs-i G. Sultân Süleymân I-1,2,3/90

Hırka: Aslında bez parçası demek olup bildiğimiz bir tür giysinin ismidir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde hırka kelimesi yer almaktadır.

Bağın ağaçları dervişler gibi soyunma hırkasına girdiler. Sonbahar rüzgarı çemende çınar ağacının ele benzeyen yapraklarını düşürdü. Tecrîd, soyunma, yalnız kalma, tasavvufta Tann'dan başka olan herşeyi gönülden çıkarma; dünya ile ilişkiyi kesme. Hırka-i tecrîd, soyunma hırkası. Dervişler tarikatlarda soyunup, abadan sade bir hırka giyerler. Bu, dünya ile ilgili olan herşeyden soyunmak anlamına gelir. Tecrîd hırkasını giyenlere ehl-i tecrîd denir. El almak, müridin şeyhinin önderliğinde nefsini temizleyip olgunlaşmasıyla şeyhin iznini alıp şeyh olması; çırağın ustadan el alması, yani bir işyeri açıp ustalık yapmasın izin verilmesi. Beyitte tarikat terimleriyle ağaçların sonbaharda yapraklarını dökerek soyunduğu anlatılıyor. Çınar ululuğu sebebiyle şeyhe benzetilmiş. Sonbahar rüzgârı da ağaçlar gibi tarikata girmiş, şeyhten izin alıp derviş olmuş. Sonbaharda yaprakların dökülmesi ağaçların derviş olup soyunması şeklinde açıklanmış. Beyitte "el almak" deyimi tevriyeli kullanılmıştır. Şeyhden izin aldı ve çınarın ele benzeyen yapraklarını aldı, düşürdü anlamlarında kullanılmıştır. Beyit:

Eşcâr-ı bâg hırka-i tecrîde girdiler

Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan

G.371-2/329

Epey zamandır hırkam meyhanecinin meyhanesinin ipoteğidir. Korkum odur ki bu ipotek divan ve deftere bile işlenmiştir. Meyhanede borç karşılığı borç temin edilinceye kadar şahsın değerli bir eşyasına el konulur şairin de hırkasına el konulmuştur. Baki bu durumdan daha çok o ipoteğin meyhanecinin defterine işlenip başkaları tarafından görülmesi ve küçük düşme ihtimaline içerlemektedir. Beyit:

Hayli demdür hırka rehn-i hâne-i hammârdur

Havfum oldur ki ola dîvân ile defter bile

K.10-10/28

Kabâ: Kaftan denilen giyecektir.

Bâkî Dîvânı'nın on altı yerinde kabâ kelimesi yer almaktadır.

Külahımı, cübbemi senin güzelliğinin mumuna kavuşmak arzusuyla çıkarıp attım. Pervane gibi keçeden aba giydim. Nemed, dervişlerin giydikleri keçeden abadır. Bâkî herhalde pervanenin rengini ve dış görünüşünü nemed giymiş bir dervişe benzetmektedir. Beyit:

Terk idüp tâc u kabâyı şevk-i şemʿ-i hüsnüne

Kendümi pervâne-âsâ bir nemed-pûş eyledüm

G.324-3/300

Her kaba cahil insan makam elbisesiyle geçinsin dursun, cevher göster, cevherinle meydana gir ve sen hünerli apaçık ortada olan bir kılıç gibi ol. İlmiyle amel eden kimse tevazu sahibidir. Cahil kimseler gibi dalkavukluk ile geçimini sağlamaz. Özündeki cevheri ile bulunduğu ortamda yer etmeye çalışır akıllı kimse, cahiller ise makam mevki elbisesine bürünme peşindedir. Beyit:

Kabâ-yı câh ile âdem geçinsün her kaba câhil

Güher göster güher meydâna gir sen tîğ-i ʿüryân ol

K.11-10/30

Köşkü, nurlu sabahın parlağı gibi bayrak ve yine altın başlı ve gümüşten bir kaftanı andıran sancak doğdu. Bayrak milleti, sancak devleti temsil eder. Sancak devleti temsil ettiği için daima önde gider ve çok kıymetlidir. Onun bu kıymetini ihtiva etmesi için altın ve gümüşle bezenir. Devlet tüm unsurları ile birliktelik göstermeli ve ihtişama sahip olmalı ki kuvvet ve kudret onunla olsun. Beyit:

Yine ol sancak-ı zerrîn-ser ü sîmîn-kabâ kıldı

Livâ-yı subh-ı nürânî gibi rûşen bu eyvânı

K.14-4/33

Câme: Kaftan denilen giyecektir. Ayrıca desti, sürahi, kadeh gibi şarap konulan kaba denir.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi yerinde câme kelimesi yer almaktadır.

Sevgili ipekli giysisiyle altın kanatlı bir tavus kuşuna benzer; o güzel yürüyüşüyle bayram gezmesine çıkmış. Beyitte ipekli elbiselerini giymiş olan sevgili tavus kuşuna teşbih edilmiş, ipekli kumaşın parıltısı da kuyruğundaki renklerin ve yaldızın parıltısına benzetilmiş. Tavus kuşunun gururlu bir duruşu ve ağır ağır salına salına bir yürüyüşü vardır. Bu bakımdan sevgilinin yürüyüşünden söz edilmiş. Beyit:

Câme-i dîbâ ile tâvûs-ı zerrîn-bâldür

Dil-rübâ kim eyler ol reftâr ile cevlân-ı῾îd

G.39-2/124

İnsan güzeldir, çünkü Allah insanı ahsen-i takvim "en iyi, en güzel biçim ve kıvamda" yaratmıştır. Klasik şiirimizde güzellik ve güzel deyince akla sevgili gelir. Sevgili ile güzellik birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Beyit:

Câme-i dibâ ile hûrşîd zibâlanmasun

Şimdi andan hilʿat-i hüsnün senün şöhretlüdür

G.60-2/137

Gece tenha iken yatak o afeti koynuna aldıkça sanırım geceyi aydınlatan mehtap bulutun koynuna girer. Beyit:

Câme-hˇâb ol âfeti aldukça tenhâ koynına

Sanuram ebrün girür mâh-ı şeb-ârâ koynına

G.430-1/367

Gökyüzü mavi elbise yerine siyah giyinsin. Bütün dünya padişahın ölümü için matem elbisesi giyinsin. Beyit:

Kılsun kebûd câmelerin âsmân siyâh

Geysün libâs-ı mâtem-i Şâhı bütün cihân

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân III-3/77

Sağlık elbisesi Allah tarafından insanlara verilen bir değerli kaftan gibidir; vücuda o elbise gibi süslü giyecek olamaz. Diğer taraftan bahtı açık olmak, mutlu olmak, kuvvet ve güç sahibi olmak da var, bunların hepsi devlet denilen nesnedir. "Hilat" veya "libâs-ı fâhir" pâdişâh veya vezir-i âzam gibi büyükler tarafından mükâfatlandırılmaya lâyık yüksek devlet memurlarına ve diğer ileri gelen şahıslara giydirilen süslü, işlemeli ve pek kıymetli (kaftan, cübbe gibi) üstlüktür. Beyit:

Câme-i sıhhat Hudâdan halka bir hılʻat gibi

Bir libâs-ı fâhir olmaz cisme ol kisvet gibi

Tahmîs-i G. Sultân Süleymân I-1,2,3/90

Pîrehen, ihram, kefen.

Pîrehen: Vücudun üst kısmına giyilen çeşitli giyeceklerin genel adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde pîrehen kelimesi yer almaktadır.

Dil-beste olma terligine tâze goncanun

Ol pîrehende cilve kılan gül-ʿizârı gör

G.122-3/176

Gül bahçesi bugün gömleği yasemin yaprağından, yakasının düğmesi çiğ danelerinden olan lâle yanaklı bir güzele döndü. Sabah vakti gül bahçesinin puslu, sisli havası yasemin yaprağından beyaz bir gömleğe; çiğ taneleri bu gömleğin inci düğmelerine; gül bahçesi de lâle yanaklı bir güzele teşbih edilmiş. Yasemin çiçeğinin yaprağı beyaz ve incedir. Gül bahçesi bembeyaz gömleğini giymiş bir güzele benzetilmiş. Gömleğin yakası da çiğ tanelerinden yapılmış inci düğmelerle düğmelenmiş. Düğmeler sedef ya da inciden olur. Çiğ tanesi donmuş bir su damlasıdır. İnci de donmuş bir damlaya benzetilir; yuvarlak ve parlaktır. Şebnemin ömrü kısadır: Güneş çıkar çıkmaz buharlaşıp kaybolur. Sabah buğusu da güneşle birlikte ortadan kalkar. Böylece kırmızı laleler ortaya çıkar. Bakî bu beytiyle de sabah erken saatlerde sisler içinde yer yer kırmızı çiçeklerin görünmeğe başladığı bir bahçe gözler önüne sermiştir. Beyit:

Pîrehen berg-i semen gûy-ı girîbân şeb-nem

Gül-sitân oldı bu gün bir sanem-i lâle-ʿizâr

K.18-14/40

Gülün eteği Yusuf'un gömleği gibi yırtılmış. Halbuki Zeliha'nın hilesi perdecinin hafif bir rüzgarı gibiydi. Gül tomurcuk halden erginliğe ulaşırken taç yaprakları parçalanır, bu parçalanmayı Yusuf peygamberin gömleğinin parçalanmasına teşbih etmiş. Nasıl ki hafif bir rüzgar gülü olgunluğa ulaştırarak onun güzelliğinin

ortaya çıkmasına vesile olmuş ise Zeliha da Yusuf peygamberin güzelliğini ortaya çıkarmıştır. Beyit:

Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi dâmânı çâk olmış

Nesîm-i perde-der kıldı meger mekr-i Zelîhâyı

K.15-6/36

Kalem senin derdin ve gamınla yakasını yırtsın, bayrak da kederden gömleğini parçalasın. Yaka yırtmak acının ıstırabın işaretidir. Âşıklar ayrılık acısıyla yakalarını eteklerine kadar yırtarlar. Kalemin yakasını yırtması, ucunun yarık olmasıdır. Beyitte sözü edilen kalem, Bâkî'nin kalemidir. Padişahın ölümünden sonra ucu kırılsın artık bir şey yazmasın, denmiş. Gerçekten padişah öldüğüne göre, Bakî onun için şiir yazamayacaktır. Kalem, aynı zamanda Kanunî'nin kalemidir. Muhibbi mahlasıyla koca bir divan tertiplenecek kadar çok şiir yazmıştır. Sahibi olmayınca artık şiir yazamayacaktır. Bayrağın gömleği ise, üzerine geçirilen kılıfıdır. Bayrak kılıftan çıkarılarak asılır. Padişahın sancağının kılıfından çıkarılması, ordunun sefere çıkmasıdır. Kanuni'nin bayrağı sürekli savaş alanlarında dalgalanmıştır. Şimdi o ölünce kılıfına konmuş, seter ve savaştan uzak, keder ve sıkıntı içinde kalmıştır. Beyit:

Derd ü gamunla çâk-i girîbân idüp kalem

Pîrâhenini pârelesün gussadan ʿalem

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân V-8/79

Îhrâm: Mekke'nin içine veya haram aylara girmek mânâsında olup, haccedilirken ve umre yapılırken Mikat denilen yerden itibaren giyilen iki parçadan ibaret, dikişsiz örtü şeklindeki elbiseye denilir.

Bâkî içkiden tövbe ederek ihrama girmeye çekinmektedir. Çünkü tövbe etmek kolaydır fakat tövbede sadık kalmak ise zor. Beyit:

Tevbe meyden Bâkıyâ âsândur ammâ korkarın

Döymeyem sâkî-i sîmîn-sâʿidün ihrâmına

G.457-5/383

Kefen: Ölüye sarılan bez veya örtü; gizleme örtüsü demektir. İslâmiyet'te ölü yıkandıktan sonra kefenlenir. Erkeklerde üç, kadınlarda beş parçadan meydana gelir. Kefenin beyaz olması sünnettir.

Sevgilinin durumu güzel kokular sürünmüş kanlı kefenin katili gibidir. Atarlar onu yüce bir kırmızılığa sarmıştır sanmayın. Beyit:

Hâl-i yârun müşg bir hûnîn kefen maktûlidür

Âl vâlâya sarupdur sanmanuz ʿattarlar

G.85-6/153

Börk, külah, destâr.

Börk: Daha ziyade hayvan postundan yapılan bir nevi başlıktır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde börk kelimesi yer almaktadır.

Dünyada saltanat tacını başına giyen büyüklenip gururlanmasın, sonbahar rüzgârı pek çok sultanın börkünü almıştır beyim. Beyit:

Saltanat tâcın geyen ʿâlemde magrûr olmasun

Nice sultân börkin almışdur begüm bâd-ı hazân

K.22-9/56

Külah: Başa giyilen kalpağa denir. Sonraları genel olarak giyilen başlıklara isim olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde külah kelimesi yer almaktadır.

O gül yanaklı sevgili alnına sünbül takmış sanmayın, başındaki kalpağın köşesine çıkmış çiçek demeti gibi duran saçının telidir. Beyit:

Sünbül takınmış alnına sanman o gül-‘izâr

Çıkmış külâh-gûşeye târ-ı külâledür

G.84-4/152

Biri bir bahtın dilberinin altınla işlenmiş küladır, bir diğeri saltanatın şahidinin yakuttan dokunmuş elbisesidir. Beyit:

Kim biri bir dil-ber-i zerrîn-külâh-ı bahtdur

Ol biri bir şâhid-i laʿlîn-kabâ-yı saltanat

Terci’-i Bend II-6/86

Des-târ: Sarık demektir. Mendil, peşkir, bayrak ve mızrak ucuna takılan kumaş parçası mânâlarında da kullanılır.

Bâkî Dîvânı’nın on bir yerinde des-târ kelimesi yer almaktadır.

Senin acımasızca fırlattığın taşın kaşımda açtığı kanlı yara, benim için sarığımın köşesinde kırmızı bir karanfildir sanki. Sevgilin acımasızca taş atarak âşığı yaralaması dahi âşık için güzel bir sebebe bağlanmakta, o taş sonucu başında açılan yarayı sarığına taktığı karanfile benzetmektedir. Renk itibarıyla kırmızı ve kıvrım kıvrım olan karanfil çiçeği bir bakıma yaranın şeklini de andırmaktadır. Beyit:

Seng-i bî-dâdunla serde zahm-ı hûnîmün ki var

Gûşe-i destârda rengîn karanfüldür bana

G.12-3/109

Sen yasemin sîneli gümüş vücutlu, selvi boyluyla bir kez sarılan, başındaki sarık gibi işini sonuna vardırdı. Beyit:

Sen semen-ber serv-i sîm-endâma bir kez sarılan

Başa iletdi işin ‘âlemde destârun gibi

G.485-4/401

Ovalar ve yaylalar lalelerle bezendikçe, eller ve sarıklar güllerle süslendikçe… Osmanlı döneminde insanlar sarıklarının kıvrımına gül takarmış, Bâkî beyitte bu âdeti hatırlatmaktadır. Beyit:

Lâlelerle bezene niteki deşt ü sahrâ

Nitekim güller ile zeyn ola dest ü destâr

K.18-53/43

Zahit, o ağırlıkla uçmaya ya da cennete hazırlanma o cübbe ve sarığı çıkar biraz hafifle. Beyit:

Zâhid ol siklet ile uçmaga hazırlanma

Çıkar ol cübbe vü destârı biraz hıffet bul

G.307-5/289

Kemer, zünnâr.

Kemer: Bele bağlanan çoğunlukla deriden yapılan kuşaktır.

Bâkî Dîvânı'nın on altı yerinde kemer kelimesi yer almaktadır.

Şeker kamışının kemer kuşanması, şeker saçan kalemimin senin dudağının güzelliğini ve tatlılığım yazdığımı duyup, onun (kalemimin) emrine hazır olduğunu göstermek içindir. Şeker kamışının üzerindeki boğumlar, insanın belindeki kemer gibi düşünülmüş. "Kemer-beste" olmak, bir işe hazırlanmak, emre amade olmak demektir. Şair, şeker kamışını, güzel sözler, insanın dimağında şeker duygusu bırakan şiirler yazan kalemin emrine hazır bir insan gibi göstererek hem teşhis, hem de güzel bir sebebe dayandırmaktadır. Bu benzetmenin iyi anlaşılabilmesi için, eskiden kalemlerin kamıştan yapıldığını unutmamak gerekir. Beyit:

Ney-şeker vaşf-ı lebün yazdugum işitdi meger

Ki *kemer*-beste-i kilk-i şeker-efşânumdur

G.118-4/174

Gök kubbe, gaza yolunda padişahlar padişahının huzurunda mücevherlerle süslü bir kemer; yeni ay da, altın işlemeli bir hançer saçtı. Şâir, binlerce yıldızla bezeli gökkubbeyi murassa bir kemere, yeni doğmuş hilâli de altın işlemeli bir hançere benzetiyor. Beyit:

Nisâr itdi gaza yolına der-gâh-ı şehenşâha

Murassa‘ bir *kemer* gerdûn meh-i nev zer-nişân hançer

G.155-6/198

Ey sevgili kadehden gayri dudağını öpen olmadığı gibi kemerden başka da belini saran biri yok. Beyit:

Kadehden gayrı bir la‘lün öper yok

*Kemer*den gayrı bilünü kucar yok

G.246-1/252

Tâk, üç tarafı kapalı ve üstü uzun dikdörtgen kubbeyle örtülü yapı. Şekil itibarıyla kavislidir. Kemere benzer. Şemse, güneş şeklinde yapılan işleme resim. Alın şemseye benzetilmiş. Bayramlarda tak şemse ile süslenir. Fes üzerine altın, gümüş takılır. İşlemeli yazmalar örtülür. Fes de şekil itibarıyla tâka benzer. Sevgiliye bambaşka bir güzellik katar. Aşağıdaki beyit bu durumu ele almaktadır. Beyit :

Görenler ol *kemer*de Bâkıyâ tâk-ı melâhatde

Yazılmış şemsedür dirler güzellik *hânümân*ında

G.448-5/378

Râ harfine benzeyen hançer, o ay yüzlü güzelin kemerinden eksik olmaz. Ah işte âşıklarını bu hali öldürür. Yeni ay, eğri hançere ve râ harfine benzer. Bu yüzden aya benzetilen güzelin yeni ay, yani çok genç olduğu anlaşılıyor. Hançer eğridir ve râ

harfine benzer ve kemere sokularak taşınır. Hançer râ gibi kemerinden gitmez derken Bâkî, aynı zamanda kemer kelimesinde her zaman râ harfi bulunduğunu söylemiş. "Burası" kelimesi beyitte birkaç anlama gelecek gibi kullanılmış. Âşıkları ay yüzlü güzelin râ harfine benzeyen hançerinin kemere takılmış halinin güzelliği öldürür. Âşıkların bu hançeri taktığı yere, belinin inceliği öldürür. İşte burası, bu âşıklarını öldürülmesi olmasa... Âşıkları, bu râsı, yani bu râ harfine benzeyen hançeri öldürür. Hançer zaten öldürücü bir alettir. Beyit:

Gitmez o mehün râ gibi hançer *kemer*inden

Üftâdelerin öldürür âh işte burası

G.508-3/416

Mühür, Ali Paşa'nın mücevher saçan avcunun kereminden altın kemer ve mücevher tac buldu. Beyit:

Kerem-i keff-i güher-pâş-ı ʿAlî Pâşâdan

Buldı zerrîn-*kemer* ü tâc-ı mücevher hâtem

K.19-18/45

Bu kıymetli taşlarla bezenmiş yücelik kuşağında parlak ay, hilalin parmağına yüzük taksın. Beyit:

Tâ bu *eyvân*-ı murassa' kemer-i 'âlîde

Taka engüşt-i hilâle meh-i enver hâtem

K.19-55/48

Gayret kemerini kılıç gibi kuşandı. Allah'ın yardımıyla birlikte zafer nasip oldu ve kaleyi (Zigetvar) aldı. Zigetvar Kale'sinin fethinden bahsedilmektedir. Beyit:

Gayret kemerlerini kuşandı kılıç gibi

Aldı Hisârı virdi Hudâ feth ü nusreti

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-6/81

Zünnâr: Mecûsî ve Hıristiyan rahiplerinin bellerine bağladığı bir cins kuşağın adıdır, ipekten yapılır ve dahilen kuşanılır. Dışa elbisenin üzerine bağlanana "kustiç" denir.

Ey put gibi güzel sevgili dinden çıkmış olan uzun siyah saçlarına buyruğunun kölesi olup zünnarlar hizmete bel bağlamıştır. Beyit:

Bende-i fermân olup gîsü-yı kâfır-kişüne

Hidmete bil baglayupdur ey sanem zünnârlar

G.85-2/153

4.2.2.2.2. Giyeceklerin bir kısmını teşkil eden unsurlar

Yaha, girîbân, dâmen, tügme.

Yaha (yaka): Giyeceklerin boyuna gelen, boynun etrafını çevreleyen kısmıdır.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde yaha/yaka kelimesi yer almaktadır.

Rezil kepaze olmuş âşık mest olup yakasını yırtar ve meyhanelerin bulunduğu köye düşerek kendini toprak eyler. Mest olan kimse o mestliğin verdiği hararet ile ne yaptığının bilincinde olmaz. Kah yakasını yırtar, kah kendini yerlere atar. Beyit:

Mest olup âşık-ı rüsvâ yakasın çâk eyler

Düşüben kûy-ı harâbâta özin hâk eyler

G.188-1/216

Yakamı parçaladım. Bağrımın yaralarından sana âşık olduğum anlaşıldı. Viran bir köşeyi kazdım, içinden hazine ortaya çıktı. Şair iki mısra arasında bir benzerlik kurmaktadır. Viran olan köşeyi kazarak hazineye ulaştığını ve buna benzer şekilde de bağrını parça parça etmesiyle gerçek hazine olan ona duyduğu aşkının ortaya çıkmasını bir birine benzetmektedir. Beyit:

Yakam çâk eyledüm ‘aşkım yolında dâg-ı sinemde

İçinden genc peydâ oldı bir künc-i harâb açdum

G.320-2/298

Girîbân: Yaka demektir.

Bâkî Dîvânı’nın on dört yerinde girîbân kelimesi yer almaktadır.

Göğsünde yaralar açıldı. Sevgi gül bahçesinde açılan nar çiçeğini görsünler diye yakamı parçalayıp açtım. Âşığın göğsünde yaralar açılması ve bu yüzden göğsün gül bahçesine benzetilmesi mazmunu çok kullanılmıştır. Âşıklar sevgilinin ayrılık acısıyla yakalarını yırtarlar, kanlı göğüsleri ortaya çıkar. Yara kırmızı ve yuvarlak olduğu için güle benzetilir. Beyitte dağ, gülnara; sîne, mahabbet gülşenine; yaka yırtılması goncanın açılmasına benzetilmiş. Gonca da gömleğinin yakasını yırtar ve gül açılır. Ayrıca dağ (dağlamak), gülnâr (ateş) arasında bir ilişki kurulmuş. Dağ ile gülnâr benzetilmesi daha önce yapılmamıştır. Bu konudaki benzetme gül üzerindedir. Bakî, gülden daha kırmızı ve ateş renginde olduğu için nar çiçeğini seçmiş. Beyit:

Açıldı dâglar sînemde çâk itdüm girîbânum

Mahabbet gül-şeninde açılan gül-nârı görsünler

G.55-3/134

Gül bahçesi bugün gömleği yasemin yaprağından, yakasının düğmesi çiğ danelerinden olan lâle yanaklı bir güzele döndü. Sabah vakti gül bahçesinin puslu, sisli havası yasemin yaprağından beyaz bir gömleğe; çiğ taneleri bu gömleğin inci düğmelerine; gül bahçesi de lâle yanaklı bir güzele teşbih edilmiş. Yasemin çiçeğinin yaprağı beyaz ve incedir. Gül bahçesi bembeyaz gömleğini giymiş bir güzele benzetilmiş. Gömleğin yakası da çiğ tanelerinden yapılmış inci düğmelerle düğmelenmiş. Düğmeler sedef ya da inciden olur. Çiğ tanesi donmuş bir su damlasıdır.

İnci de donmuş bir damlaya benzetilir; yuvarlak ve parlaktır. Şebnemin ömrü kısadır: Güneş çıkar çıkmaz buharlaşıp kaybolur. Sabah buğusu da güneşle birlikte ortadan kalkar. Böylece kırmızı laleler ortaya çıkar. Bakî bu beytiyle de sabah erken saatlerde sisler içinde yer yer kırmızı çiçeklerin görünmeğe başladığı bir bahçe gözler önüne sermiştir. Beyit:

Pîrehen berg-i semen gûy-ı girîbân şeb-nem

Gül-sitân oldı bu gün bir sanem-i lâle-‘izâr

K.18-14/40

Ey sevgili, bülbül, nağmelerinde senin gül yüzünün özelliklerini gereği gibi anlatabilse, bağda hiçbir goncanın yakası sağlam kalmaz. Beyit:

Gül yüzün vasfında bülbül kılsa cihânı dürüst

Bâgda bir goncanın kalmaz girîbânı dürüst

G.22-1/114

Rezilliğin ve rüsvalığın uluları namus ile ârı bir kenara bırakarak viranelerin köyüne yakası yırtık bir vaziyette yürümektedirler. Harabata giden de harabe olmalıdır. Beyit:

Koyup namus ile ‘ârı düşüp kûy-ı harâbâta

Yürür çâk-i girîbân olup erbâb-ı melâmetler

G.166-3/205

Mana şahidinin eteğine hiç kimse el süremez. Gerçi fikrin başını elbise yakası gibi çeken çok olur. Maddeye el sürülebilirken manaya el sürmek mümkün değildir. Manaya tanıklık yapılamazken madde âlemine tanıklık yapılabilir. Ama mana âlemi ile ilgili fikir yürütmek mümkündür. Eteğinden tutmak ile mana âlemi hakkında net fikirler beyan edilemeyeceğinden bahsetmektedir. Giribane çeker ile de bu mana âlemi

hakkında net bulgulara ulaşma adına bir çok fikir ortaya atılabileceği belirtilmektedir. Beyit:

Dâmen-i şâhid-i ma‘nâya biri dest uramaz

Çog olur gerçi ser-i fikri girîbâne çeker

K.12-11/31

Kalem senin derdin ve gamınla yakasını yırtsın, bayrak da kederden gömleğini parçalasın. Yaka yırtmak acının ıstırabın işaretidir. Âşıklar ayrılık acısıyla yakalarını eteklerine kadar yırtarlar. Kalemin yakasını yırtması, ucunun yarık olmasıdır. Beyitte sözü edilen kalem, Bâkî'nin kalemidir. Padişahın ölümünden sonra ucu kırılsın artık bir şey yazmasın, denmiş. Gerçekten padişah öldüğüne göre, Bakî onun için şiir yazamayacaktır. Kalem, aynı zamanda Kanunî'nin kalemidir. Muhibbi mahlasıyla koca bir divan tertiplenecek kadar çok şiir yazmıştır. Sahibi olmayınca artık şiir yazamayacaktır. Bayrağın gömleği ise, üzerine geçirilen kılıfıdır. Bayrak kılıftan çıkarılarak asılır. Padişahın sancağının kılıfından çıkarılması, ordunun sefere çıkmasıdır. Kanuni'nin bayrağı sürekli savaş alanlarında dalgalanmıştır. Şimdi o ölünce kılıfına konmuş, seter ve savaştan uzak, keder ve sıkıntı içinde kalmıştır. Beyit:

Derd ü gamunla çâk-i girîbân idüp kalem

Pîrâhenini pârelesün gussadan ‛alem

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân V-8/79

Dâmen**:** Etek sözünün Farsçadaki karşılığıdır.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi yerinde dâmen kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgilimin köpeği, ben zavallıyı görüp şikâyetçi oluyorsun da her gece onun kapısından ayrılmayan rakipleri neden görmüyorsun? Beyit:

Görüp ben zârı dâmen-gîr olursın ey seg-i dil-ber

Gelür kûy-ı nigâra her gice agyârı duymazsın

G.396-2/344

Gelincik lalesi dağların eteklerinde micmer denen tütsü kaplarını yakalı, dünyanın dimağına bahar miskinin kokusu doldu. Lalenin göbeği yanık siyah renkte olduğu için tütsü kabına benzetilmiş yakılan tütsüye de misk denilmiştir. Beyit:

Bûy-ı müşgîn-i bahâr irdi dimâg-ı dehre

Yakalı dâmen-i kûh-sârda micmer lâle

G.466-3/388

Mana şahidinin eteğine hiç kimse el süremez. Gerçi fikrin başını elbise yakası gibi çeken çok olur. Maddeye el sürülebilirken manaya el sürmek mümkün değildir. Manaya tanıklık yapılamazken madde âlemine tanıklık yapılabilir. Ama mana âlemi ile ilgili fikir yürütmek mümkündür. Eteğinden tutmak ile mana âlemi hakkında net fikirler beyan edilemeyeceğinden bahsetmektedir. Giribane çeker ile de bu mana âlemi hakkında net bulgulara ulaşma adına bir çok fikir ortaya atılabileceği belirtilmektedir. Beyit:

Dâmen-i şâhid-i ma‘nâya biri dest uramaz

Çog olur gerçi ser-i fikri girîbâne çeker

K.12-11/31

Taze gül, eteğini paşa hazretlerinin kapısının toprağına saçmak için inciler ve değerli taşlarla doldurdu. Yeni açmış gülün eteği, yani bulunduğu ova, çeşit çeşit ve renk renk çiçeklerle doludur. Bu çiçekler, inciler ve değerli taşlara benzetilmiş. Bahçenin görevi, kasidenin memduhu olan Ali Paşa hazretlerine bütün güzelliğini sunmaktır. Beyit:

Dâmenin dürr ü cevahirle pür itdi gül-i ter

Ki ide hâk-i der-i Hazret-i Pâşâya nisâr

K.18-26/41

Diğer şairlerin şiirleri pişkindir, olgun ve zevk okşayıcıdır. Fakat pişkin soğandır, eğer bu şiirler kasidedeki beyitler ham henüz olgunlaşmamış kusurlu sayılırsa ham anbedir yine de değerlidir. Beyit:

Ham var ise eger micmere-i nazmumda

Dâmen-i lutfun anı setr ider ey fahr-i kibâr

K.18-51/43

Düğme:

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde düğme kelimesi yer almaktadır.

Goncalar düğmelerini çözdü, yasemin çiçeği de göleğini parçalayarak göğsünü açtı bahar oldu diye. Beyit:

Goncalar düğmelerin çözdi bahâr oldı diyü

Sînesin açdı girîbânını çâk itdi semen

G.358-5/321

Sabah rüzgârı yasemin çiçeğinin gümüşten göğsünü açtı. Gül bahçesinde dikenin tırnağı gülün düğmelerini çözdü. Sabah rüzgârı gülleri ve bütün çiçekleri açar. Bu, şiirde çok sık kullanılmıştır. Aslında çiçekler sabah gün doğduktan sonra açılır. Yasemin beyaz bir çiçek olduğu için göğsüne gümüş gibi beyaz denmiş. Gülün düğmelerinin açılması, gülün gömleği denilen goncanın üstündeki yeşil yaprakların yırtılıp açılmasıdır. Bu da sabah rüzgârının görevi olarak düşünülmüştür. Beyitte bu işi dikenin tırnağı yapıyor; kanatıyor ve böylece kırmızı gül ortaya çıkıyor. Gülün

düğmeleri sabah vakti goncanın üzerindeki çiğ taneleridir. Düğmelerin inciden oldukları söylenmek istenmiş; inci ve çiğ tanesi donmuş bir damla sudur. Beyit:

Semenün sîne-i sîmînin açup bâd-ı seher
Çözdi gül-şende gülün dügmelerin nâhun-ı hâr

K.18-13/40

Sünbül çapkınca külahını yana büktü ve göğsünün düğmelerini baştan ayağa çözdü. Sünbülün eğimli hali yana bükülmüş külaha, çiçekleri de çözülmüş düğmelere benzetilmiştir. Beyit:

Şeh-levendâne şikest eyledi tarf-ı külehin
Gögsinün dügmelerin çözdi ser-â-ser sünbül

K.24-2/62

Goncalar içerisinde taze gül yaprağını gizleme, düğmelerini çöz de yani seyredelim göğsünü. Beyit:

Goncalar içre nihân eyleme gül-berg-i terün
Ya‘ni seyr eyleyelüm sîneni çöz dügmelerün

G.277-1/271

4.2.2.2.3. Giyeceklerle birlikte kullanılan eşya

Nikâb, hicâb, perde.

Nikâb: Kadınların yüzlerine örttükleri örtüye denir ki iki göz deliği bulunur. Nikâb bütün yüzü örter, bulunan iki delikten görüş sağlanır. İki kişinin ansızın yüz yüze karşılaşmasına, bozuk taşlı yola, vücudun karın bölgesine de denir. Ayrıca çok âlim, her konuda bilgili kimselere de nikâb denilir.

Bâkî Dîvânı’nın beş yerinde nikâb kelimesi yer almaktadır.

O simsayah kakülleri o gül yanaklıya örtü olsa, o sevgiden kendinden geçen sünbül suya kanmış olur. Beyit:

Olsa zülfî o gül-ʿizâra nikâb

Olur aşûfte sünbül-i sîr-âb

G.19-1/112

O ay yüzlü güzelin dünyayı süsleyen güzelliğinin örtüsünü kaldırdım. Kitap açıp fal baktım, halim falda çok uğurlu çıktı. Beyit:

Cemâl-i âlem-ârâsından ol mâhufı nikâb açdum

ʿAceb ferhunde geldi fâl-i ahvâlüm kitâb açdum

G.320-1/298

Hicâb: Bir şeyi örten perde demektir, iki şey arasındaki perde, engel ve sıkılma, utanma mânâlarındadır. Dünyayı saran Kaf Dağından ötede bulunduğuna inanılan bir dağın da adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde hicâb kelimesi yer almaktadır.

O güzeller sultanı kendini gözlerden öyle gizlemiş ki binlerce ululuk perdesi ardında artık yüzünü göstermez oldu. Beyit:

Biri hicâb-ı kibriyâ ardında göstermez yüzin

Kendüyi gözlerden ol sultân-ı hûbân gizlemiş

G.214-7/232

Gökyüzünün sultanı güneş, bazen bulut perdesinin arkasına girip saklanır ve senin iyiliğini, bağışlarını aklına getirdikçe utancından terler. Beyitte Kanunî'nin cömertliği ve bağışı mübalağa sanatıyla anlatılıyor. Göğün bulutlarla kaplanması, yani karalara bürünüşü de Kanunî'nin ölümünün üzüntüsüne bağlanarak güzel bir sebebe dayandırılmıştır. Güneşin padişahın iyiliği ve cömertliğini anıp bulutların arkasına

saklanarak utançtan terlemesi ile de yağmur yağdığı anlatılmış. Yağmurlu, puslu hava, edebiyatta daima yas işareti olarak kullanılmıştır. Aslında dünyayı ısıtıp aydınlatan ve hayat veren güneştir. Bu, insanlara büyük bir iyilik ve cömertliktir. Beyitte güneş, padişahın cömertliği ve halkına iyiliğinin ne kadar çok olduğunu düşünerek utanmış ve utançtan terlemiş.Yağmurun yağması da, hayatın sürmesi için bir başka iyiliktir. Beyit:

Gâhi hicâb-ı ebre girür husrevâ felek
Yâd eyledükçe lutfunı terler hicâbdan

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân V-4/78

Perde: Yüze örtülen şey, peçe, örtü, nikap mânâsında olup, mûsikî âletlerinin kolundaki bendlere de perde denilir. Makam, sesin tizlik ve pestliği mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın on yedi yerinde perde kelimesi yer almaktadır.

Zevk ve eğlence kilimine yeni gün nazlanarak ayak bastı ve çiçekler de yokluk sarayının perdelerinden açığa çıktı. Nevruz ile birlikte kâinat canlanır, yepyeni bir renge yepyeni bir simaya bürünür. Tabiat yokluktan/ademden varlığa yol alır nevruzla birlikte, kışın bahara yolculuğu da bu minval üzeredir. Beyit:

Bisât-ı 'ayşa kadem basdı nâz ile nev-rûz
Şükûfe perde-sarây-ı 'ademden itdi bürûz

G.198-1/222

Gülün eteği Yusuf'un gömleği gibi yırtılmış. Halbuki Zeliha'nın hilesi perdecinin hafif bir rüzgarı gibiydi. Gül tomurcuk halden erginliğe ulaşırken taç yaprakları parçalanır, bu parçalanmayı Yusuf peygamberin gömleğinin parçalanmasına teşbih etmiş. Nasıl ki hafif bir rüzgar gülü olgunluğa ulaştırarak onun güzelliğinin ortaya çıkmasına vesile olmuş ise Zeliha da Yusuf peygamberin güzelliğini ortaya çıkarmıştır. Beyit:

Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi dâmânı çâk olmış

Nesîm-i perde-der kıldı meger mekr-i Zelîhâyı

K.15-6/36

4.2.3. EV EŞYASI VE ALET EDEVAT OLARAK KULLANILANLAR

4.2.3.l. Ev eşyaları

4.2.3.1.1. Döşeme ve benzeri eşyalar

Raht, ferş, bisât, bûriyâ, bister, beşik, mehd.

Raht: Giyecek, örtünecek şeyler, kap kaçak gibi ev eşyalarına, ağırlık tabir edilen şeylere, yiyecek ve gıda maddelerine ve ata denilir.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde raht kelimesi yer almaktadır.

Keder yarası, gönlün kıymetini ve akıp giden eğeri gözetler. Gözcü oldu meğer can evimi gözetler. Sevgili âşığın can evini gözetlemektedir. Beyit:

Dâg-ı gam nakd-ı dil ü raht-ı revânum gözedür

Dîde-bân oldı meger hâne-i cânum gözedür

G.68-1/142

Geminin varını yoğunu gazap ateşine yaksın diye koğucular gidip padişaha duyurdular. Beyit:

Raht u bahtın zevrakun hışm âteşine yakmaga

Vardılar gammazlar şâh-ı cihâna çakdılar

G.117-3/173

Âşığın mâsivâda gözü yoktur. Sürekli ondan gayrısını yok eder içerisinde, dil hânesine ondan gayrısının girmesine müsaade etmez. Aşk sıkıntısının içini dışını sevdiği için temizler ondan gayrısını yok eder. Beyit:

Gayrıdan hâlî anun'çün eyledüm dil hânesin

Tâ senün raht-ı gam-ı ‘aşkun içine taşına

G.421-2/361

Ferş: Ev eşyalarından döşeme tabir olunan halı, kilim, keçe gibi şeylere verilen isimdir. Yaymak, döşemek demektir. Nebatı çok olan mahalle, geniş yere de denir.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde ferş kelimesi yer almaktadır.

Yabani gülün yaprakları sebze bahçesinin avlusuna saçıldı. Bağın sarayının döşemesi talihin gökyüzüne/çatısına benzedi. Bağın içerindeki sarayın döşemesinin güzelleşmesine yabani gülün yaprakları vesile olmuştur, onu öyle bezemiş süslemiştir ki adeta talihin çatısı gibi olmuştur sarayın döşemesi. Beyit:

Saçıldı sahn-ı sebzeye nesrin varakları

Sakf-ı sipihre benzedi ferş-i sarây-ı bâg

G.226-4/239

Gül bahçesinin içinin döşemesi ham gümüşten bembeyaz iken, çimen yine zümrüt döşeğini döşedi. Ham gümüş, katışıksız saf gümüştür; beyaz ve yumuşaktır. Zamanla oksitleşir ve kararır. Gümüş, bakır, çinko vs. gibi maddelerle alaşımlar yapılarak kullanıldığında beyaz rengi de değişir. Gül bahçesinin ham gümüşle döşenmesi, karla örtülü olmasıdır. "Çemen zümrüt renkli döşeğini döşedi" derken "yine" denmesi, yeşil örtünün her yıl bahar gelince yeniden döşenmesindendir. Yeşil otlar zümrütten bir döşeğe, kar da ham gümüşe benzetilerek teşbihler yapılmış. Beyit:

Döşedi yine çemen nat‘-ı zümürrüd-fâmın

Sîm-i ham olmış iken ferş-i harîm-i gül-zâr

K.18-3/39

Ey ulu kişi, bahçenin yoluna sarı yaprak düşmüş değildir. Gökteki ay senin geçeceğin yola yüzünü kilim gibi koymuştur. Beyit:

Râh-ı bâga berg-i zer düşmiş degüldür ser-verâ

Reh-güzârunda yüzin ferş itdi mâh-ı âsmân

K.22-21/57

Devlet sarayının avlusu her mermerinin döşemesinde bahtın yüzünü gösteren aynadır. Osmanlı'nın bu döneminin ikbalini ve büyüklüğünü beyit bu şekilde tasvir etmiştir. Sarayın her bir mermeri talihin, mutluluğun, refahın aynada yansıması gibi halka sürur verdiğini belirtmektedir. Beyit:

Âyînedür ki sûret-i ikbâli gösterür

Sahn-ı sarây-ı devleti ferşinde her ruhâm

K.23-26/61

Bisât: Ferş gibi, halı, kilim döşeme mânâsındadır. Ayrıca, büyük yayvan kazan veya tencereye de bisât adı verilir.

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde bisât kelimesi yer almaktadır.

Zevk ve eğlence kilimine yeni gün nazlanarak ayak bastı ve çiçekler de yokluk sarayının perdelerinden açığa çıktı. Nevruz ile birlikte kâinat canlanır, yepyeni bir renge yepyeni bir simaya bürünür. Tabiat yokluktan/ademden varlığa yol alır nevruzla birlikte, kışın bahara yolculuğu da bu minval üzeredir. Beyit:

Bisât-ı 'ayşa kadem basdı nâz ile nev-rûz

Şükûfe perde-sarây-ı 'ademden itdi bürûz

G.198-1/222

O talihi yaver giden Padişah'ın başarıları yeryüzünün düzlüğüne emniyet ve huzur yaygısını yaydı. Felek ona ne kadar saygı gösterse yeridir. Beyit:

Bisât-ı emni bast itdi basît-i arza ikbâli

Ne denlü kılsa taʿzîmi felek ol şâha erzâni

K.14-7/33

Bağda bahçede, sabah vakti çimenin yaygısına sonbahar yaprağından çiy taneleri damladıkça… Beyit:

Bâg u bustân içre tâ ola bisât-ı sebzeye

Subh-dem berg-ı hazândan katre-i şeb-nem çekân

K.22-33/58

Bûriyâ: Hasır demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde bûriyâ kelimesi yer almaktadır.

Eğlence ve içki meclisinin döşeği gösterişsizdir. Cennet avlusunda hasırı ne yapsın. Beyit:

Bî-riyâdur bisât-ı ʻayş u safâ

Sahn-ı cennetde bûriyâ nʻeyler

G.164-5/204

Bister: Döşek

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde bister kelimesi yer almaktadır.

Sana has olan odanın toprağı ile eşiğinin taşı, hasta gönüllü âşık Bâki'ye yastık ve döşek olarak yeter. Âşık için bundan daha mutlu ne olabilir ki sevgilinin hariminin toprağı döşek, eşiğinin taşı ise yastık, artık âşık için huzurlu bir dem… Beyit:

İşigün taşı ile hâk-i harîmün besdür

Bâkî-i haste-dile bâliş ü bister yirine

G.422-7/362

Yasemin kokulu saçın yanaklarının üstünde yatar. Sanki sünbül taze gülden kendine döşek edinmiştir. Beyit:

Ruhların üzre yatur zülf-i semen-sâ gûyâ

Gül-i terden idinür kendüye bister sünbül

K.24-39/65

Beşik:

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde beşik kelimesi yer almaktadır

O sevgili salınmayı beşikten öğrendi. Her yetişkin olmayan çocuk gibi salınarak gezer. Beyit:

Dil-ber beşikden ögrenür oldı salınmagı

Her tıfl-ı nâ-resîde hırâmân olup gezer

G.138-4/187

Mehd: Beşik karşılığındadır. Mehd kelimesinin ayrıca yaymak, döşemek, kazanıp kâr etmek anlamları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde mehd kelimesi yer almaktadır.

Bahar yağmurunun dadısı gül bahçesinin beşiğinin üzerine geldi. O çoçuk olan gonca ağzını açtı memesine meyletmek istedi. Beyit:

Mehd-i gül-zâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr

Tıfl-ı gonca agzın açdı meyl-i pistân eyledi

K.7-4/22

4.2.3.1.2. Sofra ve mutfak eşyaları

Yemeklerde kullanılanlar.

Sofra, hân, tabak, tas, kûze.

Sofra: Arapçada sefere çıkan kimsenin yanma aldığı azık mânâsında olup, yiyeceklerin sarıldığı değirmi deriye, yolcuların yemek yerken yaydıkları meşinden yapılmış örtüye alem olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde sofra kelimesi yer almaktadır.

Hiç teklif etmeden saba rüzgarı gelir ve bir gün ortalığı talan eder. Çemen meclisinde güya gül sofrası talan edilmiştir. Beyit:

Tekellefsüz gelür bâd-ı sabâ târâc ider bir gün

Çemen bezminde gûyâ süfre-i gül h^{v}ân-ı yagmâdur

G.127-3/180

Eğlence meclisinde tam zamanıdır gül sofrası açılsın. Yeridir eğer nergis eline altınlı itaat düşüncesini almışsa. Beyit:

Demidür bezm-i safâda açıla süfre-i gül

Yiridür nergis alursa ele râm-ı zerrîn

G.392-2/342

Mumluğun sofrasıdır, görünen ayın etrafındaki parlaklık değildir. Aşk meclisine ay çırasını koydular. Beyit:

Şem'-dân süfresidür hâle degüldür görinen

Kodılar encümen-i 'aşka çerâg-ı kameri

G.512-2/419

Mühür bu zaman içinde dünyaya gelseydi, cömertik sofrandan faydalanmak istediğini söylerdi. Beyit:

Hâtem bu devr içinde geleydi cihâna der

İtmek dilerdi süfre-i cûdundan igtinâm

K.23-32/61

Hân: Sofra, üzerinde yemek yenen sini, tepsi karşılığındadır.

Bâkî Dîvânı'nın on üç yerinde hân kelimesi yer almaktadır.

Hiç teklif etmeden saba rüzgarı gelir ve bir gün ortalığı talan eder. Çemen meclisinde güya gül sofrası talan edilmiştir. Beyit:

Tekellefsüz gelür bâd-ı sabâ târâc ider bir gün

Çemen bezminde gûyâ süfre-i gül h^{v}ân-ı yagmâdur

G.127-3/180

Laleler bağın harem dairesinin avlusuna dizilerek süs olmuş sanki hükümdarın sarayında kâse kâse dünya nimetleridir. Osmanlı avlularındaki süsü ve ihtişamı laleler gösterirmiş, Bâkî de bu durumu şiirine taşımıştır. Beyit:

Dizilmiş lâleler sahn-ı harîm-i bâga zeyn olmış

Sarây-ı şâhda san kâse kâse h^{v}ân-ı yagmâdur

G.135-4/186

Güzellik, gümüşten bir tabak olarak tasavvur edilen sevgilinin bulunduğu bir sofradır. Beyit:

Meger h^{v}ân -ı melâhatde gümişden bir tabakdur ol

Açılmış ak güldür ya letâfet gül-sitânında

G.448-3/377

Rakibe her zaman visalinin sofrasını sunup da bana kederini gıda eyleme, lütfet.

Beyit:

Sunuben h^{v}ân-ı visâlüni rakîbe her dem

Gamunı bana gıdâ eyleme ihsân eyle

G.475-2/395

Bolluk ve bereket ülkesinin tek sahibi odur. Denizlerin ve madenlerin mahsulleri onun bağış sofrasına dökülmüştür. Beyit:

Sâhib-vücûd-ı memleket-i lutf u cûd o kim

Mebzûl h^{v}ân-ı lutfına mahsûl-i bahr u kân

K.1-18/4

Gönül ehli sıkıntının azıksız köşesinde yatar. Felek ise ihsan sofrasını cahil insana kurar/çeker. Gönül ehli her zaman sıkıntı içerisindedir. H^{v}ân-ı ihsâna ulaşmak için gayrettedir. Zahmet olmadan rahmet olmayacağı içindir ki eziyete katlanır. Felek ise cevr ü cefa etmekten geri durmaz. Azıksız köşede nefis terbiye edilir ve ancak bu şekilde gönül ehli olunabilinir. Nefsin arzusu mal, mülktür. Nefis cahil kimseye tesirini kolaylıkla gerçekleştirir. Âlim kimse ilmiyle âmil olmalı ve nefse aman vermemelidir. Burada âlim ile cahil kimsenin kıyası söz konusudur. Beyit:

Ehl-i dil gûşe-i bî-tûşe-i mihnetde yatur

H^{v}ân-ı ihsânı felek merdûm-i nâ-dâne çeker

K.12-12/31

Tabak:

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde tabak kelimesi yer almaktadır.

Bâkî yüce sultanın ayak bastığı yere saçmak için yakuttan tabak içerisinde taze inciler ve elinde gül tutar. Beyit:

Bâkî nisâr-ı makdem-i sultân-ı ‘âlî-şân içün

Destinde şâh-ı gül tutar la‘lîn tabak lü‘lû-yı ter

G.78-5/149

Güzellik, gümüşten bir tabak olarak tasavvur edilen sevgilinin bulunduğu bir sofradır. Beyit:

Meger h^{v}ân -ı melâhatde gümişden bir tabakdur ol

Açılmış ak güldür ya letâfet gül-sitânında

G.448-3/377

Her seher vakti feleğin zümrüt renkli avlusuna güneş altın tabaktan inciler saçmakta… Avlunun o rengi almasındaki sebep güneşin ışıklarından kaynaklanmaktadır. Beyit:

Her seher sahn-ı zümürrüd-gûn-ı gerdûn üstine

Âfıtâb altun tabakdan tâ ola gevher-feşân

K.22-34/58

Tas:

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde tas kelimesi yer almaktadır.

Sevgili bir meclis kurar mı ki orada gönül gamla doludur, felek elinden tas tas acıyı içmeye her zaman hazırdır. Beyit:

Yâr bir meclis kurar mı kʿanda bu gamgîn gönül

Devr elinden tas tas aguyı bir dem içmeye

Kıta'lar 14-1/445

Âh edişimin ateşli kıvılcımı ile her gece bela meclsinde dönen talihin çelik tası altınla işaretlenmiş kadehimdir. Beyit:

Şirâr-ı nâr-ı âhumla sipihrün tâs-ı pulâdı

Döner her şeb belâ bezminde câm-ı zer-nişânumdur

G.128-4/181

Düşmanın kederinin su kabının şaşkınlığını ağlatarak; mühür, talihin pençesini tavla kutusunun bestesi yapar. Beyit:

Zâr u ser-geşte-i tâs-ı gam idüp düşmenünün

Pençe-i bahtın ider beste-i şeş-der hâtem

K.19-32/46

Kûze: Çanak, desti, bardak demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde kûze kelimesi yer almaktadır.

Sonsuz bir güzelliğe sahip yüzündeki ağzın tamamen Kevser suyuyla dolu yakuttan bir çanak gibidir. Beyit:

Bihişt-i câvidânîdür cemâlün ol dehen güya

Leb-â-leb âb-ı Kevserle tolu bir la'lden kûze

G.417-3/357

İçeceklerle kullanılanlar.

Ayag, kadeh, cam, şişe, mînâ, sağar, peymâne, piyâle, surâhî, hum.

Ayak (ayag): Yürümemize yarayan malum uzvumuzun adıdır. Farsçada "eyag" şeklinde, büyük ayaklı kadeh mânâsında kullanılır. Kelime Türkçeden Farsçaya, Farsçadan da tekrar kadeh manasıyla Edebiyatımıza geçmiştir.

Bâkî Dîvânı'nın on üç yerinde ayak/ayag kelimesi yer almaktadır.

Ey saki, sevgilinin gam toplantısında can ve gönül yandı yakıldı. Elini kıpırdat, ayağını yürüt, toplantıdaki dostlar susadılar. Beytin ikinci mısraındaki "yaran teşnedür" sözüyle toplantının kalabalık olduğu izlenimi verilmiş. Oysa toplantıda can ve gönül, bir de saki vardır. Dostlar dediği de can ve gönüldür. Bu ikisi gam meclisinde oturmuş yanıyor, acı çekiyor ve sevgilinin yokluğundan yakınıyorlar; aynı zamanda susuzluktan sızlanıyorlar. Aslında Bakî yalnız başına oturmuş, sevgilinin yokluğunda acı çekmekte

ve içki sunacak birini beklemektedir. Toplantıda saki olmadığı gibi, zaten toplantıda yoktur. Yandı yakıldı sözünden canın yandığı ve gönlü de yaktığı anlaşılıyor. "Sür ayağı", hem ayağını sür, yürü; hem de kadehi sür, ver anlamlarında tevriyeli kullanılmış. Beyit:

Bezm-i gamında cân u dil yandı yakıldı sâkıyâ
Depret elün sür ayagı meclisde yârân teşnedür

G.69-4/143

Rintler köpük gibi kadehin yüzüne baktılar; şarap gibi meclisteki içki dağıtan güzelin ayağına aktılar. Köpük kabarcığını göze benzetiyor. Kadehindeki içkinin üstünde yâni yüzünde oluşunu "yüzüne bakmak" deyimiyle ifâde ediyor. "Ayağa akmak" deyimi bir kimseden bir şey elde etmek için ayağına kapanıp yalvarmak için ona devamlı olarak gitmek anlamını ifâde ediyor. Beyit:

Rindler câmun habâb-âsâ yüzine bakdılar
Mey gibi sâki-i bezmün ayagına akdılar

G.117-1/173

Rakibin elinde sevgilinin kadehini görünce Bâkî üzüntüden yakasını çekip parçaladı. Beyit:

Görüp agyârun elinde ayagın dil-dârun
Bâkî gamdan çeküben yakasını çâk eyler

G.188-5/216

Kadeh: İki insanı kandıracak büyüklükteki su kabına denir. Ağaçtan, topraktan veya camdan yapılmış kâse, bardak, çanak karşılığındadır.

Bâkî Dîvânı’nın yirmi beş yerinde kadeh kelimesi yer almaktadır.

Kadeh dolup da sarhoşlar toplantısını dolaşmağa başlayınca, çepçevre oturan rindlerin halkası gökyüzü, kadeh de onun parlak ayına benzer. Eski içki toplantılarında halka biçiminde çepçevre oturulur ve toplantıda dolaştırılan tek kadehten içilirmiş. Oturma biçimine ve kadehin dolaşmasına devr-i meclis denir. Çarh ise çark, gökkubbesi ve baht, tâli anlamlarında kullanılır. Beyit:

Pür olup devr idicek meclis-i mestânı kadeh

Çarh olur halka-i rindân meh-i tâbânı kadeh

G.32-1/120

Kadeh içki ve eğlence göğünün uğurlu bir yıldızı iken yine de Merih yıldızı gibi durmadan kan döker. Göğün eğlence ile ilgili yıldızı Zühredır. Toplantıların kadeh sunan sakisi, çalgıcı ve oyuncusudur Beyitte kan dökmesi şarap doldurması demektir Merih ise küçük uğursuz yıldızdır. Ordu komutanıdır. Kan dökücüdür ve kırmızı renge hâkimdir. Beyit:

Felek-i işrete bir ahter-i ferhunde iken

Yine Mirrîh-sıfat turma döker kanı kadeh

G.32-2/120

Kale bedenleri gibi, insan bedenleriyle çepçevre bir hisar halindeki içki toplantısı, bir içki ve eğlence şehridir. Bu şehrin en tanınmış güzeli de kadehtir. Beyitte ayrıca âfet olan kadehin dolaştıkça herkesi sarhoş ettiği ve insan bedenlerinin kale gibi üst üste devrildiği söylenmiştir. Beyit:

Meclis-i mey ki bedenlerle hisâr olmışdur

Şehr-i işretdür anun âfet-i devrânı kadeh

G.32-3/120

Toplantının halkası saflık câmiinin çenberidir. Kadeh ise içindeki renkli su ile o câmiin çenberine asılmış parlak kandilidir. Beyit:

Devr-i meclis ki safâ câmiʿinün çenberidür

Âb-ı rengîn ile kandîl-i fürûzânı kadeh

G.32-4/120

Ey Bâkî, içki toplantısındaki rintlerin halkası, Cem'in yüzüğüdür. Onun üstündeki Bedahşan yakutu da kadehtir desem yaraşır. Cem adı şiirde şarabı bulan İran şahı Cemşid, mühürden bir yüzüğü olan Süleyman peygamber, İskender-i Zülkarneyn ve Büyük İskender yerine kullanılır. Cem, kadehle birlikte Cemşid'i, yüzükle birlikte Süleyman peygamberi, âb-ı hayat yanında İskender-i Zülkarneyn'i, âyîne ile kullanılırsa Büyük İskender'i anlatır. Beyit:

Yaraşur halka-i rindâna disem ey Bâkî

Hâtem-i Cemdür anun laʿl-i Bedahşânı kadeh

G.32-5/120

Kadeh kızıl şarap rengiyle kan ağlamakta, def o şevk ile sinesini dövmekte, ney ise içli içli yanık yanık inlmekte. Meğer meclis kişileri ve donanımlarıyla baştan başa aşk derdi ve aşk acısına tutulmuş. Beyit:

Kadeh kan ağlayup def sîne döger ney figân eyler

Meger derd ü gam-ı ʿaşka olupdur mübtelâ meclis

G.208-4/228

Kadeh bir fıskiye, içki de su olmuş. Rintlerin (daire biçiminde oturarak oluşturdukları) halkası onun havuzu. Ey Bakî! Bu haliyle meclisimiz, coşup kendinden geçme sarayına bir şadırvan olmuş, işret en güzel böyle tasvir edilebilirdi. Beyit:

Kadeh fıskıyye mey su halka-i rindân anun havzı

Sarây-ı şevka şadırvan olupdur Bâkıyâ meclis

G.208-5/227

Ey sevgili kadehden gayri dudağını öpen olmadığı gibi kemerden başka da belini saran biri yok. Beyit:

Kadehden gayrı bir la‘lün öper yok

Kemerden gayrı bilünü kucar yok

G.246-1/252

Bir iki gün kadehin sıkıntısını çekelim, belli bir zaman olur da zevk ve safasını süreriz. Beyit:

Bir iki gün çekelüm cevr ü cefâsın kadehün

Sürevüz bir dem ola zevk u safâsın kadehün

G.270-1/266

İçki kadehinin kırık olacağı belliydi, halk çoktan onun duasını okumuştu. Beyit:

Câm-ı mey böyle şikest olacagı bellü idi

Halk çokdan okumışlardı du‘âsın kadehün

G.270-3/266

Saki, Bâkî'ye sunacağın şarapla ferah ver, neşelendir. Tasa, keder ortadan kalksın. Yaşlının bir kadeh içip de gençleştiği şaraptan olsun. Beyit:

Bâkîye sâkıyâ ferâh vir ki fenâ bula terah

Şol meyi sun ki bir kadeh pîr içe nev-cevân ola

G.404-5/349

Lale çimenliklerde edindiği inci misali çiy tanelerini (bütün varı yoğu elindeki yegâne sermaye odur) kadehine doldurdu da altın biriktiren gonca gibi onları toplayıp saklamadı. Beyit:

Jâle nakdin kadehe koydı çemen bezminde

Cem idüp saklamadı gonca gibi zer lâle

G.466-7/389

Ey mühür, kadehin devretmesi kırmızı gül renkli şaraba halkadır. Kadehin dolu olması meyhanenin rindi için ne hoştur. Beyit:

Halkadur devr-i kadeh la'l şarâb-ı gül-gün

Rind-i mey-h^{v}âreye hôşdur tolu sagâr hâtem

K.19-7/44

Cömertliğinin kadehinden eğer çiçek bahçesine kadeh saçılsaydı, sünbül elinde nergis gibi altın kadeh tutardı. Beyit:

Cür'a-rîz olsa eger gül-şene câm-ı keremün

Tuta nergis-sıfat elde kadeh-i zer sünbül

K.24-27/64

Cam: Kadeh, piyâle, ayna ve şişeye denilir. Pencereye konan cama âyîne-i cam derler.

> *Câm:* Sırça, cam, şarap kadehi. Kadeh anlamında en çok kullanılan kelimedir. Birçok eşanlamlıları vardır (âb-gine, at kulağı, ayak, bat, çanak, deve tabanı, dostkân, fıçı, fincan, gûze, kum, ibrik, minâ, mubattan, kadeh, kap, kâse, peymâne, piyâle, rıtl, sağar, sebû, sifâl, sürahî, tas, tulum vs.). Ayrıca kelime birçok tamlamalar kurarak kullanılır (câm-ı billur, câm-ı lebrîz, câm-ı mey, câm-ı mînâ, câm-ı

sahbâ, câm-ı şarâb, câm-ı ruşen cam-ı sabuhî, câm-ı zerrîn, câm-ı gül-gûn, câm-ı ateş-renk, câm-ı gülrenk, câm-ı gülfâm, câm-ı işret, câm-ı la'lîn, câm-ı safa vs.). Kadehi bulan kişi Cem (Cemşîd)dir. Bu bakımdan Câm-ı Cem şeklinde veya ayrı olarak aynı beyitte çok kullanılır. Cam, sevgilinin dudağıdır, ağzıdır. Çünkü içi dolu olan bir sırça kadeh tıpkı dudak renginde görünür. Ayrıca buse, en az bir şarap kadar insanı kendinden geçirir, sarhoş eder. Böylece âşık dertlerini unutur. Üstelik sevgilinin ağzı acı sözlerle doludur. Nitekim şarap da acıdır. Cam aynı zamanda bir gonca veya güldür. Kırmızılığı yönünden ve çekiciliği nedeni ile bu ilişki kurulur. Cam, bazen de lâledir. Çünkü lâle, renk ve şekil yönünden ona çok benzer. Bazen de bir güneştir. Çünkü pırıltılı ve kızıl renklidir. Ayrıca durmadan döner. Sevgilinin güzelliği de baştanbaşa bir camı andırır. Çünkü âşığın kendinden geçmesine yol açar. Cam, zaman zaman göz olarak karşımıza çıkar. Çünkü âşığın gözü kızıl kan ağlayarak bir kadehe dönüşür. Göz, sevgilinin hayalî ile işlenip süslenmiştir. Tıpkı kadehlerin süslenmesi gibi. Divân edebiyatında şarap ve dolayısıyla cam, önemli bir yer tutar. Şâir sık sık kadehten bahseder. Bunun için elinde sınırsız imkânlar vardır. Bir vesile mutlaka bulur ve cam kelimesi veya eşanlamlılarını kullanarak çeşitli sanatlar yapar(Pala, 1999:78)

Câm-ı cihân-nümâ: Cem'in kadehidir. Yedi feleğin sırrını taşıyan bu kadeh temsilî yedi madenden yapılmıştır. Efsâneye göre bu kadehte bütün cihan seyredilebilirmiş. Şarabın verdiği keyfiyetten dolayı böyle

bir inanış yerleşmiş olmalıdır. Câm-ı kîtînümâ diye de anılır ve gönül yerine kullanılabilir(Pala, 1999:79)

Bâkî Dîvânı'nın yüz doksan dört yerinde cam kelimesi yer almaktadır.

Kadehin içindeki cevheri yitirdik ve bu gam bizi öldürüyor. Ey gönlümüze saki olan sevgili, gel imdat eyle ve nerede ise o cevheri arayıp buluver. Beyit:

Güher-i câmı yitürdük bizi gam öldüriyor
Sâkıyâ gel bulı vir kanda ise ara meded

G.40-3/125

Dostlarım, sakınıp korumadınız da işte en sonunda kadehi elden aldılar. Aman bari sırlara kimseyi vakfetmeyiniz. Beyit:

İhtirâz itmedünüz aldılar elden câmı
Vâkıf itmen sakınun kimseyi esrâra meded

G.40-4/125

Lâl gibi kırmızı dudağının sakisinin âşıklara sunduğu şu kadeh akla cila, kalbe safa, ruha da gıdadır. Beyit:

Aşk ehline şol câmı sunar sâkî-i laʿlün
Kim ʿakla cilâ kalbe safâ rûha gıdâdur

G.106-4/166

Ay kadehinin bir kubbe üstünde durmadan kırılmasının nedeni, âhımın topunun gürültüsünden yerin ve göğün titremesidir. Âşık öyle âh eder ki yer gök bu âh üzre titrer. Ay kadehi de elbette bu titreme üzerine kubbenin üzerinde duramaz. Kubbeden kasıt dünya, ay kadehinden kasıt ise aydır. Şair âhının tesirinden, bu âhın üzüntüsünden, kederinden ayın dahi ortalrda görünmek istememesini kast etmektedir. Beyit:

Kamer câmı bu eyvân üzre dâ‘im sındugı bu kim

Sadâ-yı tôp-ı âhumdan zemîn ü âsmân ditrer

G.139-3/188

Feleğin meclisinde dağıtılan bu kadehte bilmem nasıl bir hal var ki bir âşık o kadehten içse ta haşre kadar uyanmıyor. Beyit:

Nûş eylese bir âşık tâ haşre dek ayılmaz

Bezm-i felekün bilmem câmında ne hâlet var

G.171-3/207

Ey gönül, gül gibi sevinçli olmak dilersen kadehi bir an lale gibi elinden düşürme. Beyit:

Gül gibi olmak dilersen şâd u hurrem ey gönül

Lâle-veş elden düşürme câmı bir dem ey gönül

G.300-1/285

Saadet göğünün güneşi Selim Han’ın kadehinin feyzi binlerce lal taşı ocağa bağışlar. Beyit:

Hûrşîd-i âsmân-ı sa‘âdet Selîm Hân

Kim feyz-i câmı kâne bagışlar hezâr la‘l

G.311-8/292

Eğlence meclisi makamın olmuş, kadehinden çıkan sızıntı ise zemzem olmuştur. Meyhaneler Kâbe olmuş meyhanenin içki dağıtıcısı ise Kâbe’nin imamı olmuştur. Beyit:

Bezm-i safâ vü reşh-i câm bu zemzem olmış ol makâm

Mey-hâneler Beytü‘l-Harâm pir-i mugân şeyhü‘l-harem

G.318-3/297

Başkalarının elinden Cem'in kadehi gelmesin de sevgilinin elinden zehirli kadeh olsa bile gelsin. Beyit:

Câm zehr-âlûd ise gelsün kef-i dil-dârdan

Bâkıyâ agyâr elinden sâgar-ı Cem gelmesün

G.355-7/320

Evrenin nakşını kadehin saflığı arkasından kadehin verdiği safa ile seyreden kimse dünyayı gösteren aynanın yüzünü neylesin? Beyit:

Kâʿinâtun seyr iden nakşın safâ-yı câmdan

Safha-i Âyîne-i ʿâlem-nümâyı nʿeylesün

G.370-2/329

Irmak kenarı, sevgilinin dudağı ve kadehin kenarı olsa/varken, gül mevsiminde medrese ve mescit olur mu? Bunlara ne hacet… Âşığın gözünde mescit de medrese de yoktur. Âşık için varsa yoksa gül mevsiminde ırmak kenarında elinde kadeh ile sevgiliyle meşk etmek vardır. Beyit:

Mevsim-i gülde n'olur medrese vü mescidden

Leb-i cûy ü leb-i cânân ü leb-i câm olsa

G.435-3/369

Dudağın âşıkların meclisinde kadehle şarap içerse o hal ile kana girmemesi mümkün olmaz. Beyit:

Nûş-ı câm eyler iken meclis-i mestân içre

Lebün ol hâlet ile girmemek olmaz kana

G.437-2/371

Kılıç ve kalem sahibi kadeh ve mühür maliki ululukta Cem gibi olan vezir, ağır başlılıkta Cemşid gibi adaletlidir. Asaf, Süleyman peygamberin akıl ve tedbir sahibi

olmakla ünlü vaziridir. Bu isim edebiyatımızda büyük ve dirayetli vezir anlamlarında kullanılmaktadır. Beyit:

Sâhib-i tîg u kalem mâlik-i câm u hâtem

Âsâf-ı Cem-ʿazâmet dâver-i Cemşîd-vekâr

K.18-27/41

Kıymetli taşlarla süslü olan kadehlerin bulunduğu şaşılacak kadar muhteşem bir güzelliğe sahip olan bu süslü eğlence yerini Cem düşünde dahi görmedi. Beyit:

Murassaʿ câmlarla bir ʿaceb şâhâne meclisdür

Düşinde görmedi Cem böyle ʿişret-hâne-i zîbâ

K.27-5/73

İhtişamın ve debdebenin en büyük göstergesi Câm-ı cihân-nümâ ve Âyine-i Sikender'den başkası olamaz. Sarayın kadehi öyle gösterişlidir ki câm-ı cihan-nümâ ile boy ölçüşecek durumdadır. Bâkî şiirlerinde yer yer dönemim ihtişamına dikkat çekmiş Kânûnî döneminin karakteristik özelliklerini yansıtmıştır bizlere. Beyit:

Câm-ı sarâyun olmadan el-hak safâ budur

Âyîne-i Sikender ü Câm-ı cihân-nümâ

G.4-2/104

Benim için içki toplantısı gül bahçesi, şarap kadehi de gül yerine geçer. Sürahinin boğazındaki lıkırtı bana bülbül nağmesi gibi gelir. Beyit:

Gül-sitân bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana

Kulkul-i halk-i sürâhî savt-ı bülbüldür bana

G.12-1/108

Herkesi mest eden şiirimin kadehi dünyayı ölümsüz bir şiir olarak dolaşır. Ey sevgili, şimdi biz de bu toplulukta devrin Câmî'siyiz. Câmî Abdurrahman (ölm.

1492/898): XV. yüzyılda yetişmiş İran'ın büyük âlim ve şairlerindendir. Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Neva'î'nin dostlarındandır. Onlarla birlikte yetişmiştir. Hacca gittiği sırada Fatih Sultan Mehmed 5000 altın göndererek İstanbul'a getirmeye çalışmıştı. Hüseyin Baykara'nın onun için yaptırdığı medresede dersler vermiş, hem bilgisi hem de sanatıyla devrinde çok tanınmış ve herkesten saygı görmüştür. Üç divanı, Heft Evreng adıyla 7 mesnevisi, Baharistan ve Nefehatü'1-üns başta olmak üzere 40'dan çok eseri vardır.Beyitte nazım kadehe, cihan bezme teşbih edilmiş. Bakî kendisini de Abdurrahman Câmî'ye benzeterek övmüş. Câmî nasıl kendi devrinin en büyük şairi ise, ben de bu devrin en büyük şairiyim diyor. "Şi'r-i Bakî", Bakî kalan ölümsüz şiir ve Bâki'nin şiiri anlamlarında; devran kelimesi de hem devir, zaman ve hem de kadehin dönmesi düşünülerek kullanılmış. Beyitte "bu bezm" sözüyle, bu toplantı, bu topluluk yani Osmanlı ülkesinin şiir dünyası anlatılmak isteniyor. Toplantıda kadeh devreder; ayrıca devri halinde yani çepçevre oturulur. Beyit:

Cihânı câm-ı nazmum şi‘r-i Bâkî gibi devr eyler
Bu bezmün şimdi biz de Câmî-i devrânıyuz cânâ

G.13-5/109

Güneş sevgilinin aşkının kadehinden öylesine kendinden geçmiş ki kendini duvardan duvara vurmakta. Sevgilinin aşkı kadehe benzetilmiş, güneş de kendini duvardan duvara vuran bir sarhoşa denk tutulmuştur. Mest ve harab eş anlamlı iki kelimedir. Harâbda daha fazla bir sarhoşluk anlamı vardır. İçki içilen meyhaneye harâbât denmesi de bu anlam nedeniyledir. Güneşin sevgiliye âşık olması güzelliği ve parlaklığını kıskanmasından kaynaklanmaktadır. Güneş ışığının duvarlara vurması olayını bu biçimde açıklamakta ve güneşin aşkını yansıtmaktadır. Beyit:

Şöyle olmış câm-ı aşk-ı yârdan mest ü harâb

Kendüsin dîvârdan dîvâra urmış âfitâb

G.20-1/113

Kırlarda laleler bir eğlence meclisinin kadehine benziyorlar. Ey sevgili sanki kırlara vardın diye çiçeklerin sultanı eğelneceye ruhsat vermişe benziyor. Beyit:

Lâleler bezm-i çemende câm-ı ‘işret gösterür

Devletinde husrev-i gül ‘ayşa ruhsat gösterür

G.51-1/131

Saf şarap kadehi gibi gönül kapan güzel nerede, lal renkli dudağı, inci dişi, gül renkli yanağı var. Dudak ile kastedilen şarabın kendisi, inci üzerindeki kabarcıklar, yanak da kadehtir. Beyit:

Câm-ı şarâb-ı nâb gibi dil-rübâ kanı

La‘lîn tutagı dür dişi gül-gûn yanagı var

G.53-5/133

Dudağının hayat verici suyuna can pınarı susamıştır. Dudağının kadehinden bir yudum sun, ona Ab-ı hayât bile susamıştır. La'l, değerli kırmızı yakut taşıdır ve dudak yerine kullanılmıştır. Dudak da âb-ı hayata teşbih edilmiş. Dudak lezzeti ve söze can verici özelliğiyle âb-ı hayata benzetilir. Ayrıca İsa da nefesiyle ve konuşarak hastaları iyileştirmiş, ölüye can vermiştir. Dudak, ikinci mısrâda da kadehe teşbih edilmiş. Dudak-kadeh-şarap benzerliği rengi ve sarhoş edici özellikleri bakımındandır. Susamış olan su ister. Sarhoş olan da susar. Sevgilinin dudağına, can da âb-ı hayat da susamıştır. Ab-ı hayatın susamasıyla büyük bir mübalağa yapılmış. Çünkü su susamaz. Dudak o kadar can verici ki âb-ı hayat bile onu istiyor. Dudakla su arasındaki ilişki ise açıktır; dudakla su içilir. Beyit:.

Âb-ı hayât-ı la'lüne ser-çeşme-i cân teşnedür

Sun cür'a-i câm-ı lebün kim Âb-ı hayvân teşnedür

G.69-1/142

Kimine göre içki kadehi devletin tâcıdır ve meyhanenin en itibarlı yeri ise izzet karyolası olur. Âşık için şan da şöhret de kadehte ve meyhanededir. Onun tacı kadehi, sarayı ise mey-gedesidir. Beyit:

Câm-ı mey sadr-ı mey-gede kimine

Tâc-ı devlet serir-i izzet olur

G.93-5/158

Izdırabın akşamında derdin karanlık sarayına oturmaktayız. Sabah vaktine ait olan kadeh sabah vakti parlayan güneşin ta kendisidir. Dert, keder, ayrılık âşık için zulmetse sevgili de parlak güneş misali olan câm-ı sabûhîdir. Sevgili âşığın zülûmatının hurşididir. Onun karanlık dünyasını aydınlatan sabah vakti gibidir. Beyit:

Şâm-ı gamunda sâkin-i zulmet-sarây-ı mihnete

Câm-ı sabûhî subh-dem hûrşîd-i enver kendidür

G.95-2/159

Rintler köpük gibi kadehin yüzüne baktılar; şarap gibi meclisteki içki dağıtan güzelin ayağına aktılar. Köpük kabarcığını göze benzetiyor. Kadehindeki içkinin üstünde yâni yüzünde oluşunu "yüzüne bakmak" deyimiyle ifâde ediyor. "Ayağa akmak" deyimi bir kimseden bir şey elde etmek için ayağına kapanıp yalvarmak için ona devamlı olarak gitmek anlamını ifâde ediyor. Beyit:

Rindler câmun habâb-âsâ yüzine bakdılar

Mey gibi sâki-i bezmün ayagına akdılar

G.117-1/173

Sakinin koluna ve elinde tuttuğu gül renkli kadehe bak, sanki gül dalı üstündeki bir taze güldür. Beyit:

Sâʿid-i sâkî ile câm-ı mey-i gül-gûna bak

Bir gül-i sîr-âbdur güya nihâl üstindedür

G.124-3/178

Bâkî dün geceki içkiden yine mahmur olmuşa benzersin, elindeki erguvan renkli şarap kadehi durmadan titriyor. Beyit:

Mey-i dûşîneden Bâkî yine mahmûra benzersin

Elünde turmayup câm-ı şarâb-ı ergavân ditrer

G.139-5/188

Ey Padişah, kaleminin kamışı dünya meclisinde azıcık dinlensin. Biraz da düşmana yokluk, ölüm şarabını hançerin içirsin. Beyit:

Şehâ bir dem ney-i hâmen cihân bezminde dinlensün

İçürsün düşmene câm-ı fenâyı bir zamân hançer

G.155-4/199

Ey içki dağıtan sevdiğim, gönül senin dudağının kadehine düşmüştür, gönül, sarhoş/süzgün gözünü gördüğünden beri şarap evine düşmüştür. Âşığın gönlü hep mest, hep şarap evindedir. Beyit:

Gönül câm-ı lebünle sâkıyâ âvâre düşmişdür

Görelden çeşm-i mestün hâne-i hammâre düşmişdür

G.173-1/208

Gel ey saki, böyle yüksek perdeden gönüller açan başka bir meclis bulunmaz. Hele şu damıtılmış saf içkiyle dolu kadehi getir de meclis şenlenmeye başlasın. Beyit:

Gel ey sâkî bulınmaz böyle ʿâlî dil-gûşâ meclis

Getür câm-ı musaffâyı kim olsun pür-safâ meclis

G.208-1/227

Şarabı ölümsüzlük bağışlayan ab-ı hayat, altın kadehi de dünyayı aydınlatan güneş, olsa ve hatta cennette de kurulmuş bulunsa içinde sevgili bulunmayan bir meclis benim için gerekmez. Beyit:

Şarâb âb-ı hayât u câm-ı zerrîn âfitâb olsa

Cinân içre gerekmez bana cânân olmasa meclis

G.208-3/228

Bu âlem içinde kadeh gibi ciğeri kanla dolmayan kim vardır ki. Hele bir bak, gül bahçesindeki gonca da öyle kırmızı lale de. Beyit:

Câm-veş kimdür bu bezm içre ciger-hûn olmayan

Gonca-i gül-zârı seyr it lâle-i hamrâya bak

G.239-4/248

Dünyada rahatlık denen içkinin peşinden koşarak zamanın sıkıntısına katlanma. Gül renkli bir kadeh, içi kan dolu gönlün sana yeter. Beyit:

Mey-i rahat dileyü çekme gam-ı devrânı

Câm-ı gül-reng yiter sana dil-i pür-hûnun

G.275-4/270

Ey meyhanenin bir köşesinde oturup bekleyenler gönlünüzde gam tutmayın. Eğlence meclisinde içinde kırmızı renkli erguvan çiçeğinden yapılmış içkiyi tutun. Gönüldeki gam yerine kadehte mey tutmak mestler için daha yeğdir. Beyit:

Ey sâkinân-ı mey-gede tutman gönülde gam

Bezm-i safâda câm-ı mey-i ergavân tutun

G.281-2/274

Eline değerli mücevherlerle süslenmiş kadehi al da için mutlukla dolsun. Eğlence meclisinin harem dairesine aydınlık içkisinin parıltısı ışıklar doldursun. Eğlence hayatının beyte yansıması. Mest olan kimse o mestlikle dünya sıkıntısından uzaklaşır, dertlerinden bir an olsun kurtulur. Bu vesileyle derûnu mutlulukla dolar. Beyit:

Ele câm-ı musaffâ al derûnun pür-safâ olsun

Harîm-i bezmüne tâb-ı mey-i rûşen ziyâ olsun

G.350-1/316

Âşık asla sevgilinin peşini bırakmaz. La'l renkli şarap kadehine ulaşmak için ona benzediğinden dudaklarının anarak meyhanecinin köyünü ev ev aramaktadır âşık. Ne büyük aşk, sevdiği için ev ev dolaşmakta. Beyit:

Yâd-ı lebünle câm-ı mey-i la'l-fâm içün

Kûy-ı mugânı geşt iderin hâne hâne ben

G.357-3/321

Ey gönül! Sevgilinin aşk şarabının kadehini öylesine iç ki, gök kubbeleri güm güm ötsün; başında meyhaneler dönsün. Felekler iç içe gök kubbeleridir. Çok içenin başı döner, gök kubbesi, meyhane ve her şey döner. Başı zonklayarak ağrır. Kubbeli binalarda ses güm güm öter, yankılar yapar. Beyitte meyhane anlamında humhâne denmesi, hem küpün yuvarlaklığını anlatmak, hem de küpler dolusu şarap içildiğini belirtmek içindir. Eski meyhanelerde müşterilerin oturduğu yerde şarap küpleri de bulunurdu. Bu yüzden meyhaneye humhâne denmiştir. Öte yandan "hum" sesi, beyitte güm güm sesi ile benzer bir ahenk oluşturmaktadır. Aslında beyitte ilk bakışta sanıldığı gibi, bir meyhane, çok içilen şaraplar, başı dönen ve ağrıdan zonklayan sarhoşlar

yoktur. Bâkî’nin sözünü ettiği şarap aşk şarabıdır. Aşkın şaraba teşbihinin nedeni onun da âşığı sarhoş etmesidir. Bu aşk şarabını içecek ve kendisinden geçecek olan da insan değil, soyut bir kavram olan gönüldür. Beyit:

Dilâ câm-ı şarâb-ı aşk-ı yâri şöyle nûş it kim
Felekler güm güm ötsün başuna hum-hâneler dönsün

G.391-2/341

Ey Bâkî, sakinin yanağının görüntüsünü şarap kadehinde gören şafak vaktindeki parlak güneş sanır. Beyit:

Bâkî şafakda mihr-i münevver sanur gören
‘Aks-i ‘izâr-i sâkîyi câm-ı şarâbda

G.469-6/391

Aşk şarabının tortusuyla meclisdekileri sulasan da bu boşuboşuna kavga barışla sona erse. Kavga dediği düşünce faklılıklarından ortaya çıkan tartışmlar, çekişmek hatta savaşlardır. Aşk gelince akıl gidecektir. Muhabbetin olduğu yerde kavga bulunmaz. Beyit:

Câm-ı aşkun cür‘asın kılsan bu bezm ehline feyz
Sulha müncer olsa bu bîhûde gavgâ kâşkî

G.496-6 /409

Meclisinde baht şarap sunucu, talih arkadaş olsun. Feleğin bardağı da altın işlemeli çelik kadeh. Beyit:

Bezmünde baht sâkî vü ikbâl hem-nişîn
Câm-ı sipihr sâgar-ı pûlâd-ı zer-nişân

K.1-42/6

Bayram ve gül sohbet arkadaşı oldu ve hilal de onlara altın bir kadeh sundu. Göklere sarhoşça naraları çıksa yeridir. Bayram neşe eğlence günleridir. İnsanlar en güzel elbiselerini giyer mesire alanlarına yönelir yıl boyu üzerlerine çöken rehaveti atmaya çalışır. Sohbet ortamının da başlangıcıdır bayram ve bahar mevsimi. Bayram günü ayın görünümüne göre tesbit edilir. Bayramın gelişi hilalin görünmesiyle başlar. Rank itibarıyla ay altın sarısına yakındır. Câm-ı zer özellikle seçilmiştir. Câm-ı zer sunulmasıyla gül ve bayram sarhoş naraları atmaya başlar. İçkinin verdiği mestlikle ne yapılacağı kestirilemez. Bu seslerin göğe yükselmesi de olağan bir durumdur. Beyit:

‘İd ü gül hem-sohbet oldı câm-ı zer şundı hilâl
Göklere çıksa yiridür na‘e-i mestân eğer

K.13-2/31

Senin yaratılışın, tabiatın, içki yerinin zevki ile Cem’in kadehi gibi biricik şahın devlet meclisinde meşhurdur. Beyit:

Meşhûr bezm-i devlet-i şâh-ı yegânede
Tab‘un safâ-yı meşreb ile Câm-ı Cem gibi

K.16-7/37

Gül-i ra’nâ, mahmurluğunu gidermek için sabah vakti eline gül renkli şarapla dolu akın kadehi almış. Gül-i ra'nâ, kırmızı şarapla dolu altın bir kadehe benzetilmiş. Güller sabah olmadan açar. Gülün açılması bir hüsn-i ta'lil ile açıklanıyor: Gül, sabah mahmurluğunu gidermek için şarap içiyor. Akşamdan içilen içkinin ertesi güne kalan sabah mahmurluğu bir kadeh şarap içmekle giderilir. Buna mey-i sabuh denir. Altın kadeh sarı, gül kırmızıdır. Gülü, içine kırmızı şarap konmuş altın bir kadehe benzetmesi, gülün iki renkli; gül-i ra'nâ olmasındandır. Beyit:

Câm-ı zerrîni tolu bâde-i gül-reng itmiş

Gül-i raʿnâ seheri kılmag içün def-i humâr

K.18-21/41

Şarap kadehinden dökülen damlalar elimizde mercan tespih olsun. Geliniz sofuluk gösterisinden ve iki yüzlülükten tövbe ederek kurtulalım. Kırmızı şarap damlaları mercan tespihe benzetilmiş. Tövbe için dua edilirken tespih çekilir. Bâkî, tespih yerine şarap damlaları bize yeter demiş. Ellerinden tespih düşmeyen zerk u riya sahipleri zahitler, ham sofulardır. Bâkî onlar gibi ikiyüzlü olmayalım diyor. Beyit:

Câm-ı mey katreleri sübha-i mercân olsun

Gelünüz zerk u riyâdan idelüm istigfar

K.18-24/41

Mühür, sevgilinin dudağının hayalinin eğlencesini akınla getirerek altın kadeh ile kırmızı şarap içsin. Beyit:

Eyleyüp ʿayş-ı hayâl-i leb-i dil-ber hâtem

Câm-ı zerrîn ile çeksün mey-i ahmer hâtem

K.19-39/47

Gamın neticesi bela olan kadehinin son yudumu beni kendimden geçirdi. Sonunda mihnet ve dert mahmurluğu başıma ağırlık verdi. Beyit:

Cürʿa-i câm-ı belâ-encâm-ı gam bî-hûş idüp

ʿAkıbet kıldı humâr-ı derd ü mihnet ser-girân

K.22-26/58

Cömertliğinin kadehinden eğer çiçek bahçesine kadeh saçılsaydı, sünbül elinde nergis gibi altın kadeh tutardı. Beyit:

Cür‘a-rîz olsa eger gül-şene câm-ı keremün

Tuta nergis-sıfat elde kadeh-i zer sünbül

K.24-27/64

Talihin zümrüt renkli kadehi döner ve halk sarayının eğlence meclisi yemyeşil dokuz kümbet olur. Şâhın çalışıp didinmesi daima halkın safâsı içindir. Talih, şahın yol arkadaşı olmalıdır ki halkın eğlencesi artsın. Beyit:

Sipihrün nitekim câm-ı zümürrüd-fâmı devr eyler

Olur ‘işret-sarây-ı halk tâ nüh günbed-i hadrâ

K.27-21/74

Kıymetli taşlarla süslü olan kadehlerin bulunduğu şaşılacak kadar muhteşem bir güzelliğe sahip olan bu süslü eğlence yerini Cem düşünde dahi görmedi. Beyit:

Murassa‘ câmlarla bir ‘aceb şâhâne meclisdür

Düşinde görmedi Cem böyle ‘işret-hâne-i zîbâ

K.27-5/73

Şîşe: Bildiğimiz şişe ve cam mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın on üç yerinde şîşe kelimesi yer almaktadır.

Gam meclisinde kanla dolu iki gözün sanki iki şişe şarap gibidir. Beyit:

Bezm-i gamda dü çeşm-i pür-hûnun

İki şîşe şarâbdur güya

G.14-4/110

Ayrılığının taşıyla ne zaman dökse gönül şişesini gözlerimden dökülen bu bitip tükenmeyen yaş nedir? Beyit:

Seng-i cevrünle ne dem dökse gönül şîşesini

Gözlerümden dökilür katre-i nâ-yâb nedür

G.172-3/208

Ömrünün yıllarının sayısı kumlar kadar olsa bu feleğin kum saati şişesi içinde bir saat kadar değildir. Beyit:

Olsa kumlar sagısınca ʿömrüne hadd ü ʿaded

Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir sâʿat gibi

Tahmîs-i G. S. Süleymân Hân IV-4,5/91

Minâ: Şişe, sırça, kuyumcuların kullandığı lâciverd mine demektir. Hile, ihanet, menfaat, bir şeye mahsûs olan keyfiyet mânâlarına da gelir. Bu mânâlarıyla, iksir ilmine ve altın yapma sanatına alem olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde minâ kelimesi yer almaktadır. Lacivert renkli sırça feleğin dönüşüne güya gezegenler döner. Beyit:

Kedehin etrafını hangi tutkunlar seyreder.

Câmun etrâfın kaçan kim seyr ider âvâreler

Çarh-ı mînâ-fâmı gûyâ devr ider seyyâreler

G.59-1/136

Biz bu parlak sarâyın kubbesinde evi barkı neyleriz. Dünyanın sultanıyız sırça sarâylara sahibiz. Basit bir evde şairin gözü yoktur. Beyit:

Hânümânı n'eylerüz bu günbed-i mînâda biz

'Âlemün sultânıyuz sırça sarâya mâliküz

G.191-2/217

Köyünün dilencisinin başı eşiğinin taşında olmaktan dolayı hoştur. Sırça gökkubbenin talihine/ettiklerine baş eğmez.

İşigün taşıyla başı hôş gedâ-yı kûyunun

Ser-fürû kılmaz sipihrün günbed-i mînâsına

G.408-4/352

Sâgar: Kadeh ve piyâleye denir.

Bâkî Dîvânı'nın elli yerinde sâgar kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî gazelim sevgi ve vefa kadehidir. Dünya meclisini dolaşırsa ne olur. Beyit:

Bâde-i mihr ü vefâ sâgarıdur ey Bâkî

N'ola devr eyler ise bezm-i cihânı gazelüm

G.332-6/306

Kadehin üzerinde yer yer kabarcıklar ortaya çıkmış sanmayın! Gül renkli şaraba rüzgârın gözü değmiş. Gül renkli şaraba rüzgârın gözü değince üzerinde kabarcıklar oluşmuş, yani şarap bozulmuş ve gül rengi değişmiş. İnsana da göz değince hastalanır, vücudu kabarır, göz göz yaralar açılır. Hatta göz değmesinin insanı öldürdüğüne bile inanılır. Beyitte gül renkli kırmızı şarabın renginin göz değecek kadar güzel olduğu söyleniyor. Rüzgâr esince suyun üstünde dalgalar, köpükler, kabarcıklar olur. Şarap da zaman geçtikçe ekşimeğe, bozulmağa ve köpürmeğe başlar, üzerine kabarcıklar oluşur ve rengi de değişir.Göz değdirmek insana aittir. Beyit:

Tokınupdur bâde-i gül-gûna çeşm-i rüzgâr

Sâgar üzre sanmanuz peydâ olur yir yir habâb

G.20-3/113

Çeng (arganon adı verilen çalgı) ile neyin yaygınlığı ve meclis kurarak ortada kadeh döndürme zamanı tersyüz oldu. Ey riyakar sofu, artık devranın sefasını sür bakalım, sana gün doğdu. Beyit:

Semâ'-ı çeng ü nây u devr-i sâgar devleti döndi

Safâsın süre gör ey sôfî-i sâlûs devrânun

G.279-5/273

Bâkî, aşk meyhanesinin dilencisi olup yine o put gibi güzel olan sevgilinin gam meclisinde kadeh isterim. Dilencinin işi dilenmektir. Meyhanede de istenecek şey ya meydir, ya da kadeh. Kadeh de sevgilinin ağzı olduğuna göre âşık sevgiliden kadeh dilenmektedir. Beyit:

Bakî gedâ-yı mey-gede-i ʻaşk olup yine

Bezm-i gamından ol sanemün sâgar isterin

G.386-7/339

Ey Bâkî yiyip içip zevk etme zamanıdır. Zamanın gamını çekme, beri gel rintçe kadeh çekelim. Beyit:

ʽAyş u ʽişret demidür çekme gam-ı devrânı

Bâkıyâ gel berü sâgar çekelüm rindâne

G.437-5/371

Lale, ayrılık yarasının acısını gönlünden uzaklaştırmak için, gül bahçesinin avlusunda gül gibi kırmızı renkli bir şarap kadehi tutar. İçki insanı mest eder ve acısından uzaklaştırır. Şair de bu durumu göz önünde bulundurmakta âşığın eline sevgilinin mekanı olan gül bahçesinde kadeh vermektedir. Beyit:

Dâg-ı hicrân elemin kılmaga dilden bîrûn

Sahn-ı gül-şende tutar gül gibi sâgar lâle

G.466-6/389

O kadar ağladım ki gözümden akan kan ile kadeh neredeyse doluyordu. Geçen gece mecliste kan dökülmek üzereydi. Beyit:

Çeşmümden akan hûn ile sâgar tola yazdı

Meclisde geçen gice yine kan ola yazdı

G.529-1/428

Ey mühür, kadehin devretmesi kırmızı gül renkli şaraba halkadır. Kadehin dolu olması meyhanenin rindi için ne hoştur. Beyit:

Halkadur devr-i kadeh laʿl şarâb-ı gül-gün

Rind-i mey-h^{v}âreye hôşdur tolu sâgar hâtem

K.19-7/44

Billur kadehin yansıması felek aynasında bir güneşe dönsün, bu gece meclisimiz şarap kadehinin ışığıyla aydınlansın. Beyit:

Piyâle ʿaksi mirʿât-ı felekde âfıtâb olsun

Fürüğ-ı sâgar-ı sahbâdan olsun pür-ziyâ meclis

G.208-2/227

Zahit, kadehi elden bırakalım, sana uyalım, sana benzeyelim fakat bize şarabın verdiği hal gibi bir hal bul. Beyit:

Koyalum sâgarı zâhid sana hem-reng olalum

Bize keyfiyyet-i sahbâ gibi bir hâlet bul

G.307-3/289

Başkalarının elinden Cem'in kadehi gelmesin de sevgilinin elinden zehirli kadeh olsa bile gelsin. Beyit:

Câm zehr-âlûd ise gelsün kef-i dil-dârdan

Bâkıyâ agyâr elinden sâgar-ı Cem gelmesün

G.355-7/320

Meclisinde baht şarap sunucu, talih arkadaş olsun. Feleğin bardağı da altın işlemeli çelik kadeh. Beyit:

Bezmünde baht sâkî vü ikbâl hem-nişîn

Câm-ı sipihr sâgar-ı pûlâd-ı zer-nişân

K.1-42/6

Bahtının yüzü gül gibi gülüp açsın, içki kadehin lale gibi mücevherlerle süslü olsun. Lalenin mücevherlerle süslü olması onun çiy taneleri ile bezendiğini ve bunların elmas, inci gibi kıymetli taşlara benzetildiğindendir. Beyit:

Gül gibi hurrem ü handân ola rûy-ı bahtun

Sâgar-ı ʿayşun ola lâle-sıfat cevher-dâr

K.18-55/43

Peymâne: Aslında ölçek, kile demektir. Şarap kadehine isim olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın on üç yerinde peymâne kelimesi yer almaktadır.

Meclisde dilberin yakut rengindeki dudağını öpecek kadehler vardır. Sevgilinin başındaki saçları taramak için el uzatacak taraklar vardır. Beyit:

Öper meclisde laʿl-i dil-beri peymâneler vardur

Sunar destin ser-i zülf-i nigâra şâneler vardur

G.187-1/215

Ayrılığın sakası çölde Mecnun'u bağrı yanık bulup ecel kadehini sunarak ölümsüzlük suyuna kandırmış. Saka sulayan, su dağıtan demektir. Öldükten sonra sevgiliye kavuşup ölümsüz olmak Leyla ve Mecnun hikâyesinin tasavvuf yoludur. Beyit:

Bulup sakkâ-yı hicrân teşne-dil sahrâda Mecnûnı

Ecel peymânesin sunmış hayât âbına kandurmış

G.219-4/235

Kadeh kırıldı epey zamandır yatmaktadır. Yaralanmış olan kebabın hatırı da epey zamandır yanıp yakılmaktadır. Beyit:

Peymâne şikest oldı yatur haylî zamândur
Yanup yakılur hâtırı mecrûh kebâbun

G.269-4/266

Gökkubbe denen şu meclis içinde daima dokuz kadeh dönüp durmakta (dokuz gezegen) ey Bâkî insanın işret zamanı kimbilir bundan böyle nasıl olacak. Beyit:

Şu meclis içre kim dâʿim tokuz peymâne devr eyler
Ne denlü ola ey Bakî zamân-ı ‘ayşı insânun

G.279-7/273

Sultanım, sen yabancılarla kadehi elden ele dolaştır durmadan. Deli divane âşıklar da evinin çevresinde dolaşıp dursunlar. Âşıkların, sevgilinin ser-i kûyı çevresinde dolaşmaları, burayı Ka'be gibi tavaf etmeleri çok kullanılan bir mazmundur. Sevgilinin eşiği taşında yatar, kapısını bekleyen köpeklerin çanağından yiyip içerler. Bu, onlar için erişilmez bir mutluluktur. Beyit:

Sen agyâr ile devr itdür şehâ peymâneyi dâʿim
Ser-i kûyun tolaşup ʿâşık-ı dîvâneler dönsün

G.391-4/341

Sultanım, sen yabancılarla kadehi elden ele dolaştır durmadan. Deli divane âşıklar da evinin çevresinde dolaşıp dursunlar. Âşıkların, sevgilinin ser-i kûyı çevresinde dolaşmaları, burayı Ka'be gibi tavaf etmeleri çok kullanılan bir mazmundur. Sevgilinin eşiği taşında yatar, kapısını bekleyen köpeklerin çanağından yiyip içerler. Bu, onlar için erişilmez bir mutluluktur. Beyit:

Sen agyâr ile devr itdür şehâ peymâneyi dâʿim

Ser-i kûyun tolaşup ʿâşık-ı dîvâneler dönsün

G.391-4/341

Kadeh hile ile dudağını mı öptü? Ölmezsem onun kanını kana kana içeyim. Beyit:

Lebüni âl ile öpmiş ola mı peymâne

İçeyin ölmez isem kanını kana kana

G.437-1/371

Gül bahçesi istersen eğer işte sana meyhane, gülen bir gül gerekiyorsa (işte sana) kadeh. Kadeh şekil itibarıyla ağza benzer ve bakıldığı tarafa göre ağzın parçaları olan dudaklara benzemektedir. Geniş bir şekle sahip olduğundan gülen dudaklar gibidir. Beyit:

Gül-şen istersen işte mey-hâne

Gül-i handan gerekse peymâne

G.471-1/392

Kan dolu kalp bana ezel meclisinden ağzına kadar dolu bir kadeh gibi geldi. Beyit:

Dil-i pür-hûn bana bezm-i ezelden

Leb-â-leb bir tolu peymâne geldi

G.498-4/410

Gösteriş sahipleri neden ikide bir adını anarlar. Bırakalım da rint dilenci bir iki kadeh içki içsin. Sevgilinin ilgisinin kendi üzerinde olmadığını bilen âşık kendini içkiye verir bu durumu çekemez buna katlanamaz. İçki içen insan içkinin mestliği sayesinde rakibin sevgiliye dair sözlerini duymaz ve bu sebeple mest gezer âşık. Beyit:

Ne çeker adını eshâb-ı riyâ ikide bir

Tutalum rind-i gedâ bir iki peymâne çeker

K.12-5/30

Piyâle: Billur ve çini nevinden yapılmış şarap ve saire içilen kaba denilir.

Bâkî Dîvânı'nın on sekiz yerinde piyâle kelimesi yer almaktadır.

Kanlı kadehe benzeyen laleler, gülbahçesinde çiy tanelerini bağırlarına bastırıp zevke eğlenceye giriştiler. Gelinciğin ve lalenin ortasındaki tohumlar karadır. Bu yüzden kötü niyetli anlamında kara bağırlı denmiştir. Çiy tanesi ise donmuş sudur. Bağrı yanık laleler suya kavuşunca serinleyip ferahlıyorlar. Safa aynı zamanda saflık ve temizlik demektir. Su da emizliğin simgesidir. Beyit:

Gül-şende basdı jâleleri kara bâgrına

İrdi safâya lâle-i hûnîn piyâleler

G.103-4/164

Saki, yiyip içip eğlenmenin ve hoş içimli, lezzetli şarap içmenin zamanıdır. İlkbahar mevsimidir; birkaç kadeh şarap içelim. İlkbaharda kırlara çıkılır, yiyip içip eğlenilir. Sakinin de bu bilinen gerçeğe uyup şarap vermesi gerek. Baki sakiyi uyarıyor. Beyit:

Sâkî zamân-ı ʿayş-ı mey-i hôş-güvârdur

Bir kaç piyâle nûş idelüm nev-bahârdur

G.152-1/196

Billur kadehin yansıması felek aynasında bir güneşe dönsün, bu gece meclisimiz şarap kadehinin ışığıyla aydınlansın. Beyit:

Piyâle ʿaksi mirʿât-ı felekde âfıtâb olsun

Fürüğ-ı sâgar-ı sahbâdan olsun pür-ziyâ meclis

G.208-2/227

Gül bahçesinde lale kırmızı bir tac giymekte, nergis ise elinde altından bir kadeh tutmaktadır. Beyit:

Geyer gül-şende laʿlîn tâc lâle

Elinde nergisün altun piyâle

G.456-1/382

Sofuluğu bırak, aşk rintlerinin mezhebine gir, can parasını da bir güzel yüzlü güzele ver. Birkaç kadeh şarap içip bağ kilisesine gir. Beyit:

Terk eyle zühdi mezheb-i rindân-ı ʿaşka gir

Nakd-i revanı bir büt-i zîbâ-cemâle vir

Bir kaç piyâle bade çeküp deyr-i bâga ir

Tahmis-i G. Sultan Selim Hân III-1,2,3/94

Bülbül kitabını eline almış böyle nasihat ediyor, gül yanaklı bir güzelle şarap içmek hoştur. Beyit:

Bülbül kitâbın almış ele pendi bu ki dir

Hôşdur piyâle bir sanem-i gül-ʿizâr ile

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân III-4,5/94

Sürahi: Aslı surâhiyye olup, şarap içilen kaba derler. Farsçadaki piyâlenin karşılığıdır, "y" harfinin tahfifi ile sürahiye halis içkiye denilir.

Bâkî Dîvânı’nın dokuz yerinde sürahi kelimesi yer almaktadır.

İçki meclisinde sevgilinin dudağını öpmeye niyet eder, sürahi kadehin göğsüne hançeri vura ne çıkar. Beyit:

Bezm-i meyde bûse-i laʿl-i nigâra kasd ider

Gögsine ursa nʿola câmun sürâhî hançeri

G.515-4/421

Sürahi, kadeh ile can ciğer arkadaş ve beraber oturmakta neden ben kadeh dibindeki tortu gibi uzak olayım(demekte). Beyit:

Sürâhî hem-nişînün hem-demün câm

Niçün ben cür'a gibi atılam dûr

G.132-2/183

Ey sâkî mecliste sürahi gibi kanlı göz yaşları dökmemin sebebi, kırmızı şarabın, senin dudağına rengini kıskandığından kan düşmanı olmasıdır. Beyit:

Bezm içre sürâhî gibi kan agladugum bu

Sâkî lebüne kan yagı oldı mey-i hamrâ

G.5-4/105

Benim için içki toplantısı gül bahçesi, şarap kadehi de gül yerine geçer. Sürahinin boğazındaki lıkırtı bana bülbül nağmesi gibi gelir. Beyit:

Gül-sitân bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana

Kulkul-i halk-i sürâhî savt-ı bülbüldür bana

G.12-1/108

Hum: Büyük küp ve kös mânâsmdadır. Hum savaşlarda çalınan nefir denilen tunç boruya da denir. Ayrıca kubbe, günbed mânâsına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde hum kelimesi yer almaktadır.

Büyük kadeh, gam mülkünün padişahına Keyani'nin tacıdır. İçki küpü, aşk padişahına padişahların hazinesidir. Beyit:

Piyâle husrev-i mülk-i gama tâc-ı Keyânîdür

Hum-ı mey pâdişâh-ı 'aşka genc-i husrevânîdür

G.54-1/133

Bizce şaraptan amaç, şarap küpünün içinin temizliğidir. Dış görünüşe bakanlar bizim ne istediğimizi anlayamazlar. Şarap, neşe ve coşkunluk verir, gamı ve üzüntüyü giderir; insanın içini temizler. Bizim şarapta aradığımız, küpün içinin temizliği ve neşesidir. Dış görünüşe bakanlar bunu anlayamaz, bizim sarhoş olmak için şarap içtiğimizi sanırlar. Bakî, şarapta aranan küpün içinin temizliğidir derken bir gerçeği de söylüyor. Şarabın temizliği, saflığı, tortusuzluğu küpün içinin temizliği, saflığı demektir. Şarabın temiz ve berrak olanı makbuldür. Şarap küpünün dış görünüşü kötü, kirlidir. Küpün içi ise sırlıdır, temizdir. Dış görünüşe önem verenler yalnız küpün dışını, kötü tarafını görür, içinin temizliğine, saflığına bakmazlar. Bakî, bu beytinde de makam sahibi rakiplerine çatıyor. Onları görünüşe önem veren, aslını, anlamını araştırmayan, gösteriş düşkünü, sahte davranışlı olarak kınıyor. Kendisinin görünüşte kötü, hatalı olsa bile içinin temiz olduğunu söylüyor. Beyit:

Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân
Erbâb-ı zahir anlayamazlar murâdumuz

G.192-5/218

Şimdi artık küpler saf şaraptan boşaldı, meyhaneler tenhalaştı. Besbelli ki ikiyüzlüler bu meydanı boş buldular. Padişahın içki yasağını koydurtmasının bu ikiyüzlü kimseler nedeniyle olduğunu ileri sürmektedir. Beyit:

Şarâb-ı nâbdan humlar tehi hum-hâneler tenhâ
Aceb hâlîligin buldı riyâ ehli bu meydânun

G.279-6/273

Ey gönül! Sevgilinin aşk şarabının kadehini öylesine iç ki, gök kubbeleri güm güm ötsün; başında meyhaneler dönsün. Felekler iç içe gök kubbeleridir. Çok içenin başı döner, gök kubbesi, meyhane ve her şey döner. Başı zonklayarak ağrır. Kubbeli

binalarda ses güm güm öter, yankılar yapar. Beyitte meyhane anlamında humhâne denmesi, hem küpün yuvarlaklığını anlatmak, hem de küpler dolusu şarap içildiğini belirtmek içindir. Eski meyhanelerde müşterilerin oturduğu yerde şarap küpleri de bulunurdu. Bu yüzden meyhaneye humhâne denmiştir. Öte yandan "hum" sesi, beyitte güm güm sesi ile benzer bir ahenk oluşturmaktadır. Aslında beyitte ilk bakışta sanıldığı gibi, bir meyhane, çok içilen şaraplar, başı dönen ve ağrıdan zonklayan sarhoşlar yoktur. Bâkî'nin sözünü ettiği şarap aşk şarabıdır. Aşkın şaraba teşbihinin nedeni onun da âşığı sarhoş etmesidir. Bu aşk şarabını içecek ve kendisinden geçecek olan da insan değil, soyut bir kavram olan gönüldür. Beyit:

Dilâ câm-ı şarâb-ı aşk-ı yâri şöyle nûş it kim
Felekler güm güm ötsün başuna hum-hâneler dönsün

G.391-2/341

4.2.3.1.3. Diğer ev eşya ve malzemeleri.

Sandûk, dürc, hokka, kise, billur, micmer, kafes.

Sandûk: Türkçede sandık dediğimiz, üstten kapalı içine ev eşyaları konulan büyükçe kutudur.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde sandûk kelimesi yer almaktadır.

Şahın her tarafına şiirinin lü'lü taşına benzeyen mısralarını saç, sadefle okunmuş bu sandık şahın cömert incileriyle dolsun. Beyit:

Cenâb-ı şâha ey Bâkî nisâr it lüʻlü-yı nazmun
Bu sandûk-ı sadef-kârîde dürr-i şâh-vâr olsun

G.352-7/318

Taze gül yaprağı gibi yüzünü yavaşça yere koydu. Davran hazinecisi de onu mücevher gibi sandığa yerleştirdi. Padişahın ölümü için "lutf ile" sözünün kullanılması,

lutf edip yahut yavaşça, sessizce öldüğünü anlatmak için. Lutf ve ihsan padişahlar, büyüklere ve Tanrı 'ya aittir. Kanunî o kadar büyük bir padişahtır ki, bir gün öleceği hatıra bile gelmez. Ama ecel yetişince lütfen kabul edip uysallıkla yüzünü yere koymuş. Bakî, Kanunî'yi yüceltmek için beyte, sanki padişah istese ölmezdi gibi bir anlam vermiş. Gülberg-i ter, hem taze, hem kırmızıdır. Aynı zamanda hafif ve yumuşaktır. Kanunî'nin yüzü taze gül yaprağına teşbih edilmiş, devran da bir hazinedara benzetilmiş. Zaman hazinedarı, padişahın vücudunu değerli taşlar, inciler gibi itina ile bir sandığa koyup saklamış. Sanduk kelimesi “e” haliyle sanduka şeklinde türbelerdeki hatırlatıyor. Beyit:

Yüz yire kodı lutf ile gül-berg-i ter gibi

Sanduka saldı hâzin-i devrân güher gibi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-8/76

Dürc: Kadınların mücevherlerini ufak tefek öteberilerini koydukları kutuya denir.

Bâkî Dîvânı’nın dört yerinde dürc kelimesi yer almaktadır.

Mücevher kutusu olan ağzı varsa billur hokkadır. Oradan iki latif ve parlak yakut renkli dudağı görünür. Beyit:

Dürc-i dehânı var ise billûr hokkadur

Andan görinür iki latîf âb-dâr la‘l

G.311-3/292

İnciler yağdıran lafızlarını Bâkî söylese laf yok, kırmızı lâl taşı gibi mücevher kutusundaki her bir lü’lü tanesi de güzel. Beyit:

Söylese lafz-ı dürer-bârına söz yok Bâkî

Dürc-i la‘lindeki her dâne-i lü‘lû da güzel

G.313-6/294

Latifeler yaptım yakut hokkasına benzeyen ağzı gülüp açıldı. İşte dostlar seyretsin diye yine parlak inci çekmecesini açtım. Beyit:

Letâʿif söyledüm güldi açıldı hokka-i laʿli

Yine seyr eylesün yârâne dürc-i dürr-i nâb açdum

G.320-3/298

Ey papağan gör kırmızı yakuttan olan hokka şeker saçmaktadır. Doğru söyleşin mücevher kutusunun büyük incisi ince manalı söz söylemenin besleyicisidir. Beyit:

Gör ey tûtî ne şekker-riz olupdur hokka-i laʿli

Egerçi dürre-i dürc-i fesâhat nükte-perversin

G.347-2/314

Kise: Küçük torba veya kaba derler. Arapçada kis para kesesi manasında kullanılır. Aynı zamanda döl yatağı, meşime anlamındadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde kise kelimesi yer almaktadır.

Bağ meclisinde lale bir kese içerisinde bugün parlak çiğ tanelerini kaybetti bunda bir sihir var. Beyit:

Bir kîse içre lâle bu gün bezm-i bâgda

Gayb itdi jale beyzâların hokka-bâz-vâr

G.130-6/182

Billur: Billur dediğimiz kristal cam ve bundan yapılmış eşya demektir. Micmer, buhurdana verilen addır. Öd ağacı yerine de kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde billur kelimesi yer almaktadır.

Yüzünün parlaklığından nur alıp, parlak aya döndü kristal kadeh. Beyit:

Cemâlün âfıtâbından alup nûr

Meh-i tâbâna döndi câm-ı billûr

G.132-1/183

Mücevher kutusu olan ağzı varsa billur hokkadır. Oradan iki latif ve parlak yakut renkli dudağı görünür. Beyit:

Dürc-i dehânı var ise billûr hokkadur

Andan görinür iki latîf âb-dâr la'l

G.311-3/292

Kafes: İçine kuş konulan bildiğimiz kutu gibi nesnenin adıdır. Tel veya demir çubuktan yahut tahta pervazlardan oluşturulmuş muhafazadır.

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde kafes kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî zamanın sana ettiklerinden üzülme, kederlenme, dünyanın hali böyledir. Gül çerçöpün eline düşmüştür. Bülbül de kafese yakalanmıştır. Beyit:

Devr elinden Bâkıyâ gam çekme 'âlem böyledür

Gül nasîb-i hâr u has bülbül giriftâr-ı kafes

G.211-5/229

Ey Bâkî, benim canım sanki kafese konulmuş/hapsedilmiş bir kuştur. Sevgilinin köyünün adını anınca uçup gitmek için çırpınmaktadır. Beyit:

Bâkıyâ bir mürgdur gûyâ giriftâr-ı *kafes*

Kûy-ı yâri anıcak uçmak diler cânum benüm

G.345-5/313

Papağan gibi gam kafesinde kaldıysam ne zarar, şeker yerine senin dudağının vasfını söyleyip duruyorum ya. Papağan şekerle beslenir. Sevgilinin dudağını anmak dahi ağzı şekerden daha çok tatlandırır. Beyit:

Kafes-i gamda nʿola kaldum ise tûtî-vâr

Vagf-ı laʿlün hele agzumda ya şekker yirine

G.422-6/362

Seyret de gör ki uğurlu yüzük taşı ona ne de güzel yakışır. Mühür sanki papağana altından bir kafes olmuştur. Beyit:

Fass-ı pîrûze ne hoş yaraşur anda seyr it

Oldı bir tûtîye gûyâ *kafes*-i zer hâtem

K.19-5/44

Bin parçaya bölünmüş teni sanki kuyumcunun kafesinin şekli gibidir. Dağlar ise ona yer yer mühür olmuştur. Beyit:

Ten-i sad-pâre ki şekl-i kafes-i zer-gerdür

Dağlar dilde olupdur ana yir yir hâtem

K.19-42/47

4.2.3.1.4. İbadetle ilgili eşyalar

Seccâde, sübha, tesbih.

Seccâde: Namaz kılmaya mahsus bir kişilik halı, kilim kumaş veya hasırdan yaygıya denilir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde seccâde kelimesi yer almaktadır.

Temkin vakti erişti ayın gününe yaklaşıldı. Seccade içkiden daha söz dinleyici olsa gerek. Beyit:

Rûz-ı şek irdi yakın geldi meh-i rûze yine

Badeden reng-pezîr olsa gerek seccâde

G.423-6/362

Sübha: Tesbih denilen dizilmiş boncuklara verilen isimdir. Allah'ı teşbihe yâni Tanrı'yi her eksiklikten tenzih ve takdis etmeğe yaradığından bu isim verilmiştir. Dua, nafile namaz mânâsına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde sübha kelimesi yer almaktadır.

İki yüzlü şeyhin bin taneli kara tesbihi gerçeklere bakılsa yüz karasıdır/yüz karası olduğunu anlaşılır. Beyit:

Sevâd-ı sübha-i sad-dâne şeyh-i sâlûsun

Hakîkate nazar olınsa yüzi karasıdur

G.94-3/158

Şarap kadehinden dökülen damlalar elimizde mercan tespih olsun. Geliniz sofuluk gösterisinden ve iki yüzlülükten tövbe ederek kurtulalım. Kırmızı şarap damlaları mercan tespihe benzetilmiş. Tövbe için dua edilirken tespih çekilir. Bâkî, tespih yerine şarap damlaları bize yeter demiş. Ellerinden tespih düşmeyen zerk u riya sahipleri zahitler, ham sofulardır. Bâkî onlar gibi ikiyüzlü olmayalım diyor. Beyit:

Câm-ı mey katreleri sübha-i mercân olsun

Gelünüz zerk u riyâdan idelüm istigfar

K.18-24/41

Kehribar tesbihini iki yüzlü felek eline aldı. Halka eziyet etmeden istiğfar eder. Beyit:

Keh-rübâ sübhasın aldı ele çarh-ı sâlûs

Halka cevr eylemeden yaʿnî ider istigfâr

K.25-7/67

Tesbih: "Subhanallah" diyerek Allah'ı tenzih ve takdis etmek mânâsında olup, sübha mânâsında ipliğe dizilmiş tanelerden müteşekkil ibadet olarak zikredilen evradı saymağa mahsus bir âlettir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde tesbih kelimesi yer almaktadır.

Yüzünü eline alarak sofu meclise geldi, bu gece tesbihinin ipi çengin teli oldu. Beyit:

Yüzin eline alup geldi meclise sôfî

Bu gice rişte-i tesbîhi târ-ı çeng oldı

G.489-5/404

Ey vaiz, uzun bir hikayeye başlıyor. Garip masal anlatıyorsun, mercan tesbihi bırakıp da senin sözlerini kim dinler? Mercan tesbih ile kastedilen arka arkaya içilen şarap kadehleridir. Beyit:

Koyup tesbîh-i mercânı seni kim dinler ey vâʻiz

Mufassal kıssa başlarsın garîb efsâne söylersin

G.361-3/323

Ey zahid, gönül senin tesbihinin tanelerine aldanmaz. Anlayışlı olan kuş sanma ki her zaman iki yüzlüğünün çatısına konar. Beyit:

Dâne-i tesbîhüne ey zâhid aldanmaz gönül

Mürg-i zîrek sanma hergiz meyl-i dâm-ı zerk ide

G.461-3/385

4.2.3.2. Aydınlatma araçları

Mûm, şem', kandil, çerâg, fânus, fetile.

Mum: Aydınlatma aracı.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde mûm kelimesi yer almaktadır.

Parlaklık ve ışıltı bağışlayan kılıç söylentiye göre demirdir Hz. Davud'un elinde mum oldu. Beyit:

Şemşîr-i tâb-nâk u ziyâ-bahşı gûyiyâ

Âhendür oldı Hazret-i Dâvûd elinde mûm

G.326-3/301

Hz. Davud'un elindeki demirdir ve mum oldu. Keskin kılıç Gökyüzüne ışıklar saçsa ne olur. Beyit:

Elinde Hazret-i Dâvüdun âhendür ki mûm oldı

Ziyâ-bahş olsa âfâka nʿola şemşir-i bürrânı

K.5-10/17

Ey mühür, duam şudur ki, dünya mülkü sana hemen mum gibi olsun ve Allah çok geçmeden kolaylıklar ihsan etsin. Beyit:

Mûmdur mülk-i cihân sana du'âm ol ki hemân

'An-karîb eyleye Allah müyesser hâtem

K.19-57/48

Ey halkın en itibarlı kişisi, padişahım kâinat ele geçirilmiş olsa buna şaşılmaz, mühür senin yüce ismini mumlayarak saklar. Beyit:

Ser-verâ mûmlayup ism-i şerîfün saklar

Kâʿinâtı ne ʿaceb kılsa musahhar hâtem

K.19-25/46

Şem': Mum, bilhassa balmumu demektir.

Bâkî Dîvânı'nın altmış dört yerinde şem' kelimesi yer almaktadır.

Senin saçının büklümünden görülen yanağını güneşe değişmem şebçerağı bulmuş olan kişi mumu ne yapsın. Şebçerağ, gece vakti çıra gibi ışıyan bir inci imiş. Su

sığırı bazı geceler otlamaya karaya çıktığında o inciyi ağzında getirip otlayacağı yere koyar ve onun ışığında otlarmış. Bâkî sevgilinin yanağının parlaklığı yanında güneşin mum kadar parlak olabileceğini söylemektedir. Beyit:

Zülfün hamında haddüni hûrşîde virmezin

Şem'i n'ider şu kimse k'anun şeb-çerâgı var

G.53-2/132

O kişi ki, yoksulluk köşesini tercih edip kanaat üzerine yaşamakta, artık güneşi mum diye yaksa umurunda değil, sütun saraylar edinse dönüp bakmaz. Beyit:

Fakr küncin ihtiyâr itdi şu kim kâni' olur

Şem'ası şems olsa bakmaz tâk-ı eyvân istemez

G.206-2/226

Külahımı, cübbemi senin güzelliğinin mumuna kavuşmak arzusuyla çıkarıp attım. Pervane gibi keçeden aba giydim. Nemed, dervişlerin giydikleri keçeden abadır. Bâkî herhalde pervanenin rengini ve dış görünüşünü nemed giymiş bir dervişe benzetmektedir. Beyit:

Terk idüp tâc u kabâyı şevk-i şem'-i hüsnüne

Kendümi pervâne-âsâ bir nemed-pûş eyledüm

G.324-3/300

Şiddetli arzumdan mum gibi sabah olunca bazen gülücükler saçıyorum bazen göz yaşı döküyorum. Beyit:

Şem'-veş subh olınca şevkumdan

Gâh handân u gâh giryânem

G.330-3/304

Geceleyin yanağının mumunun şiddetli arzusuyla birkaç evi yaktım ve bunun hazzıyla kalp yakıcı bir acayip bir günah işledim ve gönlümü hoş tuttum. Beyit:

Gice şem'-i ruhun şevkınde bir kaç beyti yandurdum

'Aceb hûb u dil-efrûz eyledüm hoş dil-pesend itdüm

G.336-4/308

Ben senin ayrılığının gamında mum gibi yanıp eridim. Ömrüm sona erdi de san kavuşma sabahı bir türlü olmadı. Beyit:

Subh-ı visâlün irmedi pâyâne yitdi 'ömr

Şâm-ı gamunda şem' gibi yana yana ben

G.357-4/321

Mum lazım değil ey saki yeter artık meslisde, gecelere ışık saçan kadehin aydınlığı ve çıranın parlaklığı yeter. Beyit:

Şem' lâzım degül ey sâkî yiter meclisde

Şu'le-i câm-ı şeb-efrûz çerâg-ı rûşen

G.358-3/321

Yanağının mumunun hayali bırak gönül evinde yansın; pervaneler o mumda kanatlarını yakıp arzuyla, hararetle dönüp dursunlar. Beyitte yanan yanağın mumu değil, hayalidir. Yanağın hayalinin bile ne kaçlar yakıcı olduğu söylenmiş. Aslında gönül soyut bir kavramdır, yani gönül de hayalidir. Bu mum ateşinde yanacak olan pervanelerin de hayali olduğu açıktır. Şem'-pervane ilişkisi doğu edebiyatında çok kullanılmıştır. Şem', sevgilinin; pervane de âşığın simgesidir. Pervane mumun etrafında döner, yanar yakılır ve sonunda ateşinde yanar. Pervane, canını verecek kadar seven gerçek âşıktır. Şem'le pervanenin aşkı tasavvufi şiirlerde de çok kullanılmıştır. Şem' vücud-ı mutlak olan Tanrı'yı, pervane de ona ulaşmak isteyen sâliki simgeler. Pervane-

nin mumun ateşinde yanıp yok olması da salikin Tanrı varlığında kendini yok etmesi, yani fenâfillah anlamına gelir. Beyitte söylenmek istenen anlam kısaca şudur: Baki sevgiliye, bırak yanağını bir kere göreyim, demiş. Bundan sonra yanağın hayali gönle aksedecek. Bu yanan mumun hayalinin çevresinde pervaneler dönüp dolaşarak kendilerini yakacaklar. Yani yanağı bir kere görünce gönülde acılar sürüp gidecek. Beyit:

Hayâl-i şem‘-i ruhsârun ko yansun hâne-i dilde

Perin ol şemʿa yakup şevk ile pervâneler dönsün

G.391-3/341

Vuslat mumunu isteyen kişi ateşe yanmaktan korkar mı? Beyit:

Tâlib-i şemʿ-i vasi olınca kişi

Oda yanmakdan ana pervâ ne

G.471-2/471

Ben gölü yaralıyım. Allah aşkına yanağının mumunu bana göster. Süzgün gözün gibi karanlık bir köşede kaldım. Beyit:

Karşu tut şem‘-i ruhun bi‘llâhi ben dil-hasteye

Künc-i târîk içre kaldum çeşm-i bîmârun gibi

G.485-6/401

Âşığın meskeni hüzünlü gecelerde karanlıkların hazinesidir fakat âşık öyle bir âh eder ki âhının kıvılcımıyla her sabah doğunun mumunu yakar/bu âh ile güneşin doğuşuna vesile olur. Beyit:

Şâm-ı gamda meskenüm bir künc-i zulmetdür velî

Şû‘le-i âhum yakar her subh şem‘-i hâveri

G 515-3/421

Gece vaktinde yıldızların mumu ışıldayıp gök sarayının kubbesi süslenmişti. Bâkî beyitte gece karanlığında yıldızlarla süslü bir gökyüzü tablosu çizmiştir. Gökyüzü saraya yıldızlar da muma teşbih edilmiştir. Beyit:

Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsmân

Zeyn olmış idi şu‘lelenüp şem‘-i ahterân

K.1-1/3

Gönül senin gamının ateşiyle göğsümde bir mum alevlendirmiş. Aşk çırası için parlak bir altını yakmış. Beyit:

Gönül dâg-ı gamunla sînede bir şem‘ uyandurmış

Çerâğ-ı ʿaşka bir garrâ kızıl altunı yandurmış

G.219-1/234

Canın yalnızlık sarayına parlaklık veren senin yüzünün güzelliğinin mumudur/parıltısıdır. O mecliste dünyayı ışığıyla aydınlatan güneş olamaz. Meclis de sevgilinin yüzünün güzelliğinin şavkı vururken güneşe yer yoktur. Zaten sevgilinin bu güzelliği karşısında güneş sönük kalmaya mahkûmdur. Beyit:

Şem‘-i hüsnündür viren halvet-sarây-ı câna lem‘

Olamaz ol meclise hûrşîd-i ‘âlem-tâb şem‘

G.225-1/238

Kimisi sevgilinin yanağının gülünün inleyen bülbülü, kimisi sevgilinin yanağının mumunun pervanesi ancak. Beyit:

Kimisi bülbül-i nâlân-ı gül-i ârız-ı yâr

Kimi pervâne-i şem’-i ruh-ı cânân ancak

G.238-2/247

Senin yanağının mumu, gökyüzünün dünyayı aydınlatan güneşi ve cihanı süsleyen ayına kimsede zerrece ilgi ve rağbet bırakmaz. Beyit:

Şem'-i ruhsârun komaz ragbet sipihrün zerrece

Mihr-i 'âlem-tâbına mâh-ı cihân-ârâsına

G.409-4/353

Başı dönmüş gönül, yanağının mumu çevresinde dönmeğe başladığından beri pervane gibi döne döne kanatlarını yaktı. Yanak güneşe, aya; ser-geşte, şuleye, muma benzetilir. Gönül de kuşa, pervaneye teşbih edilir. Gönül saçların ucunda asılı ve bu yüzden yanakla ilgilidir. Gönül, yanak mumunun çevresinde dolaştığı için başı dönmüş. Pervane muma âşıktır ve çevresinde döner durur. Sonunda kanatlarını yakar ve kendisini feda eder. Gönül kuşa benzetildiği için kanatlarından söz edilmiş. Kendisi dönen, ya da dönen bir şeye bakan insanın da başı döner. Beyit:

Tolaşaldan ruhi şem'ine dil-i ser-geşte

Yakdı pervâne-sıfat bal ü peri döne döne

G.464-7/387

Gönül senin yanağının arzusuyla yana geldi. Güzelliğinin mumuna pervane oldu. Beyit:

Gönül şevk-i ruhunla yana geldi

Cemâlün şem'ine pervâne geldi

G.498-1/410

Dünya işlerinin büyütülmüş sorunlarına çareler bulmak için güzel konuşan Bercis düşünce mumunu yakmıştı. Bercis (Müşteri, Hürmüz, Jüpiter): Altıncı felektedir. Güneş sultanın kadısıdır; hüküm verir ve güzel konuşur. Bu yüzden "kâdî-i felek, hatîb-i felek" de denir. Sa'd-ı ekber, yani en uğurlu yıldızdır. Mavi renge hakimdir. Etkisinde

doğanlar zarif, yumuşak huylu, talihli, mutlu olurlar. Güzel konuşurlar. Bercis mutluluk ve güzelliğe alıcı olduğu için Müşteri adı verilmiştir. Eskiden kadılar hem hâkimlik hem de valilik yapar, mahkemelerde hâkim olarak hüküm verirken, aynı zamanda bulundukları yöreyi de yönetirlerdi. Bu yüzden Bercis, insanın işlerini düzene koymak için düşünce mumunu yakmış, önemli tedbirler düşünüyor. Düşünce muma teşbih edilmiş. Düşünce mumu da Bercis yıldızını anlatıyor. Düşünce soyut bir kavramdır. Somut olan mum ile tamlama yapılmış. Bu tür tamlamalar daha çok XVII. yüzyılda kullanılmıştır. Bercis'e "nüktedân" denmesi, güzel konuşmasından ve hatib-i felek olmasındandır. Beyit:

Tedbîr-i muʿzamât-ı umûr-ı cihan içün

Yakmışdı şemʿ-i fikreti Bircîs-i nükte-dân

K.1-7/3

Sabah vakti cihanı aydınlatan güneş mumunu felek ufukta gümüş olarak gösterdikçe… Beyit:

Tâ şemʿ-i âfitâb-ı cihân-tâba subh-dem

Devrân ufukda vazʿ ide bir sîm şemʿ-dân

K.1-40/6

Cihanı koruyup gözeten yaratıcının yardım ve muhafaza eteği senin hayat mumunu ölümsüzlülük rüzgârından korusun. Beyit:

Şemʿ-i bekânı bâd-ı fenâdan nigâh ide

Dâmân-ı ʿavn u ʿismet-i dârende-i cihân

K.1-41/6

Gazilerin ellerinde mızraklar gecelenecek yerleri ışıtarak düşmanlara yokluk ülkesine kılavuzluklar yaparlar. Beyit:

İderler reh-nümâlıklar ‘adem mülkine a‘dâya

Guzâtun ellerinde nîzeler şem‘-i şeb-istânî

K.5-14/17

Eğer lutfunun çırası bağa nur, ışık salsaydı sünbül mum gibi etrafı aydınlatırdı. Beyit:

Nûr-bahş olsa eger bâga çerâğ-ı lutfun

Şem‘-vâr eyleye etrâfı münevver sünbül

K.24-26/64

Kandil: İçinde zeytinyağı yakılan basit bir aydınlatma aleti.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde kandil kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî, sevgilinin hasret ateşiyle dolu âhımın, gök kubbenin kemerlerindeki ay kandilini uyarmadığı, tutuşturup yakmadığı bir tek gece bile yok. Âşık öyle âh etmekte ki onun âhı ateşi ile her gece ay ziyasını almakta ve parlaklık kazanmaktadır. Beyit:

Felek tâkındaki kandîl-i mâhı

Uyarmaz Bâkî âhum giceler yok

G.246-5/252

Felek sevgilinin aşkının camisinde bir kandildir. Dünyaya ışık saçan güneş ise aydınlık bir fitil. Beyit:

Cami‘-i ‘aşkında yârun çarh bir kandîldür

Afitâb-ı âlem-efrûz ana bir rûşen fetîl

G.285-3/276

Kaşının üzerinde saçının telleri ile alnını görmüşler ve mihrapta nurdan bir kandil asılmış sandılar. Mihrabı aydınlatması amacıyla oraya bir kandil asılır. Âşık da bu durumu gözden kaçırmayarak bir teşbih unsuru oluşturmuştur. Sevgilinin alnına

düşen kâkülleri ve alnının parlaklığını bu kandile, kaşını da mihraba benzetmektedir. Beyit:

Kaşun üzre târ-ı mûyunla cebînün gördiler

Nurdan kandîl asılmış sandılar mihrâbda

G.450-3379

Toplantının halkası saflık câmiinin çenberidir. Kadeh ise içindeki renkli su ile o câmiin çenberine asılmış parlak kandilidir. Beyit:

Devr-i meclis ki safâ câmiʿinün çenberidür

Âb-ı rengîn ile kandîl-i fürûzânı kadeh

G.32-4/120

Çerâg: Yağa bulanıp yakılan fitildir. Donanma, atın şahlanması, mera mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın otuz altı yerinde çerâğ kelimesi yer almaktadır.

Senin yanağının güneşi ile kimin taze yarası açılmışsa güneşin ve kandilin ışığına minnet etmez. Mihr kelimesi hem güneş hem de sevgi anlamındadır. Mihr kelimesi güneş, dâg kelimesi ise ışığını güneşten alan varlığını güneşe borçlu olan ay çağrışımı yapmaktadır. Beyit:

Mihr-i ruhunla dilde kimün tâze dâgı var

Tâb-ı çerâg-ı şems u kamerden ferâgı var

G.53-1/132

Senin saçının büklümünden görülen yanağını güneşe değişmem şebçerağı bulmuş olan kişi mumu ne yapsın. Şebçerağ, gece vakti çıra gibi ışıyan bir inci imiş. Su sığırı bazı geceler otlamaya karaya çıktığında o inciyi ağzında getirip otlayacağı yere

koyar ve onun ışığında otlarmış. Bâkî sevgilinin yanağının parlaklığı yanında güneşin mum kadar parlak olabileceğini söylemektedir. Beyit:

Zülfün hamında haddüni hûrşîde virmezin

Şem'i n'ider şu kimse k'anun şeb-çerâgı var

G.53-2/132

Gönül senin gamının ateşiyle göğsümde bir mum alevlendirmiş. Aşk çırası için parlak bir altını yakmış. Beyit:

Gönül dâg-ı gamunla sînede bir şem' uyandurmış

Çerâg-ı 'aşka bir garrâ kızıl altunı yandurmış

G.219-1/234

Feleğin yıldızının çırası güneşten parıltılı olmuş, itibar sarayının köşkü feleğe karşı başı dik olsun. Beyit:

Çerâg-ı kevkeb-i bahtun güneşden tâb-nâk olmış

Felekden ser-fırâz olsun sarây-ı kadrün eyvânı

G.546-9/438

Eğer lutfunun çırası bağa nur, ışık salsaydı sünbül mum gibi etrafı aydınlatırdı. Beyit:

Nûr-bahş olsa eğer bâga çerâg-ı lutfun

Şem'-vâr eyleye etrâfı münevver sünbül

K.24-26/64

Ya Râb devletinin ve bahtının kandilini daima ışıklı eyle, dünyada ve ahirette gönlünün istediklerine kavuşmasını kolaylaştır. Beyit:

Dâ'im çerâg-ı devlet ü bahtın münevver it

İki cihânda gönli murâdın müyesser it

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-10/81

Fânus: Fenere özellikle muşamba fenerlere derler.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde fânus kelimesi yer almaktadır.

Kırmızı fanus elinde olan kadeh, gece saki için yoluna delil oldu. Beyit:

Gice sâkî delîl-i râh oldı

Âl fânûs elindeki sagar

G.140-5/188

Lale, geceleyin elinde kırmızı renkli bir fenerle gül bahçesine gelip, çimenliğin avlusuna giden yollara süs ve ışık verdi. Beyit:

Âl fânûs ile geldi giceden gül-zâra

Virdi sahn-ı çemenün yollarına fer lâle

G.466-4/389

Fetil/Fetîle: Bükülmüş nesneye, ince sicime, mumun kandilin ortasındaki yağa bulanmış ve yanmasını sağlayan pamuk ipliğine denir.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde fetil/fetîle kelimesi yer almaktadır.

Felek sevgilinin aşkının camisinde bir kandildir. Dünyaya ışık saçan güneş ise aydınlık bir fitil. Beyit:

Cami'-i 'aşkında yârun çarh bir kandîldür

Afitâb-ı âlem-efrûz ana bir rûşen fetîl

G.285-3/276

Sarık ile elbise gönül yaramın hep fitili olur ve beni yakarlar. Abdalların aşkında arınma sebebi işte budur. Beyit:

Yakarlar hep fetîl-i dâg olur destâr ile câme

Budur abdallar ʿaşkunda ʿuryân olmaga bâʿis

G.27-4/117

Yeni gönül yaraları açtım fitili ise kıvılcım verir. Arzum gönlümde Ülker yıldızının yer tutmasıdır. Beyit:

Fetîli şuʿle virür taze dâglar yakdum

Murâdum ol ki ide sînede mekân ülker

G.150-2/195

4.2.3.3. El âlet ve edevatları

4.2.3.3.1. El âletleri

Âet, teber, tîşe, pergar.

Âlet: Bir işi görmek için kullanılan nesne, vasıta ve takımdır. Çadır direği, harbi mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde âlet kelimesi yer almaktadır.

Güzelliğinin aleti kusursuz, gönül çeken uzun boyu da güzel. O siyah gözler ile bu kaşların da gerçekten güzel. Beyit:

Âlet-i hüsni mükemmel kad-i dil-cû da güzel

Ol siyeh gözler ile hak bu ki ebrû da güzel

G.313-1/293

Teber: Balta denilen âlet.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde teber kelimesi yer almaktadır.

Zamanın seyyaresi altın baltasını omzuna alıp hocanın hizmeti için bayramdan haberler eriştirdi. Beyit:

Peyk-i zamâne zer teberin dûşına alup

İrgürdi H^{v}âce hidmetine ʿîddan peyâm

K.23-13/60

Tîşe: Keser, heykeltıraş kalemi, taşçı çekicidir.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde tîşe kelimesi yer almaktadır.

Düşmanın ayıplayıcı dilinden perişan olma ey Bâkî maden ocağına binlerce azar keseri vururlar. Beyit:

Zebân-ı taʿn-ı aʿdâdan perişân olma ey Bâkî
Hezârân tîşe-i âzâr ururlar kâne incinmez

G.199-5/223

Şirin'in gamı ile başını ölüm kazmasına tuttuğu için âşıklar arasında dağ delicilerin başıdır. Beyit:

Tutdı başın tîşe-i merge gam-ı Şîrîn ile
Ehl-i 'aşk içre anunʿçün Kûh-ken ser-dârdur

G.110-3/169

Pergâr: Ölçmeğe, daire çizmeğe mahsus bir âletin adıdır. Eşya, daire, nizam, intizam anlamları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde pergâr kelimesi yer almaktadır.

Ölçüp biçerek ince hesaplar yapmakta usta olan akıl, bu eğri gidişli feleğin karşısında şaşkınlığa düşer ve onun hiçbir yerini cetvele ve pergele uyduramaz. Şair, bu dünyanın gidişatı karşısında aklın şaşkınlığa düştüğünü anlatmaktadır. Beyit:

Çarh-ı kec-revde kalur 'akl-ı mühendis hayrân
Bir yirin uyduramaz cedvele vü pergâre

G.426-3/364

Feleğe ayın parlak dairesini çizmek için zamanın üstadı eline altın pergel aldı. Beyit:

Çizmege dâʿire-i şemse-i mâhı felege

Aldı üstâd-ı zamân destine zerrîn pergâr

K.25-11/67

4.2.3.3.2. Diğer alet ve edevat.

Kullâb, mîl, mismâr, esbâb, sebeb, hibâl, resen, rîsman, halka.

Kullâb: Ucu eğri olan şey, çengel demektir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde kullâb kelimesi yer almaktadır.

Eziyet çengelini aydan mahiye kadar uzattı. Zülfünün tasasının hikayesini ne kadar uzun anlatalım. Beyit:

Mâhdan mahiye dek saldı cefâ kullâbın

Kıssa-i gussa-i zülfün ne dırâz eyleyelüm

G.317-4/296

Başımdaki kıvrımlı zülfümün çengelinin elinden boyum bükülüp derdin ile yay oldu. Beyit:

Kaddüm bükilüp derdün ile döndi kemâne

Kullâb-ı ser-i zülf-i perîşânım elinden

G.359-2/322

Sevgili isyancıları başındaki zülüfleriyle çeker. Ne kadar zor yay olursa olsun onu çengele takar. Beyit:

Ser-i zülfıyle çeker kendüye ser-keşleri yâr

Ne kadar saht kemân olsa urur kullâba

G.436-3/370

Ayı avlamak için çengelini denize salarak yeni ay deryanın sahilinde karar kıldı. Beyit:

Mâhı sayd itmek içün bahre salup kullâbın

Meh-i nev tutdı meğer sâhil-i deryâda karâr

K.25-9/67

Mîl: Göze sürme çekmeğe mahsus kemik veya fildişinden yapılma âlete, ucu sivri ince çelik kaleme verilen addır.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde mîl kelimesi yer almaktadır.

Parlak yıldız her yanı devir halinde olan yıldızın gözüne sürme çekmek için altından yapılmış sürme aletini yarin yolunun toprağına tutmuş. Beyit:

Hâk-i râh-ı yâre tutmış mîl-i zerrînin şihâb

Kühl içün her ahter-i gerdûn-cenâbun 'aynına

G.472-3/393

Bakış ehline cevherli göz ilacı sürmedir, kötülük arzulayan şah damarına neşter ve nebtizdir. Beyit:

Nazar ehline mîl-i kuhlü'l-cevâhir

Reg-i cân-ı bed-h^{v}âha nebtîz ü niştar

K.3-19/13

Mismâr: Çiviye denir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde mismâr kelimesi yer almaktadır.

Mutlaka bir iki cilvesine göz diktin diye zarif kişiler gammazın başına kaktılar. Burada söz konusu gemici çivisidir. Şarap gemisini birileri ihbar etmiş ve şarapla keyiflenenler de bu kişiyi kınamıştır. Başa kakmak deyimi bunu ifade etmektedir. Beyit:

Bir iki mismârına var ise göz dikdün diyü

Başına gammâzun erbâb-ı zarâfet kakdılar

G.117-4/173

Ümit kapısını kendime bağladım güzellerin vefasından. Yaralı gönlümde yer yer çivelerin başlarının izi görünür. Beyit:

Der-i ümmîdi kıldum beste hûbânun vefâsından

Görinür sînede yir yir ser-i mismârdur dâgum

G.335-2/307

Habl: İp, urgan manasındadır. Habl yemin mânâsına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde habl kelimesi yer almaktadır.

O muradın ipucunu elde bulsa ne olur. Sözünün dayanıklı ipine bağlanmıştır. Beyit:

Ser-rişte-i murâdı nʿola elde bulsa ol

Habl-i metin-i ʿahdüne kılmışdur iʿtişâm

K.23-30/61

Resen: İp, urgan manasındadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde resen kelimesi yer almaktadır.

Şarap gemisi oraya buraya çekilmekten artık kurtulmaz, kanlı cinayet işlemiş gibi tuttular ipler taktılar. Limana halatlarla çekilip bağlanan gemiyi anlatmaktadır. Beyit:

Keştî-i sahbâ keş-â-keşden halâs olmaz dahi

Tutdılar kanlu gibi muhkem resenler takdılar

G.117-2/173

Rismân: İp, urgan manasındadır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde rismân kelimesi yer almaktadır.

Titrer görünce senin korkundan sıtma tutmuştur diye kayan yıldız feleğin gerdanına ip bağlar. Sıtma tedavisi için bir ipe bazı dualar okuyarak yedi düğüm atılır ve hastanın boynuna veya bileğine bağlanırdı. Beyit:

Lerzende görse havfun ile teb tutar şanur

Baglar şihâb gerden-i gerdûna rismân

K.1-22/5

Halka: Bir şeyi tutturmağa yarayan genellikle madenden yapılmış küçük çembere denir. Zırha da denilir. Halkalardan yapılmış olması dolayısıyla parça bütüne isim olmuştur, îp, boşalmış kap mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın otuz üç yerinde halka kelimesi yer almaktadır.

Ben belagat meydanına kement atalı beri mağrur kişilerin başı teslim halkasına geçmiştir. Bana boyun eğmişlerdir ve üstünlüğümü kabul etmişlerdir. Beyit:

Ben kemend-endâz-ı meydân-ı belagat olalı

Halka-i teslîme geçmişdür ser-i gerden-keşân

K.22-30/58

Bu kıvrım kıvrım, büklüm bv'düm, bu kıvır kıvır kâkül nedir? Bu turralar, bu misk kokulu halka halka zülüfler nedir? Gîsû-dâr: Saçlı. Gîsûdâr İbrahim Efendi: Saçlı İbrahim Efendi. XVII. yüzyılda tanınmış bir Halveti şeyhidir. Kuyruklu yıldızlara da gîsûdar denir. Beyitte sevgilinin alnına ve şakaklara dökülen kıvrım kıvrım saçı anlatılıyor. İlk beyitte olduğu gibi, yine çok şey söylenmiş görünerek yalnız saçın kıvrım kıvrım olduğu söylenmiş. Ayrıca saçın misk kokulu olduğu da belirtilmiş. Sevgilinin saçı daima misk kokar. Ayrıca beyitte müşg kelimesi kullanıldığına göre çîn (kıvrım) kelimesinin Çin ülkesi anlamına geldiği de hatırlatılıyor. Bu halde pîç, çîn, ham, kakül, turra, halka, zülf kelimeleriyle kıvrımlılık dikkat çekmektedir. Çîn

kelimesinin tevriyeli kullanılmasıyla ülke anlamıyla, müşg kelimesiyle ilgi kurulmuş. Müşk Çin'den çıkar. Beyit:

Nedür bu pîç pîç ü çîn çîn ü ham-be-ham kâkül

Nedür bu turralar bu halka halka zülf-i müşg-âsâ

G.6-2/105

Ey gönül, gel şu büklüm büklüm misk kokulu halkaları sevdasıyla can atmaktan vaz geç. Eğer zülüfteki bu hile ve fitne yolunu terk etmezsen emin ol, aleyhinde uydurulacak bir yalan-dolan ve iftira kumkumasına düşersin. Beyit:

Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden geç

Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç

G.30-1/119

Kadeh dolup da sarhoşlar toplantısını dolaşmağa başlayınca, çepçevre oturan rindlerin halkası gökyüzü, kadeh de onun parlak ayına benzer. Eski içki toplantılarında halka biçiminde çepçevre oturulur ve toplantıda dolaştırılan tek kadehten içilirmiş. Oturma biçimine ve kadehin dolaşmasına devr-i meclis denir. Çarh ise çark, gökkubbesi ve baht, tâli anlamlarında kullanılır. Beyit:

Pür olup devr idicek meclis-i mestânı kadeh

Çarh olur halka-i rindân meh-i tâbânı kadeh

G.32-1/120

Ey Bâkî, içki toplantısındaki rintlerin halkası, Cem'in yüzüğüdür. Onun üstündeki Bedahşan yakutu da kadehtir desem yaraşır. Cem adı şiirde şarabı bulan İran şahı Cemşid, mühürden bir yüzüğü olan Süleyman peygamber, İskender-i Zülkarneyn ve Büyük İskender yerine kullanılır. Cem, kadehle birlikte Cemşid'i, yüzükle birlikte

Süleyman peygamberi, âb-ı hayat yanında İskender-i Zülkarneyn'i, âyîne ile kullanılırsa Büyük İskender'i anlatır. Beyit:

Yaraşur halka-i rindâna disem ey Bâkî

Hâtem-i Cemdür anun la'l-i Bedahşânı kadeh

G.32-5/120

Gül bahçesinin köşesini gör de kaşının köşesini hayal et. Güzel kokular satan atarın tablasını gör de saçlarının o kıvrım kıvrım olan halkalarını karşılaştır. Sevgilinin tüm vasıflarının bir başka unsurla kıyasında üstün ve daha güzel olan sevgilin vasıflarıdır. Kâinattaki en güzel olan şeylere teşbih edilir. Beyit:

Künc-i ebrûsın hayâl it gûşe-i gül-zârı gör

Halka-i zülfin kıyâs it tabla-i 'attârı gör

G.71-1/144

O benin, o ergenlik tüylerinin üzerindeki halka halka saç eşi benzeri olmayan fermanın üstündeki tuğra gibidir. Ergenlik tüyleri yazıya benler ise noktalar benzetilmiştir. Beyit:

Halka halka zülf kim ol hatt u hâl üstindedür

Şekl-i tugrâdur misâl-i bî-misâl üstindedür

G.124-1/177

Kavuşma hazinesini ele geçirmek isteyeni, hazineleri bekleyen ejderhalar gibi o halka halka kıvrım kıvrım olan saç öldürür. Hazineleri sihirli yılanlar, yedi başlı ağzından ateş saçan ejderhaların beklediği söylenir. Yüz hazinesini bekleyen de kara yılana benzeyen sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarıdır. Beyit:

Genc-i visâl talibini ejdehâ-sıfat

Ol halka halka zülf-i ham-ender-ham öldürür

G.133-2/184

Kadeh bir fıskiye, içki de su olmuş. Rintlerin (daire biçiminde oturarak oluşturdukları) halkası onun havuzu. Ey Bakî! Bu haliyle meclisimiz, coşup kendinden geçme sarayına bir şadırvan olmuş, işret en güzel böyle tasvir edilebilirdi. Beyit:

Kadeh fıskıyye mey su halka-i rindân anun havzı

Sarây-ı şevka şadırvan olupdur Bâkıyâ meclis

G.208-5/227

Sevgili gönüllerin paralarını alıp zikir halkasına girmiş, gitmiş bir iki zavallıyı dolandırmış. Beyit:

Gönüller nakdin almış yâr girmiş halka-i zikre

Bir iki derd-mend âvâreyi varmış tolandurmış

G.219-2/235

Ey padişah senin kahrının kılıcı, güzellerin kıvrım kıvrım, büklüm büklüm zülüflerinin halkaları gibi kafir ülkesini bir birbirine düşürdü. Beyit:

Misâl-i halka-i zülf-i girih-gîr-i ham-ender-ham

Biri birine koydı tîg-i kahrun kâfir-istânı

K.14-27/35

Ey mühür, kadehin devretmesi kırmızı gül renkli şaraba halkadır. Kadehin dolu olması meyhanenin rindi için ne hoştur. Beyit:

Halkadur devr-i kadeh laʿl şarâb-ı gül-gün

Rind-i mey-h^{v}âreye hôşdur tolu sagâr hâtem

K.19-7/44

Mühür o helak edici el bir sille dokunsa düşmanın gözüne ejderin halkası gibi görünür. Beyit:

Dest-i kahrundan eger sille tokınsa görinür

Dide-i düşmenüne halka-i ejder hâtem

K.19-33/46

Ey mühür, fetih kapısının keremini herkes senin kapından bilmez ama herkesin elinin de senin kapının halkasına ihtiyacı vardır. Beyit:

Feth-i bâb-ı keremi her ki kapundan bilmez

İhtiyâcı eline halka-i her der hâtem

K.19-36/47

4.2.3.4. Ölçü Aletleri

Terâzû, mizan, mi'yar.

Terâzû: Mizan, bildiğimiz tartı âleti olan terazidir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde terâzû kelimesi yer almaktadır.

Hemen o ikinci Yusuf olan sevgili teraziden iner. Zira iki dünya bir yanda olursa adaletli olmaz. Beyit:

Hemân ol Yûsuf-i sânî iner ancak terâzûdan

'Âdil olmaz gerekse iki 'âlem bir yana olsun

G.351-2/317

Avuçla akıl terazisini kurmuştum. Gerçekte ağırlıkta bulut gibi olan kefe ağır geldi. Beyit:

Kef ile gerçi terâzû-yı ʿakla urmış idüm

Hafîf geldi katı keffe-i sehâb-ı sikâle

K.20-26/51

Yıldızlar içinde Süreyya terazi ile yürür. Ki devletin iktidarında mesuliyet meydana gelmesin diye. Beyit:

Nücûm içinde Süreyyâ terâzû ile yürür

Ki sâdır olmaya eyyâm-ı devletinde vebâl

K.21-19/54

Mîzân: Terazi.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde mîzân kelimesi yer almaktadır.

Doğru görüşlüler bugün bayram tahterevallisini dolduran Yûsuf a benzer güzel yüzlülerden hiçbirini senin ayağının tozuyla bir tutmaz. Mîzân-ı ‘îd: Tahterevalli. Terazi gibi ortasından destekli, çocukların iki ucuna oturarak ve bir aşağı bir yukarı inip çıkarak oynadıkları tahtadan oyun aracı. Toprak, ayak altında çiğnendiği ve değer verilmediği halde âşıklar için sevgilinin ayağının tozu, toprağı kutsaldır. Sürme olarak göze çekilecek kadar değerlidir. Sürme göz ilâcıdır, göze cila verir ve iyi görmesini sağlar. Bu düşünce ile beyitte "nazar" kelimesi kullanılmış. Hz. Yusuf güzelliğin simgesidir: Melek kadar güzeldir. Hiçbir güzellik onun güzelliğiyle ölçülemez. Güzelliğin yarısının Hz. Yusuf'a öteki yarısının da bütün varlıklara dağıtıldığına inanılmıştır. Onu kuyudan çıkaran tacir Mısır'a satmaya götürürken uğradığı yerlerde yüzünü bir örtüyle örtüp güzelliğini para ile seyrettirmiştir. Beyit:

Ayagun tozıyla vezn itmez birin ehl-i nazar

Toptolu Yûsuf-likâlarla bu gün mîzân-ı ‘îd

G.39-3/124

Felek kainat çarşısında gece gündüz altın tartan bir kuyumcu, ay ve güneş ise onun terazisidir. Beyit:

Çarh bir sarrâfdur mihr ile meh mîzân ana

Çâr-sû-yı dehr içinde gice gündüz zer çeker

G.183-5/213

Gül yokluk kuyusundan çıkıp kendini gösterdi ve yine Kenanlı Yusuf gibi mizana girdi. Beyit:

Geldi zuhûra çâh-ı ‘ademden çıkup yine

Mîzâne girdi Yûsuf-ı Ken‘ân-misâl gül

G.308-2/290

Ey Bâkî Allah’a hamdolsun ki şair tabiatın düzgün, aklının terazisi ise sapsağlam, bu şairlik hünerinde kimse senin eksiğini noksanını yakalayamaz. Beyit:

Bâkıyâ fennünde tutmaz kimse noksânun senün

Hamdü liʿllâh tab‘ mevzûn ‘akl mîzânı dürüst

G.22-6/115

Mi'yâr: Bir şeyin ne derece hâlis olduğunu anlamak için kullanılan âlet ve mizan yani terazi mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı’nın bir yerinde mi’yâr kelimesi yer almaktadır.

Alçak felek yüce makama geçerse ne olur. Daima alçağı yüceye çıkarır terazi. Beyit:

Sadr-ı ʿâlîye geçürse nʿola nâ-dânı felek

Dâʿimâ nakısı a‘lâya çıkarur mi‘yâr

K.25-27/68

4.2.3.5. Oyun ve mûsikî âletleri

4.2.3.5.1. Oyun âlet ve malzemeleri

Beydak, piyade, nerd.

Beydak & Piyâde: Satranç taşlarının adıdır.

Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde beydak-piyade kelimesi yer almaktadır.

Sen bugün o yaratılışınla cihanın en bilgili kişisisin. Güzelliklerin şahları senin atının önünde piyadedir. Beyit:

Ferzâne-i cihânsın o ruhlarla sen bu gün

Şâhân-ı hüsn atun önince piyâdedür

G.87-4/154

Baharın at binicisi yer yüzüne at salarak çiçekler hep onun önüne piyade gibi düştü. Beyit:

Natʿ-ı zemîne at salıcak fâris-i bahâr

Düşdi şükûfeler hep önine piyâde-vâr

G.180-1/212

Gönül şahım bilginliğini açarak almaya çalışmadan yanağının beninin satranç taşını saçının kakülleriyle kapatma. Beyit:

Beydak-ı hâl-i ruhun zülfünle mestûr eyleme

Almaga şâhum gönül ferzânesin açmazdan

G.364-2/325

Nerd: Tavla dediğimiz oyundur. Nuşirevan'ın veziri Büzürcmihr'in icat ettiği rivayet edilir. Nerd yedi oyundan ibarettir: 1) Fad veya ferid, 2) Ziyad, 3) Sitâre, 4) Hâne-gir, 5) Tavîl ki halen tavla denilen oyundur, 6) Deh-zar, 7) Mansûbe. Ayrıca ağaç özdeğine, ateşli şişliklere sürülüp sarılan bir merheme denilir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde nerd kelimesi yer almaktadır.

Ey inleyen gönül ne acayip gönül yaraların işlemiştir. Muhabbet tavlasında bir iki pulun çürümüştür. Beyit:

Ne ʿaceb dâglarun işler ise ey dil-iʿzâr

Çürimiş nerd-i mahabbetde bir iki pûlun

G.266-2/264

4.2.3.5.2. Mûsikî âletleri

Telli sazlar

Saz, çeng, 'ûd, tanbûr, kanun.

Sâz: Mûsikî âletlerinin genel adıdır. Dirlik, düzen; savaş âlet ve edevatı; hile; benzer; fayda, menfaat mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın on üç yerinde sâz kelimesi yer almaktadır.

Âh edişimin sazı bana yeter. Birlikte feryat etmek için bülbül gerekmez. İniltimin neyi varken bir başka ortak istemem. Beyit:

Sâz-ı âhum bana bes bülbül gerekmez hem-nefes

Nây-ı nâlem var iken bir dahi hem-dem gelmesün

G.355-2/320

Zühre yıldızı göğün toplantısında yiyip içip, eğlenerek, gülerek, mutlu ve neşeli, sazına el atmıştı. Beyitte yenip içilip eğlenilen bir musiki toplantısı anlatılmıştır. Gökyüzünün görünüşü böyle bir toplantıya teşbih edilmiş. Ay, yıldızlar, Samanyolu, akan yıldız toplanmışlar, Zühre de sazını eline almış çalıyor. Zühre yıldızının meydana gelişi şöyle bir söylentiye bağlanır: Hârût ve Mârût adlarındaki melekler günah işledikleri için insanları kınayınca yaratıcı onlardaki nefsin kendilerinde olmadığını, yoksa nefislerine uyup aynı şeyi yapacaklarını söylemiş. Melekler "hâşâ, biz doğru yoldan ayrılmazdık." deyince onları sınamak için Babil'e göndermiş. Hârût ve Mârût gündüz kadılık yapar, gece ism-i âzâmı okuyarak göğe çıkarlarmış. Kocasından ayrılmak için onlara başvuran güzel bir kadın meleklere şarap içirip puta taptırmış ve kocasını öldürtmüş. Sonra da onlardan ism-i âzâmı öğrenerek göğe çıkmış. Hz. Allah da

Hârût ve Mârût'u Babil'de bir kuyuya saçlarından asıp cezalandırırken, kadını da Zühre yıldızı yapmış. Beyit:

Bezm-i felekde urmış idi Zühre sâza çeng

ʿAyş u safâda hurrem ü handân u şâd-mân

K.1-4/3

Çeng: Eğri büğrü mânâsındadır. Başı eğri bir cins saza; çolak kimseye; çengele, yırtıcı hayvan tırnağına denilir. Mani'nin nigârhanesine yazı, nakış yaptığı yere, Ertenk isimli kitabına bu isim verilir. Çeng küçük boyda, harpa benzeyen ve dik tutularak çalınan bir sazdır. Harpın ilkel şeklidir de denilebilir(Aybet, 1989:236).

Yüzin eline alup geldi meclise sôfî

Bu gice rişte-i tesbîhi târ-ı çeng oldı

G.489-5/404

Zühre yıldızı göğün toplantısında yiyip içip, eğlenerek, gülerek, mutlu ve neşeli, sazına el atmıştı. Beyitte yenip içilip eğlenilen bir musiki toplantısı anlatılmıştır. Gökyüzünün görünüşü böyle bir toplantıya teşbih edilmiş. Ay, yıldızlar, Samanyolu, akan yıldız toplanmışlar, Zühre de sazını eline almış çalıyor. Zühre yıldızının meydana gelişi şöyle bir söylentiye bağlanır: Hârût ve Mârût adlarındaki melekler günah işledikleri için insanları kınayınca yaratıcı onlardaki nefsin kendilerinde olmadığını, yoksa nefislerine uyup aynı şeyi yapacaklarını söylemiş. Melekler "hâşâ, biz doğru yoldan ayrılmazdık." deyince onları sınamak için Babil'e göndermiş. Hârût ve Mârût gündüz kadılık yapar, gece ism-i âzâmı okuyarak göğe çıkarlarmış. Kocasından ayrılmak için onlara başvuran güzel bir kadın meleklere şarap içirip puta taptırmış ve kocasını öldürtmüş. Sonra da onlardan ism-i âzâmı öğrenerek göğe çıkmış. Hz. Allah da

Hârût ve Mârût'u Babil'de bir kuyuya saçlarından asıp cezalandırırken, kadını da Zühre yıldızı yapmış. Beyit:

Bezm-i felekde urmış idi Zühre sâza çeng

ʿAyş u safâda hurrem ü handân u şâd-mân

K.1-4/3

Senin zamanında kimse zalim feleğin zulmünden inlemez; eğer çeng ve ney figân ederse o da şerîata aykırıdır. Çeng, kabaca tarif etmek gerekirse açık V harfi şeklinde harpa benzemen bir çalgıdır. Buradaki "bî-şer" kelimesi önemlidir. "Şer'" kelimesi herkesin uyması için müsâade ve yasakları içeren hükümler, kurallar koymak demektir. Bir de şeriat anlamında kullanılır. Burada Kanunînin içkili, sazlı-sözlü toplantıları yasaklamasına işaret olunmaktadır. Beyit:

Devründe kimse cevr-i sitem-gerden inlemez

Bî-şerʿ ider iderse eger çeng ü ney figân

K.1-20/4

Bırak bu kavgayı ey vaiz, ne aşk çenginin ne olduğundan haberin var ne de o çeng ile mûsîkârın çıkardığı güzel sesleri duyuyorsun. Çeng, kanuna benzeyen dik tutularak çalınan bir çeşit sazdır. Mûsîkâr ise üflemeli bir çalgı aletidir. Şair aşkı güzel sesler çıkartan musiki aletlerine benzetiyor. Beyit:

Ko cengi çeng-i ʿaşkun nʿeydügin bilmezsin ey vâʿiz

Ne ra‘nâ söyler ol çeng ile mûsîkârı tuymazsın

G.396-4/344

Bu zayıf ağlayan gönlüm senin elinden çok dertler çekti. Ney gibi ağlayıp inlese şaşılır mı? Şimdi ağlayıp inlemenin zamanıdır. Zâr sözü, ağlayan inleyen çeng sözü de eğri büğrü çengel, pençe ve çalgı anlamlarındadır. Çeng şiirde iki büklüm olmuş,

durmadan gözyaşı döken bir âşığa benzetilir. Çengin telleri âşığın gözyaşlarıdır. Çeng ve ney sesi üzüntü ve kederden ağlayıp inlemenin ve yakınmanın simgesidir. Beyit:

Çok belâ çekdi senün çeng-i gamunda dil-i zâr

Nây-veş nâleler eylerse şikâyet demidür

G.81-3/151

Eğer gönlü kırık Bâkî'nin inleyen halinden bir nişan istiyorsan ister iki büklüm olmuş çeng gibi olan boyuna ister gibi sararmış olan yüzüne bak. Beyit:

Hâl-i zâr-ı Bâkî-i bî-dilden istersen nişân

Kâmet-i çeng-i dü-tâya rûy-ı zerd-i nâya bak

G.239-5/248

Boyumu çeng sazı gibi eğip iki büklüm yaptın. Gözyaşlarımı o saza tel yaptın. Vücudumu ateş haline getirdin. Canımı da öd ağacı gibi tütsü yapıp yaktın. Çeng dal harfine benzeyen ve dikine tutulup çalınan bir sazdır. Âşıkların üzüntüsünden bellerinin bükülüp iki büklüm olmaları çenge benzetilir. Sicim gibi durmadan döktükleri gözyaşları da bu sazın tellerdir. Çeng aynı zamanda eğri, çarpık, çengel ve hayvan pençesi manasındadır. Rud ayrıca akarsu anlamına gelmektedir. Beyit:

Kaddümi çeng eşkümi rûd eyledün

Cismüm âteş cânumı ʿûd eyledün

G.263-1/262

Çeng (arganon adı verilen çalgı) ile neyin yaygınlığı ve meclis kurarak ortada kadeh döndürme zamanı tersyüz oldu. Ey riyakar sofu, artık devranın sefasını sür bakalım, sana gün doğdu. Beyit:

Semâʿ-ı çeng ü nây u devr-i sâgar devleti döndi

Safâsın süre gör ey sôfî-i sâlûs devrânun

G.279-5/273

Aşk ile deli olan kimse gönlünü zincir sesiyle eğler, ud nağmesini, çeng ve ney sesini ne yapsın. Beyit:

Gönlin egler nâle-i zencîr ile mecnûn-ı ʿaşk

Nagme-i ʿûd u sadâ-yı çeng ü nâyı nʿeylesün

G.370-3/329

'Ûd: Laguta (lavta) veya şeştar denilen altı telli bildiğimiz çalgı âletidir. Kesilmiş ağaç parçası, hoş kokulu buhur ve buhur için yakılan ağaç parçalarına da derler.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde 'ûd kelimesi yer almaktadır.

İnleyişimin nağmesi arkadaş gibi geçinmezdi benimle, çalgıcı olan ud eğer başkasının söyüne uymasaydı. Beyit:

Nagme-i nâleme dem-sâz geçinmezdi benüm

Mutrıbâ 'ûdun eger uymasa iller sözine

G.463-3/386

Zaman zaman altın ve gümüş buhurdanlık o kıvrımlı saçlarına arkadaştır. Ud ve anberin dumanı güzel kokular saçan zülfünün kemendidir. Beyit:

Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser

Duhân-ı ʿûd u ʿanberden kemend-i zülf-i müşg-âsâ

K.27-8/73

Tanbur: Yay veya mızrapla çalınan uzun kollu, ağaç gövdeli bir sazdır. Bugün kullanılanlar sekiz tellidir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde tanbur kelimesi yer almaktadır.

Ayrılık meclisinde kirpiklerinin neşteri mızrabından şah damarı inilti çıkarır sanki tanburun telleridir. Beyit:

Bezm-i hecründe müjen nişteri mızrâbından

Reg-i cân nâle kılur niteki târ-ı tanbûr

G.125-2/178

Çalgıcı meclisde bulundu diye yine meclis kanla doldu. Bir iki baş sağlığıyla bu gün tanburu söyletti. Beyit:

Gice kan oldı meclisde bulındı bu diyü mutrıb

Bir iki tâziyâneyle bu gün söyletdi tanbûrı

G.484-4/400

Kanun: Bir köşesi kesik yamuk şeklinde, yassı bir sandık üzerine gerilmiş, tellerden oluşan bir çalgıdır. Klâsik kanun yetmiş iki tellidir. Farabi tarafından icad edildiği söylenir Kanun, aynı zamanda usûl, kaide ve düzen mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde kanûn kelimesi yer almaktadır.

Aşk ehlinin iniltisi ney boyunu çeng eyledin. Sen padişahsın bundan sonra yaptığın kanun sayılır. Beyit:

Ehl-i ʿaşkun nâlesin ney kâmetin çeng eyledün

Pâdişehsin itdügün şimden girü kânûn olur

G.142-5/190

Yakut kırmızılığındaki dudaklarını içki gibi emmek kanundu ama onu def ettiler şeraitle ve kanun gitti. Beyit:

Leb-i laʿlini emmek mey gibi kânun idi ammâ

Anı defʿ eylediler şerʿ ile kânun ise gitdi

G.544-2/437

Mûsikârın terennümü gerçi kânuna uyarsa da; inleyip feryat etmesi şeriata uymuyor, ne yapalım? "Kanun" kelimesi hem bilinen telli saz, hem de "yasa" mânâlarını ifâde eder. "Şeriat" veya şer kelimesinin "İslâm dininin temel hükümlerine dayalı kanunlar" anlamı vardır. Mûsikar dik açık üçgen şeklinde yan yana dizilmiş borucuklardan oluşan bir tür ağız mızıkasıdır. Bütün bu mânâlar bu beyitte söz konusudur. Beyit:

Şerʿa uymaz nʿidelüm nâle vü zâr eyler ise
Gerçi kânûna uyar zemzeme-i mûsîkâr

K.18-40/42

Nefesli sazlar.

Nay, nefire, nây-ı rûyîn, mûsikâr.

Nây/Ney: Kamış demektir. Kamıştan yapılan, üflenince ses çıkaran, düdük nevinden bir mûsiki âletinin de adıdır. Boğum, boğaz mânâsına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın otuz yerinde nây/ney kelimesi yer almaktadır.

Bu zayıf ağlayan gönlüm senin elinden çok dertler çekti. Ney gibi ağlayıp inlese şaşılır mı? Şimdi ağlayıp inlemenin zamanıdır. Zâr sözü, ağlayan inleyen çeng sözü de eğri büğrü çengel, pençe ve çalgı anlamlarındadır. Çeng şiirde iki büklüm olmuş, durmadan gözyaşı döken bir âşığa benzetilir. Çengin telleri âşığın gözyaşlarıdır. Çeng ve ney sesi üzüntü ve kederden ağlayıp inlemenin ve yakınmanın simgesidir. Beyit:

Çok belâ çekdi senün çeng-i gamunda dil-i zâr
Nây-veş nâleler eylerse şikâyet demidür

G.81-3/151

Kah şarabın sesi, kah neyin soluğu gönlümü açar. Benim padişahım maksat edanın güzel olmasıdır. Beyit:

Geh kulkul-i mey gönlüm açar gâh dem-i nây

Maksûd benüm pâdişehüm hüsn-i edâdur

G.105-5/166

Eğer gönlü kırık Bâkî'nin inleyen halinden bir nişan istiyorsan ister iki büklüm olmuş çeng gibi olan boyuna ister gibi sararmış olan yüzüne bak. Beyit:

Hâl-i zâr-ı Bâkî-i bî-dilden istersen nişân

Kâmet-i çeng-i dü-tâya rûy-ı zerd-i nâya bak

G.239-5/248

Çeng (arganon adı verilen çalgı) ile neyin yaygınlığı ve meclis kurarak ortada kadeh döndürme zamanı tersyüz oldu. Ey riyakar sofu, artık devranın sefasını sür bakalım, sana gün doğdu. Beyit:

Semâʿ-ı çeng ü nây u devr-i sâgar devleti döndi

Safâsın süre gör ey sôfî-i sâlûs devrânun

G.279-5/273

Âh edişimin sazı bana yeter. Birlikte feryat etmek için bülbül gerekmez. İniltimin neyi varken bir başka ortak istemem. Beyit:

Sâz-ı âhum bana bes bülbül gerekmez hem-nefes

Nây-ı nâlem var iken bir dahi hem-dem gelmesün

G.355-2/320

Aşk ile deli olan kimse gönlünü zincir sesiyle eğler, ud nağmesini, çeng ve ney sesini ne yapsın. Beyit:

Gönlin egler nâle-i zencîr ile mecnûn-ı ʿaşk

Nagme-i ʿûd u sadâ-yı çeng ü nâyı nʿeylesün

G.370-3/329

Ey gönül şu anda bana yoldaşlık edebilecek sensin. Gel de hiç olmazsa ney gibi hazin hazin inleyelim. Beyit:

Ey dil bu demde sensin olan bana hem-nefes

Gel nây gibi inleyelüm bari zâr zâr

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân IV-7/78

Şeker kamışının kemer kuşanması, şeker saçan kalemimin senin dudağının güzelliğini ve tatlılığım yazdığımı duyup, onun (kalemimin) emrine hazır olduğunu göstermek içindir. Şeker kamışının üzerindeki boğumlar, insanın belindeki kemer gibi düşünülmüş. "Kemer-beste" olmak, bir işe hazırlanmak, emre amade olmak demektir. Şair, şeker kamışını, güzel sözler, insanın dimağında şeker duygusu bırakan şiirler yazan kalemin emrine hazır bir insan gibi göstererek hem teşhis, hem de güzel bir sebebe dayandırmaktadır. Bu benzetmenin iyi anlaşılabilmesi için, eskiden kalemlerin kamıştan yapıldığını unutmamak gerekir. Beyit:

Ney-şeker vaşf-ı lebün yazdugum işitdi meger

Ki kemer-beste-i kilk-i şeker-efşânumdur

G.118-4/174

Ey Padişah, kaleminin kamışı dünya meclisinde azıcık dinlensin. Biraz da düşmana yokluk, ölüm şarabını hançerin içirsin. Beyit:

Şehâ bir dem ney-i hâmen cihân bezminde dinlensün

İçürsün düşmene câm-ı fenâyı bir zamân hançer

G.155-4/199

Kadeh kızıl şarap rengiyle kan ağlamakta, def o şevk ile sinesini dövmekte, ney ise içli içli yanık yanık inlmekte. Meğer meclis kişileri ve donanımlarıyla baştan başa aşk derdi ve aşk acısına tutulmuş. Beyit:

Kadeh kan aglayup def sîne döger ney figân eyler

Meger derd ü gam-ı ʿaşka olupdur mübtelâ meclis

G.208-4/228

Heveslerle dolu olan gönül ney gibi yanık nağmeler çıkarmaktadır. Fakat gönlün derdinden haberi olan bir kader arkadaşı yok. Heva kelimesi hava, heves, arzu; nağme, ezgi anlamlarını ifade eder. Bâkî bu anlamları ney kelimesi ile çağrıştırmaktadır. Beyit:

Pür-hevâdur ney gibi ʿaşkunla tabʿ-ı pür-heves

Derd-i dilden bâ-haber ʿâlemde yok bir hem-nefes

G.211-1/229

Şarap içmek yerine kan yuttuğumdan, ney dinlemek yerine âh edip inlediğimden hiç haberi var mı? Beyit:

Hîç bilür mi mey yirine dem-be-dem kan yutdugum

İşidür mi ney yirine âh u efğânum benüm

G.345-3/313

Senin zamanında kimse zalim feleğin zulmünden inlemez; eğer çeng ve ney figân ederse o da şerîata aykırıdır. Çeng, kabaca tarif etmek gerekirse açık V harfi şeklinde harpa benzemen bir çalgıdır. Buradaki "bî-şer" kelimesi önemlidir. "Şer'" kelimesi herkesin uyması için müsâade ve yasakları içeren hükümler, kurallar koymak demektir. Bir de şeriat anlamında kullanılır. Burada Kanunînin içkili, sazlı-sözlü toplantıları yasaklamasına işaret olunmaktadır. Beyit:

Devründe kimse cevr-i sitem-gerden inlemez

Bî-şerʿ ider iderse eger çeng ü ney figân

K.1-20/4

Ben şiirimi yazarken kalemim durmadan kımıldar. Sanki kamıştır da onu akarsu titretmektedir. Beyit:

Muttasıl şiʿrüm yazarken hâme turmaz deprenür

Neydür anı gûyiyâ lerzân ider âb-ı revân

K.22-32/58

Nefîr: Tunçtan yapılmış, boru şeklinde nefesli bir çalgıdır. Savaşlarda çalınır. Nefir, kelime olarak Arapça "nefret" den alınmış olup ürkmek; feryat etmek mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde nefir kelimesi yer almaktadır.

Aşkın tüm âleme yayılan gürültüsnün kös ve nefirin sesleri dünyaya titreyiş verdi ve zemine zelzele saldı.

Lerze virdi ʿâleme saldı zemîne zelzele

Gulgul-i kûs u nefîr-i sît-i ʿâlem-gîr-i ʿaşk

G.236-5/246

Mûsikâr: On beş kadar ufak kamış düdükten meydana gelmiş, mizmar nevinden bir üflemeli sazdır. Dervişlere mahsus bir cins kavalın, gagasında delikler bulunan, bu deliklerden rüzgâr estikçe çeşitli sesler çıkaran efsanevi kuşun da adıdır. Mûsikî sözünün bundan geldiği rivayet edilir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde mûsikâr kelimesi yer almaktadır.

Zayıf, dermansız vücudumda böğrümün kemikleri bir bir sayılır. Beni bu halimle görmeyen dostlarım mûsîkâra baksınlar, beni görmüş gibi olurlar. Baki, sevgilinin ayrılığıyla hasta, dermansız, bir deri bir kemik kalmış zayıf vücudunu ve acıdan inlemesini mûsîkâra teşbih etmiş. Zar kelimesi zayıf ve inleyen anlamlarında tevriyeli kullanılmış: Hem kemikleri sayılacak derecede zayıf olduğu için, hem de dur-

madan ağlayıp inlediği için bu kelime seçilmiş. "Görmeyen" yerine "seyr etmeyen" denmesi, hem Bâkî'nin vücudunun ibretle ve merakla seyredilecek kadar zayıf olması, hem de giyinik olduğu için bu halinin görülmemesi nedeniyledir. Ayrıca uzaktaki dostlarına da vücudunun halini tarif ediyor. Beyit:

Ten-i zârumda pehlüm üstühânı sayılur bir bir
Beni seyr itmeyen ahbâb mûsîkârı görsünler

G.55-4/134

Mûsikârın terennümü gerçi kânuna uyarsa da; inleyip feryat etmesi şeriata uymuyor, ne yapalım? "Kanun" kelimesi hem bilinen telli saz, hem de "yasa" mânâlarını ifâde eder. "Şeriat" veya şer kelimesinin "İslâm dininin temel hükümlerine dayalı kanunlar" anlamı vardır. Mûsikar dik açık üçgen şeklinde yan yana dizilmiş borucuklardan oluşan bir tür ağız mızıkasıdır. Bütün bu mânâlar bu beyitte söz konusudur. Beyit:

Şerʿa uymaz nʿidelüm nâle vü zâr eyler ise
Gerçi kânûna uyar zemzeme-i mûsîkâr

K.18-40/42

Vurmalı sazlar.

Def, nekâre.

Def: Türkçe de tef denilen bir kasnağa gerilmiş deriden ibaret, tempo tutmaya yarayan mûsikî âletidir.

Bâkî Dîvânı’nın dokuz yerinde def kelimesi yer almaktadır.

Kadeh kızıl şarap rengiyle kan ağlamakta, def o şevk ile sinesini dövmekte, ney ise içli içli yanık yanık inlmekte. Meğer meclis kişileri ve donanımlarıyla baştan başa aşk derdi ve aşk acısına tutulmuş. Beyit:

Kadeh kan ağlayup def sîne döger ney figân eyler

Meger derd ü gam-ı ʿaşka olupdur mübtelâ meclis

G.208-4/228

Bu gök kubbesinde güneş defçisi devir usulüne uyarak yüzünü gizlemişti. Beyitte güneş, yuvarlaklığı bakımından defe teşbih edilmiş. Güneşin yüzünü gizlemesi, batması yani gece olmasıdır. Öte yandan güneş devir usulüne uyarak batmış, yıldızların ve öteki gök cisimlerinin devri başlamıştır. Sonra sabah tekrar doğacak ve bu devir sürüp gidecektir. Ayrıca def, yerini çenge bırakmış. Bir başka anlamda da güneş doğmuş, göğü devr etmiş ve akşam gurub etmiştir. Güneşin batması musikideki devir usulüne uyduğu biçimde açıklanarak güzel bir sebebe dayandırılmıştır. Güneş (gün, şems, mihr, hurşid) dördüncü felektedir. Bütün yıldızların sultanıdır. Bütün gezegenler onun buyruğundadırlar. Yıldızlar askerleridir. Sa'd-ı evsat, orta uğurludur. Sarı renge egemendir. Onun devrinde doğanlar zeki, güçlü, başarılı, sanatçı, zevke ve eğlenceye, gösterişe düşkün olurlar. Beyit:

Bu çarh-ı çenberîde tutup devr usûlini

Deffâf-ı mihr kılmış idi çihresin nihân

K.1-5/3

Nekâre: Kös denilen büyük davula denilir.

Bâkî Dîvânı’nın iki yerinde nekâre kelimesi yer almaktadır.

Şöhret nevbetimiz felek damında çalınır. Davulumuzun sesi bütün âleme yayıldı. Beyit:

Nevbet-i iştihârumuz bâm-ı felekde çalınur

Gulgule saldı ʿâleme velvele-i nekâremüz

G.202-3/224

Kösler çalınmaya başladı, davul ve nakare sadaları etrafı kapladı. Ceng meydanı sanki gaziler için bir düğün bayram yeri idi. Beyit:

Çalındı kûslar tabl u nekâre saldı âvâze

Dügün bayram idi gûyâ guzâta ceng meydânı

K.14-16/34

4.2.3.6. Süs ve süsleme ile ilgili âlet ve malzemeler.

4.2.3.6.1. Süs olarak kullanılan eşyalar

Genel olarak

Zînet, zîver, zîb, ârâyiş.

Zînet/Zîver/ Ârâyiş: Süs, bezek, bezenip donatılacak şeyler demektir.

Bâkî Dîvânı'nın on beş yerinde zînet kelimesi yer almaktadır.

Bahar mevsiminde ilahi kudret nakkaşı, âlemi öyle bir süsledi ki Çin ressamları bile onun nakşına şaştı kaldı. Beyit:

Bir zînet itdi âlemi nakkâş-ı sun' kim

Hayretde kaldı nakşına sûret-nigâr-ı Çîn

G.387-2/339

Ey Bâkî, saltanat ve saadet gül bahçesini süsleyen lale olarak, muzffer oadişahlar padişahının talihli çehersi yeter. Beyit:

Zînet-i gül-şen-i ikbâle yiter ey Bâkî

Çihre-i baht-ı şehenşâh-ı muzaffer lâle

G.466-9/389

Zamanın Hintli menekşesinin beni, ziynetini görsün ve Buhara, Semerkant ve İstanbul'a saçsın. Beyit:

Zamane hâl-i Hindû-yı benefşe zînetin görsün

Nisâr itsün Sitânbûla Semerkand ü Buhârâyı

K.15-4/36

Mührün tacının süsünü altın ve cevherle süsleyerek, mühür, süslenme donatılma bakımından Kayser'in yoldaşını geçer. Padişah devletin temsilcisidir. Devletin temsilcisi devletin ihtişamını sergilemek için elbiselerini zîb u zînet ile donatırlar ve ihtişamlı bir şekilde endam ederler. Kayser Osmanlı dışındaki hükümdarları anlatmak için seçilmiştir. Hatem, mühür ya da yüzük demektir. Her padişahın kendi tuğrasını taşıyan mühürlü yüzüğü vardır. Dönemin padişahı olan Kanuni Bâkî tarafından Süleyman peygambere benzetilmiştir. Kanuni'nin mührü de Süleyman peygamberin mührüne teşbih edilmiştir. Yabancı devletlere gönderilen emir ve fermanlarda padişahın mührü bulunur ve oralı zapt ettiği için onun emir ve fermanları geçerli olur. Beyit:

Zer ü gevherle kılup zîver-i efser hâtem

Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem

K.19-1/44

Sünbül onu o kadar süsleyip bezedi ki çiçek bahçesi yine siyah perçemli bir dilbere döndü. Çiçekleriyle sünbül örülü saça benzetilmektedir. Beyit:

Oldı gül-şen yine bir dil-ber-i müşgîn mergûl

Şol kadar virdi ana zînet ü zîver sünbül

K.24-3/62

(Keyvan) Acaba âlemin bu süsü, ziyneti nedir diye ibret gözüyle dünyaya bakarken, ansızın… Bu beyitte bir önceki beytin anlamı sürdürülmüş. Keyvân, fil üzerinde oturan bir sürücünün çevreye yüksekten baktığı gibi, yedinci gök kubbeden merakla aşağısını, dünyayı seyrediyor. Beyit:

Âyâ bu zîb ü zînet-i ʿâlem nedür diyü

ʿİbret göziyle nâzır iken dehre nâgehân

K.1-9/4

Doğrusu bahtlılığın ve mevkilerin süsü idi. İskender taçlı ve Dârâ askerli bir padişah idi. Beyit:

Hakkâ ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi

Şâh-ı Sikender-efser ü Dârâ-sipâh idi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân II-1/76

Zîver: Süs. Zinet.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde zîver kelimesi yer almaktadır.

Mührün tacının süsünü altın ve cevherle süsleyerek, mühür, süslenme donatılma bakımından Kayser'in yoldaşını geçer. Padişah devletin temsilcisidir. Devletin temsilcisi devletin ihtişamını sergilemek için elbiselerini zîb u zînet ile donatırlar ve ihtişamlı bir şekilde endam ederler. Kayser Osmanlı dışındaki hükümdarları anlatmak için seçilmiştir. Hatem, mühür ya da yüzük demektir. Her padişahın kendi tuğrasını taşıyan mühürlü yüzüğü vardır. Dönemin padişahı olan Kanuni Bâkî tarafından Süleyman peygambere benzetilmiştir. Kanuni'nin mührü de Süleyman peygamberin mührüne teşbih edilmiştir. Yabancı devletlere gönderilen emir ve fermanlarda padişahın mührü bulunur ve oralı zapt ettiği için onun emir ve fermanları geçerli olur. Beyit:

Zer ü gevherle kılup zîver-i efser hâtem

Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem

K.19-1/44

Eli ihsan ve bahşiş dalgası vuran denizdir. Altın ve süs sebebiyle boğulmaya neden şaşarsın ki ey mühür. Beyit:

Eli ihsân u ʻatâ mevcin urur deryâdur

Ne ʿaceb ger ola gark-ı zer ü zîver hâtem

K.19-19/45

Sünbül onu o kadar süsleyip bezedi ki çiçek bahçesi yine siyah perçemli bir dilbere döndü. Çiçekleriyle sünbül örülü saça benzetilmektedir. Beyit:

Oldı gül-şen yine bir dil-ber-i müşgîn mergûl

Şol kadar virdi ana zînet ü zîver sünbül

K.24-3/62

Zîb: Süs. Zinet.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde zîb kelimesi yer almaktadır.

Kudretinin gelin süsleyicisi dünyaya süs ve zinet verdi. Yeni gelin gibi köhne dünyayı süsledi. Beyit:

Cihâna zîb ü fer virdi yine meşşâta-i kudret

ʿArûs-ı nev gibi ârâyiş itdi kühne dünyâyı

K.15-3/36

Satırlar şiir denizinde yeterince dalgalandılar. Şimdi dua incileriyle sahili süslemenin zamanı geldi. Bahr kelimesi hem deniz hem de şiirde vezin ölçü anlamında kullanılmıştır. Beyit:

Bahr-i eşʿâr yiter urdı sütûr emvâcın

Demidür kʿide du^câ dürlerini zîb-i kenar

K.18-52/43

Mührün tacının süsünü altın ve cevherle süsleyerek, mühür, süslenme donatılma bakımından Kayser'in yoldaşını geçer. Padişah devletin temsilcisidir. Devletin temsilcisi devletin ihtişamını sergilemek için elbiselerini zîb u zînet ile donatırlar ve

ihtişamlı bir şekilde endam ederler. Kayser Osmanlı dışındaki hükümdarları anlatmak için seçilmiştir. Hatem, mühür ya da yüzük demektir. Her padişahın kendi tuğrasını taşıyan mühürlü yüzüğü vardır. Dönemin padişahı olan Kanuni Bâkî tarafından Süleyman peygambere benzetilmiştir. Kanuni'nin mührü de Süleyman peygamberin mührüne teşbih edilmiştir. Yabancı devletlere gönderilen emir ve fermanlarda padişahın mührü bulunur ve oralı zapt ettiği için onun emir ve fermanları geçerli olur. Beyit:

Zer ü gevherle kılup zîver-i efser hâtem

Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem

K.19-1/44

Feleğin gelin süsleyicisi çemen gelinin yüzünü bezeklerlke süslesin. Beyit:

Nitekim mâşıta-i dehr ʿarûs-ı çemenün

Çihresin eyleye ârâyiş-i zîb ü tezyîn

K.26-33/72

(Keyvan) Acaba âlemin bu süsü, ziyneti nedir diye ibret gözüyle dünyaya bakarken, ansızın… Bu beyitte bir önceki beytin anlamı sürdürülmüş. Keyvân, fil üzerinde oturan bir sürücünün çevreye yüksekten baktığı gibi, yedinci gök kubbeden merakla aşağısını, dünyayı seyrediyor. Beyit:

Âyâ bu zîb ü zînet-i ʿâlem nedür diyü

ʿİbret göziyle nâzır iken dehre nâgehân

K.1-9/4

Çimenlik gelinini süslemek, yüzüne güzellik ve parlaklık vermek için yasemin tarak, sabah rüzgârı gelini süsleyen kadın, su da ayna tutucu olmuş. Eskiden bazı yörelerde gelini ve düğüne katılan kadınları süsleyip güzelleştirmek için uğraşan kadınlara yüzyazıcı ve bunların yaptıkları, saçı tarayıp düzenlemek, kaşlara rastık,

gözlere sürme çekmek, yanağa aklık ve allık sürmek, dudağı boyamak gibi işlere de yüz yazma adı verilmiştir. Beyitte çimenlik, bir geline; yasemin çiçeği beyaz, fildişi bir tarağa; saba, gelini süsleyen yüzyazıcı denilen kadına; su da ayna tutan bir hizmetkâra benzetilmiş. Bunların görevleri gelini süslemektir. Gerçekten bahçeye güzellik veren de, yasemin ve diğer çiçekler ile durgun ve berrak sudur. Çiçekleri açan da sabâ rüzgârıdır. Beyit:

Zîb ü fer virmek içün rûy-ı ʻarûs-ı çemene

Yâsemen şâne sabâ mâşıta âb âyine-dâr

K.18-15/40

Doğrusu bahtlılığın ve mevkilerin süsü idi. İskender taçlı ve Dârâ askerli bir padişah idi. Beyit:

Hakkâ ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi

Şâh-ı Sikender-efser ü Dârâ-sipâh idi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân II-1/76

ʻÂrâyiş: Süs. Zinet. Süsleme.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde ʻârâyiş kelimesi yer almaktadır.

Kudretinin gelin süsleyicisi dünyaya süs ve zinet verdi. Yeni gelin gibi köhne dünyayı süsledi. Beyit:

Cihâna zîb ü fer virdi yine meşşâta-i kudret

ʻArûs-ı nev gibi ârâyiş itdi kühne dünyâyı

K.15-3/36

Feleğin gelin süsleyicisi çemen gelinin yüzünü bezeklerlke süslesin. Beyit:

Nitekim mâşıta-i dehr ʻarûs-ı çemenün

Çihresin eyleye ârâyiş-i zîb ü tezyîn

K.26-33/72

Süs eşyaları

İklil, efser.

İklîl: Taç demektir. Kadınların mücevherlerle süslü hotozlarına iklil denilir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde iklîl kelimesi yer almaktadır.

Yıldızlara cevahir sürmesi, ayağının toprağıdır. Eşiğinin toprağı, ikizler burcunun başının tacıdır. Beyit:

Ayagı topragıdur kühl-i cevâhir encüme

Âsitânı hâkidür iklîl-i fark-ı Farkadân

K.22-18/57

Efser: Taç, kıymetli maden ve taşlardan yapılmış süslü başlık mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde efser kelimesi yer almaktadır.

İtibarlı güzel atının nalının rütbesine bırak Hakan'ın tacını Kayser'in başındaki tac bile erişemez. Şahın ihtişamının ne kadar yüce olduğunu ifade etmektedir. Kanuni'nin tacının yüceliğine ulaşmayı bırakın Hakan'ın altındaki atın nalının rütbesine/tacına Kayser'in tacı erişemez demekle padişahın ulviliğini belirtmektedir. Beyit:

Vâsıl olmaz pâye-i naʿl-i semend-i kadrine

Efser-i Hâkân degül tâc-ı ser-i Kayser bile

K.10-14/29

Mührün tacının süsünü altın ve cevherle süsleyerek, mühür, süslenme donatılma bakımından Kayser'in yoldaşını geçer. Padişah devletin temsilcisidir. Devletin temsilcisi devletin ihtişamını sergilemek için elbiselerini zîb u zînet ile donatırlar ve ihtişamlı bir şekilde endam ederler. Kayser Osmanlı dışındaki hükümdarları anlatmak

için seçilmiştir. Hatem, mühür ya da yüzük demektir. Her padişahın kendi tuğrasını taşıyan mühürlü yüzüğü vardır. Dönemin padişahı olan Kanuni Bâkî tarafından Süleyman peygambere benzetilmiştir. Kanuni'nin mührü de Süleyman peygamberin mührüne teşbih edilmiştir. Yabancı devletlere gönderilen emir ve fermanlarda padişahın mührü bulunur ve oralı zapt ettiği için onun emir ve fermanları geçerli olur. Beyit:

Zer ü gevherle kılup zîver-i efser hâtem

Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem

K.19-1/44

Doğrusu bahtlılığın ve mevkilerin süsü idi. İskender taçlı ve Dârâ askerli bir padişah idi. Beyit:

Hakkâ ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi

Şâh-ı Sikender-efser ü Dârâ-sipâh idi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân II-1/76

'Ikd, kılâde, tavk.

Bu kelimeler, kadınların gerdanlık dediğimiz süs olarak kullandıkları genellikle kıymetli maden veya taşlarla yapılmış olan şeylerin isimleridir.

'Ikd: İnci. Gerdanlık. Mücevher, boyuna takılan dizilmiş kıymetli şey. İnci dizecek iplik. Hurma salkımı.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde 'ıkd kelimesi yer almaktadır.

İnci dişinin vasfında ey gönül mücevher bir gerdanlık bağla. Kıymetli mücevher gibi olan şiirimi fikir ipliğine çek. Beyit:

Dür dişi vasfında ey dil bagla bir ʿıkd-ı güher

Lüʾlü-yı lâlâ-yı nazmun rişte-i efkâre çek

G.254-4/257

Kılâde: Gerdanlık. Boyna takılan kıymetli şey. Akarsu.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde kılâde kelimesi yer almaktadır.

İnce hayal ipine çok değerli eda mücevherleri dizerek felek gelininin boynuna parlak ve ışıltılı bir gerdanlık yapan benim. Beyit:

ʿArûs-ı dehre senânı benem kılâde kılan

Güher edâ-yı girân-mâye rişte ince hayâl

K.21-23/54

Tavk: Tavk aynı zamanda duvak mânâsına da gelir. Bir şeyin etrafına geçirilen halka, kasnak gibi şeylere de denir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde tavk kelimesi yer almaktadır.

Mühür altın gerdanlık takınarak kaşını kazıtmış ve kalender üslubunu tercih etmiş. Beyit:

Tavk-ı zerrîn takınup yine kazıtmış kaşın

İhtiyâr eylemiş üslûb-ı Kalender hâtem

K.19-13/45

Sahibi için uzattığı boynuna buyruğun gerdanlığını takarak birçok kimseleri köle yaptı. Beyit:

Tavk-ı fermâne çeküp gerden-i teslîmlerin

Nice âzâdeleri eyledi çâker hâtem

K.19-26/46

Nigîn.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde nigîn kelimesi yer almaktadır.

Nigîn: Yüzük kaşı.

Felek, parmağa süs için takılan yüzüğün itibarına firuze yüzük gibidir. Mühür tek başına ünü ile dünyayı kapladı. Beyit:

Felek engüşteri-i kadrüne pîrûze nigîn

Kapladı nâmun ile ʿâlemi yek-ser hâtem

K.19-27/46

Ne talih yüzüğü elde, ne de saadet bileziği kolda. Zamane, felek, onu bir altın halhal gibi ayağa taktı. Beyit:

Nigîn-i baht u sivâr-ı saʿâdet elde degül

Ayakda kodı zamane niteki zer halhâl

K.21-29/55

Halhal.

Halhal: Gümüşten veya altından yapılan, kadınların ayak bileklerine taktıkları bileziğe denir.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde halhal kelimesi yer almaktadır.

Ne talih yüzüğü elde, ne de saadet bileziği kolda. Zamane, felek, onu bir altın halhal gibi ayağa taktı. Beyit:

Nigîn-i baht u sivâr-ı saʿâdet elde degül

Ayakda kodı zamane niteki zer halhâl

K.21-29/55

Mübarek namının büyüklüğünden sahipsiz/uzak kalırsa, mühür güvercinin ayağının halhalının arzusunu bulamaz. Beyit:

Şeref-i nâm-ı şerîfünden olursa hâlî

Bulımaz ragbet-i halhâl-i kebûter hâtem

K.19-30/46

4.2.3.6.2. Süslenme araçları

Mir'ât, şâne.

Mir'ât: Bildiğimiz ayna yani gözgüdür. Ayna önceleri cilalanmış demirden yapıldığı için âyen (âhen/demir)'e nisbet edilerek âyene denilmiştir. XIII. yüzyıla kadar ayna yapımında daha iyi yansıtıcı olduğu için çelik tercih edilmiştir. Cam ayna bu asırdan sonra kullanılmağa başlanmıştır. Ayna, parlaklığı, görüntüleri aksettirmesi, gerçek cismin kaybolması, ile görüntünün yok olması, cilalanıp parlatılması tozlanması, paslanması gibi hususiyetleri ile ele alınarak sevgili yüz, yanak, vücud, gönül, kadeh, gök- yüzü, ay, dünya ile ilgili benzetmelerde kullanılmıştır. Evvelce dükkânlara, büyük toplantıların yapıldığı meclislerin kurulduğu salonlara, küre şeklinde yapılmış aynalar asılırdı. Böylece ipin ucunda hafifçe sallanıp dönen aynadan dükkânın her yanı görülerek kontrol altında tutulur, aynaya akseden ışıkların duvarlarda oynaşması ile meclislerde güzel bir görünüm elde edilirdi. Bu hususiyetleri ve yuvarlaklığı dolayısıyla su üzerindeki hava kabarcığının top ayna olarak mütalaa edilirdi(Aybet, 1989:252).

Bâkî Dîvânı'nın yirmi yerinde mir'ât kelimesi yer almaktadır.

Ne zaman gönlüm sevgilinin yanağını düşünse sanki güneşin parlaklığının yansıması aynaya düşmüş gibi olur. Beyit:

Her kaçan gönlüme fikr-i ârız-ı dil-ber düşer
Gûyiyâ mir'âta 'aks-i pertev-i hâver düşer

G.119-1/174

Billur kadehin yansıması felek aynasında bir güneşe dönsün, bu gece meclisimiz şarap kadehinin ışığıyla aydınlansın. Beyit:

Piyâle ʿaksi mirʾât-ı felekde âfıtâb olsun

Fürüğ-ı sâgar-ı sahbâdan olsun pür-ziyâ meclis

G.208-2/227

Sevgiliyi görmediğimiz vakit cihan gözümüze görünmez olur. Eğer âyine-i âlem-nümâ diye bir şey varsa zannımca o sevgilinin güzelliğinin aynasından ibaretmiş. Beyit:

Görmez cihânı gözlerümüz yâri görmese

Mirʾât-ı hüsni var ise ʿâlem-nümâ imiş

G.218-4/324

Eğer güzelliği istiyorsan kalbini temizle. Aklına cennet ve cehennem düşüncesi gelmesin. Bâkî Allah'ın cemalini görmeye çalış. Cennete mi cehenneme mi gideceğim diye ibadet edip durma. Beyit:

Tâlib-i didâr isen mirʾât-ı kalbün sâf tut

Hâtıra endîşe-i cennet cehennem gelmesün

G.355-3/320

Ey Bakî, gönüller sevgilisi padişahın yüzünü gör; ölümsüz ve tek güç sahibi olan Tanrı'nın sanatının aynasını gör. Buradaki "gör" fiili dikkat çekicidir. Bakî kendisine "ölüp gitmiş olan padişaha bakmayı bırak da yerine geçeni gör" der gibidir. "Tanrı'nın sanatının aynısı" ile kasd olunan "Allah'ın yaratıcı kudretini eksiksiz olarak gösteren, bir ayna gibi aks ettiren" mânâsındadır. Beyit:

Bâkî cemâl-i Pâdişeh-i dil-pezîri gör

Mirʾât-i sunʿ-ı Hazret-i Hayy-i Kadîri gör

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VII-1/79

Ey gönül misk renkli yazı ile Nûr ayeti yazılınca güzelliğin aynası bulanır sanma. Beyit:

Mir'ât-ı hüsne sanma keder irişe dilâ

Nûr âyeti yazılsa hat-ı müşg-bâr ile

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân VI-,5/95

Şâne: Tarak, süsleyici kadın, gömeç ve kürek kemiği, çulha yani bez dokuyanların tarak dedikleri âlet mânâlarındadır. Tarak, gam veya belâ okları, kirpik dizisi, çınar yaprağı olarak ele alınmıştır.

Bâkî Dîvânı'nın on dört yerinde şâne kelimesi yer almaktadır.

Aşk şarabıyla kendinden geçmiş olanlar senin saçının açtığı dertleri anlatamaz, sarhoş dilleri tarak dişine dolaşır. Beyit:

Zülfün gamını vaşf idemez bî-hüşân-ı 'aşk

Mânend-i şâne dilleri mestine sarmaşur

G.47-4/129

Ağzın sanki mâh'daki (ay'daki) "mîm" harfidir; saçının tarağı sâl'in (senenin) önündeki "sin" harfine benzer. Bakî sevgilisinin yüzünü dolunaya, ağzını da küçüklüğü ve yuvarlarlığı cihetinden mâh (ay) kelimesindeki mîm (M) harfine; saçındaki tarağı dişleri cihetinden eski harflerimizdeki sîn (S) harfine benzetiyor. Beyit:

Mîmdür gûyâ dehânun safha-i mâh üzredür

Sîne benzer şâne-i zülfün ki sâl üstindedür

G.124-6/178

Göz ucuyla bakışın beni tarak gibi dilim dilim etsin, yeter ki sonunda saçına ulaşmak nasip olsun. Beyit:

Çâk çâk itsün beni şemşîr-i gamzen şâne-veş

Zülfüne tek ʿakıbet olsun müyesser dest-res

G.211-2/229

Yüzlerce kez parçalanmış gönül dağınık saçlarının başını çeker. Bu dağınıklığı benim bu sıkıntımı bildiği halde tarak çeker/ tarağını saçlara sürmekten çekinir. Dağınık saçların düzeltilmesi tarak ile mümkündür. Âşığın saçları gam nedeniyle dağınıktır. Zaten gam keder sahibi kimse kendine dikkat etmez. Beyit:

Dil-i sad-çâki ser-i zülf-i perîşâne çeker

Bilür ol mûy gamın her ne ise şâne çeker

K.12-1/30

Çimenlik gelinini süslemek, yüzüne güzellik ve parlaklık vermek için yasemin tarak, sabah rüzgârı gelini süsleyen kadın, su da ayna tutucu olmuş. Eskiden bazı yörelerde gelini ve düğüne katılan kadınları süsleyip güzelleştirmek için uğraşan kadınlara yüzyazıcı ve bunların yaptıkları, saçı tarayıp düzenlemek, kaslarav rastık, gözlere sürme çekmek, yanağa aklık ve allık sürmek, dudağı boyamak gibi işlere de yüz yazma adı verilmiştir. Beyitte çimenlik, bir geline; yasemin çiçeği beyaz, fildişi bir tarağa; saba, gelini süsleyen yüzyazıcı denilen kadına; su da ayna tutan bir hizmetkâra benzetilmiş. Bunların görevleri gelini süslemektir. Gerçekten bahçeye güzellik veren de, yasemin ve diğer çiçekler ile durgun ve berrak sudur. Çiçekleri açan da sabâ rüzgârıdır. Beyit:

Zib ü fer virmek içün rûy-ı ʻarûs-ı çemene

Yâsemen şâne sabâ mâşıta âb âyine-dâr

K.18-15/40

Mühür elmastan bir ayna ve altından bir tarak edinerek halka kızın nazının nasıl olduğunu gösterir. Beyit:

İdüp elmâsdan âyine vü zerden şâne

Gösterür halka yine şîve-i duhter hâtem

K.19-4/44

4.2.3.6.3. Kozmetik malzemeleri

Sürme, kuhl, tûtiyâ, hınnâ.

Sürme: Kadınların kirpik diplerine sürdükleri siyah renkli tozdur.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde sürme kelimesi yer almaktadır.

Beyazı, mutluluk sehabındaki parlaklık, siyahı, cihanı gören gözün sürmesidir. Beyit:

Beyâzı gurre-i subh-ı saʿâdet

Sevâdı sürme-i çeşm-i cihân-bîn

K.4-8/15

Cihanın en şereflilerinin başının tacı ayağının toprağıdır. Memleketin ileri gelenlerinin gözleri yolunun toprağının sürmesini çeker. Beyit:

Ayagı topragı tâc-ı ser-i eşrâf-ı cihân

Sürme-i hâk-i rehin dîde-i aʿyâne çeker

K.12-8/31

Kuhl: Çok mala denir. Göze çekilen sürme demektir. Umumiyetle ilaç olarak göze sürülen tûtiyâ göz otu gibi şeylere denilir. Kozmetik malzemesi olarak kuhl, esansla karıştırılmış yağlı maddelerin kömürleştirilmesiyle yapılan kaygan bir tozdur. Islatılmış, küçük, ince tahta çubuklarla sürülür.

Bâkî Dîvânı'nın on altı yerinde kuhl kelimesi yer almaktadır.

Bâkî sevgilinin toprağını gözüne sürmekten şaşılacak derecede fayda gördün. Sevgilinin ayağının ve eşiğinin toprağı, âşıkların gözlerinin sürmesidir o derece değerlidir. Sürme göz ilacıdır. Hastalığı iyileştirir ve göze parlaklık verir. Beyit:

Kühl-i hâk-i pây-i yâri çeşmüne

Sürmeden Bâkî ʿâceb sûd eyledün

G.263-5/262

Sevgilinin kapısının toprağı yıldızlarının gözüne sürme olmak için hortumla döne döne göklere çıkar. Sevgilinin ayağının ya da eşiğinin toprağı şiirde daima sürme olarak kullanılır. Göz, insanın en nazik ve değerli organıdır. Ayak toprağının böyle değerli bir organa çekilmesi onun değerini gösterir. Âşıklar sevgilinin ayağının toprağını, sürme yani göz ilacı olarak gözlerine çekerler. Yıldızlar göğün gözlerine benzenime, Beyitte yıldızlar bile sevgilinin ayak toprağını gözlerine sürme yapıyorlar. Sürme aslında göz ilacıdır, gözü parlatır, sürme çekince yıldızların da gözleri parlıyor. Aslında hortum rüzgârın dönmesidir. Hortum denizde yükselirken suyu, karada dönerken de tozu toprağı göğe kaldırır. Bu, doğal bir durumdur. Beyit:

Dîde-i encüme kühl olmag içün eflâke

Gird-bâd ile çıkar hâk-i deri döne döne

G.464-6/387

Yıldızlara cevahir sürmesi, ayağının toprağıdır. Eşiğinin toprağı, ikizler burcunun başının tacıdır. Beyit:

Ayagı topragıdur kühl-i cevâhir encüme

Âsitânı hâkidür iklîl-i fark-ı Farkadân

K.22-18/57

Tûtiyâ: Toz haline getirilmiş sürme taşıdır. Tûtiyâ, çinkooksite verilen isimdir. Zehirsiz, çözünmeyen bir ağrı dindiricidir.

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde tûtiyâ kelimesi yer almaktadır.

Tûtiyânun minnetin kehhâl kahrın çekmeden

Hâk-i pâyün dîde-i hûn-bâre gayet hôş gelür

G.56-2/134

İhtiyar felek büyü ile yari benden ayırdı. Ey Bâkî, Allah için oynaşımın bana nasıl bir oyun yaptığını gör. Beyit:

Bilürsin nûr-ı dîdem tûtiyâya katılur cevher

N'ola aglarsa hâk-i pâyüne çeşm-i güher-pâşum

G.322-4/299

Hınnâ: Yine kadınların ayaklarına, ellerine sürdükleri bir boyanın adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde hınnâ kelimesi yer almaktadır.

Kızarup ruhları gül-gûne-i tâb-ı mülden

Şu'le-i sâgar-ı mey destine yakmış hınnâ

G.9-4/107

Üzüm kızının/şarabın adı çekilse şaşırılmaz. Yabancılara karşı ayağını kınaladılar. Beyit:

Rez duhterinün adı çekilse aceb degül

Hınnâlar oldı illere karşu ayagını

G.487-7/403

4.2.3.6.4. Itriyat olarak kullanılanlar

Anber, anberîn, galiye, gül-âb, cüllâb, kâfur, 'ûd.

'Anber: Bir deniz hayvanının dışkısıdır. Yahut denizdeki bir pınardan zift gibi kaynayıp çıkar. Sudan hafif olduğu için suyun yüzüne çıkıp donar ve dalgalarla sahile sürüklenir. Bazılarına göre bunu balıklar yutar ve bu sebepten ölürlermiş. Sahile sürüklenen bu balıkların karnı yarılarak anber çıkartırmış. Bazı rivayetlere göre Hind diyarında bir cins arının yaptığı bal mumudur. Kovanların sel suları ile denize sürüklenmesi sonucu balı erir, mumu kalırmış. Bunun delili de bazan anberin içinde arı kanadı veya ayağı gibi şeylerin bulunması imiş. Anberin aklığı karalığından fazla olanına eşhebi denir. En makbulü budur. Anber, safrana da denir. Anber balığı derisinden yapılan kalkana da derler. Anber, bir cins balina olan anber balığının bağırsaklarında meydana gelen dışkısı ile denize dökülen sudan hafif, kurşuni renkli, güzel kokulu bir maddedir. Buna ak anber denir. Anber ağacı denilen mimozagillerden bir ağacın reçinesinden elde edilen güzel kokulu maddeye de denir. Anber, dimağı, kalbi ve duyguları kuvvetlendirdiğinden ilâç olarak da kullanılır(Pala, 1999:30).

Bâkî Dîvânı'nın yirmi altı yerinde ‘anber kelimesi yer almaktadır.

Boyunun karşısında şimşir ağacını boyu alçalır. Anberin kokusu ve parlaklığı senin saçlarının yanında donuk kalır. Sevgilinin boyu uzun ve düzgün ağaçların yanı sıra şimşada da benzetilir. Aslında şimşir, bodur ve dallı budaklı bir ağaçtır. Beyitte bu gerçeğe de işaret vardır. Beyit:

Kaddün katında kâmet-i şimşâd pest olur

Zülfün yanında revnak-ı ʿanber şikest olur

G.97-1/160

Gönlüm sevgilinin beninin aşkıyla âhlar çekip haykırdın. Canın burnunu anber kokularıyla doldurdun. Beyit:

Hâli sevdasıyla âh itdün dilâ

Can meşâmın ʿanber-âlûd eyledün

G.263-2/262

Sevgilim âşıkların halini perişan eyleyen senin anber kokulu saçına duydukları sevdadır. Bâkî sevda kelimesini siyahlık anlamı yanında âşıkların dilberin saçının güzelliği karşısında duydukları aşırı sevgi neticesiyle hastalandıklarını da belirtmektedir. Beyit:

Zülf-i ʿanber-bûyunun sevdâlandur dôstum

Âşıkun hâlin perîşân eyleyen sünbül gibi

G.492-2/406

Zülfünün büklümünden dünyayı anber kokulu güzel koku tutar. Nereye gitse sanki iki yanında içinde tütsü yakılan kap vardır. Beyit:

Nefha-i ʿanber tutar zülfı hamından ʿâlemi

Kanda gitse iki yanında iki micmer bile

K.10-2/28

Diğer şairlerin şiirleri pişkindir, olgun ve zevk okşayıcıdır. Fakat pişkin olan soğandır. Eğer bu şiirler, kasidenin beyitleri ham henüz olgunlaşmamış kusurlu sayılırsa ham olan anberdir yani yine de değerlidir. Beyit:

Puhtedür gayrılar eşʿârı velî puhte piyaz

Ham ʿanberdür eger ham ise de bu eşʿâr

K.18-50/43

Buhurdanlık devletin meclisine mühür olduğundan beri ünün ufuklara ‘ud ve anber kokuları yaymaktadır. Beyit:

Nâmun afaka salar nefha-i ‘ûd u ‘anber

Meclis-i devletüne olalı micmer hâtem

K.19-31/46

Anber bastığı yolun toprağına eş olmaz. Sünbül perçemine kendini benzer kılamaz. Beyit:

Bir piyâz ile geçindi nice yıllar sünbül

Olamaz reh-güzeri hâkine hem-pâ ‘anber

K.24-19/64

Anberîn: Anberin alkolle karıştırılmasıyla elde edilen yağ görünümünde bir maddedir.

Bâkî Dîvânı’nın sekiz yerinde anberîn kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî onun anberli beni katıksız misk kokulu ceylan derisi gibidir. Beyit:

Bâkıyâ hâl-i ʿanberîni anun

Nâfe-i müşg-i nâbdur gûyâ

G.14-6/110

> *Galiye:* Misk, anber vesair maddelerden mürekkeb, siyah renkli, güzel kokulu, kıymetli bir maddedir. Kıymetli olduğu için bu isim verilmiştir. Zira gâlî pahalı mânâsına gelir, maddeyi ilk icad eden

Calinus'dur. Asıl maddesi misk anber, banyağı, aselbend ve hoş kokulu sulardır(Pala, 1999:146).

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde galiye kelimesi yer almaktadır.

Bâkî çemen avlusunda bahar rüzgarının esintisi gül suyu anber mik oldu çamur ve su. Beyit:

Sahn-ı çemende nefha-i bâd-ı bahâr ile
Bâkî gül-âb u gâliye misk oldı âb u gil

G.287-5/278

Misk ve anber kokan o iki saçın hilal şeklindeki kaşlarına lam harfi olmuştur. Beyit:

Ol iki zülf-i müşg-i gâliye-fâm
Olmış ebrûlarun hilâline lam

G.329-1/303

Gül-ab: Bildiğimiz gül suyudur.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde gül-ab kelimesi yer almaktadır.

Seher yelleri onun ahlakının kokularını taşıyarak geçse, bahçe avlusunda su gülsuyu, toprak da misk olur. Övgüler dizdiği Ali Paşayı bahar olarak tasvir etmekte ve geçtiği her yere ulaştığı her diyara harikuladelikler kattığını dile getirmektedir. Nasıl ki bahar yenilik ve güzelliklerin habercisi ise Bâkî için Ali Paşa da aynı vasıflara sahiptir. Beyit:

Âb u gil müşg ü gül-âb ola çemen sahnında
Bûy-ı hulkıyla güzâr itse nesîm-i eshâr

K.18-30/41

Eğer misk ve gülsuyuyla yoğrulmuş maddeden yaratılmasaydı temiz vücudu böyle hoş kokulu olur muydu? Beyit:

Beden-i pâki neden böyle olurdı hôş-bû

Olmasa müşg ü gül-âb ile muhammer sünbül

K.24-9/63

Kendi, gülsuyundan ayrı düşmüş, solmuş şu gül gibi, yanağının rengi gitmiş, dudakları kurumuş bir halde yatmakta. Yanağın rengi, kırmızı gülün rengindedir. Eski güzellik anlayışında yanağın kırmızı, canlı ve parlak olması aranır. Bu yüzden yanak güle, laleye, yakuta benzetilmiştir. Gül yaprağının gülsuyundan ayrı düşmesi, kuruması ve sararmasıdır. Gül yaprakları kaynatılarak imbikten geçirilerek gülyağı ve gülsuyu çıkarılır. Kalan, yaprakların kuru posasıdır. Huşk-leb sözüyle ölmüş, hareketsiz bir bedenin kuruyup solmuş dudaklarının görünüşü anlatılmış. Beyit:

Reng-i ʿizarı gitdi yatur kendü huşk-leb

Şol gül gibi ki ayru düşüpdür gül-âbdan

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân V-3/78

Cüllab: Gül-abın Arapçalaşmış şekli olup gül suyu ile şekerin kaynatılmasından elde edilen şuruba da denir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde cüllab kelimesi yer almaktadır.

Ey tatlı ağızlı dudaklarındaki ayva tüyleri güya karıncalar gül suyuna düşmüş gibi durmakta. Beyit:

Lebleründe hattun ey şîrîn-dehen

Mûrlar cüllâba düşmiş gûyiyâ

G.11-2/108

Kâfur: Hindistan'da Seylan'da yetişen bir ağacın reçinesidir. İyisine ribâhî ve kaysûrî denir. Son derece beyaz ve saf olur. Limon ve ağaç kavunu kokusuna benzer bir kokusu vardır, ilaç olarak da kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde kâfur kelimesi yer almaktadır.

Güzelliğinin çırasının nuru, güzel kokulu mumunun aydınlığı gümüş bedenli bir fidan ve anber kokulu bir nergistir. Beyit:

Çerâg-ı hüsnünün nûrı fürûğ-ı şemʿ-i kâfûrî

Nigâr-ı ʿanberin-gîsû nihâl-i sim-sîmâdur

G.52-2/132

Güzel kokular saçan mumun güneş önünde nasıl bir ışık veriyorsan güzelliğine karşı sabah vaktinin çırası belirmez. Beyit:

Belürmez hüsnüne karşu çerâg-ı subh-dem nûrı

Ne denlü fer vire hûrşîd öninde şemʿ-i kafûrı

G.484-1/400

'Ud: Hindistan ve Güneydoğu Asya'da yetişen yanarken güzel kokulu dumanlar çıkaran bir ağaç ve bu ağacın buhur için kullanılan küçük parçalarına denir. Odun mânâsındadır. Ut denilen sazdır.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde 'ud kelimesi yer almaktadır.

Boyumu çeng sazı gibi eğip iki büklüm yaptın. Gözyaşlarımı o saza tel yaptın. Vücudumu ateş haline getirdin. Canımı da öd ağacı gibi tütsü yapıp yaktın. Çeng dal harfine benzeyen ve dikine tutulup çalınan bir sazdır. Âşıkların üzüntüsünden bellerinin bükülüp iki büklüm olmaları çenge benzetilir. Sicim gibi durmadan döktükleri gözyaşları da bu sazın tellerdir. Çeng aynı zamanda eğri, çarpık, çengel ve hayvan pençesi manasındadır. Rud ayrıca akarsu anlamına gelmektedir. Beyit:

Kaddümi çeng eşkümi rûd eyledün

Cismüm âteş cânumı ʿûd eyledün

G.263-1/262

Buhurdanlık devletin meclisine mühür olduğundan beri ünün ufuklara ʻud ve anber kokuları yaymaktadır. Beyit:

Nâmun afaka salar nefha-i ʻûd u ʻanber

Meclis-i devletüne olalı micmer hâtem

K.19-31/46

Aşk ile deli olan kimse gönlünü zincir sesiyle eğler, ud nağmesini, çeng ve ney sesini ne yapsın. Beyit:

Gönlin egler nâle-i zencîr ile mecnûn-ı ʿaşk

Nagme-i ʿûd u sadâ-yı çeng ü nâyı nʿeylesün

G.370-3/329

4.2.4. TIBBİ ALET VE MALZEMELER

4.2.4.l. Tıbbî âlet ve malzemeler

Neşter, penbe.

Neşter: Damardan kan alacak âletin adıdır. Ucu sivri bıçak, diken şeyler anlamındaki "nîş" ile daha mânâsındaki "ter" mübalağa edatından meydana gelmiş "nîşter" sözünün muhaffef (hafifletilmiş) şeklidir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde neşter kelimesi yer almaktadır.

Bakış ehline cevherli göz ilacı sürmedir, kötülük arzulayan şah damarına neşter ve nebtizdir. Beyit:

Nazar ehline mîl-i kuhlüʿl-cevâhir

Reg-i cân-ı bed-h^{v}âha nebtîz ü nişter

K.3-19/13

Penbe: Pamuk demektir.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde penbe kelimesi yer almaktadır.

Yasemin çiçeğini saçlarının arasında gönül yarana pamuk kılıp abdal karanfil aşkından başı açık gezer. Beyit:

Farkında kılup yâsemem dâgına penbe

'Aşkunda geçer baş açuk abdâl karanfül

G.284-2/276

Yeni bahar sabahın pamuğu ile gün doğdu zannetme. Talihin çatısına bir hatıra olarak gül bıraktı. Beyit:

Gün togdı sanma penbe-i subh ile nev-bahâr

Urdı sipihr sakfına bir yâd-igâr gül

G.305-2/288

Göğsümde yaranın içinde olan fitilin pamuğu o yasemine döndü ve karanfile koyarlar. Beyit:

Sînemde zahmun içre olan penbe-i fetîl

Ol yâsemîne döndi ki korlar karanfüle

G.447-4/377

4.2.4.2. Tedavi edici malzemeler

İlaç, merhem, ecza, mürekkebât, devâ, dermân.

İlâc: Arapçada bir nesneyi yerinden yok edip gidermek mânâsındadır. Hastalığı gidermek için kullanılan şeylere isim olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde ilâc kelimesi yer almaktadır.

Derdsiz olana deva göstermedin. O can doktor hastenesine ilac sunmaz. Beyit:

Bi-derd olana eylemede tutmadın devâ

Ol cân tabîb hastesine eylemez ʿilâc

G.31-2/119

Mührün badem üzerine yazı yazdırmak istemesine şaşırmamak gerekir. Zira ayrılığın sıtmasına ilaç olmak ister. Beyit:

Nüsha yazdursa ʿaceb olmaya bâdâm üzre

Teb-i hicrana ʿilâc eylemek ister hâtem

K.19-12/45

Merhem: Yara üzerine vurulacak yumuşak devaya denilir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde merhem kelimesi yer almaktadır.

Uzaklaşmış kimselerin göğsündeki iyileşmez yarası, kavuşma merheminle iyileşir derman olursa. Beyit:

Sîne-i mecrûh-ı mehcûrun onulmaz yarası

Merhem-i vaslun olur olursa dermân zahmına

G.411-5/354

Devâ: İlâç ve derman için istimal edilen nesneye denilir.

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde devâ kelimesi yer almaktadır.

Bu devasız derdi gönlüm hep senin kapında kazandı. Yaralı gönlümü görsünler de nasıl onulmaz bir derde tutulduğunu anlasınlar. Devasız olan dert aşk derdi, aşkın verdiği acı ve üzüntüdür. Beyitte "ne derde mübtelâ oldı" derken nasıl, ne derece onulmaz bir derde tutulduğunu söylerken, öte yandan da hangi derde tutulduğunu soruyor. Sorunun cevabı aşk derdi olacaktır. Her derdin çaresi olur, fakat aşk derdine çare bulunmaz. Aşk derdinin sonu kara sevdadır. Kara sevda, melankoli yani deliliktir. Deliliğin de çâresi yoktur. Öte yandan "derde" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır: Nasıl bir

derde ve hangi kapıda anlamlarında. Hangi kapıda sorusu sevgilinin kapısı cevabını alacaktır. Bu, böyle yüksek bir kapıda demektir. Kapı, saray, makam anlamında kullanılır: Der-i sa'âdet, bâb-ı âlî gibi. Eşik de aynı anlamdadır (âtebe-i sultani, âsitâne, âsitân). Bu kelimeler büyüklerin, sultanların bulundukları yer, makam anlamındadır. Sevgili de sultandır. Beyit:

Kapımda hâsıl itdi bu devâsuz derdi hep gönlüm
Ne derde mübtelâ oldı dil-i bîmârı görsünler

G.55-2/134

Senin Bâkî kulun başka ilaç istemez. Onun yarasına ilaç olarak senin derdin hoş gelir. Beyit:

Gayrı dermân istemez Bâkî kulun
Zahmına derdün devâsı hoş gelür

G.148-6/194

Senin aşkına tutulan kimse ilaç istemez, senin derdine alışan gönüller ilacı neylesin. Beyit:

Mübtelâ-yı ʿaşkunun dermândan istignâsı var
Derdüne muʿtâd olan diller devâyı nʿeylesün

G.370-4/329

Gönlü yaralı olan Bâkî'yi dert ile aciz bırakıp başkasının derdine deva eyleme, yardımda bulun. Beyit:

Bâkî-i haste-dili derd ile dermânde koyup
Gayrı derdine devâ eyleme ihsân eyle

G.475-5/395

Dermân: İlâç, çâre, takat, mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın on altı yerinde dermân kelimesi yer almaktadır.

Dostlarım imdadıma yetişsin ve sevgiliye söylesin ki, o lal kırmızısı dudağının benim yaralı gönlüme ilaç olmasına rıza göstersin. Yoksa dostlar, işte ben ölüyorum. Artık bana bir çare, meded. Beyit:

Eylesün la'lini dermân dil-i bîmâra meded

Dôstlar işte ben öldüm bana bir çâre meded

G.40-1/125

O ruh karıştırıcısı gerçi gönül derdini bilmezlenir, fakat yan bakışı yara açınca o lal kırmızısı dudağı ilaç verir. beyit:

Gamzesi zahm urdugınca la'li dermân itmede

Gerçi kim dil derdin ol âşûb-ı cân bilmezlenür

G.73-4/145

Ey Bâkî, o kişi ki, sevgilinin ayrılık derdi ile başı hoştur.emin ol ölmeye canlar verir de derdine ilaç istemez. Beyit:

Derd-i yâr ile şunun kim başı hôşdur Bâkıyâ

Ölmege cânlar virür derdine dermân istemez

G.206-5/227

Senin aşkına tutulan kimse ilaç istemez, senin derdine alışan gönüller ilacı neylesin. Beyit:

Mübtelâ-yı 'aşkunun dermândan istignâsı var

Derdüne mu'tâd olan diller devâyı n'eylesün

G.370-4/329

Gönlü yaralı olan Bâkî'yi dert ile aciz bırakıp başkasının derdine deva eyleme, yardımda bulun. Beyit:

Bâkî-i haste-dili derd ile dermânde koyup

Gayrı derdine devâ eyleme ihsân eyle

G.475-5/395

İnsanlar nefislerinin esiri oldular. Herkes şaşkınlık içerisinde, hiç kimsede bir başkasına yardım etme gücü ve imkânı kalmadı. Beyit:

Nefse nefsî oldı ʿâlem her kişi hayretdedür

Kimseden hîç kimseye dermâna tâkat kalmadı

G.542-2/436

Senin Bâkî kulun başka ilaç istemez. Onun yarasına ilaç olarak senin derdin hoş gelir. Beyit:

Gayrı dermân istemez Bâkî kulun

Zahmına derdün devâsı hoş gelür

G.148-6/194

Bâkî'nin biçare ve aciz olan gönlünde sırdaşım olsaydı. Bela köşesinde çektiğim sıkıntıları bir bir ona anlatırdım/derdim. Beyit:

Dil-i dermânde-i Bâkî gibi hem-râzum olsaydı

Belâ küncinde bir bir çekdügüm derdüm ana dirdüm

G.344-6/313

4.2.4.3. Tıbbi mahiyetteki diğer malzemeler.

Agu, zehr, tiryak.

Agu: Herhangi bir şekilde vücuda girdiği zaman hayati fonksiyonları durduran veya organları tahrip eden maddedir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde agu kelimesi yer almaktadır.

Sevgili bir meclis kurar mı ki orada gönül gamla doludur, felek elinden tas tas acıyı içmeye her zaman hazırdır. Beyit:

Yâr bir meclis kurar mı kʿanda bu gamgîn gönül

Devr elinden tas tas aguyı bir dem içmeye

Kıta'lar 14-1/445

Zehir: Herhangi bir şekilde vücuda girdiği zaman hayati fonksiyonları durduran veya organları tahrip eden maddedir. Aynı zamanda keder, öfke manalarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde zehir kelimesi yer almaktadır.

Gönül kırıklığı ile kaderin zehri damağını acılaştırsa âşığın ağzını gümeç balı ile şeker dahi tatlı yapamaz. Beyit:

Kırgınlık balıyla gamın zehri damağımı kederli yapsa, gömeç balı aşığın ağzını şeker ile tatlı yapamaz. Beyit:

İnkisâr-ı bâl ile zehr-i gam itse telh-kâm

Şehd şîrîn itmez ağzın ʿâşıkun sükker bile

K.10-8/28

Başkalarının elinden Cem'in kadehi gelmesin de sevgilinin elinden zehirli kadeh olsa bile gelsin. Beyit:

Câm zehr-âlûd ise gelsün kef-i dil-dârdan

Bâkıyâ agyâr elinden sâgar-ı Cem gelmesün

G.355-7/320

Ey mühür, sevgilinin dudağı ile ne vakit birlikte olursam onda zehir vardır ve o zehrin panzehiri de yine sevgilinin dudağıdır. Beyit:

Anda zehr ola vü tiryâk leb-i dil-berde

Dehen-i yâre kaçan ola ber-â-ber hâtem

K.19-44/47

Tiryâk: Zehire karşı kullanılan macuna denir; panzehir demektir. Kelime Farsça tiryak kelimesinden Arapçalaşmış olup, afyon mânâsına da kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde tiryâk kelimesi yer almaktadır.

Ayrılığın afyonunu bana panzehir diye sunma. Yürü sağol benim ömrüm o tiryak ile geçti. Beyit:

Gamun afyônını tiryâk diyü bana 'arz itme

Yüri sag ol benüm 'ömrüm ben ol tiryâkden geçdüm

G.316-3/295

Zamanın kahrının zehrini deva def edemez ey Bâkî, muhakkak gönül açıcı şarap en büyük panzehirdir. Beyit:

Kahr-ı zamânun zehrini def itmez ey Bakî devâ

İllâ şarâb-ı dil-güşâ tiryâk-i ekber kendidür

G.95-7/159

Ey mühür, sevgilinin dudağı ile ne vakit birlikte olursam onda zehir vardır ve o zehrin panzehiri de yine sevgilinin dudağıdır. Beyit:

Anda zehr ola vü tiryâk leb-i dil-berde

Dehen-i yâre kaçan ola ber-â-ber hâtem

K.19-44/47

4.2.5. KİTAP VE YAZI İLE İLGİLİ MADDÎ UNSURLAR

4.2.5.l. Yazılarak meydana getirilmiş olanlar

4.2.5.1.1. Bir bütün teşkil edenler

Kitâb, nüsha, dîvan, defter, mecmû'a tûmâr.

> *Kitap:* Deri, kırba gibi şeyleri, sırım ile dikmek demektir. Yazı ile harfleri birbirine bağlamak, kelimeleri nazım ile birbirine eklemek mânâsında kullanılmıştır. Yazı yazılmış sahîfeye, yazı yazılacak kağıt, deri gibi levhalara denilir. Divit, hokka gibi yazıda kullanılan şeylere, özel olarak Tevrat'a kitap denilir. Kuran-ı Kerîm'in isim veya sıfatlarından birisi de yine Kitaptır(Aybet, 1989:277).

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde kitap kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî onun saçı ile ilgili sözlerini o kadar uzattın ki, iki sayfalık yeri ayrı bir kitap yaptın. Beyit:

Saçı kelâmın o derilü uzatdun ey Bâkî
İki sâhife yiri başka bir kitâb itdün

G.259-5/260

O ay yüzlü güzelin dünyayı süsleyen güzelliğinin örtüsünü kaldırdım. Kitap açıp fal baktım, halim falda çok uğurlu çıktı. Beyit:

Cemâl-i âlem-ârâsından ol mâhufı nikâb açdum
ʿAceb ferhunde geldi fâl-i ahvâlüm kitâb açdum

G.320-1/298

Ey sofu şarabın faydalarının da olduğunu inkâr etme, hekimliğin üstadı kitapta öyle buyurmuş, şarabı bazı hallerde ilaç olarak tavsiye etmiş. Beyit:

İnkâr itme sôfî şarâbun menâfiʿin

Üstâd-ı hikmet öyle buyurmış kitâbda

G.469-3/391

Sevgilinin yüzünün, bir güzellik kitabı olarak vasıf edildiği şu beyitte, sevgilinin ayva tüyleri de bu kitabın kenarına yazılmış yazılara benzetilmiştir. Beyit:

Hâric vecihden ey sanem-i dil-rübâ hatun

Yazmış kitâb-ı hüsnün egerçi kenârını

G.517-4/422

Bülbül kitabını eline almış böyle nasihat ediyor, gül yanaklı bir güzelle şarap içmek hoştur. Beyit:

Bülbül kitâbın almış ele pendi bu ki dir

Hôşdur piyâle bir sanem-i gül-ʿizâr ile

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân III-4,5/94

Nüsha: Bir kitabın suretini yazmak mânâsındaki "nesh" kelimesinden gelir. Bir kitabın yazılmış suretine denir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde nüsha kelimesi yer almaktadır.

Gönül yarasındaki siyahlıklar canın korunması için nüshalardır. Kılıcın darbesinin izi göğüsde muskanın bağlarıdır, başka şey değil. Beyit:

Degül dâg-ı siyehler nüshalardur hırz-ı cân içün

Nişân-ı darb-ı tîgun sînede bend-i hamâʿildür

G.89-4/155

Mührün badem üzerine yazı yazdırmak istemesine şaşırmamak gerekir. Zira ayrılığın sıtmasına ilaç olmak ister. Beyit:

Nüsha yazdursa ʿaceb olmaya bâdâm üzre

Teb-i hicrana ʿilâc eylemek ister hâtem

K.19-12/45

> *Dîvan:* Önceleri askerlerin isim ve ulufelerinin yazıldığı defter mânâsında kullanılırken sonraları bunların yazıldığı, dâvaların, devlet işlerinin görüldüğü yerlere de isim olmuştur. Dîvan, bir şairin kaside, gazel, rubaî vs. şiirlerinin belli bir düzenle yazıldığı şiir kitabının adıdır(Aybet, 1989:277).

Bâkî Dîvânı'nın on üç yerinde dîvan kelimesi yer almaktadır.

Kalem, boyunun övgüsüyle sancak gibi salınarak yürümeğe başlasa, defter ve divana satır askerlerini saf saf dizer. Beyitte sevgilinin boyunun uzunluğu ve salınarak yürümesi övülmeğe başlanırsa, defter ve divanların dolacağı söylenmiş. Sancak, askerin önünde ve hepsinin baslarının üstünde salınarak ilerler. Alem, kalem ve sevgilinin boyu uzundur ve üçü de salınarak yürür. Kalem aleme, satır da erlerin saflarına teşbih edilmiş. Eskiden şairler şiirlerini defterlere ya da kâğıtlara yazar, sonra bunları düzenleyip belli bir sıraya dizerek divanlarını meydana getirirlermiş. Tertiplenen divanı eğer biraz hattatlığı varsa, kendisi yazar ya da bir hattata yazdırarak çoğaltırlarmış. Bakî, bu beyitiyle geçit töreninde erlerin safları önünde sancağın ilerleyişini göstermiştir. Beyit:

Vasf-ı kaddünle hırêm itse 'alem gibi kalem

Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf

G.229-7/241

Epey zamandır hırkam meyhanecinin meyhanesinin ipoteğidir. Korkum odur ki bu ipotek divan ve deftere bile işlenmiştir. Meyhanede borç karşılığı borç temin

edilinceye kadar şahsın değerli bir eşyasına el konulur şairin de hırkasına el konulmuştur. Baki bu durumdan daha çok o ipoteğin meyhanecinin defterine işlenip başkaları tarafından görülmesi ve küçük düşme ihtimaline içerlemektedir. Beyit:

Hayli demdür hırka rehn-i hâne-i hammârdur

Havfum oldur ki ola dîvân ile defter bile

K.10-10/28

Şaşılacak derece sanatkârane üslupla örülü bir beyittir ki değme divanlarda bulamazsın, onlara taş çıkarır. Sevinç veren, eğlence sunan, mutluluk uyandıran ve cana can katan bir beyittir. Bâkî'nin şiirine olan övgüsü onun ne derece sanatkâr olduğunu da ortaya koymaktadır. Beyit:

'Aceb beyt-i musanna'dur bulınmaz degme dîvânda

Ferah-bahş u safâ-güster neşât-engîz ü rûh-efzâ

K.27-2/73

Gül, sevgilinin güzelliğim anlatan (yapraklardan) bir divan (kitap) toplasın ve (o kitabın) şirazesini de hurilerin zülüfleri telinden bağlasın. Şîrâze, kitap ciltlerinin üst ve alt uçlarında bulunan ve formaları birbirine bağlayarak dağılmayı önleyen ibrişimden örülmüş ince şerittir. Beyit:

Vasf-ı hüsn-i yâr ile bir tâze divân baglasun

Târ-ı zülf-i hurdan bend eylesün şîrâze gül

G.301-4/286

Defter: Birbirine eklenmiş sayfalardan meydana gelen nüshaya, hesap ve sür mecmuasına denir.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi bir yerinde defter kelimesi yer almaktadır.

Kalem, boyunun övgüsüyle sancak gibi salınarak yürümeğe başlasa, defter ve divana satır askerlerini saf saf dizer. Beyitte sevgilinin boyunun uzunluğu ve salınarak yürümesi övülmeğe başlanırsa, defter ve divanların dolacağı söylenmiş. Sancak, askerin önünde ve hepsinin baslarının üstünde salınarak ilerler. Alem, kalem ve sevgilinin boyu uzundur ve üçü de salınarak yürür. Kalem aleme, satır da erlerin saflarına teşbih edilmiş. Eskiden şairler şiirlerini defterlere ya da kâğıtlara yazar, sonra bunları düzenleyip belli bir sıraya dizerek divanlarını meydana getirirlermiş. Tertiplenen divanı eğer biraz hattatlığı varsa, kendisi yazar ya da bir hattata yazdırarak çoğaltırlarmış. Bakî, bu beyitiyle geçit töreninde erlerin safları önünde sancağın ilerleyişini göstermiştir. Beyit:

Vasf-ı kaddünle hırêm itse ‘alem gibi kalem

Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf

G.229-7/241

Deniz galiba senin ici dişlerinden bahseden şiir defterimi görmüş olmalı ki, şimdi sadef/istiridye mecmuasını çekip koynuna aldı. Beyit:

Dür dişün vasfında şiʿrüm defterin gördi meger

Kim sadef mecmüʿasını saldı deryâ koynına

G.430-4/367

Epey zamandır hırkam meyhanecinin meyhanesinin ipoteğidir. Korkum odur ki bu ipotek divan ve deftere bile işlenmiştir. Meyhanede borç karşılığı borç temin edilinceye kadar şahsın değerli bir eşyasına el konulur şairin de hırkasına el konulmuştur. Baki bu durumdan daha çok o ipoteğin meyhanecinin defterine işlenip başkaları tarafından görülmesi ve küçük düşme ihtimaline içerlemektedir. Beyit:

Hayli demdür hırka rehn-i hâne-i hammârdur

Havfum oldur ki ola dîvân ile defter bile

K.10-10/28

Senin saçını ve yanağını anlatmak için bir defter doldursam yaraşır, kağıdı gül yaprağı olmalıdır, defterin yazısı da sünbül. Beyit:

Yaraşur zülf ü ruhun vasfına defter yazsam

Kâgıdı berg-i gül ola hat-ı defter sünbül

K.24-41/65

Mecmû'a: Bir veya muhtelif konularda seçilmiş şeylerin yazıldığı defterdir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde mecmû'a kelimesi yer almaktadır.

Gonca defterinin renkli yaprakları, kalbi hükmü altında tutan sevgilimin dudağının yakut kırmızılığındaki vasfına ait bir defterdir. Beyit:

Gonca mecmûʽasınun her varak-ı rengîni

Vasf-ı laʽl-i leb-i dil-dâruma bir defterdür

G.189-2/216

Bâkî'nin defteri tertemiz cevherlerle doludur. Derya, bilginlik gönlüdür; göğüs ise ona gemidir. Beyit:

Pürdür güher-i pâk ile mecmüʽa-i Bâkî

Derya dil-i dânâdur ana sîne sefine

G.427-5/365

Deniz galiba senin ici dişlerinden bahseden şiir defterimi görmüş olmalı ki, şimdi sadef/istiridye mecmuasını çekip koynuna aldı. Beyit:

Dür dişün vasfında şiʽrüm defterin gördi meger

Kim sadef mecmüʽasını saldı deryâ koynına

G.430-4/367

Tûmâr: Yunanca "tomos" kelimesinden Arapçaya geçmiştir. Dürülerek meydana getirilmiş evraka, kitap cildi ve kağıt rulosuna denir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde tûmâr kelimesi yer almaktadır.

Buna şaşılır mı hiç, gonca tomar şeklinde diye. Yanaklarının güzelliği gül defterini tay yapar. Beyit:

ʿAceb mi şekl-i tûmâr olsa gonca
İder hüsn-i ruhun gül defterin tay

G.514-2/420

Zanbak çiçeğinin goncası bağa gümüşten bir pazubenttir. Tomarının içindeki yazı safranla yazılmıştır. Zanbak, beyazlığı dolayısıyla gümüşe, ortasındaki humlar da safran sarısına teşbih edilmiş. Zanbak goncası yuvarlak ve iç içe olması bakımından tomar halinde sarılmış, kola takılan, pazubende benzetilmiş. Pazubend nazara karşı muska olarak da kullanılırdı. Muska içinde de yazı vardır. Eskiden kullanılan yazı mürekkepleri midad-i siyah, surh, sebz, yaldız olurdu. Yaldız mürekkep altın, bakır ya da safrandan yapılırdı. Özellikle mektuplar misk ve safranla yazılır, tomar halinde bükülüp gümüş bir kılıf içine konarak boyuna asılır ya da pazuya bağlanarak gideceği yere götürülürdü. Beyit:

Zanbakun goncasıdur bâga gümiş bâzû-bend
Zaʿferân ile yazılmış ana hatt-ı tûmâr

K.18-20/41

4.2.5.1.2. Diğer yazılmış şeyler

Menşur, ferman, nâme, tuğra.

Menşûr: Ferman, berât denilen padişah mektubudur ki tuğra ile süslenmiş olur.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde menşûr kelimesi yer almaktadır.

Saltanat fermanına yüce ismini yazdılar. Ün ve nişanın adalet yeri yaratılmadan. Beyit:

Saltanat menşûrına ism-i şerîfin yazdılar

Dahı peydâ olmadın nâm u nişân-ı maʿdelet

Terci'-i Bend III-6/88

Meyhanenin rindi olan menekşe devlet fermanının hattıdır. Çemende ise sünbülün şahı ona beyaz/parlak bir tuğradır. Beyit:

Hat-ı menşûr-ı devletdür benefşe rind-i mey-hᵛâra

Çemende şâh-ı sünbül ana bir tugrâ-yı garrâdur

G.127-4/180

Ey Bâkî cana nigarın aşkının hizmeti verildi. Elifler fermanın tuğrasıdır göğüsteki nallardır. Beyit:

Virildi câna ey Bâkî nigârun mansıb-ı ʿaşkı

Elifler na'llerdür sinede tuğrâ-yı menşûrı

G.505-5/414

Güzel söz söyleme kösünü hükümdar edasıyla yedi iklimde vurdum. Hakanın tuğrasını bugün söz fermanına çektim. Beyit:

Belâgat kûsın urdum husrevâne heft kişverde

Suhan menşûrına çekdüm bu gün tugrâ-yı Hâkânı

K.5-33/19

Fermân: Emir, buyruk ve padişah tarafından verilen ve uyulması gereken yazılı emirlere denir.

Bâkî Dîvânı'nın on beş yerinde fermân kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgili! Biz ezelden beri aşk sultanının buyruklarının kuluyuz. Bu yüzden de aşk ülkesinin anlı şanlı sultanıyız. Bakî ilk mısrada kendini köleye, ikinci mısra'da sultana teşbih etmiş. Aşk ülkesinde bende ve sultan birdir. Hatta aşk ülkesinde kölenin derecesi sultandan da yüksektir. Aşk, birinci mısrada sultana, ikinci mısrada bir ülkeye teşbih edilmiş. Bende-i fermânıyuz, derken Bakî, "aşkı sultanının buruğuna, ezelden beri uyarız" demiş. Bende-i ferman, aynı zamanda izinli, belgeli resmî köle demektir. Köle alınıp satılırken bu belge de el değiştirir. Belge kimin elindeyse kölenin sahibi odur. Köle âzâd edilirken bu belge ya eline verilir veya yırtılıp atılır. Halk arasında bir "fermanlı deli" deyimi kullanılır. Bu, raporlu, belgeli, yani ileri derecede hasta demektir. Bakî, "ezelden" demekle çok eskiden, kalû belâdan beri, doğuştan âşık olduğunu söylemek istemiş. Beyit:

Ezelden şâh-ı ‘aşkun bende-i fermânıyuz cânâ

Mahabbet mülkinün sultân-ı ‘âlî-şânıyuz cânâ

G.13-1/109

Aşkın emrine, buyruğuna canla başla uyarız. Kazanın hükmüne karşı zerre kadar direnmemiz yok. Kazanın hükmü mutlaka yerini bulur. Bu değiştirilemez. Buna karşı direnmek, inat etmek boşunadır. Bâkî'ye göre aşkın emrine uymak da bir kaza hükmüdür. Buna canımızla uyarız, direnmeyiz. Zaten aşk istenmeden, ansızın gelir, karşı koymak da olmaz. Ayrıca ferman sultanın emridir. Karşı konulmaz, yerine getirilir. Beyitte aşk sultana benzetilmiş. Edebiyatta sevgili de her zaman sultandır. Beyit:

Fermân-ı ʿaşka cân ile var inkıyâdumuz

Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdumuz

G.192-1/218

Sahibi için uzattığı boynuna buyruğun gerdanlığını takarak birçok kimseleri köle yaptı. Beyit:

Tavk-ı fermâne çeküp gerden-i teslîmlerin

Nice âzâdeleri eyledi çâker hâtem

K.19-26/46

Nâme: Mektup, ferman, buyrultu gibi yazılı kağıtlara denilir. Başında ve sonunda isim yazılması itibariyle kitap yerine de kullanılır. Ayrıca talik yazıya da denir.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde nâme kelimesi yer almaktadır.

Gamın köpek talimcisi, aşkımın hayırlarının maktubunu yazmaya gönül alan sevgilinin kılıcının parçalarından göğsüme mastar çeker. Beyit:

Kâlib-i gam nâme-i a'mâl-i aşkum yazmaga

Tîg-i dil-ber şerhalardan sîneme mıstar çeker

G.183-4/213

Göz yaşımın değerli tanelerini ona mektup olarak sundum. Can ipliği inciler saçan mektuba sarıldı. Beyit:

ʿArz itdüm ana nâme ile lüʿlü-yı eşküm

Cân riştesi mektûb-ı dürer-bâre sarıldı

G.535-2/432

O ki, ezel katibi kudret kalemini çekti. Şerif namına geleceğin mektubunun işaretini. Beyit:

O kim debîr-i ezel çekdi kilk-i kudretle

Şerif nâmına tevkî'-nâme-i ikbâl

K.20-17/50

Mektubunun örtüsü sayesinde mülk ü millet sevinçli, mektubunun direğin vesilesiyle de din ve devletin çadırı daima ayaktadır. Beyit:

Sütûr-ı nâmesinden mülk ü millet sebzesi hurrem

Sütûn-ı nâmesinden dîn ü devlet haymesi ber-pâ

K.27-15/74

Tuğra: Ferman, menşur, hüküm, berat gibi evrak üzerine padişahın imzası olmak üzere yapılan şekildir.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde tuğra kelimesi yer almaktadır.

Ey şahım, güzel yüzünü süsleyen kaşın sarı ise, buna şaşılır mı? Beratların tuğrası ekseri/genellikle altınla yazılmıyor mu? Beyit:

Tugrâsı berâtun yazılur ekseri altun

Rûyunda kaşun zerd olur ise nʿola şâha

G.5-3/105

O benin, o ergenlik tüylerinin üzerindeki halka halka saç eşi benzeri olmayan fermanın üstündeki tuğra gibidir. Ergenlik tüyleri yazıya benler ise noktalar benzetilmiştir. Beyit:

Halka halka zülf kim ol hatt u hâl üstindedür

Şekl-i tugrâdur misâl-i bî-misâl üstindedür

G.124-1/177

İnsanların ve bütün canlıların efendisinin buyruklarının tuğrasını yazan (Sultanın imzasını atan), göğün kâtibi Utarid akan yıldız kalemini eline almıştı. Yıldız kayması, akan yıldız gök taşlarının dünya atmosferine çarpması sırasında yanmasıdır. Eskiden yıldız kayınca bir insanın öldüğüne inanılırdı. Beyitte sihâb kaleme ve padişahın emirleri altında tuğra çizen kâtibe benzeilmiş. Hükm: Çeşitli devirlerde kullanılan nişan,

berat, ferman, biti, yarlıg gibi sultan emridir. Sultanın kendi hatüyla yazdığı kısa emirlerine ise hatt-ı hümâyûn denir. Beyit:

Dest urmış idi kilk-i şihâba debîr-i çarh
Tugrâ-nüvis-i hükm-i Hudâvend-i ins ü cân

K.1-3/3

4.2.5.1.3. Kitapla ilgili diğer unsurlar

Şîrâze.

Şîrâze: Kitabın yapraklarını muntazam bir şekilde tutan bağ veya örgüdür,

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde şîrâze kelimesi yer almaktadır.

Gül, sevgilinin güzelliğim anlatan (yapraklardan) bir divan (kitap) toplasın ve (o kitabın) şirazesini de hurilerin zülüfleri telinden bağlasın. Şîrâze, kitap ciltlerinin üst ve alt uçlarında bulunan ve formaları birbirine bağlayarak dağılmayı önleyen ibrişimden örülmüş ince şerittir. Beyit:

Vasf-ı hüsn-i yâr ile bir tâze divân baglasun
Târ-ı zülf-i hurdan bend eylesün şîrâze gül

G.301-4/286

Naz ve işve ile ilgili yapraklarını bir yere toplamış. Bülbülün can ipliğinden gül şiraze yapmış. Beyit:

Bir yire cemʿ eylemiş evrâk-ı nâz u şîveyi
Rişte-i cânından itmiş bülbülün şirâze gül

G.302-4/286

4.2.5.2. Üzerine yazı yazılan malzemeler

Sahîfe , varak, levh safha , beyaz.

Sahîfe: Üzerine yazı yazılacak veya yazılmış kağıt yahut deri gibi varaka demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde sahîfe kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî onun saçı ile ilgili sözlerini o kadar uzattın ki, iki sayfalık yeri ayrı bir kitap yaptın. Beyit:

Saçı kelâmın o denlü uzatdun ey Bâkî

İki sahîfe yiri başka bir kitâb itdün

G.259-5/260

Varak: Kağıda denir. Aslında yaprak mânâsındadır. Yaprak gibi ince olan deri ve kâğıda isim olmuştur. Bir tek olanına varaka, birden fazla olursa evrak derler.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde varak kelimesi yer almaktadır.

Yabani gülün yaprakları sebze bahçesinin avlusuna saçıldı. Bağın sarayının döşemesi talihin gökyüzüne/çatısına benzedi. Bağın içerindeki sarayın döşemesinin güzelleşmesine yabani gülün yaprakları vesile olmuştur, onu öyle bezemiş süslemiştir ki adeta talihin çatısı gibi olmuştur sarayın döşemesi. Beyit:

Saçıldı sahn-ı sebzeye nesrin varakları

Sakf-ı sipihre benzedi ferş-i sarây-ı bâg

G.226-4/239

Sonbahar yeli, gül bahçesine altın yapraklar bezeyince gül bahçesi sanki altın döğücüler/kuyumcular dükkânına dönüşüverdi. Beyit:

Gül-şene altun varaklar zeyn idüp bâd-ı hazân

Gûyiyâ zer-kûblar dükkânı oldı gül-sitân

K.22-1/55

Çiy tanesinin parlak incisi altın yapraklı bir küpedir. Bahçe avlusu sanki altın işleyiciler/kuyumcular çarşısı olmuştur.Beyit:

Gevher-i sîr-âb şeb-nem güş-vâr-ı zer varak

Sahn-ı bûstân oldı güya çâr-sûy-ı zer-gerân

K.22-13/56

Levh: Üzerine yazı yazılan nesneye denilir.

Bâkî Dîvânı'nın on beş yerinde levh kelimesi yer almaktadır.

Kaza nakkaşı bahar sayfasını süsledi. Bülbül de nevruzda ustaca bir beste yaptı. Beyit:

Yazdı nakkâş-ı kaza levh-i bahâr-istâne nakş

Bagladı nev-rûzda bülbül bir üstâdâne nakş

G.213-1/230

Benim işim, gönül levhasına hattının nakşını yazmaktır. Emelim ise yalnızlık köşesinde senin dudağını düşünmektir. Beyit:

Levh-i hâtırda hatun nakşını yazmak 'amelüm

Künc-i halvetde senün fıkr-i lebündür emelüm

G.332-1/305

Meclisinin hediyesinden dolayı mühür, bu gazeli altından bir levhaya yazıp ezberlesin. Beyit:

Tuhfe-i bezmün içün bu gazel-i rengîni

Levh-i zerrîne yazup eylesün ez-ber hâtem

K.19-38/47

Çiçekler yazının harfleri, çiy taneleri noktaları, misk kokusu mana esintisi; sünbül çimenliğin levhasına bir taze gazel yazdı. Beyit:

Dâne hat jâle nukat nefha-i müşgîn ma‘nâ

Yazdı levh-i çemene bir gazel-i ter sünbül

K.24-30/64

Daha sünbülün çiçek bahçesine resmi yapılmadan, sünbül yaratılmadan önce, ben senin saçının şeklinin gönlümün levhasında resmini yapmıştım. Beyit:

Levh-i hâtırda hatun nakşını tasvîr itdüm

Olmadın safha-i gül-zâra musavver sünbül

K.24-42/65

4.2.5.3. Yazı âlet ve malzemeleri

4.2.5.3.1. Yazı âletleri

Kalem, kilk, hâme.

Kalem: Kamışa, kamışın yontulmuş olanına denir. Kalem ismi bundan alınmıştır. Kesilmiş olanına "mizber", kesilmemiş olanına "kasab veya yerâa" denilir. Yeleksiz oka da kalem adı verilir.

Bâkî Dîvânı'nın otuz dört yerinde kalem kelimesi yer almaktadır.

Gönül, belagat, güzel ve düzgün söz söyleme, çeşmesidir. Kalem, oluğu, güzel ve akıcı şiir de çeşmenin tatlı suyudur. Beyit:

Dil çeşme-i belâgat ana lûledür kalem

Âb-ı zülâli şi‘ri selâset-şi‘ârdur

G.90-6/156

Seni ayık yazdılar beni sarhoş, İlahi kudret kaleminde yanlış ne arar. Beyit:

Seni hüşyâr yazdılar beni mest

Kalem-i sunʿda hatâ nʿeyler

G.164-5/204

Kalem, boyunun övgüsüyle sancak gibi salınarak yürümeğe başlasa, defter ve divana satır askerlerini saf saf dizer. Beyitte sevgilinin boyunun uzunluğu ve salınarak yürümesi övülmeğe başlanırsa, defter ve divanların dolacağı söylenmiş. Sancak, askerin önünde ve hepsinin baslarının üstünde salınarak ilerler. Alem, kalem ve sevgilinin boyu uzundur ve üçü de salınarak yürür. Kalem aleme, satır da erlerin saflarına teşbih edilmiş. Eskiden şairler şiirlerini defterlere ya da kâğıtlara yazar, sonra bunları düzenleyip belli bir sıraya dizerek divanlarını meydana getirirlermiş. Tertiplenen divanı eğer biraz hattatlığı varsa, kendisi yazar ya da bir hattata yazdırarak çoğaltırlarmış. Bakî, bu beyitiyle geçit töreninde erlerin safları önünde sancağın ilerleyişini göstermiştir. Beyit:

Vasf-ı kaddünle hırêm itse ‘alem gibi kalem

Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf

G.229-7/241

Gözlerim surhun divitine kanlı yaşla dönerek bedenim kalem gibi baştan ayağa kanla boyandı. Göz çukurluğu hokka ise, göz de divittir, gözyaşı ise mürekkeptir. İnsan gözleri kanlanırcasına ağlamaya başladığında; bu öfke veya aşk haliyle tüm bedeni de kızarır kana bulanmış hale döner. Kalem insan bedenine benzetilerek kana bulanması bu şekilde izah edilebilir. Beyit:

Çeşmüm devât-ı surha dönüp hûn-ı eşk ile

Cismüm boyandı kana ser-â-pâ kalem gibi

K.16-3/37

Kılıç ve kalem sahibi kadeh ve mühür maliki ululukta Cem gibi olan vezir, ağır başlılıkta Cemşid gibi adaletlidir. Asaf, Süleyman peygamberin akıl ve tedbir sahibi olmakla ünlü vaziridir. Bu isim edebiyatımızda büyük ve dirayetli vezir anlamlarında kullanılmaktadır. Beyit:

Sâhib-i tîg u kalem mâlik-i câm u hâtem

Âsâf-ı Cem-ʿazâmet dâver-i Cemşîd-vekâr

K.18-27/41

Mühür, mürekkepsiz, kalemsiz ve mastarsız Nûn ve Kalem surelerinin ayetini parmağında ne de güzel yazdı. Beyit:

Yazdı hôş âyet-i Nûn veʿl-Kalem engüştünde

Ne midâd istedi ne hâme ne mıstâr hâtem

K.19-29/46

Ey mühür, kalem kılıcın buyrukları sayesinde lütuflarını görür ve mahvediciliği ile de hançerin işini bitirir. Beyit:

Görür eltâfun ile maslahat-ı tîgı kalem

Bitürür kahrun ile hidmet-i hançer hâtem

K.19-34/46

O kadar hediyeler senin övgünün şerefiyle indi ki kalemin parmak uçları bu sebeple baştan başa mühür oldu. Beyit:

Şol kadar irdi hedâyâ şeref-i medhünle

Ki benân-ı kalemüm oldı ser-â-ser hâtem

K.19-37/46

Kalem senin derdin ve gamınla yakasını yırtsın, bayrak da kederden gömleğini parçalasın. Yaka yırtmak acının ıstırabın işaretidir. Âşıklar ayrılık acısıyla yakalarını

eteklerine kadar yırtarlar. Kalemin yakasını yırtması, ucunun yarık olmasıdır. Beyitte sözü edilen kalem, Bâkî'nin kalemidir. Padişahın ölümünden sonra ucu kırılsın artık bir şey yazmasın, denmiş. Gerçekten padişah öldüğüne göre, Bakî onun için şiir yazamayacaktır. Kalem, aynı zamanda Kanunî'nin kalemidir. Muhibbi mahlasıyla koca bir divan tertiplenecek kadar çok şiir yazmıştır. Sahibi olmayınca artık şiir yazamayacaktır. Bayrağın gömleği ise, üzerine geçirilen kılıfıdır. Bayrak kılıftan çıkarılarak asılır. Padişahın sancağının kılıfından çıkarılması, ordunun sefere çıkmasıdır. Kanuni'nin bayrağı sürekli savaş alanlarında dalgalanmıştır. Şimdi o ölünce kılıfına konmuş, seter ve savaştan uzak, keder ve sıkıntı içinde kalmıştır. Beyit:

Derd ü gamunla çâk-i girîbân idüp kalem
Pîrâhenini pârelesün gussadan ʿalem

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân V-8/79

Kilk: Genel olarak kamış demektir. Özellikle kalem yapılan kamışa ve kaleme denir.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde kilk kelimesi yer almaktadır.

Şeker kamışının kemer kuşanması, şeker saçan kalemimin senin dudağının güzelliğini ve tatlılığım yazdığımı duyup, onun (kalemimin) emrine hazır olduğunu göstermek içindir. Şeker kamışının üzerindeki boğumlar, insanın belindeki kemer gibi düşünülmüş. "Kemer-beste" olmak, bir işe hazırlanmak, emre amade olmak demektir. Şair, şeker kamışını, güzel sözler, insanın dimağında şeker duygusu bırakan şiirler yazan kalemin emrine hazır bir insan gibi göstererek hem teşhis, hem de güzel bir sebebe dayandırmaktadır. Bu benzetmenin iyi anlaşılabilmesi için, eskiden kalemlerin kamıştan yapıldığını unutmamak gerekir. Beyit:

Ney-şeker vaşf-ı lebün yazdugum işitdi meger

Ki kemer-beste-i kilk-i şeker-efşânumdur

G.118-4/174

İnsanların ve bütün canlıların efendisinin buyruklarının tuğrasını yazan (Sultanın imzasını atan), göğün kâtibi Utarid akan yıldız kalemini eline almıştı. Yıldız kayması, akan yıldız gök taşlarının dünya atmosferine çarpması sırasında yanmasıdır. Eskiden yıldız kayınca bir insanın öldüğüne inanılırdı. Beyitte sihâb kaleme ve padişahın emirleri altında tuğra çizen kâtibe benzeilmiş. Hükm: Çeşitli devirlerde kullanılan nişan, berat, ferman, biti, yarlıg gibi sultan emridir. Sultanın kendi hatüyla yazdığı kısa emirlerine ise hatt-ı hümâyûn denir. Beyit:

Dest urmış idi kilk-i şihâba debîr-i çarh

Tugrâ-nüvis-i hükm-i Hudâvend-i ins ü cân

K.1-3/3

Hâme: Yazı âleti, kalem mânâsındadır. Kum yığını, yığın, tepe karşılığında kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın on dokuz yerinde hâme kelimesi yer almaktadır.

Lûle-i hâme ile çeşme-i dilden Bâkî

Eyledi kâ'ide-i Âb-ı hayâtı icrâ

G.9-7/107

Ey Bâkî nazım sahasının Hz. Ali gibi üst üste saldıran aslanıyım. Kalemimin ucu Zülfikar, şairlik yaratılışım altımdaki Düldür'dür. Hayder-i Kerrâr, Hz. Ali'nin lakabıdır. Düldül de bindiği katırdır. Her ikisi de Hz. Ali'ye Hz. Muhammed tarafından hediye edilmiştir. Beyit:

Hayder-i Kerrârıyam meydân-ı nazmun Bâkıyâ

Nevk-i hâme Züʿl-fekâr u tabʿ Düldüldür bana

G.12-5/109

Ey Padişah, kaleminin kamışı dünya meclisinde azıcık dinlensin. Biraz da düşmana yokluk, ölüm şarabını hançerin içirsin. Beyit:

Şehâ bir dem ney-i hâmen cihân bezminde dinlensün

İçürsün düşmene câm-ı fenâyı bir zamân hançer

G.155-4/199

Bâkî'nin kalemi dişlerini anlatıp överken ne incelikler yapmış, incilerin bağrını delip onları kederlendirmiş. Diş ve söz inciye benzetilir. İnci delmek çok ince ve nazik bir iştir. İnci gevrek olduğu için çabuk kırılır. Bâkî sevgilinin dişlerini anlatırken gerçek incileri kıskandırdığını ve ayrıca inci gibi güzel şiirler söylediğini anlatmak istemiştir. Beyit:

Hurdeler geçmiş-durur dendânun evsâfında kim

Hâme-i Baki delüpdür bagrını lüʿlûlarun

G.253-5/257

Bâkî, elinde kaleminin ucu Hz. Ali'nin Zülfikar'ı gibidir. Tabiatının atını ona Düldül yapsan. Beyit:

Destünde Zül-fekâr-ı ʿAlî nevk-i hâmedür

Bâkî semend-i tabʿun olur Düldül eylesen

G.255-5/258

Mühür, mürekkepsiz, kalemsiz ve mastarsız Nûn ve Kalem surelerinin ayetini parmağında ne de güzel yazdı. Beyit:

Yazdı hôş âyet-i Nûn ve'l-Kalem engüştünde

Ne midâd istedi ne hâme ne mıstâr hâtem

K.19-29/46

Ben şiirimi yazarken kalemim durmadan kımıldar. Sanki kamıştır da onu akarsu titretmektedir. Beyit:

Muttasıl şi'rüm yazarken hâme turmaz deprenür

Neydür anı gûyiyâ lerzân ider âb-ı revân

K.22-32/58

Bahar mevsimi çimenliğin genç gelinine bir gelin süsleyicisidir. Sünbül de onun misk kokulu tarağına benzer. Beyit:

Nev-'arûs-ı çemene mâşıtadur fasl-ı bahâr

Kim anun hâme-i müşgînine benzer sünbül

K.24-13/63

4.2.5.3.2. Yazı yazarken kullanılan malzeme.

Devât, mıstar, midâd, mürekkeb.

Divit (devat): Bildiğimiz hokkalı kalemlikten meydana gelen yazı takımına verilen addır.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde divit kelimesi yer almaktadır.

Sevgili öylesine ihtişamlı süslenir ki herkes onu kıskanmadadır. Bir gün evinden altın divitini saçlarına takıp çıksa o gün utancından güneş meydanlarda gözükmez, âr eder bu ihtişam karşısında… Beyit:

Zer devâtın takınup çıksa evinden seherî

Âfıtâb ana ber-â-ber gelemez meydâne

G.439-4/372

Divitin Aristo, silahın İskender ne tarafa gitmesini istese gitmesi yeridir. Beyit:

Ne yana buyursa revâdur getürmek

Devâtın Aristo silâhın Sikender

K.3-13/12

Gözlerim surhun divitine kanlı yaşla dönerek bedenim kalem gibi baştan ayağa kanla boyandı. Göz çukurluğu hokka ise, göz de divittir, gözyaşı ise mürekkeptir. İnsan gözleri kanlanırcasına ağlamaya başladığında; bu öfke veya aşk haliyle tüm bedeni de kızarır kana bulanmış hale döner. Kalem insan bedenine benzetilerek kana bulanması bu şekilde izah edilebilir. Beyit:

Çeşmüm devât-ı surha dönüp hûn-ı eşk ile

Cismüm boyandı kana ser-â-pâ kalem gibi

K.16-3/37

Mıstar: Satır yapacak âlettir.

Gamın köpek talimcisi, aşkımın hayırlarının maktubunu yazmaya gönül alan sevgilinin kılıcının parçalarından göğsüme mastar çeker. Beyit:

Kâlib-i gam nâme-i a'mâl-i aşkum yazmaga

Tîg-i dil-ber şerhalardan sîneme mıstar çeker

G.183-4/213

Mühür, mürekkepsiz, kalemsiz ve mastarsız Nûn ve Kalem surelerinin ayetini parmağında ne de güzel yazdı. Beyit:

Yazdı hôş âyet-i Nûn ve'l-Kalem engüştünde

Ne midâd istedi ne hâme ne mıstâr hâtem

K.19-29/46

Midâd: Yazı yazılan mürekkeptir. Kandillere konulan zeytin yağı, şırlağan (susam yağı) gibi yağlara denildiği gibi örnek, misâl, üslûp mânâlarına da gelir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde midâd kelimesi yer almaktadır.

Mühür, mürekkepsiz, kalemsiz ve mastarsız Nûn ve Kalem surelerinin ayetini parmağında ne de güzel yazdı. Beyit:

Yazdı hôş âyet-i Nûn veʿl-Kalem engüştünde

Ne midâd istedi ne hâme ne mıstâr hâtem

K.19-29/46

Ey Bâkî, sevgilinin can bağışlayan lal taşından olan dudağından ilham alarak öyle bir nükte ortaya koydun ki, sanki kullandığın mürekkep, koyu karanlıklar ülkesinde Ab-ı Hayat gizlemiş. Beyit:

Nükte-i lâl-i revân-bahş ile ey Bâkî yine

Zulmet-âbâd-ı midâdun Âb-ı hayvân gizlemiş

G.214-9/252

Mürekkeb: Yazı yazmaya mahsus boyalı su.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde mürekkeb kelimesi yer almaktadır.

Gam harfine devat ve kalem âh şeklidir. Ona mürekkep ise âhda, siyah dumandır. Beyit:

Harf-i gama devât u kalem şekl-i âhdur

Ana mürekkeb âhda dûd-ı siyâhdur

G.61-1/138

Elinde ûd ve anber varsa katiplik zamanında kalem ve mürekkep olur. Beyit:

Zamân-ı kitâbetde kilk ü mürekkeb

Elinde olur var ise ʿûd u ʿanber

K.3-18/13

4.2.6. SAVAŞ ALET VE MALZEMELERİ

4.2.6.l. Savaş âletleri

4.2.6.1.1. Uzak dövüşte kullanılanlar

Ok, nâvek, tîr, hadeng, peykân.

Ok: Yayla atılan ucuna sivri demir veya kemik takılmış ince bir değnekten ibarettir. Ok, ince uzun oluşu ile zayıflamış âşık veya güzelin kirpiğidir. Deliciliği ve nüfuz ediliciliği ile sevgilinin bakışı, göğe doğru yükselmesi ile âşığın âhı, açtığı yaranın üzerinde bırakıldığı zaman merhem olarak tasavvur edilmiş, öldürücü olması ile gam, belâ, amansız ecel olarak vasıflandırılmıştır(Aybet, 1989:297-298).

Bâkî Dîvânı'nın on sekiz yerinde ok kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgili, gamze oklarının parçalarını bağrımdaki yaradan tamamıyla çekip alma. Allah'ı seviyorsan hele bir parçası olsun senden bir yadigâr olarak dursun. Beyit:

Zahm-ı sînemden okun pârelerin hep alma
Tursun Allâhı seversen hele bir pâre meded

G.40-2/125

Sevgilinin süzgün bakışları ortalığı kana bulasa da âşık ortalığın kan revan içerisinde olmasını önleyebilmek için onu can evinde saklamıştır. Beyit:

Bir ân içinde gamzen okı nice kan ider
Dil cân evinde saklayup anı nihân ider

G.109-1/168

Ey dünya gerçi senin cefanın oku canıma kadar geçti. Fakat sen de âh edişimin okuna sebepsin. Beyit:

Ey çarh gerçi cânuma geçdi cefân okı

Amma hadeng-i âhuma sen de nişanesin

G.382-6/336

Ok gibi doğruyum beni çöllere atma, boyumu ayrılıkla yay gibi bükme, iyilik lütufta bulun. Beyit:

Ok gibi togruyam atma beni yâbâne şehâ

Kâmetüm hecr ile ya eyleme ihsân eyle

G.475-4/395

Bulut gül bahçesine yine felek oklarını attı. Diken ise kendisine altın göbekli bir lâl taşını siper etti. Yanaklar sarıya yakın rengi ihtiva ettiğinden altın göbekli diya teşbih edilmiştir. Beyit:

Çarh oklarını atdı yine gül-şene sehâb

Altun göbeklü bir siper-i laʿl tutdı har

K.17-6/38

Nâvek: Küçük ok demektir. Türkçede koğuş oku, çekere oku denir. Zenberekle atılan, zenbereğe göre yapılmış oka da derler.

Bâkî Dîvânı’nın altı yerinde nâvek kelimesi yer almaktadır.

Yan bakışının iri okları ayrılık kılıcıyla beraber kıldı. Beyit:

Tîg-i hecrünle ber-â-ber kıldı

Nâvek-i gamzelerün zahmı ziyâd

G.37-3/123

Ey yay kaşlı, senin kirpiklerinin oku yüzünden/kirpiklerinin oku ucundan bela temreni canıma işler geçer oldu. Beyit:

Peykân-ı belâ cânuma işler geçer oldı

Ey kaşları ya nâvek-i müjgânun ucından

G.356-2/320

Tîr: Ok demektir. Aynı zamanda Utarid gezegeni ile bir meleğin de ismidir. Öfke, hisse, nasip, kalın ve uzun direk mânâları ile yirmiden ziyade anlamı vardır.

Bâkî Dîvânı'nın otuz dokuz yerinde tîr kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgilinin süzgün bakışından fırlayan gamze oku, senin yerin aşkının canıdır. Bu toprak yurdu konaklarda eyleşmeyi istemek niye. Gel sen toprağa düşmek yerine gönüllü hedef tahtan olan bedenden geç. Beyit:

Neden bu menzil-i hâkîde ârâm ihtiyâr itmek

Senün cândur yirün ey tîr-i dil-ber sen bedenden geç

G.30-3/119

Kirpikleri ok, kaşı yay, saçı kement gibi. Boylu, boslu, şen, oynak bir güzel beni avladı. Beyit:

İtdi şikâr gönlümi bir şûh-ı şeh-levend

Müjgânı tîr ü kaşı kemân turrası kemend

G.34-1/121

Efendi, göğsüme bela oklarını gönder. Senin tutkulu âşıkların senin belalarına siper olsun. Beyit:

Gönder efendi sîneme tîr-i belâlarım

Olsun siper belâlaruna mübtelâlarun

G.262-1/261

Tenim sevgilinin gamının oku ile yaralanmış, gönlüm de yardan ayrı kalmanın kılıcı ile parça parça olmuştur. Beyit:

Tîr-i gam-ı nigâr ile ten yara yaradur

Şemşîr-i cevr-i yâr ile dil pâre pâredür

G.92-1/157

Tenimin ülkesine hâkim olanın canım olduğunu sanma, o ülkenin hakimi, gerçekte, sevgilinin sineme sapladığı yan bakış gamının okudur. Beyit:

Sanma iklîm-i tene hâkim olan cânumdur

Sinede tîr-i gam-ı gamze-i cânânumdur

G.118-1/174

Hançer kirpiklerinin oku gibi hükmünü sürdürürken senin yan bakışının kılıcını görünce o an kendinden geçiverdi, tekrar kınına girdi. Beyit:

İderken tîr-i müjgânun gibi hükmin revân hançer

Görüp şemşîr-i gamzen kendüden geçdi hemân hançer

G.155-1/198

Senin aşkının oku kısmette Bâkî'ye nasip oldu. O gün saadet oku o âşığa düştü. Beyit:

Kısmetde tîr-i ʿaşkun Bâkîye oldı rûzî

Sehm-i sa'âdet ol gün ol dil-figâre düşmiş

G.216-6/233

Kaza okundan sakınarak kurtulacağını sanma, aşk ehline bela oku ansızın değer. Beyit:

ʿAşk ehline hadeng-i belâ nâ-gehân irer

Tîr-i kazadan umma halâs ihtiraz ile

G.477-4/396

Eğer sıkıntı oku dokunursa övünerek göğsünü ger, zira o meydanın merdi olarak kalenderler arsasına soyunarak girdin. Beyit:

Tokınsa tîr-i mihnet ger mübâhât ile göğsün ger

Soyındun ʿarsa-i rindâne girdün merd-i meydân ol

K.11-3/29

(Osmanlı'nın) Tatar ordusu gibi yıldırım hızıyla hareket eden (ve yoğunlukta bulut gibi sayısız) askerlerinin ok yağmuru, dünyanın ovalarını düşman kanı ile lâle bahçesine döndürdü. Beyitte "deşt" (ova, çöl), "berk" (şimşek), "baran" (yağmur) kelimelerinin birarada kullanılmaları, arka planda bunları tamamlayan bir (bulut) mazmununu akla getiriyor. Gerçekten de şair beyitte bu kelimeleri ustalıkla birarada kullanmak suretiyle, Osmanlı askerlerinin sayıca çokluğunu, (bulut) mazmunu ile isim zikretmeden hissettirmiştir. Klâsik şairlerimiz divanlarında orduyu tanımlarken, askerlerin sayıca çokluğu, kahrediciliği, hızlı hareket etme kabiliyeti bakımlarından onu çoğunlukla "ebr" (bulut)a benzetirler yahut bunun tersi olarak, bulutu, yine aynı benzetme yönleri dolayısıyle askere teşbih ederler. Beyit:

Dem-i aʿdâ ile deşt-i cihânı lâle-zâr itdi

Sipâh-ı berk-reftâr-ı Tatârun tîr-bârânı

K.14-24/35

Bela askeri sel gibi akın etti. Kaza oku onun için ırak yakın bir oldu, kaza okundan kaçılmaz oldu. Arzularımızın rüzgarı sabır kayığımızı yokluk taşına çaldı, vurdu. Beyit:

Seyl-âb gibi saldı belâ leşgeri akın

Tîr-i kazâya oldı ber-â-ber ırak yakın

Seng-i fenâya çaldı hevâ sabr zevrâkın

Tahmîs-i G. S. Selîm Hân VII-1,2,3/93

Hadeng: Aslında kayın ağacına denilir. Ok imâlinde kullanıldığından oka da isim olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde hadeng kelimesi yer almaktadır.

Ayrılık kılıcının açtığı yaranın verdiği elemi kaza yayından atılan okun açtığı yara vermedi. Beyit:

Şemşîr-i hecr yaralarıdur elem viren

Zahm-ı hadeng-i kavs-ı kazâ ol kadar degül

G.290-4/280

Ey dünya gerçi senin cefanın oku canıma kadar geçti. Fakat sen de âh edişimin okuna sebepsin. Beyit:

Ey çarh gerçi cânuma geçdi cefân okı

Amma hadeng-i âhuma sen de nişanesin

G.382-6/336

Kaza okundan sakınarak kurtulacağını sanma, aşk ehline bela oku ansızın değer. Beyit:

ʿAşk ehline hadeng-i belâ nâ-gehân irer

Tîr-i kazadan umma halâs ihtiraz ile

G.477-4/396

Peykân: Okun temrenine, ucundaki sivri demire denilir.

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde peykân kelimesi yer almaktadır.

Ey yay kaşlı, senin kirpiklerinin oku yüzünden/kirpiklerinin oku ucundan bela temreni canıma işler geçer oldu. Beyit:

Peykân-ı belâ cânuma işler geçer oldı

Ey kaşları ya nâvek-i müjgânun ucından

G.356-2/320

Senden ayrılınca, gönül, durmadan kalbe vuruyor. Yaram senin temrenin yüzünden/temrenin ucundan kan ağlasa ne çıkar. Beyit:

Dil darbın urur kalbe firâkunda dem-â-dem

Kan aglasa zahmum nʿola peykânun ucından

G.356-3/320

Kaşı yay gibi olan sevgilinin mekân olarak can evini tutmasını âşık her daim gönlünden geçirir ve bunun arzusuyla yanıp yakılır. Beyit:

Gelüp konmışken ey kaşı kemânum dilde peykânun

Gönülden geçdi âhir can evin vardı mekân itdi

G.543-4/436

Yay, kavs, keman.

> *Yay:* Eğilerek iki ucu arasına gerilmiş bir kiriş vasıtasıyla ok atmaya yarayan ağaç veya maden çubuktan ibaret bir âlettir. Yay, okun atılması için gerekli bir âlet olmak itibariyle umumiyetle ok tasavvuru ile zikredilir. Kirpiklerin ok olmasına mukabil kaşlar yaydır. Âşığın gamlarla, cefalarla bükülmüş beli, yuvarlaklık telakkîsiyle gökyüzü yaya benzetilir(Aybet, 1989:304-305).

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde yay kelimesi yer almaktadır.

Hallac gibi aşk ve muhabbet yayını astı. Yay gibi olan kaşlarına gönül pamuk gibi atılır. Beyit:

Asdı hallâc-sıfat ʿaşk u mahabbet yayın

Atılup penbe gibi dil o kemân-ebrûya

G.479-4/397

Kış mevsiminin soğuk âhıyla benzim sonbahardır. Yüzün evvel bahar olmuş kaşın yay. Beyit:

Hazân benzüm zemistân âh-ı serdüm

Yüzün evvel bahar olmış kaşun yay

G.516-3/421

Yan bakışların Bâkî'nin gönlünü hedef tahtası yapsın. Önüne hep kirpik oklarını yay. Beyit:

Nişân itsün dil-i Bâkîyi gamzen

Önine hep müjen oklarını yay

G.516-5/421

Kavs: Yay demektir.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde kavs kelimesi yer almaktadır.

Ayrılık kılıcının açtığı yaranın verdiği elemi kaza yayından atılan okun açtığı yara vermedi. Beyit:

Şemşîr-i hecr yaralarıdur elem viren

Zahm-ı hadeng-i kavs-ı kazâ ol kadar degül

G.290-4/280

Ebemkuşağı, dünya bahçesine dolap kurdu ve her taraftan su yolu gibi ırmak aktı. Dolap, su çarkı manasında kullanılmaktadır. Bu çark ekvator gibi dünyanın tam ortasında dünayayı iki parçaya ayırmaktadır. Dünya da bu dolap gibi dönüp durmakta devr etmektedir. Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı dönemi ve maiyetindekilerin himaye

altında bulunduğu döneme binaen su çarkı Osmanlı Devleti olarak tasvir edilmektedir. Bolluk ve bereket her taraftan su yolu gibi ırmaklar halinde akmış ve gittikleri yerleri mâmûr etmişlerdir. Su nasıl ki dolap vasıtası ile bereket veriyorsa Osmanlı Devleti de gittiği yerlere bolluk bereket ihsan etmiştir. Beyit:

Dôlâb kurdı kavs-i kuzâh bâg-ı ‘âleme

Mîz-âb gibi her yanadan akdı cûy-bâr

K.17-5/38

Kemân: Yay mânâsındadır. Kelimenin aslı Farsça “hemîden” eğilmek fiilinden “hemân”dır.

Bâkî Dîvânı’nın on dokuz yerinde kemân kelimesi yer almaktadır.

Kaşı yay gibi olan sevgilinin mekân olarak can evini tutmasını âşık her daim gönlünden geçirir ve bunun arzusuyla yanıp yakılır. Beyit:

Gelüp konmışken ey kaşı kemânum dilde peykânun

Gönülden geçdi âhir can evin vardı mekân itdi

G.543-4/436

Kirpikleri ok, kaşı yay, saçı kement gibi. Boylu, boslu, şen, oynak bir güzel beni avladı. Beyit:

İtdi şikâr gönlümi bir şûh-ı şeh-levend

Müjgânı tîr ü kaşı kemân turrası kemend

G.34-1/121

Bilmen gerekir ki aşkın yayı kaşlarını büktü. Âşığın da Rüstem destanı ile düşmanlık çeker. Beyit:

Kaşlarun bükdi bilin gerçi kemân-ı ʿaşkı

ʿÂşıkun Rüstem-i Destân ile hasmâne çeker

K.12-3/30

Sinan, nîze.

Sinân: Mızrak mânâsında kullanılır. Aslında mızrağın ucundaki demir, temren demektir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde sinân kelimesi yer almaktadır.

Dünyayı gözeten kirpiklerinle yan bakışlarındır. Ey cihanın şahı kılıç ve mızrak gözetir deme. Beyit:

Gözeden ʿâlemi müjgânun ile gamzendür

Dime ey şâh-ı cihân tig u sinânum gözedür

G.68-4/142

Canın gül bahçesini Bâkî sanki su akıtır. Gönülden yan bakışının mızrakı şöyle deyerek geçer. Beyit:

Gül-zâr-ı câna su akıdur sanki Bâkıyâ

Dilden sinân-ı gamzeleri şöyle ter geçer

G.134-7/185

Nîze: Mızrak, süngü ve sancak mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde nîze kelimesi yer almaktadır.

Göğsüme kirpiklerin mızraklarını doğrultur. Üstüme hançerin adeta sarhoşçasına bakışlarını çeker. Öldürücü unsurlar bir arada verilmiştir. Göğsün hedef alınış sebebi kalbin orada olmasıdır. Göğüs koruyucudur. Miğfer niteliğindedir. Gamze âşığın kalbini etkiler. Beyit:

Sîneme nîzelerin ol müjeler togrıldur

Üstüme hançerin ol gamze-i mestâne çeker

K.12-6/31

O Padişah'ın kargısı nasıl bir hüner gösterdi ki, sonunda düşmanın kalbinde yer etti. Sanki güzellerin boylarının nazlı nazlı salınışlarının örneğini gösterdi. Burada Padişah'ın kargısı yani askerlerinin süngüleri, mızrakları, salına salına yürüyen ve insanların gönlünü çelen mevzun boylu güzellere benzetilmiştir. Ayrıca "dil-i düşmende yir itdi" sözünde de tevriye vardır. Çünkü "düşmanın kalbinde yer etti"nin biri mecazî, biri hakikî olmak üzere iki anlamı vardır. "Kalpte yer etme"nin mecazî anlamı, beğenilmektir. Bakî, bununla, Padişah'ın askerlerinin kullandıkları kargıların düşman tarafından bile beğenildiğini söylemektedir. "Kalpte yer etmenin" hakiki anlamı ise, (kargının) göğsü parçalayıp kalbe girmesidir. Şairimiz bununla da Padişah'ın ordusunun düşmanı darmadağın edip onu mağlubiyete uğrattığını ifade etmektedir. Beyit:

Ne cünbiş kıldı kim âhır dil-i düşmende yir itdi
Meger gösterdi ol nîze hırâm-ı kadd-i hûbânı

K.14-26/34

Eğer elime kalem alırsam ben güzel şiirimle, mana ve ifade memleketi meydanlarının mızrak oynatıcısı olurum. Beyit:

Destüme alsam kalem nazm-ı bedrümle benem
Nîze-bâz-ı ʿarsa-i mülk-i maʿânî vü beyân

K.22-29/58

Mızrağın uzun serviye benzeyen boyunu görünce düşmanın ileri gelenleri bir daha baş kaldırmanın adını anmadılar. Beyit:

Gördi nihâl-i serv-i ser-efrâz-ı nîzeni
Ser-keşlik adın anmadı bir dahi bânları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-2/79

4.2.6.1.2. Yakın dövüşte kullanılanlar

Hançer, kılıç, seyf, tîg, şemşir, zü'l-fekar.

Hançer: Bıçak demektir. Ekseriya büyük bıçaklar için kullanılır.

Bâkî Dîvânı’nın altmış üç yerinde hançer kelimesi yer almaktadır.

Bakışının kan döken hançerine Hz. Ali’nin kılıcı derler. Yanağının sahifelerine Hz. Osman’ın Mushaf’ı diyorlar. Beyit:

Hançer-i gamze-i hûn-rîzüne tîg-i Hayder

Safha-i ârızuna mushaf-ı Osman dirler

G.144-3/191

Hançer kirpiklerinin oku gibi hükmünü sürdürürken senin yan bakışının kılıcını görünce o an kendinden geçiverdi, tekrar kınına girdi. Beyit:

İderken tîr-i müjgânun gibi hükmin revân hançer

Görüp şemşîr-i gamzen kendüden geçdi hemân hançer

G.155-1/198

Kudretli padişah, beline hançer takınınca, düşmanların vücudunu kâfir kılıcı gibi tir tir titretti. Kâfir kılıcının titremesi, düşman askerlerinin Osmanlı askerleri karşısında duydukları büyük korku sebebiyledir. Beyit:

ʿAdunun tîg-i kâfir gibi lerzân itdi endâmın

Miyânına takındı husrev-i sâhib-kırân hançer

G.155-2/198

Bahçede biten susam yaprağı ve gökyüzünde görünen yeni ay değildir. Yer ve gök, din düşmanları üzerine hançer çekmektedir. Beyit:

Çemende berg-i sûsen gökde mâh-ı nev degül peydâ

Çeker aʿdâ-yı dîn üzre zemîn ü âsmân hançer

G.155-3/198

Ey Padişah, kaleminin kamışı dünya meclisinde azıcık dinlensin. Biraz da düşmana yokluk, ölüm şarabını hançerin içirsin. Beyit:

Şehâ bir dem ney-i hâmen cihân bezminde dinlensün

İçürsün düşmene câm-ı fenâyı bir zamân hançer

G.155-4/198

Hançer, düşmanın bedenini baştan ayağa kana batırsın da zafer bahçesinde ergavan fidanı bitirsin. Beyit:

'Adûnun kılsun endâmın ser-â-pâ kana müstagrık

Bitürsün bâg-ı nusretde nihâl-i ergavân hançer

G.155-5/198

Gök kubbe, gaza yolunda padişahlar padişahının huzurunda mücevherlerle süslü bir kemer; yeni ay da, altın işlemeli bir hançer saçtı. Şâir, binlerce yıldızla bezeli gökkubbeyi murassa bir kemere, yeni doğmuş hilâli de altın işlemeli bir hançere benzetiyor. Beyit:

Nisâr itdi gaza yolına der-gâh-ı şehenşâha

Murassa' bir kemer gerdûn meh-i nev zer-nişân hançer

G.155-6/198

Ey Bakî! Cenâb-ı Hakka yalvarma zamanı geldi; hançer, Fetih âyetini ezber edip, dilini (dua için) artık kıpırdatmaya başlasın. Beyit:

Tazarru' demleri geldi Cenâb-ı Hakka ey Bâkî

İdüp Feth âyetin ezber dilin kılsun revân hançer

G.155-7/199

Gam gününde yan bakışına meyledişimin sebebi kendimi yok etmeye niyet ediyorum, hançer isterim. Beyit:

Rûz-ı gamunda gamzene meyl itdügüm bu kim

Kendüm helâke kasd iderin hançer isterin

G.386-5/339

Güzelim, bu şarap meclisidir. Şayet arada kan olursa, yan bakışların sarhoşça hançerini çekmesin. Beyit:

Bezm-i meydür güzelüm kan ola şâyed arada

Çekmesün hançerini gamzelerim mestâne

G.437-3/371

Güzelliğiyle dünyayı aydınlatan o güneş yüzlü sevgiliyi niçin taklide kalkıştın diye gökte yeni ay/hilal, hançer çekip parlak güneş üstüne yürür. Beyit:

Niçün ol hürşîd-i âlem-tâba öykündün diyü

Mâh-ı nev hançer çeker mihr-i dırahşân üstine

G.438-4/371

Gönül hazinesini sevgilinin hançeri deldi. Bu gün o gönül süsleyen işveli sevgili yine bir kaynağı/kuyuyu deldi. Sine gencînesi, âşığın kalbidir. Sevgili âşığın kalbini delmeyi/yaralamayı gayet normal görür. Çünkü sevgilinin yaratılışında âşığa eziyet etmek vardır. Beyit:

Sine gencînesini hançer-i cânân deldi

Bu gün ol şûh-ı dil-ârâ yine bir kân deldi

G.501-1/412

Râ harfine benzeyen hançer, o ay yüzlü güzelin kemerinden eksik olmaz. Ah işte âşıklarını bu hali öldürür. Yeni ay, eğri hançere ve râ harfine benzer. Bu yüzden aya

benzetilen güzelin yeni ay, yani çok genç olduğu anlaşılıyor. Hançer eğridir ve râ harfine benzer ve kemere sokularak taşınır. Hançer râ gibi kemerinden gitmez derken Bâkî, aynı zamanda kemer kelimesinde her zaman râ harfi bulunduğunu söylemiş. "Burası" kelimesi beyitte birkaç anlama gelecek gibi kullanılmış. Âşıkları ay yüzlü güzelin râ harfine benzeyen hançerinin kemere takılmış halinin güzelliği öldürür. Âşıkların bu hançeri taktığı yere, belinin inceliği öldürür. İşte burası, bu âşıklarını öldürülmesi olmasa... Âşıkları, bu râsı, yani bu râ harfine benzeyen hançeri öldürür. Hançer zaten öldürücü bir alettir. Beyit:

Gitmez o mehün râ gibi hançer kemerinden

Üftâdelerin öldürür âh işte burası

G.508-3/416

İçki meclisinde sevgilinin dudağını öpmeye niyet eder, sürahi kadehin göğsüne hançeri vura ne çıkar. Beyit:

Bezm-i meyde bûse-i laʿl-i nigâra kasd ider

Gögsine ursa nʿola câmun sürâhî hançeri

G.515-4/421

Köyünün başında can vererek kurban olmak isteyen çoktur. Sen keskin bir kılıç ile hançerini hazırla. Beyit:

Cân virür çokdur ser-i kûyunda kurbân olmaga

Hâzır it şemşîr-i bürrânunla bir hançer bile

K.10-6/28

Göğsüme kirpiklerin mızraklarını doğrultur. Üstüme hançerin adeta sarhoşçasına bakışlarını çeker. Öldürücü unsurlar bir arada verilmiştir. Göğsün hedef alınış sebebi

kalbin orada olmasıdır. Göğüs koruyucudur. Miğfer niteliğindedir. Gamze âşığın kalbini etkiler. Beyit:

Sîneme nîzelerin ol müjeler togrıldur

Üstüme hançerin ol gamze-i mestâne çeker

K.12-6/31

Yüz suyunu gören seni yüzü tüysüz güzel sanarak çıplak göğsüne ataş gibi hararetli hançeri çeker. Hançer su verilerek yapılır/dövülür. Yüz su gibi berraktır, temizdir, emsalsizdir. İyi bir hançerin özelliği de çok su verilerek iyi bir şekilde dövülmesiyledir. Hançer öldürücü su ise hayat vericidir. Ama âşık için ise su can alıcıdır. Çünkü "su" sevgilidir. Âşık ise aşk hançerini sinesine çeker. Beyit:

Âb-ı rûyın gören ol hançer-i âteş-tâbı

Sâde-rû hüb sanur sîne-i ʿuryâne çeker

K.12-10/31

Susam yaprağında çiy tanesini gören onu orda eğlenip kaldı sanır. Halbuki senin dişini kıskandığından hançere düşmüştür. Kendini hançerin üzerine atıp intihar etmiştir. Beyit:

Reşk-i dendânun ile hançere düşdi jâle

Berg-i sûsende gören itdi sanur anı karâr

K.18-43/42

Ey mühür, kalem kılıcın buyrukları sayesinde lütuflarını görür ve mahvediciliği ile de hançerin işini bitirir. Beyit:

Görür eltâfun ile maslahat-ı tîgı kalem

Bitürür kahrun ile hidmet-i hançer hâtem

K.19-34/46

Seyf: Kılıç, tîg mânâsındadır. Arapçada kılıcın binden ziyade ismi vardır. Ayrıca kılıçla vurmak, eli çabuk olmak mânâlarına da gelir. Atın kuyruğundaki kıllara da denir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde seyf kelimesi yer almaktadır.

Her kim ki üstünlük kılıcı ve hüner yayını çekerse bela kılıcına ve kaza okuna siper gerekir. Beyit:

Seyf-i belâ vü sehm-i kazâya siper gerek

Her kim ki tîg-i fazl u kemân-ı hüner çeker

G.79-5/149

Keskin kılıcı düşmanın başına Seyf ayeti gibi iner. Çelik kılıcının Hadis'ini Kirmânî şerh etsin. Beyit:

İner Seyf âyeti gibi ser-i aʿdâya şemşîri

Hadîs-i tîg-i pulâdın nice şerh ide Kirmânî

K.5-12/17

Şemşîr: Şem ile şîr kelimelerinden meydana gelmiş olup arslan kuyruğu demektir. Teşbih yoluyla kılıç, pala ve benzerlerine alem olmuştur.

Bâkî Dîvânı'nın elli yerinde şemşîr kelimesi yer almaktadır.

Göz ucuyla bakışın beni tarak gibi dilim dilim etsin, yeter ki sonunda saçına ulaşmak nasip olsun. Beyit:

Çâk çâk itsün beni şemşîr-i gamzen şâne-veş

Zülfüne tek ʿakıbet olsun müyesser dest-res

G.211-2/229

Ayrılık kılıcının açtığı yaranın verdiği elemi kaza yayından atılan okun açtığı yara vermedi. Beyit:

Şemşîr-i hecr yaralarıdur elem viren

Zahm-ı hadeng-i kavs-ı kazâ ol kadar degül

G.290-4/280

Ey mutlu padişah, Bâkî gibi parlak, keskin şiir kılıcını dünyaya karşı sallayıp, kusursuz ve düzgün söz söyleme ülkesini ele geçirdim. Beyit:

Salup şemşîr-i nazm-ı âb-dân dehre Bâkî-veş

Belâgat kişverin ey pâdişâh-ı kâm-yâb açdum

G.320-5/298

Hz. Davud’un elindeki demirdir ve mum oldu. Keskin kılıç Gökyüzüne ışıklar saçsa ne olur. Beyit:

Elinde Hazret-i Dâvüdun âhendür ki mûm oldı

Ziyâ-bahş olsa âfâka nʿola şemşîr-i bürrânı

K.5-10/17

Feleğin çelikten zırhını parça parça ettiğim halde, ateşler saçan âh edişimin keskin kılıcı daha hala sapasağlam duruyor. Beyit:

Cevşen-i pülâd-ı çarhı çâk çâk itdüm dahi

Âh-ı âteş-bârumun şemşîr-i bürrânı dürüst

G.22-4/114

Tenim sevgilinin gamının oku ile yaralanmış, gönlüm de yardan ayrı kalmanın kılıcı ile parça parça olmuştur. Beyit:

Tîr-i gam-ı nigâr ile ten yara yaradur

Şemşîr-i cevr-i yâr ile dil pâre pâredür

G.92-1/157

Hançer kirpiklerinin oku gibi hükmünü sürdürürken senin yan bakışının kılıcını görünce o an kendinden geçiverdi, tekrar kınına girdi. Beyit:

İderken tîr-i müjgânun gibi hükmin revân hançer

Görüp şemşîr-i gamzen kendüden geçdi hemân hançer

G.155-1/198

Kılıcının elmas parlaklığındaki çeliğinden lal ve yakutlar akıttı. İnsanlar, o cevher yağdıran kılıca hayran kaldılar. Beyit:

La'l ü yâkut eyledi elmâs tîgından revân

Halk tahsîn itdiler şemşîr-i gevher-bârına

G.407-2/351

Gök avlusunun savaş alanının kılıç oynatıcısı altın işlemeli bir kılıçla savaş alanına girmişti. Göğün usta kılıç kullananı Merih gezegenidir. Merih (mirrîh, behram, sakıt, mars) beşinci felektedir. Güneş sultanının başkomutanıdır Beyitte Mirrihin kılıcı için "zer-nişân" denmesi onun başkomutan olmasındandır. Başkomutan kılıcının altın kabzalı ve süslü olması doğaldır. Ayrıca Merih gökte parıldayan bir yıldızdır. Beyit:

Bir tîg-i zer-nişân ile girmişdi 'arsaya

Şemşîr-bâz-ı ma'reke-i sahn-ı âsmân

K.1-6/3

Aşk kılıcının öldürdüğünü topraktan kaldırsalar, yeryüzü çölü ve mahşer arsası ancak o zaman denk olur. Beyit:

Küşte-i şemşîr-i aşkım hâkden kaldursalar

Teng ola sahrâ-yı ʿâlem ʿarsa-i mahşer bile

K.10-5/28

Köyünün başında can vererek kurban olmak isteyen çoktur. Sen keskin bir kılıç ile hançerini hazırla. Beyit:

Cân virür çokdur ser-i kûyunda kurbân olmaga
Hâzır it şemşîr-i bürrânunla bir hançer bile

K.10-6/28

Kudret ve ihtişamda ikinci İskender denmeye layık olan Sultan, yine bela Ye'cûcuna parlak ve keskin çelikten kılıcını set yaptı da; cihan, güven ve huzura kavuştu. Ye'cûc, Kuran'da adı (Me'cûc ile birlikte) geçen, fitne ve fesat çıkaran bir kabilenin adıdır. Kuran'da anlatıldığına göre Zülkarneyn (metinde İskender ismi Zülkarneyn'e işarettir) iki seddin arasında bulunan inanmış bir kavimle Ye'cûc ve Me'cûc arasında demirden bir set yapmıştır. Ye'cûc ve Me'cûc aynı zamanda kıyamet alâmetlerindendir. Bakî, Padişah'ı (kudret, güç ve ihtişam açısından) İskender-i Zülkarneyn'e, ortadan kaldırdığı kargaşa, fitne ve belâyı Ye'cûc ve Me'cûc kavimlerine, kılıcını (yani ordusunun kahredici gücünü) da Zülkarneyn'in insanları Ye'cûc ve Me'cûc kavimlerinin fitnesinden korumak için yaptırdığı demirden sedde benzetmiştir. Beyit:

Cihân emn ü emân buldı yine şemşîr-i pûladın
Belâ Ye'cûcına sedd eyledi İskender-i sânî

K.14-5/33

Gazi Sultan Mehmet Han ülkeler fetheden öyle bir padişahtır ki, keskin kılıcı düşmanın kökünü kesmiştir. Beyit:

Şeh-i kişver-sitân Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî kim
'Adûnun 'ırkını kat' eyledi şemşîr-i bürrânı

K.14-10/33

Düşmanlarından kâm almakla şöhret yapan Behrâm, onun kılıç vuruşunu gördü ve dedi ki: "Koluna kuvvet, ey savaş gününün Şâh-ı merdânı. Behrâm, İran mitolojisindeki hükümdarlardan birkaçının ortak adıdır. Bunlardan en şöhretlisi ise, yaban eşeği (gür) avına düşkün olduğu için kendisine bu ad verilen Behrâm-ı Gûr'dur. Behrâm, ayrıca Merih yıldızının da diğer adıdır. İran mitolojisinde merih, savaş tanrısıdır. Bu sebeple klasik edebiyatımızın şairleri "Behrâm" adını hem kahraman, hem de savaş tanrısı anlamında kullanırlar. Bu beyitte şair Bâkî, Padişah'ı Behrâm'm hayranlığını kazanmış bir savaşçı, bir kahraman olarak tanımlıyor. Şâh-ı merdân tamlaması da sözlük anlamı ile yiğitlerin şahı demektir ve yine Hz. Ali'nin lakaplarından biridir. Beyit:

Didi Behrâm-ı düşmen-kâm gördi darb-ı şemşîrin

Koluna kuvvet ey rûz-ı vegânun Şâh-ı Merdânı

K.14-13/34

Kimi kılıçla ustalıklı oyunlar sergiledi, kimisi cambazlık gösterdi. Seyredip o gün insanların halini bir görseydin. Beyit:

Kimi şemşîr-bâz oldı kimi cân-bâz bu halkun

Temâşâ eylesen ol günde görsen hâl-i insânı

K.14-17/34

Demir kuşaklı cihan pehlivanlarını yeryüzünün her yanına kılıç gibi gönderdin. Cihan pehlivanı, bir ülkenin, bir ordunun en cesur, en güçlü-kudretli kişisine denilir. Bunlar biri kırılırsa öbürünü el altında bulundurmak için sağlı sollu çifte kılıç takınırlardı. Bâkî taraf taraf derken bu duruma işaret etmektedir. Beyit:

Şemşîr gibi rûy-ı zemîne taraf taraf

Şalduri demür kuşaklu cihân pehlevânları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-5/79

Zülfikâr (Zü'l-fekâr): Müşriklerden 'As bin Münebbih'in kılıcının lakabıdır. Bedr savaşında ganimet olarak ele geçirilmiş ve Hz. Ali'ye verilmiştir. Fıkra şeklinde gediklerle süslü kılıç mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın beş yerinde Zülfikâr/zü'l-fekâr kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî nazım sahasının Hz. Ali gibi üst üste saldıran aslanıyım. Kalemimin ucu Zülfikar, şairlik yaratılışım altımdaki Düldür'dür. Hayder-i Kerrâr, Hz. Ali'nin lakabıdır. Düldül de bindiği katırdır. Her ikisi de Hz. Ali'ye Hz. Muhammed tarafından hediye edilmiştir. Beyit:

Hayder-i Kerrârıyam meydân-ı nazmun Bâkıyâ

Nevk-i hâme Züʽ1-fekâr u tabʽ Düldüldür bana

G.12-5/109

Bâkî, elinde kaleminin ucu Hz. Ali'nin Zülfikar'ı gibidir. Tabiatının atını ona Düldül yapsan. Beyit:

Destünde Züʽl-fekâr-ı ʽAlî nevk-i hâmedür

Bâkî semend-i tabʽun olur Düldül eylesen

G.255-5/258

Çok yaşasın o, zamanın Hayder-i Kerrâr[5]! olan padişah! Onun soylu çelikten yapılmış kılıcı ile Zülfıkâr bir olur mu? Hayder-i Kerrâr, döne döne saldıran, hamle eden (arslan) demektir ve kahramanlıkları ile ünlü sahâbî Hz. Ali'nin lakabıdır. Zülfikâr da onun meşhur kılıcıdır. Şair Bakî, zamanın padişahının övgüsünde kaleme aldığı bu gazelinde onu Hz. Ali ile mukayese ediyor. Beyit:

Âferîn ol rûzgârun Hayder-i Kerrârına

Züʽ1-fekâr olmaz muʽâdil tîg-i cevher-dârına

G.407-1/351

Kılıç: Kesme ve savaş aleti.

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde kılıç kelimesi yer almaktadır.

O yalın kılıç düşmanın kanından mı böyle rengârenk oldu, yoksa yüzünün aynasına (çeliğine) ateşin aksi mi düştü? Beyit:

Hûn-ı düşmenden mi rengîn oldı ol yalın kılıç

ʿAks-i âteş düşdi ya âyîne-i ruhsârına

G.407-3/351

Ey Bâkî senin şiirin öyle yağlanmış bir kılıçtır ki sana karga-zadedir diyen düşmanlarının sülalesini kuruttu. Zag, karga demek olup burnunun eğriliği ve kuru kara bir adam olmasında dolayı Bâkî'ye lakap yapılmıştır. (Bâkî-i zag; karga Bâkî) Şair zaglanmış/bileylenmiş kelimesinin zag/karga manası üzerine nükte yapmaktadır. Beyit:

Kesdi ırkın Karga-zâdedür diyen düşmenlerün

Zaglanmış bir kılıçdur Bâkıyâ şi'rün senün

Matla'lar 9-1/449

Kılıcın yokluk ülkesine giden en açık, en belli yoldur. Durma, din düşmanlarını kılıçtan geçir. Ruşen kelimesi "açık, belli, şüphesiz, parlak, aydınlık" manalarına gelir. Kılıcın parlaklığına işaret edilerek bu anlamların hepsi kastedilmiştir. Beyit:

Tîgun 'adem diyârına rûşen tarîkdur

A'dâ-yı dîni turma kılıçdan geçür hemân

K.1-23/5

Gayret kemerini kılıç gibi kuşandı. Allah'ın yardımıyla birlikte zafer nasip oldu ve kaleyi (Zigetvar) aldı. Zigetvar Kale'sinin fethinden bahsedilmektedir. Beyit:

Gayret kemerlerini kuşandı kılıç gibi

Aldı Hisârı virdi Hudâ feth ü nusreti

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VIII-6/81

4.2.6.1.3. Koruyucu Araçlar

Cevşen, siper.

Cevşen: Savaş esnasında giyilen bir nevi zırhtır ki halkaları arasında madenî plâkalar bulunur.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde cevşen kelimesi yer almaktadır.

Feleğin çelikten zırhını parça parça ettiğim halde, ateşler saçan âh edişimin keskin kılıcı daha hala sapasağlam duruyor. Beyit:

Cevşen-i pülâd-ı çarhı çâk çâk itdüm dahi

Âh-ı âteş-bârumun şemşîr-i bürrânı dürüst

G.22-4/114

Siper: Kalkan mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde siper kelimesi yer almaktadır.

Bulut gül bahçesine yine felek oklarını attı. Diken ise kendisine altın göbekli bir lâl taşını siper etti. Yanaklar sarıya yakın rengi ihtiva ettiğinden altın göbekli diya teşbih edilmiştir. Beyit:

Çarh oklarını atdı yine gül-şene sehâb

Altun göbeklü bir siper-i laʿl tutdı har

K.17-6/38

Efendi, göğsüme bela oklarını gönder. Senin tutkulu âşıkların senin belalarına siper/kalkan olsun. Beyit:

Gönder efendi sîneme tîr-i belâlarım

Olsun siper belâlaruna mübtelâlarun

G.262-1/261

Yelkenliler kalkanları ile beyaz yelkenlerini açmış yelkenli gemiler gibi ortaya çıkıp, yine, engin denizlerin dalgalanması nasıl olur, gösterdiler. "Yelken", Osmanlı askerlerinin başlarına taktıkları bir tür serpuş için kullanılmaktadır. Burada "yelkenliler" ile askerler kastedilmiştir. Beytin birinci mısrasında geçen "Rûmî siper" den kasıt ise, Osmanlı askerlerinin savaşta kullandıkları uzunca (dikdörtgen ya da oval) kalkanlar olmalıdır. Çünkü ancak bu şekildeki kalkanlar gemilerin yelkenlerine benzemektedir. Divan metinlerinde bir de "çarhî siper" tabiri geçmektedir. Bunun da, yüzü kabarık, ortasında demirden çıkıntılı bir göbek (yürek) bulunan yuvarlak (çarhî) kalkanlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Düz yüzeyli, uzun (oval veya dikdörtgen) kalkanların Roma İmparatorluğu zamanında kullanıldığı bilinmektedir. Yuvarlak ve bombeli (çarhî) olmayıp, uzun (oval ve dikdörtgen) ve yüzeyleri düz olan bu çeşit kalkanlar, Roma imparatorluğunda adet olduğundan, bunlar için (Roma'ya nisbetle) "Rûmî siper, Rûmî kalkan" tabiri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Beyit:

Çıkup yelkenlüler Rûmi siperden bâd-bânlarla

Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı bahr-i ʿummânı

K.14-20/34

4.2.6.1.4. Savaş âletleri ile birlikte kullanılan malzemeler

Gılâf, niyâm.

Gılâf: Herhangi bir şeyin kabına denir. Türkçeye kılıf şeklinde girmiştir.

Bâkî Dîvânı’nın üç yerinde gılâf kelimesi yer almaktadır.

Ey çıldırıcasına seven gönül, kılıcına gümüşten beden hedef olsun. O incecik bedenine altın kılıflı hançer ne de güzel yakışır. Beyit:

Tîrüne ey sîm-ten olsun nişân âşüfte-dil

Hôş yaraşur ol miyâne hançer-i zerrîn-gılâf

Kıta'lar 6-2/442

Paşa'nın altın kılıflı hançeridir bu, ki hemen hilal gibi bu gece arşın parlak kemerine asıldı. Beyit:

Hemân bu hançer-i zerrîn-gılâf-ı Pâşâdur

Ki tâk-ı 'arşa asıldı bu şeb hilâl-misâl

K.20-14/50

Söğüt yaprağını bağda akar su üzerinde görünce bu altın işelemeli kılıç kılıf ından akmış dediler. Beyit:

Berg-i bîdi bâgda âb-ı revân üzre görüp

Didiler akmış gılâfından bu tîg-i zer-nişân

K.22-3/56

Niyâm: Kın demektir. Orta, vasat, muska (nüsha), hamail ve sapan sapı mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde niyâm kelimesi yer almaktadır.

Her seher vakti uykuda olan geceden yıldızların üstünden, dünyayı zaptdeden kılıcını parlak güneş çıkarsın. Beyit:

Her seher tâ ki nücûm üzre niyâm-ı şebden

Çıkara tîg-i cihân-gîrini mihr-i rahşân

K.2-59/11

Çalışma pazusunu arzu edilen dönüşe salmadın. Azmin keskin kılıcı uykuda olanların rüyası olmadı. Beyit:

Bâzû-yı saʽyı gerden-i maksûda salmadın

Şemşîr-i ʽazmi olmadı hem-h^{v}âbe-i niyâm

K.23-20/60

Hedef, nişan, nişane.

Hedef: Mutlaka, dağ veya kum tepesi gibi yüksek veya yüce nesneye derler. Ok nişanesine, iri yarı adama da denir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde hedef kelimesi yer almaktadır.

Sevgilinin okunun yarası mutluluk işaretidir. Keşke kaşı yay olan sevgili sinemi hedef tutsaydı. Beyit:

Zahm-ı hadeng-i yâr sa'âdet nişânıdur

Sînem ideydi ol kaşı ya kâşkî hedef

G.228-4/240

Fazilet ve güzel söz söyleme nişanına okunu attın. Muradın okuna her maksadın hedef olsun. Beyit:

Atdun hadeng fazl u belâgat nişânına

Tîr-i murâduna ola her maksadun hedef

G.230-4/242

Nişân/Nişâne: Alâmet, iz.hisse, ok ve tüfek atışları yapılan pota, hedef demektir.

Bâkî Dîvânı'nın kırk yerinde nişân/nişâne kelimesi yer almaktadır.

Her gül dalıyla ince ergavan fidanı salınmaya başlayınca bayram bahçesi cennet bahçesine döndü. Beyitte gül dalı ve fidanı asıl anlamları yanında güllerle donanmış gül

dalı ve kırmızı çiçekli erguvana benzeyen güzeller anlamında da kullanılmış. Böylece bu güzeller cennet bahçesinde dolaşan meleklere benzetilmiş. Beyit:

Salınur her şâh-ı gül nâzük nihâl-i ergavân

Bâg-ı cennetden nişân virdi bahâr-istân-ı ‘id

G.39-4/124

Ey gönül o güzelin atının nal izini görünce âh etme, ne olur ne olmaz yerin kulağı vardır, birisi işitir. Nal izini kulağa benzeterek yerin kulağı vardır atasözünü çağrıştırmaktadır. Beyit:

Âh itme na‛l-i esbi nişânın görüp dilâ

Şâyed kimesne işide yirün kulağı var

G.53-3/132

Eğer gönlü kırık Bâkî’nin inleyen halinden bir nişan istiyorsan ister iki büklüm olmuş çeng gibi olan boyuna ister gibi sararmış olan yüzüne bak. Beyit:

Hâl-i zâr-ı Bâkî-i bî-dilden istersen nişân

Kâmet-i çeng-i dü-tâya rûy-ı zerd-i nâya bak

G.239-5/248

Meyhane halkının içine adsız sansız bir vaziyette gelme, yürü git, rezillik ve rüsvalık şehrinde biraz şöhret bul. Meyhane halkı için muteber olan rezil ve rüsva bir hale bürünmektir. Onun gözünde ihtişam ve şaşaa yoktur. Beyit:

Gelme bi-nâm u nişân ehl-i harâbât içre

Yüri var şehr-i melâmetde biraz şöhret bul

G.307-2/289

İlkbahar mevsiminden bir iz, bir belirti kalmadı. Çimenlikte a-ğaçlarm yaprağı itibardan düştü. Bahar mevsiminden kalacak olan nam ve nişan yeşillik, tazelik, renk

renk çiçekler, güller ve bülbüllerdir. Bunlardan hiçbirinin adı, sanı, izi kalmamış. Ağaç yaprağı itibardan, yani sararıp dalından düşmüş; canlılığını ve güzelliğini kaybetmiş. Sonbaharda yaprakların doğal olarak dökülmesi güzel bir sebebe dayandırılmış. Bakî beyitte bağda sonbaharın tasvirini yapıyor. Beyit:

Nâm u nişâne kalmadı fasl-ı bahârdan
Düşdi çemende berg-i dıraht i'tibârdan

G.371-1/329

Ey dünya gerçi senin cefanın oku canıma kadar geçti. Fakat sen de âh edişimin okuna hedefsin. Beyit:

Ey çarh gerçi cânuma geçdi cefân okı
Amma hadeng-i âhuma sen de nişânesin

G.382-6/336

Çayır rahmet ayetleri yazısına benziyor; sabah yeli altın suyu ile yer yer bezemiştir. Beyit:

Şöyle benzer kim hat-ı âyât-ı rahmetdür çemen
Bâd-ı subh itmişdür altun hall ile yir yir nişângir

K.22-14/57

Ay, evinin köşesinde yanağının devretmesinde takılıp kaldı bu sebeple uzun zamandır yanağına nişanlı olarak bilinir. Ay ancak sevgilinin süsü, bezeği, ziyneti olabilir. Beyit:

Devr-i ruhunda kaldı kamer künc-i hanede
Nâmı egerçi haylî zamândur nişânludur

G.102-4/164

Âh edişimin ateşli kıvılcımı ile her gece bela meclsinde dönen talihin çelik tası altınla işaretlenmiş kadehimdir. Beyit:

Şirâr-ı nâr-ı âhumla sipihrün tâs-ı pulâdı

Döner her şeb belâ bezminde câm-ı zer-nişânumdur

G.128-4/181

Gök kubbe, gaza yolunda padişahlar padişahının huzurunda mücevherlerle süslü bir kemer; yeni ay da, altın işlemeli bir hançer saçtı. Şâir, binlerce yıldızla bezeli gök kubbeyi murassa bir kemere, yeni doğmuş hilâli de altın işlemeli bir hançere benzetiyor.

Nisâr itdi gaza yolına der-gâh-ı şehenşâha

Murassaʻ bir kemer gerdûn meh-i nev zer-nişân hançer

G.155-6/198

Gök avlusunun savaş alanının kılıç oynatıcısı altın işlemeli bir kılıçla savaş alanına girmişti. Göğün usta kılıç kullananı Merih gezegenidir. Merih (mirrîh, behram, sakıt, mars) beşinci felektedir. Güneş sultanının başkomutanıdır Beyitte Mirrihin kılıcı için "zer-nişân" denmesi onun başkomutan olmasındandır. Başkomutan kılıcının altın kabzalı ve süslü olması doğaldır. Ayrıca Merih gökte parıldayan bir yıldızdır. Beyit:

Bir tîg-i zer-nişân ile girmişdi ʻarsaya

Şemşîr-bâz-ı maʻreke-i sahn-ı âsmân

K.1-6/3

Tac sahibi şahlar makamının en yüksekte oturanı. Büyük hükümdarlar arsasının savaş alanının en yükseğinde oturan, en rütbelisi… Beyit:

Bâlâ-nişin-i mesned-i şâhân-ı tâc-dâr

Vâlâ-nişân-ı maʻreke-i ʻarsa-i Keyân

K.1-13/4

Meclisinde baht şarap sunucu, talih arkadaş olsun. Feleğin bardağı da altın işlemeli çelik kadeh. Beyit:

Bezmünde baht sâkî vü ikbâl hem-nişîn
Câm-ı sipihr sâgar-ı pûlâd-ı zer-nişân

K.1-42/6

Söğüt yaprağını bağda akar su üzerinde görünce bu altın işelemeli kılıç kılıf ından akmış dediler. Beyit:

Berg-i bîdi bâgda âb-ı revân üzre görüp
Didiler akmış gılâfından bu tîg-i zer-nişân

K.22-3/56

Bu dünyada benim bir nişanım yok ise, buna şaşmayın; çünkü ben bir Anka kuşuyum. Sel gibi (coşup) çağlamıyorsam, buna da şaşılmaz; çünkü (koskoca) bir deryayım. Şair, bu beyitte, dünyada hak ettiği mevkide olmamaktan, değerinin bilinmemesinden şikâyet etmekte ve kendisini Anka kuşuna ve engin denizlere benzeterek teselli bulmaktadır. Bilindiği gibi Anka, efsanevi bir kuştur ve yeryüzünde yuva tutmayıp, göklerde yaşar. Beyit:

Nʿola dehr içre nişânum yog ise ʿAnkâyem
Ne ʿaceb sevi gibi çaglamasam deryâyem

G.315-1/294

Bâkî dünyada vefadan eser yok, eğer aklın sana yar ise yarin adını anma. Beyit:

Bakî cihânda resm-i vefâdan nişâne yok
Yâr adın anma aklun eger sana yâr ise

G.441-5/373

Senin atının nalının çıkardığı toz, hükümdarların başı üzerindeki taca devlet ve baht nişanıdır, saadet ocağının mücevheridir. Beyit:

Nişân-ı baht u devlet gevher-i kân-ı saʿâdetdür

Gubâr-ı nâʿl-i esbi tâc-ı fark-ı husrevân üzre

K.8-9/25

4.2.6.2. Savaş ile ilgili âlet ve malzemeler

Bayrak, 'alem, liva, râyet, mehçe, perçem.

Bayrak: Bir millet, aşiret veya askerî birliğe ait renk ve alâmetleri taşıyan, bir mızrak ucuna veya göndere asılmış kumaş parçasından ibarettir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde bayrak kelimesi yer almaktadır.

Yardım edilmiş askerlerin o bayraklarla Hakk'ın hususi yardımının vadisi ve zafer eliyle lale bahçesi yaptı. Beyit:

Eyledi leşger-i mansûrun o bayraklar ile

Vâdî-i nusret ü dest-i zaferi lâle-sitân

K.2-22/8

'Alem: Bayrak, sancak demektir, iki araziyi ayıran sınıra, yol kenarındaki işaretlere, kumaşın kenarındaki damgaya denir.

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde 'alem kelimesi yer almaktadır.

Kalem, boyunun övgüsüyle sancak gibi salınarak yürümeğe başlasa, defter ve divana satır askerlerini saf saf dizer. Beyitte sevgilinin boyunun uzunluğu ve salınarak yürümesi övülmeğe başlanırsa, defter ve divanların dolacağı söylenmiş. Sancak, askerin önünde ve hepsinin baslarının üstünde salınarak ilerler. Alem, kalem ve sevgilinin boyu uzundur ve üçü de salınarak yürür. Kalem aleme, satır da erlerin saflarına teşbih edilmiş. Eskiden şairler şiirlerini defterlere ya da kâğıtlara yazar, sonra bunları

düzenleyip belli bir sıraya dizerek divanlarını meydana getirirlermiş. Tertiplenen divanı eğer biraz hattatlığı varsa, kendisi yazar ya da bir hattata yazdırarak çoğaltırlarmış. Bakî, bu beyitiyle geçit töreninde erlerin safları önünde sancağın ilerleyişini göstermiştir.

Vasf-ı kaddünle hırêm itse ʻalem gibi kalem

Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf

G.229-7/241

O güzellik bahsinin cihan padişahı, âşıklardan bir ordu kurmuş da kendisi en önde bayrak gibi naz ile salına salına geliyor. Beyit:

Uydurup leşger-i ʿuşşâkını ol şâh-ı cihân

Nâz ile salını salını ʿalem gibi gelür

G.146-3/192

Deniz gibi olan askerlerinin içindeki sancakların fetih ve zafer gemisine yelken açmıştır. Beyit:

Deryâ-misâl ʿaskerün içre ʿalemlerün

Feth ü zafer sefînesine açdı bâd-bân

K.1-24/5

Dünya mülkünün sürüsü içinde bayrak gibi yüce itibar, makam ve seçkinlik sahibisin. Beyit:

Kadr-i bülend ü câh ile mümtâz u ser-fırâz

Hayl-i mülük-i ʿâlem içinde ʻalem gibi

K.16-9/37

Kalem senin derdin ve gamınla yakasını yırtsın, bayrak da kederden gömleğini parçalasın. Yaka yırtmak acının ıstırabın işaretidir. Âşıklar ayrılık acısıyla yakalarını

eteklerine kadar yırtarlar. Kalemin yakasını yırtması, ucunun yarık olmasıdır. Beyitte sözü edilen kalem, Bâkî'nin kalemidir. Padişahın ölümünden sonra ucu kırılsın artık bir şey yazmasın, denmiş. Gerçekten padişah öldüğüne göre, Bakî onun için şiir yazamayacaktır. Kalem, aynı zamanda Kanunî'nin kalemidir. Muhibbi mahlasıyla koca bir divan tertiplenecek kadar çok şiir yazmıştır. Sahibi olmayınca artık şiir yazamayacaktır. Bayrağın gömleği ise, üzerine geçirilen kılıfıdır. Bayrak kılıftan çıkarılarak asılır. Padişahın sancağının kılıfından çıkarılması, ordunun sefere çıkmasıdır. Kanuni'nin bayrağı sürekli savaş alanlarında dalgalanmıştır. Şimdi o ölünce kılıfına konmuş, seter ve savaştan uzak, keder ve sıkıntı içinde kalmıştır. Beyit:

Derd ü gamunla çâk-i girîbân idüp kalem
Pîrâhenini pârelesün gussadan ʿalem

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân V-8/79

Livâ: Bayrak, âlem mânâsındadır.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde livâ kelimesi yer almaktadır.

Boyunun gölgesinde âh ederek sancak çektiğimi miralay belki de ülkenin hükümdarı dahi duydu. Beyit:

Sâye-i kaddünde âhum başka sancak çekdügin
Tuydı hep mîr-i livâ belki şeh-i kişver bile

K.10-3/28

Allah'ın nasip ettiği kutlu fetihler her zaman sancağınla sarmaş dolaş olsun da cihanın hanları ve hakanları daima senin yüce kapına sığınsın. Beyit:

Hemîşe feth-i fîrûzı livâna iltivâ itsün
Kapuna ilticâ kılsun cihânun hân u hâkânı

K.14-37/35

Köşkü, nurlu sabahın parlağı gibi bayrak ve yine altın başlı ve gümüşten bir kaftanı andıran sancak doğdu. Bayrak milleti, sancak devleti temsil eder. Sancak devleti temsil ettiği için daima önde gider ve çok kıymetlidir. Onun bu kıymetini ihtiva etmesi için altın ve gümüşle bezenir. Devlet tüm unsurları ile birliktelik göstermeli ve ihtişama sahip olmalı ki kuvvet ve kudret onunla olsun. Beyit:

Yine ol sancak-ı zerrîn-ser ü sîmîn-kabâ kıldı

Livâ-yı subh-ı nürânî gibi rûşen bu eyvânı

K.14-4/33

Âlem, Hz. Süleyman'ınki gibi, sancağının gölgesi altında toplandı; öyle ki, burada insanlar karınca ve çekirge sürüsünden daha kalabalıktır. Yine Kuran-ı Kerim'e göre, Hz. Süleyman, karıncalardan, kurda kuşa kadar bütün hayvanlara sözünü geçiren ve onlara hükmeden kudretli bir hükümdar peygamberdi. Beyitte Hz. Süleyman'ın karıncalar ile ilgili hadisesine telmihte bulunulmaktadır. Beyit:

Süleymân gibi haşr oldı livâsı zıllına ʿâlem

Ziyâde leşger-i mûr u melâhdan âdem oglanı

K.14-11/34

Râyet: Sancak manasında olup ayrıca gerdanlık, kaçan kölelerin boynuna geçirilen halka demektir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde râyet kelimesi yer almaktadır.

Ey sevgilim, o yürüyüşlerin gönül ülkesini yerle bir eder, fidan boyun da fetih ve zafer sancağını çeker. Beyit:

Dil kişverini ol yürüyişler harâb ider

Kaddün nihâli râyet-i feth ü zafer çeker

G.79-3/149

Mahçe: Ay şeklindeki bayrak alemine, yeni aya, altın toplu iğneye ve bir ölçü birimine denilir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde mahçe kelimesi yer almaktadır.

Cihanı aydınlatan muzaffer bayrağının alemi, zafer sabahının doğuşuyla yine aydınlık oldu. Beyit:

Mehçe-i râyet-i mansûr-ı cihân-efrûzı

Matla'-ı subh-ı zaferden yine oldı tâbân

K.2-5/7

Perçem: Dağ öküzünün kuyruğudur. Tuğ yapılarak bayrağa, mızrak ucuna asılır.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde perçem kelimesi yer almaktadır.

Sevgilinin o canlar alan, kandökücü yan bakış kılıcı yerinde dursun. O kıvrım kıvrım saç, başı belalı âşığı öldürmeye yeter. Beyit:

Tursun yirinde gamze-i kattâl-i hûn-feşân

Başdan belâlu 'âşıkı ol perçem öldürür

G.133-4/184

Tuğunun perçeminden Fernk ülkesine aydınlık eriştikçe, servi ağacı gibi olan uzun boyunun gölgesini özler çatı gelir. Beyit:

Perçem-i tûgından irdükçe Freng-istâna tâb

Sâye-i serv-i bülend-i kaddin özler bân gelür

K.6-15/20

4.2.7. NAKİL VASITALARI

4.2.7.1. Kara Nakil Vasıtaları

4.2.7.1.1. Vasıta olarak kullanılanlar

Mahmil.

Mahmil: Mahfe tarzında, iki taraflı bir nesnedir ki devenin üzerine konur ve her bir tarafına bir insan biner. Üzüm taşımağa mahsus büyük ebadlı zenbile denir. Müslüman hükümdarların bir sevap ve şeref kazanmak için hac zamanında Mekke'ye gönderdikleri, içine Harem-i Şerife sarf edilmek üzere gönderilen para ve hediyelerin konulduğu mahfeye de "mahmil-i şerif" denilir(Aybet, 1989:320).

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde mahmil kelimesi yer almaktadır.

Mecnun Leyla'ya gönül içinde bir yer etmişti. Bir suretti cilve yapan mahmil içinde. Beyit:

Cây itmiş idi Leylîye Mecnûn dil içinde
Bir sûret idi cilve kılan mahmil içinde

G.413-1/355

4.2.7.1.2. Nakil vasıtası olan hayvanlarla ilgili eşya ve malzemeler

'İnan, rikâb, ceres.

'İnân: At dizgini ve kemendidir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde 'inân kelimesi yer almaktadır.

Gülün şahı bayram gününü üzengiyle birlikte kıldı. Gül renkli kadehi (biz de) at dizginiyle birlikte kılalım. Beyit:

Hem-rikâb itdi 'îdi husrev-i gül
Câm-ı gül-gûnı hem-'inân idelüm

G.328-9/303

O geceye sur olan zülfünü geçmek ister. İsteğin at dizgini görsem elde kalmaz. Beyit:

Koyup ol zülf-i şeb-dîzi gönül geçmek diler gâhî

Velî görsem yine kalmaz ʿinân-ı ihtiyâr elde

G.412-4/355

Günlerin dik başlılığı yaratılanların başının inatçılığıdır. Ona lutfet tatlılıkla muamelede bulunan at dizgini sun. Beyit:

Ser-verâ tevsen-i eyyâm katı ser-keşdür

Ana lutf eyle inen eyleme irhâ-yı ʿinân

K.2-56/11

Kâinat arsasının mekanının bir hızlı at binicisi idi, mutluluk ve ululuk onunla at başı gider yoldaş olmuşlardı. Beyit:

Çâpük-süvâr-ı arsa-i kevn ü mekân idi

İkbâl ü izzet olmış idi yâr ü hem- ʻinân

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân III-7/77

Rikâb: Üzengi demektir. Binilen deveye de derler.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde rikâb kelimesi yer almaktadır.

Güzellerin hepsi üzengini tutsa yeridir. Çünkü senin nazlı atın güzellerin hükümdarını çeker. Beyit:

Hûblar tutsa rikâbın yiridür cümle kaçan

Esb-i nâzı felek ol husrev-i hübâne çeker

K.12-9/31

Padişahın seferden dönüşü ile bugün halkın başına gün doğdu, atının üzengisinin parıltısı ile yine dünyayı aydınlattı. Beyit:

Kudûm-ı şâh ile halkun bu gün başına gün togdı

Yine tâb-ı rikâbından cihânı kıldı nûrânî

K.14-2/33

Ceres: Çan demektir. Zindana da denir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde ceres kelimesi yer almaktadır.

Gönül çan gibi köyün Hicazıdır. Hatırlayıp durmadan feryat eder. Beyit:

Dil ceres gibi Hicâz-ı kûyun

Yâd idüp turmadın eyler feryâd

G.41-3/126

Köyün başındaki Bâkî'nin figanı Hicaz'ın kafilesindeki çandır. Beyit:

Ser-i kûyundaki efgân-ı Bâkî

Hicâzın kâfilesinde ceresdür

G.179-5/211

Sözlere gücü yetse eğer gönlü çalmasa, iç dünyamın dertlerini çan sana tekrar ederdi. Beyit:

Güftâra kâdir olsa eger çalmasa dili

Takrîr iderdi derd-i derûnum sana ceres

G.209-3/228

Ne olur gönülden ağlayıp sızlama çıkarsam. Çan dilinin ucundan inlemez mi? Beyit:

N'ola dilden figân u zâr itsem

Dili ucından inlemez mi ceres

G.210-2/229

4.2.7.2. Deniz Nakil Vasıtaları

4.2.7.2.2. Deniz vasıtaları

Sefine, keşti, zevrak.

Sefîne: Gemi demektir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde sefîne kelimesi yer almaktadır.

Gam denizden geçmek için ey Bâkî içki sandalı gibi gemi gerekli. Beyit:

Geçmege bahr-i gamdan ey sâkî
Zevrak-ı mey gibi sefîne gerek

G.282-2/274

Bâkî'nin defteri tertemiz cevherlerle doludur. Derya, bilginlik gönlüdür; göğüs ise ona gemidir. Beyit:

Pürdür güher-i pâk ile mecmûʿa-i Bâkî
Derya dil-i dânâdur ana sîne sefîne

G.427-5/365

Deniz gibi olan askerlerinin içindeki sancakların fetih ve zafer gemisine yelken açmıştır. Beyit:

Deryâ-misâl ʿaskerün içre ʿalemlerün
Feth ü zafer sefînesine açdı bâd-bân

K.1-24/5

Keştî: Gemi mânâsına gelir. Kayık şeklinde olan kadehe de mecazen keştî denilir.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde keştî kelimesi yer almaktadır.

Şarap gemisi oraya buraya çekilmekten artık kurtulmaz, kanlı cinayet işlemiş gibi tuttular ipler taktılar. Limana halatlarla çekilip bağlanan gemiyi anlatmaktadır. Beyit:

Keştî-i sahbâ keş-â-keşden halâs olmaz dahi

Tutdılar kanlu gibi muhkem resenler takdılar

G.117-2/173

Şarap yüklü gemiler su ve ateşin göbeğinde yurt edindiler de rüzgar rintler meclisindeki işret ayinini batırdı. Yasak sebebiyle İstanbul'a içki getiren ecnebi gemiler şimdiki Karaköy açıklarında ateşe verilmiş ve denizin ortasında yakılmıştır. Bâkî beyitte bu duruma işaret etmektedir. Beyit:

Miyân-ı âb u âteş oldı cây-ı keştî-i sahbâ

Baturdı rüzgâr âyîn-i ʿayşın bezm-i rindânun

G.279-2/272

Şarap gemilerini ateş üzerinde yakan şeyin ateş olduğunu sanmayınız. Onlar Sultan Süleyman'ın öfke kılıcının çıkardığı kıvılcımlardan tutuştu. Beyit:

Yakan âb üzre âteş sanmanuz keştî-i sahbâyı

Şuʿâʿ-i tîg-i kahrından tutışdı Şeh Süleymânun

G.279-3/272

Zevrak: Kayık denilen küçük gemidir. Bir nevi başlığın da adıdır ki İran'da kalenderler giyermiş. Ayrıca üzeri hasırla örülmüş şişeye de zevrak denir.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi yerinde zevrak kelimesi yer almaktadır.

Geminin varını yoğunu gazap ateşine yaksın diye koğucular gidip padişaha duyurdular. Beyit:

Raht u bahtın zevrakun hışm âteşine yakmaga

Vardılar gammazlar şâh-ı cihâna çakdılar

G.117-3/173

Şarap kadehini saki sunup ben de içtiğimde öyle bir hal geldi ki denizler gibi coştum. Beyit:

Zevrak-ı sahbâyı sâkî sundı çün nûş eyledüm

İrdi bir halet ki deryâlar gibi cûş eyledüm

G.324-1/300

Ey saki kayık şeklindeki kadehi sür, yine bahar yeli esti. Çayırlık yeşil deniz oldu, sünbül de çapa demiri. Beyit:

Sâkıyâ zevrakı sür bâd-ı bahâr esdi yine

Sebze-zâr oldı yem-i ahdar u lenger sünbül

K.24-14/63

Aşk rüzgârı gönül kayığını gam deryasından elbette bir sahile atacak rüzgârdır. Gönül bir kayığa, gam denize, aşk da rüzgâra benzetilmiş. Bu rüzgâr gönül kayığını elbet bir kıyıya atacak, gam denizinde çalkalanmaktan kurtaracaktır. Rüzgâr kelimesi, hava ve devir anlamlarında tevriyeli kullanılmış. Böylece beyte ikinci bir anlam verilebilir: "Bu devir gelip geçer, belli olmaz, bir gün gelir, aşk havası gönül kayığını elbet bir kıyıya atıp kurtarır." Hevâ kelimesi de aynı zamanda istek, arzu anlamında tevriyeli kullanılmış. Gönül kayığını gam denizinden aşk arzusu kurtaracak. Beyit:

Dil zevrakını lücce-i gamdan hevâ-yı ʿaşk

Elbette bir kenâra atar rûzgârdur

G.152-6/196

Her zaman yeni ayın altın kayığı mavi renkli gökyüzü denizinden geçtiğinde, yani ay başlarında… Beyit:

Hem-vâre tâ ki zevrak-ı zerrîn-i mâh-ı nev

Deryâ-yı nîl-gûn-ı felekden ʿubûr ide

G.420-8/360

Gözyaşlarım, gümüş gibi berrak suyu olan bir deniz; gözüm ise, kırmızı renkli bir kayıktır. Ey sevgili, gel de denizin üstünde o kayık ile bir seyre çık. Beyit:

Bahr-i sîm-âb yaşum zevrak-ı laʿlîn çeşmüm

Gel deniz yüzlerin ol zevrak ile seyr eyle

G.433-2/368

Ey put gibi güzel sevgili! Aşkının gamıyla gözyaşlarımın girdabı yaşlı gözümü kayık gibi döne döne batırmakta. Âşıklar sevgilinin ayrılığında seller gibi kanlı gözyaşları dökerler. Bu seller git gide akarsular haline gelir, denizleri meydana getirir. Beyitte mübalağa ile böyle bir gözyaşı denizi ve bu denizde bir girdap düşünülmüş. Ağlayan, yaşlı göz de kayığa teşbih edilmiş. Kayık girdaba düşünce dönerek batar. Aslında gözün girdaba batması, ağlamaktan zayıflayıp çukura batmasıdır. Ayrıca gözyaşının çokluğundan göz, su içinde görünmez olmuş, batmış. Böylece gözyaşının deniz olması mübalağası ortadan kalkıyor. Göz yuvarlaktır; göz kapakları içinde döner. Bu yüzden beyitte döne döne denmiş. Sanem, puttur. Yani taştan, tahtadan yapılmıştır, ya da resimdir. Bundan dolayı da acıması yoktur. Zaten sevgili hep zalim, kan içici ve acımasızdır. Âşığın gözü çukura da batsa, deniz gibi gözyaşı da dökse acımaz. Beyit:

Zevrak-âsâ gam-ı ʿaşkunla yaşum gird-âbı

Gark idüpdür sanemâ çeşm-i teri döne döne

G.464-4/387

Bela askeri sel gibi akın etti. Kaza oku onun için ırak yakın bir oldu, kaza okundan kaçılmaz oldu. Arzularımızın rüzgarı sabır kayığımızı yokluk taşına çaldı, vurdu. Beyit:

Seyl-âb gibi saldı belâ leşgeri akın

Tîr-i kazâya oldı ber-â-ber ırak yakın

Seng-i fenâya çaldı hevâ sabr zevrakın

Tahmîs-i G. S. Selîm Hân VII-1,2,3/93

4.2.7.2.1. Deniz vasıtaları ile ilgili malzemeler

Yelken, bad-ban.

Yelken:

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde yelken kelimesi yer almaktadır.

Yelkenliler kalkanları ile beyaz yelkenlerini açmış yelkenli gemiler gibi ortaya çıkıp, yine, engin denizlerin dalgalanması nasıl olur, gösterdiler. "Yelken", Osmanlı askerlerinin başlarına taktıkları bir tür serpuş için kullanılmaktadır. Burada "yelkenliler" ile askerler kastedilmiştir. Beytin birinci mısrasında geçen "Rûmî siper" den kasıt ise, Osmanlı askerlerinin savaşta kullandıkları uzunca (dikdörtgen ya da oval) kalkanlar olmalıdır. Çünkü ancak bu şekildeki kalkanlar gemilerin yelkenlerine benzemektedir. Divan metinlerinde bir de "çarhî siper" tabiri geçmektedir. Bunun da, yüzü kabarık, ortasında demirden çıkıntılı bir göbek (yürek) bulunan yuvarlak (çarhî) kalkanlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Düz yüzeyli, uzun (oval veya dikdörtgen) kalkanların Roma İmparatorluğu zamanında kullanıldığı bilinmektedir. Yuvarlak ve bombeli (çarhî) olmayıp, uzun (oval ve dikdörtgen) ve yüzeyleri düz olan bu çeşit kalkanlar, Roma imparatorluğunda adet olduğundan, bunlar için (Roma'ya nisbetle) "Rûmî siper, Rûmî kalkan" tabiri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Beyit:

Çıkup yelkenlüler Rûmi siperden bâd-bânlarla

Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı bahr-i ʿummânı

K.14-20/34

Bâdbân: Gemi yelkenine, geminin ortasındaki direğe denir ki Türkçe karşılığı serendir. Ayrıca hafif-meşrep, hercai insan ve bir nevi kaftana verilen isimdir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde bâd-bân kelimesi yer almaktadır.

Deniz gibi olan askerlerinin içindeki sancakların fetih ve zafer gemisine yelken açmıştır. Beyit:

Deryâ-misâl ʿaskerün içre ʿalemlerün

Feth ü zafer sefînesine açdı bâd-bân

K.1-24/5

Yelkenliler kalkanları ile beyaz yelkenlerini açmış yelkenli gemiler gibi ortaya çıkıp, yine, engin denizlerin dalgalanması nasıl olur, gösterdiler. "Yelken", Osmanlı askerlerinin başlarına taktıkları bir tür serpuş için kullanılmaktadır. Burada "yelkenliler" ile askerler kastedilmiştir. Beytin birinci mısrasında geçen "Rûmî siper" den kasıt ise, Osmanlı askerlerinin savaşta kullandıkları uzunca (dikdörtgen ya da oval) kalkanlar olmalıdır. Çünkü ancak bu şekildeki kalkanlar gemilerin yelkenlerine benzemektedir. Divan metinlerinde bir de "çarhî siper" tabiri geçmektedir. Bunun da, yüzü kabarık, ortasında demirden çıkıntılı bir göbek (yürek) bulunan yuvarlak (çarhî) kalkanlar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Düz yüzeyli, uzun (oval veya dikdörtgen) kalkanların Roma İmparatorluğu zamanında kullanıldığı bilinmektedir. Yuvarlak ve bombeli (çarhî) olmayıp, uzun (oval ve dikdörtgen) ve yüzeyleri düz olan bu çeşit kalkanlar, Roma imparatorluğunda adet olduğundan, bunlar için (Roma'ya nisbetle) "Rûmî siper, Rûmî kalkan" tabiri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Beyit:

Çıkup yelkenlüler Rûmi siperden bâd-bânlarla

Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı bahr-i ʿummânı

K.14-20/34

Kara yaklaştı ve gece erişti diye hilalin gemisi, yelken açmış süratle kenara yaklaşmaya çalışmaktadır. Beyit:

Kara yaklaşdı şeb irdi diyü keştî-i hilâl

Bâd-bân açmış ider sürʿat ile ʿazm-i kenâr

K.25-10/67

4.2.8. DİĞER ÇEŞİTLİ ÎMÂLİ UNSURLAR

Bu kısma, insan eliyle imal edilmiş, ancak yaptığımız tasnifte belli bir gruba sokamadığımız eşya ve malzemeleri alıyoruz.

Sanem, büt.

> *Sanem:* Müşriklerin tapındıkları puta denir. Kelime, Farsça semen (putperest) sözünden Arapçalaşmıştır. Sanem, altın, gümüş gibi kıymetli madenlerden yapılmış ve mücevherlerle süslenmiş olan putlar için kullanılır. Taştan veya ağaçtan yapılanlara vesen adı verilir. Bunlara sanem denilmez. Bazı eski müelliflere göre, sanem kâğıd veya deri üzerine çizilmiş puta denir. Vesen ise altın gümüş veya ağaçtan yapılmış puttur. Bazılarına göre vesen ile sanem müteradif kelimelerdir(Aybet, 1989:327).

Bâkî Dîvânı'nın on sekiz yerinde sanem kelimesi yer almaktadır.

Bâkî, aşk meyhanesinin dilencisi olup yine o put gibi güzel olan sevgilinin gam meclisinde kadeh isterim. Dilencinin işi dilenmektir. Meyhanede de istenecek şey ya

meydir, ya da kadeh. Kadeh de sevgilinin ağzı olduğuna göre âşık sevgiliden kadeh dilenmektedir. Beyit:

Bakî gedâ-yı mey-gede-i ʻaşk olup yine

Bezm-i gamından ol sanemün sâgar isterin

G.386-7/339

Ey put gibi güzel sevgili! Aşkının gamıyla gözyaşlarımın girdabı yaşlı gözümü kayık gibi döne döne batırmakta. Âşıklar sevgilinin ayrılığında seller gibi kanlı gözyaşları dökerler. Bu seller git gide akarsular haline gelir, denizleri meydana getirir. Beyitte mübalağa ile böyle bir gözyaşı denizi ve bu denizde bir girdap düşünülmüş. Ağlayan, yaşlı göz de kayığa teşbih edilmiş. Kayık girdaba düşünce dönerek batar. Aslında gözün girdaba batması, ağlamaktan zayıflayıp çukura batmasıdır. Ayrıca gözyaşının çokluğundan göz, su içinde görünmez olmuş, batmış. Böylece gözyaşının deniz olması mübalağası ortadan kalkıyor. Göz yuvarlaktır; göz kapakları içinde döner. Bu yüzden beyitte döne döne denmiş. Sanem, puttur. Yani taştan, tahtadan yapılmıştır, ya da resimdir. Bundan dolayı da acıması yoktur. Zaten sevgili hep zalim, kan içici ve acımasızdır. Âşığın gözü çukura da batsa, deniz gibi gözyaşı da dökse acımaz. Beyit:

Zevrak-âsâ gam-ı ʿaşkunla yaşum gird-âbı

Gark idüpdür sanemâ çeşm-i teri döne döne

G.464-4/387

Sevgilinin yüzünün, bir güzellik kitabı olarak vasıf edildiği şu beyitte, sevgilinin ayva tüyleri de bu kitabın kenarına yazılmış yazılara benzetilmiştir. Beyit:

Hâric vecihden ey sanem-i dil-rübâ hatun

Yazmış kitâb-ı hüsnün egerçi kenârını

G.517-4/422

Gül bahçesi bugün gömleği yasemin yaprağından, yakasının düğmesi çiğ danelerinden olan lâle yanaklı bir güzele döndü. Sabah vakti gül bahçesinin puslu, sisli havası yasemin yaprağından beyaz bir gömleğe; çiğ taneleri bu gömleğin inci düğmelerine; gülbahçesi de lâle yanaklı bir güzele teşbih edilmiş. Yasemin çiçeğinin yaprağı beyaz ve incedir. Gül bahçesi bembeyaz gömleğini giymiş bir güzele benzetilmiş. Gömleğin yakası da çiğ tanelerinden yapılmış inci düğmelerle düğmelenmiş. Düğmeler sedef ya da inciden olur. Çiğ tanesi donmuş bir su damlasıdır. İnci de donmuş bir damlaya benzetilir; yuvarlak ve parlaktır. Şebnemin ömrü kısadır: Güneş çıkar çıkmaz buharlaşıp kaybolur. Sabah buğusu da güneşle birlikte ortadan kalkar. Böylece kırmızı laleler ortaya çıkar. Bakî bu beytiyle de sabah erken saatlerde sisler içinde yer yer kırmızı çiçeklerin görünmeğe başladığı bir bahçe gözler önüne sermiştir. Beyit:

Pirehen berg-i semen gûy-ı girîbân şeb-nem

Gül-sitân oldı bu gün bir sanem-i lâle-‘izâr

K.18-14/40

Sana mahsus olan odan senin güneş kadar güzel yüzünle dolsun ki Çin tapınaklarının putları görüp imana gelsin. Sevgili o denli güzeldir ki bu güzellik karşısında tüm putlar ona secde etmeli ona râm olmalıdır. Hâneyi tapınağa benzetmiştir. Çin tapınakları ile ün yapmış bir ülkedir. Şair de bu durumu bu beyitte etkileyici bir benzetmeyle ifade etmektedir. Sevgili güzellikte emsalsizdir onun güzelliği ancak harikulade benzetmelerle ortaya konulabilir ki bu da yeterli olmaz. Beyit:

Hûr-sîmâlar ile şöyle pür olsun haremün

Görüp imâna gele anı sanem-hâne-i Çîn

K.26-35/72

Bülbül kitabını eline almış böyle nasihat ediyor, gül yanaklı bir güzelle şarap içmek hoştur. Beyit:

Bülbül kitâbın almış ele pendi bu ki dir

Hôşdur piyâle bir sanem-i gül-ʿizâr ile

Tahmîs-i G. Sultân Selîm Hân III-4,5/94

Dert ve bela put gibi olan sevgilinin belini kucaklamaktadır. Yoksa aşıklara tatlı dudağı hazır helva olur mu? Beyit:

Bilini kuçmadadur ol sanemün derd ü belâ

Yogsa ʿâşıklara şîrîn lebi hâzır helvâ

G.9-1/107

Sabır ve karar akıl alıcı bir peri imiş. Suret olarak o put gibi olan sevgiliyi insan sanırdım. Beyit:

Sabr u karâr u ʿakl alıcı bir perî imiş

Âdem sanurdum ol sanemi gerçi sûreta

G.10-2/107

Senin aşkınla Kays'a bin derece/bülbül gibi galibim. Ey put gibi güzel sevgili nihayet o kadar ünüm yok. Beyit:

Hezâr mertebe ʿaşkunda gâlibem Kayga

Nihâyet ey sanem ol denlü iştihârum yok

G.245-2/252

Büt: Put, sanem demektir. Hıristiyanların haçlarına da büt denilir.

Bâkî Dîvânı'nın dokuz yerinde büt kelimesi yer almaktadır.

Ey Çin putu gibi eşsiz güzel, içinde senin hayalin işlenmiş şu gönlümü al da hayrın için ondan bir kilise yap. Onu sana bir öpücüğe sattık, var git hayrını gör. Beyit:

Dili al ey büt-i Çîn hayruna bir deyr eyle

Sana bir bûseye satduk yüri var hayr eyle

G.433-1/368

Ey Çin putu gibi eşsiz güzel, Bâkî'nin sözünü dinle de hayra gir ve kalplerde yer et. Al şu gönlümü hayrın için onu bir kilise yap. Beyit:

Hayra gir dilde yir it dinle sözin Bâkînün

Dili al ey büt-i Çîn hayruna bir deyr eyle

G.433-5/369

Bu yöne baktığımda o şekerden yapılmış puttan kimse görmesin diye dudağını bana dişler. Beyit:

Görmesün kimse sakın diyü lebin dişler bana

Bakdugumca ol büt-i şekker-şikenden cânibe

G.440-3/373

O kâfirin eline sakın ayna vermeyin, çünkü yüzünü görünce putperest olur tapınmaya başlar. Beyit:

Zinhar eline âyine virmen o kâfirün

Zîrâ görince suretini büt-perest olur

G.97-4/160

Gönül, öyle, tatlı dilli, put gibi güzel birinin Ferhad'ı oldu ki, Hüsrev ona hizmetçi, Şirin ise ona ancak dadı olabilir. Beyit:

Oldı dil bir büt-i şîrin-dehenün Ferhâdı

Ana lâlâ geçinür Husrev ü Şîrîn dadı

G.520-1/423

Binlerce put haneyi aldın mescid yaptın, çan kulelerinde ezanlar okuttun. Kânûnî'nin döneminde yaptığı değişiklere işaret etmektedir. Beyit:

Aldun hezâr büt-gedeyi mescid eyledün

Nâküs yirlerinde okutdun ezânları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-6/79

Sofuluğu bırak, aşk rintlerinin mezhebine gir, can parasını da bir güzel yüzlü güzele ver. Birkaç kadeh şarap içip bağ kilisesine gir. Beyit:

Terk eyle zühdi mezheb-i rindân-ı ʿaşka gir

Nakd-i revanı bir büt-i zîbâ-cemâle vir

Bir kaç piyâle bade çeküp deyr-i bâga ir

Tahmis-i G. Sultan Selim Hân III-1,2,3/94

'Asa.

'Asa: Her neden olursa olsun değneğe denir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde 'asa kelimesi yer almaktadır.

Musa Peygamberin mûcizelerinden biri yere bıraktığı zaman asasının bir büyük yılan hâlini almasıydı. Firavun ordusuyla Musa Peygamberi ve yanındaki İsrail oğullarını takip ederken, Kızıldeniz kıyısına geldiklerinde HZ. Musa asasını suya dokundurmuştu ve su yarılarak açılan on iki yoldan İsrail oğullarının on iki kavmi geçmişti. Peşinden gelen Firavun ve askerleri o yollara girdiklerinden deniz kapanmış ve hepsi de boğulmuştu. Sünbül yine kış Firavun'unun askerine elindeki asasını Musa Peygamber gibi bir ejder yaptı. Beyit:

Yine Fir'avn-ı şitâ ceyşine Mûsâ-mânend

Eyledi elde *ʿasa*sını bir ejder sünbül

K.24-12/63

Dâm.

Dâm: Vahşî hayvan, kuş veya balık yakalamağa mahsus ağ, tuzak demektir. Dağlarda, kırlarda gezen yırtıcı olmayan vahşî hayvanlara da denir.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde dâm kelimesi yer almaktadır.

Kocakarı çarkının halkasını beyaz kılı, cihan halkına çatı yapmak isterdi. Beyit:

Mûy-ı sefîdi halkasını çarh-ı pîre-zen

İsterdi dahi eyleye halk-ı cihâna dâm

K.23-4/59

Yeni ay sağlam ağaçtan çatı yapıp yıldızları üzerine döktü. Umarız yine yiyip içme ve eğlence kuşu avlanabilsin. Beyit:

Mâh-ı nev dâm kurup dökdi kevâkib erzen

Umarız kʿola yine ʿayş u safâ mürgi şikâr

K.25-12/67

Cihanda bir tane olmasaydın zülfün can kuşuna çatı olmazdı. Beyit:

Olmasan ger cihânda bir dâne

Zülfün olmazdı cân mürgına dâm

G.329-5/303

Yanağının beninin tanesinin arzusu sonunda yazıklar olsun ki zülfünün avcısının tuzağına gönül kuşu düştü. Beyit:

Arzû-yı dâne-i hâl-i ruhunla akıbet

Düşdi hayfâ mürg-i dil sayyâd-ı zülfün dâmına

G.480-3/398

Zencîr, silsile.

Zincir/Zencir: Bildiğimiz zincir demektir ki birbirine geçmiş madenî halkaların meydana getirdiği bağdır. Sabanın ekeneğine geçirilen demire, sabanla sürülmüş tarlayı düzeltmeğe yarayan ve sürgü adı verilen tahtaya da denir. Zencir aynı zamanda Türk mûsikîsinde yüz yirmi zamanlı ve elli dokuz vuruşlu mürekkep bir usûlün de adıdır.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi beş yerinde zincir/zencir kelimesi yer almaktadır.

Servi onun köyünün lafını duyduğundan beri zincirlerle bağladılar, su durmadı. Beyit:

Gül-şende kûyun işideli serv oturmadı

Zencîrlerle bagladılar âb turmadı

G.521-1/424

Saçına deli olmayıp da aşk tımarhanesinde zincire vurulmayan deli mi var? Beyit:

Bir dil mi var ki zülfine dîvâne kılmayup

Dârüʿş-şifa-yı aşkda zencîre urmadı

G.521-4/424

Aşk ile deli olan kimse gönlünü zincir sesiyle eğler, ud nağmesini, çeng ve ney sesini ne yapsın. Beyit:

Gönlin egler nâle-i zencîr ile mecnûn-ı ʿaşk

Nagme-i ʿûd u sadâ-yı çeng ü nâyı nʿeylesün

G.370-3/329

Gönül, senin saçının belalı bağı ile gam köşesinde erkek aslan gibi zincirlerle bağlı yatar. Beyit:

Bend-i belâ-yı zülfün ile künc-i gamda dil

Zencîrlerle baglu yatur şîr-i ner gibi

G.503-2/413

Sünbül delidir, senin saçının zincirini sürükler. Laleler senin beninin gamıyla yanıp dağa düşmüştür. Beyit:

Ser-i zülfünle zencîrin sürer dîvânedür sünbül

Gam-ı hâlünle yanup lâleler küh-sâre düşmişdür

G.173-4/209

İlkbahar oldu yine çılgınlık günleri geldi. Bahar yeli nehirlerin zincirlerini taktı. Eski tıpta ay başlarında, bahar mevsiminde melankolinin, akıl hastalarının azdığı, deliliğinin arttığı kabul edilmiştir. Köpürmüş, kabarmış manasındaki cünûn azgın suların üzerinde rüzgarın meydana getirdiği karışıklıklar zincire benzetiliyor. Beyit:

Nev-bahâr oldı yine geldi cünûn eyyâmı

Takdı zencîrlerin bâd-ı bahar enhârun

G.276-3/270

Ey gönül, güzel sevgilinin zülfü zincirinin divanesi olmayan, zincirlik bir delidir. Akıllı uslu biri sayılmaz. Beyit:

Zencîr-i zülf-i dil-bere dîvâne olmayan

Baglamaludur ey gönül uslu degüldür ol

G.295-4/282

Silsile: Zincir mânâsındadır. Şimşeğin birbiri ardınca çakmasına da denilir.

Bâkî Dîvânı’nın sekiz yerinde silsile kelimesi yer almaktadır.

Yiyip içme ve eğlenceye gönlümüz durmadan çeker, sünbüller bağın mik kokulu zincirleri oldu. Beyit:

ʿAyş u safâya hâtırumuz turmayup çeker

Sünbüller oldı silsile-i müşg-sâ-yı bâg

G.226-2/239

Kemend.

Kemend: Uzakta bulunan bir şeyi tutup çekmek için atılan ilmikli uzun ipe denir. Eskiden savaşlarda idamlarda kullanılan bu malzemenin Türkçedeki karşılığı uhruktur.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi bir yerinde kemnd kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî, o sevgilinin zülfünün kemendi sana çok bend geçirmiştir. Seni ilmek ilmek kendisine bağlamıştır. Ancak sen ona aldırma daha ileri gidip kanlar saçan gamze oklarının eziyetini tatmaya bak. Beyit:

Kemend-i zülfı ey Bâkî sana çok bend geçmişdür

Velî sen gamze-i hûn-rîzi cevrin gör geçenden geç

G.30-5/119

Kirpikleri ok, kaşı yay, saçı kement gibi. Boylu, boslu, şen, oynak bir güzel beni avladı. Beyit:

İtdi şikâr gönlümi bir şûh-ı şeh-levend

Müjgânı tîr ü kaşı kemân turrası kemend

G.34-1/121

Gönül, yârin zülfü kemendine divaneler gibi bağlanmıştır. Can ise sevgilinin gözünün naz ve işvesinin hastasıdır. Beyit:

Dil beste-i kemend-i ser-i zülf-i yârdur

Cân haste-i girişme-i çeşm-i nigârdur

G.90-1/156

Sevdiğim, zülfüne bağıyla esir olan şu çaresiz Bâkî, bu haliyle meğer bir bela kemendinin yani zülfünün bağına tutulup kalmış da ondan kendini alamıyor. Beyit:

Zülfün esîri Bâkî-i bî-çâre dôstum

Bir mübtelâ-yı bend-i kemend-i belâ imiş

G.218-5/234

Ey Bâkî âh ederek hasret çölünde dolaşıp durma. O, sevgili, âh kemendi ile avlanacak bir ceylan değildir. Beyit:

Geşt itme deşt-i hasreti âhunla Bâkıyâ

Sayd-ı kemend-i âh olur âhû degüldür ol

G.295-5/282

Yanık yanık ağlayarak ve ızdırapla inleyerek o sevgilinin eşiğine vardım; sanki feryat kemendi ile gökyüzüne çıkmış oldum. Şair, sevgilinin eşiğini gökyüzü ile bir tutuyor. Göklere yükselen feryat, figan ve ahları da insanı yukarılara taşıyan kemende benzetiyor. Beyit:

İrdüm figân u zâr ile ol âsitâne ben

Çıkdum kemend-i nâle ile âsmâne ben

G.357-1/321

Mecnun gibi varıp da âh edişinin kemendini sahralara salma, dağ tepe âh vâh ederek dolaşma, o ceylan sana av olmaz. Boş yere yabana söylüyorsun. Beyit:

Varup Mecnûn gibi âhun kemendin salma sahrâya

Ol âhû sana sayd olmaz ʿabes yâbâne söylersin

G.361-2/323

Yeri asuman, gölgesi sema olan Ali Paşa’dır o, onun ululuğunun zirvesine, kemerine düşüncenin kemendi erişemez. Beyit:

Âsmân-pâye hümâ-sâye ‘Ali Pâşâ kim

İremez tâk-i celâline kemend-i efkâr

K.18-28/41

Ben belagat meydanına kement atalı beri mağrur kişilerin başı teslim halkasına geçmiştir. Bana boyun eğmişlerdir ve üstünlüğümü kabul etmişlerdir. Beyit:

Ben kemend-endâz-ı meydân-ı belagat olalı

Halka-i teslîme geçmişdür ser-i gerden-keşân

K.22-30/58

Kayd, bend, 'akd, 'ukde, girîh.

Kayd: Bukağı demektir. Tutsağın kollarını arkadan çekip bağladıkları bağa, semerin iskeletini teşkil eden ağaçlan birbirine eklemek için sarılan sargıya denir.

Bâkî Dîvânı’nın yedi yerinde kayd kelimesi yer almaktadır.

Dünya saltanatının bağı sultana ayak bağıdır, derviş ise kendi başına sultan olup gezer. Beyit:

Sultâna kayd-ı saltanat-ı dehr pây-bend

Dervîş kendü başına sultân olup gezer

G.138-5/187

Gönül akıl bağını koparıp attığından beri neşe içindedir. Sanki hocadan kurtulmuş/dersten çıkmış çocuk gibidir. Beyit:

Dil kayd-ı ʿaklı selb ideli şâd olup gider

San tıfldur ki h^{v}âceden âzâd olup gider

G.141-1/189

Ey şan ve şöhret düşüncesinin tuzağına ayağı bağlı olan kişi, daha ne zamana kadar bu kararsız dünyanın uğraşısı hevesinde olacaksın. Şairin, devrin en büyük

padişahının ölümü üzerine söylediği mersiyenin ilk beytinde insanları uyarmak, öğüt vermek anlamında söylemek istediği şudur: Şan, şöhret ve makam sahibi, dünyanın hâkimi, zengin, muhteşem böyle bir padişah bile ölmüştür. Çünkü şan, şöhret ve iktidar geçicidir. Dünya değişkendir. Bir kararda durmaz. Bugün insanı üne kavuşturur, yarın baş aşağı eder. Şöhretin arkasından koşma, dünya işleriyle uğraşma insanı avlar; tuzağa düşürür. Ayağına köstek vurur. Bunlar boş uğraşılardır. Sonunda mutlaka ölüm vardır. Bakî, bütün öteki şiirlerinde kullandığı oldukça basit bir dilin aksine, hiç Türkçe kelime bulunmayan böyle ağır bir dille Kanunî mersiyesine başlamış. Cenaze marşını andırır bir biçimde, özellikle bir ağıt havası yaratmak istemiş. Beyit:

Ey pây-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm u neng

Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-1/75

Bend: Bukağı mânâsındadır. Menteşe, kilit, hile, gam, ahd, düğüm, kuşak, rehin mânâlan da vardır Suları toplamak için yapılan sete, çaylak kuşuna da denir. Musammat adı verilen manzumelerin bölümlerini teşkil eden kısımlara da bend denilir.

Bâkî Dîvânı'nın otuz yedi yerinde bend kelimesi yer almaktadır.

Ey Bâkî, o sevgilinin zülfünün kemendi sana çok bend geçirmiştir. Seni ilmek ilmek kendisine bağlamıştır. Ancak sen ona aldırma daha ileri gidip kanlar saçan gamze oklarının eziyetini tatmaya bak. Beyit:

Kemend-i zülfı ey Bâkî sana çok bend geçmişdür

Velî sen gamze-i hûn-rîzi cevrin gör geçenden geç

G.30-5/119

Nahlbend süslü boyuna gönül vereliden beri pazarlarda fidanları donatıp süslemeye başladı. Nahlbend, düğünlerde düğün alayı önünde dolaştırılan gümüş veya mumdan üzeri donatılmış küçük süs ağaçlarını yapan esnaftır. Beyit:

Bâzârlarda başladı nahli tonatmaga

Dil baglayalı kâmet-i zîbâna nahl-bend

G.34-2/121

Dünya saltanatının bağı sultana ayak bağıdır, derviş ise kendi başına sultan olup gezer. Beyit:

Sultâna kayd-ı saltanat-ı dehr pây-bend

Dervîş kendü başına sultân olup gezer

G.138-5/187

Sevdiğim, zülfüne bağıyla esir olan şu çaresiz Bâkî, bu haliyle meğer bir bela kemendinin yani zülfünün bağına tutulup kalmış da ondan kendini alamıyor. Beyit:

Zülfün esîri Bâkî-i bî-çâre dôstum

Bir mübtelâ-yı bend-i kemend-i belâ imiş

G.218-5/234

Efendim, köleni ayrılık bağı ile bırakma, onu azat ediver. Bilirsin ki kulun, öldürsen de senden kaçıp ayrılmaz. Beyit:

Bend-i fürkatde koma bendeni âzâd eyle

Öldürürsen de eger kaçmaz efendi kulun

G.267-4/265

Zülfün can ipliğime öyle bir düğüm attı ki bütün müşkülleri, kördüğümleri, çözenler bile, bilmiş ol onu çözmeye kadir olamadılar. Beyit:

Rişte-i cânumda zülfün bir girih bend itdi kim

Halline kâdir degül müşkil-guşâlar bilmiş ol

G.297-5/284

Gül, sevgilinin güzelliğim anlatan (yapraklardan) bir divan (kitap) toplasın ve (o kitabın) şirazesini de hurilerin zülüfleri telinden bağlasın. Şîrâze, kitap ciltlerinin üst ve alt uçlarında bulunan ve formaları birbirine bağlayarak dağılmayı önleyen ibrişimden örülmüş ince şerittir. Beyit:

Vaşf-ı hüsn-i yâr ile bir tâze divân baglasun

Târ-ı zülf-i hurdan bend eylesün şîrâze gül

G.301-4/286

Âh ve iniltilerin seslerini yükseltelim de bu yedi bendli mersiye dertlileri coştursun, onları hazin hazin ağlatsın. Beyit:

Âheng-i âh u nâleleri idelüm bülend

Eshâb-ı derdi cûşa getürsün bu heft bend

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân IV-8/78

Bu sevda kakül gibi başına düşse de onun saçının büklümünden gönlün neler çektiğini bilse. Beyit:

Bend-i zülfünden ne mihnet çekdügin bilsen gönül

Başuna kâkül gibi düşse bu sevdâ kâşkî

G.496-3/409

Gönül, senin saçının belalı bağı ile gam köşesinde erkek aslan gibi zincirlerle bağlı yatar. Beyit:

Bend-i belâ-yı zülfün ile künc-i gamda dil

Zencîrlerle baglu yatur şîr-i ner gibi

G.503-2/413

Gökyüzündeki yıldızlara, senin atının dizgininde işlemeli eğer takımı olmak yaraşır; parlak ay da, o atın göğüs bağında gümüşten bir gülmih (kabara) olsa yeridir. Sine-bend, atların göğüslerine takılan ve üzerinde parlak metallerden kabaralar bulunan göğüs bağıdır. Şair, Padişah'ı överken mübalağa yolu ile yıldızları onun atının işlemeli eğer takımı, ayı da o atın sinebendindeki kabara olarak gösteriyor. Beyit:

Licâmunda sitâm olmak yaraşur çarhun ecrâmı

Semendün sîne-bendinde gül-i zer mâh-ı tâbânı

K.14-28/35

Zanbak çiçeğinin goncası bağa gümüşten bir pazubenttir. Tomarının içindeki yazı safranla yazılmıştır. Zanbak, beyazlığı dolayısıyla gümüşe, ortasındaki humlar da safran sarısına teşbih edilmiş. Zanbak goncası yuvarlak ve iç içe olması bakımından tomar halinde sarılmış, kola takılan, pazubende benzetilmiş. Pazubend nazara karşı muska olarak da kullanılırdı. Muska içinde de yazı vardır. Eskiden kullanılan yazı mürekkepleri midad-i siyah, surh, sebz, yaldız olurdu. Yaldız mürekkep altın, bakır ya da safrandan yapılırdı. Özellikle mektuplar misk ve safranla yazılır, tomar halinde bükülüp gümüş bir kılıf içine konarak boyuna asılır ya da pazuya bağlanarak gideceği yere götürülürdü. Beyit:

Zanbakun goncasıdur bâga gümiş bâzû-bend

Za‘ferân ile yazılmış ana hatt-ı tûmâr

K.18-20/41

Ey şan ve şöhret düşüncesinin tuzağına ayağı bağlı olan kişi, daha ne zamana kadar bu kararsız dünyanın uğraşısı hevesinde olacaksın. Şairin, devrin en büyük padişahının ölümü üzerine söylediği mersiyenin ilk beytinde insanları uyarmak, öğüt

vermek anlamında söylemek istediği şudur: Şan, şöhret ve makam sahibi, dünyanın hâkimi, zengin, muhteşem böyle bir padişah bile ölmüştür. Çünkü şan, şöhret ve iktidar geçicidir. Dünya değişkendir. Bir kararda durmaz. Bugün insanı üne kavuşturur, yarın baş aşağı eder. Şöhretin arkasından koşma, dünya işleriyle uğraşma insanı avlar; tuzağa düşürür. Ayağına köstek vurur. Bunlar boş uğraşılardır. Sonunda mutlaka ölüm vardır. Bakî, bütün öteki şiirlerinde kullandığı oldukça basit bir dilin aksine, hiç Türkçe kelime bulunmayan böyle ağır bir dille Kanunî mersiyesine başlamış. Cenaze marşını andırır bir biçimde, özellikle bir ağıt havası yaratmak istemiş. Beyit:

Ey pây-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm u neng
Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-1/75

Ukde: Düğüm demektir. Çok sık ağaçlık yere, bir kimsenin geçiminin bağlı olduğu şeye de denilir.

Bâkî Dîvânı’nın iki yerinde ukde kelimesi yer almaktadır.

Bazen bir düğüme düşer bulanıklık ve kaznç doğar. Gerekirse aydınlık bir ay ol, gerekirse parıldayan bir güneş ol. Beyit:

Düşer bir ʿukdeye gâhî küdûret kesb ider tâliʿ
Gerekse mâh-ı tâbân ol gerek mihr-i dırahşân ol

K.11-5/29

Halkın sıkıntılarının giderilmesi bugün senin elindedir. Kereminin parmak uçlarını bu düğümü çözmek için halledici kıl. Beyit:

Elündedür çü bu gün hall-i müşkilât-ı enâm
Enâmil-i keremün kıl bu ʿukdeye hallâl

K.20-33/51

Girih: Düğüm demektir. Gönül, kalp mânâsında da kullanılır.

Bâkî Dîvânı'nın on yerinde girih kelimesi yer almaktadır.

Zülfün can ipliğime öyle bir düğüm attı ki bütün müşkülleri, kördüğümleri, çözenler bile, bilmiş ol onu çözmeye kadir olamadılar. Beyit:

Rişte-i cânumda zülfün bir girih bend itdi kim

Halline kâdir degül müşkil-guşâlar bilmiş ol

G.297-5/284

Perçemler yanağının üzerinde lüle lüle olmuşlar. Sanki Şamlılar Hicaz'a gitmek için hazırlanmışlar. Kâbe genellikle edebiyatımızda yüze benzetilir. Şam kelime olarak gece manasına gelir. Siyahlığı dolayısıyla saç hakkında kullanılmıştır. Lüle lüle saçlar toplanıp bele bağlanmış eteğe benzetilmektedir. Beyit:

Ruhsârun üzre turralar olmış girih girih

Güya Hicâza bagladılar Şâmiyân miyân

K.1-29/5

Ey padişah senin kahrının kılıcı, güzellerin kıvrım kıvrım, büklüm büklüm zülüflerinin halkaları gibi kafir ülkesini bir birbirine düşürdü. Beyit:

Misâl-i halka-i zülf-i girih-gîr-i ham-ender-ham

Biri birine koydı tîg-i kahrun kâfir-istânı

K.14-27/35

Yanağının üzerindeki üğüm düğüm zülüf bana suya konmuş iki taze ve parlak sünbül demetidir. Zülüf, şakaklarda yanağın üzerine uzanan kıvrım kıvrım saçtır. Şiirde yanak suya, saç da şekli ve kokusu itibarıyla sünbüle benzetilmiştir. Beyit:

Ârızunda ol iki zülf-i girih-gîrün senün

Suya konmış iki garrâ taze sünbüldür bana

G.12-2/109

Perişan gönül zayıflayarak bir kıl kadar kalmıştır amma senin kıvrım kıvrım saçının çemberinden geçemez. Geçemez kelimesi aynı zamanda vaz geçemez, koyup gidemez, terk edemez manalarını da ihtiva etektedir. Beyit:

Geçemez çenber-i gîsü-yı girih-gîründen

Gerçi kim zaʿf ile bir kılca kalupdur dil-i zâr

K.18-44/42

Mühr.

> *Mühr:* Üzerinde bir kimsenin adı ve alâmeti kazılmış olan maden parçasına ve onun bir şey üzerine basılmakla çıkan nakşına denir. Arapçada atın yavrusu, tay ve kadınların süs için kullandıkları boncuk manalarındadır. Mühür yerine kullanılması boncuk manası dolayısıyladır(Aybet, 1989:342).

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde mühr kelimesi yer almaktadır.

Güneş ufukta Hz. Süleyman'ın mührü gibi göründü ve her köşeye parlaklığını saldı. Güneş ufukta görününce ortalık aydınlanmıştır. Güneş, Hz. Süleyman'ın mührüne teşbih edilmiş. Benzetme yönü her ikisinin de yuvarlak ve dünyaya egemen olmasıdır. Güneş bütün dünyaya hâkimdir: Göğün tepesinden her şeyi görür, dünyaya feyiz ve bereket verir. Göğün ve bütün gezegenlerin sultanıdır. Hz. Süleyman da mührü ile dünyaya hâkim olmuştur. Hz. Süleyman Davut Peygamberin oğludur. Babası gibi hem peygamber, hem hükümdardır. Taşı kibrit-i ahmerden (kırmızı yakut; altın fosfor) olan üzerinde ism-i azam yazılı yüzüğü (mührü) ile insanlara, cinlere, perilere, devlere, bütün vahşi hayvanlara, kuşlara ve rüzgâra hükmederdi. Her türlü dili bilir, kuşlarla, hayvanlarla konuşurdu. Bu, Süleyman'ın mucizesidir. Hz. Süleyman'ın yüzüğü

mührüdür. Mühür yüzük seklinde parmakta taşınırdı. "Mühür kimdeyse Süleyman odur" sözü mührün önemini bildirir. Bir gün tuvalete giderken karısına bıraktığı yüzüğünü bir dev (şeytan) eline geçirmiş ve Süleyman türlü zorluklarla yüzüğünü gen alıncaya kadar onun tahtında oturup hükmetmiştir. Hz. Süleyman'ın karınca ve Belkıs'la olan macerası edebiyatta çok kullanılmıştır. Hikâyeye göre, Hz. Süleyman savaşa giderken karıncaların ülkesinden geçmiş ve karınca beyinin karıncalara "yuvalarınıza girin, Süleyman'ın askeri sizi çiğnemesin" diye bağırdığını duymuştur. Hz. Süleyman gülerek atından inip beyle görüşmüş ve ondan çok yararlı öğütler almıştır. Karınca beyinin verdiği bir çekirge budu ile Süleyman'ın bütün ordusu doymuş ve yarısı da artmıştır. Süleyman-Belkıs olayı da şöyledir: Süleyman'ın habercisi olan Hüdhüd bir gün su aramak için dolaşırken Sabâ ülkesine uğramış ve bu güzel, sulak, yeşillik ülke ve melikesinin güzelliğini gelip Süleyman'a anlatmıştır. Hz. Süleyman Belkıs'la haberleşmiş, onu ülkesine çağırmıştır. Önce bu çağrıya uymayan Belkıs armağanlar göndermiş ve sonunda veziri Asâf'ın tahtı ile birlikte Süleyman'ın ülkesine götürmesiyle onun haşmet ve debdebesini görerek onunla evlenmiştir. Beyit:

Etrâfa saldı şa‘şa‘asın gûşe gûşe mihr
Oldı ufukda mühr-i Süleymân gibi ‘ayân

K.1-10/4

Rakibim, gönlünde senin lal dudağının mühürlü yüzüğünü saklı tutuyormuş. Duyduk ki bir vakitler bir ifrit de Hz. Süleyman'ın mührünü gizlemiş, bu tıpkı ona benziyor. Beyit:

Dilde mihr-i hâtem-i lalün nihân itmiş rakîb
Dîv işitdük bir zaman mühr-i Süleymân gizlemiş

G.214-3/231

Mührün siyahlığı yüzüğün işlemelerinde görünür. Hâtem ise devletin parmağına takılmış pas parlak ay gibidir. Beyit:

Görinür nakş-ı nigîninde sevâd-ı mührün

Devletün barmagına mâh-ı münevver hâtem

K.19-28/46

Süleyman'ın mührünün yerini diğer mühürler tutamaz. Buna bedel olamaz çünkü senin namınadır. Beyit:

Bedel olmaz buna zirâ ki senün nâmunadur

Tutamaz mühr-i Süleyman yirin âher hâtem

K.19-54/48

Hokkabaz feleğin bu altındaki öyle bir hokkadır ki güneş topunu içine koyunca anında kaybetti. Beyit:

Ne hokkadur bu ki altında çarh-ı şuʿbede-bâz

Koyınca mühre-i mihri güm eyledi fıʿl-hâl

K.20-7/49

4.3. DİĞER MADDÎ UNSURLAR

Bu bölümde inşaat ve imalât faaliyetleri neticesinde meydana getirilmiş olan bina, eşya, âlet ve malzemelerin dışında kalan, tabiattan çeşitli şekillerde elde edilen maden, mücevher gibi maddelerle akçe, dinar, sermaye, mal gibi bir kıymet ve varlık ifade ve ölçüsü olan maddî kültür unsurlarını ele alıyoruz. İmâlî unsurlar arasına girebilecek madenlerin işlenmesi ile ilgili âletlerle, sikkelenmiş madenden ibaret olan paralar, kıymet ölçüsü ve mübadele vasıtası olarak hayatımızdaki fonksiyonu bakımından bu bölümde incelenmiştir.

4.3.1. MADENLER VE MÜCEVHERLER

4.3.1.l. Madenler

4.3.1.1.1. Elde edildikleri yerler

Ma'den, kân.

Kân: Maden ocağı, mânâsındadır. Farsçada "kânden" kazmak, koparmak fiilin-den gelmektedir.

Bâkî Dîvânı'nın otuz dokuz yerinde kân kelimesi yer almaktadır.

Felek bizde cevher olduğunu sezdiği için gönlümüzü tırmalayıp parçalar. Bilgi ve irfan mâdeni olduğumuz için bağrımız sürekli kan içindedir. Yakut, zümrüt, elmas gibi değerli taşlar ve öteki madenler toprağın altında bulunur ve toprak kazılarak maden ocaklarından çıkarılır. Bâkî bağrını yakut madenine benzetmiş. Bilgisi ve irfanı da bu madendeki cevherdir. Hayatında çektiği acıyı, ıstırabı, başkalarının kendisini incittikleri ve içindeki cevheri çıkarmak için göğsünü paraladıkları biçiminde açıklayarak güzel bir sebebe bağlamıştır. Ocaktan çıkan bütün madenler cevher halindedir. Sonra temizlenerek arıtılır. Beyit:

Zamâne bizde gevher sezdügiçün dil-hırâş eyler

Anunʿçün bagrumuz hûndur maʻarif kânıyuz cana

G.13-3/109

Gözümün yakut renkli göz yaşları döktüğü zamanlar ayağının toprağına Bedahşan'ın yakut madeni diyorlardı. Beyit:

Laʻl-gûn katreler akıtdugı demler çeşmüm

Ayagun topragına kân-ı Bedahşân dirler

G.144-5/191

Bağrında sevgilinin lal dudağının sırlarını gizlemiş olan bir âşık, beden adı verilen bir maden ocağında can cevherini gizlemiş demektir. Beyit:

Sîne-i ʿâşıkda sırr-ı laʻl-i cânân gizlemiş

Kân-ı ebdân içre ol kim cevher-i cân gizlemiş

G.214-1/231

Gönül sahibi canlara meylet de şeref ve itibar bul, maden ocaklarına bak da kıymetli cevher bul. Beyit:

Ehl-i dil cânlara meyl it şeref ü izzet bul

Nazarun kânlara kıl gevher-i zî-kıymet bul

G.307-1/289

Saadet göğünün güneşi Selim Han'ın kadehinin feyzi binlerce lal taşı ocağa bağışlar. Beyit:

Hûrşîd-i âsmân-ı saʻâdet Selîm Hân

Kim feyz-i câmı kâne bagışlar hezâr laʻl

G.311-8/292

Erimiş lâl taşına benzeyen şarabı içelim ve tortuları yere saçalım. Gül bahçesinin toprağını bugün Bedehşan madeni yapalım. Bedehşan Hindistan ile Horasan arasında Afganistan'da bir şehir adıdır. Madenleriyle, özellikle lâl taşı ile meşhurdur. Bir rivayete göre lâl taşı orada çıkmaz oraya getirilip işlenirmiş. Beyit:

İçelüm la'l-i müzâbı saçalum cür'aları

Hâk-i gül-zârı bu gün kân-ı Bedahşân idelüm

G.323-3/300

Bir yudumluk suyu saçtıkları yer Bedahşan ülkesinin kaynağına değerdir. Lâl ve yakutu ne etsin meyhanenin kalleşleri. Bedahşan ülkesi mücevherleri ile meşhurdur. Sarhoş/kalleş için mücevheratın bir değeri yoktur onun için varsa yoksa meydir. Beyit:

Cür'a saçdıkları yir kân-ı Bedahşâna deger

La'l ü yâkûtı n'ider mey-gede kallâşları

G.483-6/400

Gönül hazinesini sevgilinin hançeri deldi. Bu gün o gönül süsleyen işveli sevgili yine bir kaynağı/kuyuyu deldi. Sine gencînesi, âşığın kalbidir. Sevgili âşığın kalbini delmeyi/yaralamayı gayet normal görür. Çünkü sevgilinin yaratılışında âşığa eziyet etmek vardır. Beyit:

Sine gencînesini hançer-i cânân deldi

Bu gün ol şûh-ı dil-ârâ yine bir kân deldi

G.501-1/412

Bolluk ve bereket ülkesinin tek sahibi odur. Denizlerin ve madenlerin mahsulleri onun bağış sofrasına dökülmüştür. Beyit:

Sâhib-vücûd-ı memleket-i lutf u cûd o kim

Mebzûl h^{v}ân-ı lutfına mahsûl-i bahr u kân

K.1-18/4

Senin lal taşına benzeyen dudağının hayali gönlümüzün hokkasında varken saf yakut henüz maden ocağında oluşamamıştı. Sevgiliye duyulan muhabbetin çok eskilere dayandığı belirtilmektedir. Beyit:

Laʿlün hayâli hokka-i hatırda var iken

Yâkût-ı nâba olmamış idi mekân kân

K.1-31/5

Senin atının nalının çıkardığı toz, hükümdarların başı üzerindeki taca devlet ve baht nişanıdır, saadet ocağının mücevheridir. Beyit:

Nişân-ı baht u devlet gevher-i kân-ı saʿâdetdür

Gubâr-ı nâʿl-i esbi tâc-ı fark-ı husrevân üzre

K.8-9/25

Yalnızlık köşesine gizlenerek kırmızı dudakları hayal et. Ey gönül, kendini hem cevherin kaynağı yap hem de kaynağın cevheri ol. Leb, vahdeti temsil etmektedir. Birliği ifade eder. Uzlet köşesinde, yalnızlık köşesinde ise âşık sevgili ile baş başadır. Sevgiliye ulaşmak için âşık her yolu dener. Gevher, mücevherdir ki harabelerde bulunur. Harabeler ise uzlettedir. Kişinin değerli bir cevher olabilmesi için özünü mahvetmesi nefsini köreltmesi gerekir. Nefis terbiyesi neticesinde o öz cevhere dönüşür. Cevher, candır. Hem o cevhere ulaşmak için mücevher kutusu olacak ki bu kötülüklerden arınmış bedendir hem de mücevher olacak ki bu da candır. Beyit:

Leb-i la‘lin hayâl it gûşe-i uzletde pinhân ol

Dilâ hem kân-ı gevher kıl özün hem gevher-i kân ol

K.11-1/29

İnci ve mücevher şeref vermez altın ve süs-bezek olgunluk vermez. Çalışıp kazanma hünerini elde et, fazilet denizi ve irfanın maden ocağı ol. Beyit:

Şeref virmez dür ü gevher kemâl olmaz zer ü zîver

Hüner kesb it hüner bahr-i fazilet kân-ı ʿirfân ol

K.11-9/30

Örneğin maden ocakları ve deniz ürünleri kadar malın olsa verginin tesiri ile var olan malın yok olur. Kişi kazancının vergisini vermekle mükelleftir. Devlet vazifesinin gereği beyte aksettirilmiştir. Vergi/zekât malın garantisidir. Sevgili de güzelliğinin zekâtını vermekle yükümlüdür fakat bu zekâtı âşığa vermez. İlgisi, karşılık vermesi, bakışı ve busesi sevgilinin zekâtıdır. Âşık bir devlet olunca sevgili de vergi mükellefi olmaktadır. Beyit:

Harc kim bî-dahl ola mevcûd olan nâ-bûd olur

Olsa mâlün fiʿl-mesel mahsûl-i bahr u kân eger

K.13-7/32

Bugün lale ovayı Bedehşan'ın yakut madenine çevirdi. Çiy taneleri de çiçek bahçesine iri inciler saçtı. Beyit:

Lâle sahrâyı bu gün kân-ı Bedahşân itdi

Jâle gül-zâre nisâr eyledi dürr-i şeh-vâr

K.18-25/41

İnciler saçan eli öyledir ki onun lutfundan denize bolluk ve maden ocağına zenginlik eriştiğine yemin edilebilir. Beyit:

Şöyledür keff-i güher-pâşı yemîn itmek olur

Ki ʿatasından irer bahre gınâ kâne yesâr

K.18-33/42

Deniz ve maden ocağı çiçek bahçesinin avlusuna varını yoğunu saçmış olmalılar, çayır, çiğ taneleri ve güz yapraklarından inci ve altınla dolmuş. Güzel ve güzellik için divan şiirinde her sermaye dökülüp saçılır. Beyit:

Jâle vü berg-i hazândan pür-zer ü gevher çemen

Gül-şene varın nisâr itdi meğer deryâ vü kân

K.22-12/56

Varlığın maden ocağını besleyen yüce yaratıcı senin temiz şahsının cevherini kusursuz yaratışının güneşinin feyziyle oluşturmaktadır. Güneşin etkisiyle ocaklarda kıymetli madenlerin oluştuğu inancına işaret vardır. Beyit:

Eyleyüpdür feyz-i hûrşîd-i kemâl-i sunʿ ile

Zât-i pâkün gevherin perverde kân-ı Kün fe-kân

K.22-22/57

4.3.1.1.2. Kıymetli madenler

Altın, zer, kızıl, sîm.

Altın:

Bâkî Dîvânı'nın yirmi dokuz yerinde altın kelimesi yer almaktadır.

Ey şahım, güzel yüzünü süsleyen kaşın sarı ise, buna şaşılır mı? Beratların tuğrası ekseri/genellikle altınla yazılmıyor mu? Beyit:

Tugrâsı berâtun yazılur ekseri altun

Rûyunda kaşun zerd olur ise nʿola şâha

G.5-3/105

Senin ayrılığının acısıyla kora dönmüş taşlar fırlatan ateşli ahım, vaktiyle şu dönen gök kubbeye nice taşlar gönderip yığmıştı. İşte şimdi seher vakitlerinde düşenler, o altın renkli kor gibi kızarmış kayalardır. Yoksa yıldız kayması değil. Beyit:

Ne taşlar basdı seng-endâz-ı âhum deyr-i gerdûna

Düşen altun kayalardur degül vakt-i seher kevkeb

G.17-4/111

Gönül senin gamının ateşiyle göğsümde bir mum alevlendirmiş. Aşk çırası için parlak bir altını yakmış. Beyit:

Gönül dâg-ı gamunla sînede bir şem' uyandurmış

Çerâğ-ı ʿaşka bir garrâ kızıl altunı yandurmış

G.219-1/234

Bağın ağaçları akarsudan iyilik ve yardım umarlar; bu yüzden a-karsuyun ayağına her yandan altın akıp gelir. Beyitte altın akması, sararıp dökülen yaprakların su üstünü kaplamalarının altına benzetil mesidir. Ayak kelimesi hem akarsuya, hem de ağaçlara aittir. Akarsulara karışan büyük sulara kol, küçüklerine de ayak denir. Ağaçlar sonbaharda yeniden canlanmak için akarsudan yardım, iyilik umarlar. Bu yardımı elde etmek için de akarsuyun ayağına altın akıtırlar. Ayağa altın akıtmak, kandırmak için rüşvet vermek ve yalvarmak demektir. Ağaçların ayağı düşünülünce, yaprakların ağaçların diplerine döküldüğü anlaşılır. Ağaçların istediği ise altın değil sudur. Bunun için de altın verip su isterler. Sararan yaprakların dökülmesi böylece güzel bir sebeple açıklanmış. Himmet, büyüklerden ve zenginlerden beklenir. Himmet u-manlar ise yardıma gereksinme duyan fakirlerdir. Beyitte zengin olan ve yardımı istenen, akan su; fakir olan ve yardım uman da ağaçlardır. Çünkü bütün altınlarını dökmüş, fakir ve çıplak kalmışlardır. Ama bu kadar uğraşıdan sonra ağaçların umdukları bu yardımı alamadıkları ve çıplak kaldıkları anlaşılıyor. Beyit:

Her yanadan ayagına altun akup gelür

Eşcâr-ı bâg himmet umar cûy-bârdan

G.371-3/329

Gül bahçesinde lale kırmızı bir tac giymekte, nergis ise elinde altından bir kadeh tutmaktadır. Beyit:

Geyer gül-şende laʿlîn tâc lâle

Elinde nergisün altun piyâle

G.456-1/382

Bulut gül bahçesine yine felek oklarını attı. Diken ise kendisine altın göbekli bir lâl taşını siper etti. Yanaklar sarıya yakın rengi ihtiva ettiğinden altın göbekli diye teşbih edilmiştir. Beyit:

Çarh oklarını atdı yine gül-şene sehâb

Altun göbeklü bir siper-i laʿl tutdı har

K.17-6/38

Zanbak tepesine bir sürü altın telli kanatlar takınmış, sanki çiçek ordusuna komutan olmuş. Zanbak, soğanlı ve dik saplı bir çiçektir. Çiçekleri sapların ucunda ve salkım şeklindedir. Ortalarında sarı tüyler vardır. Zanbak çiçekleri tuğlara benzetilmiş. Tuğlar at kılından yapılır ve vezirlerin rütbelerine göre sayıları artardı. İki tuğlu, üç tuğlu vezir gibi. Padişah sefere çıktığında yedi tuğ, veziriazam beş tuğ takardı. Tuğlarda kılların birleştiği top güneşi veya hilal şeklinde ise ayı gösterir, kıllarda güneş ışınlarına işaret ederdi. Beyitte zanbak, serdara; çiçekler de askerlere benzetilmiş. Bakî, birçok beytinde görüldüğü gibi, bu beytinde de Kanunî devrinin muzaffer ordusunun akla getiren kelimelerle anlatıyor. Beyit:

Farkına bir nice per takınur altun tellü

Hayl-i ezhâra meger zanbak olupdur ser-dâr

K.18-6/40

Sonbahar yeli, gül bahçesine altın yapraklar bezeyince gül bahçesi sanki altın döğücüler/kuyumcular dükkânına dönüşüverdi. Beyit:

Gül-şene altun varaklar zeyn idüp bâd-ı hazân

Gûyiyâ zer-kûblar dükkânı oldı gül-sitân

K.22-1/55

Bağ yolunda baştan başa altın yapraklar dökülmüş, padişahın üzerine altın tepsiler konmuş sofra yaygısıdır sandım. Beyit:

Reh-güzâr-ı bâga ser-tâ-pâ dökilmiş berg-i zer

Sandum altun tebsiler konmış simât-ı husrevân

K.22-4/56

Erguvan ağacı lal ve yakutu bedava aldım zannediyordu. Fakat şimdi onların bedeli olarak nakit altın saymaya durmuş. Lal ve yakut ile kastedilen erguvan ağacının çiçekleridir. Altın ise sonbaharda sararan yapraklarıdır. Beyit:

Râygân aldum sanurdı laʿl u yâkûtı velî

Şimdi nakd altun sayar turmış nihâl-i ergavân

K.22-7/56

Çayır rahmet ayetleri yazısına benziyor; sabah yeli altın suyu ile yer yer bezemiştir. Beyit:

Şöyle benzer kim hat-ı âyât-ı rahmetdür çemen

Bâd-ı subh itmişdür altun hall ile yir yir nişangir

K.22-14/57

Meclisinde kalbi altın gibi saf katıksız ve lekesiz olmayan kişiyi bir denesen maden eritme ocağından kurtulamaz. Beyit:

Meclisünde kalbi altun gibi sâfî olmayan

Kâl ocagından halâs olmaz kılursan imtihân

K.22-23/57

Her seher vakti feleğin zümrüt renkli avlusuna güneş altın tabaktan inciler saçmakta… Avlunun o rengi almasındaki sebep güneşin ışıklarından kaynaklanmaktadır. Beyit:

Her seher sahn-ı zümürrüd-gûn-ı gerdûn üstine

Âfıtâb altun tabakdan tâ ola gevher-feşân

K.22-34/58

Felek kocakarısı başına altın işlemeli bir yemeni bağlayarak taze gelin gibi salınıyor. Beyit:

Çarh-ı ʿacüze baglanup altunlu çenberin

Bir nev- arûs gibi ider nâz ile hıram

K.23-5/62

Zer: Altın mânâsındadır. Yaşlı, ihtiyar, ak saçlı kimse ve sarı mânâları da vardır. Zer kelimesi aslında nakit para demektir.

Gök avlusunun savaş alanının kılıç oynatıcısı altın işlemeli bir kılıçla savaş alanına girmişti. Göğün usta kılıç kullananı Merih gezegenidir. Merih (mirrîh, behram, sakıt, mars) beşinci felektedir. Güneş sultanının başkomutanıdır Beyitte Mirrihin kılıcı için "zer-nişân" denmesi onun başkomutan olmasındandır. Başkomutan kılıcının altın kabzalı ve süslü olması doğaldır. Ayrıca Merih gökte parıldayan bir yıldızdır. Beyit:

Bir tîg-i zer-nişân ile girmişdi ʻarsaya

Şemşîr-bâz-ı maʻreke-i sahn-ı âsmân

K.1-6/3

Meclisinde baht şarap sunucu, talih arkadaş olsun. Feleğin bardağı da altın işlemeli çelik kadeh. Beyit:

Bezmünde baht sâkî vü ikbâl hem-nişîn

Câm-ı sipihr sâgar-ı pûlâd-ı zer-nişân

K.1-42/6

Sevgili ipekli giysisiyle altın kanatlı bir tavus kuşuna benzer; o güzel yürüyüşüyle bayram gezmesine çıkmış. Beyitte ipekli elbiselerini giymiş olan sevgili tavus kuşuna teşbih edilmiş, ipekli kumaşın parıltısı da kuyruğundaki renklerin ve yaldızın parıltısına benzetilmiş. Tavus kuşunun gururlu bir duruşu ve ağır ağır salına salına bir yürüyüşü vardır. Bu bakımdan sevgilinin yürüyüşünden söz edilmiş. Beyit:

Câme-i dîbâ ile tâvûs-ı zerrîn-bâldür

Dil-rübâ kim eyler ol reftâr ile cevlân-ı ʿîd

G.39-2/124

Bahar mevsimini gör, ayağına altın yani sarı yapraklar gelir. Bahar bulutu âlemi ağlayarak gezer. Beyit:

Fasl-ı hazânı gör ki gelür ayagına zer

Ebr-i bahâr âlemi giryân olup gezer

G.138-6/187

Gök kubbe, gaza yolunda padişahlar padişahının huzurunda mücevherlerle süslü bir kemer; yeni ay da, altın işlemeli bir hançer saçtı. Şâir, binlerce yıldızla bezeli gökkubbeyi murassa bir kemere, yeni doğmuş hilâli de altın işlemeli bir hançere benzetiyor. Beyit:

Nisâr itdi gaza yolına der-gâh-ı şehenşâha

Murassaʿ bir kemer gerdûn meh-i nev zer-nişân hançer

G.155-6/198

Felek kainat çarşısında gece gündüz altın tartan bir kuyumcu, ay ve güneş ise onun terazisidir. Beyit:

Çarh bir sarrâfdur mihr ile meh mîzân ana

Çâr-sû-yı dehr içinde gice gündüz zer çeker

G.183-5/213

Biz makam ve mevkiin altın işlemeli yastığına dayanmayız. Tanrının lutfunun büyüklüğü ve sonsuzluğuna güveniriz. Beyitte bir sedirde oturan ve altın işlemeli yastıklara dayanan, gurur ve azametli bir makam sahibi anlatılmış. Bâkî'ye göre, gerçek değeri olmayanlar bir makamın süsü ve şaşaası arkasına gizlenir, bundan medet umarlar. Biz böyle bir desteğe gerek duymayız. Makam peşinde değiliz ve ona önem vermeyiz. Yüksek makamlar geçici ve güvensizdir. Halbuki Tanrı'nın lütfü sürekli ve sonsuzdur. İkinci mısradaki "istinâd" manevî dayanma, güvenme anlamındadır. Beyit:

Biz müttekâ-yı zer-keş-i câha tayanmazuz

Hakkım kemâl-i lutfınadur istinâdumuz

G.192-3/218

Şarabı ölümsüzlük bağışlayan ab-ı hayat, altın kadehi de dünyayı aydınlatan güneş, olsa ve hatta cennette de kurulmuş bulunsa içinde sevgili bulunmayan bir meclis benim için gerekmez. Beyit:

Şarâb âb-ı hayât u câm-ı zerrîn âfitâb olsa

Cinân içre gerekmez bana cânân olmasa meclis

G.208-3/228

Sevgilinin avlusunun toprağı nasıl bir kimya imiş ki, güneş oraya secde etmekle hemen yanağı kıpkızıl altına dönüşüvermiş. Beyit:

Bir secde ile kıldı ruh-ı âfitâbı zer

Hâk-i cenâb-ı dost ʿaceb kîmyâ imiş

G.218-2/234

Hiçbir zaman ne itibar ne mevki ne de gümüş ve altın isterim, bir servi boylu yasemin göğüslü dilber isterim. Beyit:

Hergiz ne kadr u câh u ne sîm ü zer isterin

Bir serv boylu dil-ber-i sîmin-ber isterin

G.386-1/338

Her zaman yeni ayın altın kayığı mavi renkli gökyüzü denizinden geçtiğinde, yani ay başlarında… Beyit:

Hem-vâre tâ ki zevrak-ı zerrîn-i mâh-ı nev

Deryâ-yı nîl-gûn-ı felekden ʿubûr ide

G.420-8/360

Sevgili öylesine ihtişamlı süslenir ki herkes onu kıskanmadadır. Bir gün evinden altın divitini saçlarına takıp çıksa o gün utancından güneş meydanlarda gözükmez, âr eder bu ihtişam karşısında… Beyit:

Zer devâtın takınup çıksa evinden seherî

Âfıtâb ana ber-â-ber gelemez meydâne

G.439-4/372

Lale çimenliklerde edindiği inci misali çiy tanelerini (bütün varı yoğu elindeki yegâne sermaye odur) kadehine doldurdu da altın biriktiren gonca gibi onları toplayıp saklamadı. Beyit:

Jâle nakdin kadehe koydı çemen bezminde

Cem idüp saklamadı gonca gibi zer lâle

G.466-7/389

Göz yaşımın kadrini kıymetli mücevher dahi bilir ki altının ayarı dahi sararmış yüzümü hoş görür. Beyit:

Kadr-i eşküm ol bilür kim kıymet-i gevher bile
Rûy-ı zerdüm hôş görür şol kim ʿayâr-ı zer bile

K.10-1/29

Bahtı altınla işlemeli olan at salınıp dolaşsın. Yedi yıldız dahi ufuklar içindeki dokuz felekte dönüp durur. Beyit:

Eşheb-i zerrîn-sitâm-ı bahtı cevlân eylesün
Nûh felek tâ devr ide âfâkı heft ahter bile

K.10-15/29

Bayram ve gül sohbet arkadaşı oldu ve hilal de onlara altın bir kadeh sundu. Göklere sarhoşça naraları çıksa yeridir. Bayram neşe eğlence günleridir. İnsanlar en güzel elbiselerini giyer mesire alanlarına yönelir yıl boyu üzerlerine çöken rehaveti atmaya çalışır. Sohbet ortamının da başlangıcıdır bayram ve bahar mevsimi. Bayram günü ayın görünümüne göre tesbit edilir. Bayramın gelişi hilalin görünmesiyle başlar. Rank itibarıyla ay altın sarısına yakındır. Câm-ı zer özellikle seçilmiştir. Câm-ı zer sunulmasıyla gül ve bayram sarhoş naraları atmaya başlar. İçkinin verdiği mestlikle ne yapılacağı kestirilemez. Bu seslerin göğe yükselmesi de olağan bir durumdur. Beyit:

ʻİd ü gül hem-sohbet oldı câm-ı zer sundı hilâl
Göklere çıksa yiridür naʻe-i mestân eğer

K.13-2/31

Eğer parlak ay şehrinde dönen bir kase olsa, dünyaya sıcaklık ve ışık veren güneşe altınının zekatını verir. Güneş, sevgilidir. Sevgilinin de güzelliği güneş gibi

parlaktır. Bu güzellik de cihanı aydınlatmaktadır. Âşığın sevgiliye zekat olarak sunacağı aşkından başkası olamaz. Eskiden alış verişler altın ve gümüş paralar üzerinden yapılır malın değeri ne ise para ona göre takdir edilirdi. Zekat ise zengin kimselerin malının kırkta birini ihtiyaç sahiplerine vermesidir. Âşık da sevgilinin mal varlığından payına düşen sevgiyi istemektedir. Beyit:

Ol kî hürşîd-i cihân-tâba zekât-ı zer virür
Kâse-gerdân olsa şehrinde meh-i taban eger

K.13-10/32

Aydınlık saçan güneşin çeşmesi akmaz olsa, altın bağışlayan köpüğün nurlarının taşıp akması dünyaya yeter de artar bile. Güneş altın rengindeki ışıklarını etrafa saçar. Çeşme de hayati önem taşıyan suyunu döküp saçar. Su ve güneş hayati bir ehemmiyete sahiptir. Eğer çeşme ve güneş rızklarını dünya canlıları ile paylaşmazsa hayat, bolluk ve bereket yok olup gider. Çeşme lülesinden oluğa dökülen su köpük köpük görünür. Işığın huzmelerinin yere yansıması da bu şekildedir. Hurşid-i nur-efşan, sevgilidir. Sevgilinin âşığa ilgi göstermesi âşığa can verir. Nasıl ki çeşmenin akması bolluk ve bereket işareti ise sevgilinin âşığa yüz vermesi de bu şekildedir. Beyit:

Feyz-i envâr-ı kef-i zer-bahşı besdür ‘âleme
Akmaz olsa çeşme-i hûrşîd-i nûr-efşân eger

K.13-11/32

Köşkü, nurlu sabahın parlağı gibi bayrak ve yine altın başlı ve gümüşten bir kaftanı andıran sancak doğdu. Bayrak milleti, sancak devleti temsil eder. Sancak devleti temsil ettiği için daima önde gider ve çok kıymetlidir. Onun bu kıymetini ihtiva etmesi için altın ve gümüşle bezenir. Devlet tüm unsurları ile birliktelik göstermeli ve ihtişama sahip olmalı ki kuvvet ve kudret onunla olsun. Beyit:

Yine ol sancak-ı zerrîn-ser ü sîmîn-kabâ kıldı

Livâ-yı subh-ı nürânî gibi rûşen bu eyvânı

K.14-4/33

Gökyüzündeki yıldızlara, senin atının dizgininde işlemeli eğer takımı olmak yaraşır; parlak ay da, o atın göğüs bağında gümüşten bir gülmih (kabara) olsa yeridir. Sine-bend, atların göğüslerine takılan ve üzerinde parlak metallerden kabaralar bulunan göğüs bağıdır. Şair, Padişah'ı överken mübalağa yolu ile yıldızları onun atının işlemeli eğer takımı, ayı da o atın sinebendindeki kabara olarak gösteriyor. Beyit:

Licâmunda sitâm olmak yaraşur çarhun ecrâmı

Semendün sîne-bendinde gül-i zer mâh-ı tâbânı

K.14-28/35

Gül-i ra'nâ, mahmurluğunu gidermek için sabah vakti eline gül renkli şarapla dolu akın kadehi almış. Gül-i ra'nâ, kırmızı şarapla dolu altın bir kadehe benzetilmiş. Güller sabah olmadan açar. Gülün açılması bir hüsn-i ta'lil ile açıklanıyor: Gül, sabah mahmurluğunu gidermek için şarap içiyor. Akşamdan içilen içkinin ertesi güne kalan sabah mahmurluğu bir kadeh şarap içmekle giderilir. Buna mey-i sabuh denir. Altın kadeh sarı, gül kırmızıdır. Gülü, içine kırmızı şarap konmuş altın bir kadehe benzetmesi, gülün iki renkli; gül-i ra'nâ olmasındandır. Beyit:

Câm-ı zerrîni tolu bâde-i gül-reng itmiş

Gül-i raʿnâ seheri kılmag içün def-i humâr

K.18-21/41

Fırsat incisini sakın elinden kaptırma. Feleğin devri nergis gibi gümüş ve altınla gözünü boyayıp aldatmasın. Fırsat her zaman ele geçmez; geçse de elde uzun süre durmaz, geçicidir. Az ele geçen şey de değerlidir. Bu bakımdan fırsat, inciye teşbih

edilmiş. Değerli olan şey de elden çıkar, kaptırılır. Göz boyamak, aldatmak anlamında bir deyimdir. Beyitte hem bu anlamda hem de gerçek anlamıyla kullanılmış. Baht, insanı aldatır, gözünü boyar. Nergis açılmış göze benzer ve nergisin de gözü boyalıdır; kenarları beyaz, ortası san bir çiçektir. Nergis de bu iki rengiyle göz boyar. Beyaz sim, sarı renk zerdir. Sîm ü zer, yani para ile insan aldatılır. Beyit:

Güher-i fursatı aldurma sakın devr-i felek

Sîm ü zerle gözüni boyamasun nergis-vâr

K.18-23/41

Eğer aya verdiği ışığını sonunda almasaydı, güneş için onun altın saçan eline benziyor derdim. Beyit:

Güneşi keff-i zer-efşânına benzer dir idüm

Almasa mâha ʿata eyledügin âhır-ı kâr

K.18-32/42

Mührün tacının süsünü altın ve cevherle süsleyerek, mühür, süslenme donatılma bakımından Kayser'in yoldaşını geçer. Padişah devletin temsilcisidir. Devletin temsilcisi devletin ihtişamını sergilemek için elbiselerini zîb u zînet ile donatırlar ve ihtişamlı bir şekilde endam ederler. Kayser Osmanlı dışındaki hükümdarları anlatmak için seçilmiştir. Hatem, mühür ya da yüzük demektir. Her padişahın kendi tuğrasını taşıyan mühürlü yüzüğü vardır. Dönemin padişahı olan Kanuni Bâkî tarafından Süleyman peygambere benzetilmiştir. Kanuni'nin mührü de Süleyman peygamberin mührüne teşbih edilmiştir. Yabancı devletlere gönderilen emir ve fermanlarda padişahın mührü bulunur ve oralı zapt ettiği için onun emir ve fermanları geçerli olur. Beyit:

Zer ü gevherle kılup zîver-i efser hâtem

Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem

K.19-1/44

Mühür, elmastan bir ayna ve altından bir tarak edinerek halka kızın nazının nasıl olduğunu gösterir. Beyit:

İdüp elmâsdan âyine vü zerden şâne

Gösterür halka yine şîve-i duhter hâtem

K.19-4/44

Seyret de gör ki uğurlu yüzük taşı ona ne de güzel yakışır. Mühür sanki papağana altından bir kafes olmuştur. Beyit:

Fass-ı pîrûze ne hoş yaraşur anda seyr it

Oldı bir tûtîye gûyâ *kafes*-i zer hâtem

K.19-5/44

Mühür altın gerdanlık takınarak kaşını kazıtmış ve kalender üslubunu tercih etmiş. Beyit:

Tavk-ı zerrîn takınup yine kazıtmış kaşın

İhtiyâr eylemiş üslûb-ı Kalender hâtem

K.19-13/45

Mühür, Ali Paşa'nın mücevher saçan avcunun kereminden altın kemer ve mücevher tac buldu. Beyit:

Kerem-i keff-i güher-pâş-ı ʿAlî Pâşâdan

Buldı zerrîn-kemer ü tâc-ı mücevher hâtem

K.19-18/45

Eli ihsan ve bahşiş dalgası vuran denizdir. Altın ve süs sebebiyle boğulmaya neden şaşarsın ki ey mühür. Beyit:

Eli ihsân u ʻatâ mevcin urur deryâdur

Ne ʻaceb ger ola gark-ı zer ü zîver hâtem

K.19-19/45

Allah'ın izni sayesinde lutuf kapısına ulaştı. Bu sebeple mühür kasesini mücevher ve altın ile doldurmuş. Beyit:

Var ise irdi der-i lutfuna şey'lillâhe

K'eylemiş kâsesini pür-zer ü gevher hâtem

K.19-35/46

Meclisinin hediyesinden dolayı mühür, bu gazeli altından bir levhaya yazıp ezberlesin. Beyit:

Tuhfe-i bezmün içün bu gazel-i rengîni

Levh-i zerrîne yazup eylesün ez-ber hâtem

K.19-38/47

Mühür, sevgilinin dudağının hayalinin eğlencesini akınla getirerek altın kadeh ile kırmızı şarap içsin. Beyit:

Eyleyüp ʻayş-ı hayâl-i leb-i dil-ber hâtem

Câm-ı zerrîn ile çeksün mey-i ahmer hâtem

K.19-39/47

Bin parçaya bölünmüş teni sanki kuyumcunun kafesinin şekli gibidir. Dağlar ise ona yer yer mühür olmuştur. Beyit:

Ten-i sad-pâre ki şekl-i kafes-i zer-gerdür

Dağlar dilde olupdur ana yir yir hâtem

K.19-42/47

Ey mühür göğsümün yanık yarası ile cismim iki kat solgundur. Bela parmağı beni adeta altına/sarılığa döndürdü. Beyit:

Sînemün dâgı ile cism-i dü-tâ-yı zerdüm

Kıldı engüşt-i belâda beni bir zer hâtem

K.19-47/47

Bu nadir inci inci, dairesini bulamaz. Bir daha bu devirde mührü kuyumcu yapmasın. Beyit:

Bulımaz dâʿiresin bu güher-i nâ-yâbun

İtmesün bir dahi bu devrde zer-ger hâtem

K.19-52/48

Deniz ve maden ocağı çiçek bahçesinin avlusuna varını yoğunu saçmış olmalılar, çayır, çiğ taneleri ve güz yapraklarından inci ve altınla dolmuş. Güzel ve güzellik için divan şiirinde her sermaye dökülüp saçılır. Beyit:

Jâle vü berg-i hazândan pür-zer ü gevher çemen

Gül-şene varın nisâr itdi meğer deryâ vü kân

K.22-12/56

Çiy tanesinin parlak incisi altın yapraklı bir küpedir. Bahçe avlusu sanki altın işleyiciler/kuyumcular çarşısı olmuştur.Beyit:

Gevher-i sîr-âb şeb-nem güş-vâr-ı zer varak

Sahn-ı bûstân oldı güya çâr-sûy-ı zer-gerân

K.22-13/56

Çayır altın suyu serpilmiş parlak bir yeşil kâğıt olmuştur. Nükteden anlayan edebiyatçının övgüsü eğer üzerine yazılsa layıktır. Beyit:

Bir yeşil garrâ zer-efşân kâgıd olmışdur çemen

Yaraşur yazılsa ger medh-i edîb-i nükte-dân

K.22-15/57

Sonbahar yeli, gül bahçesine altın yapraklar bezeyince gül bahçesi sanki altın dövücüler/kuyumcular dükkânına dönüşüverdi. Beyit:

Gül-şene altun varaklar zeyn idüp bâd-ı hazân

Gûyiyâ zer-kûblar dükkânı oldı gül-sitân

K.22-1/55

Söğüt yaprağını bağda akar su üzerinde görünce bu altın işelemeli kılıç kılıf ından akmış dediler. Beyit:

Berg-i bîdi bâgda âb-ı revân üzre görüp

Didiler akmış gılâfından bu tîg-i zer-nişân

K.22-3/56

Bağ yolunda baştan başa altın yapraklar dökülmüş, padişahın üzerine altın tepsiler konmuş sofra yaygısıdır sandım. Beyit:

Reh-güzâr-ı bâga ser-tâ-pâ dökilmiş berg-i zer

Sandum altun tebsiler konmış simât-ı husrevân

K.22-4/56

Ey ulu kişi, bahçenin yoluna sarı yaprak düşmüş değildir. Gökteki ay senin geçeceği yola yüzünü koymuştur. Beyit:

Râh-ı bâga berg-i zer düşmiş degüldür ser-verâ

Reh-güzârunda yüzin ferş itdi mâh-ı âsmân

K.22-21/57

Kızıl: Renk itibariyle mecaz yolu ile altına denir.

Gam yarasıyla gönül göğsümde bir mum uyandırmış. Aşkın çırasına bir parlak kızıl altını yandırmış. Beyit:

Gönül dâg-ı gamunla sînede bir şem‘ uyandurmış

Çerâğ-ı ‘aşka bir garrâ kızıl altunı yandurmış

G.219-1/234

Solgun yüzümü görenler beni iflas etmiş zanneder. Ancak ak akçedir göz yaşım, kızıl dinardır gönül yaram. Beyit:

Beni müflis sanur gerçi görenler rûy-ı zerdümden

Velî ag akçadur eşküm kızıl dînârdur dâgum

G.335-3/307

Sîm: Gümüş ve sikkelenmiş gümüş para demektir. Remiz, îma ve işaret mânâsına da gelir.

O gümüş dirseklinin kolunu boynuma dolaması için ne talihim müsait ne de zaman uygun. Beyit:

Ne devrân muvafık ne tâli‘ müsâ‘id

Kolın boynuma salmaz ol sîm-sâ‘id

G.42-1/126

Bırak vücüdunun iki yanını efendi tertemiz vücudunun tamamı bir içim sudur. Belinin inceliği gümüş havuz içerisinde su gibi durur. Beyit:

Degül pehlü efendi cism-i pâkün bir içim sudur

Miyânun havz-ı sîmîn içre düşmiş sanki bir mûdur

G.170-1/207

Ey gönül bugüne kadar pek çok sine seyrettik. Ancak bir tanesi vardı ki adeta büyü ile koynunda parlak/gümüşlü dolunay gizlemişti. Beyit:

Sîne çok seyr itdük ey dil var ise ol sîm-ber

Sihr ile koynında kurs-ı mâh-ı tâbân gizlemiş

G.214-4/231

Hiçbir zaman ne itibar ne mevki ne de gümüş ve altın isterim, bir servi boylu yasemin göğüslü dilber isterim. Beyit:

Hergiz ne kadr u câh u ne sîm ü zer isterin

Bir serv boylu dil-ber-i sîmin-ber isterin

G.386-1/338

Gözyaşlarım, gümüş gibi berrak suyu olan bir deniz; gözüm ise, kırmızı renkli bir kayıktır. Ey sevgili, gel de denizin üstünde o kayık ile bir seyre çık. Beyit:

Bahr-i sîm-âb yaşum zevrak-ı la'lîn çeşmüm

Gel deniz yüzlerin ol zevrak ile seyr eyle

G.433-2/368

Bayram yerinin o dolabı inleyerek dönsün de seyredeyim. O gümüş göğüslü sevgiliyi öyle hızlı döndürüyor ki... (döne döne yabancılara gösteriyor.) Sevgili, bayram yerinde kurulan dönme dolaba binmiş. Döı me dolap, ya da bostan kuyusunun dolabı dönerken yağsızlıktan gıcırdar. Şairler bunu dolabın acıdan inlemesi olarak görürler. Seyr ettirir sözü tevriyeli kullanılmış. Döndürür, hareket ettirir ve herkese gösterir, anlamlarında. Bakî, beyte birkaç anlam sıkıştırmış: Önce sevgiliyi görebilme için dolabın inlemesini, yani dönmesini istiyor. Sonra kıskançlık gösterip, sevgiliyi döndürüp herkese gösterdiği için "hele dönsün de göreyim, dönmesini engellerim" demiş. Ayrıca dolabın inlemesinin sevgiliyi herkese gösterdiği için, pişmanlıktan

olduğunu söylemis. Acı çekip inleyen insandır. Yani dolabın inlemesi teşhis sanatıyla anlatılmış. Beyit:

ʿÎd-gâhun göreyin inlesün ol dôlâbı

İle seyr itdürür ol sîm-beri döne döne

G.464-5/387

Gümüş gibi beyaz yüzlü selvi gibi uzun boylu ay yüzlüler çoktur. Ama senin davranış ve tavırların kimsede yoktur. Beyit:

Sîm-sîmâ serv-bâlâ meh-likâlar çok velî

Kimsede yokdur senün evzâ u etvârun gibi

G.485-3/401

Sen yasemin sîneli gümüş vücutlu, selvi boyluyla bir kez sarılan, başındaki sarık gibi işini sonuna vardırdı. Beyit:

Sen semen-ber serv-i sîm-endâma bir kez sarılan

Başa iletdi işin ʿâlemde destârun gibi

G.485-4/401

Köşkü, nurlu sabahın parlağı gibi bayrak ve yine altın başlı ve gümüşten bir kaftanı andıran sancak doğdu. Bayrak milleti, sancak devleti temsil eder. Sancak devleti temsil ettiği için daima önde gider ve çok kıymetlidir. Onun bu kıymetini ihtiva etmesi için altın ve gümüşle bezenir. Devlet tüm unsurları ile birliktelik göstermeli ve ihtişama sahip olmalı ki kuvvet ve kudret onunla olsun. Beyit:

Yine ol sancak-ı zerrîn-ser ü sîmîn-kabâ kıldı

Livâ-yı subh-ı nürânî gibi rûşen bu eyvânı

K.14-4/33

Gül bahçesinin içinin döşemesi ham gümüşten bembeyaz iken, çimen yine zümrüt döşeğini döşedi. Ham gümüş, katışıksız saf gümüştür; beyaz ve yumuşaktır. Zamanla oksitleşir ve kararır. Gümüş, bakır, çinko vs. gibi maddelerle alaşımlar yapılarak kullanıldığında beyaz rengi de değişir. Gül bahçesinin ham gümüşle döşenmesi, karla örtülü olmasıdır. "Çemen zümrüt renkli döşeğini döşedi" derken "yine" denmesi, yeşil örtünün her yıl bahar gelince yeniden döşenmesindendir. Yeşil otlar zümrütten bir döşeğe, kar da ham gümüşe benzetilerek teşbihler yapılmış. Beyit:

Döşedi yine çemen nat'-ı zümürrüd-fâmın

Sîm-i ham olmış iken ferş-i harîm-i gül-zâr

K.18-3/39

Fırsat incisini sakın elinden kaptırma. Feleğin devri nergis gibi gümüş ve altınla gözünü boyayıp aldatmasın. Fırsat her zaman ele geçmez; geçse de elde uzun süre durmaz, geçicidir. Az ele geçen şey de değerlidir. Bu bakımdan fırsat, inciye teşbih edilmiş. Değerli olan şey de elden çıkar, kaptırılır. Göz boyamak, aldatmak anlamında bir deyimdir. Beyitte hem bu anlamda hem de gerçek anlamıyla kullanılmış. Baht, insanı aldatır, gözünü boyar. Nergis açılmış göze benzer ve nergisin de gözü boyalıdır; kenarları beyaz, ortası san bir çiçektir. Nergis de bu iki rengiyle göz boyar. Beyaz sim, sarı renk zerdir. Sîm ü zer, yani para ile insan aldatılır. Beyit:

Güher-i fursatı aldurma sakın devr-i felek

Sîm ü zerle gözüni boyamasun nergis-vâr

K.18-23/41

Gözünün yaşlarını onun yoluna döktüğünden dolayı niye şikâyet ediyorsun. Ey perişan âşık dünya denilen bundan başka nedir ki? Beyit:

Sîm-i eşkün yolına hâre eylemekden aglama

Yâ nedür ey ʻâşık-ı şûride dünyâdan garaz

G.221-3/236

Gümüş paraya benzeyen göz yaşı ve yüzünün altını geçinmek için yeter. Âşığa başka yerden dinar ve dirhem gelmesin. Beyit:

Eşk-i sim ü çihre-i zerdi yiter vech-i maʻâş

Bir cihetden âşıka dînâr u dirhem gelmesün

G.355-4/320

Sabah vakti cihanı aydınlatan güneş mumunu felek ufukta gümüş olarak gösterdikçe… Beyit:

Tâ şemʻ-i âfitâb-ı cihân-tâba subh-dem

Devrân ufukda vazʻ ide bir sîm şemʻ-dân

K.1-40/6

Sabah rüzgârı yasemin çiçeğinin gümüşten göğsünü açtı. Gül bahçesinde dikenin tırnağı gülün düğmelerini çözdü. Sabah rüzgârı gülleri ve bütün çiçekleri açar. Bu, şiirde çok sık kullanılmıştır. Aslında çiçekler sabah gün doğduktan sonra açılır. Yasemin beyaz bir çiçek olduğu için göğsüne gümüş gibi beyaz denmiş. Gülün düğmelerinin açılması, gülün gömleği denilen goncanın üstündeki yeşil yaprakların yırtılıp açılmasıdır. Bu da sabah rüzgârının görevi olarak düşünülmüştür. Beyitte bu işi dikenin tırnağı yapıyor; kanatıyor ve böylece kırmızı gül ortaya çıkıyor. Gülün düğmeleri sabah vakti goncanın üzerindeki çiğ taneleridir. Düğmelerin inciden oldukları söylenmek istenmiş; inci ve çiğ tanesi donmuş bir damla sudur. Beyit:

Semenün sîne-i sîmînin açup bâd-ı seher

Çözdi gül-şende gülün dügmelerin nâhun-ı hâr

K.18-13/40

4.3.1.1.3. Filizler

Demür, âhen, mis, rûyîn.

Demir: Bir inşaat malzemesi ve çelik gibi ayna ve temren yapımında kullanılan bir maden olarak geçer. Ayrıca mukavemet sembolüdür.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde demir kelimesi yer almaktadır.

Sakın sakın ki ey kaşı yâ tîr-i âhdan

Ger gök demür olursa felekler deler geçer

G.62-3/138

Süslü hançerin sanki üzerine çiğ taneleri düşmüş yasemin yaprağıdır. Ey merhametsiz (gönlün) demirden taştan yapraktır. Beyit:

Jâle düşmiş berg-i sûsendür murassâ hançerün

Berkdür ey seng-dil ammâ demürden taşdan

G.376-3/323

Demir kuşaklı cihan pehlivanlarını yeryüzünün her yanına kılıç gibi gönderdin. Cihan pehlivanı, bir ülkenin, bir ordunun en cesur, en güçlü-kudretli kişisine denilir. Bunlar biri kırılırsa öbürünü el altında bulundurmak için sağlı sollu çifte kılıç takınırlardı. Bâkî taraf taraf derken bu duruma işaret etmektedir. Beyit:

Şemşîr gibi rûy-ı zemîne taraf taraf

Şalduri demür kuşaklu cihân pehlevânları

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân VI-5/79

Âhen: Filizler nevinden demirin ismidir. Kılıç, gaddâre gibi âletlere de denir.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde âhen kelimesi yer almaktadır.

Demirci göbeğini kestiğinde göğsünü kılıcına siper olarak tutardı. Beyit:

Sînesin tîrüne tutardı siper

Göbegin kesdüginde âhen-ger

G.140-1/188

Parlaklık ve ışıltı bağışlayan kılıç söylentiye göre demirdir Hz. Davud'un elinde mum oldu. Beyit:

Şemşîr-i tâb-nâk u ziyâ-bahşı gûyiyâ

Âhendür oldı Hazret-i Dâvûd elinde mûm

G.326-3/301

Yan bakışının elmas hançeri varken kanlı gözlerin demir kılıcın sıkıntısını dünyada çekmesin. Beyit:

Hançer-i elmâs-ı gamzen var iken hûnî gözün

Çekmesün ʿâlemde tîg-i âhenînün minnetin

G.383-4/336

O kanlı kılıç, ya savaş içerisinde kızarmış demirdir, çünkü elbette cenkte zafer kazanmada başarılı omak için hile ve düzen/âl gerekir. Beyit:

Âteş-i rezm içre ya âhendür oldı âl reng

Ceng âl ister belî kâr-ı zafer-kirdârına

G.407-4/351

Hz. Davud'un elindeki demirdir ve mum oldu. Keskin kılıç Gökyüzüne ışıklar saçsa ne olur. Beyit:

Elinde Hazret-i Dâvüdun âhendür ki mûm oldı

Ziyâ-bahş olsa âfâka nʿola şemşîr-i bürrânı

K.5-10/17

Rûyin: Tunç demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde rûyin kelimesi yer almaktadır.

Kahrının ateşinden tunçtan bedenin su gibi erir. Keskin kılıcının alevi dokunsa Neriman adlı kahramanı/yiğidi yumuşaklaştırır. Beyit:

Su gibi nâr-ı kahrından erir bir demde Rûyîn-ten

Tokınsa şu'le-i şemşîri nerm eyler Nerîmân

K.5-11/17

Mis: Bakır.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde mis kelimesi yer almaktadır.

Gönül bakıra benzer şekilde olgunluk sınırlarına ulaşmasa, aşkın iksiri düşmanlık ve kötülüğü saf ve temiz altın yapar. Beyit:

İrmese hadd-i kemâle kalsa dil mânend-i mis

Gıll u gışdan sâf u pâk altun ider iksîr-i aşk

G.235-4/245

4.3.1.2. Mücevherler

4.3.1.2.1. Topraktan çıkarılanlar

Cevher, gevher, firuze, yakut, lâciverd.

Cevher: Kendisinden faydalanılacak bir nesne çıkarılan taş veya benzeri şeylere denir ki kast edilen maden cevheri olan taşlar ve filizlerdir. Cevher, bir şeyin aslı, asıl maya ve maddesi cibilleti demektir. Felsefî bir terim olarak, kendi varlığı ile kaim olan, mevcudiyeti için bir başka şeye ihtiyaç duymayan varlık demektir. Mukabili 'arazdır(Aybet, 1989:351-352)

Bâkî Dîvânı'nın on altı yerinde cevher kelimesi yer almaktadır.

Bağrında sevgilinin lal dudağının sırlarını gizlemiş olan bir âşık, beden adı verilen bir maden ocağında can cevherini gizlemiş demektir. Beyit:

Sîne-i ʿâşıkda sırr-ı laʿl-i cânân gizlemiş

Kân-ı ebdân içre ol kim cevher-i cân gizlemiş

G.214-1/231

İhtiyar felek büyü ile yari benden ayırdı. Ey Bâkî, Allah için oynaşımın bana nasıl bir oyun yaptığını gör. Beyit:

Bilürsin nûr-ı dîdem tûtiyâya katılur cevher

Nʿola aglarsa hâk-i pâyüne çeşm-i güher-pâşum

G.322-4/299

Çok yaşasın o, zamanın Hayder-i Kerrârı olan padişah! Onun soylu çelikten yapılmış kılıcı ile Zülfıkâr bir olur mu? Hayder-i Kerrâr, döne döne saldıran, hamle eden (arslan) demektir ve kahramanlıkları ile ünlü sahâbî Hz. Ali'nin lakabıdır. Zülfikâr da onun meşhur kılıcıdır. Şair Bakî, zamanın padişahının övgüsünde kaleme aldığı bu gazelinde onu Hz. Ali ile mukayese ediyor. Beyit:

Âferîn ol rûzgârun Hayder-i Kerrârına

Züʿ1-fekâr olmaz muʿâdil tîg-i cevher-dârına

G.407-1/351

Cehalet karanlığında mücevher diyerek topladıklarımız, korkarım ki, o gün kıyamet günü, karşımıza çakıl taşları olarak çıkar. Kıyamet günü hasat mevsimi olarak düşünülür, dünyada ekilenler kıyamet günü hasat edilir. İnsanoğlunun dünya zevkiyle topladığı mücevherat sandıkları kıyamet gününde karşısına çakıl taşı olarak dökülebilir. İnsan, kıyamet günü iyi mahsule sahip olmak istiyorsa dünyada ekimini iyi yapmalıdır. Beyit:

Zulmet-i cehlde cevher diyü cem‘ itdügümüz

Korkum oldur çıka ol rûzda seng-i hâre

G.426-6/365

Sevdiğim eğer canımı istese canımın mücevherini verirdim. Can çok kıymetli olsa da yolunda bol bol verip saçardım. Canı vermek ölüm demektir. Can cevher gibidir, kıymetlidir. İnsan canını kolayca kimseye vermek istemez. Ama o can bir kişi için koşulsuz verilir. O da “sevgili” den başkası değildir. Can verilecek kimse beşeri aşkta da ilahi aşkta da tek kimsedir. Sevgili olmadan da zaten âşık bir hiçtir. Âşık canını vererek sevgiliye olan bağlılığını ifade eder. Beyit:

Cân virürdüm cevher-i cân istese cânân eger

Bezl iderdüm yolına zî-kıymet olsa cân eger

K.13-1/31

Bahtının yüzü gül gibi gülüp açsın, içki kadehin lale gibi mücevherlerle süslü olsun. Lalenin mücevherlerle süslü olması onun çiy taneleri ile bezendiğini ve bunların elmas, inci gibi kıymetli taşlara benzetildiğindendir. Beyit:

Gül gibi hurrem ü handân ola rûy-ı bahtun

Sâgar-ı ʿayşun ola lâle-sıfat cevher-dâr

K.18-55/43

Gevher: İnci mânâsında olup mutlak cevahir aksamına denir. Asıl, yaradılış, zat, cibillet; akıl, irfan, edeb, bedel, karşılık; gizli iken ortaya çıkan sırlar ve sıfatlar mânâları da vardır.

Bâkî Dîvânı’nın kırk yedi yerinde gevher kelimesi yer almaktadır.

Deniz ve maden ocağı çiçek bahçesinin avlusuna varını yoğunu saçmış olmalılar, çayır, çiğ taneleri ve güz yapraklarından inci ve altınla dolmuş. Güzel ve güzellik için divan şiirinde her sermaye dökülüp saçılır. Beyit:

Jâle vü berg-i hazândan pür-zer ü gevher çemen

Gül-şene varın nisâr itdi meger deryâ vü kân

K.22-12/56

Varlığın maden ocağını besleyen yüce yaratıcı senin temiz şahsının cevherini kusursuz yaratışının güneşinin feyziyle oluşturmaktadır. Güneşin etkisiyle ocaklarda kıymetli madenlerin oluştuğu inancına işaret vardır. Beyit:

Eyleyüpdür feyz-i hûrşîd-i kemâl-i sunʿ ile

Zât-i pâkün gevherin perverde kân-ı Kün fe-kân

K.22-22/57

Her seher vakti feleğin zümrüt renkli avlusuna güneş altın tabaktan inciler saçmakta… Avlunun o rengi almasındaki sebep güneşin ışıklarından kaynaklanmaktadır. Beyit:

Her seher sahn-ı zümürrüd-gûn-ı gerdûn üstine

Âfıtâb altun tabakdan tâ ola gevher-feşân

K.22-34/58

Sünbül, gül bahçesinin avlusuna gelerek kulağına çiğ tanesinden inci takınıp güzelliğini gösterdi. Beyit:

Sahn-ı gül-zâra gelüp eyledi ʿarz-ı dîdâr

Jâlelerden takınup gûşına gevher sünbül

K.24-6/62

Macar kâfirleri onun kılıcının suyuna baş eğdiler. Fransız kâfirleri de kılıcının cevherinin tadını tadıp beğendiler. Kılıç yapılırken, demire su verilerek çelik yapılır. Böylece sertliği, sağlamlığı ve keskinliği sağlanır. Bu yüzden edebiyatta kılıç, hançer, mızrak, ok gibi madenden yapılmış savaş araçları hep su ile birlikte kullanılmıştır. Beyitte hem Macarların, hem de Fransızlar başta olmak üzere bütün Hıristiyanların Kanunî'nin kılıcından korktukları ve önünde baş eğdikleri söylenmiş. Ayrıca padişahın Fransız kralı François I'ya yardım etmesine de telmih yapılmış. Gevher; öz, anlam ve maden cevheri anlamı yanında ince ve değerli taş anlamlarında da kullanılmıştır. Padişah kılıçlarının kabzaları murassa olur. Böyle süslü ve değerli bı kılıcın beğenilmesi de doğaldır. Beyit:

Baş egdi âb-ı tîgina küffâr-ı Üngürüs

Şemsîri gevherini pesend eyledi Freng

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-7/75

Felek bizde cevher olduğunu sezdiği için gönlümüzü tırmalayıp parçalar. Bilgi ve irfan mâdeni olduğumuz için bağrımız sürekli kan içindedir. Yakut, zümrüt, elmas gibi değerli taşlar ve öteki madenler toprağın altında bulunur ve toprak kazılarak maden ocaklarından çıkarılır. Bâkî bağrını yakut madenine benzetmiş. Bilgisi ve irfanı da bu madendeki cevherdir. Hayatında çektiği acıyı, ıstırabı, başkalarının kendisini incittikleri ve içindeki cevheri çıkarmak için göğsünü paraladıkları biçiminde açıklayarak güzel bir sebebe bağlamıştır. Ocaktan çıkan bütün madenler cevher halindedir. Sonra temizlenerek arıtılır. Beyit:

Zamâne bizde gevher sezdügiçün dil-hırâş eyler

Anunʿçün bagrumuz hûndur maʿarif kânıyuz cana

G.13-3/109

Gözyaşlarımın mücevherlerini eşiğinin taşına dizdim. Kötü yüzlü rakip sevdiğime arz ederim diye silmiş. Beyit:

Eşkümün gevherlerin dizdüm işigi taşına

Yâre ʻarz idem diyü silmiş rakîb-i bed-likâ

G.15-2/110

Gel ey can ipliğim olan sevgili, bu pazara benim gözyaşı incilerim gibi bir başka mücevher düşecek sanma. O halde şimdiden sonra Aden incilerinden vazgeç ve sana gözyaşı incilerimin dizilmesine izin ver. Beyit:

Bu bâzâr içre düşmez dâne-i eşküm gibi gevher

Gel ey cân riştesi şimden girü dürr-i Adenden geç

G.30-4/119

Ey Bâkî mücevher saçan kaleminin yazarken çıkardığı gıcırtı ve ses sevinç ve coşkunlukla dopdolu hayal meclisinin şarkısıdır. Beyit:

Bâkî sürûd-i bezm-i tarab-hâne-i hayâl

Savt u sarîr-i hâme-i gevher-nisârdur

G.90-5/156

Dudağının devrinde ümidim felek işleyicisinin âlemin sayfasından incinin ismini kazımasıdır. Beyit:

Devr-i laʻlünde ümîdüm bu ki hakkâk-i felek

Gevherün nâmın ide safha-i ʻâlemden hak

G.274-1/269

Gönül sahibi canlara meylet de şeref ve itibar bul, maden ocaklarına bak da kıymetli cevher bul. Beyit:

Ehl-i dil cânlara meyl it şeref ü izzet bul

Nazarun kânlara kıl gevher-i zî-kıymet bul

G.307-1/289

O peri yüzlü sevgili herhalde incinin değerini bilmiyor ki, gözyaşlarıma bakmıyor. Bir gün gelir, istese de bu günleri bulamaz. Beyit:

Yaşuma bakmaz ol peri bilmedi kadr-i gevheri

Tâlib ola bu demleri bulmaya bir zamân ola

G.404-2/349

Kılıcının elmas parlaklığındaki çeliğinden lal ve yakutlar akıttı. İnsanlar, o cevher yağdıran kılıca hayran kaldılar. Beyit:

La‘l ü yâkut eyledi elmâs tîgından revân

Halk tahsîn itdiler şemşîr-i gevher-bârına

G.407-2/351

Lale, tacına çiy tanelerinden mücevherler takınmış da sanki çimenlik ülkesine sultan olmuşa benziyor. Beyit:

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle

Şâh olupdur çemen iklîmine benzer lâle

G.466-1/388

Senin atının nalının çıkardığı toz, hükümdarların başı üzerindeki taca devlet ve baht nişanıdır, saadet ocağının mücevheridir. Beyit:

Nişân-ı baht u devlet gevher-i kân-ı saʿâdetdür

Gubâr-ı nâʿl-i esbi tâc-ı fark-ı husrevân üzre

K.8-9/25

Göz yaşımın kadrini kıymetli mücevher dahi bilir ki altının ayarı dahi sararmış yüzümü hoş görür. Beyit:

Kadr-i eşküm ol bilür kim kıymet-i gevher bile

Rûy-ı zerdüm hôş görür şol kim ʿayâr-ı zer bile

K.10-1/29

Yalnızlık köşesine gizlenerek kırmızı dudakları hayal et. Ey gönül, kendini hem cevherin kaynağı yap hem de kaynağın cevheri ol. Leb, vahdeti temsil etmektedir. Birliği ifade eder. Uzlet köşesinde, yalnızlık köşesinde ise âşık sevgili ile baş başadır. Sevgiliye ulaşmak için âşık her yolu dener. Gevher, mücevherdir ki harabelerde bulunur. Harabeler ise uzlettedir. Kişinin değerli bir cevher olabilmesi için özünü mahvetmesi nefsini köreltmesi gerekir. Nefis terbiyesi neticesinde o öz cevhere dönüşür. Cevher, candır. Hem o cevhere ulaşmak için mücevher kutusu olacak ki bu kötülüklerden arınmış bedendir hem de mücevher olacak ki bu da candır. Beyit:

Leb-i laʻlin hayâl it gûşe-i uzletde pinhân ol

Dilâ hem kân-ı gevher kıl özün hem gevher-i kân ol

K.11-1/29

İnci ve mücevher şeref vermez altın ve süs-bezek olgunluk vermez. Çalışıp kazanma hünerini elde et, fazilet denizi ve irfanın maden ocağı ol. Beyit:

Şeref virmez dür ü gevher kemâl olmaz zer ü zîver

Hüner kesb it hüner bahr-i fazilet kân-ı ʿirfân ol

K.11-9/30

Yağmur bulutları onun yoluna inci ve mücevherler saçsın. Parlayan güneş de o yola baştan başa atlas ve diba döşetsin. Padişahların da yoluna ipek kumaşlar döşenir yollarına mücevherler saçılırmış. Beyitte bu durumu bize aktarmaktadır. Beyit:

Dür ü gevher nisâr itsün yolına ebr-i bârânı

Ser-â-ser atlas u dîbâ döşetsün mihr-i rahşânî

K.14-8/33

Kanlar ağlayan göz senin can bağışlayan la'l renkli dudağını göreli beri her hangi inci olursa olsun göz ucuyla bakmaz bile. Kan ağlayan göz hasretle ağlamaktan içine kan oturmuş veya mübalağa ile ifâde edildiğinde, kanlı yaş döken gözdür. Sevgilinin küçüklüğü bakımından -çünki Hz. İsa beşikde bir bebek iken konuşmuşdu- İsa Peygembere teşbih edilen kırmızı dudağını görünce sıhhate ve huzura kavuşur; değil kanlı gözyaşı dökmek, ağlamaz bile. Burada gevherle kasd olunan gözyaşıdır. Çünkü gözyaşı inciye benzetilegelmişdir. Beyit:

Degme bir gevheri kirpügine salındurmaz

Göreli laʻl-i revân-bahşunı çeşm-i hûn-bâr

K.18-47/43

Mührün tacının süsünü altın ve cevherle süsleyerek, mühür, süslenme donatılma bakımından Kayser’in yoldaşını geçer. Padişah devletin temsilcisidir. Devletin temsilcisi devletin ihtişamını sergilemek için elbiselerini zîb u zînet ile donatırlar ve ihtişamlı bir şekilde endam ederler. Kayser Osmanlı dışındaki hükümdarları anlatmak için seçilmiştir. Hatem, mühür ya da yüzük demektir. Her padişahın kendi tuğrasını taşıyan mühürlü yüzüğü vardır. Dönemin padişahı olan Kanuni Bâkî tarafından Süleyman peygambere benzetilmiştir. Kanuni’nin mührü de Süleyman peygamberin mührüne teşbih edilmiştir. Yabancı devletlere gönderilen emir ve fermanlarda padişahın mührü bulunur ve oralı zapt ettiği için onun emir ve fermanları geçerli olur. Beyit:

Zer ü gevherle kılup zîver-i efser hâtem

Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem

K.19-1/44

Felek çemberi geceyi aydınlatan ay meşalesiyle Paşa'nın mührüne denk geçinir. Beyit:

Meş'al-i mâhdur ol gevher-i şeb-tâb meger

Geçinür çenber-i gerdün ile hem-ser hâtem

K.19-3/44

Mücevher bağışlayan köpüğü kerem lütuflarının denizindendir. Ne olur ki döndürülmüş mühür suların döndüğü ve çukurlaştığı yer gibi olsa. Beyit:

Bahr-i eltâf-ı keremdür kef-i gevher-bahşı

N'ola gird-âb-sıfat olsa müdevver hâtem

K.19-20/45

Allah'ın izni sayesinde lutuf kapısına ulaştı. Bu sebeple mühür kasesini mücevher ve altın ile doldurmuş. Beyit:

Var ise irdi der-i lutfuna şey'lillâhe

K'eylemiş kâsesini pür-zer ü gevher hâtem

K.19-35/46

Çiy tanesinin parlak incisi altın yapraklı bir küpedir. Bahçe avlusu sanki altın işleyiciler/kuyumcular çarşısı olmuştur. Beyit:

Gevher-i sîr-âb şeb-nem güş-vâr-ı zer varak

Sahn-ı bûstân oldı güya çâr-sûy-ı zer-gerân

K.22-13/56

Mücevher: Cevherle süslenmiş. Elmaslı. Çok kıymetli. Kıymetli fikir veya söz. Yalnız noktalı olan harfleri ebced hesabına göre sayıldığı zaman tarih çıkan beyit ve mısra.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde mücevher kelimesi yer almaktadır.

O mücevher kılıç, o süslü tac meclise nuru saçar savaş meydanına ateşi. Beyit:

Saçar bezme nûrı döker rezme nârı

O tâc-ı murassa' o tîg-i mücevher

K.3-15/13

Mühür, Ali Paşa'nın mücevher saçan avcunun kereminden altın kemer ve mücevher tac buldu. Beyit:

Kerem-i keff-i güher-pâş-ı ʿAlî Pâşâdan

Buldı zerrîn-*kemer* ü tâc-ı mücevher hâtem

K.19-18/45

Sünbül başına kıymetli taşlarla bezenmiş taç takarak çimen ülkesinin tahtına geçip hükümdar oldu. Beyit:

Urınup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül

Oldı iklîm-i çemen tahtına ser-ver sünbül

K.24-1/62

Fîrûze/Pîrûze: Mücevherlerden, değerli mavi renkli bir taştır, iyisinin Nişabur'da çıkmasıyla meşhurdur. Her sabah firuzeye bakmanın görüşü kuvvetlendirdiğine inanılır.

Bâkî Dîvânı'nın on bir yerinde fîrûze/pîrûze kelimesi yer almaktadır.

Seyret de gör ki uğurlu yüzük taşı ona ne de güzel yakışır. Mühür sanki papağana altından bir kafes olmuştur. Beyit:

Fass-ı pîrûze ne hoş yaraşur anda seyr it

Oldı bir tûtîye gûyâ *kafes*-i zer hâtem

K.19-5/44

Felek, parmağa süs için takılan yüzüğün itibarına firuze yüzük gibidir. Mühür tek başına ünü ile dünyayı kapladı. Beyit:

Felek engüşteri-i kadrüne pîrûze nigîn

Kapladı nâmun ile ʿâlemi yek-ser hâtem

K.19-27/46

Ağzının halinin şekli sanki firuze mühürlü bir yüzük gibi. Dostum senin ağzın gibi daha hoş mühür görmedim. Beyit:

Şekl-i hâl ü dehenün hâtem-i pîrûze nigîn

Dôstum görmedüm agzun gibi hôş-ter hâtem

K.19-40/47

Yâkût: Bir cins kıymetli mücevherin adıdır. Pek çok nevileri ve değişik renkte olanları vardır. En iyisine "ahmer-i rummânî" denir. Vesvese, hafakan ve kalb yetersizliğine faydalı ve kan donukluğuna manidir.

Bâkî Dîvânı'nın on iki yerinde yâkût kelimesi yer almaktadır.

Kılıcının elmas parlaklığındaki çeliğinden lal ve yakutlar akıttı. İnsanlar, o cevher yağdıran kılıca hayran kaldılar. Beyit:

Laʿl ü yâkût eyledi elmâs tîgından revân

Halk tahsîn itdiler şemşîr-i gevher-bârına

G.407-2/351

Erguvan ağacı lal ve yakutu bedava aldım zannediyordu. Fakat şimdi onların bedeli olarak nakit altın saymaya durmuş. Lal ve yakut ile kastedilen erguvan ağacının çiçekleridir. Altın ise sonbaharda sararan yapraklarıdır. Beyit:

Râygân aldum sanurdı laʿl u yâkûtı velî

Şimdi nakd altun sayar turmış nihâl-i ergavân

K.22-7/56

Bir yudumluk suyu saçtıkları yer Bedahşan ülkesinin kaynağına değerdir. Lâl ve yakutu ne etsin meyhanenin kalleşleri. Bedahşan ülkesi mücevherleri ile meşhurdur. Sarhoş/kalleş için mücevheratın bir değeri yoktur onun için varsa yoksa meydir. Beyit:

Cür'a saçdıkları yir kân-ı Bedahşâna deger

La'l ü yâkûtı n'ider mey-gede kallâşları

G.483-6/400

Senin lal taşına benzeyen dudağının hayali gönlümüzün hokkasında varken saf yakut henüz maden ocağında oluşamamıştı. Sevgiliye duyulan muhabbetin çok eskilere dayandığı belirtilmektedir. Beyit:

La'lün hayâli hokka-i hatırda var iken

Yâkût-ı nâba olmamış idi mekân kân

K.1-31/5

Lâciverd: Mavi, gök rengi bir taştır. En kıymetlisi saf, yeşile ve kırmızıya çalar renkte olanıdır ki Bedahşan dolaylarında çıkar. Bilhassa Kabil civarından çıkanlar, sevdayı def eyler, kalbi kuvvetlendirir ve ferahlık verirmiş.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde lâciverd kelimesi yer almaktadır.

Gök mavisi rengindeki iniltinin dumanı saçlarının gamıyla, gök rengi olan taş gibi latif bir sünbül olur. Beyit:

Gam-ı zülfünle dûd-ı âh-ı kebûd

Lâcüverdî latîf sünbül olur

G.156-3/199

4.3.1.2.2. Denizden çıkarılanlar

Güher, dür, mercan.

Güher: İnci, mücevher; asıl, nesep, evlât mânâlarındadır.

Bâkî Dîvânı'nın kırk altı yerinde güher kelimesi yer almaktadır.

Kadehin içindeki cevheri yitirdik ve bu gam bizi öldürüyor. Ey gönlümüze saki olan sevgili, gel imdat eyle ve nerede ise o cevheri arayıp buluver. Beyit:

Güher-i câmı yitürdük bizi gam öldüriyor

Sâkıyâ gel bulı vir kanda ise ara meded

G.40-3/125

İhtiyar felek büyü ile yari benden ayırdı. Ey Bâkî, Allah için oynaşımın bana nasıl bir oyun yaptığını gör. Beyit:

Bilürsin nûr-ı dîdem tûtiyâya katılur cevher

N'ola aglarsa hâk-i pâyüne çeşm-i güher-pâşum

G.322-4/299

Senin inci dişlerinden ayrı oluşun üzüntüsüyle döktüğüm gözyaşlarının mücevherlerini ümit ipliğine tane tane dizdim. Beyit:

Lü'lû dişün gamıyla şirişküm güherlerin

Dizdüm ümid riştesine dâne dâne ben

G.357-2/321

Kavuşmanın ipinin ucu bile ele girmedi, bağrım ayrılıkla inci ve cevher gibi delindi. Beyit:

Ser-rişte-i visâl dahi girmedi ele

Bagrum delindi hecr ile dürr ü güher gibi

G.503-4/413

Her kaba cahil insan makam elbisesiyle geçinsin dursun, cevher göster, cevherinle meydana gir ve sen hünerli apaçık ortada olan bir kılıç gibi ol. İlmiyle amel eden kimse tevazu sahibidir. Cahil kimseler gibi dalkavukluk ile geçimini sağlamaz. Özündeki cevheri ile bulunduğu ortamda yer etmeye çalışır akıllı kimse, cahiller ise makam mevki elbisesine bürünme peşindedir. Beyit:

Kabâ-yı câh ile âdem geçinsün her kaba câhil
Güher göster güher meydâna gir sen tîğ-i ʿüryân ol

K.11-10/30

İnciler saçan eli öyledir ki onun lutfundan denize bolluk ve maden ocağına zenginlik eriştiğine yemin edilebilir. Beyit:

Şöyledür keff-i güher-pâşı yemîn itmek olur
Ki ʿatasından irer bahre gınâ kâne yesâr

K.18-33/42

İnce hayal ipine çok değerli eda mücevherleri dizerek felek gelininin boynuna parlak ve ışıltılı bir gerdanlık yapan benim. Beyit:

ʿArûs-ı dehre senânı benem kılâde kılan
Güher edâ-yı girân-mâye rişte ince hayâl

K.21-23/54

Hani o mutluluk tacının en tepesinin mücevheri, hani o kerem ve lütuf sahibi divanın sultanı… Fâni dünya, dünyanın gelip geçiciliği ve dünyanın kimseye kalmayacağı belirtiliyor. Beyit:

Kanı ol küngüre-i tâc-ı saʿâdet güheri
Kanı ol bâr-geh-i lutf u kerem sultânı

Mersiye-i Mihrümâh Sultân.I-6/82

Taze gül yaprağı gibi yüzünü yavaşça yere koydu. Davran hazinecisi de onu mücevher gibi sandığa yerleştirdi. Padişahın ölümü için "lutf ile" sözünün kullanılması, lutf edip yahut yavaşça, sessizce öldüğünü anlatmak için. Lutf ve ihsan padişahlar, büyüklere ve Tanrı 'ya aittir. Kanunî o kadar büyük bir padişahtır ki, bir gün öleceği hatıra bile gelmez. Ama ecel yetişince lütfen kabul edip uysallıkla yüzünü yere koymuş. Bakî, Kanunî'yi yüceltmek için beyte, sanki padişah istese ölmezdi gibi bir anlam vermiş. Gülberg-i ter, hem taze, hem kırmızıdır. Aynı zamanda hafif ve yumuşaktır. Kanunî'nin yüzü taze gül yaprağına teşbih edilmiş, devran da bir hazinedara benzetilmiş. Zaman hazinedarı, padişahın vücudunu değerli taşlar, inciler gibi itina ile bir sandığa koyup saklamış. Sanduk kelimesi “e” haliyle sanduka şeklinde türbeler hatırlatılıyor. Beyit:

Yüz yire kodı lutf ile gül-berg-i ter gibi
Sanduka saldı hâzin-i devrân güher gibi

Mersiye-i Sultân Süleymân Hân I-8/76

Dürr: İnciye denir. Büyük inci tanesine "dürre" denilir.

Bâkî Dîvânı’nın altmış dört yerinde dürr kelimesi yer almaktadır.

Gel ey can ipliğim olan sevgili, bu pazara benim gözyaşı incilerim gibi bir başka mücevher düşecek sanma. O halde şimdiden sonra Aden incilerinden vazgeç ve sana gözyaşı incilerimin dizilmesine izin ver. Beyit:

Bu bâzâr içre düşmez dâne-i eşküm gibi gevher
Gel ey cân riştesi şimden girü dürr-i Adenden geç

G.30-4/119

Saf şarap gibi gönül kapan güzel nerede, lal renkli dudağı, inci dişi, gül renkli yanağı var. Dudak ile kastedilen şarabın kendisi, inci üzerindeki kabarcıklar, yanak da kadehtir. Beyit:

Câm-ı şarâb-ı nâb gibi dil-rübâ kanı

La'lîn tutagı dür dişi gül-gûn yanagı var

G.53-5/133

Latifeler yaptım yakut hokkasına benzeyen ağzı gülüp açıldı. İşte dostlar seyretsin diye yine parlak inci çekmecesini açtım. Beyit:

Letâ'if söyledüm güldi açıldı hokka-i la'li

Yine seyr eylesün yârâne dürc-i dürr-i nâb açdum

G.320-3/298

Deniz galiba senin inci dişlerinden bahseden şiir defterimi görmüş olmalı ki, şimdi sedef/istiridye mecmuasını çekip koynuna aldı. Beyit:

Dür dişün vasfında şi'rüm defterin gördi meger

Kim sadef mecmü'asını saldı deryâ koynına

G.430-4/367

Kavuşmanın ipinin ucu bile ele girmedi, bağrım ayrılıkla inci ve cevher gibi delindi. Beyit:

Ser-rişte-i visâl dahi girmedi ele

Bagrum delindi hecr ile dürr ü güher gibi

G.503-4/413

İnci ve mücevher şeref vermez altın ve süs-bezek olgunluk vermez. Çalışıp kazanma hünerini elde et, fazilet denizi ve irfanın maden ocağı ol. Beyit:

Şeref virmez dür ü gevher kemâl olmaz zer ü zîver

Hüner kesb it hüner bahr-i fazilet kân-ı ʿirfân ol

K.11-9/30

Yağmur bulutları onun yoluna inci ve mücevherler saçsın. Parlayan güneş de o yola baştan başa atlas ve diba döşetsin. Padişahların da yoluna ipek kumaşlar döşenir yollarına mücevherler saçılırmış. Beyitte bu durumu bize aktarmaktadır. Beyit:

Dür ü gevher nisâr itsün yolına ebr-i bârânı

Ser-â-ser atlas u dîbâ döşetsün mihr-i rahşânî

K.14-8/33

Bugün lale ovayı Bedehşan'ın yakut madenine çevirdi. Çiy taneleri de çiçek bahçesine iri inciler saçtı. Beyit:

Lâle sahrâyı bu gün kân-ı Bedahşân itdi

Jâle gül-zâre nisâr eyledi dürr-i şeh-vâr

K.18-25/41

Taze gül, eteğini paşa hazretlerinin kapısının toprağına saçmak için inciler ve değerli taşlarla doldurdu. Yeni açmış gülün eteği, yani bulunduğu ova, çeşit çeşit ve renk renk çiçeklerle doludur. Bu çiçekler, inciler ve değerli taşlara benzetilmiş. Bahçenin görevi, kasidenin memduhu olan Ali Paşa hazretlerine bütün güzelliğini sunmaktır. Beyit:

Dâmenin dürr ü cevahirle pür itdi gül-i ter

Ki ide hâk-i der-i Hazret-i Pâşâya nisâr

K.18-26/41

Mercân: İncinin ufağına denir. Aslında kızılca bir taştır. Denizde ağaç gibi meydana gelir.

Bâkî Dîvânı'nın yedi yerinde mercân kelimesi yer almaktadır.

Şarap kadehinden dökülen damlalar elimizde mercan tespih olsun. Geliniz sofuluk gösterisinden ve iki yüzlülükten tövbe ederek kurtulalım. Kırmızı şarap damlaları mercan tespihe benzetilmiş. Tövbe için dua edilirken tespih çekilir. Bâkî, tespih yerine şarap damlaları bize yeter demiş. Ellerinden tespih düşmeyen zerk u riya sahipleri zahitler, ham sofulardır. Bâkî onlar gibi ikiyüzlü olmayalım diyor. Beyit:

Câm-ı mey katreleri sübha-i mercân olsun
Gelünüz zerk u riyâdan idelüm istigfar

K.18-24/41

Ey vaiz, uzun bir hikayeye başlıyor. Garip masal anlatıyorsun, mercan tesbihi bırakıp da senin sözlerini kim dinler? Mercan tesbih ile kastedilen arka arkaya içilen şarap kadehleridir. Beyit:

Koyup tesbîh-i mercânı seni kim dinler ey vâ'iz
Mufassal kıssa başlarsın garîb efsâne söylersin

G.361-3/323

4.3.1.2.3. Diğerleri

Keh-rübâ.

> *Keh-rübâ:* Kehribar denilen, genellikle san renkli, az gök saydam, fosilleşmiş reginedir. Eski yazarlardan bazilanna göre Bulgar tarafına mahsus bir kavak agacıdır. Bazılarına göre Magrib denizleri sahillerinde bulunan boncuk nevinden bir maddedir. Bazıları Rus ve Bulgar ülkesinde bir geçmeden akan hava ile temas edince mermer gibi sertleşen bir nesne olduguna inanırlar(Aybet, 1989:361).

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde keh-rübâ kelimesi yer almaktadır.

Kehribar tesbihini iki yüzlü felek eline aldı. Halka eziyet etmeden istiğfar eder. Beyit:

Keh-rübâ sübhasın aldı ele çarh-ı sâlûs

Halka cevr eylemeden yaʿnî ider istigfâr

K.25-7/67

4.3.2. SERVET VE KIYMET İFADE EDEN MADDÎ UNSURLAR

4.3.2.l. Kıymet ölçüsü maddi unsurlar

4.3.2.1.1. Genel mânâda olanlar

Nakd, nukre, sikke.

Nakd: Bir nesnenin satin almmasmda pesin ve derhal verilen paraya denir.

Bâkî Dîvânı'nın yirmi bir yerinde nakd kelimesi yer almaktadır.

Keder yarası, gönlün kıymetini ve akıp giden eğeri gözetler. Gözcü oldu meğer can evimi gözetler. Sevgili âşığın can evini gözetlemektedir. Beyit:

Dâg-ı gam nakd-ı dil ü raht-ı revânum gözedür

Dîde-bân oldı meger hâne-i cânum gözedür

G.68-1/142

Sevgili gönüllerin paralarını alıp zikir halkasına girmiş, gitmiş bir iki zavallıyı dolandırmış. Beyit:

Gönüller nakdin almış yâr girmiş halka-i zikre

Bir iki derd-mend âvâreyi varmış tolandurmış

G.219-2/235

Bâkî, gözüm onun yolunda döke saça harcadığı gözyaşı parasının hazinesini sonunda tüketti. Âşık daima sevgili yolunda gözyaşı dökmektedir. Bâkî göz pınarlarını hızâneye benzetmekte artık gözünde yaş kalmadığını belirtmektedir. Beyit:

Baki yolında döke saça harç idüp gözüm

Ahır düketdi nakd-i şirişküm hızânesin

G.382-7/336

Erguvan ağacı lal ve yakutu bedava aldım zannediyordu. Fakat şimdi onların bedeli olarak nakit altın saymaya durmuş. Lal ve yakut ile kastedilen erguvan ağacının çiçekleridir. Altın ise sonbaharda sararan yapraklarıdır. Beyit:

Râygân aldum sanurdı laʿl u yâkûtı velî

Şimdi nakd altun sayar turmış nihâl-i ergavân

K.22-7/56

Sofuluğu bırak, aşk rintlerinin mezhebine gir, can parasını da bir güzel yüzlü güzele ver. Birkaç kadeh şarap içip bağ kilisesine gir. Beyit:

Terk eyle zühdi mezheb-i rindân-ı ʿaşka gir

Nakd-i revanı bir büt-i zîbâ-cemâle vir

Bir kaç piyâle bade çeküp deyr-i bâga ir

Tahmis-i G. Sultan Selim Hân III-1,2,3/94

Nukre: Arıtılmış ve sikkelenmiş gümüş ve altın parçalarına verilen isimdir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde nukre kelimesi yer almaktadır.

Göz yaşlarımın gümüş parası ile şimdi gümüş tutkunu oldum. Kirpiklerimin arasından bir iki tel çektim. Beyit:

Nukra-i eşküm ile sîm-keş oldum şimdi

Müjemün aralarından bir iki tel çekdüm

G.327-4

Sikke: Paraların üzeri darp edilen nakışa, darphanede basılan madeni paraya denilir.

Bâkî Dîvânı'nın iki yerinde sikke kelimesi yer almaktadır.

Sen merhametsizin şu iç dünyasında yer eyler. Dünyada hemen ey sevgili mermere sikke kazar. Beyit:

Sen seng-dilün şol ki derūnında yir eyler

Âlemde hemân sikke kazar mermere cânâ

G.1-4/102

Ay, feleğin çatısına sancağını dikmeden evvel aşkın amirinin adına şahın sikkeleri yürürdü. Beyit:

Sancağın dikmezden evvel mâh çarhun bâmına

Sikke-i şâhî yürürdi mîr-i aşkun nâmına

G.457-1/

4.3.2.1.2. Para birimi olanlar

Akçe, direm-dirhem, dinar.

Akçe: Gümüşten basılan bir paradır. Gümüşün beyazlığı sebebiyle akçe denilmistir. Akçe denilen sikkeli gümüş para, etrafı duvarla çevrili bahçe manalarındadır. Bazı eski muelliflere göre Yunanca rahmiden Arapçalaşmıştır.

Bâkî Dîvânı'nın dört yerinde akçe kelimesi yer almaktadır.

Sağlam ve keskin kılıç türlü oyunlar ve şevkle meydana girdi. İnciler saçan bulut üstüne çok akçe saçtı. Beyit:

Meydâna girdi şevk ile şemşîr-bâz-ı berk

Çok akçe sacdı üstine ebr-i güher-nisâr

G.130-5/182

Yer yüzüne havadan çok akçe düştü. Sahranın eteklerini doldurdu, dağların cepleri doldu. Beyit:

Zemine bâd-ı hevâdan çok akçe düşdi yine

Pür itdi dâmen-i sahrâyı toldı ceyb-i cibâl

K.21-2/53

Vaktin nakti oldu bize beyaz göz yaşları ve sarı yanaklar. Akçeler ve altınlarla birlikte dert ve gam isteklileriyiz. Beyit:

Nakd-i vakt oldı bize eşk-i sefîd ü ruh-ı zerd

Derd ü gam tâlibiyüz akçeler altunlar ile

Mersiye-i Mihrümâh Sultân IV-4/84

Direm-Dirhem: Para, akçe demektir. Dirhem, direm'den Arapçalaşmıştır. Bir ağırlık ölçüsüdür.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde direm kelimesi yer almaktadır.

Saba yelinin altın saçan avuçları her zaman kılsın, kış mevsiminde dağın eteğini bozkırı ağzına kadar dolu (kılsın). Beyit:

Hemîşe tâ kıla keff-i direm-feşân-ı sabâ

Şitâda dâmen-i küh-sâr u deşti mâl-â-mâl

K.21-31/55

Nergis çiçeği üzerinde sarı yapraklar ve çiğ taneleri vardır. Er çırasına dizilmiş dirhem ve dinardır. Beyit:

Nergis üzre berg-i zerd u jâleler kim vardur

Er çerâgına dizilmiş dirhem ü dinârdur

G.110-1/169

Ey Bâkî, gözyaşımın dirhemleri nice zamandır tükenmez. Bedenimin toprağı meğer Karun'un malanının saklandığı yerdir. Beyit:

Dirhem-i eşküm dükenmez nice demdür Bâkıyâ

Hâk-i cismümdür meger kim mâl-i Kârûnun yiri

G.548-5/439

Dinâr: Sikkeli altına denilir. Farsça dinnar kelimesinden Arapçalaşmıştır. Farsça da altın manasınadır. Dinar kelimesinin eski Romalilann bir para birimi olan "denarius" ile ilgisi olabilir. Italyancada denaro para demektir.

Bâkî Dîvânı'nın altı yerinde dinâr kelimesi yer almaktadır.

Nergis çiçeği üzerinde sarı yapraklar ve çiğ taneleri vardır. Er çırasına dizilmiş dirhem ve dinardır. Beyit:

Nergis üzre berg-i zerd u jâleler kim vardur

Er çerâgına dizilmiş dirhem ü dinârdur

G.110-1/169

Feleğin sarrafı olan felek bir dinara satınca üzerinde görülen gecenin çivisidir. Beyit:

Eseridür görinen urdı mihekk-i şâma

Satıcak sayrafî-i dehre felek bir dinâr

K.25-14/67

4.3.2.2. Servet ifade eden maddi unsurlar

Sermâye, menâl, meta'.

Sermâye: Alışverişte, ticarette kullanılan para veya mala denir.

Bâkî Dîvânı'nın üç yerinde sermâye kelimesi yer almaktadır.

Yakut kırmızılığındaki dudağının şarabından zarar gelmez. Belki olsa olsa mutluluk sermayesi olur. Beyit:

Mey-i laʿl ‘âdeme ziyân itmez

Belki ser-mâye-i saʿâdet olur

G.93-6/158

Şu fasıl içerisinde sermaye olarak sabrı kaldı. Çemenin ince fidanı gibi elde edilen mala boğulma olur. Beyit:

Bu fasl içinde şu kim sabrı kaldı ser-mâye

Olur nihâl-i çemen gibi gark-ı mâl u menâl

K.21-5/53

Menâl: Nail olunan şey, mal demektir.

Bâkî Dîvânı’nın bir yerinde menâl kelimesi yer almaktadır.

Şu fasıl içerisinde sermaye olarak sabrı kaldı. Çemenin ince fidanı gibi elde edilen mala boğulma olur. Beyit:

Bu fasl içinde şu kim sabrı kaldı ser-mâye

Olur nihâl-i çemen gibi gark-ı mâl u menâl

K.21-5/53

Metâ: Satılık kumaş âlet vesaireye denilir.

Bâkî Dîvânı’nın on üç yerinde metâ kelimesi yer almaktadır.

Yüz güzelliğinin kıymetinin nasıl bir kumaş olduğunu bilirlerdi. Sen olmasan ey gönül ülkesinin sahibi olan nazlı Ülker yıldızı. Beyit:

Metâʿ-ı hüsni bilürlerdi ne kumâş idügin

Sen olmasan eger ey şûh-ı dil-sitân ülker

G.150-4/195

Ne olurdu, keşke, temelsiz dünyanın malı mülkü için tasalananlar dünyanın halinin iç yüzünü bilseler. Beyit:

Gam çeken mâl ü metâʻ-ı dehr-i bî-bünyâd içün

Neydügin bilse meʻâl-i hâl-i dünyâ kâşkî

G.496-4/409

Bâkî, zamane pazarında elimizdeki şiir sermayesiyle kazancımız cimrilerin zulmü ile sıkıntı dolu günlerdir. Beyit:

Bâkî metâʻ-ı nazm ile bâzâr-ı dehrde

Cevr-i liʻâm u mihnet-i eyyâm sûdumuz

G.193-5/219

4.3. 2.3. Varlık ve kıymet ifade eden diğer unsurlar

Eşya, yük, hırmen.

Eşya: Mevcut olan şeyler, nesne mânâsındaki şey kelimesinin çoğul şeklidir. Mevcud olan nesneler, cansız varlıkların tümü çeşitli amaçlarla kullanılan, insan yapısı taşınabilir nesne veya nesneler demektir.

Bâkî Dîvânı'nın bir yerinde eşya kelimesi yer almaktadır.

Şereflenmedeki eşya Hakk'ın nurudur ey Bâkî, arada bir görünen bu suretin sebebi nedir. Beyit:

Nûr-ı Hakdur çü mezâhirdeki eşyâ Bâkî

Görinen arada bu sûret-i esbâb nedür

G.172-5/208

Yük: Taşınacak şekilde hazırlanmış eşya ve malzemeye denir.

Yine sabah rüzgârı hizmetlileri geldi, çimenlik hanının avlusuna yükü bütün çiçek olan bir kafile kondurdu. Sabâ rüzgârı teşhis edilmiş. Saba kervanı idare eden bir hizmetkârdır. Bütün yükü çiçek denkleri olan bir kervanı getirip çimenliğe indiriyor. Denkler açılınca etrafa, yeşillik üzerine çiçekler saçılıyor. Sabâ'nın hizmetçi ve döşeyici

anlamında kullanılması, çiçekleri açmasından, bütün çimenliği çiçekle döşemesindendir. Beyitte bahar kelimesi tevriyeli kullanılmış. Bahar; çiçek, bahar ve aynı zamanda yük dengi demektir. Kafile yüklerini denkler halinde taşır. Ribât kelimesi ip anlamına gelir. Yük denkleri iplerle bağlanır. Ribât kelimesi bu nedenle kullanılmış. Beyit:

Yine ferrâş-ı sabâ sahn-ı ribât-ı çemene

Geldi bir kafile kondurdı yüki cümle bahâr

K.18-4/39

Hırmen: Harman demektir. Her türlü yığma, kümeye; ayın etrafında görülen hâleye de denilir.

Bâkî Dîvânı'nın sekiz yerinde hırmen kelimesi yer almaktadır.

O ay yüzlü sevgilinin harman yeri gibi olan gül yüzüne ateş vurmuş. Kadehin dönmesinde yüzünün yanısması meydana çıkmış. Beyit:

Âteş urmış yüzi gül hırmenine ol mâhun

Devr-i sâgarda ruhı ʿaksini kılmış peydâ

G.9-3/107

Gam yangının harmanının ateşinin alevinden gönlü yanmıştır. Sevgilinin aşkının kederinin ateşinin nişanıdır gönül yaram. Beyit:

Şirâr-ı nâr-ı hırmen-sûz-ı gamdan sîne yanmışdur

Nişân-ı âteş-i endûh-ı ʿaşk-ı yârdur dâgum

G.335-4/307

Lâle, erguvanları tutuşturup gül harmanını yakmak için, gül bahçesi şehrine yer yer ateş koydu. Beyit:

Ergavânlar tutışup hırmen-i gül yanmag içün

Gül-sitân milkine âteş kodı yir yir lâle

G.466-5/389

Keskin kılıcının alevleri Azerbeycan üzerine düştüğünde zaman, din düşmanlarının harmanına ateş vurdu. Beyit:

Zamane âteş urdı hırmen-i aʿdâ-yı bed-kîşe

Düşelden şuʿle-i şemşîri Azerbâycân üzre

K.8-12/25

5. SONUÇ

Yaptığımız çalışmada, Bâkî'nin devrinin, bilgisinin ve kültürünün yansımasıyla maddi kültür unsurlarının varlığını tespit etmiş bulunuyoruz. Bâkî, devrinin sosyal hayatından kopmamış, sosyal hayatın vasıflarını şiirine yansıtmıştır.

Bâkî'nin maddî dünyasında en çok üzerinde durduğu materyallerle, en az üzerinde durduklarını ele alırsak ana hatlarıyla şöyle diyebiliriz: Yarı İnşâî Mahiyetteki Unsurlar (bâg, gül-zâr, gülşen, çemen, gülistan, bostan, lâle-zâr, sebz, sebze-zâr, ravza) Dîvânı'nda en çok kullanılan unsurlar olurken; Tıbbî Âlet ve Malzemeler (neşter, penbe) en az kullanılan unsurlar olmuştur.

Dîvân'da yer alan maddî kültür unsurlarını bölümler ve başlıklar halinde aşağıdaki tablolarda sunduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

İnşaata Dayalı Unsurlar	Barınma İle İlgili	Mesken Olarak	Bu tür kelimeler 109 beyitte yer almaktadır.
		Cemiyet Hayatının Oluşturduğu	Bu tür kelimeler 134 beyitte yer almaktadır.
		Barınma İle İlgili	Bu tür kelimeler 377 beyitte yer almaktadır.
	Korunma İle İlgili		Bu tür kelimeler 19 beyitte yer almaktadır.
	Diğer Unsurlar	Ulaşımla İlgili	Bu tür kelimeler 110 beyitte yer almaktadır.
		Su İle İlgili	Bu tür kelimeler 43 beyitte yer almaktadır.
		Yarı İnşâî Mahiyette	Bu tür kelimeler 541 beyitte yer almaktadır.
		Ölüyle İlgili	Bu tür kelimeler 10 beyitte yer almaktadır.
	Topluluk Hayatından Doğan	Coğrafi Mahiyetteki	Bu tür kelimeler 85 beyitte yer almaktadır.
		Bir Mahal İfade Eden	Bu tür kelimeler 226 beyitte yer almaktadır.
		İnşâî Unsurların Durumunu Belirten	Bu tür kelimeler 45 beyitte yer almaktadır.
		Ülke Yer ve Şehir İsimleri	Bu tür kelimeler 122 beyitte yer almaktadır.

Tablo 1

İKİNCİ BÖLÜM

İmâlâta Dayalı Unsurlar	Yenilen İçilen Maddeler	Yiyecekler	Bu tür kelimeler 67 beyitte yer almaktadır.
		İçecekler	Bu tür kelimeler 300 beyitte yer almaktadır.
	Giyeceklerle İlgili	Giyecek İmalinde Kullanılan	Bu tür kelimeler 53 beyitte yer almaktadır.
		Giyecek Eşyaları	Bu tür kelimeler 170 beyitte yer almaktadır.
	Ev Eşyası Ve Âlet Edevat Olarak	Ev Eşyaları	Bu tür kelimeler 324 beyitte yer almaktadır.
		Aydınlatma Araçları	Bu tür kelimeler 119 beyitte yer almaktadır.
		El Âlet ve Edevatları	Bu tür kelimeler 55 beyitte yer almaktadır.
		Ölçü Âletleri	Bu tür kelimeler 9 beyitte yer almaktadır.
		Oyun Ve Musikî Âletleri	Bu tür kelimeler 82 beyitte yer almaktadır.
		Süs Ve Süslenme İle İlgili Âletler	Bu tür kelimeler 180 beyitte yer almaktadır.
	Tıbbi Âlet ve Malzemeler	Tıbbî Âlet ve Malzemeler	Bu tür kelimeler 8 beyitte yer almaktadır.
		Tedavi Edici Malzemeler	Bu tür kelimeler 33 beyitte yer almaktadır.
		Tıbbî Mahiyetteki Diğer Malzemeler	Bu tür kelimeler 12 beyitte yer almaktadır.
	Kitap ve Yazı İle İlgili	Yazılarak Meydana Getirilmiş	Bu tür kelimeler 95 beyitte yer almaktadır.
		Üzerine Yazı Yazılan	Bu tür kelimeler 28 beyitte yer almaktadır.
		Yazı Âlet ve Malzemeleri	Bu tür kelimeler 72 beyitte yer almaktadır.
	Savaş Âlet ve Malzemeleri	Savaş Âletleri	Bu tür kelimeler 309 beyitte yer almaktadır.
		Savaş İle İlgili Âlet ve Malzemeler	Bu tür kelimeler 26 beyitte yer almaktadır.
	Nakil Vasıtaları	Kara Nakil Vasıtaları	Bu tür kelimeler 17 beyitte yer almaktadır.
		Deniz Nakil Vasıtaları	Bu tür kelimeler 37 beyitte yer almaktadır.
	Diğer Çeşitli Unsurlar		Bu tür kelimeler 150 beyitte yer almaktadır.

Tablo 2

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Diğer Maddî Unsurlar	Madenler ve Mücevherler	Madenler	Bu tür kelimeler 258 beyitte yer almaktadır.
		Mücevherler	Bu tür kelimeler 208 beyitte yer almaktadır.
	Servet ve Kıymet İfade Eden Unsurlar	Kıymet Ölçüsü Maddi Unsurlar	Bu tür kelimeler 40 beyitte yer almaktadır.
		Servet İfade Eden Maddi Unsurlar	Bu tür kelimeler 17 beyitte yer almaktadır.
		Varlık Ve Kıymet İfade Eden	Bu tür kelimeler 9 beyitte yer almaktadır.

Tablo 3

Maddî kültür unsuru olarak kabul ettiğimiz kelimeleri, *Hayretî Divanı'nda Maddi Kültür, Yahyâ Bey Dîvânı'nda Maddî Kültür Unsurları, Fuzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür, Tâcizâde Cafer Çelebi'nin Dîvânı'nda Maddi Kültür* ve *Nâbî Dîvânı'nda Maddi Kültür Unsurları* adlı çalışmaları esas alarak oluşturduk.

Bâkî Dîvânı'nda birinci bölüm altında iki yüz kırk dört kelime taranarak, bin sekiz yüz yirmi bir fiş tespit edilmiştir. Tarama yapılan iki yüz kırk dört kelimeden yetmiş kelimeye Bâkî'nin Dîvânı'nda yer vermediğini tespit ettik.

İkinci bölümde, iki yüz seksen bir kelime taranarak, iki bin yüz kırk altı fiş tespit edilmiştir. Tarama yapılan iki yüz seksen bir kelimeden yetmiş bir kelimeye Bâkî'nin Dîvânı'nda yer vermediğini tespit ettik.

Üçüncü bölümde, otuz üç kelime taranarak, beş yüz otuz iki fiş tespit edilmiştir. Tarama yapılan otuz üç kelimeden dört kelimeye Bâkî'nin Dîvânı'nda yer vermediğini tespit ettik.

Bu tespitler, Dîvân şiirinin toplumdan ayrı düşünülemeyeceği kanaatine bir delil niteliğindedir.

KAYNAKLAR

AKÇAAT, B. (2000), *Baki Divanı'nın Dil Ve Üslûp Bakımından Tahlili,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AKYOL, Ş. (2002), *Bâkî Divanı'ndaki Soyut Kavramların Tahlili,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ASLAN-KOÇAK Z. (2001), *Bâkî Divânı'nda Sevgili ve Sevgiliye ait Fiziki Unsurlar,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

AYBET, N. (1989), *Fuzûlî Dîvânı'nda Maddî Kültür,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

AYNUR, H. (2005), *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları,* Mas Matbaacılık, İstanbul.

BANARLI, N. S. (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

BANARLI, N. S. (2002), Şiir ve Edebiyat Sohbetleri, Kubbealtı Yayıncılık, İstanbul.

BEYATLI,Y. K. (1970), *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Büyük Türk Klâsikleri (1985-1992), Ötüken-Söğüt Neşriyat, İstanbul.

ÇAĞLAYAN, B. (1989), *Yahyâ Bey Dîvânı'nda Maddî Kültür Unsurları,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇAKAR, Ş. (2001), *Nâbî Dîvânı'nda Maddi Kültür Unsurları,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

ÇAVUŞOĞLU, M. (2001), *Bâkî ve Dîvânı'ndan Örnekler*, Kitabevi, İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU, M. (2003), *Divanlar Arasında,* Kitabevi, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, F. (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara.

DOĞAN, M. N. (2002), *Bâki,* Metropol Yayınları, İstanbul.

DOĞAN, M. N. (2005), *Eski Şiirin Bahçesinde,*Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul.

GIBB, W. E. J. (1999), Ter. Ali Çavuşoğlu, *Osmanlı Şiir Tarihi,* Akçağ Yayınları, Ankara.

İPEKTEN, H. (2003), *Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KAHRAMAN, M. (1996), *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar,* Beyan Yayınları, İstanbul.

KALPAKLI, M. (1999), *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KARAİSMAİLOĞLU, A. (2001), *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri,* Akçağ Yayınları, Ankara.

KARATAŞ, T. (2004), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü,* Akçağ Yayınları, Ankara.

KESTELLİ, N. R. (2004), *Resimli Türkçe Kamus,* Haz. Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Canan Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KUDRET, C. (2003), *Divan Şiirinde Üç Büyükler,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

KURNAZ, C. (1997), *Divan Edebiyatı Yazıları,* Akçağ Yayınları, Ankara.

LEVEND, A. S. (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar,* Enderun Kitabevi, İstanbul.

MENGİ, M. (2000), *Divan Şiiri Yazıları,* Akçağ Yayınları, Ankara.

MENGİ, M. (2003), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi,* Akçağ Yayınları, Ankara.

NECDET, A. (1998), *Divan Şiiri Antolojisi*, Papirüs Yayınları, İstanbul.

ONAY, A. T. (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,* Akçağ Yayınları, Ankara.

ÖZKAN, A. (2003), *Başlangıcından Cumhuriyete Türk Şiiri Antolojisi,* Boyut Yayın Grubu Dosya Yayınları, İstanbul.

ÖZKIRIMLI, A. (2004), *Türk Edebiyatı Tarihi,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Padişahlar Albümü Adım Adım Osmanlı Tarihi (2003), Boyut Yayın Grubu Dosya Yayınları, İstanbul.

PALA, İ. (1998), *Baki,* Timaş Yayınları, İstanbul.

PALA, İ. (1999), Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

PALA, İ. (2003), *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, L&M Yayıncılık, İstanbul.

PALA, İ. (2004), *Şahane Gazeller 2*, Kapı Yayınları, İstanbul.

SARI, M. (1986), *Hayretî Divanı'nda Maddi Kültür,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SEFERCİOĞLU, M. N. (2001), *Nev'i Divanı'nın Tahlîli,* Akçağ Yayınları, Ankara.

SEVİM, O. (1992), *Tâcizâde Cafer Çelebi'nin Dîvânı'nda Maddi Kültür,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Şemseddin SÂMİ. (1989), *Kâmûs-ı Türkî,* Enderun Kitabevi, İstanbul.

ŞENTÜRK, A.; KARTAL, A. (2004), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi,* Dergâh Yayınları, İstanbul.

TANPINAR, A. H. (1995), "Şeyhi Divanı'nı Tetkik", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TARLAN, A. N. (2001), *Fuzûlî Divanı Şerhi,* Akçağ Yayınları, Ankara.

TATCI, M, (1998), *Yunus Emre Dîvânı,* Akçağ Yayınları, Ankara.

TOLASA, H. (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,* Akçağ Yayınları, Ankara.

TÖKEL, D. A. (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 1-29 C. (1988-2004), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

ZAVOTÇU, G. (2006), *Kişiler Kişilikler Sözlüğü,* Aydın Kitabevi, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimi Ankara'da tamamladı. 1999 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandı ve 23 Haziran 2003 tarihinde okulunu tamamladı. Üniversite eğitiminden sonra (2003 yılında) Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Ayrıca 2004 yılı eğitim-öğretim döneminde Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Programı (Pedagojik Formasyon Eğitimi) eğitimine başlayarak 16 Temmuz 2005 tarihinde bu eğitimini tamamladı. 2004 yılı Aralık ayında Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Halen Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görevini sürdürmektedir.